

19. | 2. | 2023
cilt | sayı | güz
volume | issue | fall

ISSN: 1306 - 2174

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of
Economic and Social Research

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
The International Journal of Economic and Social Research
ESAD

Cilt/Volume:19 Sayı/ Issue:2

Bahar / Spring 2023

ISSN&e ISSN: 136 - 2174

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. Mustafa ALIŞARLI - mustafa.alisarli@ibu.edu.tr
Rektor, Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu-Turkey

**BİLİMSEL YAYIN VE DERGİLER KOORDİNATORLÜĞÜ / SCIENTIFIC PUBLICATIONS AND JOURNALS
COORDINATOR**

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU -mustafayigitoglu@ibu.edu.tr
Coordinator, Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu-TURKEY

Assist. Prof. Dr. Can DOĞAN-can.dogan@ibu.edu.tr
Coordinator Assistant, Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu-TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Fatma DEMİRAY AKBULUT - demiray_f@ibu.edu.tr
Coordinator Assistant, Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu-TURKEY

BAŞ EDİTÖR/ EDITOR IN CHIEF

Assoc. Prof. Dr. Cengizhan YILDIRIM- yildirim_c@ibu.edu.tr
Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Bolu-TURKEY

DERGİ YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN - fsavasan@sakarya.edu.tr
Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Sakarya-TURKEY

Prof. Dr. Mehmet ASUTAY - mehmet.asutay@durham.ac.uk
Business School, Durham-UK

Prof. Dr. Yunus KAYA - yunus.kaya@istanbul.edu.tr
İstanbul University, Faculty of Economics, İstanbul-TURKEY

Prof. Dr. Lütfi SUNAR - lutfi.sunar@medeniyet.edu.tr
İstanbul Medeniyet University, Faculty of Art, İstanbul-Turkey

Assist. Prof. Dr. Ahmet KONCAK - akoncak@ibu.edu.tr
Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Bolu-TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Mustafa ALTUNOK - altunok_m@ibu.edu.tr
Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Bolu-TURKEY

Assist. Prof. Dr. İlhan SAĞSEN - ilhansagsen@ibu.edu.tr
Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Bolu-TURKEY

Assist. Prof. Dr. Serdar ŞAHİN -serdarsahin@ibu.edu.tr
Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Bolu-TURKEY

Assoc. Prof. Hakan Tahiri MUTLU- tahirimutlu@ibu.edu.tr
Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Bolu-TURKEY

DİL EDİTÖRÜ / LANGUAGE EDITOR

Assist. Prof. Dr. Emre ERGİN - emre.ergin@ibu.edu.tr

YAYIN EDİTÖRÜ / PUBLISHING EDITOR

Research Assistant Fatih EROĞLU - fatih.eroglu@ibu.edu.tr

HAKEM KURULU / REFEREE BOARD

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. / **Bu konuda genel bilgi için** <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad>

The International Journal of Economic and Social Research uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential. **For detailed information, please click here:** <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad>

ADRES/ADDRESS

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Gölköy Kapüsü

Bolu

Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Economic and Administrative Sciences Golkoy Campus-
Bolu

e-mail: iibfdergi@ibu.edu.tr

DİZİNLENME BİLGİLERİ / ABSTRACTING AND INDEXING SERVICES

BAİBÜ İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, TR Dizin endeksinde taranmaktadır.

click here: <http://sabited.ibu.edu.tr/>

 <p>Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (ESAD) yılda iki kez yayınlanan hakemli, akademik uluslararası bir dergidir. ESAD'da yayınlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın dili Türkçe olmakla beraber diğer dillerde de yazılar yayınlanmaktadır. Yayınlanan yazıların bütün yayın hakları ESAD'a ait olup, yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz. Yazıların yayınlanıp yayınlanmamasından yayın kurulu sorumludur.</p>
 <p>The International Journal Economic and Soical Research is a peer-reviewed, international journal published two times a year. The scientific and legal responsibility of the articles published in The International Journal Economic and Soical Research belongs to the authors. Although the language of publication is Turkish, articles are published in other languages. All publication rights of the published articles belong to The International Journal Economic and Soical Research and cannot be printed, reproduced or transferred to the electronic media in whole or in part without the permission of the publisher. The editorial board is responsible for publishing the articles.</p>

İçindekiler/Contents

i/iv | Jenerik/Generic

Makaleler/Articles

- 258-274 İrfan ERSİN
Türkiye’de Sektörel Ticari Kredilerin Enflasyon Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi
Investigation of the Effect of Sectoral Commercial Loans on Inflation in Turkey
- 275-297 Mustafa ÇAKIR, Remzi PAKER
Sektörel Krediler ile Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Katılım ve Mevduat Bankalarının Karşılaştırılması
The Causality between Sectoral Credits and Inflation: Evidence from Deposit and Participation Banks
- 298-315 Ayhan GÖRMÜŞ, Berkcan BOZKURT, Ebru KARAÖZ, Duygu KUÇİNOĞLU
Üniversiteden Yeni Mezunların İşsizlik Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma
Qualitative Research on Unemployment Experiences of New Graduated from the University
- 316-336 Gürkan BOZMA, İlyas Kays İMAMOĞLU, Serkan KÜNÜ
Dynamic Volatility Spillover Among Emerging EAGLE Markets
EAGLE Piyasaları Arasındaki Dinamik Oynaklık Geçişkenliği
- 337-348 Masoud SAADATMEHR
The Impact of the Stock Market on the Inflation Rate in Iran's Economy
İran Ekonomisinde Borsanın Enflasyon Oranına Etkisi
- 349-364 Zeynep Öznur YAZAN, Aysu GÜL ŞANLI, Furkan KİRAZCI, Ayşenur BÜYÜKGÖZE-KAVAS
Üniversite Öğrencilerine Yönelik İş Bulma Kaygısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması
Development of the Job Finding Anxiety Scale for University Students: Validity and Reliability Study
- 365-384 Müslüm BASILGAN
İktisadi Kararların İrrasyonelliği: Psikolojik Sapmalar
Irrationality of Economic Decisions: Psychological Deviations
- 385-408 Nagihan AKSOY, Mehmet İVRENDİ
Türkiye’de Para Politikasının Reel Sektörler Üzerindeki Etkisi
The Effect of Monetary Policy on Real Sectors in Turkey
- 409-424 Fatih Volkan AYYILDIZ, Abdullah TOPCUOĞLU
BRICS Ülkelerinde Üretken Kapasiteler Bileşenlerinin İktisadi Büyümeye Etkisi: Panel Kantil Regresyon Analizi
The Effect of Productive Capacities Components on the Economic Growth in BRICS Countries: Panel Quantile Regression Analysis
- 425-437 Olkan BUDAK, Mustafa FİLİZ
Yeşil Pazarlama Ölçeğinin Türkçe Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması
Validity And Reliability Study of The Green Marketing Scale in Turkish
- 438-457 Abdülhamit EŞ, Tuğçe Betül KAMACI
COVID-19 Pandemi Sürecinin Lojistik Firmalarının Ekonomik Performanslarına Etkisinin CRITIC Tabanlı MAIRCA Yöntemiyle Değerlendirilmesi
Evaluation Of The Effect Of The COVID-19 Process On The Economic Performance Of Logistics Companies With CRITIC-Based MAIRCA Method
- 458-481 Yasemin MAMUR İŞİKÇİ, Özge ÜSTÜN
Public Policy Analysis for Children Dragged into the Crime in Türkiye
Türkiye’de Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Kamu Politikası Analizi
Fethi KILIÇ, Ümmügölsüm KILIÇ

- 482-491 **Türk Aile Hukukunda Ailenin Korunması**
Protection of the Family in Turkish Family Law
- Hanifi ÜZÜM, Mesut ÇOLAKOĞLU
- 492-511 **Yerel Yönetim Spor Çalışanlarının Mobbing Algı Düzeylerinin Çatışma Yönetimi Stratejilerine Etkisi**
Impact of Mobbing Perception Levels of Local Government Sports Employees on Conflict Management Strategies
- Defne GÖNENÇ, Rajeev R. CHATURVEDY
- 512-526 **Drivers of Indian Foreign Policy in the Eastern Mediterranean: A Review of Indian Foreign Policy towards Greece and Egypt**
Doğu Akdeniz'de Hindistan Dış Politikasının Belirleyicileri: Hindistan'ın Yunanistan ve Mısır'a Yönelik Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2023, 19(2)

Türkiye’de Sektörel Ticari Kredilerin Enflasyon Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Investigation of the Effect of Sectoral Commercial Loans on Inflation in Turkey

İrfan ERSİN¹

Geliş Tarihi (Received): 06.03.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 09.06.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Öz: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın (TCMB) para politikaları, parasal aktarım mekanizması yoluyla fiyatlar genel düzeyi ve ekonomik büyüme üzerinde etkili olabilmektedir. Merkez bankaları, para politikası aracılığıyla faiz oranlarını ve para arzını kontrol ederek kredi kanalı üzerinde etkilerini gösterirler. Genişletici para politikaları, kredi arzının da yükselmesine ve bu durum enflasyonist etkilere yol açabilmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de ticari kredilerin enflasyon üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışma kapsamında 11 ticari sektör dikkate alınmış ve enflasyon için de TÜFE (2003=100) endeksi kullanılmıştır. VAR analizinin kullanıldığı çalışmada, 2011-2021 dönemi arası aylık olarak dikkate alınmıştır. Analiz sonuçları, taşımacılık, depolama ve haberleşme sektörü; toptan ve perakende ticaret, motorlu araçlar servis hizmeti ile kişisel ve hane halkı ürünler sektörü; elektrik, gaz ve su kaynakları üretim dağıtım sanayi sektörü; savunma ve kamu yönetimi ve zorunlu sosyal güvenlik kurumları sektörü ve finans sektörünün TÜFE endeksi üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçların, iktisat literatüründeki varsayımları desteklediği anlaşılmıştır. Bu kapsamda sektörel kredilere ilişkin TCMB ve Bankacılık, Denetleme ve Düzenleme Kurumunun (BDDK) ortak politika ile fiyat istikrarını sağlayıcı şekilde ilgili sektörlerle müdahale etmesinin ve para politikalarını şekillendirmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Sektörel Krediler, Kredi Kanalı, TCMB, VAR Analizi

&

Abstract: The monetary policies of the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) can be effective on the general level of prices and economic growth through the monetary transmission mechanism. Central banks exert their influence on the credit channel by controlling interest rates and money supply through monetary policy. Expansionary monetary policies may also lead to an increase in credit supply, which may lead to inflationary effects. The aim of this study is to examine the effect of commercial loans on inflation in Turkey. Within the scope of the study, 11 commercial sectors were taken into account and the CPI (2003=100) index was used for inflation. In the study, in which VAR analysis was used, the period of 2011-2021 was taken into account on a monthly basis. Analysis results, transportation, storage and communication sector; wholesale and retail trade, motor vehicle service and personal and household goods sector; electricity, gas and water resources production distribution industry sector; shows that the defense and public administration, compulsory social security institutions sector and the finance sector have a positive effect on the CPI index. It has been understood that the results obtained support the assumptions in the economics literature. In this context, it is thought that it would be appropriate for the CBRT and the Banking, Supervision and Regulatory Authority (BRSA) to intervene in the relevant sectors and shape monetary policies in a way to ensure price stability with a common policy regarding sectoral loans.

Keywords: Inflation, Sectoral Loans, Credit Channel, CBRT, VAR Analysis

Atıf/Cite as: Ersin, İ. (2023). Türkiye’de Sektörel Ticari Kredilerin Enflasyon Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(2), 258-274.

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Bankacılık ve Sigortacılık Pr., iersin@medipol.edu.tr

1. Giriş

Fisher denklemiyle iktisat literatüründe yer bulan klasik miktar teorisi, para arzındaki değişmelerin doğrudan doğruya fiyatlar genel düzeyine etki ettiğini açıklamaktadır. Nominal para arzındaki artış, reel talep düzeyinde bir artışa yol açarak her bir birim para, paranın değerinde düşüşe neden olabilmektedir. Cambridge yaklaşımıyla geliştirilen paranın miktar teorisinde para arzının para talebini de etkilediği vurgulanmıştır (Duck, 1993). Keynes 1936 yılında yayınladığı “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı kitabında klasik miktar teorisine eleştiri getirerek, para talebinin spekülasyon amaçlarla belirlendiği ve para arzındaki artışın eksik istihdam durumunda fiyatlar genel düzeyi yerine reel GSYİH’yı arttıracağını vurgulamıştır (Jahan vd., 2014). Keynesyen iktisadi modelin 1970’li yıllardaki fiyatlar genel düzeyi artışlarında yetersiz görülmesi, klasik miktar teorisini tekrar gündeme getirmiş, Friedman’ın 1956 yılında yayınladığı klasik miktar teorisi temeline dayanan “Paranın Miktar Teorisi Üzerine Çalışmalar” kitabı ilgi görmüştür. Modern miktar teorisine iktisat literatüründe yer alan model, monetarist iktisat ekolünü doğurmuştur (Forder, 2019).

İktisadi okulların önemli tartışmalarından biri de parasal aktarım kanalları üzerindedir. Para arzının reel ekonomi üzerindeki etkilerinin incelendiği parasal aktarım mekanizması için Keynesyen iktisadi görüş merkez bankasının para arzını değiştirerek aktarım kanalları üzerinden toplam talebi etkileyeceği ve bu durumun da reel ekonomiyi arttıracağı savına karşın, monetarist iktisadi görüş para arzı değişiminde aktarım kanallarıyla fiyatlar genel düzeyine doğrudan etki edeceği savını savunmuştur (Kar, 2021). Ek olarak, monetarist iktisadi görüş, parasal aktarım kanallarında varlık fiyatlarının etkin olduğunu ifade ederek, genişletici bir para politikası sonucunda kredi hacminin genişlemesiyle harcamaların artış göstereceği ve bu durumun fiyatlar genel düzeyi üzerinde önemli bir etkiye sahip olacağını ifade etmektedir (Cengiz, 2008).

Bankacılık sektörü tarafından sağlanan krediler ekonomik büyümede önemli finansal kaynak teşkil etmektedir. Banka kredilerinde meydana gelen bir azalış, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmekte ve bu durum ülke ekonomilerinde küçülme ile sonuçlanabilmektedir (Eşsiz ve Karabulut, 2018). Ekonomik büyüme için kredi genişlemesinin de olumsuz sonuçları oluşabilmektedir. Bu sonuçlardan birisi kredilerin oluşturmuş olduğu toplam talep artışlarıyla enflasyonist etkilerdir. Enflasyon artışının önemli nedenlerinden biri olan talep artışları, kredi arzının artışıyla şekillenebilmektedir. Bu noktada merkez bankaları fiyat istikrarının sağlanabilmesi açısından daraltıcı para politikalarına başvurmuştur. Daraltıcı para politikaları da ekonomik küçülmeye yol açabilmektedir. Bu açıdan merkez bankalarının para politikaları seçiminde hassas davranması önemli görülmektedir (Suh, 2014; Choi vd., 2022).

Ülke ekonomilerinde kredi genişlemesi, bireysel ve ticari krediler üzerinden talep artırıcı bir etki oluşturabilmekte ve özellikle ticari kredi maliyetlerinin artışıyla bu durum doğrudan enflasyonu etkileyebilmektedir (Korkmaz, 2019). Başka bir görüş sunan Bean vd. ‘ne (2010) göre, kredi genişlemesi doğrudan enflasyonu arttırmaya bile kredi artışının yol açabileceği finansal kriz ve ülke para biriminin değer kaybetmesi, enflasyon üzerinde dolaylı bir etki bırakabilir. Bunun yanında kredi genişlemesinin cari açığı artırıcı yönde etki etmesi de ülke para biriminin değer kaybetmesi üzerinden enflasyonu yükseltebilme riskleri söz konusu olabilir. Kredi genişlemesinin enflasyonist etkileri 2008 finansal kriz sonrasında merkez bankalarını finansal istikrar politikalarına yöneltmiş, fiyat istikrarıyla birlikte finansal istikrar da önemli hedefler arasında yer almıştır. Bu noktada parasal araçlar genişletilerek zorunlu karşılıklar oranı, kredi sınırlamaları gibi dolaylı ve doğrudan müdahaleler söz konusu olmuştur (Şeker ve Demirel, 2019).

Türkiye geçmişten günümüze kronik enflasyon sorunu ile mücadele eden gelişmekte olan ülkeler arasında yer almaktadır. 1980 sonrasında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası fiyat istikrarı sağlamaya yönelik parasal taban, döviz çıpası ve enflasyon hedeflemesi gibi politikaları tercih etmiştir. 2008 küresel kriz sonrasında dünya merkez bankalarında olduğu gibi Türkiye’de 2010 sonrasında fiyat istikrarıyla birlikte finansal istikrarı da öncelikleri arasında almış ve bu hedeflere yönelik para politikalarını uygulamıştır. 2002

yılından günümüze hala enflasyon hedefleme stratejisini dikkate alan TCMB'nin uygulamış olduğu para politikaları sonucunda 2010 sonrası yıllık enflasyon oranları, 2011-2016 arasında %5-%10 aralığında, 2017-2020 arasında %10-%20 aralığında ve 2021 yılında da %36 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılı içinde de yıllık enflasyon oranı %50'nin üzerine çıkmıştır (TCMB, 2022).

Talep, arz, beklentiler ve para arzı kaynaklı nedenlerle oluşan enflasyonist süreçte merkez bankaları fiyat istikrarını sağlamak için enflasyonun kaynağına göre para politikaları belirlemektedir. Talep kaynaklı bir enflasyonist süreçte merkez bankası daraltıcı para politikalarına başvurarak politika faiz oranlarını artırmaktadır. Arz kaynaklı bir enflasyonist süreçte de maliyetlerin düşürülmesi amacıyla düşük faiz politikası uygulamaktadır. Beklentileri de dikkate alan merkez bankası, şeffaf bilgi politikası ve ilgili (talep veya arz kaynaklı enflasyona göre) para politikasını uygulayarak piyasadaki bekleyişleri kontrol edebilmektedir (Shapiro, 2022). Bu bağlamda enflasyonist kaynağa ilişkin para politikasında, ticari kredilerin enflasyon üzerindeki etkilerinin incelenmesinin para politika uygulayıcılara önemli bilgi sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de sektör bazında ticari kredilerin enflasyon üzerindeki etkilerini incelemektir. Bunun için çalışmanın ilk bölümünde teorik bilgilere yer verilmiş, ikinci bölümde ilgili literatür taraması yapılmış, üçüncü bölümde veri seti ve yöntem açıklanmış, dördüncü bölümde uygulamaya gidilerek bulgular sunulmuş ve son bölümde de sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. Literatür Taraması

Bireysel kredilerin enflasyon üzerindeki etkilerini Türkiye için (2004: 11–2015: 03) inceleyen Kılıç ve Torun (2018), Johansen eşbütünleşme ve nedensellik test yöntemlerini kullanarak bireysel kredi kartlarıyla enflasyon arasında çift yönlü nedensellik sonucuna ulaşmışlardır. Karahan ve Gürbüz (2017) de bireysel kredilerle enflasyon arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme testi ile ele almış (2002-2016), enflasyonun bireysel krediler üzerinde daha fazla etki ettiğini tespit etmişlerdir. Benzer çalışmayı ele alan Yüksel ve Özsarı (2016) da Johansen eş bütünüleşme ve Toda Yamamoto nedensellik analizini kullanarak (1994-2015) bireysel kredilerden enflasyona bir nedenselliğe rastlamamışlardır.

Telçeken ve Değirmen (2019), Fisher hipotezi çerçevesinde talep çekişli enflasyon ve arz-itişli enflasyonla bireysel ve ticari kredi faiz oranları arasındaki ilişkiyi (2002-2018) ARDL sınır testi ve nedensellik analizi ile incelemiş, TÜFE'den bireysel kredi faiz oranlarına, ÜFE'den de ticari kredi faiz oranlarına nedensellik tespit etmişlerdir. Mirasedoğlu (2017), Türkiye'de parasal aktarım kanalları içinde yer alan kredi kanalını VAR modeliyle analiz ederek (2006-2017), banka kredilerinin fiyatlar genel düzeyi üzerinde kısmen geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Begeç (2015) de çalışmasında yurtiçi kredi hacminin enflasyon, büyüme ve cari açık üzerindeki etkisini incelemiş, söz konusu çalışmada DOLS analizi kullanmıştır. İlgili çalışma sonucunda kredi hacmindeki %1'lik artışın enflasyonu %0.32 oranında arttırdığı tespit edilmiştir.

Durmuş ve Şahin (2019), Türkiye'de makroekonomik göstergelerle tüketici kredileri arasındaki ilişkiyi (2006-2018) ele almıştır. Gregory-Hansen yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ve Toda Yamamoto nedensellik analizinin tercih edildiği çalışmanın sonuçlarında tüketici kredilerinden tüketici fiyat endeksine nedensellik tespit edilememiştir. Benzer bir çalışma Büyükbaşaran vd. (2020) tarafından da yapılmış (2009-2020), yapısal VAR analizinin kullanıldığı çalışmada kredi arz genişlemesine enflasyonun 2 dönem pozitif tepki verdiği tespit edilmiştir. Avcı'nın çalışmasında (2020) da makroekonomik faktörler ve banka kredilerinin enflasyon üzerindeki etkisi (2009-2017) incelenmiş, çalışmada çoklu regresyon modeli uygulanmıştır. Çalışma sonucunda banka kredilerinin enflasyon oranı üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir.

Korkmaz (2019), tüketici, kredi kartı ve ticari kredi kullanım oranları ile TÜFE ve ÜFE değişim oranları arasındaki ilişkiyi (2005-2018) GARCH modelini kullanarak analiz etmiştir. Analiz sonuçlarında, tüketici kredi kullanım oranlarının enflasyon oranlarının volatilitelerini arttırdığı, kurumsal kredi kartları kullanım ve taksitli ticari krediler oranlarının ise enflasyon oranlarının volatilitelerini azalttığı tespit edilmiştir. Bölükbaş (2019), enflasyon, cari açık ve bankacılık sektörü toplam kredileri arasındaki ilişkiyi Türkiye için

(2006-2018) incelemiş ve çalışmasında VAR analizi ile nedensellik test yöntemlerinden yararlanmıştır. Çalışma sonucunda bankacılık sektör kredileri ile enflasyon arasında çift yönlü nedenselliği tespit edilirken, bankacılık sektör kredilerinin enflasyon üzerinde cari açıktan daha fazla etki ettiği ifade edilmiştir. Nar (2020) tarafından yapılan benzer çalışmada bireysel krediler, cari açık ve enflasyon ilişkisi incelenmiş (2005-2020) ve çalışmada nedensellik analizi kullanılmıştır. Söz konusu çalışma sonucunda bireysel kredilerden enflasyona bir nedensellik tespit edilememiştir.

Bankacılık kredi türüne göre belirlenen faiz oranlarının enflasyon ve kur üzerindeki etkisini (2007-2019) ele alan Yelghi vd (2019), ARDL sınır testini kullanmış, ticari ve tüketici kredilerinden enflasyona ilişki tespit etmişlerdir. Karakaya ve Diler (2017), işlem bazında kredi kart kullanımının enflasyon ve para arzı ilişkisini ARDL sınır testi ve Toda Yamato nedensellik testleri ile analiz etmiş (2009-2015), işlem bazında kredi kartı kullanımından kısa ve uzun dönem ilişkiye rastlamamışlardır. Ek olarak, işlem bazında kredi kartı kullanımından enflasyona nedensellik tespit edememişlerdir. Korkmaz (2017) ise çalışmasında enflasyon oranını etkileyen faktörleri 1998- 2015 dönemi için ele almış ve regresyon analizini kullanarak yurtiçi kredi hacminin enflasyon oranı için belirleyici bir faktör olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Literatür incelendiğinde Türkiye’de kredilerin enflasyon üzerindeki etkileri bağlamında farklı sonuçlar çıktığı anlaşılmıştır. Farklı sonuçlar çıkmasında kullanılan yöntem ve ele alınan dönemlerin değişken olduğu söylenebilir. Bu çalışma önemli yeniliklere sahiptir. İlk olarak, çalışmanın sektörel kredi bağlamında ele alınarak kredi-enflasyon ilişkisini incelemesi önemli bir yenilik olarak düşünülmektedir. İkinci olarak, çalışmada ele alınan dönem, TCMB’nin küresel kriz sonrasında yeni para politikası uygulamalarına geçmesi olarak bilinen 2011 yılının başlangıcını ve pandemi dönemini de içine alan 2021 yılının son dönemlerini kapsamaktadır. Bu dönemler içinde para politikalarında önemli gelişmeler meydana gelmiş, daraltıcı ve gevşek kredi politika uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda değişken kredi politikaları sonucunda ilgili dönem arasında sektörel kredi-enflasyon ilişki sonuçları politika yapıcılara önemli bilgiler sağlayacaktır. Çalışmanın yenilikleri yanında sınırlılıkları da vardır. Çalışmanın en önemli sınırlılığı, sektörel kredilerde tüm sektörlerin analizde yer almaması olarak ifade edilebilir. Özellikle çalışmamızda ana sektörlerle öncelik verilmiştir.

3. Veri Seti ve Yöntem

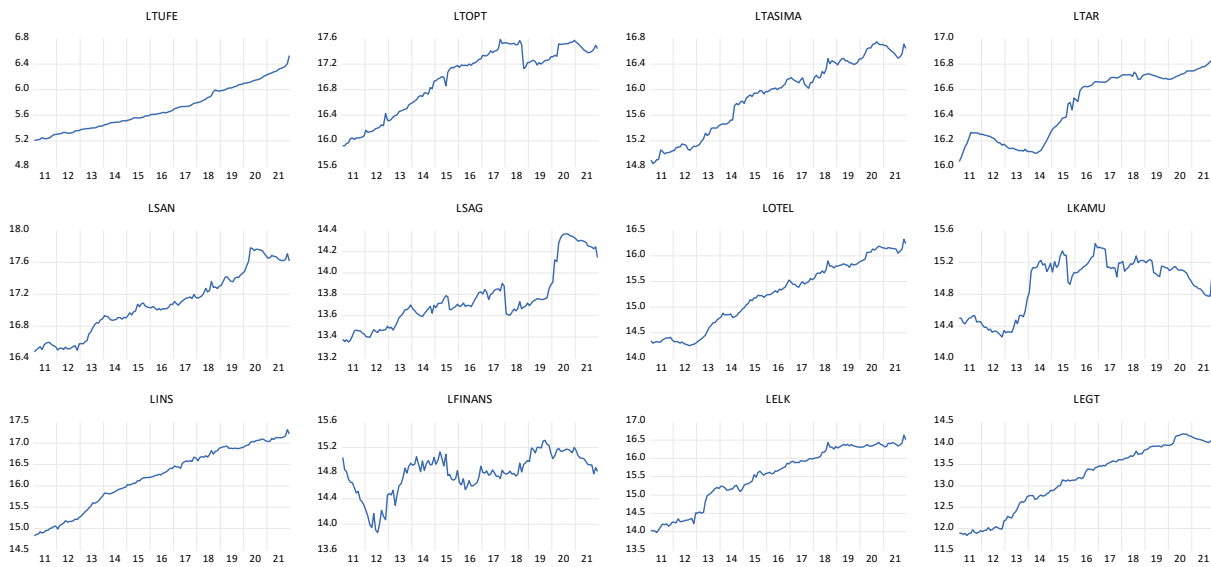
Türkiye’de sektörel kredilerin enflasyona etkisinin incelendiği bu çalışmada veri setine ilişkin ad, tanımlama ve kaynaklar Tablo 1’e sunulmuştur. Tablo 1’e göre, sektörel kredilere ilişkin veriler Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) sitesinden elde edilmiştir. Ayrıca sektörel krediler TL olarak alınmış, veriler mevsimsellik etkisinden Census X-12 kullanılarak arındırılmıştır. Sonrasında veriler, TÜFE (2003=100) endeksi kullanılarak reel hale getirilmiş ve reel hale getirilen verilerin logaritması alınmıştır. Tablo 1’de yer alan ve bağımlı değişken olan Tüketici Fiyat Endeksi de TÜİK sitesinden elde edilmiş ve logaritması alınmıştır. Sektörel krediler ve TÜFE endeksi için dönem aralığı 2011: Ocak- 2021: Aralık olacak şekilde seçilmiştir. Dönemin 2011-Ocak ayından başlamasının önemli bir nedeni, TCMB’nin 2008 küresel kriz sonrasında para politikalarını belirlerken fiyat istikrarıyla birlikte finansal istikrarı da önceliklendirmesi ve para politikalarında araç çeşitliliğini bu dönem itibarıyla kullanması olarak gösterilebilir.

Tablo 1. Değişken Ad ve Tanımları

Değişken Adı	Değişken Tanımı	Veri Kaynağı
tar	Tarım Sektörü Kredileri- Toplam Nakdi Krediler- (Bin TL)	BDDK
san	İmalat Sanayi Kredileri-Toplam Nakdi Krediler- (Bin TL)	BDDK
ins	İnşaat Sektörü Kredileri- Toplam Nakdi Krediler- (Bin TL)	BDDK

topt	Toptan ve Perakende Ticaret, Motorlu Araçlar Servis Hizm. İle Kişisel ve Hane Halkı Ürünleri Kredileri-Toplam Nakdi Krediler- (Bin TL)	BDDK
otel	Otel ve Restoranlar (Turizm)-Toplam Nakdi Krediler- (Bin TL)	BDDK
tasıma	Taşımacılık, Depolama ve Haberleşme-Toplam Nakdi Krediler- (Bin TL)	BDDK
finans	Finansal Aracılık-Toplam Nakdi Krediler- (Bin TL)	BDDK
kamu	Savunma ve Kamu Yönetimi ve Zorunlu Sosyal Güv. Kurumları-Toplam Nakdi Krediler- (Bin TL)	BDDK
egt	Eğitim-Toplam Nakdi Krediler- (Bin TL)	BDDK
sag	Sağlık ve Sosyal Hizmetler-Toplam Nakdi Krediler- (Bin TL)	BDDK
elk	Elektrik, Gaz ve Su Kaynakları Ürt. Dağt. San.-Toplam Nakdi Krediler- (Bin TL)	BDDK
tufe	Tüketici Fiyat Endeksi (2003=100)	TÜİK

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait grafik gösterimleri, uygulanacak birim kök testleri açısından önem arz etmektedir. Serilerde kırılmalar söz konusuysa birim kök testleri için yapısal kırılmalı testler tercih edilebilir. Değişkenlere ilişkin grafikler Şekil 1’de verilmiştir. Şekil 1’deki grafikler incelendiğinde sektörel kredilere ilişkin kırılma dönemlerinin olduğu söylenebilir. Bu sebeple birim kök testlerinde geleneksel ve yapısal kırılmalı birim kök testleri tercih edilecektir.

Şekil 1. Değişkenlerin Grafik Gösterimleri

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait grafik gösterimleri Şekil 1’de sunulmuştur. Grafikler incelendiğinde değişkenlerde trend etkisinin görüldüğü anlaşılmaktadır.

3.1. VAR Modeli

Vektör Otoregresyon Model (VAR), çoklu zaman serisi değişkenleri arasındaki ilişkiyi analiz etmek için kullanılan istatistiksel bir modeldir. Gayri safi yurtiçi hasıla, enflasyon, faiz oranları ve hisse senedi fiyatları gibi ekonomik değişkenlerin dinamiklerini modellemek gibi ekonometri ve finasta popüler bir yöntem olarak dikkate alınmaktadır. VAR modeli, bir sistemdeki her değişkenin kendi geçmiş değerlerinin ve sistemdeki diğer değişkenlerin geçmiş değerlerinin doğrusal bir fonksiyonu olduğu fikrine dayanmaktadır (Keating, 1990). Diğer bir deyişle, sistemdeki her değişken kendi geçmiş değerlerine ve sistemdeki diğer

değişkenlerin geçmiş değerlerine bağlıdır. Buna ek olarak, VAR analizinde değişkenlerin içsel-dışsal ayırımına tabi olmaması, VAR modelini eşanlı denklemlerden ayırmaktadır. VAR analizinin modellenmesine ilişkin iki değişkenli temel VAR modeli Denklem 1 ve 2’deki gibi tanımlanmaktadır (Özgen ve Güloğlu,2004).

$$y_t = a_1 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} x_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$x_t = c_1 + \sum_{i=1}^p \vartheta_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \vartheta_{2i} x_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

Denklem (1) ve (2) numaralı eşitliklerde gösterildiği üzere x_t ve y_t değişkenleri hem kendilerini hem de birbirlerini gecikmeli değerleri üzerinden etkilemektedirler. Modelde β_1 , β_2 , ϑ_1 ve ϑ_2 bağımsız değişkenlerin parametrelerini; ε_1 ve ε_2 ortalaması sıfır, kendi gecikmeli değerleriyle olan varyansları sabit ve kovaryansları sıfır, normal dağılıma sahip rassal hata terimlerini; p de x ve y değişkenlerinin en uygun gecikme uzunluklarını belirtmektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004).

VAR analizinin önemli sonuçlarından biri de etki-tepki fonksiyonudur. Bir sistemin şoka karşı dinamik tepkisini anlamak için kullanılan bu fonksiyon, sistemdeki değişkenlerden birine bir kerelik bir şokun sistemdeki tüm değişkenler üzerindeki etkisini zaman içinde gösterir. Bir VAR modelinde etki-tepki fonksiyonunu hesaplamak için, önce modelin gecikme sayısı belirlenir ve geçmiş verileri kullanarak VAR modelinin katsayıları tahmin edilir. Ardından, etki-tepki fonksiyonunu hesaplamak için, sistemdeki değişkenlerden birine bir şok verilir ve sistemdeki diğer değişkenlerin zaman içinde nasıl tepki verdiğini görmek için model çalıştırılır. Ortaya çıkan etki-tepki fonksiyonu, sistemdeki her bir değişkenin şoka verdiği tepkinin büyüklüğünü ve yönünü ve bu tepkinin zaman içinde nasıl geliştiğini gösterir (Kilian ve Chang, 2000).

VAR analizinde etki-tepki şoklarından sonra varyans ayrıştırması incelenir. Vektör Otoresiyon (VAR) modelleri bağlamında varyans ayrıştırması, ilgilenilen bir değişkenin (genellikle içsel değişken) varyasyonunu, sistemi etkileyen farklı şokların veya yeniliklerin katkılarına ayrıştırmak için kullanılan bir tekniktir. VAR modellerindeki varyans ayrıştırmasının temel fikri, sistemdeki her bir şoka veya yeniliğe atfedilebilecek içsel değişkendeki varyasyonun oranını incelemektir (Lütkepohl, 2010).

4. Bulgular

Türkiye’de sektörlere verilen kredilerin enflasyona etkisinin inceleyen bu çalışmada değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2’de verilmiştir. Verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığını anlamak için Jarqua-Bera, Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerleri göz önünde bulundurulur. Jarqua-Bera testinin anlamlılık düzeyi 0.05’ten yüksek olduğunda serilerin normal dağıldığı ifade edilmektedir. Skewness-Kurtosis testlerinde de değişkenlerin -1.5 ve +1.5 arasında bir değer alması normal dağılımın bir göstergesidir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Tablo 2’ye bakıldığında tarım dışında tüm değişkenlerin basıklık değerinin +1.5’den yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Jarqua-Bera testinin anlamlılık düzeylerinin de sanayi sektörü dışında 0.05’ten küçük olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumda değişkenlerin normal dağılım göstermediği görülmektedir.

Tablo 2. Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler

	LTUFE	LTOPT	LTASIMA	LTAR	LSAN	LSAG	LOTEL	LKAMU	LINS	LFINANS	LELK	LEGT
Mean	5.710992	16.97026	15.91656	16.48069	17.08168	13.75520	15.25427	14.93249	16.20508	14.79718	15.53632	13.16830
Median	5.636725	17.18066	16.02297	16.62494	17.05162	13.69435	15.32575	15.08500	16.28220	14.82609	15.67374	13.34437
Maximum	6.532262	17.58470	16.74813	16.82744	17.77974	14.36508	16.32201	15.43237	17.31185	15.31060	16.63499	14.21181
Minimum	5.207298	15.92326	14.85155	16.03951	16.48276	13.35400	14.24538	14.26910	14.83197	13.87032	13.97617	11.84361

Std. Dev.	0.339856	0.516429	0.574123	0.254621	0.383447	0.276629	0.645180	0.334860	0.724734	0.313682	0.794905	0.768876
Skewness	0.414139	-0.653826	-0.353234	-0.307841	0.149036	0.917059	-0.158274	-0.714325	-0.401153	-0.948859	-0.557134	-0.373412
Kurtosis	2.036720	1.994982	1.803258	1.362562	2.041595	2.984337	1.706841	2.033924	1.895015	3.672393	1.986179	1.805788
Jarque-Bera	8.876737	14.96008	10.62208	16.83147	5.540627	18.50327	9.748549	16.35890	10.25578	22.29397	12.48185	10.91138
Probability	0.011815	0.000564	0.004937	0.000221	0.062642	0.000096	0.007641	0.000280	0.005929	0.000014	0.001948	0.004272
Sum	753.8510	2240.075	2100.986	2175.451	2254.782	1815.687	2013.563	1971.089	2139.070	1953.228	2050.794	1738.216
Sum Sq. Dev.	15.13082	34.93756	43.17993	8.492980	19.26116	10.02457	54.52968	14.68916	68.80628	12.88992	82.77558	77.44329
Observations	132	132	132	132	132	132	132	132	132	132	132	132

4.1. Birim Kök Test Sonuçları

Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi, bir zaman serisinin durağan olup olmadığını belirlemek için kullanılan istatistiksel bir birim kök testidir ve zaman serisinde birim kökün varlığını test eder. Birim kök, serinin bire eşit bir köke sahip olduğu bir zaman serisinin özelliğidir. Bu, zaman serisinin durağan olmadığı ve ortalama ve varyans gibi özelliklerinin zaman içinde sabit olmadığı anlamına gelir. ADF testi, bir zaman serisinde birim kökü test eden Dickey-Fuller testinin bir uzantısıdır. ADF testi, bir zaman serisinin birim kökü olup olmadığını ve varsa kaç tane olduğunu belirlemek için kullanılır. ADF testi hem tek değişkenli hem de çok değişkenli zaman serilerine uygulanabilir. ADF testi, bağımlı değişkenin zaman serisinin kendisi olduğu ve bağımsız değişkenlerin zaman serisinin ve potansiyel olarak diğer değişkenlerin gecikmeli değerleri olduğu zaman serisi verileri üzerinde bir regresyon modeli tahmin etmeyi içerir. Test istatistiği daha sonra hesaplanır ve önemi bir değerler tablosundaki kritik bir değere göre değerlendirilir. Test istatistiği kritik değerden küçükse, birim kök sıfır hipotezi reddedilir ve zaman serisi durağan kabul edilir. Öte yandan, test istatistiği kritik değerden büyükse, sıfır hipotezi reddedilemez ve zaman serisi durağan kabul edilmez (Hall, 1994).

Birim kök test sonuçları incelendiğinde geleneksel ADF sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Söz konusu tabloya göre tüm değişkenler birinci farklarında %1 anlamlılık düzeyinde durağan hale gelmektedir.

Tablo 3. ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişken Adı	Sabitli&Trendli	Düzeyde		Birinci fark	
		t istatistic	anlamlılık	t istatistic	anlamlılık
tufe	Sabitli	2.839637	1.0000	-3.885462*	0.0028
	Sabitli & Trendli	1.598726	1.0000	-	-
topt	Sabitli	-1.969089	0.3002	-12.78843*	0.0000
	Sabitli & Trendli	-1.314854	0.8799	-	-
tasima	Sabitli	-1.314219	0.6217	-11.73815*	0.0000
	Sabitli & Trendli	-1.710548	0.7413	-	-
tar	Sabitli	-1.019639	0.7450	-3.645893*	0.0061
	Sabitli & Trendli	-1.548343	0.8076	-	-
san	Sabitli	-0.754546	0.8280	-11.27859*	0.0000
	Sabitli & Trendli	-2.260593	0.4520	-	-
sag	Sabitli	-0.882761	0.7911	-10.73670*	0.0000

	Sabitli & Trendli	-1.849919	0.6746	-	-
otel	Sabitli	-0.154930	0.9399	-12.25617*	0.0000
	Sabitli & Trendli	-2.595479	0.2832	-	-
kamu	Sabitli	-1.571274	0.4944	-11.57550	0.0000
	Sabitli & Trendli	-1.348198	0.8712	-	-
ins	Sabitli	-2.102619	0.2441	-14.53530*	0.0000
	Sabitli & Trendli	-0.984822	0.9417	-	-
finans	Sabitli	-1.652750	0.4528	-5.890544*	0.0000
	Sabitli & Trendli	-2.185830	0.4930	-	-
elk	Sabitli	-1.593703	0.4829	-12.66459*	0.0000
	Sabitli & Trendli	-1.584983	0.7939	-	-
egt	Sabitli	-1.732320		-10.35594*	0.0000
	Sabitli & Trendli	0.368948	0.9988	-	-

Not: *,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir.

Yapısal kırılmalı ADF testi tek kırılma dönemini dikkate alarak birim kök test sonuçlarını vermektedir. Bazı durumlarda ADF testi, yapısal kırılmalar nedeniyle veri oluşturma sürecindeki değişiklikleri yeterince yakalayamayabilir. Yapısal bir kırılma, zaman serisi verilerini etkileyen temel ekonomik veya sosyal koşullarda önemli bir kaymayı ifade eder. Yapısal bir kırılma meydana geldiğinde, verilerin istatistiksel özellikleri değişerek, doğru bir şekilde açıklanmadığı takdirde yanlış çıkarımlara yol açabilir. Bu sorunu ele almak için, ADF testi, regresyon denkleminde kukla değişkenler veya gösterge işlevleri dahil edilerek yapısal kırılmaları içerecek şekilde genişletilebilir. Bu kukla değişkenler, yapısal kırılmanın zaman serileri üzerindeki etkisini yakalar (Glynn vd. ,2007).

Yapısal kırılmalı ADF test sonuçları incelendiğinde %1 anlamlılık düzeyinde tüm değişkenler durağan hale gelmektedir. Kırılma dönemleri incelendiğinde değişkenlerde farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Bu farklılıkların temelinde sektörlerin dönemsel olarak kredi yoğunluklarının farklı olduğu söylenebilir. Toptan ve perakende ticaret, motorlu araçlar servis hizm. ile kişisel ve hane halkı ürünleri, taşımacılık, depolama ve haberleşme, otel ve restoranlar (turizm) ve inşaat sektörlerinde kırılma döneminin 2018 yılında gerçekleştiği, TÜFE endeksinin 2021 yılı eylül ayında bir kırılmaya sahip olduğu, imalat sanayi, sağlık ve sosyal hizmetler ve eğitim sektörlerinin de 2020 yılında kırılma gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları

Değişken Adı	Sabitli&Trendli	Düzeyde		Kırılma Dönemi	Birinci fark		
		t istatistik	Anlamlılık		t istatistik	Anlamlılık	Kırılma Dönemi
tufe	Sabitli	1.008981	> 0.99	2020M09	-6.080770*	< 0.01	2021M09
	Sabitli & Trendli	-0.256532	> 0.99	2021M08	-	-	-
topt	Sabitli	-2.714234	0.8251	2013M10	-17.32227*	< 0.01	2018M10

	Sabitli & Trendli	-4.689782	0.0793	2018M09	-	-	-
tasima	Sabitli	-2.453144	0.9142	2013M02	-12.69040*	< 0.01	2018M08
	Sabitli & Trendli	-3.765521	0.5220	2014M07	-	-	-
tar	Sabitli	-4.139550	0.1147	2014M07	-10.18414*	< 0.01	2011M07
	Sabitli & Trendli	-3.627255	0.6116	2015M08	-	-	-
san	Sabitli	-1.973923	0.9837	2012M11	-13.37313*	< 0.01	2020M04
	Sabitli & Trendli	-2.749955	0.9611	2015M09	-	-	-
sag	Sabitli	-3.643610	0.3101	2019M10	-11.70116*	< 0.01	2020M02
	Sabitli & Trendli	-4.261206	0.2243	2019M10	-	-	-
otel	Sabitli	-2.099534	0.9745	2012M12	-13.31608*	< 0.01	2018M08
	Sabitli & Trendli	-3.784027	0.5103	2013M05	-	-	-
kamu	Sabitli	-4.402109	0.0562*	2013M10	-12.75630*	< 0.01	2015M09
	Sabitli & Trendli	-5.100977	0.2044	2013M11	-	-	-
ins	Sabitli	-3.306187	0.5000	2012M11	-15.42280*	< 0.01	2018M01
	Sabitli & Trendli	-3.596278	0.6317	2013M01	-	-	-
finans	Sabitli	-3.996757	0.1575	2012M10	-15.12577*	< 0.01	2012M03
	Sabitli & Trendli	-3.736708	0.5408	2013M04	-	-	-
elk	Sabitli	-3.435416	0.4216	2012M11	-13.65221*	< 0.01	2013M05
	Sabitli & Trendli	-4.625955	0.0945**	2013M04	-	-	-
egt	Sabitli	-4.063050	0.1363	2012M11	-11.46868*	< 0.01	2020M04
	Sabitli & Trendli	-1.997724	> 0.99	2020M10	-	-	-

Not: *,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir.

4.2. VAR Analizi Sonuçları

VAR analizinin uygulanması için modelin gecikme değerinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Modele ilişkin gecikme tercihi için Tablo 5'te FPE bilgi kriteri dikkate alınmış ve gecikme değeri 1 olarak tercih edilmiştir.

Tablo 5. Gecikme Değerleri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	846.2134	NA	2.09e-21	-13.56445	-13.29009*	-13.45300*
1	991.9103	260.5960	2.05e-21*	-13.59204	-10.02536	-12.14326
2	1094.043	162.7481	4.29e-21	-12.91127	-6.052282	-10.12517
3	1238.109	201.4577*	5.04e-21	-12.91234	-2.761037	-8.788904
4	1357.784	144.0000	1.04e-20	-12.51682	0.926794	-7.056057
5	1507.108	150.5376	1.72e-20	-12.60338	4.132545	-5.805290
6	1689.325	148.1437	2.51e-20	-13.22479	6.803449	-5.089370
7	1922.591	144.1322	3.11e-20	-14.67628	8.644273	-5.203530
8	2330.178	172.3130	7.67e-21	-18.96224*	7.650625	-8.152162

Gecikme değeri belirlendikten sonra modelde otokorelasyon problemi kontrol edilir. Bu çalışmada modelin bir gecikmeli değerinde Tablo 6’da gösterildiği üzere otokorelasyon sorunu olmadığı, LRE ve Rao test istatistik değerlerinin anlamlı olmasıyla anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Otokorelasyon Sonuçları

Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	157.1412	144	0.2145	1.098289	(144, 823.4)	0.2202
2	141.6644	144	0.5394	0.981353	(144, 823.4)	0.5466

VAR analizini uygularken serilerin normal dağılımı önemli varsayımlar arasındadır. Tablo 7’de serilere ilişkin normal dağılım sonuçları verilmiştir. Söz konusu tabloya göre, Jarque-Bera joint test istatistiğinin anlamsız olduğu ve anlamlılık düzeyinin 0.05’ten küçük olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda serilerin normal dağılım göstermediği ortaya çıkmaktadır. Ancak normal dağılım sorunu VAR analizinin uygulanmasına engel teşkil etmemektedir. Sonuçlara ilişkin bilgi kayıpları riski oluşabilmekte birlikte, modelin ve değişkenlerin durağanlık sonuçlarının istatistiksel olarak anlamlı olması, modele ilişkin sonuçların yorumlanabilmesine yol açmaktadır (Norrulashikin vd. ,2015).

Tablo 7. Normallik Testi

Component	Jarque-Bera	df	Prob.
1	188.1454	2	0.0000
2	45.61565	2	0.0000
3	37.55453	2	0.0000
4	19.63266	2	0.0001
5	5.991557	2	0.0500
6	0.395242	2	0.8207

7	10.88717	2	0.0043
8	11.67337	2	0.0029
9	17.45460	2	0.0002
10	8.065785	2	0.0177
11	322.3893	2	0.0000
12	8.785447	2	0.0124
Joint	676.5907	24	0.0000

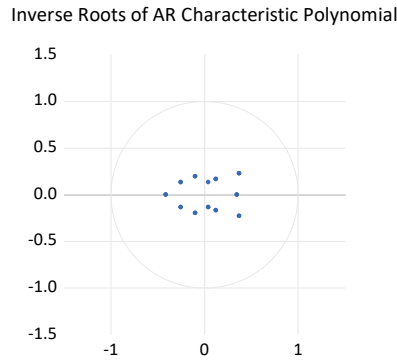
VAR modelinin sonuçlanabilmesi için önemli varsayımlardan biri de değişen varyans sorunu olup olmadığıdır. Tablo 8'deki sonucuna göre, Chi-sq test istatistik değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve modelde değişen varyans sorununun olmadığı gözlemlenmektedir.

Tablo 8. Değişen Varyans Testi

Joint test:		
Chi-sq	df	Prob.
7168.801	7020	0.1052

VAR modeli kurulumunda modelin durağanlığı için AR karakteristik polinom grafiği incelenmelidir. Şekil 2'de modelimizin durağanlık sonucu incelendiğinde tüm değişkenlerin çember içinde yer aldığı modelin durağan olduğu görülmektedir.

Şekil 2. AR Karakteristik Polinom

VAR analiz sonuçları incelendiğinde Tablo 9'da bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı %50 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca cari ayda ve bir önceki ayda ulaşım ve haberleşme sektör kredilerindeki %1'lik bir artış tüketici fiyat endeksinde sırasıyla %0'a yakın ve %0,06'lık, pozitif bir etki bırakmaktadır. Elektrik sektör kredilerinde bir önceki ayda meydana gelen %1'lik bir artış da tüketici fiyat endeksinde %0,04'lük bir artış oluşturmaktadır. Ek olarak, kamu sektörü kredilerinde bir önceki ayda meydana gelen %1'lik bir artış, tüfe endeksinde %0,03'lük bir artış ve finans sektörü kredilerinde cari dönemde meydana gelen %1'lik bir artış tüfe endeksinde %0,02'lik bir artışa yol açmaktadır.

Tablo 9. VAR Analizi Tahmin Sonuçları

	Katsayılar	Standart Hata	t-İstatistik	Anlamlılık
C(1)	0.687931	0.112985	6.088714	0.0000
C(2)	6.92E-09	2.74E-09	2.529906	0.0115*
C(3)	0.067452	0.018598	3.626846	0.0003*
C(4)	0.055513	0.052443	1.058531	0.2900
C(5)	-0.064794	0.046947	-1.380153	0.1678
C(6)	-0.007888	0.024377	-0.323592	0.7463
C(7)	0.028956	0.036484	0.793648	0.4275
C(8)	0.053878	0.038815	1.388053	0.1653
C(9)	0.046572	0.019604	2.375650	0.0177*
C(10)	-0.037930	0.028843	-1.315068	0.1887
C(11)	0.036181	0.015091	2.397487	0.0166*
C(12)	0.021438	0.010838	1.978100	0.0481*
C(13)	0.000601	0.001711	0.351443	0.7253

$$DTUFE = C(1)*DTUFE(-1) + C(2)*DTASIMA(-1) + C(3)$$

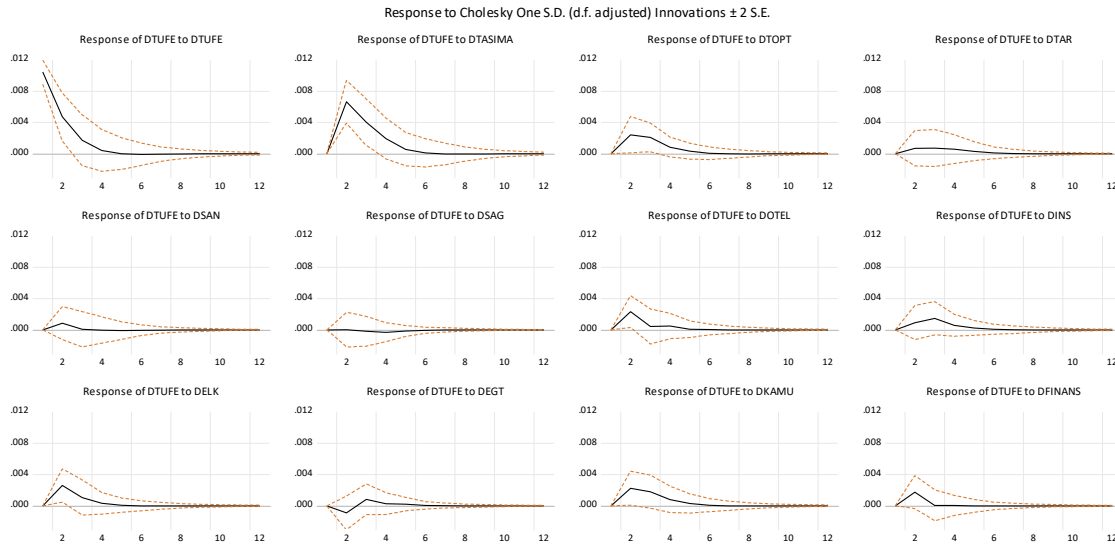
$$*DTPOT(-1) + C(4)*DTAR(-1) + C(5)*DSAN(-1) + C(6)*DSAG(-1) + C(7)*DOTEL(-1) + C(8)*DINS(-1) + C(9)*DELK(-1) + C(10)*DEGT(-1) + C(11)*DKAMU(-1) + C(12)*DFINANS(-1) + C(13)$$

Observations: 130

R-squared	0.496696	Mean dependent var	0.010136
Adjusted R-squared	0.445075	S.D. dependent var	0.014059
S.E. of regression	0.010473	Sum squared resid	0.012833
Durbin-Watson stat	1.749704		

VAR analizine ilişkin önemli bulgular için etki-tepki fonksiyonları incelenir. Şekil 3’te etki-tepki fonksiyonları incelendiğinde ulaşım ve haberleşme sektöründe meydana gelen kredilere tüfe endeksi 2 dönem artış olarak tepki göstermekte ve bu tepki 2 dönem sonrasında azalarak 6. dönem durağan hale gelmektedir. Toptan ve perakende sektör kredilerinde de tüfe endeksi ilk 2 dönem pozitif tepki vermekte bu tepki 6. dönemde durağan hale gelmektedir. Tarım ve imalat sanayi sektör kredilerine tüfe endeksinin ilk 2 dönem tepki verdiği görülmektedir.

Şekil 3. Etki tepki Fonksiyonları

Varyans ayrıştırma sonuçları da Tablo 10'da verilmiştir. Söz konusu tabloya göre, TÜFE değişkeni, 12. Dönemde TÜFE tarafından %55 etkilenmekte, ulaşım sektör kredilerinden %22.5 etkilenmekte, kamu sektörü kredilerinden de %3.93 etkilenmektedir. Varyans ayrıştırma sonuçlarında da ulaşım ve kamu sektör kredilerinin TÜFE için önemli bir belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 10. Varyans Ayrıştırması

Çalışmada uygulanan VAR modelinde sistemin dengeli olduğunu ve dengeden sapması halinde tekrar nasıl dengeye geleceğini analiz edebilmek için hata düzeltme modelinden faydalanılmaktadır. Bu kapsamda Tablo 11'de hata düzeltme sonuçları yer almaktadır. Hata düzeltme modeli incelendiğinde hata terimleri katsayısının 0-1 arası negatif değer alması ve %5 düzeyinde anlamlı olması hata düzeltme

Dönem	S.E.	DTUFE	DTOPT	DTASIM A	DTAR	DSAN	DSAG	DOTELE	DKAMU	DINS	DFINA NS	DELK	DEGT
1	0.010473	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.014334	64.23347	5.869261	18.64501	0.231347	0.355083	0.000247	2.629744	2.844413	0.678699	1.727804	2.070311	0.714610
3	0.015399	56.91329	8.179588	21.80566	0.420549	0.309789	0.015047	2.355220	3.766043	1.766960	1.529941	2.050209	0.887709
4	0.015608	55.47103	8.496661	22.53605	0.546591	0.301960	0.052224	2.386830	3.914410	1.898156	1.494812	2.011966	0.889306
5	0.015632	55.29885	8.539188	22.57109	0.585626	0.305172	0.060684	2.382205	3.933178	1.923309	1.490340	2.006240	0.904123
6	0.015634	55.28875	8.539475	22.56954	0.590320	0.306458	0.062940	2.382307	3.934126	1.925199	1.490038	2.005828	0.905019
7	0.015634	55.28808	8.539253	22.56948	0.590688	0.306950	0.063098	2.382236	3.933987	1.925175	1.490024	2.005842	0.905193
8	0.015634	55.28754	8.539426	22.56984	0.590679	0.307008	0.063106	2.382207	3.933999	1.925167	1.490013	2.005835	0.905179
9	0.015634	55.28731	8.539487	22.56999	0.590683	0.307015	0.063107	2.382205	3.934015	1.925174	1.490007	2.005829	0.905176
10	0.015634	55.28726	8.539501	22.57002	0.590687	0.307015	0.063107	2.382204	3.934020	1.925177	1.490006	2.005827	0.905177
11	0.015634	55.28726	8.539502	22.57002	0.590688	0.307015	0.063108	2.382204	3.934020	1.925178	1.490006	2.005827	0.905178
12	0.015634	55.28726	8.539502	22.57002	0.590689	0.307015	0.063108	2.382204	3.934020	1.925178	1.490006	2.005827	0.905178

modelinin işlediğini gösterir (Johansen, 1985; Granger ve Weiss, 1983). Buna göre kısa dönem hata terimlerinde bir birimlik artışın tüfe endeksindeki sapmayı 0.29 oranında uzun dönemde düzeltereği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 11. Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Anlamlılık
DTOPT	-0.064917	0.018863	-3.441534*	0.0008
DTASIMA	2.41E-09	2.74E-09	0.879127	0.3811
DTAR	-0.295755	0.045142	-6.551646*	0.0000
DSAN	-0.049634	0.046836	-1.059743	0.2914
DSAG	-0.029226	0.024192	-1.208082	0.2295
DOTEL	0.073958	0.035934	2.058154*	0.0418
DKAMU	-0.033005	0.014780	-2.233052*	0.0274
DINS	-0.028706	0.039014	-0.735795	0.4633
DFINANS	-0.007978	0.010593	-0.753164	0.4529
DELK	0.006159	0.019476	0.316230	0.7524
DEGT	-0.091563	0.028411	-3.222791*	0.0016
HATATER(-1)	-0.298430	0.083408	-3.577960	0.0005
C	0.010576	0.002212	4.781603	0.0000
@TREND	4.36E-05	2.64E-05	1.653748	0.1009

5. Sonuç

İktisatta para arzının milli gelir ve fiyatlar düzeyi üzerindeki etkilerine yönelik tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Miktar teorisinde para arzının fiyatlar genel düzeyini etkilediği hipotezinden yola çıkarak parasal aktarım kanallarından biri olan ve para arzıyla şekillenen kredi kanalının fiyatlar genel düzeyini etkileyip etkilemediği çalışmanın ana motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de BDDK ve TÜİK üzerinden elde edilen veriler ışığında belirlenen bazı sektörlere verilen kredilerin tüketici fiyat endeksi üzerindeki etkisi 2011-2021 dönemi için aylık bazda analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada VAR analizi, etki-tepki fonksiyonları, varyans ayrıştırması ve hata düzeltme modellerinden faydalanılmıştır. Analiz sonuçlarında bazı sektörlere verilen kredilerin tüketici fiyat endeksi üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Özellikle ulaşım ve haberleşme, finans, toptan ve perakende ve kamu sektörü gibi alanlara verilen kredilerin tüfe endeksi üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Kamu sektörünün enflasyonla ilişkisinde bütçe açığının enflasyonu pozitif etkilediği varsayımı dikkate alındığında (Şahin, 2019), kamu sektör kredilerinin enflasyon üzerine etki etmesi, varsayımı destekler nitelik taşımaktadır. Ayrıca sektörlere verilen kredilerin üretimi artırıcı etki bıraktığı ve böylelikle maliyetin düşürülmesi yoluyla enflasyonu azaltıcı etki yaptığı görüşüne karşın, sektör kredilerinin talep artırıcı etkisinin de olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kapsamda finans sektör kredilerinin artışı, talep kaynaklı enflasyonist bir etki oluşturabileceği tahmin edilmektedir. Son olarak ulaşım ve haberleşme sektör kredilerinin tüketici fiyat endeksinde önemli belirleyici olmasında sektör ithalatının yüksek oluşu (Ticaret Bakanlığı, 2014) ve buna bağlı sektör kredilerinin ithalat artışına neden olabileceği varsayıldığında, kurların bu durumdan etkilenmesi söz konusu olacaktır. Böylelikle tüketici fiyat endeksinin de pozitif etkilenebileceği düşünülmektedir. Bu noktada sektörel ticari kredilere ilişkin TCMB ve Bankacılık, Denetleme ve Düzenleme Kurumunun (BDDK) ortak politika ile fiyat istikrarını dikkate alarak sektörlere müdahale etmesinin ve para politikalarını şekillendirmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada elde edilen sonuçlarla bulgular karşılaştırıldığında, elde edilen sonuçların Büyükbaşaran vd. (2020), Mirasedoğlu (2017), Begeç (2015), Bölükbaş (2019), Yelghi vd (2019) ve Korkmaz'ın (2017) çalışmalarını destekler nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu alanda araştırma yapmak isteyenler için analize dahil edilmeyen ticari sektör kredilerinin aynı veya farklı yöntemlerle ele alınması önerilmektedir.

Beyanı

Bu makalede hiçbir insan çalışması sunulmamıştır.

Yazar Katkıları

Bu çalışmanın tamamı tek bir yazara aittir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar, araştırmanın potansiyel bir çıkar çatışması olarak yorumlanabilecek ticari veya finansal ilişkilerin yokluğunda yürütüldüğünü beyan etmektedirler

Kaynaklar

- Bean, C., Paustian, M., Penalver, A., & Taylor, T. (2010). Monetary policy after the fall. *Macroeconomic Challenges: The Decade Ahead*, 26-28.
- Begeç, E. (2015). *Yurtiçi kredi hacmindeki değişimlerin makroekonomik büyüklüklere etkisi: Türkiye örneği* (Master's thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Bölükbaş, M. (2019). Türkiye'de Enflasyon Cari Açık ve Bankacılık Sektörü Kredileri: 2006-2018 Dönemi İçin Bir İnceleme. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(2), 77-92.
- Büyükbaşaran, T., Karasoy-Can, G., & Küçük, H. (2022). Macroeconomic effects of bank lending in an emerging economy: Evidence from Turkey. *Economic Modelling*, 115, 105946.
- Cengiz, V. (2008). Keynesyen Ve Monetarist Görüşte Parasal Aktarım Mekanizması: Bir Karşılaştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 115-127.
- Choi, S., Furceri, D., Loungani, P., & Shim, M. (2022). Inflation anchoring and growth: The role of credit constraints. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 134, 104279.
- Duck, N. W. (1993). Some international evidence on the quantity theory of money. *Journal of Money, Credit and Banking*, 25(1), 1-12.
- Durmuş, S., & Şahin, D. (2019). Türkiye'de Enflasyon, Döviz Kuru Ve Tüketici Kredileri Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (23), 95-112.
- Eşsiz, F. P., & Karabulut, K. (2018). Finansal İstikrarın Sağlanması Adına Makro İhtiyati Politikaların Kredi Büyümesi Üzerindeki Etkiğinin Dinamik Panel Veri Yöntemiyle Ölçülmesi: 2000-2013. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(3), 661-681.
- Glynn, J., Perera, N., & Verma, R. (2007). Unit root tests and structural breaks: A survey with applications.
- Granger, C. W., & Weiss, A. A. (1983). Time series analysis of error-correction models. In *Studies in econometrics, time series, and multivariate statistics* (pp. 255-278). Academic Press.
- Hall, A. (1994). Testing for a unit root in time series with pretest data-based model selection. *Journal of Business & Economic Statistics*, 12(4), 461-470.
- Jahan, S., Mahmud, A. S., & Papageorgiou, C. (2014). What is Keynesian economics. *International Monetary Fund*, 51(3), 53-54.
- Johansen, S. (1985). *The Mathematical Structure of Error Correction Models*. JOHNS HOPKINS UNIV BALTIMORE MD DEPT OF MATHEMATICAL SCIENCES.

- Kar, A. (2021). *Parasal aktarım mekanizması ve kredi kanalı: Türkiye örneği* (Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University (Turkey)).
- Karahan, Ö., & Gürbüz, Y. E. (2017). Türkiye’de Bireysel Banka Kredileri ve Enflasyon İlişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 410-416.
- Karakaya, Ö. U., & Diler, H. G. (2017, September). İşlem Tutarı Bazında Kredi Kart Kullanımının Enflasyon ve Para Arzı İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. In *Proceedings of 2 nd International Conference on Scientific Cooperation for the Future in the Economics and Administrative Sciences* (p. 142).
- Keating, J.W. (1990), Identifying VAR Models under Rational Expectations, *Journal of Monetary Economics*, 25, 453-476
- Kılıç, F. (2018). Bireysel kredilerin enflasyon üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Journal of Management and Economics Research*, 16(1), 18-40.
- Korkmaz, Ö. (2017). Enflasyon oranını etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Türkiye üzerine bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 109-142.
- Korkmaz, Ö. (2019). Kredi Kullanım Oranları ile Enflasyon Oranları Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Maliye Dergisi*, 176(1), 98-127.
- Lütkepohl, H. (2010). *Variance decomposition* (pp. 369-371). Palgrave Macmillan UK.
- Mirasedoğlu, M. U. (2017). Türkiye’de enflasyon hedeflemesi döneminde banka kredi kanalının etkinliğine ilişkin bir analiz. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 518-544.
- Nar, M. (2020). Bireysel Krediler ile Enflasyon ve Cari İşlemler Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Electronic Turkish Studies*, 15(7).
- Norrulashikin, S. M., Yusof, F., & Kane, I. L. (2015). An investigation towards the suitability of vector autoregressive approach on modeling meteorological data. *Modern Applied Science*, 9(11), 89-100.
- Özgen, F. B & Güloğlu, B.(2004), Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniği ile Analizi, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 31(1), 1-27.
- Shapiro, A. H. (2022, September). Decomposing Supply and Demand Driven Inflation. Federal Reserve Bank of San Francisco.
- Suh, H. (2014). Dichotomy between macroprudential policy and monetary policy on credit and inflation. *Economics Letters*, 122(2), 144-149.
- Şahin, B. E. (2019). Analysis of the relationship between inflation, budget deficit and money supply in Turkey by ardl approach: 1980-2017. *Journal of Life Economics*, 6(3), 297-306.
- Şeker, H., & Demirel, B. (2019). 2008 Finansal Krizi Sonrası Para Politikası Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(1), 1-18.
- Telçeken, H., & Değirmen, S. (2019). Enflasyon ve Kredi Faizleri Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Fisher Hipotezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Türkiye Uygulaması (2002-2018). *Istanbul Business Research*, 47(2), 154-182.
- Ticaret Bakanlığı (2014). Esnaf ve Sanatkarlar Özelinde Sektör Analizleri Projesi Ulaştırma Sektörü, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, <https://ticaret.gov.tr/data/5d418db313b87639ac9dfff1/Ula%C5%9Ft%C4%B1rma%20Sekt%C3%B6r%C3%BC.pdf> Erişim Tarihi: 01.01.2023
- Tunahan, A. V. C. I. (2020). Makroekonomik Faktörler ve Banka Kredilerinin Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 98-107.

- Yelghi, A., Gürsoy, M., & Yelghi, A. (2021). Bankacılık Piyasasında Kredi Türüne Göre Belirlenen Faiz Oranlarının Enflasyon Ve Döviz Kuru İlişkisi. *Journal of Empirical Economics and Social Sciences*, 3(1), 21-42.
- Yüksel, S., & Özsanı, M. (2016). Türkiye'deki Bireysel Krediler ile Enflasyon ve Cari İşlemler Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisinin İncelenmesi. *Econworld Konferansı, Roma*.

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2023, 19(2)

Sektörel Krediler ile Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Katılım ve Mevduat Bankalarının Karşılaştırılması¹

The Causality between Sectoral Credits and Inflation: Evidence from Deposit and Participation Banks

Mustafa ÇAKIR²

Remzi PAKER³

Geliş Tarihi (Received): 23.09.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 11.12.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Öz: Bu çalışmanın amacı Türkiye’de mevduat ve katılım bankaları tarafından kullanılan sektörel krediler ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini incelemektir. Kredi-enflasyon ilişkisinin zamanla değişen bir ilişki olup olmadığı, banka türüne ve sektöre göre değişip değişmediği Vektör Otoregresyon Modeli (VAR), Granger Nedensellik Testi (GC) ve Zamanla Değişen Granger Nedensellik (TVGC) Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Hem katılım hem de mevduat bankaları tarafından kullanılan toplam krediler ile enflasyon arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Sektörel kredilerde ise metal ve işlenmiş madenler ile turizm ve denizcilik sektörlerinde mevduat banka kredilerinin enflasyona neden olduğu ancak katılım bankalarının bu sektörlerde kullandığı kredilerin enflasyona neden olmadığı görülmüştür. Ayrıca tarım ve balıkçılık sektöründe her iki banka tarafından kullanılan kredilerin enflasyona neden olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla elde edilen bulgulara göre, mevduat ve katılım bankaları tarafından kullanılan sektörel kredilerin enflasyona nedenselliği hem sektörler hem de banka türüne göre değiştiği görülmüştür. Ayrıca mevduat banka kredilerinin enflasyona olan nedenselliği katılım banka kredilerine göre hem daha uzun hem de daha yüksek seyrettiği görülmüştür. Bu nedenle mevduat bankalarının reel sektörü daha fazla destekleyici kredi politikaları ile katılım bankalarının leasing, istisna, muşaraka, ve mudaraba gibi finansman politikalarının enflasyon baskısını azaltacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Kredi, Mevduat ve Katılım Bankaları, Zamanla Değişen Granger Nedensellik Testi

&

Abstract: This study examines the causality relationship between deposit and participation bank’s sectoral credits and inflation in Türkiye. To assess whether the credit-inflation relationship is a time-varying or it varies by bank type and sectors we use the Vector Autoregression Model (VAR), Granger Causality Test (GC), and Time-Varying Granger Causality (TVGC) Test. The results show a bidirectional causality between participation and deposit banks’ total credits and inflation. The results also show that deposit bank credits cause inflation in the metal and processed metals, tourism, and maritime sectors. In contrast, the participation bank loans in these sectors does not cause inflation. However, both banks’ credits in agriculture and fisheries do not cause inflation. Therefore, the findings indicate that the causality between sectoral deposit and participation bank credits and inflation varies according to sector and bank type. Moreover, the causality of deposit bank credits to inflation is more prolonged and higher than participation bank loans. Therefore, it is evaluated that credit policies of deposit banks that are more supportive of the real sector and financing policies of participation banks such as leasing, istisna, musharakah and mudarabah will reduce the inflation pressure.

Keywords: Inflation, Credits, Deposit and Participation Banks, Time-Varying Granger Causality Test (TVGC)

JEL Codes: C32, E31, E51, G20

¹ Bu çalışma İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finans Anabilim Dalı, Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı Bilim Dalı’nda hazırlanan “Sektörel Banka Kredilerinin Enflasyona Etkisi: Katılım ve Mevduat Bankaları Karşılaştırması” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Doç. Dr., Samsun Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, mustafa.cakir@samsun.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4565-9581 (Sorumlu Yazar)

³ Ziraat Katılım Bankası A.Ş Şube Müdürü, remzipaker0506@gmail.com, ORCID: 0009-0000-8546-4290

Atf/Cite as: Çakır, M. & Paker, R. (2023). Sektörel Krediler ile Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Katılım ve Mevduat Bankalarının Karşılaştırılması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(2). 275-297.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

1. Giriş

Bankacılık sektörü, ekonominin farklı sektörlerine kredi sağlaması yoluyla ülkenin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Finansal sistemin vazgeçilmez bir parçası olan bankalar, fon fazlası olan ekonomik birimlerden fon açığı olan ekonomik birimlere fon sağlayarak aracılık rolünü yerine getirirler. Gelişmekte olan ülkelerdeki birçok küçük ve orta ölçekli firma, dış finansman kaynağı olarak büyük ölçüde banka kredilerini kullanmaktadırlar (Beck, Demirgüç-Kunt ve Maksimovic, 2008).

Bilindiği üzere bankacılık sisteminin izleri M.Ö. 3500 yılına kadar gitmektedir (Aydın, 2006, s. 21). Avrupa kıtasında özellikle İtalya'da 13. ve 14. yüzyıllarda bankerlik ve tefecilik faaliyetleri başlamış ve oradan gelişerek diğer ülkelere yayılmıştır. Genellikle 19. yüzyıla kadar bankacılık sistemiyle ilgili muameleler banker veya banka sahibi olan kişilerin kendilerine ait sermayeleri ve kaynakları ile yürütülmüştür (Özsoy, 2012, s. 30). Sanayi devrimiyle birlikte 19. yüzyıldan itibaren bütün Avrupa'da ortaya çıkan iktisadi gelişmelere bağlı olarak faizli bankalar, finansal sistemin temel ögesi olmuşlardır (Canbaz, 2016, s. 62-71).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise toplum içinde yaygın bir borç-kredi münasebetleri olsa da sanayileşmeyi ortaya çıkaracak ve geliştirecek kadar etkili bir finans sistemi ve kuruluşların olmayışı, ekonomideki parasallaşma olgusu ile sanayi finansmanını olumsuz etkilemiştir (Pamuk, 2003, s. 80-87). 19. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı'da bankacılık faaliyetleri yerine para vakıfları, loncalar ile sarraflar yer almıştır (Özsoy, 2012, s. 30). Osmanlı'daki para vakıflarının temel gayesi, toplumdaki dengeleri gözeterek gelir adaletsizliklerini ortadan kaldırmaya yönelik alanlarda faaliyet göstermektir. Para vakıfları, özellikle sanayi finansmanına veya üretimi artıracak alanlara yönelik faaliyetleri gözetmemişlerdir. Bu vakıflardan ödünç alanların çoğu da tüketimi finanse etmişlerdir (Pamuk, 2003, s. 80-87). O dönemde Osmanlı İmparatorluğu başta olmak üzere tüm İslam devletlerinin iktisadi anlamda yeterli düzeyde gelişmemelerinin esas nedeni finansal piyasaları oluşturmada ve yönetmedeki yetersizlikleri söylenebilir (Verçin, 2022).

Dünyada ilk İslami banka Mısır'daki Mit Ghamr Tasarruf Bankası (1963) olarak bilinmektedir. Türkiye'de ise İslami finansın temelleri 1913 yılına kadar gitmektedir. Nitekim 1913 yılında Adapazarı İslam Ticaret Bankası (Türk Ticaret Bankası) kurulmuş daha sonra 1975 yılında Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası (DESİYAP) ve 1984 yılında Albaraka Türk Bankası ile devam etmiştir (Özsoy, 2012, ve Can ve İslamoğlu, 2023). Günümüzde ise Türkiye'de 8 katılım bankası bulunmaktadır (TKBB, 2023a).

Dünyada ve ülkemizde yüzyılların birikimi ile konvansiyonel bankacılık uygulamalarının yer aldığı bir piyasada katılım bankaları kendi prensip ve uygulamalarına göre faaliyetlerini sürdürmektedir. Katılım bankalarının öncelikle faizsizlik prensibini amaçlamasının yanında; bilanço aktifinde yer alan bütün finans işlemlerinin varlığa dayalı yapılması, ortada bulunmayan herhangi bir varlığın satışına izin vermemesi, kaldırıcı işlemlerin klasik bankalara nazaran çok kısıtlı yapılması, toplum aleyhine olan ticari faaliyetlere olabildiği kadar finansman sağlamaması ve bilgi simetrisini standart bir şekilde getirerek ilgili kişilere adaletsizlik yapmaması gibi mühim esasları bulunmaktadır (Dolgun ve Sancar, 2022). Katılım finans yaptığı iş ve sözleşmelerde olan bir şart, madde veya sözleşmeye konu olan bir varlığın elde edilip edilemeyeceğine dair oluşabilecek muğlaklığa (-ki buna garar denir) ve yine sözleşmelerde elde edilmesinde bir belirsizlik olmamasına rağmen, vasıfları tam anlaşılmayan bir şart, madde veya malın

sözleşmeye dahil edilmesine (-ki buna cehalet denir) müsaade etmez. Böylelikle katılım finans elden geldiğince sözleşmede bulunan taraflar arasında oluşabilecek anlaşmazlıkları ile bilgi asimetrisini ortadan kaldırmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Finans Ofisi, 2022, s. 8).

Katılım bankaları piyasada üretilmiş veya üretilecek olan mal ve hizmetlerin finansmanlarına ödeme yapmakta, asla kendi müşterisinin hesabına finansman bedelini geçerek müşterinin tasarrufuna bırakmamaktadır. Katılım bankalarında ödemeler mutlaka mal satıcısına veya hizmet sunan tarafa yapılmaktadır. Bu prensip tüzel ve gerçek kişi ayrımı yapılmaksızın yerine getirilmektedir. Mevduat bankalarında ise krediler, katılım bankalarında olduğu gibi mal ve hizmet ya da proje karşılığı değil de kredi sözleşmesine dayalı bir borç olarak verilmektedir. Katılım bankalarında ise kullanılan finansmanların bir varlığa dayalı ve reel karşılığı olma zorunluluğu vardır. Mutlaka kullanılan bir birim para karşılığının piyasada ona denk gelecek bir değerde mal ve hizmet üretiminin yapılması gerekmektedir. Deyim yerindeyse katılım bankacılığında talep-arz dengesi gözetilmekte ve birlikte hareket etmektedir. Katılım bankalarından verilen kredilerin mutlaka piyasada olumlu anlamda hem maddi bir ürünün üretilmesine hem de bir hizmetin karşılanmasına yönelik yani mal ve hizmet arzında kullanılması gerekmektedir. Oysa mevduat bankalarında bu denge ihmal edilmekte, herhangi bir mal ve hizmet üretilmesine aracılık yapmasa bile, yaratılan bu kaydi para, ülkenin cari dengesine olumsuz yansıyan yabancı dövizlerin talep edilmesinde, genel toplum ahlak ve sağlığına aykırı muhtelif işlemlerde kullanılmaktadır.

Ancak yine de bu farklı prensip ve uygulamalara rağmen, yüzyıllardır insanların zihninde oluşan bir konvansiyonel banka imajı ve uygulamaları daha baskın görünmektedir. Sanayi devrimiyle birlikte teknolojik gelişmelerde geç kalan İslam dünyası, finansal alanda da geç kalmış ve günümüzde uygulanan modern finansal ürünlerin ortaya çıkartılmasında maalesef çok az katkı sağlamıştır. Bundan dolayı da ülkemizde katılım banka prensiplerine uygun olmayan çoğu finansal ürünler insanlar tarafından tercih edilmekte ve kullanılmaktadır. Toplumda genellikle katılım ile mevduat bankalarının aynı olduğu ve aralarında fark bulunmadığı algısı vardır. Temelde bu algının nedeni her iki banka sisteminde tasarruf sahibi kişilere ödenen faiz ile kâr payı oranlarının birbirine yakın olması ile yine müşterilere verilen kredi ve finansman faiz ve kâr oranların birbirlerine yakın olmasıdır. Bu yakınlık her iki bankanın da aynı ekonomi ve piyasada faaliyet göstermesindedir. Ancak her iki banka sisteminde tasarruf sahiplerine ödenen faiz ve kâr payı oranları ekonominin gidişatına göre paralel seyretmekle beraber katılım bankaları tarafından dağıtılan kâr payı oranları genelde daha düşük seyretmektedir (TKBB, 2023a ve TCMB, 2023). Burada paranın maliyeti para piyasası ile merkez bankası tarafından belirlenmektedir. Oranların yakınlığı bu bankaların aynı olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü katılım bankaları bu paraları çeşitli akitler ve yöntemler çerçevesinde ticarete veya çeşitli ortaklıklara sokarak ve risk alarak nemalandırmaktadır. Borç vererek ve para ticareti yaparak nemalandırmamaktadır. Mevduat bankaları ise sadece kredi sözleşmesine istinaden borç vererek, riski karşı tarafa devrederek nemalandırmaktadır (TKBB, 2023b, s. 1-9).

Dolayısıyla katılım ve mevduat bankalarının kredi kullandırım yöntemlerinin ve diğer bazı çalışma prensiplerinin farklı olması, banka türüne göre kredi-enflasyon ilişkisinin de farklı düzeylerde olduğu fikrini doğurmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de mevduat ve katılım banka kredileri ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini dört aşamada incelemektedir. Öncelikle mevduat ve katılım banka toplam kredilerinin enflasyona etkileri 2011M01-2022M12 dönemi için Vektör Otoregresyon Modeli (VAR) ile analiz edilmiştir. Daha sonra krediler ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi Granger Nedensellik Testi (GC) ile incelenmiş ve krediler ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisinin zaman içinde değişip değişmediği Zamanla Değişen Granger Nedensellik Testi (TVGC) ile test edilmiştir. Son olarak katılım ve mevduat bankalarının 10 farklı sektöre kullandığı kredilerin enflasyona etkisi 2011Q1-2022Q4 döneminde VAR ve GC yöntemleriyle analiz edilmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde banka kredileri ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisine dair yapılan çalışmalar özetlenmektedir. Üçüncü bölümde katılım ve mevduat banka ayrımının kredi uygulamalarına yansıyan farklılıkları, dördüncü bölümde çalışmada kullanılan veri seti ile yöntemler,

beşinci bölümde elde edilen bulguların analizi yapılmaktadır. Çalışma altıncı bölüm ile sonlanmaktadır.

2. Literatür İncelemesi

Enflasyon genellikle gelişmekte olan ülkelerin temel bir sorunu iken, pandemi dönemi ile gelişmiş ülkelerde de sorun olmaya başlamıştır (Jorda, ve Nechio, 2023). Enflasyon, bireylerin satın alım güçlerini düşürerek hayat pahalılığına neden olarak (Lydon, 2022) hem toplumun refah seviyesini düşürmekte hem de gelir dağılımındaki eşitsizliklere (Prati, 2023) yol açmaktadır. Yüksek enflasyon, istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin önündeki en büyük engellerden biri olduğu ve yıllarca süren yüksek enflasyonun genellikle finansal krizlerle sonuçlandığı bilinmektedir (Ha, Kose, ve Ohnsorge, 2023).

TCMB (2013)'ye göre enflasyona neden olan dört temel faktör vardır. Bunlar talep enflasyonu, maliyet enflasyonu, para arzı ve enflasyon beklentileridir. Para arzı, belirli bir dönemde ekonomideki toplam para miktarı olarak bilinir ve para arzının bir kısmı bankalar tarafından verilen ve kaydi para olarak bilinen kredilerden oluşur. Piyasadaki para miktarının artması tüketim ile yatırım harcamalarını artırarak fiyatlar genel seviyesini yükseltir (TCMB, 2013). Para arzı, merkez bankaları tarafından dışsal olarak ve ticari bankalarda kısmi rezerv bankacılığı kredi mekanizması çerçevesinde içsel ve kaydi olarak meydana getirilmektedir (Bayraktar, 2021). Kısmi rezerv sistemiyle oluşturulmuş ve piyasadaki mal ve hizmet miktarından fazla bulunan bu kaydi paranın enflasyon üzerindeki etkisi kaçınılmaz olacaktır. Türkiye'nin 2022 yıl sonu itibariyle üretim yöntemine göre cari fiyatlarla milli geliri (GSYH) 15 trilyon 11 milyar 776 milyon TL (TÜİK, 2023) olurken bankacılık sektörünün ürettiği toplam kredi hacmi ise 7 trilyon 580 milyar 668 milyon TL ile toplam banka kredilerinin GSYH içindeki yaklaşık payı %50,52'ye ulaşmıştır (BDDK, 2023a). Bu kadar büyük bir paya sahip olan banka kredilerinin para arzını artırması dolayısıyla da enflasyona neden olması doğaldır.

Literatürde banka kredileri ile birçok ekonomik değişken arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Örneğin, Karahan, Yılğör ve Özekin (2018) çalışmalarında kredi hacmindeki genişlemelerle ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu bulmuşlardır. Aysan ve Disli (2019) ise mevduat ve katılım bankaları tarafından KOBİ'lere kullanılan krediler arasındaki nedenselliği incelemişler ve mevduat banka KOBİ kredileri ile takipteki KOBİ kredileri arasında her iki yönde de nedenselliğin olmadığını ancak İslami banka KOBİ kredileri ile kredi riski arasında çift yönlü negatif bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varmışlardır.

Banka kredileri ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisine yönelik yapılan çalışmalarda banka kredilerinde ortaya çıkan genişlemenin piyasalarda aşırı talep yaratarak enflasyona neden olduğu (Çatık ve Karaçuka, 2012), kredilerin enflasyonu artırdığı (Groen, 2004; Ziramba, 2008 ve Huy Vu, 2010) özel sektör kredilerinin enflasyonu artırdığı (Ngerebo-A, 2016; Roffia ve Zaghini (2007), bankacılık sektörü kredilerinin enflasyonu pozitif etkilediği ve krediler ile enflasyon arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu (Ikpesu, 2021) tespit edilmiştir. Ancak iki değişken arasında kesin bir ilişkinin bulunmadığına yönelik ampirik çalışmalar da literatürde mevcuttur (Liviatan, 1985 ve Korkmaz, 2015).

Türkiye ekonomisi üzerine yapılan çalışmalarda, banka kredileri ile enflasyon arasında pozitif bir ilişkinin olduğu (Akçacı ve Yöntem, 2011), krediler ile enflasyon arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu (Arslan ve Yapraklı, 2008 ve Karahan ve Gürbüz, 2017), tüketici kredilerinin enflasyonu tetiklediği (Korkmaz, 2019), ve krediler ile enflasyon arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı (Yüksel ve Özşarı, 2016 ve Kılıç ve Torun, 2018) tespit edilmiştir. Ayrıca, enflasyondan banka kredilerine doğru negatif, banka kredilerinden enflasyona doğru ise pozitif bir etki olduğu (Arslan ve Yapraklı, 2008) ve enflasyonun banka kredileri üzerindeki negatif etkisinin banka kredilerinin enflasyon üzerindeki pozitif etkisinden çok daha büyük olduğu (Karahan ve Gürbüz, 2017) sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'de katılım bankalarının kullandırmış olduğu sektörel krediler ile ilgili sınırlı sayıda çalışma mevcuttur (Canbaz, ve Arifoğlu, 2018 ve Bektaş ve Baykuş, 2020). Bu çalışmalarda sektörel katılım banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir (Canbaz, ve Arifoğlu, 2018 ve

Bektaş ve Baykuş, 2020). Ancak bildiğimiz kadarıyla katılım ve mevduat bankalarının sektörel kredileri ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi karşılaştırmalı olarak analiz edilmemiştir. Bu çalışmanın amacı, sektörel krediler ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini katılım ve mevduat banka kredileri çerçevesinde analiz ederek literatüre katkıda bulunmaktır.

3. Bankaların Kredi Uygulamalarındaki Farklılıklar

Katılım finans, İslam'ı referans alarak işletildiğinden, herhangi bir bilgi ve emeğe dayanmayan rastlantı sonucu sözleşme taraflarından birinin kazandığı kumar ve kumara benzer iş ve uygulamalara yer vermemektedir. Bundan dolayı spekülasyon amaçlı kaldıraçlı olan türev ürünler yapılmamaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Finans Ofisi, 2022, s. 8). Bunun bir istisnası olarak katılım finasta, ithalat ve ihracatçılar tarafından kullanılan ve ileride ödenecek bir malın alım-satım bedelini bugünden belirleyen forward türev ürün ise literatürdeki bazı eleştirilere rağmen vaad şeklinde yapılan bir sözleşmeye ve zaruret prensibine istinaden kullanılmaktadır. Katılım finasta, İslami ahlak ve etik değerlere uymayan, dinen caiz olmayan eğlence ve turizm etkinliklerin, çeşitli müstehcen yayınların, domuz ticareti ve üretimi, toplum sağlığı aleyhinde olan tütün, uyuşturucu ve alkol gibi ticareti ve üretimi yapılan faaliyetlerinin yapılması menedilmiştir (A.g.e.: 8). Bundan dolayı katılım bankalarından verilen kredi kartlarının bu sektörlere yönelik kullanım (MCC -üye işyeri kategori kodu) kodları kapalıdır.

İslam, parayı mal olarak görmez ve malı temsil eden bir ölçü birimi olarak değerlendirir. Ayrıca belli bir zamanın geçmesiyle oluşan vade farkından dolayı paradaki değer artmaz. İslam ekonomisindeki finansal kuruluşlar paranın ticaretiyle uğraşmazlar; bunun yerine paranın dolaşımına katkı sağlayan finansal sistemleri kurarak işletirler (Dolgun ve Sancar, 2022, s. 5). İslami finanstaki işlemler reel varlıklar üzerinden yapıldığından ticarete dayalı olan vade farkı şu iki temele dayandırılabilir: Birincisi, alıcısı tarafından alınan ve bedeli tam olarak ödenmeyip vadeye yayılan bir varlığın yararlanılmasından sağlanan faydaların bulunması; ikincisi ise yine alıcısı tarafından satın alınan reel varlıkların zamanla kullanımından dolayı meydana gelen amortisman bedelinin satıcıya tazmin edilmesidir. Yani önceden bütün ödemeyi yapmadan kullanım nedeniyle ortaya çıkan yıpranma payını (amortismanı), varlığı kullanan kişinin malı satan kişiye ödemesi adilane olacaktır. Bundan dolayı fakihlerden bazıları vade farkını, "paranın zaman değeri yerine varlığın zaman değeri" şeklinde önermeyi tercih etmişlerdir (Bacha ve Mirakhor, 2021, s. 85).

Piyasadaki asimetrik bilgiden doğan, ahlaki tehlike ve ters seçimle ortaya çıkan parasal aktarım bilanço kanalı sisteminde, özellikle konvansiyonel bankalardan alınan kredilerde olumsuz durumlar ortaya çıkabilmektedir. Alınan bu krediler firma faaliyetinin dışında borç kapamalarında kullanılabilir. Bu durum hem bankalar için tehlike yaratmakta hem de alınan sermaye verimli olmayan alanlara giderek yatırıma tahsis edilmesi gereken fonlarda azalma meydana getirmektedir (Örnek, 2009, s. 106). Katılım bankalarında ise, alınan kredilerin varlığa dayalı olması ve direkt satıcılara ödemenin yapılması bu tür olumsuzlukların önüne geçmektedir. Bunun bir istisnası olarak, borç ve alacak vadesi uyumsuzluklarından etkilenen ve vade tanındığında olumsuz giden ticari faaliyetleri ile vade uyumsuz olan nakit akışlarını düzeltebilecek firmalara destek sağlanması noktasında zaruret prensibi çerçevesinde katılım bankalarındaki bazı uygulamalar (teverruk) da borç kapamaya yönelik kullanılmaktadır. Kanaatimizce finansal yönetiminde zafiyet gösteren özellikle küçük ölçekli firmaların katılım bankaları ile çalışması daha avantajlı olabilmektedir. Çünkü katılım bankalarından alınan krediler direkt varlığa dayalı krediler olup firmanın işletme sermayesi ihtiyacını gidermektedir. Alınan krediler işletmenin faaliyetlerine yönelik kullanıldığı için ilgili firmaların verimsiz ve spekülatif alanlara yatırım yapmalarının önüne geçilmektedir. Böylelikle katılım bankaları şirketlerin geleceğine yönelik faaliyetlerin devam etmesine garanti sunmuş veya en azından firmaların reel ticari faaliyetlerini desteklemiş olmaktadır.

Selektif kredi politikaların etkinliği mevduat bankalarına göre katılım bankalarında doğası gereği daha iyi yapılabilmektedir. Çünkü mevduat bankalarında krediler müşteri hesabına geçildiğinden sektör seçilmiş olsa bile firmaların bu paraları gerçekten kendi ticari faaliyetlerine yönelttiğinden emin olunamamaktadır.

Mevduat bankalarının bu durumu ihlal etme olasılıkları bulunmaktadır. Ancak katılım bankalarında, işlemler fatura kontrolü karşılığında satıcıya ödeme yapıldığından, böyle bir sorunla karşılaşmamaktadır. Konvansiyonel bankacılık sisteminde varlığa dayalı işlem yapılması zorunluluğu yoktur. Dolayısıyla türev piyasalar başta olmak üzere finansal piyasalardaki işlem hacimlerinin reel piyasadaki oluşan işlem hacimlerin çok üstünde gerçekleştiği görülmektedir. Örneğin 2019 yılında dünyadaki bir günlük dış ticaret işlem hacmi 40 milyar Amerikan doları düzeyinde iken, dünya genelinde önemli miktarda bankacılık sistemi üzerinden yaptırılan döviz işlem hacmi ise 6,6 trilyon Amerikan doları seviyesinde gerçekleşmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Finans Ofisi, 2022, s. 18). Bu durum piyasalardaki kırılma eğilimini artırmaktadır.

Katılım bankalarındaki faaliyetlerin çoğu murabahaya dayalı olarak yapılmaktadır. Murabaha, maliyet avantajı ve vade farkı arbitrajı gibi özellikleri ile ekonomideki yüksek enflasyon ortamında imalat girdisi olarak kullanılan ürünlerin daha az maliyetle temin edilerek deflasyonist bir süreç yaratmaktadır. Bu yönüyle murabaha, ılımlı bir enflasyonu meydana getirerek ekonomideki canlılığın sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Murabaha finansmanları bu yönüyle değerlendirildiğinde bu çalışmanın konusu olan katılım banka kredilerinin enflasyona etkisinin düşük düzeyde olacağı ve ekonomik canlılığın artırılmasında etkin bir rol alacağı yönünde olacaktır. Katılım bankalarındaki murabaha sözleşmeleri ile mevduat bankalarındaki kredi sözleşmeleri finansal olarak bazı açılardan mikro düzeyde özellikle oranların birbirlerine yakın olması hususu ile benzese de murabahanın varlığa dayalı bir alım-satım sözleşmesi olması dolayısıyla makro düzeyde her bir sözleşmenin farklı bir sistemik ve makroekonomik etkileri olduğu bilinmektedir. Özellikle varlığa dayalı yapısı ile murabaha sözleşmeleri ile kullanılan katılım banka kredileri, kredi sözleşmelerine dayalı mevduat banka kredilerine göre finansal şoklara karşı daha dirençlidir. Çünkü katılım bankalarından kullanılan murabaha kredilerinde mülkiyet değişimini esas alan ve gerçek bir alım-satım dayalı işlemler yapılmaktadır. Katılım bankalarından kredi kullanıldığında onun karşılığında para kazandıracak bir varlık alımı bulunmaktadır. Mevduat bankalarında ise böyle bir şart bulunmamaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Finans Ofisi, 2022, s. 19).

Mevduat bankalarından alınan krediler müşterilerin tasarruflarına bırakıldığı için piyasadaki arz, talep ve mal dengesini bozabilmektedir. Bu bankalardan alınan krediler, yüksek maliyetli ve arzı sınırlı sayıda olan yat, lüks otomobil ve konut gibi mallara talep yaratarak enflasyonun artmasına neden olmaktadır. Ayrıca devletin bu kredilerden tahsil etmesi gereken vergiler yeterli düzeyde tahsil edilememekte ve dolayısıyla vergi kayıplarına yol açmaktadır. Böylelikle ekonominin ihtiyacı olan sermaye yanlış alanlara kanalizasyon edilerek istihdam ve üretim gibi verimli alanlar dışlanmış olmaktadır. Mevduat bankalarındaki sözleşmeler risk transferi üzerine kurgulanırken katılım bankalarında kısmen kredi kullandırım esnasında alınan üçüncü şahıs kefaletlerinde uygulanmaktadır. Ancak katılım bankalarında hem mevduat fonu hesaplarının kâr dağıtımında hem de mudarebe ve müşareke gibi çeşitli ortaklıklarla kurduğu ve finanse ettiği kredilerde risk müşteri ile banka arasında paylaşılmaktadır. Bankacılık sisteminde risk transferi ile risk paylaşımına ek olarak bir de "risk kayması" dediğimiz bir olgu bulunmaktadır. Bu olgu, iki taraf arasında imzalanan bir sözleşmeden doğan riskin, risk transferi dışında, sözleşmede yer almayan üçüncü kişiler tarafından ve bu tarafların rızası olmaksızın üstlenilmesidir. Örneğin, 2008 yılında önce gayrimenkul piyasasında ortaya çıkan ve sonrasında finansal bir krize dönüşen Amerika'daki küresel finans krizinde oluşan kayıplar vergi mükellefleri tarafından karşılanmıştır. Risk transferinden farklı olan bu risk kayması katılım finans sistemi içerisinde bulunmayan bir risk çeşididir (A.g.e.:12).

Katılım finansmanında alım-satım dayalı ve sipariş üzerine yapılan selem, istisna ve leasing gibi sözleşmeler ile mudarebe ve müşareke gibi ortaklığa dayalı sözleşmeler; ekonomide mal ve para dengesinin kurulmasına katkı sağlamaktadır. Mevcut kısmi rezervli bankacılık sisteminde, önce para oluşturulmakta, yani piyasadaki mal ve hizmetlerden bağımsız olarak kredi üretilmekte ve ardından ilgili mal ve hizmetler talep edilmektedir. Böylece borçlanılmış olsa da para arzında bir sorun olmadığı için piyasada arzı sınırlı olan mal ve hizmetlere olan talep fiyatları artırarak enflasyona neden olmaktadır. Oysa katılım finans sisteminde mal ile paranın bazı sözleşmelerle birlikte oluşturulması sağlanmaktadır. İhtiyaç duyulan mal, hizmet veya belli bir proje için banka ile ortak hareket edilerek finansman işi çözülmektedir.

Böylelikle üretilecek mal ve hizmet parayla birlikte ortaya çıkartılmaktadır. Ancak uygulamada bu tam olarak gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla katılım finans sisteminde krediye dayalı finansman modeli olarak bilinen murabahanın payının azaltılması ve daha çok ortaklığa dayalı modellere geçmesi gerekmektedir.

Bazı finansal işlemlerde katılım bankaları arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca ülkemizde henüz katılım bankalarını kapsayan kendisine ait bir kanun düzenlemesi bulunmamaktadır. Katılım bankaları, 5411 sayılı Bankalar Kanunu çerçevesinde faaliyetlerine devam etmektedirler. Kanaatimizce bu yasal düzenlemelerin bazı uygulamalarında özellikle kanuni takip uygulamalarında borçlu aleyhine hükümler yer almaktadır. Mevcut kanuni takip uygulamasında ipotek edilen bir gayri menkul, eğer icradan satılmaz ise yasal değerinin %50'si ile (1 milyon TL'lik taşınmaz 500 bin TL olarak) bankaya geçmektedir ve kalan %50'lik borç içinde yine takip yapılmaktadır. İcradan yüksek bir bedelle veya yasal bedel üzerinden satılsa bile devletin tahsil ettiği çeşitli harç ve vergilerden dolayı yine bankaya olan borç tamamen kapatılamamaktadır. Oysaki İslam'da iyi niyetli olan borçlulara yardım etmek gerekmektedir.

Katılım bankaları, ekonomide üretilen veya üretilecek mal ve hizmetlerin finansmanına doğrudan aracılık ederler. Böylelikle bir mal üretildiğinde ilk olarak malı imal eden üreticiden başlamak üzere, malın pazara gelmesine kadar çeşitli sektörler faydalanmakta ve piyasaya canlılık getirmektedir. Mevduat bankaları ise özellikle bir kısım ticari firmalara kullanılan kredilerde parayı hesaba geçerek finansmanın kullanımını müşterilerin tasarrufuna bırakmaktadır. Bu durum işletme sermayesi olarak alınan kredilerin rasyonel olmayan alanlara gitme olasılığını artırmaktadır. Hatta KGF (Kredi Garanti Fonu A.Ş.) denilen devlet destekli ucuz ve uzun vadeli kredilerin döviz alımı gibi spekülasyon alanlarına yönlendirildiği bilinmektedir. Katılım bankalarında ortaklıklar dışında kullanılan kredilerin hepsi ticaret kaynaklı olarak satıcı hesabına ödenmektedir. Bu bankalarda yatırım vekaleti ile karz-ı hasen dışında nakit finansman sistemi yoktur. Piyasada oluşan reel iktisadi faaliyetlerin, katılım bankalarından fatura ile kayıtlı işlemlerin alım-satım ve kiralama gibi yöntemlerle, direkt satıcılara ödenerek fonlanması, başta ülke ekonomisine, devlete, hatta krediyi alan tarafa önemli faydalar sunmaktadır.

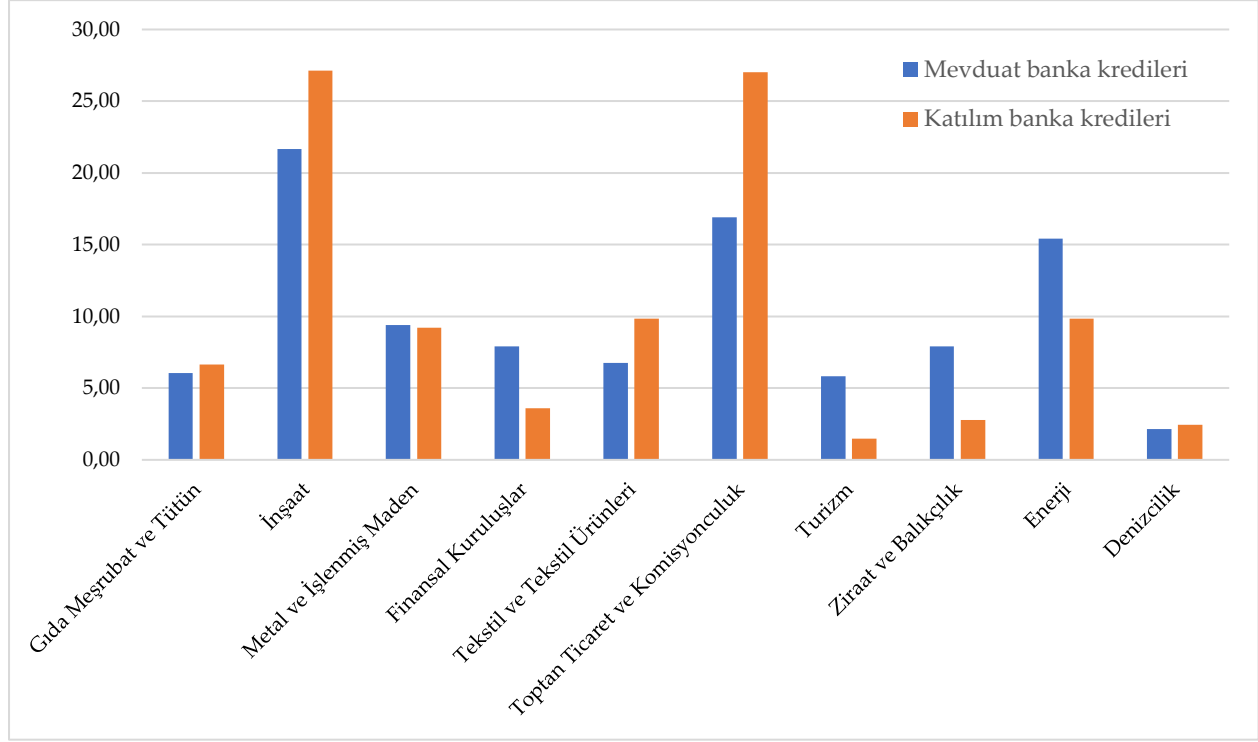
Katılım finans sisteminde krediyi alan taraf herhangi bir belirsizlik yaşamaz. Şöyle ki, katılım bankalarından kullanılan kredilerin hepsi bir akit çevresinde yapılmaktadır. Müşteriler de taksitlerini vadelerinde ödediğinde ilgili krediler geri çağrılmaz ve müşteriler gelecekle ilgili planlamalarında rahat hareket ederler. Mevduat bankalarında ise özellikle değişken faizli kredilerin geri çağrılması yani vadesi gelmeyen taksitlerinde hemen hepsinin kapatılması istenebilmektedir. Bu durum firmaların ekonomik özgürlüklerine bir müdahale olarak değerlendirilmektedir. Özellikle bu tür uygulamalar piyasanın daraldığı dönemlerde yapıldığı için firmaların nakit akışının bozulmasına sebebiyet vererek işçi çıkartmalarına, hatta iflas etmelerine kadar gidebilmektedir. Bu tür olumsuzluklar katılım banka kredilerinde görülmemektedir.

4. Yöntem

Bu çalışmada katılım ve mevduat bankalarının sektörel kredileri ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisinin analizinde Vektör Otoregresyon Modeli (VAR), Granger Nedensellik (GC) ve Zamanla Değişen Granger Nedensellik (TVGC) Testleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan aylık toplam krediler (2011M01-2022M12) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) veri tabanından elde edilirken, sektörel banka kredileri (2011Q1-2022Q4) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu FinTürk (BDDK, 2023b) veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada hem katılım hem de mevduat bankaları tarafından kullanılan kredilerinin sektörel dağılımı; gıda meşrubat ve tütün, inşaat, metal ve işlenmiş maden, finansal kuruluşlar, tekstil ve tekstil ürünleri, toptan ticaret ve komisyonculuk, turizm, ziraat ve balıkçılık, enerji ve denizcilik şeklindedir.

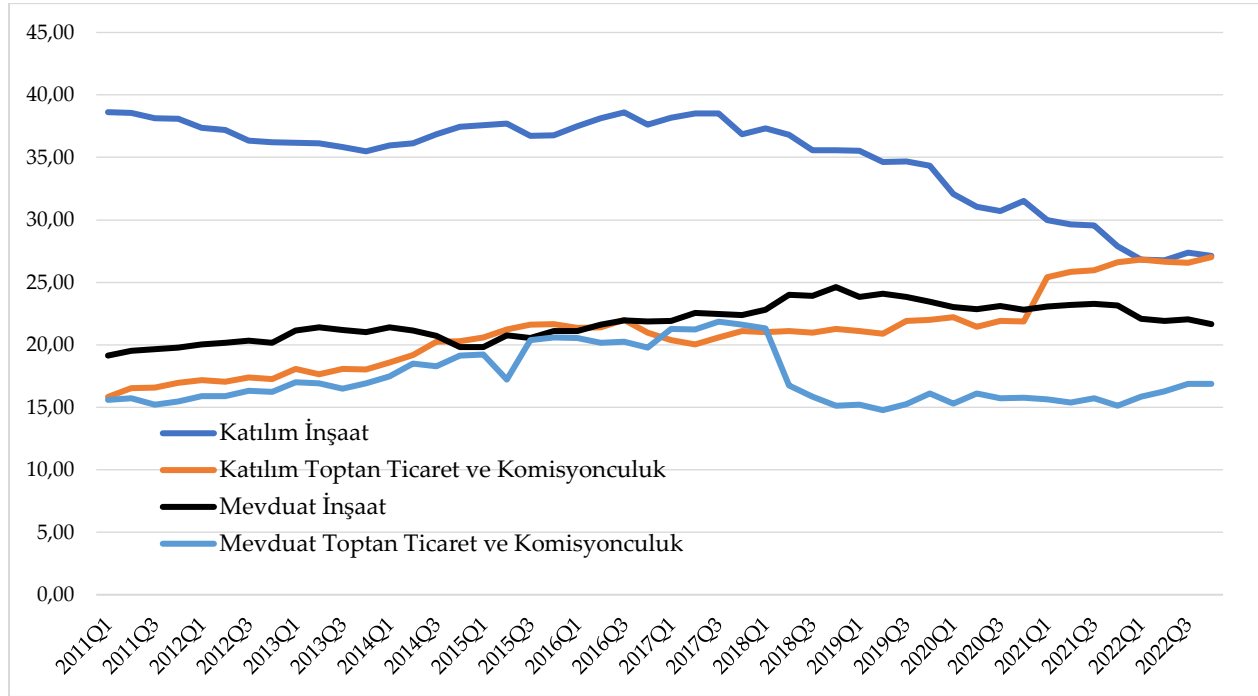
Şekil 1'de, mevduat ve katılım bankaları tarafından sektörlere kullanılan krediler oransal (%) olarak verilmektedir. Sektörel krediler incelendiğinde, 2022 son çeyreği itibari ile katılım banka toplam kredi kullanımında en yüksek paya sahip olan sektör yaklaşık %27,13 pay ile inşaat, %27,02 pay ile toptan ticaret

ve komisyonculuk sektörü gelmektedir (BDDK, 2023b). Bu sektörleri %9,86 pay ile tekstil ve tekstil ürünleri izlemektedir. Mevduat banka toplam kredilerinde ise %21 ile inşaat sektörü en yüksek paya sahip iken yaklaşık %16 pay ile toptan ticaret ve komisyonculuk, %15 pay ile enerji sektörü gelmektedir.

Şekil 1. Sektörlerin Kullandıkları Kredi Oranları (%)

2011-2022 yılları arasında mevduat ve katılım bankaları tarafından inşaat ve toptan ticaret ve komisyonculuk sektörlerine kullandırılan kredilerin bankalar tarafından seçilmiş tüm (10 sektör) sektöre kullandırılan kredilere oranı Şekil 2’de verilmektedir.

Şekil 2. Seçili Sektörlerin Toplam Kredilere Oranları (%)

Buna göre katılım bankaları tarafından inşaat sektörüne kullanılan kredilerin oranında 2017 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren önemli bir daralma gerçekleşmiştir. Bu sektörün mevduat bankalarından kullandığı kredi oranında 2018 yılının dördüncü çeyreğinden itibaren hafif bir düşüş görülmüştür. Toptan ticaret ve komisyonculuk sektöründe ise 2018 yılından sonra %10'luk bir düşüş gerçekleşmiştir. Ancak katılım bankalarının bu sektöre kullandığı kredilerde özellikle 2021 yılının ilk çeyreğinde %3'lük bir artış görülmüş ve bu artış yıllar itibariyle devam etmiştir (BDDK, 2023b).

Tablo 1. Birim Kök Test Sonuçları (2011M01-2022M12)

Değişken Adı	ADF T-İstatistiği		PP T-İstatistiği	
	Düzyey	Birinci Fark	Düzyey	Birinci Fark
Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)	11.042	-5.683***	6.733	-5.626***
Mevduat Banka Kredileri	10.703	-8.517 ***	7.910	-8.679***
Katılım Banka Kredileri	12.149	-7.255***	9.234	-7.395***
Sepet Kur	4.770	-9.471***	4.504	-8.032***
Sektörel Mevduat Banka Kredileri				
1. Gıda Meşrubat ve Tütün	8.203	-5.695***	6.281	-5.755***
2. İnşaat	5.946	-5.665***	5.201	-5.675***
3. Metal ve İşlenmiş Maden	3.860	-5.632***	3.406	-5.640***
4. Finansal Kuruluşlar	5.893	-6.441***	5.798	-6.512***
5. Tekstil ve Tekstil Ürünleri	5.651	-5.449***	5.027	-5.464***
6. Toptan Ticaret ve Komisyonculuk	5.293	-6.664***	3.627	-6.789***
7. Turizm	3.781	-7.059***	5.699	-7.163***
8. Ziraat ve Balıkçılık	8.925	-2.012	5.287	-2.225
9. Enerji	3.560	-6.603***	3.738	-6.602***
10. Denizcilik	4.241	-6.058***	4.363	-6.035***
Sektörel Katılım Banka Kredileri				
1. Gıda Meşrubat ve Tütün	7.267	-6.101***	8.340	-6.174***
2. İnşaat	7.733	-4.815***	7.266	-4.881***
3. Metal ve İşlenmiş Maden	3.372	-6.028***	2.972	-6.019***
4. Finansal Kuruluşlar	1.716	-6.387***	1.517	-6.378***
5. Tekstil ve Tekstil Ürünleri	4.717	-4.913***	4.718	-4.903***
6. Toptan Ticaret ve Komisyonculuk	8.051	5.225***	8.818	-5.390***
7. Turizm	3.825	-8.679***	7.104	-8.692***
8. Ziraat ve Balıkçılık	7.874	-4.935***	6.694	-4.961***
9. Enerji	4.530	-6.698***	5.264	-6.710***
10. Denizcilik	10.357	-5.672***	13.313	-5.726***

Not: *, **, *** sembolleri sırasıyla değişkenlerin %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Çalışmada ABD doları ve Avro'dan oluşan (0.50*ABD + 0.50*AVRO) sepet kur açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Türkiye'de döviz kurunun enflasyona etkilerini inceleyen birçok çalışma (örneğin, Kara ve Ögünç, 2008; Çakır ve Kaya, 2023) mevcuttur. Dolayısıyla, literatüre göre döviz kuru ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki olduğu (Baş ve Kara, 2020), döviz kurunda meydana gelecek %1'lik bir artışın enflasyonu yaklaşık %0,70 artırdığı (Özata, 2019) görülmüştür. Değişkenlerin seviyelerde ve birinci farklarda durağanlığı Artırılmış Dickey-Fuller (ADF, 1981) ve Philips ve Perron (PP, 1988) birim kök testleriyle incelenmiştir. İki test arasındaki temel fark, birincisinin artıklara dayalı parametrik bir yaklaşım kullanması, ikincisinin ise parametrik olmamasıdır. Her iki test sonuçları Tablo 1'de verilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre mevduat bankaları tarafından kullanılan ziraat ve balıkçılık sektör kredileri hariç

değişkenler birinci farkları alındığında %1 anlamlılık düzeylerinde durağan hale geldikleri görülmüştür. Dolayısıyla değişkenlerin sabit bir ortalama etrafında dalgalanması ve durağan hale gelmeleri için önce logaritmaları sonra birinci farkları alınmıştır.

4.1. Vektör Otoregresyon Modeli (VAR)

Bu çalışmada Türkiye'deki katılım ve mevduat banka kredilerinin enflasyona etkileri ilk olarak VAR modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Basit iki değişkenli (y_t ve x_t) durağan VAR(n) modeli aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$x_t = \alpha_1 + \beta_{11} x_{t-1} + \beta_{12} y_{t-1} + \mu_t \quad (1)$$

$$y_t = \alpha_2 + \beta_{21} x_{t-1} + \beta_{22} y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

x_t ve y_t iki zaman serisi değişkenlerini (bu çalışmada ana değişkenler olan katılım ve mevduat banka kredileri ile TÜFE) belirtmektedir. Bu denklemde eğer x_t ' in geçmiş değerleri y_t 'in mevcut değeri için tahmin gücüne sahip ise bu durumda x_t değişkeninin y_t değişkenine Granger neden olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, x_t değişkeninden y_t değişkenine doğru nedenselliğin olmadığı yokluk hipotezi test edilir. Denklem 1 ve 2'nin matris ifadesiyle yazılımı aşağıdaki gibidir.

$$\begin{bmatrix} x_t \\ y_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \alpha_1 \\ \alpha_2 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \beta_{11} & \beta_{12} \\ \beta_{21} & \beta_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_{t-1} \\ y_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \mu_t \\ \varepsilon_t \end{bmatrix} \quad (3)$$

Bu denklemde x_t ve y_t gözlenebilir değişkenleri, μ_t ve ε_t hata terimlerini ifade eder. Denklem 3'te ifade edilen VAR(n) modeli tahmin edilirken aşağıdaki varsayımlar dikkate alınır.

- x_t ve y_t değişkenlerinin durağan oldukları varsayılır. Gerekliğinde değişkenlerin logaritma ve birinci farkları alınarak durağanlıkları sağlanır.
- μ_t ve ε_t hata terimlerini ifade etmektedir.

Matristeki katsayılar en küçük kareler yöntemi (OLS) kullanılarak tahmin edilir. Denklemin sağ tarafına yalnızca gecikmeli değişkenler yer aldığından OLS yöntemi ile elde edilecek değerler tutarlı olacaktır. Bu modelde y_t 'in gecikmeli değerleri x_t değişkenini ve x_t 'in gecikmeli değerleri de y_t değişkenini etkilemektedir. Değişkenlerin durağanlığı literatürde yaygın olarak kullanılan Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testleri ile tahmin edilir. Modelin uygun gecikme sayılarının belirlenmesinde ise Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwart Bilgi Kriteri (SIC) ve Hannan Quin (HQ) yöntemleri kullanılır.

4.2. Granger Nedensellik Testi (GC)

Granger (1969,1988)'in geleneksel nedensellik ilişkisi VAR modellerine dayanmaktadır. Nedensellik testi bir değişkenin gecikmeli değerlerinin modeldeki diğer değişkenleri tahmin etmeye yardımcı olup olmadığını tahmin eder (Granger, 1969). Granger (1969) tarafından önerilen bu testin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

$$H_0 \neq X \text{ Granger nedenseldir } Y$$

$$H_1 = X \text{ Granger nedenseldir } Y$$

Burada iki değişkenin Granger nedenselliği elde edilen olasılık değeri ile karşılaştırılır. Yani eğer elde edilen olasılık değeri, yani $p < 0.05$ ise X değişkeni Y değişkenine %5 anlamlılık düzeyinde Granger nedenselliği olduğu söylenebilir. Eğer $p > 0.05$ ise X değişkeninin Y değişkenine %5 anlamlılık düzeyinde nedenselliğinin olmadığı sonucuna varılır.

4.3. Zamanla Değişen Granger Nedensellik (TVGC) Testi

Geleneksel nedensellik testi ile kredi ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi bir bütün olarak ele alınmaktadır. Oysa değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi zamanla değişebilmesi söz konusudur. Dolayısıyla, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi dönemsel olarak ekonominin konjonktürüne bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin zamanla değişimi, bu çalışmada enflasyon ile katılım ve mevduat banka kredileri, Shi, Phillips ve Hurn (2018, 2020) tarafından geliştirilen Zamanla Değişen Granger Nedensellik (TVGC) yöntemi ile incelenecektir. İki değişkenli VAR(n) modeli basit şekilde aşağıdaki gibi yazılır:

$$x_t = \delta y_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

Bu denklemde, x_t t zamandaki $x_t = [x_{1t} \ x_{2t}]'$ matrisli değişkeni, y_t $[1 \ y'_{t-1} \ y'_{t-2} \ \dots \ y'_{t-k}]'$ matrisli değişkeni, δ ise $\begin{bmatrix} \beta_{11} & \beta_{12} \\ \beta_{21} & \beta_{22} \end{bmatrix}$ $k = 1, \dots, n$ matrisli katsayıları ve ε_t hata terimini ifade etmektedir. Sıfır hipotezi

Wald test istatistiği $W_{1 \rightarrow 2}$ ile test edilir ve $W_{1 \rightarrow 2} = T(R_{1 \rightarrow 2} \hat{\pi})' [R_{1 \rightarrow 2} (\theta^{-1} \Sigma \theta^{-1}) R_{1 \rightarrow 2}]^{-1} (R_{1 \rightarrow 2} \hat{\pi})$ gibi ifade edilir. Burada, T örnek regresyon boyutunu ve $R_{1 \rightarrow 2}$ katsayı kısıtlama matrisini ifade etmektedir. Bu kısıtlama matrisi x_t ' den y_t 'ye Granger nedenselliğinin olmadığını belirten sıfır hipotezini gösterir. $R_{1 \rightarrow 2} \pi = 0$ eşitliği ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin değişimleri test istatistikleri ile elde edilir. Sıfır hipotezindeki θ ise $\theta = I_n \otimes \hat{Q}$ şeklinde tanımlanmaktadır (Shi vd., 2018). Dolayısıyla, Gecikmesi Artırılmış VAR (LA-VAR) modelinin (Toda ve Yamamoto, 1995) ek gecikmelerle zenginleştirilmiş (VAR(n)) versiyonu olan bu yöntem VAR ($n + d$) olarak gösterilmektedir.

Bu çalışmada, Shi, Phillips ve Hurn (2018) ve Shi, Hurn ve Phillips (2020) tarafından önerilen parametreler arasındaki nedensellik sürecinin zaman içindeki değişimlerini ve bu değişimlerin gerçekleştiği dönem aralıklarını belirleyen yuvarlanan pencere (RO), ileri doğru genişleyen pencere (FE), ve özyinelemeli gelişen pencere (RE) algoritmaları kullanılmıştır. FE yönteminde son Wald test istatistik sonucu elde edilene kadar ilave bir gözlem ile pencere uzunluğu bütün parametreleri kapsayacak şekilde genişletilir. Yapılan testlerden sonra eğer ulaşılan Wald test sonuçları %95 güven aralığındaki kritik değerleri aşıyorsa parametreler arasındaki nedenselliğin başlamış olduğu varsayılır. Eğer elde edilen sonuçlar kritik değerlerin altına düşerse nedenselliğin olmadığı kabul edilir. RO algoritma yönteminde seçilen herhangi bir değişkenin her bir işlem sırasında artırılarak bir pencere oluşturulur ve elde edilen bu pencereye özgü Wald test istatistik sonuçları bulunur. RE algoritma yöntemi ise yuvarlanan pencere (RO) algoritması ile ileriye doğru genişleyen pencere (FE) algoritma sonuçlarının toplamından oluşmaktadır (Shi, Hurn ve Phillips, 2020).

5. Bulguların Yorumlanması

VAR modeli tahmin edilirken modelin normal dağılıma uygun olup olmadığı, durağan olup olmadığı, modelin eşbütünlüğü ve derecesi (gecikme sayısı) belirlenir. AIC bilgi kriterine göre katılım ve mevduat banka kredileri için modelin gecikme uzunluğu üç olarak belirlenmiştir. Ayrıca tüm özdeğerler birim çember içinde olduğundan, VAR modellerinin istikrar koşulunu sağladığı görülmüştür.

Öncü testlerin yapılmasından sonra VAR modelleri tahmin edilmiş ve sonuçları Tablo 2'de verilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre mevduat banka kredilerinin (K_t) enflasyonu %1 anlamlılık düzeyinde pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. Aynı modelde, bir ve iki dönem gecikmeli kredilerin (K_{t-1} ve K_{t-2}) ise %1

yanılma düzeyinde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Katılım banka kredilerine ait denklemde kredilerin enflasyona %1 yanılma düzeyinde yine pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu, bir ve iki dönem gecikmeli kredi değişkeninin (K_{t-1} ve K_{t-2}) sırasıyla %5 ve %10 yanılma düzeyinde enflasyona negatif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 2. VAR Modellerinin Tahmin Sonuçları

Değişken	Mevduat Banka Kredilerinin TÜFE (P)'ye Etkisi	Katılım Banka Kredilerinin TÜFE (P)'ye Etkisi
P_t	0.517*** (0.0848)	0.476*** (0.0866)
P_{t-1}	-0.174* (0.101)	-0.166 (0.102)
P_{t-2}	0.209*** (0.0773)	0.238*** (0.0782)
K_t	0.416*** (0.0598)	0.283*** (0.0454)
K_{t-1}	-0.177*** (0.0655)	-0.105** (0.0524)
K_{t-2}	-0.256*** (0.0667)	-0.0967* (0.0518)
SK_t	0.0807** (0.0353)	0.110*** (0.0342)
SK_{t-1}	0.115*** (0.0383)	0.0522 (0.0371)
SK_{t-2}	0.0704** (0.0305)	0.0478 (0.0298)
Sabit Terim	0.00173 (0.00146)	0.000803 (0.00126)
Gözlem Sayısı	141	141

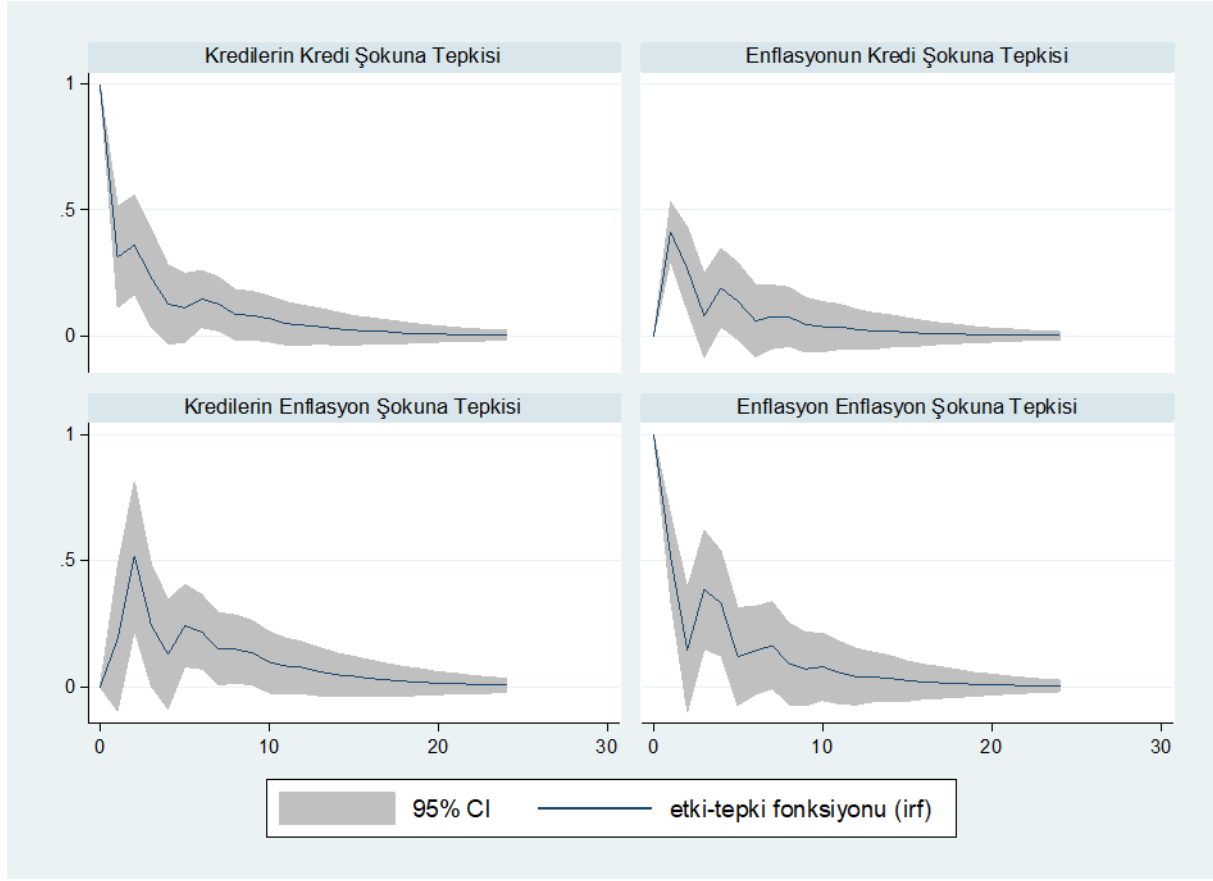
Not: Standard hatalar parantez içinde verilmiştir. *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$ sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 3'te ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi test sonuçları verilmektedir. Tabloya göre hem katılım hem de mevduat banka kredileri ile enflasyon arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar, Karahan ve Gürbüz (2017), Arslan ve Yapraklı (2008) ve Ikpesu (2021) çalışmalarında elde edilen kredi ve enflasyon arasındaki çift yönlü nedensellik sonuçları ile örtüşmektedir.

Tablo 3. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Nedensellik	Wald Test İstatistikleri		
	chi2	df	Prob > chi2
Mevduat Kredi → TÜFE	56.657	3	0.000
TÜFE → Mevduat Kredi	10.776	3	0.013
Katılım Kredi → TÜFE	39.616	3	0.000
TÜFE → Katılım Kredi	8.4563	3	0.037

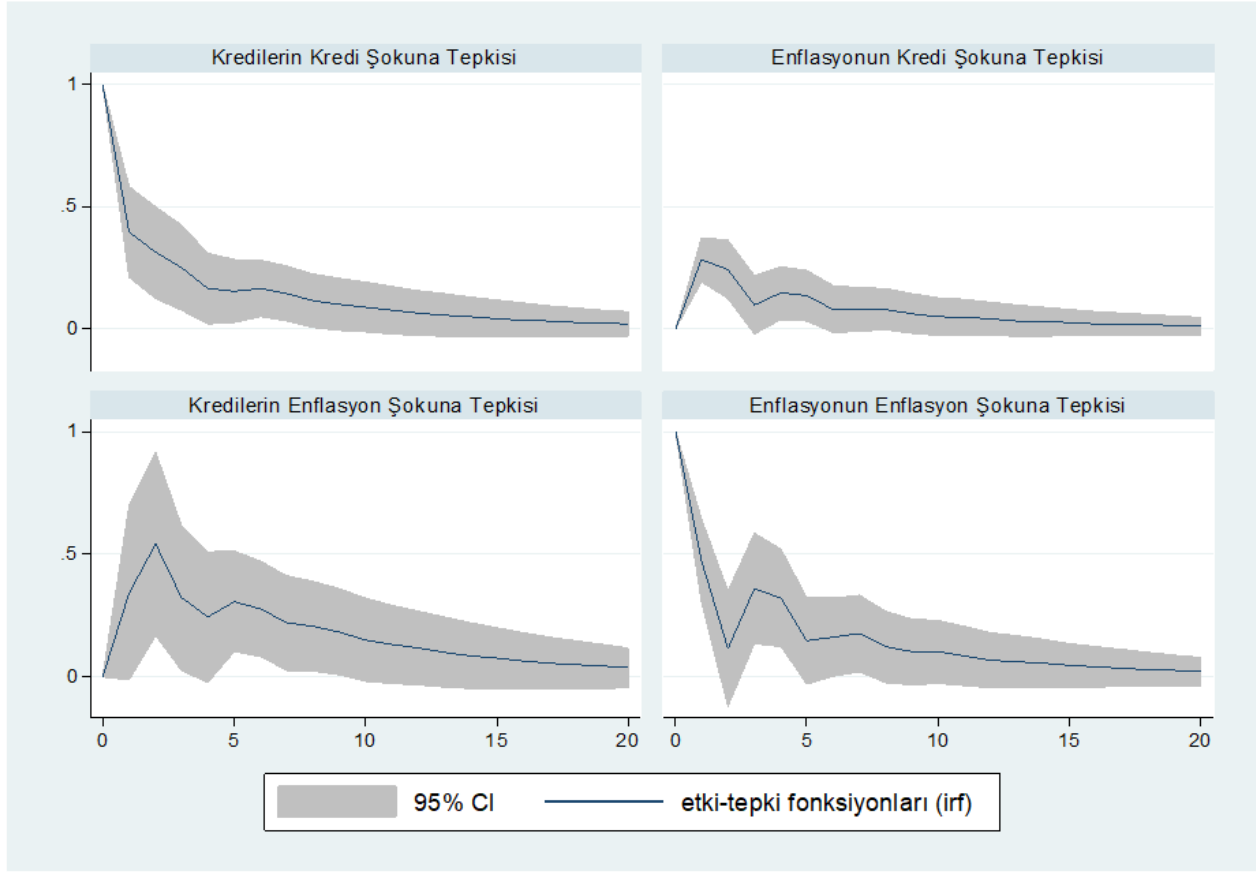
VAR analizinden sonra toplam krediler ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi etki-tepki fonksiyonları (IRF) ve tahmin-hata varyans ayrıştırılmaları (FEVD) ile tahmin edilmiştir. Etki tepki fonksiyonları, değişkenlere verilen bir birimlik şoka, değişkenin kendisinin ve diğer değişkenlerin verdiği tepkiyi ölçer. Çalışmamızda mevduat banka kredileri ile enflasyon arasındaki etki-tepki fonksiyonları Şekil 3'te verilirken katılım banka kredileri ile enflasyon arasındaki etki-tepki fonksiyonları Şekil 4'te verilmektedir.

Şekil 3. Mevduat Banka Kredilerinin Etki-Tepki Fonksiyonları

Şekil 3'te ilk satırda yer alan mevduat banka kredilerinin kendisine ve enflasyon değişkenlere verdiği tepki, ikinci satırda ise enflasyonun kendisine ve kredi değişkenine verdiği tepkiler verilmektedir. Mevduat banka kredilerinin kredi şokuna verdiği tepki beklenildiği gibi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Kredi şokun etkisi azalarak devam etmekte ve beşinci dönem sonunda kaybolmaktadır (Şekil 3). Enflasyon değişkeni mevduat banka kredi şokuna pozitif tepki vermiş ve bu şokun etkisi ikinci döneme kadar artmış, sonrasında azalarak üçüncü dönemde ortadan kaybolmuştur. Kredilerin enflasyon değişkenine verilen bir standart sapmalı şoka (Şekil 3'te ikinci satır) başlangıçta pozitif tepki vererek ikinci aya kadar artarak devam etmiş, sonrasında azalarak devam etmiştir.

Katılım banka kredilerine verilen bir standart sapmalı şok ise kendisini pozitif etkilemiş ve dönem boyunca azalarak devam etmiştir (Şekil 4). Enflasyonun katılım banka kredi şokuna tepkisi ikinci dönem sonuna kadar artarak devam etmiş sonrasında azalmaya başlayıp üçüncü dönemde kaybolmuştur. Dolayısıyla, enflasyon değişkeninin katılım banka kredi şokuna verdiği tepki mevduat banka kredi şokuna verdiği tepkiden daha zayıf olduğu görülmüştür. Katılım banka kredilerinin enflasyon şokuna verdiği tepki mevduat banka kredileri ile benzerlik göstermektedir.

Şekil 4. Katılım Banka Kredilerinin Etki-Tepki Fonksiyonları

Mevduat banka kredilerinin kısa dönemde kendi şoklarınınca belirlendiği görülmektedir (bakınız Tablo 4). Enflasyon değişkeninin 12 ay sonunda yaklaşık %57'si kendisi tarafından ve yaklaşık %40'i mevduat banka kredileri tarafından açıklandığı, katılım banka modelinde ise enflasyon değişkeninin yaklaşık %55'si kendisi tarafından ve yaklaşık %40'i katılım banka kredileri tarafından açıklandığı görülmüştür.

Tablo 4. FEVD Analiz Sonuçları

Dönem	Mevduat Banka Kredileri		Katılım Banka Kredileri	
	Enflasyon (π)	Kredi (k)	Enflasyon (π)	Kredi (k)
0	0	0	0	0
1	1	0	1	0
2	0.654	0.330	0.686	0.278
3	0.564	0.408	0.572	0.384
4	0.583	0.391	0.583	0.375
5	0.580	0.395	0.578	0.381
6	0.569	0.405	0.565	0.396
7	0.571	0.405	0.563	0.398
8	0.571	0.404	0.562	0.400
9	0.569	0.406	0.559	0.403
10	0.569	0.407	0.557	0.405
11	0.569	0.407	0.556	0.406
12	0.569	0.407	0.555	0.407

5.1. TVGC Analiz Sonuçları

Mevduat ve katılım bankaları tarafından kullanılan toplam krediler ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisinin zaman içinde değişip değişmediği Zamanla Değişen Granger Nedensellik Testi (TVGC) ile incelenmiştir. Elde edilen analiz sonuçları Tablo 5'te, tekrarlamalı gelişen pencere (RE), yuvarlanan pencere (RO) ve ileriye doğru genişleyen pencere (FE) olarak verilmektedir. Her üç algoritma sonuçlarına göre mevduat banka kredilerinden TÜFE'ye doğru %95 ve %99 anlamlılık düzeyinde nedenselliği görülmektedir. Ancak katılım banka kredilerinden enflasyona doğru nedensellik sadece RO ve RE algoritmaları sonuçlarında görülmektedir.

Tablo 5. TVGC Test Sonuçları: Kredi ve TÜFE (2011M01 – 2022M12)

Nedensellik	Wald Test İstatistikleri		
	Max_Wald_FE	Max_Wald_RO	Max_Wald_RE
Mevduat Banka Kredileri → TÜFE	22.480	35.505	41.386
	(9.316)	(9.637)	(9.959)
	[13.481]	[14.095]	[15.796]
Katılım Banka Kredileri → TÜFE	7.461	47.796	47.796
	(9.527)	(10.268)	(10.494)
	[14.586]	[14.377]	[14.586]

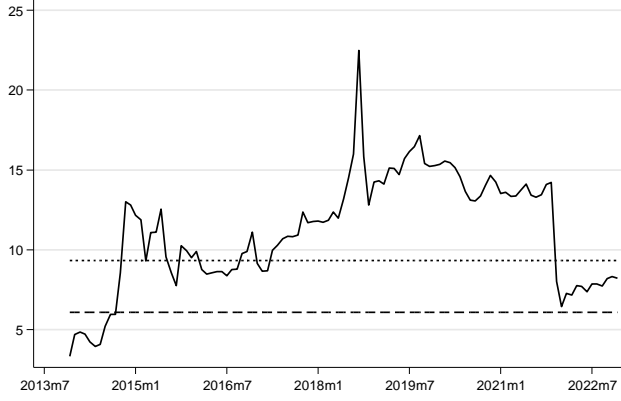
Not: Wald testleri $p=2$ ve $d=1$ olan bir VAR modelinden hesaplanmıştır. Bootstrap deney sayısı 499 olarak seçilmiş ve bu yöntemden elde edilen %95 ve %99 anlamlılık düzeyindeki kritik değerler sırasıyla parantez ve köşeli parantez içerisinde verilmiştir.

Krediler ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisinin zaman içerisindeki değişimleri Şekil 5'te verilmektedir. Mevduat banka kredileri ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisinin zaman içindeki değişimleri (a), (b) ve (c) grafiklerinde verilmektedir. Mevduat banka kredilerinin enflasyona nedenselliği her üç algoritma sonuçlarına göre tüm dönem boyunca görülmektedir. Sadece FE algoritma sonuçlarına göre bazı dönemlerde bu nedensellik ilişkisi %95 kritik değerlerin altında kalmaktadır.

Katılım banka kredileri ile enflasyon arasındaki nedenselliğin zamana göre değişimini gösteren FE, RO ve RE algoritmaları sonuçları sırasıyla (d), (e) ve (f) grafiklerinde verilmektedir. İleriye doğru genişleyen pencere (FE) sonuçlarına göre algoritma sonuçlarının %95 ve %99'u kritik değerlerin altında kalması incelenen dönem boyunca katılım banka kredilerinin enflasyona nedenselliğini doğrulamamaktadır.

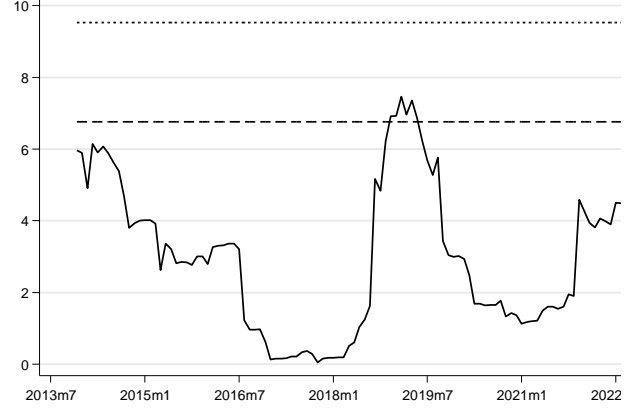
Ancak yuvarlanan pencere (RO) ve tekrarlamalı gelişen pencere (RE) sonuçları, katılım banka kredilerinin enflasyona bazı dönemlerde çok kısa ve küçük nedenselliğinin olduğunu ve bu nedenselliğin 2022 yılının yedinci ayından sonra artarak devam ettiğini göstermiştir. Dolayısıyla elde edilen bulgular mevduat banka kredilerinin katılım banka kredilerine göre enflasyona nedenselliği hem daha uzun hem de daha fazla olduğu görülmektedir.

Mevduat Banka Kredilerinden Enflasyona Doğru Nedenselliğin Zamana Göre Değişimi

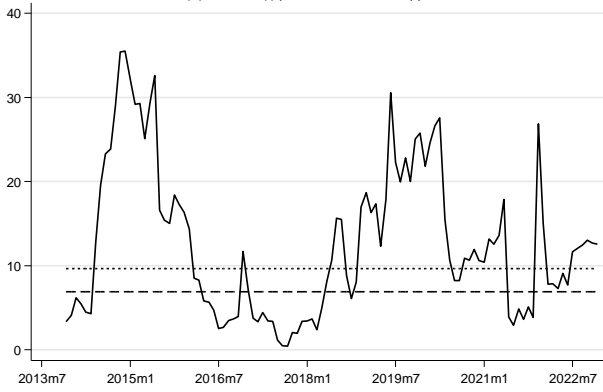

(a) İleriye doğru genişleyen pencere (FE)

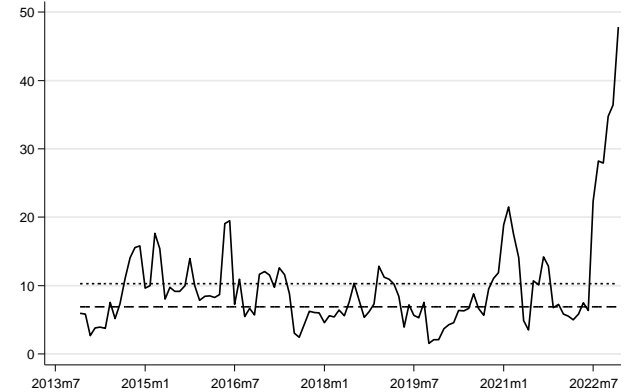
Katılım Banka Kredilerinden Enflasyona Doğru Nedenselliğin Zamana Göre Değişimi

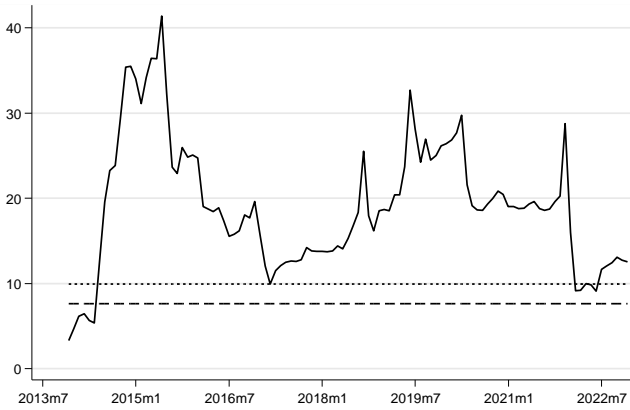
(d) İleriye doğru genişleyen pencere (FE)

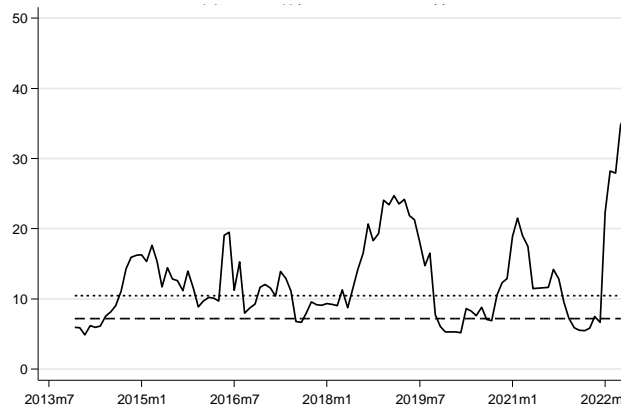
(b) Yuvarlanan pencere (RO)

(e) Yuvarlanan pencere (RO)

(c) Tekrarlamalı gelişen pencere (RE)

(f) Tekrarlamalı gelişen pencere (RE)

Şekil 5. Zamanla Değişen Granger Nedensellik Sonuçları (2011M01 – 2022M12)⁴

⁴ Wald testleri $d=1$ olan bir LA_VAR modelinden hesaplanırken Minimum pencere boyutu 36 alınırken bootstrap deney sayısı 499 olarak seçilmiştir. Bootstrap yönteminden elde edilen kritik değerler %95 ve %99 gösterilmekte ve kesik çizgiler ile ve parantez ve köşeli parantez içerisinde gösterilmektedir.

5.2. Sektörel Analiz Sonuçları

Sektörel banka kredilerinin yayımlanma tarihinin 2007/12 dönemi ile başlaması ve katılım bankalarının 2011 yılı ve sonrasında ülke genelinde yaygınlaşması Zamanla Değişen Granger Nedensellik Testi için zaman periyodunun (T=48) yetersiz olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sektörel krediler ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi VAR modeli ve Granger nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir. Mevduat ve katılım bankaları tarafından kullanılan sektörel kredilerin enflasyon üzerindeki etkilerini analiz eden VAR modellerinin tahmin sonuçları Tablo 6 ve Tablo 7’de verilmektedir.

Tablo 6 incelendiğinde sektörel mevduat banka kredilerinin (MK_t) genel olarak enflasyon üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu pozitif etki özellikle gıda meşrubat ve tütün, inşaat, metal ve işlenmiş maden, ve tekstil ve tekstil ürünleri sektörlerinde %1 ve %5 yayılma düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Enerji ve turizm sektörlerinde kullanılan mevduat banka kredilerinin enflasyona etkisi ise %10 yayılma düzeyinde anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Mevduat Banka Sektörel Kredileri: VAR Tahmin Sonuçları

Değişken/Sektör	Gıda Meşrubat ve Tütün	İnşaat	Metal ve İşlenmiş Maden	Finansal Kuruluşlar	Tekstil ve Tekstil Ürünleri
P_t (TÜFE)	0.590*** (0.181)	0.705*** (0.170)	0.619*** (0.176)	0.483** (0.220)	0.602*** (0.177)
P_{t-1}	-0.117 (0.198)	-0.334* (0.193)	-0.220 (0.187)	0.0769 (0.222)	-0.281 (0.204)
P_{t-2}	-0.000274 (0.148)	0.190 (0.142)	0.118 (0.132)	0.00897 (0.151)	0.211 (0.142)
K_t (Krediler)	0.208** (0.0879)	0.292*** (0.106)	0.166** (0.0693)	0.0971 (0.0892)	0.227*** (0.0834)
K_{t-1}	-0.102 (0.0935)	-0.308*** (0.116)	-0.0872 (0.0805)	-0.137 (0.0893)	-0.206** (0.0888)
K_{t-2}	-0.0406 (0.0949)	0.0319 (0.122)	0.178** (0.0762)	-0.0363 (0.0908)	0.00543 (0.0881)
EX_t (Sepet Kur)	0.170** (0.0827)	0.151 (0.0918)	0.140 (0.0895)	0.240*** (0.0840)	0.159* (0.0872)
EX_{t-1}	-0.00333 (0.0908)	0.0745 (0.0988)	-0.0554 (0.101)	-0.0203 (0.101)	0.0838 (0.0992)
EX_{t-2}	0.0551 (0.0865)	0.0334 (0.0909)	-0.0690 (0.0876)	0.0264 (0.0878)	0.0385 (0.0891)
Sabit	0.00663 (0.00709)	0.00437 (0.00847)	0.00430 (0.00560)	0.00912 (0.00698)	0.00397 (0.00630)
Gözlem Sayısı	44	44	44	44	44

Not: Standard hatalar parantez içinde verilmiştir. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1 sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini gösterilmektedir.

Tablo 6. Devam

Değişken/Sektör	Toptan Ticaret ve Komisyonculuk	Turizm	Ziraat ve Balıkçılık	Enerji	Denizcilik
P_t (TÜFE)	0.625*** (0.196)	0.489*** (0.175)	0.576*** (0.194)	0.655*** (0.174)	0.581*** (0.167)
P_{t-1}	-0.123 (0.215)	-0.0501 (0.177)	0.00943 (0.226)	-0.249 (0.193)	-0.179 (0.184)
P_{t-2}	0.0553 (0.151)	0.0388 (0.138)	0.0306 (0.174)	0.174 (0.147)	0.0622 (0.134)
K_t (Krediler)	0.0930 (0.0609)	0.162* (0.0830)	-0.0298 (0.170)	0.130* (0.0701)	0.115 (0.0826)
K_{t-1}	-0.0480 (0.0590)	-0.361*** (0.0892)	-0.0905 (0.180)	-0.223*** (0.0755)	-0.246** (0.0973)
K_{t-2}	-0.0255 (0.0616)	-0.154 (0.0983)	0.126 (0.149)	-0.000984 (0.0828)	-0.0538 (0.101)
EX_t (Sepet Kur)	0.185** (0.0795)	0.246*** (0.0845)	0.235*** (0.0808)	0.200** (0.0922)	0.247* (0.130)
EX_{t-1}	-0.0808 (0.0848)	0.212** (0.0982)	-0.103 (0.0908)	0.0892 (0.0989)	0.149 (0.122)
EX_{t-2}	0.0697 (0.0839)	0.0163 (0.0833)	0.0282 (0.0875)	-0.00104 (0.0919)	0.0766 (0.110)
Sabit	0.00801 (0.00714)	0.0205** (0.00905)	0.00767 (0.00835)	0.00900 (0.00702)	0.00752 (0.00568)
Gözlem Sayısı	44	44	44	44	44

Katılım banka kredilerinin (KK_t) enflasyona etkisi sektörel bazda incelendiğinde (bakınız Tablo 7) gıda, meşrubat ve tütün, inşaat, tekstil ve tekstil ürünleri, toptan eşya ve komisyonculuk ve denizcilik sektörlerindeki kredilerinin enflasyona pozitif etki ettikleri görülmektedir. Ancak katılım banka kredilerinin enerji, metal ve işlenmiş maden, ziraat ve balıkçılık, turizm ve finansal kuruluşlarda kullanılan kredilerinin enflasyona etkisi görülmektedir. Bu sektörlerdeki kredilerin Türkiye’de iç talep artışını ve dolayısıyla fiyat artışlarını etkilemediği söylenebilir. Genel olarak bakıldığında mevduat bankaları tarafından altı sektöre kullanılan kredilerinin katılım bankaları tarafından beş sektöre kullanılan kredilerinin enflasyonu pozitif etkilediği görülmektedir.

Tablo 7. Katılım Banka Sektörel Kredileri: VAR Tahmin Sonuçları

Değişken/Sektör	Gıda Meşrubat ve Tütün	İnşaat	Metal ve İşlenmiş Maden	Finansal Kuruluşlar	Tekstil ve Tekstil Ürünleri
P_t (TÜFE)	0.583*** (0.186)	0.600*** (0.178)	0.564*** (0.190)	0.615*** (0.178)	0.632*** (0.166)
P_{t-1}	-0.0759 (0.207)	-0.202 (0.198)	-0.0489 (0.217)	-0.0992 (0.193)	-0.324* (0.185)
P_{t-2}	-0.0484 (0.153)	0.0665 (0.140)	0.00142 (0.160)	0.0330 (0.143)	0.222* (0.135)
K_t (Krediler)	0.118** (0.0507)	0.334*** (0.0996)	0.0112 (0.0547)	0.0387 (0.0274)	0.205*** (0.0565)
K_{t-1}	0.0205 (0.0532)	-0.145 (0.113)	0.00341 (0.0542)	-0.0462 (0.0296)	-0.142** (0.0633)
K_{t-2}	-0.0215 (0.0526)	0.0409 (0.113)	-0.0706 (0.0522)	0.0401 (0.0315)	0.131** (0.0623)
EX_t (Sepet Kur)	0.157** (0.0795)	0.109 (0.0812)	0.229** (0.0908)	0.250*** (0.0884)	0.149** (0.0741)
EX_{t-1}	-0.0735 (0.0851)	-3.99e-06 (0.0865)	-0.0840 (0.100)	-0.0981 (0.0902)	-0.00937 (0.0837)
EX_{t-2}	0.0753 (0.0832)	0.0153 (0.0819)	0.111 (0.0976)	0.0396 (0.0840)	-0.00460 (0.0764)
Sabit	0.00719 (0.00605)	0.00472 (0.00589)	0.0101 (0.00631)	0.00670 (0.00588)	0.00291 (0.00534)
Gözlem Sayısı	44	44	44	44	44

Not: Standard hatalar parantez içinde verilmiştir. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1 sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini gösterilmektedir.

Tablo 7. Devam

Değişken/Sektör	Toptan Ticaret ve Komisyonculuk	Turizm	Ziraat ve Balıkçılık	Enerji	Denizcilik
P_t (TÜFE)	0.650*** (0.172)	0.568*** (0.191)	0.557*** (0.183)	0.597*** (0.185)	0.641*** (0.177)
P_{t-1}	-0.258 (0.180)	-0.0656 (0.205)	0.0839 (0.201)	-0.0618 (0.200)	-0.155 (0.195)
P_{t-2}	0.0844 (0.123)	0.0462 (0.150)	-0.0762 (0.156)	-0.0186 (0.144)	0.0277 (0.141)
K_t (Krediler)	0.203*** (0.0616)	0.0775 (0.0543)	0.0662 (0.0436)	0.0607 (0.0497)	0.0528* (0.0284)
K_{t-1}	-0.129* (0.0695)	-0.0169 (0.0582)	-0.0340 (0.0436)	-0.0699 (0.0528)	-0.0188 (0.0291)
K_{t-2}	0.147** (0.0729)	0.0101 (0.0488)	-0.0880** (0.0430)	0.0517 (0.0525)	0.0625** (0.0290)
EX_t (Sepet Kur)	0.185*** (0.0671)	0.184** (0.0824)	0.173** (0.0785)	0.233*** (0.0820)	0.186** (0.0780)
EX_{t-1}	-0.0757 (0.0759)	-0.0560 (0.0899)	-0.100 (0.0832)	-0.0846 (0.0886)	-0.121 (0.0833)
EX_{t-2}	0.0215 (0.0690)	0.0205 (0.0867)	0.102 (0.0819)	0.0351 (0.0826)	0.0384 (0.0813)
Sabit	0.000535 (0.00577)	0.00830 (0.00610)	0.0107* (0.00588)	0.00824 (0.00588)	0.00950 (0.00580)
Gözlem Sayısı	44	44	44	44	44

Sektörel krediler ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi Tablo 8’de verilmektedir. Tabloya göre metal ve işlenmiş maden, turizm ve denizcilik sektörlerindeki mevduat banka kredileri enflasyona neden olurken, bu sektörlerde kullanılan katılım banka kredilerinin enflasyona nedenselliği görülmemektedir. Her iki banka tarafından ziraat ve balıkçılık sektöründe kullanılan kredilerin enflasyona neden olmadığı, ancak diğer sektörlerdeki banka kredilerinin enflasyona neden olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, kredilerinin enflasyona nedenselliği hem sektöre hem de banka türüne göre değiştiği görülmektedir. Ancak sektörel krediler ile enflasyon arasındaki nedenselliği etkileyen faktörler bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

Tablo 8. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Nedensellik	Mevduat Banka Kredileri		Katılım Banka Kredileri	
	chi2	Prob > chi2	chi2	Prob > chi2
Gıda Meşrubat ve Tütün → TÜFE	14.819	0.001	14.819	0.008
İnşaat → TÜFE	16.377	0.001	13.423	0.004
Metal ve İşlenmiş Maden → TÜFE	18.896	0.000	4.2598	0.119
Finansal Kuruluşlar → TÜFE	8.4082	0.015	6.1747	0.046
Tekstil ve Tekstil Ürünleri → TÜFE	15.097	0.002	22.433	0.000
Toptan Ticaret ve Komisyonculuk → TÜFE	4.811	0.090	25.481	0.000
Turizm → TÜFE	28.129	0.000	29.216	0.404
Ziraat ve Balıkçılık → TÜFE	.86392	0.834	4.2635	0.119
Enerji → TÜFE	14.375	0.002	7.544	0.023
Denizcilik → TÜFE	16.082	0.001	3.0634	0.216

6. Sonuç ve Değerlendirme

Finansal sistemin vazgeçilmez bir parçası olan bankalar, ekonominin farklı sektörlerine kredi sağlaması yoluyla ülkenin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Fon fazlası olan ekonomik birimlerden fon açığı olan birimlere fon sağlayarak aracılık rolünü yerine getirirler. Enflasyona neden olan dört temel unsurdan biri olan para arzının bir kısmı bankalar tarafından kullanılan ve kaydi para olarak bilinen kredilerden oluşmaktadır. Mevduat ve katılım bankalarının kısmi rezerv bankacılık sistemine bağlı olarak çalışması doğal olarak kredilerin enflasyona nedenselliğini gündeme getirmektedir. Ancak katılım ve mevduat bankalarının kredi kullandırma yöntemleri ve diğer bazı çalışma prensiplerinin farklı olması, kredilerin enflasyona etkisinin de teorik olarak farklı düzeyde olması düşüncesine götürmektedir.

Bu bağlamda, bu çalışmada katılım ve mevduat bankaları tarafından kullanılan krediler ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi öncelikle toplam kredilerinin enflasyon üzerindeki etkileri Vektör Otoregresyon Modeli (VAR) ile analiz edilmiştir. Daha sonra toplam krediler ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi Granger Nedensellik Testi (GC) ile, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin zaman içinde değişip değişmediği Zamanla Değişen Granger Nedensellik Testi (TVGC) ile incelenmiştir. Son olarak, katılım ve mevduat bankaları tarafından on farklı sektöre kullanılan kredilerinin enflasyona etkileri 2011Q1-2022Q4 dönemine ait çeyreklik veriler kullanılarak VAR ve GC yöntemleri ile test edilmiştir.

Elde edilen VAR analiz sonuçlarına göre her iki banka tarafından kullanılan toplam kredilerin enflasyonu pozitif etkilediği görülmüştür. Ayrıca Granger nedensellik test sonuçları hem katılım hem de mevduat banka toplam kredileri ile enflasyon arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu

göstermiştir. Sektörel VAR analiz sonuçlarına göre mevduat bankaları tarafından altı sektöre kullanılan kredilerin katılım bankasında ise beş sektörel kredinin enflasyonu pozitif ve anlamlı etkilediği görülmektedir. Sektörel Granger nedensellik sonucuna göre mevduat banka kredileri ile ziraat ve balıkçılık, katılım banka kredileri ile metal ve işlenmiş maden, ziraat ve balıkçılık ve denizcilik sektörlerindeki kredilerin enflasyona neden olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, mevduat ve katılım bankaları tarafından kullanılan sektörler kredilerin enflasyona nedenselliği hem sektöre hem de banka türüne göre değiştiğini göstermektedir. Ayrıca mevduat banka kredilerinin katılım banka kredilerine göre enflasyona nedenselliği hem daha uzun hem de daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak sektörel krediler ile enflasyon arasındaki nedenselliği etkileyen faktörler bu çalışmanın kapsamı dışında olup başka bir araştırmanın konusu olabilir.

Dolayısıyla her iki banka türü de kısmi rezerv bankacılığına altında faaliyet gösterdiğinden kredilerin enflasyona olan baskısının azaltılması için özellikle mevduat bankalarının parasal aktarım mekanizmasının mümkün olduğu kadar reel varlığa ve karşı taraf ödemesine, işlem hacminin yüksek olduğu finansal işlemler payının olabildiğince azaltılarak reel sektörü daha çok destekleyen kredi politikaların artırılmasına önem verilmelidir. Katılım bankalarında da borca dayalı olarak işletilen murabahanın yerine daha çok ekonomide para ve mal dengesinin kurulmasına katkı sağlayan leasing, istisna, müşareke ve mudarebe gibi sözleşmelere yer verilmelidir. Ayrıca enflasyon baskısının azaltılması noktasında kredi politikalarının kamu tarafından yeniden regüle edilmesi gerekmektedir. Firmalara kullanılan işletme sermayesi ve yatırım fonları gibi firmaların ve ekonominin üretim ve istihdam kapasitesini artıracak kredilerden devletin almış olduğu BSMV gibi vergiler avantajlı hale getirilebilir. Özellikle lüks tüketimi ve enflasyonu kamçılayan bireysel tüketici kredilerinin maliyeti artırılabilir. Örneğin mevcutta bir konutu ve/veya taşıtı olan kişilere yeni bir finansman sağlanmayabilir veya finansmanın maliyeti artırılabilir. Böylelikle bankalarda fon olarak biriken kaynaklar daha verimli olan üretime ve istihdama yönlendirilmiş ve kullanılmış olur.

Kaynaklar

- Arslan, İ. & Yapraklı, S. (2008). Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik bir Analiz (1983-2007). *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, 0(7), 88-103.
- Aydın, N. (2006). *Bankacılık Uygulamaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aysan, A. F., & Disli, M. (2019). Small Business Lending and Credit Risk: Granger Causality Evidence. *Economic Modelling*, 83, 245-255.
- Bacha, O. I., & Mirakhor, A. (2021). *İslami Sermaye Piyasaları Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları Yayın No:368 Tercüme Editörleri: Ayfer Gedikli- Seyfettin Erdoğan.
- Bektaş, S., & Baykuş, O. (2020). Seçilmiş Sektörel Krediler ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi: Türkiye Katılım Bankaları Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(10), 244-258.
- Can, Ş. S. & İslamoğlu, M. (2023). Türkiye’de Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Katılım Bankacılığı Sektörü SWOT Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (2), 463-474.
- BDDK (2023a). Aylık Bankacılık Sektörü Verileri. <http://www.bddk.org.tr/BultenAylık/BDDK>
- BDDK (2023b). Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu . Fintürk-Coğrafi Dağılımı: <https://www.bddk.org.tr/BultenFinTurk>

- Canbaz, M. (2016). *Katılım Bankacılığı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Canbaz, M. F., & Arifoğlu, A. (2018). Sektörel Krediler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Katılım Bankaları Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 19-30.
- Çakır, M., & Kaya, A. E. (2023). Türkiye’de Döviz Kuru Geçişkenliği Zamanla Değişiyor Mu?. *İstanbul İktisat Dergisi*, 73(1), 359-383.
- Çatik, A. N., & Karaçuka, M. (2012). The Bank Lending Channel in Turkey: Has it Changed After the Low-Inflation Regime?. *Applied Economics Letters*, 19(13), 1237-1242.
- Dolgun, M. H. ve Sancar, M. A. (2022). *Temel Düzey Faizsiz Bankacılık Sertifikasyon Eğitimi Ders Kitapçığı*. Türkiye Katılım Bankaları Birliği 2022.
- Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods, *Econometrica*, 37(3), 424.
- Granger, C. W. J. (1988). Some Recent Development in a Concept of Causality. *Journal of Econometrics*, 39(1-2), 199-211.
- Ha, J., Kose, M. A., & Ohnsorge, F. (2023). One-Stop Source: A Global Database of Inflation. *Journal of International Money and Finance*, 102896.
- Ikpesu, F. (2021). Banking Sector Credit, Inflation and Growth in Sub-Saharan African Countries. *Journal of Transnational Management*, 26(3), 164-178.
- Jorda, O., & Nechio, F. (2023). Inflation and Wage Growth since the Pandemic. *European Economic Review*, 156, 104474.
- Kara, H., & Ögünç, F. (2008). Inflation Targeting and Exchange Rate Pass-Through: The Turkish Experience. *Emerging Markets Finance and Trade*, 44(6), 52-66.
- Karahan, Ö., Yılgor, M. & Özekin, A. A. (2018). Türkiye’de Banka Kredilerindeki Genişleme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (636), 25-36.
- Karahan, Ö. & Gürbüz, Y. E. (2017). Türkiye’de Bireysel Banka Kredileri ve Enflasyon İlişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, 410-416.
- Liviatan, N. (1985). Bank Credit and Inflation. *Economics Letters*, 18(2-3), 205-207.
- Lydon, R. (2022). Household Characteristics, Irish Inflation and the Cost of Living. *Economic Letter*, 2022(1), 1-6.
- Örnek, İ. (2009). Türkiye’de Parasal Aktarım Mekanizması Kanallarının İşleyişi. *Maliye Dergisi*, 156(1), 104-125.
- Özata, E. (2019). Türkiye’de Döviz Kuru Geçişkenliğinin Asimetrik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 213-232.
- Özsoy, M. (2012). *Katılım Bankacılığına Giriş*. İstanbul: Küveyt Türk Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2003). *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: Koç Yayınları.
- Prati, A. (2023). The Well-Being Cost of Inflation Inequalities. *Review of Income and Wealth*. <https://doi.org/10.1111/roiw.12631>
- Shi, S., Hurn, S., & Phillips, P. C. B. (2020). Causal Change Detection in Possibly Integrated Systems: Revisiting the Money–Income Relationship. *Journal of Financial Econometrics*, 18(1), 158-180.
- Shi, S., Phillips, P. C. B., & Hurn, S. (2018). Change Detection and the Causal Impact of the Yield Curve. *Journal of Time Series Analysis*, 39(6), 966-987.
- TCMB (2013). *Enflasyon ve Fiyat İstikrarı*. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba/Enflasyon_FiyatIstikrari.pdf?MOD=AJPERES

- TKBB (2023a). *Finansal/Bankacılık Temel Performans Göstergeleri*. 2023 tarihinde <https://veripetegi.tkbb.org.tr/> adresinden alındı
- TKBB (2023b). *Katılım Bankacılığı Nedir? Nasıl Çalışır? Broşür*. <https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Katilim-Bankaciligi-Nedir-Brosur.pdf> Erişim
- TÜİK (2023). *Yıllık Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, 2022*. 49742 ssayılı Haber Bülteni, Yayım Tarihi: 31 Ağustos 2023.
- Türkiye Cumhuriyeti Finans Ofisi (2022). *Katılım Finans Strateji Belgesi*. <https://www.cbfo.gov.tr/sites/default/files/2022-10/cumhurbaskanligi-finans-ofisi-katilim-finans-strateji-belgesi.pdf>
- Verçin, M. A. (2022). *Faizsiz Finans İslami Bankalar ve Nass*. alivercin.com: <https://alivercin.com/2022/05/05/faizsiz-finans-islami-bankalar-ve-nass/> Erişim Tarihi: 01.04.2023 adresinden alındı

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2023, 19(2)

Üniversiteden Yeni Mezunların İşsizlik Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma

Qualitative Research on Unemployment Experiences of New Graduated from the University

Ayhan GÖRMÜŞ¹, Berkcan BOZKURT², Ebru KARAÖZ³, Duygu KUÇİNOĞLU⁴

Geliş Tarihi (Received): 01.10.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 30.01.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Öz: Günümüzde üniversite mezunlarının yaşamış olduğu en önemli problemlerden biri olan işsizlik, kişilerin çeşitli bireysel ve sosyal sorunlar yaşamalarına ve üniversite eğitimi almış olmanın onlar üzerinde bir avantaj mı yoksa dezavantaj mı yarattığı konusunda tartışmalara neden olmaktadır. Bu çalışmada araştırma yapılacak kişilerin sözlü ve yazılı rızaları alınarak, üniversite mezunları üzerindeki işsizlik olgusu incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada daha önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu; mühendislik, sosyal bilimler, yabancı diller ve sağlık bilimleri eğitim programlarından mezun olmuş 6 kadın, 6 erkek toplamda 12 katılımcıya yöneltilmiş ve elde edilen cevaplar nitel araştırma yöntemleri ile incelenmiştir. Araştırmada veri analiz süreci iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada görüşmecilerin vermiş oldukları cevaplarda konuya ilişkin kullandıkları kelimelerin sıklığı saptanarak bir kelime bulutu analizi yapılmıştır. Daha sonra, ikinci aşamada ise, yükseköğretim mezunlarının işsizlik problemlerine ilişkin görüşleri kodlanarak karşılaştırmalı bir içerik analizi yapılmıştır. Sonuçlar üniversite mezunlarının tecrübesizlikleri ve yetersizlikleri öne sürülerek iş hayatına alınmadıklarını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan katılımcıların çoğu, eğitimde harcanan zaman ve eğitim maliyetlerine rağmen üniversitelerin öğrencilerine işgücü piyasasında gerekli nitelikleri kazandıramadıkları için üniversite mezunu olmanın önemli bir dezavantaj oluşturduğunu belirtmişlerdir. Sonuç olarak, yeni mezunların işsizliğin yol açtığı maddi zorluklar dışında, aile içi huzursuzluk, gelecek kaygısı, kendini yetersiz ve değersiz hissetme, mental olarak yıpranmışlık ve giderek toplumdan dışlandıkları konusunda çeşitli problemlerle karşılaştıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Mezunu, İşsiz, Eğitim, Tecrübesizlik, Beceri Eksikliği

&

Abstract: Unemployment, which is one of the most critical problems, experienced by university graduates today, causes people to have various individual and social problems and argue about whether having a university education creates an advantage or disadvantage for them. This study aimed to examine the unemployment phenomenon among new graduates from the university by receiving their oral and written consent. In the semi-structured interview form which was prepared earlier; 6 female and 6 male graduates from engineering, social sciences, foreign languages and health sciences programs were directed to a total of 12 participants and the answers obtained were examined by qualitative research methods. The data analysis process in the research consists of two stages. In the first stage, a word cloud analysis was performed by determining the frequency of the words used by the interviewees in their answers related to the topic. And then, in the second stage, a comparative content analysis was conducted by coding the views of higher education graduates on unemployment problems. The results revealed that new graduates were not accepted into working life because of their inexperience and inability. Furthermore, most of the participants suggested that holding a university degree poses a significant disadvantage since universities cannot make their students gain the qualifications required in the labour market, despite the time spent in education and education costs. In conclusion, new graduates face various problems such as domestic unrest, future anxiety, feeling inadequacy and worthless, mental weariness and exclusion from society, as well as economic challenges resulting from unemployment.

Keywords: Graduated from university, Unemployed, Education, Inexperience, Lack of Skills

Atıf/Cite as: Görmüş, A., Bozkurt, B., Karaöz E. & Kuçinoğlu, D. (2023). Üniversiteden Yeni Mezunların İşsizlik Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(2). 298-315.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

¹ Doç. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, (agormus@nku.edu.tr), Orcid: 0000-0002-6175-5381 (Sorumlu Yazar).

² Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, (brkcnbzkr@gmail.com), Orcid: 0000-0001-7926-775X

³ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, (ebru.karaoz94@gmail.com), Orcid: 0000-0002-8534-2223

⁴ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, (duygu_cansu_11@hotmail.com) Orcid: 0000-0003-3143-9916

1. Giriş

Hayatımızın bir bütünü oluşturarak çalışma, sosyal bir hak ve sosyal devletin temel ilkeleri arasındadır. Ancak ülkelerin karşılaşmış olduğu birtakım ekonomik ve sosyal sorunlar neticesinde bireyler, çalışma istek ve arzusunda olmalarına rağmen, bazı durumlarda işgücü piyasasına girememektedir. Artan nüfusla birlikte istihdamın dışında kalanlardaki artışlar, bireysel bir problem olan işsizliği bireysel problem olmaktan çıkararak, ülkenin tamamını ilgilendiren ve ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen toplumsal bir soruna dönüştürmektedir. Bu bağlamda işsizlik olgusu ülkeler için önemli ve çeşitli önlemler alınması gereken bir olgudur ve bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'nin de karşı karşıya kaldığı en önemli sosyo-ekonomik sorunlar arasında yer almaktadır. Özellikle son yıllarda küreselleşmenin ve pandeminin etkisiyle daha da artış gösteren işsizlik sorununun sonuçları toplumun geleceğini oluşturan gençler açısından çok daha yıkıcı olabilmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve benzeri kuruluşlar 15-24 yaş arasındaki bireyleri genç olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda yapılan bazı araştırmalara bakıldığında, Türkiye'de genç olarak nitelendirilebileceğimiz yaş grubunda yer alan yükseköğretim mezunları işsizlikten en çok etkilenen kitleler arasındadır. Örneğin Görmüş (2019) 2016 Hanehalkı İşgücü Anketi verilerini kullanarak uzun dönem işsizlikte genç ve yetişkinler arasındaki farklılıkları incelediği çalışmada, Türkiye'de üniversite veya lisansüstü dereceye sahip gençlerin, yetişkinlere göre, uzun dönem işsizlikten çok daha fazla etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Diğer taraftan 2008-2018 arası OECD ve TÜİK verilerini kullanarak yaptığı ekonometrik analizler sonucunda Adıgüzel (2021) de, üniversite mezunu genç sayısının artmasının genç işsizliğini arttırdığını bulmuştur. Çünkü üniversite eğitiminin hemen sonrasında ilk kez işgücü piyasasına giren gençler, deneyimsiz oldukları için kendilerinden daha deneyimli olan yetişkin işsizlere göre, işgücü piyasasında çok daha fazla dezavantajla karşı karşıya kalabilmektedirler. Hâlbuki Lucas'ın (1988) ünlü içsel büyüme modeline göre, eğitim ve öğretime yapılan beşeri sermaye yatırımlarının bireylerin gelirlerini artıracak ve gelir artışının da verimlilik üzerinde olumlu dışsallıklar yaratarak ekonomik büyümeyi artıracak varsayılmaktadır. Bu açıdan bireyler eğitim yoluyla bilgi ve beceri gibi niteliklerini arttırdıklarında, işgücü piyasasında kendilerinden daha düşük eğitim düzeyindekilere göre, daha fazla tercih edilebilir olmaları beklenmektedir. Ancak Türkiye örneğine baktığımızda, bireylerin eğitim seviyeleri arttıkça işsiz kalma oranlarının da buna paralel bir şekilde arttığı göze çarpmaktadır. Bu Türkiye açısından beşeri sermaye artışının, aynı ölçüde istihdam ve buna bağlı gelir artışı yaratamadığı anlamına gelmektedir.

Son yıllarda işsizler arasında gençlerin işsizlik oranlarının çok daha hızlı şekilde artış göstermesiyle birlikte, genç işsizliğine yönelik ilgi de artmış ve bu yaş grubuna özel araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Çünkü bir toplumun sosyal, politik ve ekonomik geleceğini inşa etmek açısından, o toplumdaki gençlerin sosyo-ekonomik gelişimi oldukça önemlidir. Bu, "*gençler ne kadar çok üretken istihdamaya yönlendirilirse, o toplumun geleceği için o kadar iyi umut var*" demektir (ILO, 2015: 5 akt. Görmüş, 2019). Bu çalışmada temel olarak üniversite mezunlarının işsizliğine odaklanılmakta ve üniversite mezunu genç işsizleri temel analiz birimi olarak ele alınmaktadır. Üniversitelerin mühendislik, sosyal bilimler, yabancı diller ve sağlık bilimleri eğitim programlarından mezun olmuş 6'sı kadın, 6'sı erkek toplamda 12 katılımcı ile yarı yapılandırılmış derinlemesine yüz yüze görüşmeler yapılmış ve toplanan verilerin içerikleri karşılaştırmalı olarak analiz edilerek üniversite mezunlarının deneyimlediği işsizlik sorunları incelenmiştir.

Çalışmanın geri kalan bölümleri literatür incelemesi, araştırma yöntemi ve bulguları ile sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

2. Literatür İncelemesi

Bir toplumun ekonomik geleceğinin inşa edilmesinde gençler oldukça önemlidir ve Türkiye'de genç işsizliğinin boyutu her dönem oldukça yüksek olduğu için geçmişten günümüze sürekli tartışıla

gelmiştir. Bu açıdan Türkiye’de genç işsizliğine yönelik önemli sayıda literatür birikmiştir. Bu çalışmalardan bir kısmı genç işsizliğin ekonomik faktörlerle ilişkilerini açıklarken, diğer bir kısmı ise, genç işsizliğine ilişkin bir takım sosyal politika önerilerine odaklanmaktadır.

Genç işsizliğin ekonomik faktörlerle ilişkilerini açıklayan literatür daha çok ulusal ve uluslararası örgüt ve kurumlardan elde edilen ya da araştırmacıların kendilerinin topladığı veriler üzerinde yapılan ampirik çalışmalardan oluşmaktadır. Örneğin Demiray (2003) yüz yüze görüşmelerden derlediği araştırmasında işverenlerin yüksek eğitilmiş gençlerden ziyade, deneyimli çalışan arayışı içinde olduklarını ve genç işsizlerin ekonomik düzensizlik, yüksek suç oranları, topluma yabancılaşma gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığını belirlemiştir. Kabaklı ve Gür (2011) ise, çalışmalarında 2005-2010 dönemini içeren Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) aylık verilerini Johansen eş-bütünleşme analizi ile inceleyerek, reel GSYİH ile genç işsizlik oranı, reel yatırımlar, verimlilik ve enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu bulmuştur. Ayrıca 2009-2019 ILO ve TÜİK verilerine ekonometrik analizler uygulayan Ekiz ve Örk Özel (2020) çalışmalarında Türkiye ekonomisinde genç işsizliğini enflasyon, yurt içi göç, ithalat, ihracat ve GSYİH unsurlarının olumsuz yönde; okuryazarlık payı, gençlerde doğurganlık oranı, iş oluşturmak için ihtiyaç duyulan zaman ve yükseköğretimde net okullaşma payı unsurlarının ise olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Türkiye’de genç işsizliği ve atalet sorunlarını yaş, cinsiyet ve eğitim açısından inceleyen Işık (2016) ILO ve TÜİK verilerinden yararlanarak yaptığı çalışmada, işgücü piyasasında iş bulamayan eğitimsiz gençlerin kayıt dışı istihdama yöneldiklerini, eğitilmiş gençlerin ise, eğitim sürelerini uzatarak işsizliğin sosyo-psikolojik sorunlarını bertaraf etmeye çalıştıklarını ve bunun da bir atalet sorununa yol açtığını ileri sürmüştür. Aynı çalışmada Işık (2016) eğitim-istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi, uyumlu hale getirilmesi gerektiğine ve aktif istihdam politikalarının önemine vurgu yapmıştır. Diğer taraftan, Spielberger Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeğini kullanarak topladığı verileri analiz eden Tekin Tayfun ve Korkmaz (2016), araştırmalarında, üniversite son sınıf öğrencilerinde işsizlik kaygı düzeyinin alt boyutları “*istihdamdaki daralma ve işgücü ihtiyacındaki azalmanın etkisi*”, “*çevresel ve sosyal baskı*”, “*kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği*”, “*niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği*” ve “*genel işsizlik kaygısı*” olarak belirlenmiş ve öğrencilerin son senelerinde işsizlik kaygısı yaşadıklarını bulmuşlardır. Aynı çalışmada işsizlik kaygı düzeyi ile durumluk kaygı düzeyi arasında negatif; sürekli kaygı düzeyi, stres belirtileri ve depresyon arasında ise pozitif ilişki olduğu saptanmıştır. Benzer bir çalışmada topladıkları anket verilerine tek yönlü varyans analizi ve bağımsız örneklemeler *t testi* uygulayan Surat ve Ceran (2020) ise, çevresel ve sosyal baskı, niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği, kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği faktörlerinin üniversite öğrencileri üzerinde geleceğe dair işsizlik kaygısı oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır.

TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistiklerinden faydalanan Kıcırcı (2017) ise, yaptığı çalışmada eğitim seviyesinin ve işgücünün niteliğinin artırılmasının işsizlikle mücadele konusunda yeterli olmadığı ve yükseköğretim mezunlarının iş hayatında yaşadığı zorlukların, üniversite eğitime devam eden gençlerde de işsiz kalma kaygısına yol açtığını bildirmiştir. Ayrıca İBFF mezun adaylarından topladığı anket verilerini kullanan Demir ve Taşkıran (2018) ise, İBFF son sınıf öğrencilerinin iş bulamama konusunda akademik başarı düzeyleri, iş aramayı mezuniyet sonrasında bırakmaları, iş deneyimlerinin olamaması, mezun olacakları bölümden memnun olmamaları, meslekleri ile ilgili gerekli bilgi, yetkinlik ve donanıma sahip olarak mezun olacaklarını düşünmediklerini ifade etmektedir. Çalışma Yaşamı Sonuç Beklentisi Ölçeği ile Üniversite Eğitimi Sonuç Beklentisi Ölçeğini kullanan bir başka anket çalışmada, Erikli ve Bayat (2019) çalışma yaşamı beklentisi ile üniversite eğitimi beklentisi arasında istatistiksel olarak doğrusal bir ilişki olduğunu ve bu ilişki ikili işgücü piyasası teorisi açısından değerlendirildiğinde, yüksek kategoride yer alan gençlerin “*iyi*” olarak nitelendirilebilecek işlerde çalışmak istediklerini; düşük kategoride yer alan gençlerin ise “*kötü*” olarak nitelendirilebilecek çalışma koşullarına sahip işlerde istihdam edilmeyi kabullendiklerini saptamıştır. Bununla birlikte çalışmada TÜİK ve yüz yüze görüşmelerden elde ettiği verilere tarama modeli, varyans analizi, iki kare analizi uygulayan Kayahan Karakul (2020) üniversite mezunları arasındaki işsizlikte, cinsiyet, sosyo-ekonomik köken, mezun olunan alan, işsizlik süresi ve yaş değişkenliğinin etkili olduğu ortaya koymuştur. Diğer taraftan, ILO ve TÜİK

verilerinden yararlanarak Türkiye 'deki genç kadın işsizliği ve kadın-erkek işsizlik oranlarını inceleyen Kuvvetli Yavaş (2019) araştırmasında Türkiye de genç kadınlar arasındaki işsizlik oranının erkeklerden çok daha yüksek olduğu ve bu sonucun istihdamda cinsiyet ayrımcılığını açık bir şekilde gözler önüne serdiğini belirtmektedir. Benzer şekilde, TÜİK verilerini inceleyen Cinel ve Yolcu (2021) ise Türkiye'de eğitim seviyesi, yaş ve cinsiyet sorunlarının işsizliği etkilediğini sonucuna ulaşmıştır.

Yükseköğretim Program Atlası ve bu atlas içinde yer alan Meslek Atlası verileri ile Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi tarafından gerçekleştirilen UNI-VERI sonuçlarını karşılaştıran Çakır ve Kellevezir (2020), çalışmalarında işgücü piyasasında belirli bölümlere ihtiyaç duyulmadığı halde kontenjanlarının oldukça yüksek olduğunu, buna karşılık yerleşen öğrenci sayılarına bakıldığında kontenjanları dolmayan bölümlerin olduğu ve bunun bir sonucu olarak da işgücü piyasasında bir nitelik uyumsuzluğu sorununun ortaya çıktığını saptamışlardır. Bununla birlikte TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi verilerinden faydalanan Acun (2020) ise, çalışmasında üniversiteli genç işsiz sayılarının giderek arttığı ve gençlerin eğitim seviyesine göre mesleklerin önemli değişiklikler gösterdiği sonucuna ulaşılmış ve verilen eğitimin işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılayamaması nedeniyle, genç işsizlik sorununun gelecekte daha artacağını ileri sürmüştür.

Genç işsizliğine ilişkin sosyal politika önerileri getiren literatür incelendiğinde, örneğin ILO, TÜİK ve EUROSTAT verilerini kullanan İzgi (2012) eğitim faktörünün genç istihdamını arttırmada önemli olduğu ve günümüz toplumlarında iş sahibi olabilmek için daha fazla nitelik sahip olmanın göreceli öneminin giderek arttığı sonucuna ulaşmıştır. Diğer taraftan Sertkaya ve Okur'un (2016) Granger nedensellik analizi sonuçları, Türkiye'nin artan nüfusunun işsiz kesimine iş yaratabilmesi için her yıl yaklaşık olarak %5 - 6 oranında büyümesi gerektiğini ve genç işsizlik oranlarının düşmesi için sosyal güvenlik politikaları ile desteklenen eğitim odaklı politikalara ihtiyaç duyulduğu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, genç işsizlik sorunu incelemek için OECD ve TÜİK verilerini kullanan Bayraktar ve İncekara (2013) araştırmalarında girişimciliğin teşviki ve istihdam danışmanlığı ile birlikte mesleki eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmesinin olumlu sonuçlar doğuracağını ve bu faaliyetlerin genç işsizliğini azaltacağını vurgulamışlardır. Ayrıca Türkiye'deki genç işsizliği ve eğitim ilişkisini Granger nedensellik analizi ile inceleyen Çondur ve Bölükbaş (2014) ise, GSYİH ve Üretici Fiyat Endeksi'ndeki (ÜFE) herhangi bir değişikliğin genç işsizliği üzerinde doğrudan veya dolaylı bir takım etkilerinin olabileceğini tespit etmiştir. Diğer taraftan, yarı-yapılandırılmış görüşmelerden topladığı verilere içerik analizi uygulayan Çivilidağ'ın (2019) araştırma sonuçları, işsizliğin bireyde psikolojik olarak büyük etkiler yarattığı ve işsizliği önlemek için mesleki eğitim, işe alımlarda eşitlik ve istihdam politikaları gibi kolektif ve politik düzeyde stratejilerin önemine işaret etmiştir. Ayrıca çalışmasında genç işsizliği, işsizlikle mücadele, istihdam ve maliye politikalarını incelemek için OECD, ILO ve TÜİK verilerinden yararlanan Şahin Orkunoglu (2020) genç işsizliği ile mücadele etmek için eğitim politikalarının önemine dikkat çekerek Türkiye'de genç istihdamını yükseltmek için eğitim politikalarının desteklenmesini, artırılmasını ve yaygınlaştırılmasını önermiştir.

Çalışmanın geri kalan kısmında, üniversiteden yeni mezun olanların işsizlik deneyimleri, nitel veri toplama ve içerik analizi yöntemleriyle incelenecektir.

3. Araştırma Yöntemi

Çalışmada araştırma yöntemi olarak bireylerin bakış açılarından deneyimlerin çalışılmasına imkân veren fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Bu yöntem bir fenomeni tanımlamak için genellikle görüşmeler ve katılımcıların bakış açısını yansıtmaya gibi nitel yöntemlerin kullanılarak derinlemesine bilgi edinilmesi ve tümevarımcı yaklaşımları içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

İnsan katılımcıları içeren bu çalışma, bir Bilimsel Etik Komisyonu tarafından incelenmiş ve onaylanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler iki farklı aşamada analiz edilmiştir. İlk olarak 12 katılımcı ile yapılan yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde katılımcıların sorulara verdiği cevaplardan kelime bulutu analizi yapılmış ve böylelikle görüşmecilerin en sık kullandığı kelimeler tespit edilmiştir. İkinci aşamada

ise, üniversite mezunlarının işsizlik problemlerine yönelik katılımcıların sorulara vermiş olduğu cevaplar içerik analizi ile kodlanarak, kodların tekrarlanma sıklığı tatlılaştırılarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi katılımcıların cevaplarından elde edilen verilerdeki benzer kavramları tespit ederek anlamlı bilgileri sunmayı amaçlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

3.1. Katılımcılar ve Veri Toplama Süreci

Üniversite mezunu genç işsizlerin araştırıldığı bu çalışmada, Tekirdağ ilinde yaşayan yeni üniversite mezunu genç işsizlerden oluşan homojen bir örneklem grubu seçilmiştir. Veriler, Ocak-Şubat 2022 tarihleri arasında 22 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşme tekniği ile toplanmıştır. Yüz yüze görüşmeler, betimsel çözümlemede bağlamlarını aşmış ve ihtiyaç duyulduğu takdirde daha derine inilmesine kolaylık sağlamıştır. Katılımcılar cinsiyet ve bilim alanı kotasına uyularak seçilmiştir. Bu anlamda katılımcıların 6'sı kadın, 6'sı erkektir ve sağlık, yabancı dil, mühendislik ve sosyal bilimlerden olmak üzere her bir bilim dalından 3 katılımcı belirlenmiştir. Sistematik ve tematik tekrarlar belirlendiğinde görüşmeler sonlandırılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Bilim alanı	Yaş	Mezuniyet yılı	Üniversite mezuniyetinden sonra gelir getirici düzenli bir işte çalıştınız mı?
K1	Kadın	Sağlık	21	2021	Evet, çalıştım.
K2	Kadın	Sağlık	25	2019	Hayır, çalışmadım.
K3	Kadın	Sağlık	21	2021	Hayır, çalışmadım.
K4	Kadın	Yabancı dil	25	2021	Hayır, çalışmadım.
K5	Erkek	Yabancı dil	24	2021	Hayır, çalışmadım.
K6	Erkek	Yabancı dil	25	2021	Hayır, çalışmadım.
K7	Kadın	Mühendislik	25	2019	Hayır, çalışmadım.
K8	Erkek	Mühendislik	23	2021	Evet, çalıştım.
K9	Erkek	Mühendislik	26	2019	Evet, çalıştım.
K10	Erkek	Sosyal Bilimler	24	2021	Evet, çalıştım.
K11	Erkek	Sosyal Bilimler	27	2019	Evet, çalıştım.
K12	Kadın	Sosyal Bilimler	24	2019	Evet, çalıştım.

Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur. Buna göre 21-27 yaş aralığındaki katılımcıların mezuniyet yılları 2019 ile 2021 yılları arasında değişmekte ve katılımcıların yarısı mezuniyet sonrası çalıştığını bildirirken, diğer yarısının hiçbir iş tecrübesi bulunmamaktadır.

3.2. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirliği

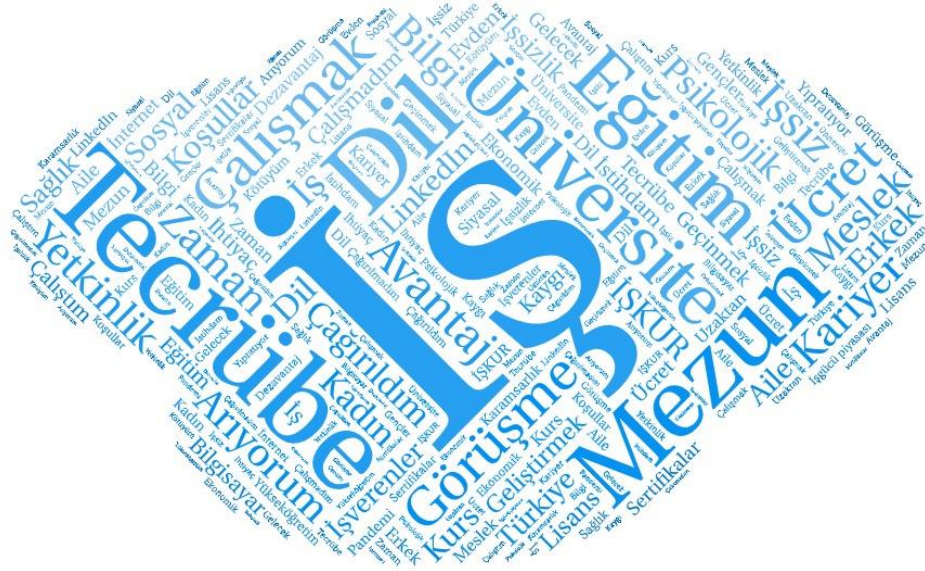
Araştırmanın geçerliliğini sağlamak için yarı yapılandırılmış soru formunun giriş bölümünde katılımcılara araştırmaya katılımın gönüllük esasına dayandığı, soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında kalmamaları ve elde edilecek bilgilerin tamamen araştırma amacı ile kullanılacağı konusunda bilgi verilmiştir. Böylece, katılımcıların kendi içinde buldukları ya da yaşadıkları durumlarıyla ilgili görüşlerini daha dürüst ve samimi bir şekilde ortaya koyacağı düşünülmüştür. Ayrıca

katılımcıların görüşlerini açık ve net bir şekilde yansıtılabilmesi ve araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için araştırma bulgularında katılımcıların doğrudan ifadeleri yorum yapılmadan sunulmuştur.

3.3. Araştırma Bulguları

3.3.1. Kelime Bulutu Analizi

Veri analiz sürecinin ilk aşamasını oluşturan kelime bulutu Şekil 1’de görülmektedir. Bu analizde kelimeler, katılımcıların verdiği cevaplarda kullandıkları sıklığa bağlı olarak değişmekte olup, görselin merkezinde en sık tekrar eden kelime daha büyük puntolarla yer almaktadır. Bu çalışmada katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen cevaplar yüklem, bağlaç ve zamirleri atıldıktan sonra, tematik konuları oluşturan toplamda 56 farklı kelime sıklıklarına göre tekrarlanma koşulu ile kelime bulutuna sokulmuş ve en çok tekrar edilen kelimelerde bir kelime bulutu oluşturulmuştur.

Şekil 1. Kelime bulutu

Tablo 2. Kelime bulutunda en çok tekrar eden kelimelerin kullanım sıklığı

Kelime	Kullanım Sıklığı
İş	91
Mezun	40
Tecrübe	37
Üniversite	35
Çalışmak	24
Eğitim	23
Dil	17
Görüşme	16
Ücret	15
Kariyer	13

Tablo 2’de katılımcıların en sık kullandığı 10 kelimenin tekrar etme sıklığı yer almaktadır. Buna göre, katılımcıların en sık kullandığı kelimenin “İş” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İş dışında kullanım sıklığı sırasıyla “Mezun”, “Tecrübe”, “Üniversite”, “Çalışmak”, “Eğitim”, “Dil”, “Görüşme”, “Ücret” ve “Kariyer” gibi kelimeler katılımcıların en sık kullandığı kelimeler olarak saptanmıştır. Bu bağlamda kelime bulutu aracılığı ile yapılan görselleştirme sonucunda öne çıkan kelimelerin ana tema ile uyumlu olduğu görülmektedir.

3.3.2. İçerik Analizi

Veri analiz sürecinin ikinci aşamasında, görüşmecilerin yöneltilen sorulara vermiş oldukları cevaplardan en çok tekrar edilen ifadeler süzülmüş ve bu ifadelerin kullanım sıklığından üniversite mezunu gençlerin penceresinden “üniversiteli genç işsizliği” sorunu anlaşılmasına çalışılmıştır.

Bitirilen bölüm veya üniversitenin iş bulamamaya etkileri

Katılımcılara yöneltilen “İş bulamamanızda bitirdiğiniz bölüm ya da üniversitenin bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna, 8 katılımcı önu açık, çalışma alanı geniş ve iş olanağı yüksek bir bölümde okuduğundan dolayı katılmadığını ifade ederken, 4 katılımcı üniversitelerin ihtiyaçtan fazla mezun verdiğini ve niteliksiz eğitim veren üniversitelerin her geçen gün arttığını, bundan dolayı da bitirilen bölümün ya da üniversitenin işsizlik üzerinde bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede, katılımcıların cevaplarından çıkarılan kodlar ve sıklıkları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. İş bulamamada bitirilen bölümün etkisi

Görüş	Kod	Sıklık
Etkisi olduğunu düşünüyorum	Eğitim ile işler örtüşmüyor ve alanlar kısıtlı	1
	Okunan bölümün bilinirliği düşük	1
	İhtiyaçtan fazla mezun olması	1
	İyi ve bilinen bir üniversiteden mezun olmamak ve niteliksiz üniversite mezunu sayısı	1
Etkisi olduğunu düşünmüyorum	Çalışma alanı geniş	2
	Önü açık bir bölüm	1
	Siyasal, sosyal ve ekonomik krizin bir etkisi	1
Toplam		9

Bitirilen bölümün ya da üniversitenin işsizliğe etki ettiğini düşünen bazı katılımcıların görüşleri aşağıdaki gibidir:

“...üniversiteler her zaman ihtiyaçtan fazla mezun vermekte ve böylelikle işgücü piyasası çalışan açısından bir doyum noktasına geliyor ve işsizlik artıyor.”(K.8)

“...günümüz koşullarında iyi ve bilinen bir üniversiteden mezun olmadığımız takdirde üniversite mezunu olmanın size bir katkısı kalmıyor. Bunun da niteliksiz üniversite mezunu sayısının her geçen gün arttığından kaynaklandığı görüşündeyim.”(K.10)

"...işgücü piyasası içerisinde açık işler ile eğitim verilen alanlar bir türlü örtüşmüyor, aynı zamanda okuduğum bölüm içinde çalışabileceğim alanlar kısıtlı."(K.1)

Aksini düşünen bazı katılımcıların görüşler ise, şöyledir:

"...bölümden ziyade ihtiyaçtan fazla üniversite mezunu olması nedeniyle yükseköğretim mezunlarında işsizliğin arttığını düşünüyorum."(K.3)

"Hayır, düşünmüyorum. Çünkü elektrik elektronik mühendisleri birçok alanda çalışma olanağına sahiptirler."(K.9)

İşsizliğin bireysel ve sosyal etkileri

Üniversite mezunlarının işsiz kaldıkları süre içerisinde işsizliğin onlarda kalıcı veya geçici herhangi bir sosyal veya bireysel etki bırakıp bırakmadığını saptamak amacı ile katılımcılara "İşsizliğin sizde yarattığı bireysel ve sosyal etkiler var mı? Varsa neler?" sorusu sorulmuştur. 11 katılımcı işsizliğin onlarda gelecek kaygısı, toplumdan dışlanmışlık hissi ve kendini değersiz ve yetersiz hissetme duyguları uyandığını ifade etmiş, 1 katılımcı ise işsizliğin kendisinde herhangi bir sosyal veya bireysel etkisi olmadığını savunmuştur. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplardan çıkarılan kodlar ve sıklıkları Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. İşsizliğin bireysel ve sosyal etkileri

Görüş	Kod	Sıklık
Etkisi olduğunu düşünüyorum	Mental yorgunluk	6
	Yetersizlik hissi	4
	Maddi zorluklar	3
	Gelecek kaygısı	3
	Dışlanmışlık hissi	3
	Aile içi huzursuzluk	2
Etkisi olduğunu düşünmüyorum	Etkilemiyor	1
Toplam		22

*Katılımcılar birden fazla görüş bildirdiği için yanıt sayısı katılımcı sayısından fazladır.

İşsizliğin bireysel ve sosyal etkileri olduğu görüşünü savunan bazı katılımcıların görüşleri aşağıdaki gibidir:

"...işsizlik geleceğim ile ilgili kaygılar yaşamama ve sürekli stres yapmama neden oldu."(K.1)

"...işsizlik insanda toplumdan dışlanmışlık hissi uyandırıyor çünkü çalışmanın en büyük getirilerinden biri olan geliri elde edemiyorsunuz ve buda sizin diğer herkesten alttaymışsınız gibi hissetmenize neden oluyor."(K.8)

"...işsiz kaldığımız süreçte mental olarak bir çöküş yaşıyorsunuz ve etrafınızdaki kişilerden uzaklaşıyorsunuz çünkü size yöneltilen "Hala işsiz misin?" vb. sorular sizi daha da yıpratıyor."(K.10)

"...Psikolojik olarak kötüyüm ve ailemle kavga ediyorum."(K.6)

Çalışmayı düşündüğünüz iş

Görüşme yapılan 12 katılımcının nasıl bir işte çalışmayı düşündükleri saptamak için katılımcılara "Nasıl bir işte çalışmayı düşünüyorsunuz? Ücret, çalışma koşulları, kariyer, mesleki eğitim vb. açıdan açıklar mısınız?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların neredeyse tamamı hayallerindeki işin eğitim aldıkları alana yönelik bir işte çalışmak olduğunu dile getirmiş, aynı zamanda geçimini sağlayacak düzeyde bir ücret, kendini geliştirme ve tecrübe kazanma imkanı sağlayan bir iş aradıklarını ifade etmişlerdir. Bu soruya ilişkin cevaplardan çıkarılan kodlar ve sıklıkları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Üniversite mezunu gençleri çalışmayı düşündükleri iş özellikleri

Kod	Sıklık
Eğitim aldığım alanda	11
Geçim sağlayacak ya da hak ettiğim bir düzeyde ücret	8
Mesleğinde kendini geliştirme imkânı	6
Tecrübe kazanma imkânı	3
Kariyer geliştirme imkânı	1
Yabancı dil kullanabileceği	1
Toplam	30

Konuya ilişkin bazı katılımcıların görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Mezun olduğum bölümle alakalı bir işte çalışıp hak ettiğim ücret doğrultusunda tecrübe ederek kariyerimde yükselmek istiyorum.” (K.2)

“Bölümümle alakalı üniversitede kendimi geliştirdiğim bölümümün alt dallarıyla alakalı bir işte çalışmayı düşünüyorum. (...). Çalışma koşullarının ezici seviyede olmasından ziyade daha refah şeklinde olmasını beklerim. Mesleki eğitim ise çok önemli çünkü bir tecrübem yok tecrübe kazanmak iş öğrenmek için çalıştığım işte mesleki eğitimin olmasını isterim.” (K.9)

“...günümüz koşulları içerisinde yoksulluk sınırının üstünde bir ücret almayı isterim. Çünkü üniversitedeki eğitim hayatım boyunca yaşadığım maddi manevi sıkıntıların karşılığını alabilmeyi hakkım olarak görüyorum.”(K.10)

“Mezun olduğum alanda insana yakışır bir işte çalışmak hayali içindeyim. Sosyal faaliyetlere zaman ayırabileceğim çalışma saatleri olmasını beklerim.”(K.11)

Alan dışındaki düşük ücretli ve vasıflı iş teklifine karşı tavır

Katılımcıların alanları dışında düşük ücretli bir iş teklifi almaları durumunda sergileyecekleri tavırlarını öğrenmek için katılımcılara *“Şu anda alanınız dışında düşük ücretli ve vasıflı bir iş teklifi alsanız, bu işi kabul eder misiniz? Neden?”* sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya 6 katılımcı *“ekonomik sıkıntılar sebebiyle mecburen kabul edeceğini”* cevabını verirken, geri kalan 6 katılımcı *“eksik istihdam edilmek istemediği ve gelişmek istediği alandan sapacağı düşünceleri ile reddedeceğini”* bildirmiştir. Ayrıca katılımcıların düşük ücretli ve vasıflı iş teklifleri ile ilgili cevaplardan çıkarılan kodlar ve sıklıkları Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların alanları dışındaki düşük ücretli ve vasıflı iş teklifine karşı tavır

Görüş	Kod	Sıklık
Olumlu	Ekonomik şartlar	3
	Aile baskısı	2
	Psikolojik rahatlama	2
Olumsuz	Kariyer hedefim sapar	4
	Düşük ücret teklifi	1
Toplam		12

Konuya ilişkin katılımcıların bazı olumlu cevapları aşağıdaki gibidir:

“...etmek istemesem de ülkenin ekonomik şartları gereği bir işte çalışıp kendi paramı kazanmam lazım bu yüzden mecbur kaldığım için ederdim.”(K.1)

"İçinde bulunduğumuz zorlu şartlar dolayısıyla kendi ihtiyaçlarımı karşılayabilmek ve ailemin üzerindeki yükü hafifletmek için kabul ederim."(K.3)

"...bence bir işte çalışıyor olmak hiç çalışmamaktan daha iyi."(K.12)

Konuya ilişkin katılımcıların bazı olumsuz cevapları şöyledir:

"Eksik istihdam edilmekle, işsiz kalmak arasında pek bir fark göremiyorum bu yüzden kabul etmem."(K.11)

"...daha öncesinde böyle bir işi kabul ettim ve bu iş bana asıl gelişmek istediğim alandan dışa saptığımı hissettirip beni psikolojik anlamda yıprattı."(K.8)

"...bölümümü sevdiğim için bu alanda çalışmak istiyorum. Eğer ücretim düşük olursa da kendi bölümümdeki bir işi yapmayı tercih ederdim."(K.4)

Tecrübeli yeni mezun

Katılımcılara yöneltilen "İş arama sürecinde şimdiye kadar hiç yüz yüze görüşmeye çağırıldınız mı?" sorusuna, 10 katılımcı görüşmeye çağırıldım yanıtını verir iken, 2 katılımcı görüşmeye çağırılmadım yanıtını vermiştir. "Çağırıldıysanız yaşadığınız en ilginç yüz yüze görüşmede neler yaşadığınızı anlatır mısınız?" sorusuna katılımcıların bir kısmı ilginç bir şey yaşamadığını dile getirir iken, bazı katılımcılarımızın bizimle paylaşmış oldukları deneyimleri ise aşağıdaki gibidir:

"Öncelikle yeni mezun isteyip ayriyeten deneyimli birilerini arıyor olmalarıydı. Deneyim yoksa alamayız diyerek göndermeleriydi."(K.4)

"Bir tercümanlık bürosuna iş görüşmesi için gitmiştim ve büroda tüm işin bilgisayar başında olmasına rağmen mantık dışı kurallar vardı bunlar sigara içmenin yasak olması (müdürün içtiği halde, lavabo kullanımının ücretli olması vs)."(K.5)

"Bir tercümanlık bürosuna iş görüşmesine gitmiştim ve bana on sayfa kadar çeviri verip 20 dakika içerisinde çevirsem işe alınacağımı söylemişlerdi. Şok olmuştum."(K.6)

"Öncelikle internet üzerinden görüşme yaptık ve iki taraf adına da gayet olumlu geçmişti. Sonrasında yüz yüze görüşmeye çağırıldığımda ise görüşme hiç gerçekleşmedi. Bana söyledikleri şey şuydu "numaranızı bırakın biz sizi arayacağız" olmuştu."(K.9)

"Bir görüşmede işveren temsilcisinin eğitim adı altında 2 ay boyunca kısmi süreli çalıştırma teklifi olmuştu."(K.11)

Biz sizi aranız!

Katılımcılara yaşamış oldukları deneyimlerden yola çıkarak "Sizce bu görüşmede sizi neden işe kabul etmediler?" sorusu yöneltilmiştir. Yöneltilen bu soru karşısında katılımcıların büyük çoğunluğu tecrübeli olmadıklarından dolayı işe kabul edilmedikleri yanıtını vermiştir. Diğer katılımcılar ise, tecrübe dışında; referans olup olmaması, kadın katılımcılara cinsiyet ayrımcılığı yapılması gibi sorunlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Öte yandan, bir katılımcıya "olumlu veya olumsuz bir dönüş yapacağız" denilmesine rağmen, herhangi bir geri dönüş yapılmaması kendisinde neden işe kabul edilmediği fikrini dahi oluşturmamıştır. Soruya ilişkin cevaplardan türetilen kodlar ve sıklıkları Tablo 7'de sunulmuştur.

Katılımcıların işe neden kabul edilmediklerine ilişkin görüşleri aşağıdaki gibidir:

"Tecrübem ve iş geçmişim olmadığımdan dolayı kabul edilmedim."(K.1)

"Kadın olduğum ve erkek geninin baskın olmadığı için."(K.7)

"Bu alanda yeterli tecrübeye sahip olmadığımı dile getirerek görüşmemin olumsuz sonuçlandığını söylediler."(K.8)

"İşveren şirketinin aradığı bir madde vardı oda referans olup olmamasıydı bende de referans bulunmadığı için sanırım bundan dolayı kabul edilmedim."(K.9)

"Size olumlu veya olumsuz geri dönüş yapacağız." dediler henüz dönüş yapan olmadı."(K.11)

Tablo 7. İşe kabul edilmeme nedenleri

Kod	Sıklık
Tecrübe olmadığı için	6
Referans	1
Cinsiyet ayrımcılığı	1
Olumlu veya olumsuz geri dönüş olmaması	1
Toplam	9

İşsizlikte cinsiyet faktörü

Görüşme yapılan katılımcılara "Sizce iş bulamamada cinsiyetinizin bir etkisi var mı?" sorusuna katılımcıların çoğunluğunun verdikleri cevaplardan ataerkil zihniyetin iş hayatında da egemen olduğu ve bu durumun kadınlarda bir "cam tavan"(K1) etkisi oluşturduğu anlaşılmaktadır. Diğer katılımcılar ise cinsiyetin işsizlikte bir faktör oluşturmadığını ifade etmişlerdir. Tablo 8'de soru ilişkin kodlar ve sıklıkları yer almaktadır.

Tablo 8. İş bulamamada cinsiyet etkisi

Cinsiyet	Kod	Sıklık
Kadın	Evet	4
	Hayır	1
Erkek	Evet	5
	Hayır	2
Toplam		12

Konuya ilişkin bazı katılımcıların görüşleri aşağıdaki gibidir:

"Evet kesinlikle, çünkü güç gerektirecek işlerde hiçbir zaman kadınları tercih etmiyorlar. Ve kadınları ne yazık ki, yönetici ve yetki gerektiren işlerde istihdam etmemeye çalışıyorlar." (K.1)

"Hayır, temel etkinin ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar olduğunu düşünüyorum."(K.11)

"Kesinlikle çok büyük etkisi olduğunu düşünüyorum. Zaten daha önce de belirttiğim gibi sırf kadın olduğumuz için sorunlarla baş edemeyeceğimizi düşünenler oluyor. Hatta bazı ilanlar sadece erkek adayların başvurabileceğini belirtiyor. Yani bu gibi durumlarda hiç şans tanınmadan elenmiş oluyoruz." (K.12)

Boşuna mı OKUDUK?

Katılımcıların mezun olduktan sonra deneyimledikleri işsizlik olgusunun ortaya çıkardığı "boşuna mı okuduk?" sorusuna cevap bulmak amacıyla "Sizce işgücü piyasasında üniversite mezunu olmak bir avantaj mı, yoksa dezavantaj mı yaratıyor? Kişisel tecrübelerinizden yola çıkarak açıklar mısınız?" sorusu yöneltilmiştir. Alınmış olduğumuz yanıtlar doğrultusunda katılımcıların büyük çoğunluğu üniversite mezunu olmanın bazı dezavantajları olduğu görüşündedir. Ayrıca katılımcılar üniversite okudukları esnada akranları karşısında zaman kaybının yanı sıra, maddi ve alternatif iş vasıf kayıpları yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Öte yandan katılımcılar, üniversite mezunu olmanın dezavantaj veya avantaj oluşturmasını, okunulan

üniversite veya bölüme göre değiştiğini belirtmişlerdir. Bu açıdan katılımcılara göre, iyi bilinen bir üniversite veya bölümden mezun olmak iş arama sürecinde bir avantaj oluşturmaktadır. Ayrıca üniversite okumanın kazandırdığı nitelikler de işe alımlarda oldukça fayda sağlamaktadır. Katılımcı cevaplarından çıkarılan kodlar ve sıklıkları Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. Üniversite mezunu olmanın iş bulmadaki avantaj ve dezavantajları

Görüş	Kod	Sıklık
Avantaj	Nitelik kazanmak	1
	İşe alımlarda önemli bir kriter	1
Dezavantaj	Vasıf kaybı	4
	Zaman kaybı	3
	Maddiyat kaybı	2
	Fazlaca diplomalı işsiz var	1
	Düşük ücret teklifleri	1
Toplam		13

*Katılımcılar birden fazla görüş bildirdiği için yanıt sayısı katılımcı sayısından fazladır.

Konuya ilişkin bir katılımcıların görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Çoğu üniversite mezunu okumayan insanlarla aynı işleri yapmak zorunda kalıyor bu yüzden artık üniversite okumanın ek bir yetkinlik ve tercih edilebilirlik kazandırdığını düşünmüyorum. Aksine okunan süreç içerisinde maddiyat ve zaman kaybı yaratıyor.”(K.1)

“Tabi ki avantaj, üniversite mezunlarına işe alımlarda öncelik tanındığını düşünüyorum.”(K.2)

“Yaşamış olduğumuz dönem içerisinde üniversite mezunu olmanın pek fazla avantajı olduğunu düşünmüyorum. Bunun yerine insanlar girişimci bir kişiliğe sahip olmaları durumunda bir üniversite mezunundan daha iyi işler başarabileceklerdir.”(K.3)

“Bu durumun okunan üniversitenin genel kabul görür bir üniversite olup olmadığına göre değiştiğini düşünüyorum. Eğer başarı olarak öne çıkmış bir üniversitede okursanız bu durum bir avantaja dönüşebilir. Ancak Türkiye’de nitelikli eğitim veren çok fazla üniversite olmadığından bu durum genelde dezavantaj olarak yansıyor.”(K.8)

“İstihdam piyasasına ne kadar erken dahil olunursa o kadar avantajlı konumda olunacağını düşünüyorum. Taşra kentlerinde üniversite okumaktan ziyade büyük kentlerde yarı zamanlı çalışarak deneyim kazanma istihdam piyasasında bir tık öne geçmenize neden olacaktır.”(K.11)

İşverenlerin yeni mezunlara karşı ön yargıları

Katılımcılara yöneltilen “İşverenlerin yeni mezunlara karşı ön yargıları var mı? Varsa yaşadığınız tecrübeleri dikkate alarak açıklar mısınız?” sorusuna, 11 katılımcı “evet var, kimse yeni mezun bir çalışan istemiyor fakat bize şans verilmezse biz nasıl tecrübe kazanacağız” diyerek tepki gösterirken, 1 katılımcı soruya daha iyimser bir şekilde “ön yargı değil, tecrübe isteniyor” yanıtı vermiştir. Katılımcıların cevaplarından süzülen kodlar ve sıklıkları Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. İşverenlerin yeni mezunlara karşı ön yargıları

Görüş	Kod	Sıklık
Evet, var	Tecrübe kazanmamıza olanak tanınmıyor	7
	Düşük maaş	2
	Konforlu iş ortamı sağlanmıyor	1
	Derslerin pandemide uzaktan olması mezun adaylara niteliksiz gözüyle bakılmasını sağlıyor.	1
Hayır, yok	Ön yargılı davrandıklarını sanmıyorum.	1
Toplam		12

Konuya ilişkin bazı katılımcıların düşünceleri aşağıdaki gibidir;

“Kesinlikle ön yargılar had safhada. Ben bir iş görüşmesine gitmişim, bu görüşmede şirketin şartları yeni mezun kendini geliştirmek isteyen tecrübeli mühendis aradıkları olmuştur. Hem yeni mezun hem tecrübeli nasıl olacak ki bu çok gülünç açıklaması.” (K.9)

“İşverenlerin yeni mezunlara karşı kesinlikle ön yargıları var. Düşük ücrete çalışacak insan topluluğu olarak görmekteler ve eğitim için ekstra maliyet olduğu düşüncesindedir.” (K.11)

“Bu yıllardır yaşanan bir paradoks aslında kimse yeni çalışan almak istemiyor hep tecrübeli olunması isteniyor ancak bu insanlara tecrübe edinilmesi için şans veren firma sayısı çok az ve yeni mezunlara çok düşük ücret teklif ediyorlar.” (K.5)

İşverenlerin beklediği yetkinlikler

Katılımcıların “İş görüşmesinde işverenler sizden hangi yetkinlikleri istiyor?” sorusuna verdikleri cevaplardan çıkarılan kodlar ve sıklıkları Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. İşverenlerin beklediği yetkinlikler

Görüş	Kod	Sıklık
İşverenlerin beklediği yetkinlikler	Tecrübe	5
	Yabancı dil bilgisi	5
	Bilgisayar program ve sertifikaları	4
	Uzun saatler çalışma	3
	Strese dayanma	1
	Ehliyet	1
	Bilmiyorum	1
Toplam		20

*Katılımcılar birden fazla görüş bildirdiği için yanıt sayısı katılımcı sayısından fazladır.

Konuya ilişkin bazı katılımcıların görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Yabancı dil, belli alanda sertifikalar ve en önemlisi çalışılacak alanda tecrübe istiyorlar.”(K.7)

“ Uzun saatler çalışma.” (K.6)

“Günümüzde üniversite mezunu olmak bir avantaj olmaktan çıktığı için işverenler çalıştıracakları kişilerde daha çok yabancı dil, tecrübe gibi kişiyi diğerlerinden ayıracak özellikler istiyor.” (K.3)

Vasfınıza uygun bir işe girmek için ihtiyacınız olan vasıf ve yetkinlikler neler?

Katılımcılara yöneltilen “Sizin kendi vasfınıza uygun bir işe girmek için hangi vasıf ve yetkinliklere ihtiyacınız olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplardan yabancı dil, tecrübe, laboratuvar araç gereçlerinin doğru kullanımı, formasyon ve takım çalışmasına yatkınlık gibi cevaplar öne çıkmıştır. Buna göre, yanıtlardan süzülen kodlar ve sıklıkları Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Vasfa uygun bir işe girmek için gereken yetkinlikler

Görüş	Kod	Sıklık
Vasfınıza uygun bir işe girebilmek için ihtiyacınız olan vasıf ve yetkinlikler	Yabancı dil bilgisi	5
	Tecrübe ve deneyim	4
	Alana yönelik terim bilgisi	2
	Laboratuvar araç gereçlerinin doğru kullanımı	1
	Formasyon almak	1
	Takım çalışmasına yatkın bir yapıya sahip olmak	1
Toplam		14

*Katılımcılar birden fazla görüş bildirdiği için yanıt sayısı katılımcı sayısından fazladır.

Konuya ilişkin bazı katılımcıların görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Benim okuduğum bölüm için dili akıcı konuşabilmek ve iletişim yeteneğinin yüksek olması yeterli.” (K.5)

“Vasıf değil sadece biraz daha tecrübe olması gerekiyor. Eğer öğretmen olmak istiyorsam formasyon almam gerekiyor.”(K.4)

Mezuniyet sonrası yetkinlik geliştirici kurslara katılma

Katılımcılara yöneltilen “Mezun olduktan sonra mesleki eğitim, kurs gibi yetersizliklerinizi geliştirici herhangi bir etkinliğe katıldınız mı? İhtiyacınızın olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna, 8 katılımcı “hayır katılmadım, 2 katılımcı evet katıldım, 1 katılımcı yüksek lisans başvurumu yaptım, şu an bir yüksek lisans öğrencisiyim”, şeklinde cevap vermiştir. Cevapların detayları Tablo 13’te yer almaktadır.

Konuya ilişkin bazı katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Mezun olma sürecimde bölümle alakalı birçok kursa gidip sertifika aldığım için mezun olduktan sonra böyle bir etkinliğe katılma gereksinimi duymadım.” (K.7)

“Böyle bir etkinliğe katılmadım çünkü üniversitede yeterli bilgi ve birikime ulaştığımı düşünüyorum. Temennim vasfımı gerçekleştiremeyeceğim bir işte çalışmaya mecbur kalıp bu yetkinliklerimi kaybetmemem yönünde.” (K.10)

“Evet katıldım. Pandemi sürecinde uzaktan eğitim programlarına katılarak sertifikalar aldım. İkamet ettiğim yerin halk eğitim merkezinde de kursa gidip oradan da sertifika aldım.” (K.12)

Tablo 13. Mezuniyet sonrası mesleki eğitim kurslarına katılım

Görüş	Kod	Sıklık
Katıldım	Almam gereken sertifikaları aldım	2
	Mezun olmadan önce tüm sertifikalarımı almıştım	2
	Yüksek lisans öğrencisi oldum	1
	Üniversitelerin yeterli bilgi ve birikimime katkı sağladığını düşünüyorum	1
	Pandemi sürecinde uzaktan eğitim programlarına katıldım	1
Katılmadım	Hayır, katılmadım	5
	İhtiyacım olduğunu düşünmüyorum	2
	Evde kendimi geliştirip kendim öğrendim	1
Toplam		15

*Katılımcılar birden fazla görüş bildirdiği için yanıt sayısı katılımcı sayısından fazladır.

Yükseköğretim mezunlarından tavsiyeler

Son olarak, katılımcılara “Mezun olduğunuz bölüm ya da üniversitede eğitim gören ya da görmeyi düşünen gençlere ne gibi tavsiyelerde bulunursunuz?” sorusuna katılımcılar eğitime devam edenlere dil öğrenmelerini, kurslara gidip sertifikalar almalarını, staj yapmalarını, yurt dışı eğitim ve iş imkânlarını gözden geçirmelerini, istihdam oranı yüksek bölümleri tercih etmelerini ve iş imkânlarının yüksek olduğu şehirlerde eğitim görmelerini tavsiye etmişlerdir. Üniversiteden yeni mezun olmuş gençlerin eğitimi hala devam gençlere tavsiyeleri Tablo 14’de sunulmuştur.

Tablo 14. Üniversite eğitimine devam eden gençlere tavsiyeler

Kod	Sıklık
Yabancı dil öğrensinler	6
Kurslara gidip sertifika alsınlar	6
Staj yapsınlar	1
Yurt dışı eğitimi ve iş imkânlarını takip etsinler	1
İstihdam oranı yüksek bölümleri tercih etsinler	1
İş imkanın yüksek olduğu bir şehri tercih etsinler	1
Toplam	16

*Katılımcılar birden fazla görüş bildirdiği için yanıt sayısı katılımcı sayısından fazladır.

Konuyu ilişkin bazı katılımcıların görüşleri aşağıdaki gibidir;

"İş imkânlarının yüksek olduğu şehirlerde eğitim görmelerini tavsiye ederim. Böylelikle işsiz kalma olasılıkları daha aza inmiş olur." (K.1)

"Okurken birçok açıdan kendimizi geliştirmemiz gerektiğini düşünüyorum. Gerçi geliştirmiş olsak bile şu anda Türkiye'nin durumu gereği herkes işsiz iş bulsak bile alım gücü arttığı için yine aynı noktada saymaktayız." (K.6)

Asla kendilerini tek yönlü geliştirmelerini, yabancı dil eğitimine ağırlık vermelerini ve ellerinden geldiğince ileri düzey bilgisayar programları ile ilgili eğitim almalarını tavsiye ederim. (K.7)

"Sadece kendi alanları hakkında bilgi sahibi olmaktan ziyade diğer alanları da merak edip araştırmalılar ve okudukları şehirdeki kültürü de kendilerine katmaları gerektiğini düşünüyorum, bu da en az eğitim kadar önemlidir." (K.10)

"Gençlere tavsiyem okurken çeşitli topluluklara üye olmaları, katılabildikleri kadar kursa katılıp bunlara dair sertifika almaları, mümkünse okurken bir yerde staj yapmaları olacaktır." (K.12)

4. Sonuç

Günümüzün en büyük sorunlarından biri olan işsizlik, özellikle üniversite mezunu genç işsizler boyutuyla ele alındığında, giderek artış göstermektedir. Bu çalışmada da Türkiye'deki üniversite mezunu gençlerin işsizlik sorununa değinmek için, toplamda 12 katılımcı ile yarı yapılandırılmış derinlemesine yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler kodlanarak mümkün olduğu ölçüde içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiş ve üniversite mezunu gençlerin deneyimlediği işsizlik sorunu incelenmeye çalışılmıştır.

Elde edilen bulgulardan hareketle; özellikle katılımcıların büyük çoğunluğu bitirilen üniversite veya bölümün işsizlikte önemli bir rol oynadığı görüşündedir. Bu anlamda bazı üniversite veya bölümlerin işgücü piyasasında öncelikli tercih sebebi olduğu düşünülmektedir. Öte yandan işsizliğin bireylerde yarattığı bireysel ve sosyal etkilerine bakıldığında; katılımcıların mental yorgunluk, yetersizlik hissi, maddi zorluklar, gelecek kaygısı, dışlanmışlık hissi ve aile içi huzursuzluk gibi sorunlar yaşadığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların üniversiteden mezun olduktan sonra eğitim aldıkları alanlarında, ücret ve çalışma koşulları bakımından insana yakışır bir iş istedikleri bariz bir şekilde görülmektedir. Ancak günümüz şartlarında üniversiteden yeni mezun gençler işsizlik ve "iş beğenmiyorlar" baskısı altında kendi alanları dışında, düşük ücretli vasıf gerektirmeyen iş tekliflerini kabul etmek zorunda kalmaktadırlar.

İşsizlikte cinsiyet faktörünün önemli olduğunu düşünen katılımcılar, işgücü piyasasına girişte kadınların daha dezavantajlı olduğunu, girseler bile kariyer imkânlarının sınırlı olduğunu vurgulamışlardır. Diğer taraftan üniversite mezunu olmanın işgücü piyasasında artık avantaj olmaktan çıkıp dezavantaj oluşturduğunu düşünen katılımcılar, üniversite okudukları süre zarfında işgücü piyasasına daha erken giremedikleri için maddi kayıp yaşadıkları ve alternatif iş tecrübesinden mahrum kaldıklarını ifade etmişlerdir. Çünkü iş arayan yeni mezuna sorulan ilk şey iş tecrübesine sahip olup olmadıklarıdır. Bu bağlamda üniversite mezunu gençler vasıflarına uygun bir işte çalışabilmek için "işe girişte tecrübe engeli"ne takılmaktadırlar. Diğer yandan, üniversite mezunu gençler işsiz kaldıkları sürede niteliklerini arttırmak için çeşitli kurs ve eğitimlere katılarak beşeri sermayelerini korumaya ve arttırmaya çalışmaktadırlar. Çalışmanın katılımcıları, üniversitede hâlihazırda eğitim gören gençlere; eğitim gördükleri süre içerisinde özellikle tecrübe kazanmak için staj yapmalarını, üniversitelerin vermiş olduğu kursları değerlendirmelerini, dil öğrenimine önem vermelerini ve istihdam olanağını yüksek olduğu bölümleri ya da şehirleri tercih etmelerini tavsiye etmişlerdir.

Son olarak işsizlikten en çok etkilenen kesimin gençler olduğu düşünüldüğünde, özellikle üniversiteden yeni mezun olmuş gençler arasında artış gösteren "üniversiteli işsizlik" sorununu çözebilmek için atılacak en önemli adımın üniversitelerin eğitim kalitesini yükseltmek olduğu söylenebilir. Üniversitede verilen teorik eğitimin staj uygulamalarıyla desteklenmesi, iş yaşamı ile ilişkilendirilmesi ve iş arama süreci ile ilgili öğrencilere gerekli bilgi ve farkındalığın kazandırılması önem arz etmektedir. Ayrıca genç

işsizliğinin toplumsal, ekonomik ve psikolojik maliyetlerinin azaltılması için uygulanacak olan politikaların işsizliğin boyutlarını göz önünde bulundurularak hazırlanması gerekmektedir. Böylece genç işsizlik sorununun çözümünde katkı sağlayacak istihdam politikalarının da etkinliği artırılabilir. Son yıllarda, genç istihdamını artırmaya yönelik, 6111 sayılı Kanun gibi bir takım teşvikler uygulanmasına rağmen, istenen sonuçların alınmadığı görülmektedir. Bu çerçevede, istihdam teşviklerinin uzun dönem genç işsizlerden başlamak suretiyle gerçekten ihtiyaç duyan gençlere yönlendirilmesinin yanı sıra, gençlerin okul hayatından iş hayatına geçerken ihtiyaç duyacağı beceri ve deneyimleri kazanabilmeleri için okuldan işe geçiş programları başlatılmalıdır (Görmüş, 2019: 357). Ayrıca bu programlar işsiz gençlere yönelik danışmanlık, mentorluk, uzman desteğine yönlendirme ve kişiye özel eğitim gibi uygun aktif istihdam politikaları ile güçlendirilmelidir.

Bu çalışma kapsamında ulaşılan üniversiteden yeni mezun katılımcıların yaşadığı işsizlik deneyimleri, sadece buz dağının görünen yüzünü yansıtmaktadır. Ancak bu çalışma yeni mezun üniversiteli işsizliğine ilişkin farkındalığın ve bilincin artmasına katkı sağlayarak ve bu alanda yapılacak yeni araştırma ve çalışmalara ilham vereceğini umuyoruz.

Etik Beyanı

1964 Helsinki Bildirgesi'nin etik standartlarına uygun olarak, insan katılımcılarla yapılan bu çalışma Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Bilimsel Etik Komisyonu tarafından incelenmiş ve 02.02.2022 tarih ve 128181 kararı ile onaylanmıştır.

Yazar Katkıları

Yazarlar bu çalışmaya katkıları olduğunu beyan etmişler ve yayın için onaylamışlardır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar, aralarında potansiyel bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmektedirler.

KAYNAKLAR

- Acun, S. (2020). Türkiye'de genç işsizliğinin görünümü ve özellikleri üzerine inceleme. *Emek Araştırma Dergisi*, 11(17), 141-164.
- Adıgüzel, M. (2021). Türkiye'de genç işsizliği etkileyen faktörler. *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(8), 100-129.
- Bayraktar, S. ve İncekara, A. (2013). Türkiye'nin genç işsizlik profili. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 4(1), 15-38.
- Cinel, E.A. ve Yolcu, U. (2021). Eğitim, yaş ve cinsiyetin işsizlik oranı üzerindeki etkileri: Türkiye Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(78), 844-858.
- Çakır, Ö. ve Kellevezir, İ. (2020). Yükseköğretim mezunlarında işsizlik ve nitelik uyumsuzluğu olgusu: UNI-VERİ araştırma sonuçları ışığında bir değerlendirme. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 1(Özel Sayı), 1-17.
- Çivilidağ, A. (2019). İşsizlik sorununa fenomenolojik bir yaklaşım: Üniversite mezunu genç işsizlerin görüşlerine göre işsizlik sorunu, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 9(2), 197- 217.
- Çondur, F. ve Bölükbaş, M. (2014). Türkiye'de işgücü piyasası ve genç işsizlik-büyüme ilişkisi üzerine bir inceleme. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(2), 77-93.
- Demir, Ö. ve Taşkiran, G. (2018) İİBF mezun adaylarının iş bulma ümitlerini etkileyen faktörler üzerine nicel bir araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 9(1), 42-57.
- Demiray, H. (2003). Türkiye'de genç işsizliği ve yükseköğretim mezunu gençlerin çalışma yaşamına geçişteki sorunlar. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Danışman: Ahmet Makal).

- Ekiz, F.M. ve Örk Özel, S. (2020). Genç işsizliğini belirleyen unsurlar: Türkiye örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1022-1045.
- Erikli, S. ve Bayat, B. (2019). Üniversite mezunu uzun süreli genç işsizlerin eğitim ve çalışma yaşamı beklentisi: Ankara örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(43), 297-331.
- Görmüş, A. (2019). Long-term youth unemployment: evidence from turkish household labour force survey. *Ind. J. Labour Economics*, 62, 341-359, <https://doi.org/10.1007/s41027-019-00174-9>.
- ILO (2015). Global employment trends for youth 2015: Scaling up investments in decent jobs for youth. International Labour Office, Geneva.
- Işık, V. (2016). Türkiye’de genç işsizliği ve genç nüfusta atalet. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(11), 130-145.
- İzgi, B. (2012). Genç işsizliği ve eğitim ile olan ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, 295- 310.
- Kabaklarlı, E. ve Gür, M. (2011). Türkiye’de genç işsizlik sorunu ve ekonomik belirleyicilerinin uzun dönem eş-bütünleşme analizi. *14. Uluslararası İktisat Öğrencileri Kongresi*, 1-16.
- Kayahan Karakul, A. (2020). Türkiye’de üniversite mezunlarının işsizliğini etkileyen değişkenlerin sayısal analizi. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 83-106.
- Kırcı, B. (2017). Eğitilmiş genç işsizliği üzerinden işsizlik kaygısına bir bakış. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 54, 1369- 1396.
- Kuvvetli Yavaş, H. (2019). Türkiye’de uygulanan sınai strateji ve politikaların Türkiye imalat sanayine olan etkileri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 74, 124-154.
- Lucas, R. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- Sertkaya, Y. ve Okur, A. (2016). Türkiye’de genç işsizliğinin belirleyicilerine yönelik ekonometrik bir analiz. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 155-168.
- Surat, A. ve Ceran, D. (2020). Üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısı. *ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities*, 4(3), 145-166, <https://doi.org/10.46291/ISPECIJSSHvol4iss3pp145-166>.
- Şahin Orkunoğlu, İ.F. (2020). Genç işsizliği ve mücadele yöntemleri. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 8(20), 135-153.
- Tekin Tayfun, A.N. ve Korkmaz, A. (2016). Üniversite öğrencilerinde işsizlik kaygısı: Süleyman demirel üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 534-558.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2023, 19(2)

Dynamic Volatility Spillover Among Emerging EAGLE Markets

EAGLE Piyasaları Arasındaki Dinamik Oynaklık Geçişkenliği

Gürkan BOZMA¹, İlyas Kays İMAMOęLU², Serkan KÜNÜ³

Geliş Tarihi (Received): 04.10.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 13.12.2022

Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Abstract: The aim of this study is to investigate the volatility spillover between EAGLE stock market indices using the method proposed by Diebold and Yilmaz (2009, 2012). To achieve this aim, EAGLE stock market data was collected from the DataStream database for the period from 2005 to 2019. The Granger causality test was applied using the VAR model, and it was found that there are various causality relationships between countries. The findings indicate that, while the total volatility spillover index was approximately 10% in 2005, it nearly tripled during the financial crisis. The US debt crisis and the economic contraction in the Eurozone caused the total volatility spillover index to reach its maximum level of approximately 40%, and it continued to decrease until 2019. Turkey, Brazil, India, and Indonesia were found to be the net receivers of volatility, while China, Russia, and Mexico were identified as the net transmitters of volatility.

Keywords: EAGLE market, Volatility spillover, Market linkage, VAR, BRICMIT

&

Öz: Bu çalışma, Diebold ve Yılmaz (2009, 2012) tarafından önerilen yöntemi kullanarak EAGLE ülkeleri hisse senedi piyasası endeksleri arasındaki oynaklık yayılımını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla 2005-2019 yılları arasında EAGLE ülkelerinin borsa verileri DataStream veri tabanından toplanmıştır. VAR modelinin kullanılması nedeniyle ilk olarak Granger nedensellik testi yapılmış ve ülkeler arasında çeşitli nedensellik ilişkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, toplam oynaklık yayılma endeksi 2005 yılında %10 civarında iken, finansal kriz sırasında neredeyse üç katına çıkmıştır. ABD borç krizi ve Euro Bölgesi'ndeki ekonomik daralma, toplam oynaklık yayılma endeksini yaklaşık %40'lık maksimum düzeyine çıkmış ve sonrasında 2019 yılına kadar düşmeye devam etmiştir. Türkiye, Brezilya, Hindistan ve Endonezya net oynaklık alıcılar olarak belirlenirken ve Çin, Rusya ve Meksika net oynaklık vericiler olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: EAGLE piyasası, Volatilite yayılımı, Piyasa bağlantısı, VAR, BRICMIT

Atıf/Cite as: Bozma, G., İmamoğlu, İlyas K. & Künü, S. (2023). Dynamic Volatility Spillover Among Emerging EAGLE Markets. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(2). 316-336.

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

¹ Doç. Dr. İğdir Üniversitesi, İktisat Bölümü, gurkan.bozma@igdir.edu.tr, (Sorumlu Yazar ise)

² Dr. Öğr. Üyesi. Bayburt Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, imamoglu@bayburt.edu.tr.

³ Doç. Dr. İğdir Üniversitesi, İktisat Bölümü, serkan.kunu@igdir.edu.tr.

1. Introduction

The rapid development of technology after 1980 has caused significant changes in investors' portfolio settings. In addition to stock markets, an investor who can trade 24 hours in forex markets can quickly get out of a stock exchange and enter another stock exchange (Abad, Chuliá, & Gómez-Puig, 2010; Aloui, Aïssa, & Nguyen, 2011; Forbes & Rigobon, 2002; Gilmore, Lucey, & McManus, 2008). Leaving aside speculative movements, the main reason investors move from one stock exchange to another can be expressed as profit maximization. Profit and risk are directly proportional to finances. Investors earn high profits in high-risk markets. Therefore, it can be said that investors prefer BRICMIT (Eagles Market) economies, where the risk and profit are higher than in developed countries such as the USA and the UK, where the risk is low. This study examines the spillover effects between the EAGLE stock markets.

The EAGLE concept refers to developing countries that contribute more to world growth than the average of the G6 countries. These countries are Brazil, Russia, India, China, Mexico, Indonesia, and Turkey. According to the BBVA Report, emerging markets will contribute 73% of global growth between 2013 and 2023. The EAGLE countries are expected to contribute 51% of their expected growth (BBVA, 2014).

Given the recent financial literature, spillover effects between stock markets have been frequently studied. Spillover occurs in both return and volatility. Many studies are addressing the return and volatility spillover, especially from the developed stock market to the emerging stock market (Bekaert & Harvey, 1995, 2003; Carrieri, Errunza, & Hogan, 2007; Foerster & Karolyi, 1999; Mensi, Hammoudeh, & Kang, 2017a, 2017b). These studies examine volatility spillovers between the US stock markets or stock markets of developed and developing economies. For example, Mensi et al. (2017a, 2017b) stated that analyzing the relations between BRICS countries and the stock markets of developed countries would benefit international investors. The general opinion obtained from these studies is that the return and volatility in the stock markets of developed countries affect the developing stock markets (Adrangi, Chatrath, Macri, & Raffiee, 2019; Dzielinski, 2012; Mensi, Hammoudeh, Reboredo, & Nguyen, 2014). At the same time, Adrangi, Chatrath, and Raffiee (2014), Cardona, Gutiérrez, and Agudelo (2017), Chan-Lau and Ivaschenko (2003), Chuliá, Guillén, and Uribe (2017), Demiralay and Bayraci (2015), Fink and Schüller (2015), Lahrech and Sylwester (2011), Y. Li and Giles (2015), Miyakoshi (2003), Verma and Ozuna (2005), Wei, Liu, Yang, and Chung (1995) suggest that there are return and volatility spillover from developed countries to developing countries. In recent years, studies on the development of stock exchanges have increased (Ahmad, Sehgal, & Bhanumurthy, 2013; Bhar & Nikolova, 2009; Gilenko & Fedorova, 2014; Hammoudeh, Sari, Uzunkaya, & Liu, 2013; Korkmaz, Çevik, & Atukeren, 2012; Mensi et al., 2017a, 2017b; Mensi, Hammoudeh, Nguyen, & Kang, 2016). In addition, the rapid growth rates in developing countries have caused volatility to increase. In particular, owing to the quantitative easing programs launched by the FED, periods of capital flows are observed rapidly. The increase in global volatility expectations shows its effect on the markets of developing countries (Hacıhasanoglu, Simga-Mugan, & Soytaş, 2012). The effect of the stock market crisis that occurred in the Asian Tigers, especially in the 1990s, affected almost all stock markets in developing countries and directed researchers to research emerging stock markets (Guimaraes & Hong, 2016; Tsutsui & Hirayama, 2013).

Allen et al. (2013) examine the volatility spillover between the stock markets of China and its neighbors from 1991 to 2011. The results of the study show statistically significant volatility spillover in pre-GFC (Great Financial Crisis) and GFC. Y. Li and Giles (2015) examined the volatility spillover among the stock markets of US, Japan, and six developing Asian countries (China, India, Indonesia, Malaysia, the Philippines, and Thailand) from 1993 to 2012. The results show significant unidirectional shocks and volatility spillovers among developed and developing countries. Moreover, Alper and Yilmaz (2004) examined the stock return volatility spillover from Brazil, South Korea, and Russian stock markets and financial centers (DJIA, FTSE, and Hang Seng) to the Turkish stock market (ISE). The findings show a contagion effect from EMs and financial centers.

From the Chinese perspective, the Shanghai and Shenzhen stock markets are not affected by the American market; we can say unidirectional volatility spillovers from the Hong Kong Stock Exchange to the US stock markets (H. Li, 2007). Similarly, the volatility interaction between the Chinese, Hong Kong, and Taiwan exchanges appears to be more pronounced than that in Western markets (Zhou, Zhang, & Zhang, 2012). On the other hand, it is stated that the American stock market had a one-way shock and spread effects on the Chinese, Indian, and Indonesian markets, and it had a more powerful and two-way shock effect during the Asian Crisis (Y. Li & Giles, 2015).

From a Russian perspective, volatility in the American stock markets and global commodity markets seems to impact the Russian Stock Exchange (Mensi et al., 2014). Similarly, the US stock markets impact the Brazilian, Russian, and Indian stock markets (Bhar & Nikolova, 2007). It is shown that the volatility spread that started in the USA was effective in Brazil and spread from Mexico to Brazil (Gamba-Santamaria, Gomez-Gonzalez, Hurtado-Guarin, & Melo-Velandia, 2019). From Turkey's perspective, the Istanbul Stock Exchange is influenced by world markets such as the US, the UK, Japan, and Germany. In particular, the US and UK markets significantly impact BIST and other emerging markets (Darrat & Benkato, 2003).

This study differs from previous studies in many ways. First, when examining studies on volatility spillover between the stock markets of developing countries, we were unable to find a study specifically addressing the Eagle market as a whole. The method proposed by Diebold and Yilmaz (2009, 2012) was used to fill this gap in literature. Studies in related literature have generally addressed the average and volatility spillover between BRICS countries and Asian and Latin American countries. On the other hand, this study reveals the volatility spillover between the EAGLE market, which contributes almost 75% to world economic growth. Second, when the volatility spillover between markets is carefully examined in the relevant literature, volatilities are obtained using ARCH/GARCH models (Fang et al., 2019; Luo & Wang, 2019; Ordu-Akkaya & Soytaş, 2020). In this study, following Diebold and Yilmaz (2009, 2012) and Alizadeh et al. (2002), daily variance was obtained and used as volatility. Thus, as stated by Alizadeh et al. (2002), calculating the volatility of financial assets provides us with a more efficient and valid approach. Finally, the global financial crisis affected the stock market and macroeconomic indicators of developed and developing countries. In this study, by examining these effects, the volatility spread between emerging markets before and after the global financial crisis can be more easily revealed using this perspective in the volatility calculation.

The remainder of this paper is organized as follows. Section 2 describes the economic framework and data. Section 3 presents empirical results and discusses the main implications of this study. Finally, Section 4 presents our empirical results.

2. Empirical Methodology and Data

In this study, the VAR-based model proposed by Diebold and Yilmaz (2009, 2012) was used to measure the volatile pass-through between the emerging Eagle stock market. For this purpose, EAGLE market data consisting of Brazil, Russia, India, China, Mexico, Indonesia, and Turkey stock markets, as put forward by BBVA (2014), were used. Stock market data were handled from the Datastream database for the period October 24, 2005, to September 19, 2019, due to data limitations. In the model proposed by Diebold and Yilmaz (2009, 2012), we can measure the volatility transition between stock markets (from i to j). In this way, we can determine which stock market is the receiver or transmitter of volatility. In this method, the volatility series is selected first. When examining the relevant literature, various methods are employed to obtain volatility series. As these are short GARCH-based models (univariate-GARCH, multivariate-GARCH), as suggested by Diebold and Yilmaz (2009, 2012), the volatility series can be obtained using the following equation: This study used the method recommended by Diebold and Yilmaz (2009, 2012): According to this:

$$\sigma_{it}^2 = 0.361[\ln(p_{it}^{\max}) - \ln(p_{it}^{\min})]^2 \quad (1)$$

Here, P_{it}^{\max} is the maximum price of t days in the market i, while P_{it}^{\min} is the minimum price that occurs on the day t in the market i. As σ_{it}^2 is the daily variance, the annualized volatility series is obtained as $\sigma_{it} = 100\sqrt{365 \cdot \sigma_{it}^2}$.

In this analysis, nations' contributions to each other's volatility are discussed within the scope of the forecast error variance decompositions from the VAR model. Following Diebold and Yilmaz (2009, 2012), the covariance stationary VAR model is given by equation (2).

$$X_t = \sum_{k=1}^p \lambda_k X_{t-k} + \varepsilon_t, \tag{2}$$

Here, X refers to the variable matrix of size (Nx1), λ refers to the autoregressive coefficient matrix, and ε is the error term. Moving average representation based on the assumption that Equation (2) is covariance

$$X_t = \sum_{k=0}^{\infty} A_k \varepsilon_{t-k},$$

stationery can be written as . Here, the N × N coefficient matrix and Ak obey a recursion of the form, where A0 is an (N × NxN) identity matrix and Ak = 0 for k <0.

According to Diebold and Yilmaz (2009, 2012), the total, directional, and net spillover indices can be produced using the L-step-ahead generalized forecast error variance decomposition proposed by Koop, Pesaran, and Potter (1996) and Pesaran and Shin (1998). The L-step early generalized forecast error variance decomposition is generated as follows:

$$K_{ij}^g(L) = \frac{\sigma_{jj}^{-1} \sum_{l=0}^{L-1} (e_i' A_l \Sigma e_j)^2}{\sum_{l=0}^{L-1} (e_i' A_l \Sigma A_l' e_j)} \tag{3}$$

Where Σ denotes the variance-covariance matrix for ε, σ_{jj} is the standard deviation of the error term for the jth equation, and e_i is the selection vector with one as the ith element and zero otherwise. According to the equation given above, the sum of the rows of the $K_{ij}^g(L)$ variance-covariance matrix should not be equal to one ($\sum_{j=1}^N K_{ij}^g(L) \neq 1$). Then, the variance decomposition matrix is normalized as:

$$\bar{K}_{ij}^g(L) = \frac{K_{ij}^g(L)}{\sum_{j=1}^N K_{ij}^g(L)} \tag{4}$$

Equation 4 appears as $\sum_{j=1}^N \bar{K}_{ij}^g(L) = 1$ and $\sum_{ij=1}^N \bar{K}_{ij}^g(L) = N$.

The decomposition of variance using the volatility contribution and the total spillover of volatility that calculates the spillover of volatility through the variables to the total forecast error variance is calculated as:

$$K^g(L) = \frac{\sum_{\substack{i,j=1 \\ i \neq j}}^N K_{ij}^g(L)}{\sum_{i,j=1}^N K_{ij}^g(L)} \cdot 100 = \frac{\sum_{\substack{i,j=1 \\ i \neq j}}^N K_{ij}^g(L)}{N} \cdot 100 \quad (5)$$

Following, the directional volatility spillovers from all stock markets j to market i calculate as

$$K_i^g(L) = \frac{\sum_{\substack{j=1 \\ j \neq i}}^N K_{ij}^g(L)}{\sum_{i,j=1}^N K_{ij}^g(L)} \cdot 100 = \frac{\sum_{\substack{j=1 \\ j \neq i}}^N K_{ij}^g(L)}{N} \cdot 100.$$

Similarly, directional volatility spillovers from stock market i to all other stock markets j calculates as

$$K_{.i}^g(L) = \frac{\sum_{\substack{j=1 \\ j \neq i}}^N K_{ij}^g(L)}{\sum_{i,j=1}^N K_{ij}^g(L)} \cdot 100 = \frac{\sum_{\substack{j=1 \\ j \neq i}}^N K_{ij}^g(L)}{N} \cdot 100.$$

Finally, we can define net volatility spillover from stock market i to all other stock market j as $K_i^g(L) = K_{.i}^g(L) - K_i^g(L)$. Here, we can express that if the $K_i^g(L)$ value is positive, the i stock market is a net volatility transmitter, if the $K_i^g(L)$ value is negative, the i market is a net volatility receiver.

3. Empirical Results and Discussions

When examining the volatility between the stock market indices of the countries in the Eagle market, it is necessary to first look at the descriptive statistics and figures of the series. Table 1 presents the descriptive statistics of the series. According to Table 1, Russia has the highest volatility (standard deviation) among stock markets. India and Indonesia followed Russia. The table reveals that not all the series exhibit a normal distribution. The course of volatility in stock markets over time is shown in Figure 1.

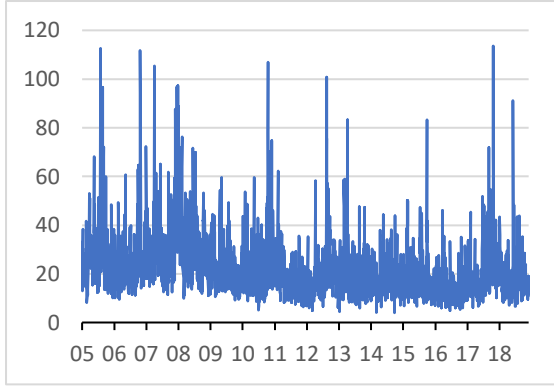
Table 1. Descriptive Statistics of Logged Volatility

	Turkey	Brazil	Russia	China	Mexico	India	Indonesia
Mean	-9.154	-8.887	-8.882	-9.195	-9.836	-9.386	-10.060
Median	-9.193	-8.939	-8.983	-9.295	-9.885	-9.460	-10.147
Maximum	-5.645	-4.585	-3.598	-5.499	-5.429	-4.203	-5.721
Minimum	-12.304	-12.488	-15.806	-12.238	-13.234	-12.736	-13.247
Std. deviation	0.979	0.932	1.154	1.112	1.093	1.144	1.128
Skewness	0.223	0.341	0.431	0.363	0.322	0.422	0.448
Kurtosis	0.225	0.902	1.240	-0.097	0.365	0.416	0.241

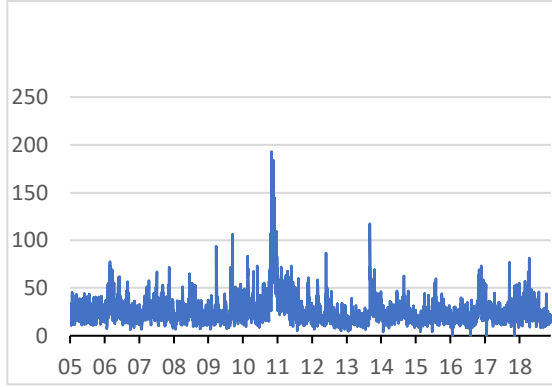
It is possible to draw a few different results from this table. First, Russia and Turkey exhibited the highest levels of volatility. For example, Turkey's volatility was 25% at the beginning of 2005 and increased by approximately 110% up to the mid-2005 levels. Later, the volatility, which dropped to the 50% band, reached 110% again towards the end of 2006. For Russia, volatility, which was in the 50% band in 2005, reached 180% levels at the beginning of 2006. In mid-2011, volatility of over 300% was observed. Second, the volatility of the stock market indices of countries in the Eagle market suddenly increased in mid-2011. In this context, with the downgrade of the US credit rating in August and the deepening of the European debt crisis, the stock indices depreciated in the second half of the year, and volatility increased (BIST, 2011). For example, in 2011, the Indian global and domestic factors explained the sudden increase in volatility.⁴

⁴ Foreign portfolio investment net flow into the Indian markets for the first half of 2011 was \$0.5 billion contrast to \$4.66 billion for the same period in last year. India's inflation was a key

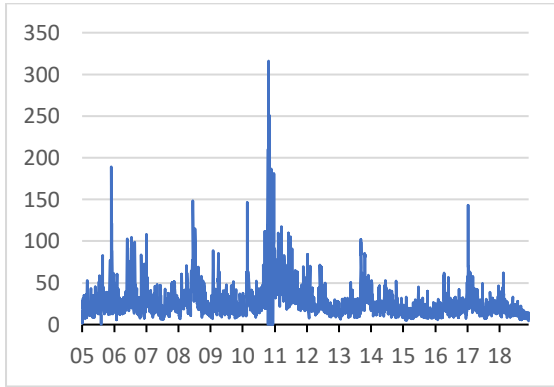
Finally, when considering India and Indonesia, the stock markets of these two countries did not experience a significant increase in volatility until the end of 2019, following a sudden jump in volatility that occurred in mid-2011.

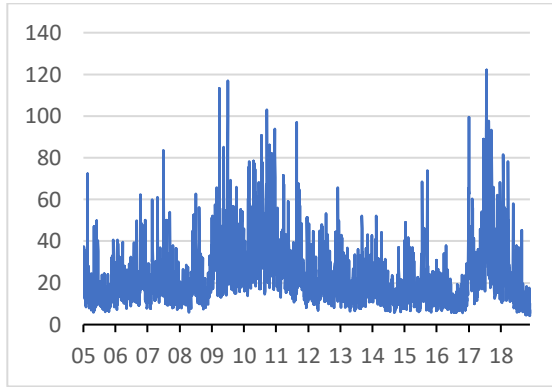
a) Turkey-BIST 100

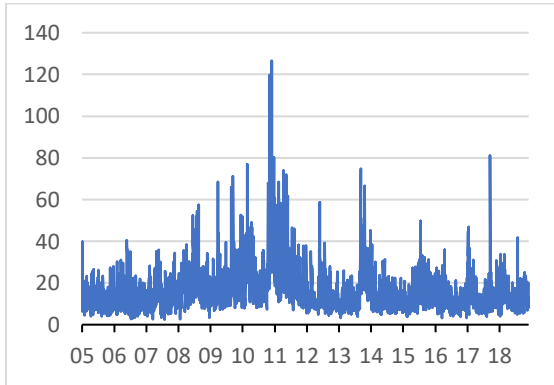
b) Brazil-BOVESPA

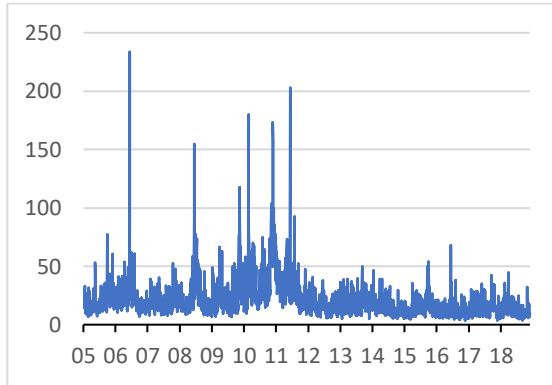
c) Russia-RTSE

d) China-Shanghai Composite

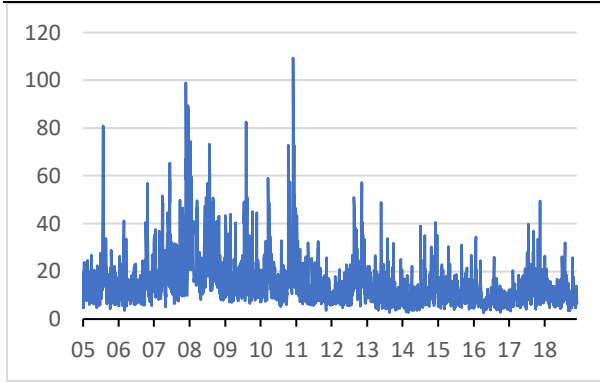

e) Mexico-BMV

f) India-Nifty 50

concern during 2011, staying regularly around 9% and reaching a high of 9.78% in August. The Reserve Bank of India (RBI) raised interest rates six times in a single year, adding a total of 225 basis points to its efforts to tackle rising inflation. (MINT, 2011).

g) Indonesia-IDX

Figure 1. Daily Stock Market Volatilities (annualized standard deviations, percentages)

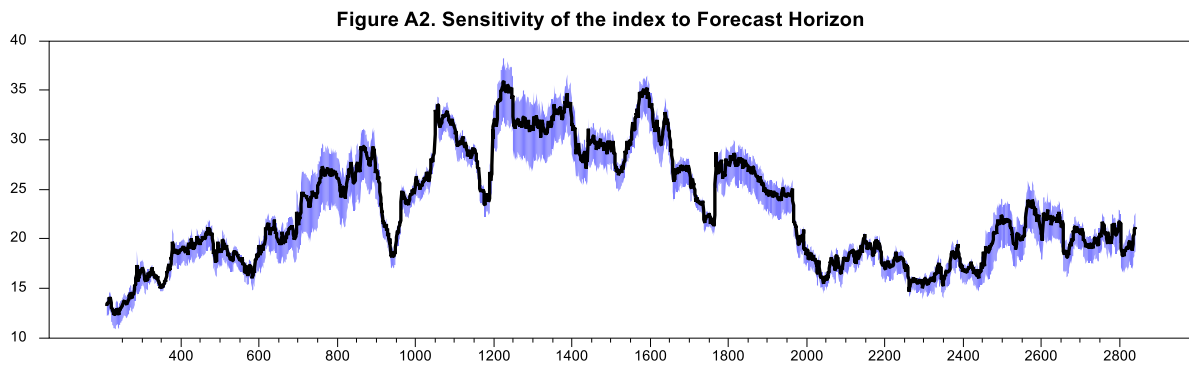
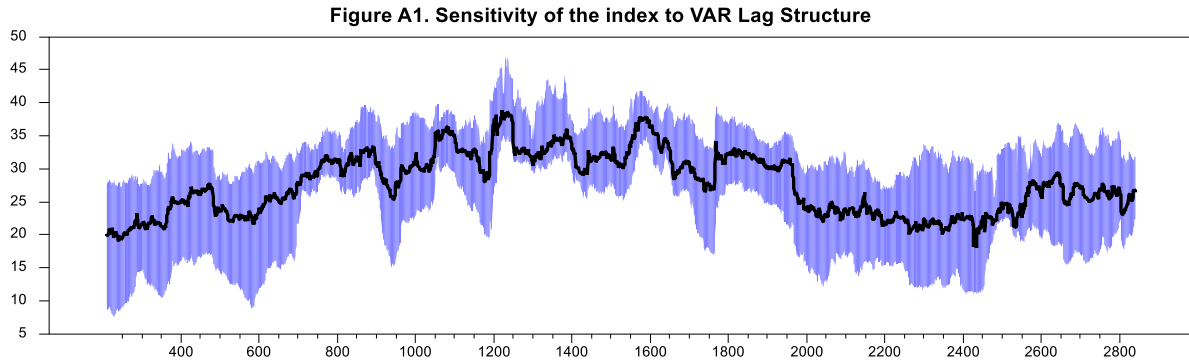
Table 2 shows the Granger causality relationships between the volatility series. In the VAR-based model proposed by Diebold and Yilmaz (2009, 2012), information criteria such as Akaike, Schwartz, and Hannan-Quin were used to determine the lag length. In the model where the maximum lag length is 12, the optimal lag length is defined as 3, according to Schwartz's information criterion. As a result of applying the F-test to the lags of the variables in the VAR model, Granger causality test results were obtained. Accordingly, it can be seen that a bidirectional causality between Turkey and Indonesia's volatility of the stock market. Majdoub and Mansour (2014) and Korkmaz et al. (2012) indicate a volatility spillover between Turkey and Indonesia's stock markets. Similarly, it can be seen from the table that there are bidirectional causality relationships between Brazil, India, Russia, India, Russia, Mexico, India, Mexico, and India-Indonesia stock markets. Finally, we determined that there is one-way volatility transitivity from the Chinese stock market to the Brazilian, Indian, and Mexican stock markets. The findings of Padhi and Lagesh (2012) obtained from the multivariate-GARCH BEKK model suggest a strong volatility transition from Indonesia to India. In another study, Nath Mukherjee and Mishra (2010) emphasized the volatility transition from the Indian stock market to the stock markets of developing Asian economies. In their study on BRIC countries, Gilenko and Fedorova (2014) found that there was volatility spillover between the Brazilian and Indian stock markets during the pre-financial crisis period. However, during the post-crisis recovery period, they observed volatile spillovers from the Brazilian stock market to the Russian stock market and from the Chinese stock market to the Indian stock market. In the context of further consolidating the findings obtained from the Granger causality test, Table 3 shows the volatility spillover between stock markets.

Table 2. Granger Causality Test Results

Dependent \ Independent	Turkey	Brazil	Russia	China	India	Mexico	Indonesia
Turkey		0.597 (0.616)	1.372 (0.249)	1.590 (0.189)	1.452 (0.225)	1.526 (0.205)	20.979 (0.000)
Brazil	1.082 (0.355)		9.045 (0.000)	2.388 (0.067)	2.770 (0.040)	1.116 (0.341)	1.284 (0.277)
Russia	0.403 (0.750)	1.257 (0.287)		0.833 (0.475)	8.027 (0.000)	4.616 (0.000)	1.086 (0.353)
China	0.529 (0.661)	0.195 (0.899)	0.870 (0.455)		0.931 (0.424)	1.833 (0.138)	1.119 (0.339)
India	0.154 (0.926)	4.248 (0.000)	12.460 (0.000)	2.768 (0.040)		3.586 (0.013)	3.181 (0.023)
Mexico	1.971 (0.116)	2.192 (0.086)	5.165 (0.001)	6.967 (0.000)	4.564 (0.000)		1.285 (0.277)
Indonesia	22.310 (0.000)	1.079 (0.356)	1.181 (0.315)	1.140 (0.331)	2.678 (0.045)	0.318 (0.812)	

Note: Parentheses indicate the probability values.

Table 3 presents the results of the volatility pass-through based on the VAR model proposed by Diebold and Yilmaz (2009, 2012). While creating the VAR model, according to Schwartz information criteria, we use three lag lengths and generalized variance decompositions of the 10-day ahead volatility forecast error. To test whether the model used in this study is robust, forecast horizons of 5-10 days with 1 and 10 lag lengths were calculated, as shown in Figures A1 and A2. As can be seen in the Figures, there is not much change in the total spillover index in the main line context.

Returning to Table 3, we can see that the volatility that will occur in the countries' stock markets (own) came from other stock markets (directional from others) and the contribution (directional to others) of different stock markets. On the other hand, we provide the net directional spillover, obtained by calculating the difference between directional spillover to others and directional spillover from others. This result indicates whether a country is a receiver (negative value) or transmitter (positive value) of volatility.

Table 3. Daily Volatility Spillover Between Emerging Stock Markets

	Turkey	Brazil	Russia	China	India	Mexico	Indonesia	From Others	Net
Turkey	89.67	0.05	0.37	0.19	0.49	0.12	9.11	10.3	-0,5
Brazil		74.01	7.42	1.57	3.28	13.51	0.14	26.0	-0,8
Russia	0.10	6.49	77.63	1.56	6.28	7.89	0.05	22.4	3,1
China	0.12	1.13	1.20	93.81	1.13	2.05	0.56	6.2	2,4
India	0.12	5.11	9.54	2.14	75.81	6.41	0.87	24.2	-7,6
Mexico	0.19	12.37	6.67	2.84	4.12	73.62	0.19	26.4	18,7
Indonesia	9.23	0.08	0.03	0.28	1.30	0.14	88.64	11.4	-0,5
Contribution to others	9.8	25.2	25.5	8.6	16.6	30.1	10.9	126.8	
Contribution including own	99.5	99.2	103.2	102.4	92.4	103.7	99.6	700.5	%18.1 (126.8/700.5)

According to Table 3, the Mexican stock market is the most affected (26.40%) by the volatility of stock markets in other developing countries. Brazil follows the Mexican stock market at 26.0%. The contribution of different stock exchanges to the volatility forecast error of the Indian stock market was 24.2%. It can be seen from the table that the least affected country among the analyzed countries is the Chinese stock market (6.2%). As the reason why China is less affected by developing stock markets, it can be said that China's being relatively bigger compared to the stock markets of other countries studied is an important factor. The coefficient (8.6%) showing China's volatility forecast error contribution to other countries' stock markets confirms this situation. Similar findings were reported by Patra and Panda (2019) and Panda, Vasudevan, and Panda (2020). In their analysis of BRICS countries, Patra and Panda (2019) found that China made the least contribution to the volatility of other countries before (6.52%) and after (6.22) the financial crisis. On the other hand, Panda et al. (2020), in their study of developed and developing countries, drew attention to the fact that China made the least contribution (7.9 %) to the volatility of other countries' stock markets. Turkey's stock contribution of at least (9.8%) emerged as second. The table shows that the stock markets of Russia, Mexico, and China are volatility transmitter countries. When the contribution of the analyzed countries to variance forecast errors is considered, Mexico (30.1%) ranks first. Mexico ranks first in net volatility transmitter countries (18.7 %) in terms of net directional spillover (directional to other-directional spillover from others). Turkey, Brazil, India, and Indonesia are net volatility receivers.

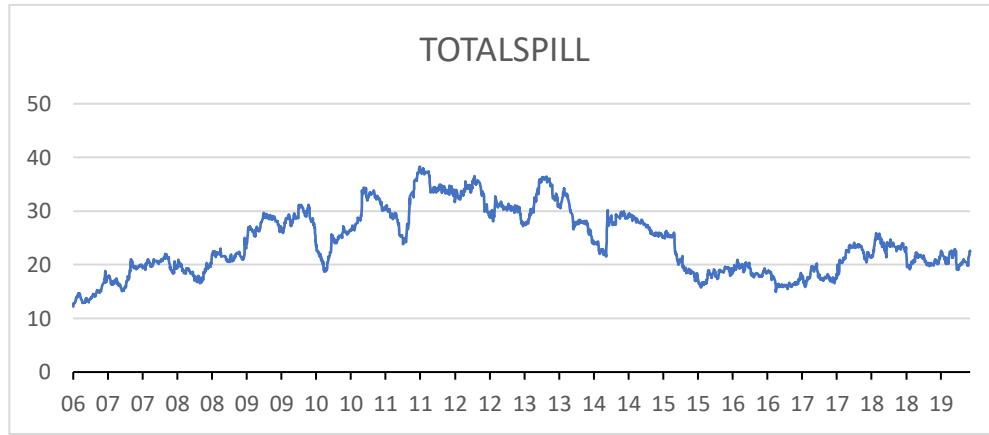
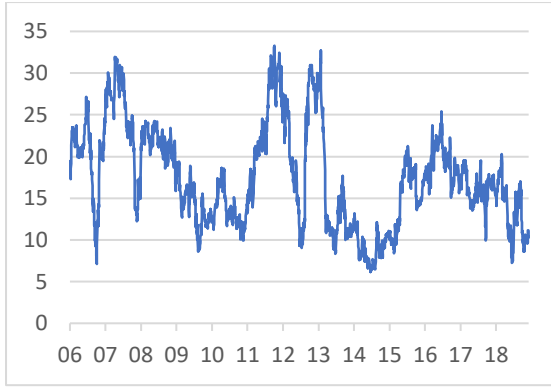

Figure 2. Total Volatility Spillovers, seven stock markets

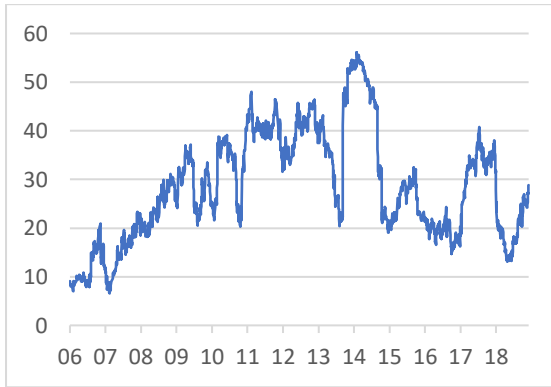
Figure 2 shows the changes in the total volatility spillover between the Eagle Stock Markets over time. When the Figure is examined, it can be seen that there was a break in 2011 between 2005-2019. While there was an increasing trend of volatility among stock markets between 2005 and 2011, it started to decrease after a decrease in the US financial market in August 2011. The impact of the 2008 financial crisis is shown in Figure. Volatility, which increased until 2009, fell sharply in mid-2009 to below 20%. After the economic recovery measures taken by the USA, the total volatility spillover increased to approximately 40% with the effect of financial markets. The total volatility spillover index started to decline again as the US credit rating decreased in 2011, and the economic crisis on the EU side created uncertainty in the economies. The changes in the financial markets and business cycles are shown in Figure. The volatility spillover of the stock market from other stock markets over the years is shown in Figure 3.

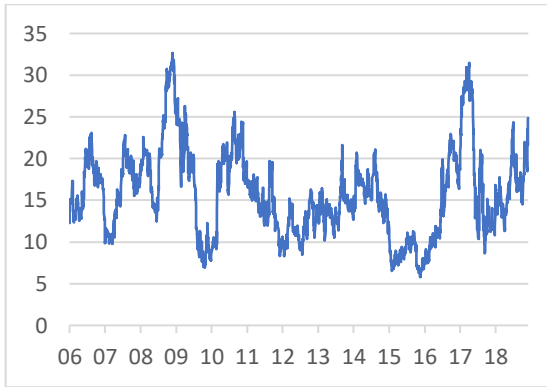
a) Turkey-BIST 100

b) Brazil-BOVESPA

c) Russia-RTSE

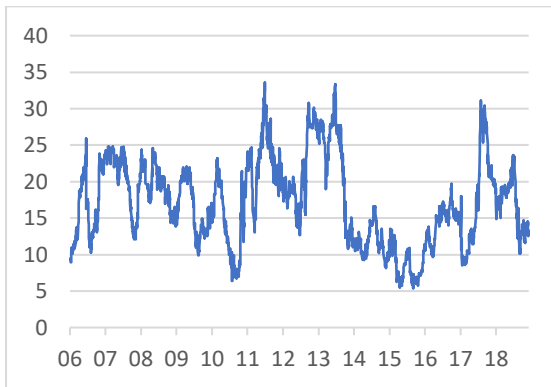
d) China-Shanghai Composite

e) India-Nifty 50

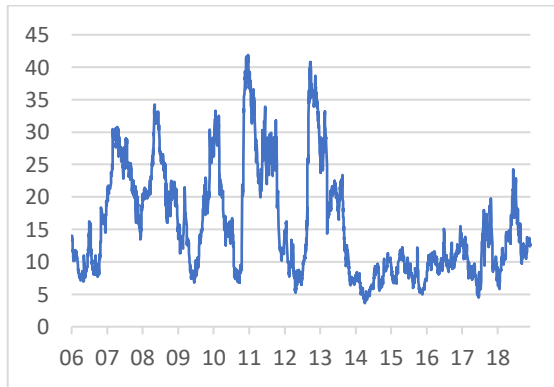
f) Mexico-BMV

g) Indonesia-IDX

Figure 3. Directional volatility spillovers, FROM seven stock markets

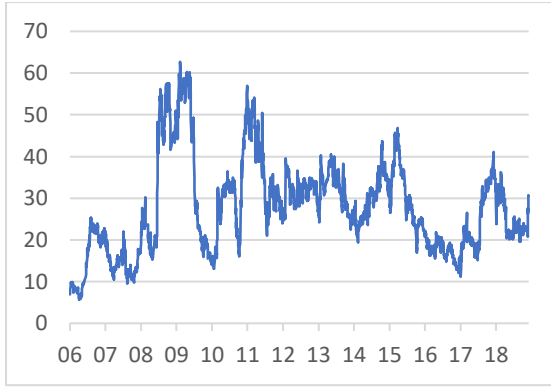
Figure 3 shows the contribution of volatility in countries' stock markets to the volatility of other stock markets. First, it can be stated that within the seven stock markets, less volatility is experienced in China and Indonesia compared to other stock markets. During the period under review, the highest volatility was 30% in early 2009, when the effects of the 2008 financial crisis were observed, and in mid-2018, due to the US-China trade wars. In Turkey, the volatility fluctuates. The volatility, which was 30% before the 2008 financial crisis, declined to 10% after the crisis. With a sudden jump in mid-2012, volatility jumped sharply from 10% to 30%, and 30% in mid-2013. For Turkey, the reason for the high volatility can be attributed to developments in the Euro area's internal dynamics. The economic contraction in the Euro Area (0.6%), an important trade partner of Turkey in 2012, can be seen as increasing stock market volatility. When Figure 3 and 5 are examined together, the situation can be easily observed. As shown in Figure 5, Turkey emerged as a net volatility receiver in 2012. If we examine Figure 3 for Brazil, it can be said that it should be analyzed for the periods before and after 2011. From 2005 to the middle of 2011, there was an increasing trend in Brazil's stock market. The volatility, which was approximately 10%, reached 60% in 2011. After 2011, it decreased and oscillated in the 20-40% band. Russia's stock market volatility is similar to that of Brazil. Volatility, which decreased after 2011, suddenly increased in mid-2014. Volatility increased from 20% at the beginning of 2014 to 50% in mid-2014. The reasons for this situation can be stated as the annexation of Crimea by Russia in 2014, the outbreak of armed conflict in the southeastern region of Ukraine, and the increased tension between Russia and other countries in international relations. In addition to the imposition of economic sanctions on some Russian companies, credit institutions, and individuals by European countries and the USA, the uncertain future of relations between Ukraine, EU countries, the USA, and Russia, and the decreased interest in Russian assets and the financial market as a whole, can be stated as causes for the increase in volatility (NAUFOR, 2014). Ankudinov, Ibragimov, and Lebedev (2017) claimed that the uncertainty in some sectoral indices in Russia increased during the restriction period. According to Hoffmann and Neuenkirch (2017), sanctions implemented by numerous Western countries have weakened the Russian stock market. Furthermore, Gurvich and Prilepskiy (2015) suggest that sanctions have had a detrimental impact on the performance of the Russian economic sector and hampered the entrance of foreign money. It can be seen from the Figure that the volatility of India and Mexico from other markets over time is similar. The stock market volatilities of both countries rose to 55% in early 2011, and then declined. The figures show that the lowering of the US credit rating in 2011 and the economic crisis in the EU created more volatility than the 2008 financial crisis did. It can also be argued that this is not the case in China. China diverges owing to its economic conditions and foreign investments. It can be stated that the effect of the 2008 financial crisis in China has become more dominant, especially because it attracted too much investment from developed economies. The volatility of the countries' stock exchanges examined in Figure 4 shows that they have contributed to the stock markets of other countries.

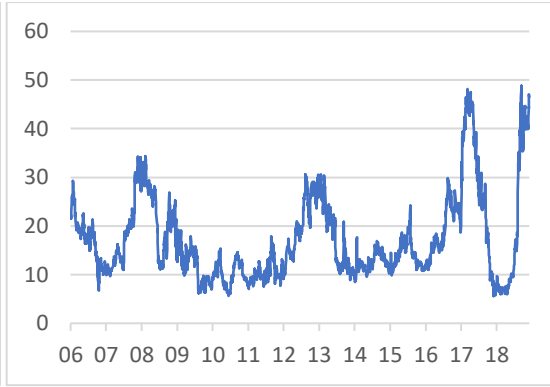
a) Turkey-BIST 100

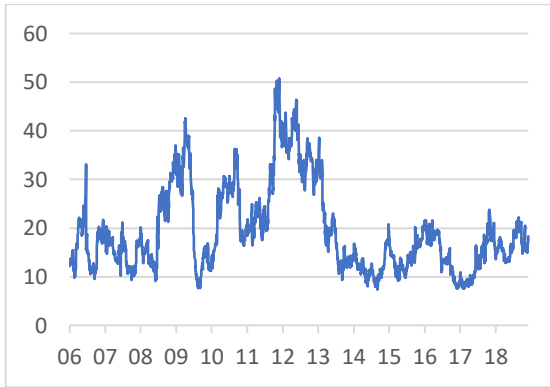
b) Brazil-BOVESPA

c) Russia-RTSE

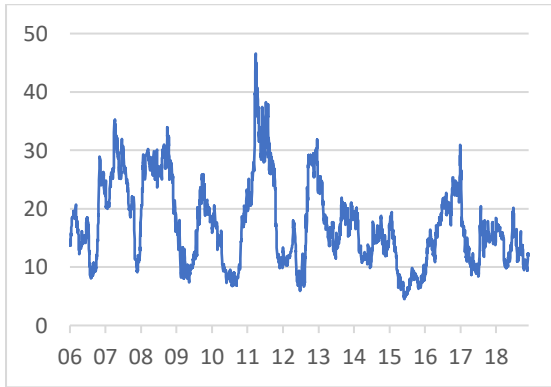
d) China-Shanghai Composite

e) India-Nifty 50

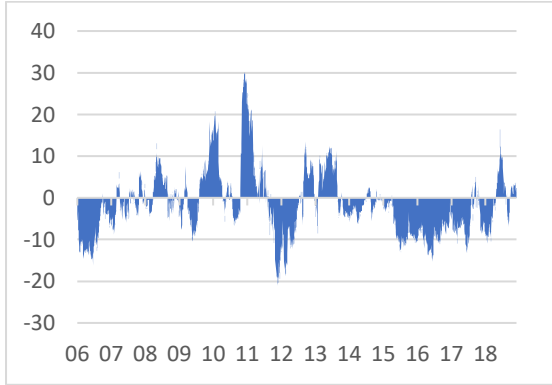
f) Mexico-BMV

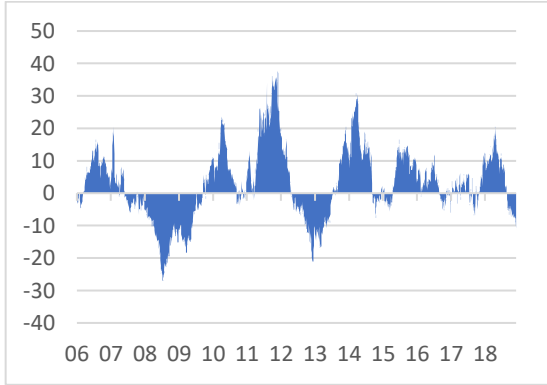
g) Indonesia-IDX

Figure 4. Directional volatility spillovers, TO seven stock markets

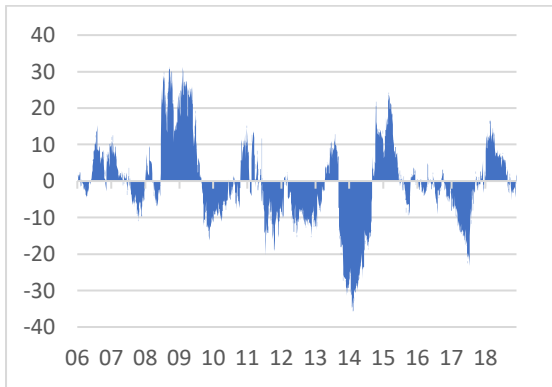
As shown in Figure 4, the contributions of countries to the stock market volatility of other countries vary. Brazil contributed the most at the beginning of 2012, accounting for approximately 80%. The contributions of other countries to Turkey's stock market volatility were experienced in 2008, especially in the context of the Eurozone financial crisis in 2012. It can be seen from the Figure that from 2014 to 2019, the volatility contribution was limited to 10-20%. On the Chinese side, especially the 2008 financial crisis and the US-China trade wars in mid-2018, were reflected in the volatility contribution. It can be expressed in the Figure that Indonesia has a limited effect on other stock markets. It can be seen that the countries examined in Figure 5 are net volatility receivers or transmitters.

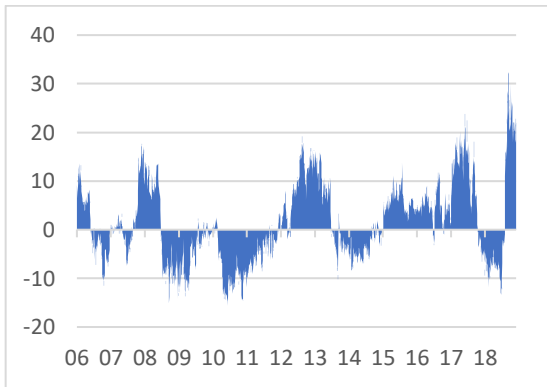
a) Turkey-BIST 100

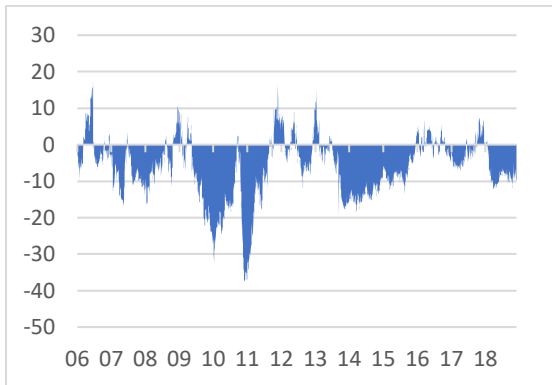
b) Brazil-BOVESPA

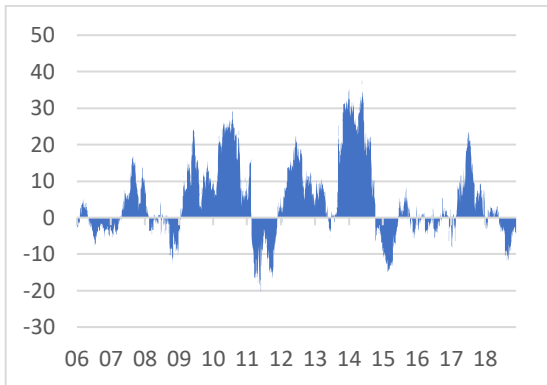
c) Russia-RTSE

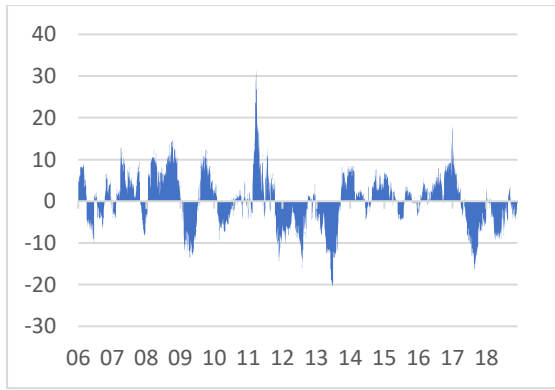
d) China-Shanghai Composite

e) India-Nifty 50

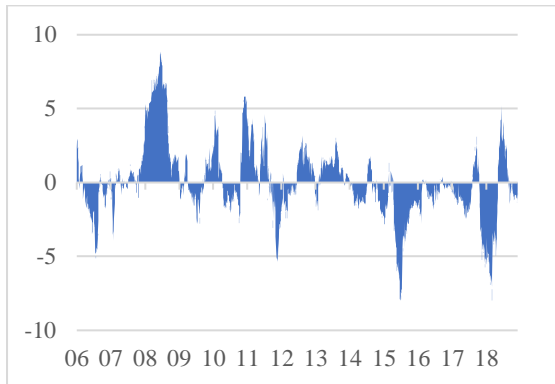
f) Mexico-BMV

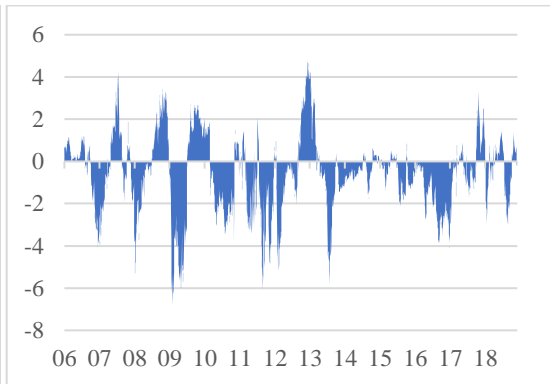
g) Indonesia-IDX

Figure 5. Net volatility spillovers, seven stock markets

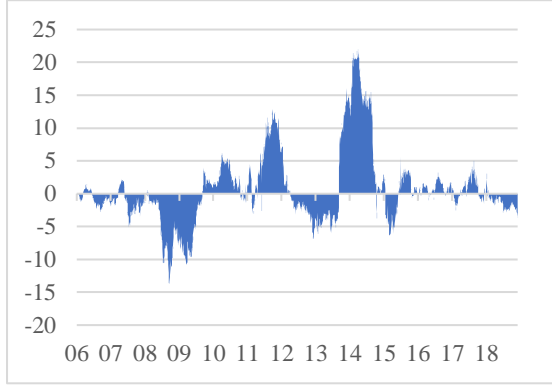
Figure 5 shows that when examined in a portion of the period dealing with more than half of Turkey, it is noteworthy that the volatility receiver. A similar situation exists for India, which is seen as a volatility receiver in almost all the studied periods. On the other hand, Brazil is a net volatility receiver because of factors such as the 2008 financial crisis, the increase in interest rates starting in 2012, and the decline in commodity prices in 2013 caused by low demand and the economic slowdown of Brazil's trading partners. Figure 6 provides a clear view of this situation. The net pairwise volatility between China and Brazil, which was in the position of net volatility transmitters in the first half of 2013, became a volatility receiver from China after the second half of 2013. On the other hand, the net pairwise volatility spillovers of the countries differed in the second half of 2011, when the total net volatility spillover index reached its maximum. For example, when we examine the Figure between Brazil and Turkey, in the second half of 2011, Turkey was a transmitter location in terms of volatility, whereas in the first half of the year, it was in a volatility receiver position from Brazil, and this effect was greater than that in the first half. On the other hand, Turkey is the volatility receiver from Russia and China in almost all of 2011. However, in 2011, Mexico was a transmitter of Brazil and Turkey's volatility. Although the US credit rating downgrade in 2011 and the economic crisis in the EU had varying effects on the economies, it can be stated that both influenced the uncertainties in the stock markets of the countries. Looking at the volatility transmitter-receiver relationship between stock markets, it can be said that volatility is higher in percentage after 2011 than before. It would not be wrong to state that developing markets became more integrated after 2011. Likewise, Bekiros (2013) emphasized that after the US financial crisis, the exchanges of BRIC countries became more integrated.

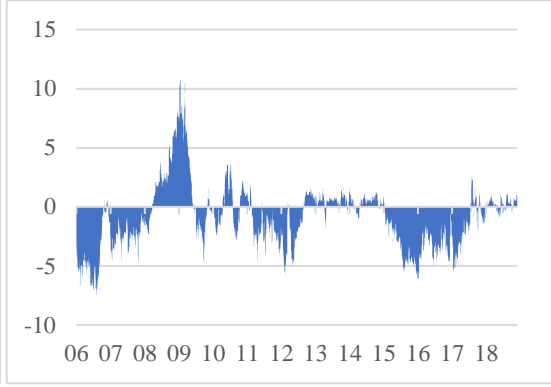
a) Turkey-Brazil

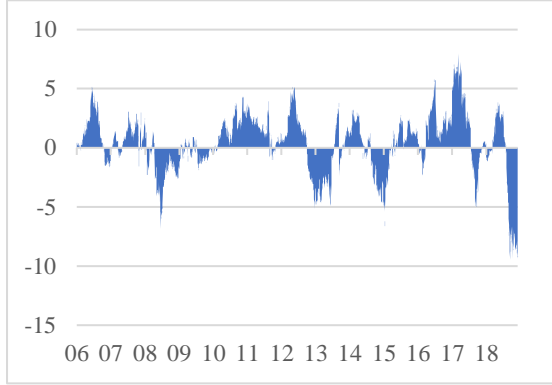
b) Turkey-Russia

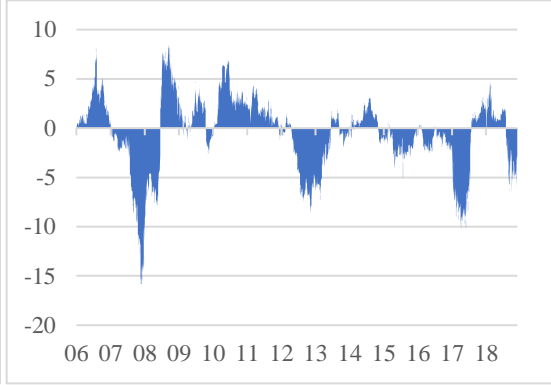
c) Brazil-Russia

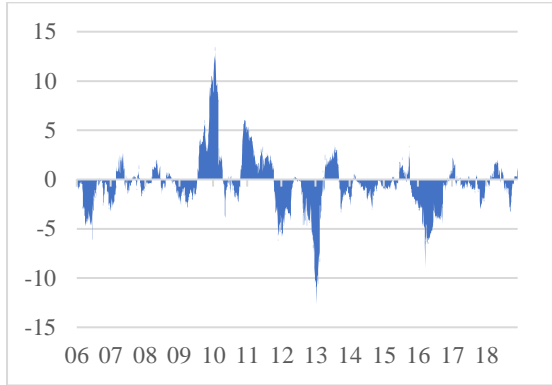
d) Turkey-China

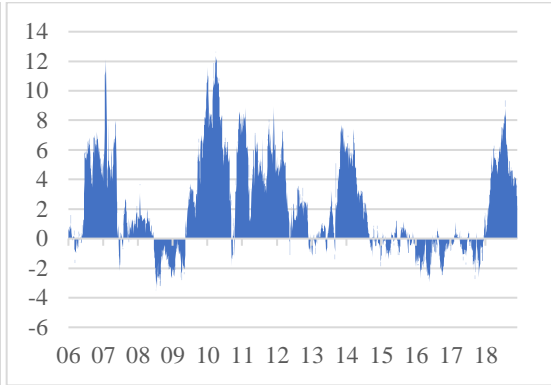
e) Brazil-China

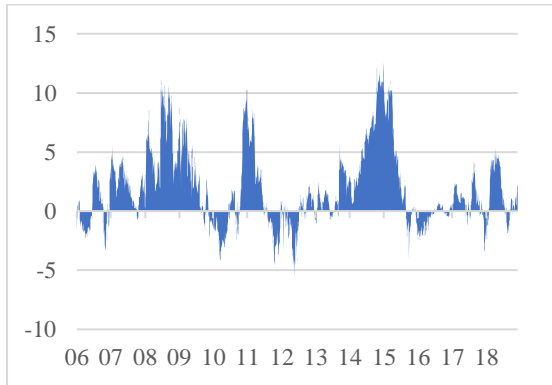
f) Russia-China

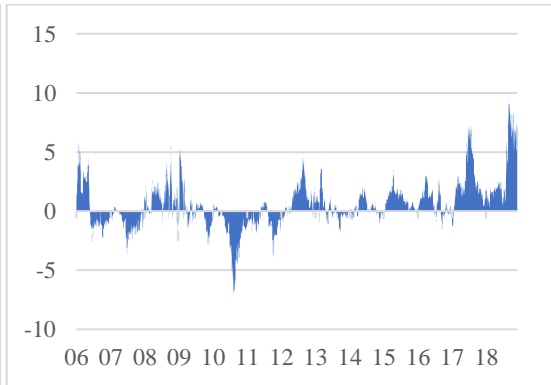
g) Turkey-India

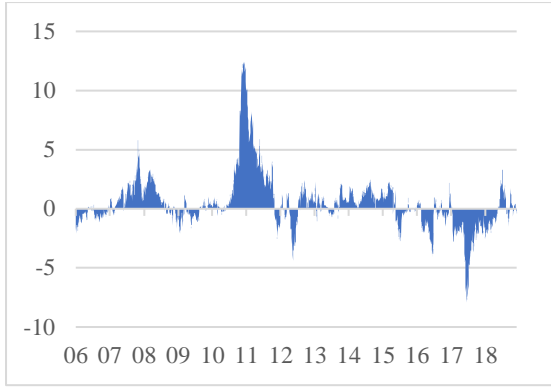
h) Brazil-India

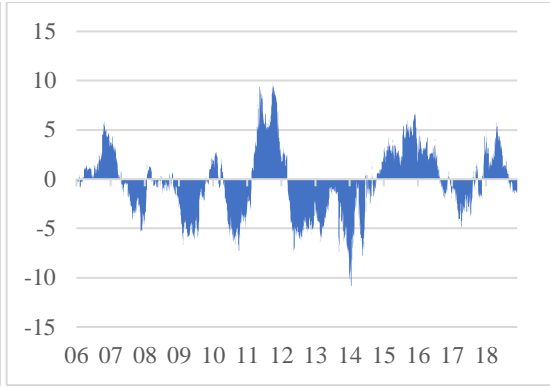
i) Russia-India

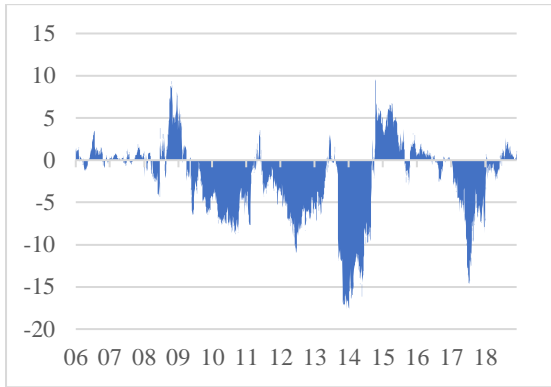
j) China-India

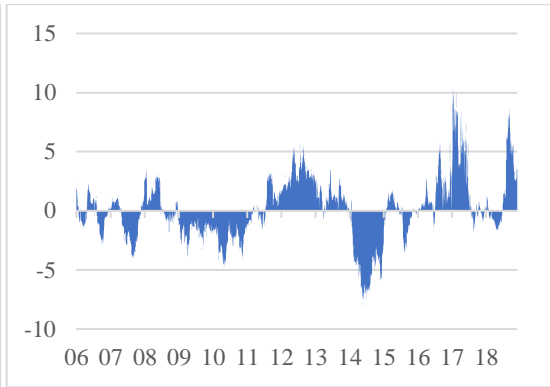
k) Turkey-Mexico

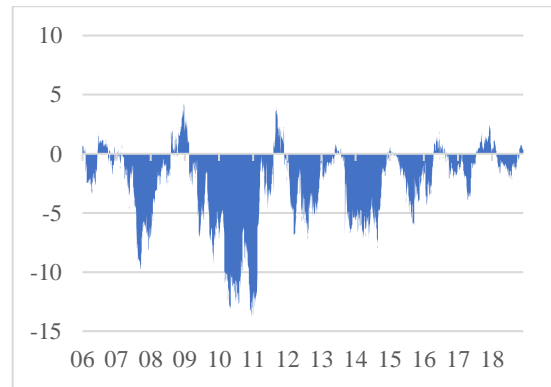
l) Brazil-Mexico

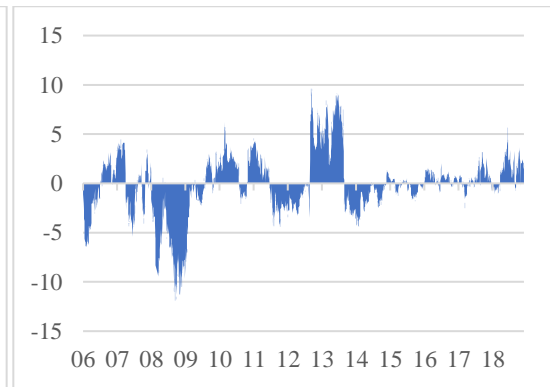
m) Russia-Mexico

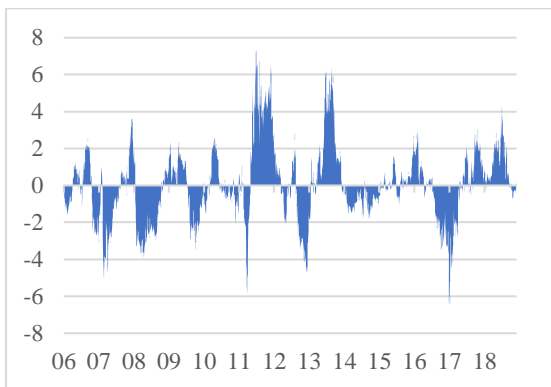
n) China-Mexico

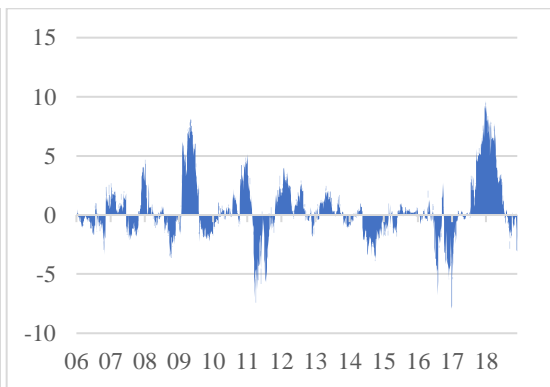
o) India-Mexico

p) Turkey-Indonesia

q) Brazil-Indonesia

r) Russia-Indonesia

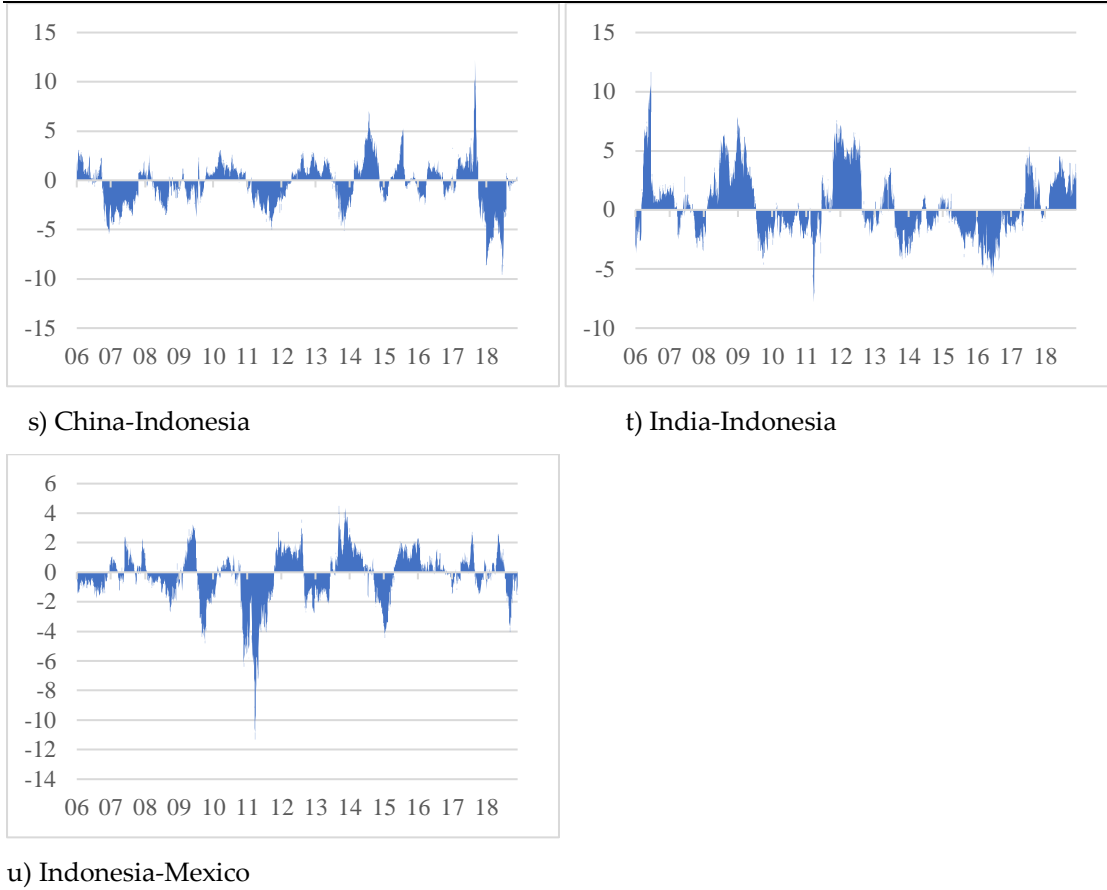

Figure 6. Net pairwise volatility spillovers

4. Conclusion

In this study, we examine volatility transitivity between countries in the Eagle market. Numerous similar studies have been conducted in the literature, focusing on developing countries. In this respect, although this study is similar to the studies of Patra and Panda (2019) and Panda et al. (2020), it can be stated that it differs in terms of the countries and periods examined. While this study covers the period from October 24, 2005, to September 19, 2019, it includes the periods of the global financial crisis, the US credit rating crisis, the European Sovereign Debt Crisis, and the US-China trade wars.

First, we tried to provide insight to researchers by using data on why the Eagle market is important. Next, we provide an expanded literature review that addresses the volatility temporalities and returns between emerging markets. For empirical analysis, first, stationarity analysis of the series was performed, and it was found that all variables were stationary at the level. As a result of the Granger causality test, bidirectional causality between Turkey and Indonesia's stock market volatility was determined. We also find bidirectional causality relationships between Brazil, India, Russia, India, Mexico, India, Mexico, and India-Indonesia stock markets. In addition, there is a statistically significant Granger causality relationship between the Chinese stock exchange and the Brazilian, Indian, and Mexican stock exchanges. Using the VAR-based model proposed by Diebold and Yilmaz (2009, 2012), volatility relations between countries were determined. Mexico is the largest net volatility transmitter, while India is the most volatile receiver. Portfolio managers make stock choices among a country's stock markets by employing optimal portfolio weights and hedging rates. In stock markets with high volatility, uncertainty is high but the possibility of profit is higher. This result is of great importance to policymakers and portfolio managers. Finally, based on the Diebold and Yilmaz (2009, 2012) method, which provides dynamic rolling connectedness results, we empirically examine the dynamic relationships between countries' stock exchanges. The results obtained here are considered important in terms of minimizing the risk problem arising from portfolio choice.

Future studies should determine the hedging risk and optimal portfolio weights among countries in the Eagle market. With the achievement of these results, it is of great importance that policymakers, especially portfolio managers, provide risk minimization/profit maximization to evaluate future studies together with the results obtained in this study.

References

- Abad, P., Chuliá, H., & Gómez-Puig, M. (2010). EMU and European government bond market integration. *Journal of Banking & Finance*, 34(12), 2851-2860.
- Adrangi, B., Chatrath, A., Macri, J., & Raffiee, K. (2019). Dynamic Responses of Major Equity Markets to the US Fear Index. *Journal of Risk and Financial Management*, 12(4), 156.
- Adrangi, B., Chatrath, A., & Raffiee, K. (2014). Volatility spillovers across major equity markets of Americas. *International journal of business*, 19(3), 255.
- Ahmad, W., Sehgal, S., & Bhanumurthy, N. (2013). Eurozone crisis and BRIICKS stock markets: Contagion or market interdependence? *Economic Modelling*, 33, 209-225.
- Alizadeh, S., Brandt, M. W., & Diebold, F. X. (2002). Range-based estimation of stochastic volatility models. *the Journal of Finance*, 57(3), 1047-1091.
- Allen, D. E., Amram, R., & McAleer, M. (2013). Volatility spillovers from the Chinese stock market to economic neighbours. *Mathematics and Computers in Simulation*, 94, 238-257.
- Aloui, R., Aïssa, M. S. B., & Nguyen, D. K. (2011). Global financial crisis, extreme interdependences, and contagion effects: The role of economic structure? *Journal of Banking & Finance*, 35(1), 130-141.
- Alper, C. E., & Yilmaz, K. (2004). Volatility and contagion: evidence from the Istanbul stock exchange. *Economic Systems*, 28(4), 353-367.
- Ankudinov, A., Ibragimov, R., & Lebedev, O. (2017). Sanctions and the Russian stock market. *Research in International Business and Finance*, 40, 150-162.
- BBVA. (2014). *EAGLEs Economic Outlook*. Retrieved from
- Bekaert, G., & Harvey, C. R. (1995). Time-varying world market integration. *the Journal of Finance*, 50(2), 403-444.
- Bekaert, G., & Harvey, C. R. (2003). *Market integration and contagion*. Retrieved from
- Bekiros, S. D. (2013). Decoupling and the Spillover Effects of the US Financial Crisis: Evidence from the BRIC Markets. *European University Institute, The Rimini Centre for Economic Analysis WP*.
- Bhar, R., & Nikolova, B. (2007). Analysis of mean and volatility spillovers using BRIC countries, regional and world equity index returns. *Journal of Economic Integration*, 369-381.
- Bhar, R., & Nikolova, B. (2009). Return, volatility spillovers and dynamic correlation in the BRIC equity markets: An analysis using a bivariate EGARCH framework. *Global Finance Journal*, 19(3), 203-218.
- BIST. (2011). *Annual Report* Retrieved from
- Cardona, L., Gutiérrez, M., & Agudelo, D. A. (2017). Volatility transmission between US and Latin American stock markets: Testing the decoupling hypothesis. *Research in International Business and Finance*, 39, 115-127.
- Carrieri, F., Errunza, V., & Hogan, K. (2007). Characterizing world market integration through time. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 915-940.

- Chan-Lau, J. A., & Ivaschenko, I. (2003). Asian Flu or Wall Street virus? Tech and non-tech spillovers in the United States and Asia. *Journal of Multinational Financial Management*, 13(4-5), 303-322.
- Chuliá, H., Guillén, M., & Uribe, J. M. (2017). Measuring uncertainty in the stock market. *International Review of Economics & Finance*, 48, 18-33.
- Darrat, A. F., & Benkato, O. M. (2003). Interdependence and volatility spillovers under market liberalization: The case of Istanbul stock exchange. *Journal of Business Finance & Accounting*, 30(7-8), 1089-1114.
- Demiralay, S., & Bayraci, S. (2015). Central and Eastern European Stock Exchanges under Stress: A Range-Based Volatility Spillover Framework. *Finance a Uver: Czech Journal of Economics & Finance*, 65(5).
- Diebold, F. X., & Yilmaz, K. (2009). Measuring financial asset return and volatility spillovers, with application to global equity markets. *The Economic Journal*, 119(534), 158-171.
- Diebold, F. X., & Yilmaz, K. (2012). Better to give than to receive: Predictive directional measurement of volatility spillovers. *International Journal of Forecasting*, 28(1), 57-66.
- Dzielinski, M. (2012). Measuring economic uncertainty and its impact on the stock market. *Finance Research Letters*, 9(3), 167-175.
- Fang, M., Yang, S., & Lei, Y. (2019). Residual contagion in emerging markets: 'herd' and 'alarm' effects in informatization. *Electronic Commerce Research*, 1-21.
- Fink, F., & Schüler, Y. S. (2015). The transmission of US systemic financial stress: Evidence for emerging market economies. *Journal of International Money and Finance*, 55, 6-26.
- Foerster, S. R., & Karolyi, G. A. (1999). The effects of market segmentation and investor recognition on asset prices: Evidence from foreign stocks listing in the United States. *the Journal of Finance*, 54(3), 981-1013.
- Forbes, K. J., & Rigobon, R. (2002). No contagion, only interdependence: measuring stock market comovements. *the Journal of Finance*, 57(5), 2223-2261.
- Gamba-Santamaria, S., Gomez-Gonzalez, J. E., Hurtado-Guarin, J. L., & Melo-Velandia, L. F. (2019). Volatility spillovers among global stock markets: measuring total and directional effects. *Empirical Economics*, 56(5), 1581-1599.
- Gilenko, E., & Fedorova, E. (2014). Internal and external spillover effects for the BRIC countries: multivariate GARCH-in-mean approach. *Research in International Business and Finance*, 31, 32-45.
- Gilmore, C. G., Lucey, B. M., & McManus, G. M. (2008). The dynamics of Central European equity market comovements. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 48(3), 605-622.
- Guimaraes, R. F., & Hong, G. H. (2016). Dynamic connectedness of Asian equity markets.
- Gurvich, E., & Prilepskiy, I. (2015). The impact of financial sanctions on the Russian economy. *Russian Journal of Economics*, 1(4), 359-385.
- Hacihasanoglu, E., Simga-Mugan, F. C., & Soytaş, U. (2012). Do global risk perceptions play a role in emerging market equity return volatilities? *Emerging Markets Finance and Trade*, 48(4), 67-78.
- Hammoudeh, S., Sari, R., Uzunkaya, M., & Liu, T. (2013). The dynamics of BRICS's country risk ratings and domestic stock markets, US stock market and oil price. *Mathematics and Computers in Simulation*, 94, 277-294.
- Hoffmann, M., & Neuenkirch, M. (2017). The pro-Russian conflict and its impact on stock returns in Russia and the Ukraine. *International Economics and Economic Policy*, 14(1), 61-73.
- Koop, G., Pesaran, M. H., & Potter, S. M. (1996). Impulse response analysis in nonlinear multivariate models. *Journal of econometrics*, 74(1), 119-147.

- Korkmaz, T., Çevik, E. İ., & Atukeren, E. (2012). Return and volatility spillovers among CIVETS stock markets. *Emerging Markets Review*, 13(2), 230-252.
- Lahrech, A., & Sylwester, K. (2011). US and Latin American stock market linkages. *Journal of International Money and Finance*, 30(7), 1341-1357.
- Li, H. (2007). International linkages of the Chinese stock exchanges: A multivariate GARCH analysis. *Applied Financial Economics*, 17(4), 285-297.
- Li, Y., & Giles, D. E. (2015). Modelling volatility spillover effects between developed stock markets and Asian emerging stock markets. *International Journal of Finance & Economics*, 20(2), 155-177.
- Luo, J., & Wang, S. (2019). The asymmetric high-frequency volatility transmission across international stock markets. *Finance Research Letters*, 31, 104-109.
- Majdoub, J., & Mansour, W. (2014). Islamic equity market integration and volatility spillover between emerging and US stock markets. *The North American Journal of Economics and Finance*, 29, 452-470.
- Mensi, W., Hammoudeh, S., & Kang, S. H. (2017a). Dynamic linkages between developed and BRICS stock markets: Portfolio risk analysis. *Finance Research Letters*, 21, 26-33.
- Mensi, W., Hammoudeh, S., & Kang, S. H. (2017b). Risk spillovers and portfolio management between developed and BRICS stock markets. *The North American Journal of Economics and Finance*, 41, 133-155.
- Mensi, W., Hammoudeh, S., Nguyen, D. K., & Kang, S. H. (2016). Global financial crisis and spillover effects among the US and BRICS stock markets. *International Review of Economics & Finance*, 42, 257-276.
- Mensi, W., Hammoudeh, S., Reboredo, J. C., & Nguyen, D. K. (2014). Do global factors impact BRICS stock markets? A quantile regression approach. *Emerging Markets Review*, 19, 1-17.
- MINT. (2011). The market in 2011 and your money. Retrieved from <https://www.livemint.com/Money/1vf4csumMjaehDx8eMdh9K/The-market-in-2011-and-your-money.html>
- Miyakoshi, T. (2003). Spillovers of stock return volatility to Asian equity markets from Japan and the US. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 13(4), 383-399.
- nath Mukherjee, K., & Mishra, R. K. (2010). Stock market integration and volatility spillover: India and its major Asian counterparts. *Research in International Business and Finance*, 24(2), 235-251.
- NAUFOR. (2014). *Russian Stock Market: 2014 Events and Facts*. Retrieved from https://www.naufor.ru/download/pdf/factbook/en/factbook_2014_eng.pdf
- Ordu-Akkaya, B. M., & Soytaş, U. (2020). Unconventional monetary policy and financialization of commodities. *The North American Journal of Economics and Finance*, 51, 100902.
- Padhi, P., & Lagesh, M. (2012). Volatility spillover and time-varying correlation among the Indian, Asian and US stock markets. *Journal of Quantitative Economics*, 10(2), 78-90.
- Panda, P., Vasudevan, S., & Panda, B. (2020). Dynamic Connectedness among BRICS and Major Countries Stock Markets. *Journal of Public Affairs*, n/a(n/a), e2265. doi:<https://doi.org/10.1002/pa.2265>
- Patra, S., & Panda, P. (2019). Spillovers and financial integration in emerging markets: Analysis of BRICS economies within a VAR-BEKK framework. *International Journal of Finance & Economics*.
- Pesaran, H. H., & Shin, Y. (1998). Generalized impulse response analysis in linear multivariate models. *Economics letters*, 58(1), 17-29.

- Tsutsui, Y., & Hirayama, K. (2013). Are Chinese Stock Investors Watching Tokyo? International Linkage of Stock Prices Using Intraday High-Frequency Data. *Japanese Journal of Monetary and Financial Economics*, 1(1), 37-57.
- Verma, R., & Ozuna, T. (2005). Are emerging equity markets responsive to cross-country macroeconomic movements?: Evidence from Latin America. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 15(1), 73-87.
- Wei, K. J., Liu, Y.-J., Yang, C.-C., & Chaung, G.-S. (1995). Volatility and price change spillover effects across the developed and emerging markets. *Pacific-Basin Finance Journal*, 3(1), 113-136.
- Zhou, X., Zhang, W., & Zhang, J. (2012). Volatility spillovers between the Chinese and world equity markets. *Pacific-Basin Finance Journal*, 20(2), 247-270.

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2023, 19(2)

The Impact of the Stock Market on the Inflation Rate in Iran's Economy

İran Ekonomisinde Borsanın Enflasyon Oranına Etkisi

Masoud SAADATMEHR¹

Geliş Tarihi (Received): 29.10.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 09.06.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Abstract: Studies of the relationship between inflation and the stock market in different countries suggest that this relationship varies from country to country due to different economic structures. Therefore, in the present study, the effect of stock market on inflation control in Iran has been investigated. For this purpose, the annual data of 1990-2019 have been used with the help of the Autoregressive Distributed Lag method (ARDL). In the research model, inflation rate as a dependent variable and the value of stock market transactions along with liquidity variables, exchange rate and gross domestic product formed independent variables. The results showed that the variables of liquidity, exchange rate and GDP are positively affected and the value of trading in the stock market has a negative effect on inflation. Also, a one percent increase in the value of trading in the stock market reduces the inflation rate in the Iranian economy by 1.47 percent. This effect is fully realized after 1.5 years. As a result, the stock market can be used as a tool alongside other monetary and financial instruments to control inflation.

Keywords: Stock Market, Inflation Rate, Exchange Rate, Liquidity.

&

Öz: Enflasyon ile borsa arasındaki ilişkiyi farklı ülkelerde inceleyen çalışmalar, bu ilişkinin farklı ekonomik yapılar nedeniyle ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, İran'da hisse senedi piyasasının enflasyon kontrolü üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla 1990-2019 yıllık verileri Otoregresif Dağıtılmış Gecikme yöntemi (ARDL) yardımıyla kullanılmıştır. Araştırma modelinde bağımlı değişken olarak enflasyon oranı ve borsa işlemlerinin değeri ile likidite değişkenleri, döviz kuru ve gayri safi yurtiçi hasıla bağımsız değişkenleri oluşturmuştur. Sonuçlar, likidite, döviz kuru ve GDP değişkenlerinin pozitif yönde etkilendiğini ve borsadaki işlem değerinin enflasyon üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca borsada işlem görme değerindeki yüzde birlik artış, İran ekonomisindeki enflasyon oranını yüzde 1,47 oranında azaltıyor. Bu etki tam olarak 1,5 yıl sonra gerçekleşir. Sonuç olarak, borsa enflasyonu kontrol etmek için diğer parasal ve finansal araçların yanında bir araç olarak kullanılabilir.

Keywords: Borsa, Enflasyon Oranı, Döviz Kuru, Likidite.

Atıf/Cite as: Saadatmehr, M. (2023). The Impact of the Stock Market on the Inflation Rate in Iran's Economy. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(2). 337-348.

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

¹ Assistant Professor, Department of Economics, Payame Noor University, Tehran, Iran, m.saadatmehr@pnu.ac.ir.

1. Introduction

Financial markets have the role of transferring financial resources from the non-productive sector to the productive sector. The importance of these markets is such that they are referred to as the main arteries of the economy. In the financial economy, the capital market plays an essential role in economic growth through the financing of enterprises, the optimal allocation of resources and increasing transparency in the economy. In the growth theories of the new classics such as Lucas, Romer and Grossman, the importance of the effect of financial development on economic growth has been implicitly emphasized. However, the studies conducted in different countries indicate that due to the existence of different economic structures, the relationship between the stock market and inflation is different from one country to another. Some studies report a positive relationship between these variables (for example, Ratanapauorn and Sharma, 2007; Groenewold et al., 1997; Abdullah and Hayworth, 1993; Dhakal et al., 1993; Hamao, 1988). Some other studies state that the relationship between the two variables is negative (for example, Humpe and Macmillan, 2009; DeFina, 1991; Chen et al., 1986; Fama, 1981; Fama and Schwert, 1977). Last, studies such as Cakan (2013), Pradhan (2011) and Morley (2002) document the existence of bidirectional causality between two variables. Given that, one of the main and important goals of governments is to control inflation. The central bank of each country uses various tools to control the amount of money and liquidity. On the other hand, the growth of money and liquidity, which are the main factors of inflation, depend on various factors, some of which are beyond the control of the central bank, including the behavior of commercial banks and people. So that the central bank is not able to control the liquidity and as a result the pressure of liquidity in various markets such as foreign exchange, gold and housing markets causes inflation. Due to the fact that the contractionary actions of the government and the central bank in curbing liquidity may cause stagnation in the economy, governments are looking for tools that can control inflation and manage liquidity in line with economic growth and production. In this regard, the stock market as a tool has received serious attention. In Iran's economy, the stock market has recently been proposed by experts to control liquidity, and various views have been presented about it. Some analysts believe that by moving stray liquidity towards the capital market, brokering and wandering of liquidity can be prevented to a large extent. According to them, if the government can implement policies to direct the liquidity towards the capital market, both the stray liquidity will be collected and consequently the inflation will be controlled, and the proper financing of the enterprises will be done through the stock market, which can cause economic growth. Now, according to these issues, it should be investigated in a research that directing liquidity towards the capital market can be effective in controlling inflation in Iran or not. Therefore, the present research was conducted with the aim of investigating the impact of the stock market on inflation control in Iran. It should be noted that liquidity in Iran is increasingly increasing and every now and then one or more markets such as currency market, gold market, housing market, car market suffer from unbridled inflation. This research is compiled in five sections. After the introduction, in the second part, theoretical literature and empirical background are stated. Research methodology is given in the third part. Data analysis is done in the fourth part and the fifth part is dedicated to the conclusion.

2. Literature Review

Fisher (1930) believes that there is no connection between the real and monetary sectors of the economy and the rate of return in the real sector is determined by factors such as capital efficiency and time preferences of savers and is independent of the inflation rate. According to this theory, in case of any change in the inflation rate, the real return remains unchanged and changes on the nominal return. In other words, there is a positive relationship between nominal stock returns and expected inflation. The reason for such a relationship is that efficient markets compensate the risk of investors against changes in the purchasing power of their money. Therefore, in inflationary conditions, one of the preferred options for investment is the stock market, which can act as a shield against inflation. In this situation, the demand for investing in the stock market grows. An increase in the demand for buying shares causes an increase in the price of shares and as a result, an increase in the value and volume of transactions. Therefore, with the absorption of liquidity in the stock market, on the one hand, stock prices increase, and on the other hand,

with the movement of liquidity from other markets to the stock market, the demand in those markets decreases and inflation decreases. In this regard, some theorists believe that the stock market collects money and distributes it in a more productive and efficient part of the economy (Caporal et al., 2004; Billmeyer and Massa, 2009; Currie, 2010). In addition, the stock market can stimulate economic growth in a country by attracting people with cash to invest and creating a platform for investing in capital-intensive businesses (Levin, 1991; Levin and Zervos, 1996; Rousseau and Wachtel, 2000; Arestis et al., 2001; Anisan and Olofisayo, 2009; Ho and Cheng, 2010). Fama (1981) explained the negative relationship between inflation and stock returns. According to FAMA, the negative relationship between real stock returns and inflation is caused by chain effects (Mousavi and Ragheb, 2013).

Various experimental researches have been conducted regarding the relationship between the stock market and inflation in Iran and the world.

Pradhan et al. (2013) investigated the relationship between inflation and stock market in 16 Asian countries. In this research, annual data in the period of 1988-2012 and Granger causality test were used. The results indicate a two-way relationship between inflation and the stock market.

Sati et al (2013) have investigated the effect of financial development on inflation in Bangladesh. This study has been done using seasonal data in the time period of 1976-2012 using the cointegration method. The results show a positive relationship between financial development and inflation in Bangladesh.

Suleiman et al (2016) in a research have investigated the impact of stock market development on the inflation rate in five countries: Bangladesh, India, Nepal, Sri Lanka and Pakistan. This research was conducted using annual data in the period of 1989-2012 using panel data method. It shows that the development of the stock market in the long term can reduce inflation.

Fouejieu (2017) in a study examined the relationship between inflation and stock market stability in 26 emerging countries using the GMM approach. This work has been done using seasonal data in the period of 2000-2010. The results of his study showed that the inflation rate causes instability in the stock market of these countries.

Hanan and Shata (2017) have investigated the relationship between inflation and the stock market in Jordan using annual data from 1978 to 2015. This research, which has been conducted in a cointegration method, shows that increasing the value of transactions in the stock market increases the rate of inflation.

In a study, Albalsco et al (2018) examined the relationship between inflation and stock prices in the United States. This research has been done using monthly data in the time period of 2002-2015 using the cointegration method. The results show that inflation has a negative effect on stock prices in the long run.

Sathyanarayana and Gargesa (2018) have investigated the relationship between inflation and stock returns in selected countries. This research was conducted using monthly data in the period of 2000-2017 and using Pearson's correlation coefficient. The results show that for the countries of India, Austria, Belgium, Canada, Chile, China, France and Ireland, there is a negative correlation coefficient between inflation and stock returns. But in the countries of Brazil, Indonesia, Japan, Mexico, Spain and Turkey, this coefficient is positive.

Wang and Li (2020) have investigated the relationship between stock returns and inflation in China using continuous wavelet analysis. This has been done using monthly data in the time period of 1995-2018. The results show that there is a positive relationship between stock returns and inflation in China.

Azizi et al (2012) have investigated the relationship between stock returns and inflation in Iran. This research was conducted using annual data from 1991-2008 using the maximum likelihood method. The results show that stock returns have a negative relationship with the inflation rate.

Mousavi and Ragheb (2013) have investigated the effect of inflation rate on stock market performance in Iran with seasonal data in the period of 2001-2010. This research has been carried out using the method of self-explanatory vector pattern with wide intervals. The results show that the effect of the inflation rate on the variables of transaction value and transaction volume is positive in the long term.

Pedram et al (2013) investigated the asymmetric effects of inflation on stock prices in the Tehran Stock Exchange using the impulse reaction function (IRF) method. This research was conducted using seasonal

data from 2001-2011. The results show that inflation has an asymmetric effect on stock prices. So that the negative effects caused by the increase in the inflation rate on the stock price index are more than its positive effects.

In a research, Shahrazi et al. (2022) have investigated the effect of global commodity prices, exchange rates and stock market returns on inflation in Iran. In this research, a structural vector autoregression (SVAR) model and monthly data in the period of 2009-2018 have been used. The results show that the effect of global commodity prices on the inflation rate in Iran is greater than the effect of stock returns and exchange rates.

Azizi et al (2012) have studied the relationship between stock returns and inflation in Iran. The results show that stock returns are negatively related to inflation.

Mousavi and Ragheb (2014) have studied the effect of inflation rate on stock market performance. The results show that the effect of inflation rate on the variables of transaction value and trading volume is positive in the long run.

Pedram et al (2014) have investigated the asymmetric effects of inflation shocks on stock prices in the Tehran Stock Exchange. The results show that inflation has an asymmetric effect on stock prices. So that the negative effects of rising inflation on the stock price index are greater than its positive effects.

Heidari and Rafah Kahriz (2017) have examined the stability of the stock market due to inflation. The results show that the inflation rate has a positive and significant effect on stock returns in the high-yield regime (bull regime), but in the low-yield regime (bear regime) this effect is not significant.

Najafi et al (2019) have studied the effect of inflation rate on stock returns on the Tehran Stock Exchange by Johansen cointegration. The research results show that inflation in the short run has a negative effect on investment in the stock market.

Ebrahimi (2019) in a study has investigated the relationship between macroeconomic variables and the stock market in Iran. This research has been done using monthly data in the period of 2005-2017 using data mining algorithm. The results of implementing ten different weighting models on the data showed that the three variables of inflation rate, trade balance and GDP are important variables in determining the stock price index in Iran.

A review of the theoretical and empirical literature on the relationship between inflation and the stock market shows that there is no clear answer in this regard and the results obtained are different from one country to another. Researches that have been conducted in Iran (such as Azizi et al. 2011, Mousavi and Ragheb 2013 and Pedram et al. 2013) have examined the relationship between inflation and stock returns, and these researches actually show the amount of stock returns. have investigated in inflationary conditions and have not investigated the impact of the stock market on the inflation rate. Therefore, there is a research gap in this regard. Therefore, in this research, an attempt has been made to investigate the effect of the stock market on inflation in Iran. In other words, this research is looking for the issue of whether it is possible to attract the stray liquidity in the Iranian economy by managing the stock market and prevent fluctuations in other markets and inflation in the economy. Therefore, the current research is new in Iran and is completely different from the previous research.

3. Methodology

The purpose of this study is to investigate the impact of stock market on inflation in the Iranian economy. The research model is modeled for the Iranian economy using the article by Pardahan et al (2013) and the article by Soleiman et al (2016). The research model in Equation (1) is logarithmic.

$$P_t = \beta_0 + \beta_1 \text{LN}GDP_t + \beta_2 \text{LN}EX_t + \beta_3 \text{LN}M_t + \beta_4 \text{LN}TRV_t \quad (1)$$

In Equation (1), P_t is the percentage rate of inflation based on the consumer price index as a dependent variable. The GDP logarithm ($\text{LN}GDP_t$), the exchange rate logarithm ($\text{LN}EX_t$), the liquidity logarithm ($\text{LN}M_t$) and the stock market value logarithm ($\text{LN}TRV_t$) are independent variables. In the theoretical

justification of the presence of independent variables in the model, it can be said that in all economic theories, liquidity has been proposed as a factor influencing inflation. Also, economic prosperity and production growth are usually accompanied by rising prices. In the Iranian economy, one of the factors causing inflation, which has been addressed in various studies, is the increase in the exchange rate, which has been referred to as imported inflation. The variable value of stock market transactions is included in the model as an indicator through which the stock market can affect inflation. In fact, it is assumed that the higher the index, the more liquidity is absorbed in the stock market and therefore less liquidity in the gold, currency, car, housing, etc. markets, which leads to a reduction in turbulence in these markets. And consequently inflation is controlled.

The research data is related to the period of 1990-2019 which has been collected from the time series database of the Central Bank of the Islamic Republic of Iran. The year 1990 is the first year after the war and the year 2019 is the last year for which statistics and information were available. Table (1) shows the descriptive statistics of the data including mean, standard deviation, maximum, minimum, skewness and elongation. It is observed that the skewness of all variables is in the range (-2, 2) and the variables are normal in terms of skewness. Also, the amount of elongation of all variables is in the range (-2, 2) and indicates that the variables are normal in terms of elongation.

Table 1: Statistical description of model variables

Variable	Mean	Standard deviation	Max	Min	Skewness	kurtosis
P	19.03	9.38	49.11	9.01	1.524	2.704
LNLM	13.235	1.993	16.543	10.042	-0.020	-1.204
LNEXR	9.012	0.986	10.608	7.235	-0.175	-0.453
LNGDP	14.214	0.291	14.605	13.710	-0.140	-1.60
LNTRV	10.021	2.713	13.779	4.170	-0.455	-0.939

The autoregressive distributed Lag method (ARDL) is used to estimate the model. The use of traditional methods in econometrics for experimental studies is based on the assumption of stationary of variables. But studies in this area show that in the case of many time series, this assumption is incorrect and most of these variables are unstable. This may cause fake regression. Therefore, according to the theory of cointegration in modern econometrics, it is necessary to use methods in estimating functions when using time series that pay attention to the problem of stationary and cointegration. The autoregressive distributed lag method is one of the methods in which, unlike the Johansen-Josilius method, where all variables must be stable from the first degree, the degree of stationary of the variables does not have to be the same and only by determining the intervals. Suitable for variables, the appropriate model can be selected. Therefore, according to these considerations, ARDL method has been used in this study. The autoregressive distributed lag method can be shown as follows (Nofaresti, 1999, 93).

$$Q(L, p)Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \beta_i(L, q_i)X_{it} + U_t \quad (2)$$

In formula (2), α_0 is intercept of regression, Y_t is the dependent variable, and L is the lag operator, which is:

$$L^j Y_t = Y_{t-j} \quad (3)$$

In Equation 3 we have:

$$Q(L, p) = 1 - Q_1 L^1 - Q_2 L^2 - \dots - Q_p L^p \quad (4)$$

$$\beta_i(L, q_i) = 1 - \beta_{i1} L - \beta_{i2} L^2 - \dots - \beta_{iq} L^{q_i} \quad (5)$$

The optimal number of lags for each variable can be determined using the criteria of Akaike, Schwarz-Bayesian and Hanan Quinn. In ARDL method, long-term relationship estimation is done in two steps. In the first stage, the existence of a long-run relationship between the variables of the model is tested. To do this, the band test provided by Narayan is used. In this test, if the value of the test statistic is higher than the high band, there is a long-term relationship between the model variables. If the value of the test statistic is less than the lower band, there is no long-term relationship, and if the value of the test statistic is between the top and bottom bands, this test can not confirm the existence or non-existence of a long-term relationship.

If the existence of a long-run relationship between model variables is proven, long-term coefficients are estimated and inferences about their value are made. The coexistence cointegration between economic variables provides the basis for the use of error correction models. The error correction pattern relates short-term fluctuations to their long-term values. When the two variables X and Y are cointegrated, there is a long-run equilibrium relationship between them. Of course, in the short term there may be unequilibrium. In this case, the relation error sentence (6) can be considered as an equilibrium error.

$$Y_t = \beta X_t + U_t \quad (6)$$

$$U_t = Y_t - \beta X_t$$

This error can now be used to link the short-term Y_t behavior to its long-run equilibrium value. For this purpose, equation (7) can be written.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta X_t + \alpha_2 \hat{u}_{t-1} + \varepsilon_t \quad (7)$$

In Equation (7) ε_t is a white noise and \hat{u}_{t-1} is regression estimation error in Equation (6) with a lag. Such a pattern is known as the error correction model (ECM), in which changes in Y_t are related to the equilibrium error of the previous period. We put the error correction sentence (ECT), which is the same as the regression error sentence of the long-term static pattern, as an intermittent explanatory variable in the ECM

pattern and obtain short-term dynamics. The ECT coefficient indicates the rate of adjustment towards equilibrium and is expected to be negative in terms of the signal.

4. Result

4.1. Stationary of variables

Augmented Dickey-Fuller (ADF) test was used to evaluate the stationary of the variables. In this test, the number of lags required to eliminate correlation was determined based on the Schwartz-Bayesian criterion. The results of the stationary test are given in Table (2). The results show that all model variables are stable after one-time differentiation, so the stationary is of the first degree.

Table 2: Variable stationary test results

Variables	Lag	Intercept	Trend	Statistics ADF	Critical value	Result
LNCPI	2	*	-	1.63	2.98	Non stationary
LNCPI	1	*	*	3.042	3.59	Non stationary
D LNCPI	1	*	-	3	2.98	Stationary
LNМ	0	*	-	0.61	2.98	Non stationary
LNМ	1	*	*	3.34	3.59	Non stationary
D LNМ	0	*	*	3.87	2.98	Stationary
LNEXR	1	*	-	1.29	2.98	Non stationary
LNEXR	1	*	*	2.80	3.59	Non stationary
D LNEXR	0	*	-	3.15	2.98	Stationary
LNGDP	0	*	-	1.21	2.97	Non stationary
LNGDP	0	*	*	1.49	3.58	Non stationary
D LNGDP	0	*	-	5.28	2.98	Stationary
LNTRV	0	*	-	2.21	2.97	Non stationary
LNTRV	0	*	*	3.22	3.58	Non stationary
D LNTRV	0	*	-	6.71	2.98	Stationary

4.2. Short-term model estimation (Dynamic Model)

In this section, using the collected data related to the period 1990-2019, the short-term model (dynamic model) was estimated by ARDL method. The number of lags was determined based on the Schwartz-Bayesian index with a maximum of two lags. The tests of classical hypotheses as well as the functional form test of the model were performed, the results of which are shown in Table (3). According to the results, the accuracy of the structural form of the model was confirmed using a Ramsey reset test. Also, the accuracy of classical regression assumptions was confirmed.

Table 3: Test of model assumptions

Type of test	Statistics	Prop	Result
Ramsey Reset Test	2.428	0.116	Confirm the functional form of the model
ARCH Test	0.815	0.455	No heterogeneity of variance
Breusch-Godfrey Test	1.768	0.191	No serial correlation
Jarque-Bera Test	0.128	0.937	Confirmation of the normality of the residuals

After reviewing the model validation tests, we now consider the results of short-term model estimation. The results of short-term estimates are shown in Table (4). In this estimate, the inflation rate is a dependent variable. As can be seen, the coefficients of all model variables are significant at the error level of less than 5%. The results show that liquidity and GDP in the same period affect the inflation rate, but exchange rate variables and the value of stock market transactions affect the inflation rate both in the current period and with a period of interruption.

Table 4: Short-term model estimation results

Variables	Coefficient	S.d	t- Statistics	Prop
LNLM	3.70	1.31	2.82	0.011
LNEXR	28.24	8.51	3.34	0.003
LNEXR(-1)	-21.05	3.99	5.27	0.000
LNGDP	2.17	0.953	2.28	0.033
LNTRV	4.04	1.91	2.11	0.047
LNTRV(-1)	-4.99	1.75	-2.85	0.009
$R^2 = 0.753$		$DW = 2.21$		

4.3. Estimation of long-term model

To estimate the long-run relationship between the model variables and also to estimate the elasticities, the possibility of a long-run relationship must first be examined. For this purpose, the Narayan band test was used. The results of this test are shown in Table (5). The value of F statistic of the test is 10.80, which is higher than the value of the high band (3.48), so the existence of a long-term relationship is confirmed.

Table 5: Narayan band test results

Statistics	Down Band	High Band	Result
10.80	2.26	3.48	Confirmation of a long-term relationship

Then, the long-run relationship was estimated, the results of which are reported in Table (6). As can be seen, all model variables at the error level of less than 5% have a significant effect on inflation in the Iranian economy. Liquidity, exchange rate and GDP have a positive effect and the value of stock market transactions has a negative effect on inflation. For the effect of all variables on the inflation rate is compatible with theoretical foundations. Among the model variables, the exchange rate variable with a coefficient of 8.64 has had the greatest impact on inflation in the Iranian economy, so that a one percent increase in the exchange rate increases the inflation rate by 8.64 percent, and In terms, it is the most important factor in creating inflation in the Iranian economy. After the exchange rate, the liquidity variable with a coefficient of 4.17 has the greatest impact on inflation, so that a one percent increase in liquidity increases the average inflation rate by 4.17 percent. The variable of GDP has also been effective in causing inflation in the Iranian economy. The coefficient of impact of this variable is 3.36. So that along with a one percent increase in GDP in the Iranian economy, the inflation rate also increases by 3.36 percent. Of course, this increase in inflation is accompanied by economic prosperity.

Table 6: Results of long-term relationship estimation

Variables	Coefficient	S.d	t- Statistics	Prop
LNM	4.17	1.22	3.42	0.019
LNEXR	8.64	2.68	3.22	0.028
LNGDP	3.36	1.58	2.12	0.047
LNTRV	-1.47	0.542	-2.69	0.035

Table (6) shows the effect of stock market value on inflation that is the main purpose of this study. The results of the long-run relationship show that the variable value of transactions in the stock market has a negative effect on inflation. The coefficient of this variable is 1.47 and indicates that a one percent increase in the value of transactions in the stock market reduces the average inflation rate by 1.47 percent. Therefore, it can be used as a tool to control inflation in the Iranian economy. Although the impact factor of the value of transactions in the stock market is lower than other variables, but given the negative impact of this variable on inflation, it can be a policy tool to curb inflation. So that by supporting the stock market and managing liquidity in the economy and directing it to the stock market, part of inflation in the Iranian economy can be controlled.

4.4. Estimation of error correction model

The existence of a long-run relationship between a set of model variables provides a basis for using the error correction model in which short-term fluctuations are related to their equilibrium and long-term values. Therefore, the model error correction model was estimated, the results of which are shown in Table (7). What is important in the error correction model is the ECT(-1) coefficient. The value of this coefficient is equal to -0.65. The negativity of this coefficient confirms the existence of cointegration between the model variables and the existence of a long-run relationship. The value of this coefficient indicates that one percent change in the exogenous variables of the model affects the inflation rate by 0.65 percent in each period. In other words, any change in the independent variables of the model after about a year and a half

of its full effect Indicates inflation. According to this interpretation, if the value of transactions in the stock market increases by one percent, after 1.5 years, the inflation rate will decrease by 1.47 percent.

Table 7: Results of estimating the error correction model

Variables	Coefficient	S.d	t- Statistics	Prop
DLNM	3.70	1.31	2.82	0.011
DLNEXR	28.44	8.51	3.34	0.003
DLNGDP	2.17	0.953	2.28	0.033
DLNTRV	4.04	1.91	2.11	0.047
ECT(-1)	-0.65	0.167	-3.87	0.000

5. Conclusion

In this study, the effect of stock market transactions on inflation in the Iranian economy was investigated. To do this, a model was used in which inflation as a dependent variable and the value of stock market transactions along with the variables of liquidity, exchange rate and GDP were independent or exogenous variables. The model was estimated by autoregressive distributed Lag method (ARDL). The results of model estimation showed that the variables of liquidity, exchange rate and GDP have a positive effect on inflation and the variable of value of transactions in the stock market has a negative effect on inflation. The exchange rate variable has the greatest impact on the inflation rate in the Iranian economy. So that by controlling the exchange rate, the inflation rate is greatly reduced.. After the exchange rate, the liquidity variable has the greatest impact on inflation on the Iranian economy. These results are consistent with previous findings and theoretical foundations. The results indicate that the growth of GDP is also associated with the growth of inflation in Iran. In fact, with the boom in production, the inflation rate also increases. The main finding and innovation of this research is that the inflation rate has a negative relationship with the value of transactions in the stock market. So that one percent increase in the value of transactions in the stock market reduces the inflation rate in the Iranian economy by 1.47 percent. As a result, the stock market can be used as a tool along with other monetary and financial instruments to control inflation. Therefore, policymakers are advised to provide stock market development by supporting the stock market and informing and educating everyone about the stock market. In this case, part of the liquidity from other markets such as foreign exchange, gold, cars, etc. has moved to the stock market, which will be effective in controlling inflation. The results of estimating the error correction model showed that if the value of transactions in the stock market increases by one percent, its full effect on the inflation rate is 1.47 percent, which will be realized after 1.5 years.

References

- Albulescu, T.A, Aubin, C. & Goyeau, D. (2018). Stock prices, inflation and inflation uncertainty in the U.S: testing the long-run relationship considering Dow Jones sector indexes. *Journal Applied Economics*, 49, 1-22.
- Azizi, F. Khodavisi, H & Johari, F. (2012). Investigating the relationship between inflation and stock returns of Tehran Stock Exchange: Evaluation of Fama succession hypothesis. *Quarterly Journal of Economic Research*, 12(2),135-117.

- Cakan, E. (2013). Non-linear Causality between Stock Returns and Inflation Uncertainty: Evidence from the US and the UK. *International Business and Economics Research Journal*, 12 (1), 63-70.
- Cappelletti, G., Guazzarotti, G. & Tommasino, P.(2017). The stock market effects of a securities transaction tax: Quasi-experimental evidence from Italy. *Journal of Financial Stability*, 31, 81-92.
- Ebrahimi, M. (2019). Investigating the effect of large economic variables on the Iranian stock market using data mining algorithms. *Financial Economics Quarterly*, 13(94), 309-283.
- Ellington, M., & Milas, S. (2019). Global liquidity, money growth and UK inflation. *Journal of Financial Stability*, 42, 67-74.
- Fouejieu, A. (2017). Inflation targeting and financial stability in emerging markets. *Economic Modelling*, 60, 51-70.
- Groenewold, N., O'Rourke, G., & Thomas, S. (1997). Stock Returns and Inflation: A Macro Analysis. *Applied Financial Economics*, 7, 127-136.
- Hanan, A.D., & Shatha, A.K. (2017). The relationship between inflation and stock market performance in Jordan. *European Journal of Business and Management*, 9(29), 142-150.
- Heydari, H. & Refah Kahriz, A. (2017). Investigating the Stability of the Stock Market as a Result of Changes in Inflation and Its Uncertainty. *Quarterly Journal of Econometric Modeling*, 3(8), 110-85.
- Humpe, A., & Macmillan, P. (2009). Can macroeconomic variables explain long-term stock market movements? A comparison of the US and Japan. *Applied Financial Economics*, 19 (2), 111-119.
- Kim, S., & Mehrotra, A. (2017). Managing price and financial stability objectives in inflation targeting economies in Asia and the Pacific. *Journal of Financial Stability*, 29: 106-116.
- Morley, B. (2002). Output, consumption and the stock market implications for European convergence. *Applied Economics*, 34, 317-323.
- Mousavi Haghighi, M.H., & Ragheb, M. (2014). The effect of inflation rate on stock market performance in Iran. *Monetary Banking Research*, 7(19), 125-142.
- Najafi, H., Pourghorban, M.R., & Ehsanfar, M.H. (2019). *The effect of inflation and currency price fluctuations on stock prices on the stock exchange*. National Conference on Economics, Development Management and entrepreneurship, Iran, University of Sistan Baluchistan.
- Noferesti, M. (1999). *Unit root and cointegration in econometrics*. Tehran: Rasa Cultural Services Institute, first edition.
- Pedram, M. Shirin Bakhsh, S., & Roostaei, A. (2014). Investigating the Asymmetric Effect of Inflation and the Stock Price Index of the Tehran Stock Exchange. *Quarterly Journal of Financial Knowledge of Securities Analysis*, 7(22), 61-75.
- Pradhan, R.P. (2011). Financial Development, Growth and Stock Market Development: The Trilateral Analysis in India. *Journal of Quantitative Economics*, 9 (1), 134-145.
- Pradhan, R.P., Arvin, M.B., Samadhan, B., & Taneja, S. (2013). The impact of stock market development on inflation and economic growth of 16 ASIAN contries: A panel VAR approach. *Applied Econometrics and International Development*, 13(1), 203-220.
- Ratanapakorn, O., & Sharma, S. C. (2007). Dynamic Analysis between the US Stock Returns and the Macroeconomic Variables. *Applied Financial Economics*, 17 (5), 369-377.
- Sathyanarayana, S. & Gargesa, S. (2018). An Analytical Study of the Effect of Inflation on Stock Market Returns. *IRA-International Journal of Management & Social Sciences*, 13(2), 48-64.

- Satti, S.L., Shahbaz, M., Mujahid, N. & Ali, A. (2013). Impact of Financial Development and Globalization on Inflation: The Role of Remittance and Economic Growth in Bangladesh. MPRA, no 51675. <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/51675>
- Shahrazi, M., Ghaderi, S. & Sanginabadi, B. (2022). Commodity prices and inflation: an application of structural VAR. *Applied Economics*, Volume 0, Issue 0 pp. 1-11. Doi: 10.1080/00036846.2022.2108753
- Sulaiman, I., Arshed, N., & Hassan, M.S. (2016). Stock Market Development, Can it Help Reduce Inflation in SAARC Countries?. *Journal of Accounting, Finance and Economics*, 6(1), 101 – 110.
- Wang, R. & Li, L. (2020). Dynamic relationship between the stock market and macroeconomy in China (1995–2018): new evidence from the continuous wavelet analysis. *Economic Research*, 33(1), 521-539. doi: 10.1080/1331677X.2020.1716264
- Zhu, S., Kavanagh, E. & O’Sullivan, N. (2020). Inflation targeting and financial conditions: UK monetary policy during the great moderation and financial crisis. *Journal of Financial Stability*, 53, 1-16.

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2023, 19(2)

Üniversite Öğrencilerine Yönelik İş Bulma Kaygısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Development of the Job Finding Anxiety Scale for University Students: Validity and Reliability Study

Aysu GÜL-ŞANLI¹, Zeynep Öznur YAZAN², Furkan KİRAZCI³,

Ayşenur BÜYÜKGÖZE-KAVAS⁴

Geliş Tarihi (Received): 10.11.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 14.09.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Öz: İşsizlik, küresel anlamda, günümüzün yaygın problemlerinden biri haline dönüşmektedir. Ekonomik koşullar, teknolojik ilerlemeler, küresel salgın gibi birçok faktör işsizliğin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. İşsizlik verileri, bu problemin tüm yaş grupları açısından bir risk faktörü olduğunu ortaya koysa da özellikle gençlerin işsizlikten daha fazla etkilenen bir grup olduğu görülmektedir. Genç nüfustaki artış, arz-talep dengesizliğine yol açmakta ve üniversite mezuniyeti sonrası bireylerin nitelikli işlere yerleşme oranlarını giderek düşürmektedir. Bu durum üniversite öğrencileri arasında iş bulmaya yönelik kaygıların artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin iş bulamamaya yönelik kaygılarını ortaya koyan geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Çalışma kapsamında iki farklı örneklem grubundan veri toplanmıştır. İlk örneklem grubu için 456 üniversite öğrencisinden veri toplanmış ve elde edilen verilerle, açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. İkinci örneklem grubunda ise 862 üniversite öğrencisinden veri toplanmış ve elde edilen verilerle doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin 10 madde ve tek faktörden oluşan bir yapı sergilediği bulunmuştur. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ise, 10 maddelik ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca güvenilirlik çalışmaları, ölçeğin iyi düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu göstermiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, iş bulma kaygısı ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu ortaya koymakta ve üniversite öğrencileri açısından bu problemin tespit edilmesine kullanılabileceğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: İşsizlik, İş Bulma Kaygısı, Ölçek Geliştirme, Geçerlik, Güvenirlik

&

Abstract: Unemployment is becoming one of today's common problems. Many factors such as economic conditions, technological advances, and the global epidemic play an important role in the increase in unemployment. Although unemployment data reveal that it is a risk factor for all age groups, young people are affected more severely. The increasing young population causes an imbalance in supply and demand, and the rate of placement in qualified jobs after a university degree is gradually decreasing. This situation increases the anxiety about finding a job among university students. This study aims to develop a valid and reliable measurement tool that reveals university students' anxiety about finding a job. The data were collected from 2 sample groups. For the first sample group, data were collected from 456 university students and exploratory factor analysis was performed with the obtained data. In the second sample group, data were collected from 862 university students and confirmatory factor analysis was performed with the obtained data. As a result of the exploratory factor analysis, it was found that the scale exhibited a structure consisting of 10 items and a single factor. As a result of confirmatory factor analysis, it was seen that the 10-item scale had good fit values. In addition, reliability studies have shown that the scale has a good level of reliability. The findings reveal that the job anxiety scale is a valid and reliable measurement tool and show that it can be used to detect this problem for university students.

Keywords: Unemployment, Job Finding Anxiety, Scale Development, Validity, Reliability

¹ Öğr. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, aysu.gul@omu.edu.tr, 0000-0002-1979-3480.

² Araş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, PDR Anabilim Dalı, zeynepoznur.ergin@omu.edu.tr, 0000-0002-5746-4469. (Sorumlu Yazar)

³ Araş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, PDR Anabilim Dalı, furkan.kirazci@omu.edu.tr, 0000-0002-5746-4469.

⁴ Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, PDR Anabilim Dalı, aysenur@omu.edu.tr, 0000-0001-9072-7040.

Atıf/Cite as: Gül-Şanlı, A., Yazan, Z. Ö., Kirazcı, F. & Büyükgöze-Kavas, A. (2023). Üniversite Öğrencilerine Yönelik İş Bulma Kaygısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(2). 349-364.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

Etik Beyan: Bu çalışma için araştırmacılar bağlı oldukları üniversitenin Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği kurulundan 022-805 numaralı karar ile gerekli etik izni almışlardır.

1.Giriş

İşsizlik, Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkenin önemli bir problemi olarak mevcudiyetini korumaktadır (Güney ve Cin, 2020; Kıcırcı, 2017). Araştırmalar dünyada kronikleşmiş bir problem olan işsizliğin ve özellikle de genç işsizliğinin altında yatan pek çok faktör olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmacılara göre işsizliğe etki eden faktörlerden ilki işgücü piyasasındaki arz-talep dengesine doğrudan etkisi olduğu için zayıf makroekonomik performanstır (Görlich vd., 2013). Bu bağlamda dünya ekonomisini ciddi şekilde sarsan Covid-19 salgınının ülkelerin ekonomisini derinden etkileyerek işsizlik problemini artırıcı bir rol oynadığı söylenebilir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO, 2021) son zamanlarda yayınladığı raporunda Covid-19 salgınının dünya ekonomisini ve dünya genelindeki iş gücü piyasalarını ciddi şekilde etkilediği ve özellikle gençleri diğer yaş gruplarına göre daha fazla zarara uğrattığının altı çizilmektedir. Buna göre küresel çaptaki genç istihdamında 2020 yılında %8,7 oranında düşüş görülmüş ve bu durum orta gelirli ülkelerde daha da belirgin olarak hissedilmiştir. Bu bağlamda, Tablo 1'de gösterilen Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK, 2022) son beş yıllık işsizlik verileri dikkate alındığında, Covid-19 salgınının ve beraberinde gelen olumsuz ekonomik görünümün etkisi daha somut bir şekilde anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Yıllara Göre İşsizlik Oranları

Yıllar	Genel İşsizlik (15 +)	Genç İşsizliği (15-24 yaş)
	Yüzde oranı	Yüzde oranı
2018	% 11,0	% 20,3
2019	% 13,7	% 25,4
2020	% 13,4	% 25,9
2021	% 12,0	% 22,6
2022	% 11,4	% 21,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2022

Tablo 1'de verilen TÜİK (2022) işsizlik verileri incelendiğinde, genel işsizlik oranlarının 2019 yılında ciddi bir artış gösterdiği fakat 2022 yılına kadar aşamalı olarak düştüğü görülmektedir. Buna rağmen, 2022 yılının ilk çeyreği için hesaplanan genel işsizlik oranı 2018 yılındaki oranların altına hala düşmemiştir. Tablo 1'de verilen işsizlik oranlarının sadece Covid-19 salgını dolayısıyla ortaya çıkan ekonomik dalgalanmalardan kaynaklandığını söylemek mümkün değildir. Özellikle OECD'nin raporu incelendiğinde Türkiye'de gerek ekonomi politikaları gerekse bölgesel risklerden kaynaklı olarak işsizlik oranlarında artış yaşandığının ve 2023 yılında da Türkiye'deki işsizlik oranının %10'un üzerinde kalacağına altı çizilmektedir (OECD, 2022). Türkiye'deki işsizlik oranlarında birçok faktörün etkisi olmasına karşın bu kısımda dikkat edilmesi gereken kısmın işsizlik oranlarındaki dalgalanmalar olduğu söylenebilir. Tablo 1 incelendiğinde özellikle dikkat çeken önemli bir unsurun genç işsizlik oranları olduğu

söylenbilir. Genç işsizlik oranları dikkate alındığında, genel işsizlik oranlarının yaklaşık iki katı daha yüksek olduğu ve yıllara göre daha keskin bir değişim sergilediği görülmektedir. Bu veriler araştırmacıların genç işsizliğinin yetişkin işsizliğine göre daha fazla dalgalanma eğiliminde olduğuna ve genç nüfusun büyük ekonomik krizlerden daha fazla etkilendiğine yönelik varsayımlarını destekler niteliktedir (Dietrich, 2013; Ryan, 2001).

Makroekonomik göstergelerin yanı sıra özellikle genç işsizliğine etki eden bir diğer unsurun artan genç nüfus olduğu belirtilmektedir (Görlich vd., 2013). Bu bağlamda TÜİK verilerine göre Türkiye'deki genç nüfus oranı 2021 yılı sonunda %15,3 olarak belirtilmiş ve bu oranın Avrupa Birliği üyesi olan 27 ülkenin genç nüfus oranından daha yüksek olduğu ifade edilmiştir (TÜİK, 2022). Dolayısıyla nüfusun %15,3'lük bir kesimi olan 15-24 yaş arası gençlerin büyük bir iş gücü arzı oluşturmalarına karşın aynı oranda iş gücü talebinin bulunmaması genç işsizliğini artırıcı faktörlerden biri olarak düşünülebilir. Alanyazında genç işsizliğinin olası nedenlerinden birisinin de genç işçilerin sahip oldukları niteliklere yönelik arz-talep uyumsuzluğu olduğu belirtilmektedir (Coenjaerts vd., 2009). Bu konuda Türkiye'deki yükseköğretim kurumları üzerine araştırma yapan Habibi (2017), 2000'lerin başından itibaren Türkiye'deki üniversite sayılarında ciddi bir artış olduğunu belirtmiş ve bu durumun hem üniversitelerin nitelik olarak geri kalmasına hem de iş gücü piyasasında karşılanamayacak oranda üniversite mezunu arzının meydana gelmesinde önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Yükseköğretim Kurulunun (YÖK) güncel verileri incelendiğinde 2021-2022 dönemi itibari ile toplam lisans öğrencisi sayısının 4.5 milyonu geçtiği, ön lisans öğrenci sayısının ise 3 milyonun üzerinde olduğu görülmektedir (YÖK, 2022). Dolayısıyla kişilerin bir üniversiteden mezun olduktan sonra beklentileri yönünde sahip oldukları nitelikler ile uyumlu bir iş bulamamalarının Türkiye'deki genç işsizliğinin önemli nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. Sonuç olarak yukarıda sıralanan çeşitli nedenlerin istihdam edilme veya iş bulma konusunda özellikle en hassas gruplardan biri olan gençler üzerinde büyük bir baskı yarattığı söylenebilir (Thompson vd., 2019). Bu durum çalışma çağına olan genç yetişkinlerin iş bulma kaygısını daha fazla tetikleyebilmektedir (Güney ve Cin, 2020; Hwang, 2017).

Alanyazın incelendiğinde kaygının durumluk ve sürekli kaygı olmak üzere iki tür altında ele alındığı görülmektedir (Spielberger, 1966). Sürekli kaygı, bireyin birçok durumu tehdit edici olarak değerlendirme, kaygı uyandıran durumlardan kaçınma ve yüksek düzeyde temel fizyolojik uyarılma gösterme eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Elwood vd., 2012: 648). Durumluk kaygı ise bir duruma özgü olarak ortaya çıkmakta ve söz konusu durumun ortadan kalkmasıyla son bulmaktadır (Spielberger, 1966). İş bulma kaygısı genel olarak kişilerin istihdam edilemeyeceklerine ve işsiz kalacaklarına yönelik duydukları endişeye atıfta bulunmaktadır (Dursun ve Aytaç, 2009). İş bulma kaygısının özellikle okuldan işe geçiş dönemlerinde olmalarından dolayı üniversite öğrencilerinin sıklıkla yaşayabilecekleri kaygılardan biri olduğu ifade edilmektedir (Belle vd., 2022; Kim ve Lee, 2017; Korkmazer, 2020; Okutan ve Akbaş, 2019; Surat ve Ceran, 2020). İş bulma kaygısının temelde mezun olduktan sonra bir iş bulup bulamama şüphesi ile ilgili olması bu kaygının bir duruma bağlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin mezuniyet sonrasında iş bulup bulamayacaklarına yönelik yaşadıkları bu kaygı, kaygı türlerinden durumluk kaygı olarak ifade edilebilir.

Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde gençlerin iş bulma kaygıları üzerine yapılan çok sayıda araştırmanın olduğu görülmektedir. Bu araştırmalardan bazıları daha çok demografik değişkenler ile öğrenim görülen bölümler açısından işsizlik kaygısının ne düzeyde olduğunu incelerken (Ersoy-Kart ve Erdost, 2008; Yaşar ve Turgut, 2020; Yorulmaz, 2019), diğerleri ise farklı değişkenler ile iş bulma kaygısı arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Örneğin Bıkmaç ve Akça-Yağan (2020) tarafından yapılan bir araştırmada iş bulma stresi ile sürekli kaygı ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişki incelenmiş ve iş bulma stresi yaşayanların belirsizliğe tahammülsüzlüklerinin ve sürekli kaygı puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dursun ve Aytaç (2009) tarafından yapılan araştırmada ise iş bulma ümidi, iş önceliği ve iş deneyimi ile durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir ve iş bulma ümidi düşük olan kişilerin daha yüksek kaygı yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Uluslararası

alanyazın incelendiğinde ise iş bulma ya da istihdam edilme kaygısı ile farklı değişkenler arasında ilişkiler bulan araştırmalara rastlanmaktadır. Örneğin, Shin (2019) tarafından Koreli üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada öğrencilerin öz-şefkat düzeyleri ile yaşam doyumları arasındaki ilişkide istihdam edilme kaygılarının aracılık rolü incelenmiş ve istihdam edilme kaygısının söz konusu iki değişken arasında kısmi bir aracılık rolü olduğu görülmüştür. Bu araştırmadan farklı olarak üniversite öğrencileri üzerinde yapılan diğer çalışmalarda da istihdam edilme kaygısının yüksek depresif semptomlar, daha zayıf kişiler arası ilişkiler (Cho ve Jang, 2010) ve artan intihar düşünceleri (Yoon ve Lee, 2012) ile anlamlı ilişkiler gösterdiğine yönelik bulgular da elde edilmiştir.

Konu ile ilgili araştırmalar genel olarak incelendiğinde iş bulma kaygısının daha çok olumsuz duygu durumları ile arasındaki ilişkinin incelendiği ve araştırmaların benzer bulgularda birleştiği görülmektedir. Fakat özellikle Türkiye’de yapılan araştırmalarda üniversite öğrencilerinin iş bulma kaygıları ölçülürken birbirinden farklı yöntemlerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Araştırmalarda sıklıkla kullanılan yöntemlerden birisi kişilerin iş bulmaya yönelik herhangi bir kaygı yaşayıp yaşamadıklarını tek bir soru ile sormak ve beraberinde durumluk ve sürekli kaygı ölçeklerinden alınan puanlarla bu iki ölçümü birleştirerek öğrencilerin iş bulma kaygılarına yönelik bir çıkarım yapmaktır (Bıkmaz ve Akça-Yağan, 2020; Dursun ve Aytaç, 2009). Diğer araştırmalarda ise araştırmacılar üniversite öğrencilerinin iş bulma kaygılarına yönelik tutumlarını ölçebileceğine inandıkları farklı sorular sormuşlar; ancak bu sorular için geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapmaksızın araştırmalarında söz konusu soruları bir ölçek gibi kullanmışlardır (Ersoy-Kart ve Erdost, 2008).

Alanyazında doğrudan iş bulma kaygısına yönelik bir ölçeğin geliştirildiği araştırmalara da rastlanmaktadır. Örneğin Aslan ve Uğraş (2021) spor bilimleri öğrencilerinin iş bulma kaygılarını ölçmeye yönelik bir tutum ölçeği geliştirmiştir. Ölçeğin maddelerinden birisi “Spor bilimleri fakültesi veya BESYO mezunlarının istedikleri işte çalışmadıklarını görmek kaygımı artırıyor” şeklindedir (Aslan ve Uğraş, 2021). Bu madde ölçeğin yalnızca çok spesifik bir grup (spor bilimleri öğrencileri) üzerinde uygulanabileceğini göstermektedir. Farklı bir araştırmada ise iktisadi ve idari bilimler öğrencilerinin geleceğe yönelik iş bulma kaygılarını ölçmek amacıyla bir ölçek geliştirme çalışması yapılmıştır (Demir, 2016). Ölçeğin maddeleri incelendiğinde “Yakın çevremde insanların bölümüme karşı olumsuz düşünceleri kişisel gayretimi azaltmaktadır” ve “Bölümümüzün çok fazla mezun vermesi iş bulma imkanımı azaltmaktadır” gibi maddeler dikkat çekmektedir. Aslan ve Uğraş’ın (2021) çalışmasına benzer olarak Demir (2016) tarafından geliştirilen ölçeğin de bütün üniversite öğrencilerini kapsamaktan ziyade sadece iktisadi ve idari bilimler fakültesinde yer alan bölümlerde öğrenim gören öğrencilere yönelik olduğu görülmektedir.

Üniversite öğrencilerinin iş bulma kaygısına yönelik farklı bir ölçek geliştirme çalışmasının Tekin-Tayfun ve Korkmaz (2016) tarafından yapıldığı görülmektedir. Araştırmacılar üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısını ölçmek için farklı araştırmacıların yazdıkları o zaman için mevcut olan iş bulma kaygısına yönelik maddeleri toplamışlar ve bu maddeler üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapmışlardır. Yüz kişilik bir üniversite öğrencisi grubundan elde ettikleri veriler üzerinde hem açımlayıcı faktör analizi (AFA) hem de doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapan araştırmacılar analizler sonucunda 26 maddeden oluşan ve 5’li dereceleme yapısına sahip bir ölçek elde etmişlerdir (Tekin-Tayfun ve Korkmaz, 2016). Geliştirilen ölçeğin “Hayattan beklediğim şeylere kavuşabileceğimi ummuyorum” ve “Eğitimim sonrası sanırım bu hayata tutunamayacağım” gibi maddeleri incelendiğinde ölçeğin yalnızca bir iş bulma kaygısı ile ilgili olmadığı, bu kaygıya yönelik umutsuzluk ve stresi de ölçtüğü görülmektedir. Tekin-Tayfun ve Korkmaz (2016) tarafından geliştirilen ölçek her ne kadar bölüm ayırt edilmeksizin bütün üniversite öğrencilerine yönelik olsa da araştırma sürecinde ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin izlenen yöntemlerin ölçme ve değerlendirme açısından önemli sınırlılıklar içerdiği anlaşılmaktadır. Buna göre araştırmacılar 100 kişilik bir örneklem grubundan topladıkları veriler üzerinden hem açımlayıcı hem de doğrulayıcı faktör analizi yaptıklarını belirtmişlerdir. Temelde yeni geliştirilen bir ölçeğin yapı geçerliğini test etmek için kullanılan AFA, ölçek maddeleri arasındaki ilişkilerden yola çıkarak maddeleri gruplamakta ve ölçeğin gizil olan boyutsal yapısını ortaya çıkartmaktadır. Buna karşın DFA ise daha önce

ortaya çıkarılmış yapının farklı örneklem gruplarında aynı sonucu verip vermediğini test etmektedir (Brown, 2015; Karagöz, 2016; Tabachnick ve Fidell, 2015). Dolayısıyla bir ölçeğin yapı geçerliği test edilirken aynı örneklem üzerinde AFA'nın yanında DFA'nın da kullanılması söz konusu amaca hizmet etmemektedir. Ayrıca, bu durum ölçeğin yapısal olarak geçerliğine yönelik önemli bir sınırlılık olarak görülmektedir. Faktör analizleri için farklı örneklem grupları kullanılmasının yanında söz konusu örneklemelerin büyüklüğü de son derece önem arz etmektedir. Araştırmacılar örneklem büyüklüğü arttıkça parametre tahminlerinin kesinliği arttığı için ölçek geliştirme çalışmalarında geniş örneklem gruplarının kullanılmasının her zaman için istenilen bir durum olduğunu belirtmektedirler (Johanson ve Brooks, 2010). Alanyazındaki çeşitli araştırmalar incelendiğinde ise bir ölçeğin gizil yapısının ortaya çıkarılması için ölçekteki madde sayısının en az 10 katı ya da 300 ve üzerindeki bir örneklem genişliğinin birçok araştırma için yeterli bir sayı olduğuna ilişkin önerilere rastlanmaktadır (Coomrey, 1973; Tabachnick ve Fidell, 2015; Worthington ve Whittaker, 2006). Ayrıca Comrey ve Lee (1992) araştırmalardaki 50 katılımcı sayısının çok zayıf, 300 katılımcı sayısının iyi, 1000 katılımcı sayısının ise mükemmeli temsil ettiğini belirtmektedirler. Dolayısıyla Tekin-Tayfun ve Korkmaz (2016) tarafından geliştirilen iş bulma kaygısı ölçeğinin geçerlik çalışmaları sürecinin alanyazında önerilen ölçek geliştirme süreci ile uyuşmadığı ve bu bağlamda özellikle ölçme ve değerlendirme açısından ciddi sınırlılıklar içerdiği görülmektedir.

Yukarıda ayrıntılı olarak açıklanan araştırmalar göz önüne alındığında Türkiye'de iş bulma kaygısı üzerine yapılan ölçek geliştirme çalışmalarının kendi içlerinde birtakım sınırlılıklara sahip olduğu ifade edilebilir. Özellikle iş bulma kaygısına yönelik geliştirilen ölçeklerin gerek belirli bir gruba özgü oldukları gerekse geçerlik ve güvenirliliğine ilişkin birçok sınırlılığı barındırdıkları düşünüldüğünde her grubu kapsayıcı geçerli ve güvenilir özgün bir iş bulma kaygısı ölçeğine ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu araştırmada ölçek geliştirme süreçlerine uygun bir şekilde yürütülerek Samsun ilinde farklı fakültelere devam eden lisans öğrencilerini kapsayıcı geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının geliştirilmesinin amaçlanmış olması araştırmanın özgün yanına işaret etmektedir.

Sonuç olarak özellikle üniversitedeki öğrenciler ekonomik koşullardan ya da diğer faktörlerden kaynaklı olarak eğitimlerini tamamladıktan sonra iş bulup bulamayacaklarına yönelik bir kaygıya sahip olabilmektedirler. Bu durum ise yukarıda belirtildiği üzere öğrencilerin çeşitli olumsuz duygular ve intihar gibi olumsuz düşünceler geliştirmelerine yol açabilmektedir (Cho ve Jang, 2010; Yoon ve Lee, 2012). Dolayısıyla iş bulmaya yönelik yüksek kaygı düzeylerine sahip olan öğrencilerin önceden belirlenmesinin bu öğrencilere yönelik olarak çeşitli önleyici psikolojik müdahalelerin yapılmasına katkı sağlayacağı söylenebilir. Bununla birlikte alanyazın incelendiğinde çeşitli bölümlerde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin iş bulma kaygılarını ölçen belirli standartlarda geçerli ve güvenilir olarak kabul edilebilecek ortak bir ölçme aracının olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla mevcut araştırmanın temel amacı spesifik bir bölümden ziyade genel olarak lisans öğrencilerini kapsayacak ileriye yönelik iş bulma kaygısını ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektedir.

2.Yöntem

2.1.Çalışma Grubu

İş Bulma Kaygısı Ölçeğinin geliştirilmesi amacıyla iki farklı örneklem grubundan veri toplanmıştır. Buna göre araştırmanın örneklem grubu Samsun Üniversitesi'nde ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde en az dört yıllık bir bölümde lisans eğitimine devam eden öğrencilerden oluşmaktadır. İlk örneklem grubunun verileri ile Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), ikinci örneklem grubunun verileri ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. İlk örneklem grubu için 456 katılımcıdan (247 kadın, 209 erkek) veri toplanmıştır. Katılımcılar Fen- Edebiyat (% 33.6), Mühendislik (% 23.2), Eğitim (% 16.2), Veterinerlik (%11.8), İktisadi ve İdari Bilimler (% 6.1), Ziraat Fakültelerinde (%4.6) ve Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Yüksekokulunda (% 4.4) öğrenim görmekte olup 1. Sınıf (% 17.1), 2. Sınıf (% 14.7), 3. Sınıf (% 32.9), 4. Sınıf (% 27.2) ve 5. Sınıf (% 7.9) düzeyinde öğrencilerden oluşmaktadır. İkinci örneklem grubunda ise 862 katılımcı (487 kadın, 375 erkek) yer almaktadır. Katılımcılar Fen- Edebiyat (% 41.5), Eğitim (% 24),

Mühendislik (% 10.6), Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Yüksekokulu (% 10.2), İktisadi ve İdari Bilimler (% 6.9) ve Ziraat Fakültelerinde (% 6.1) öğrenim görmekte olup 1. Sınıf (% 13.7), 2. Sınıf (% 14.6), 3. Sınıf (% 33.9), 4. Sınıf (% 34.5) ve 5. Sınıf (% 3.2) düzeyinde öğrencilerden oluşmaktadır. İki örneklem grubunun da yaş ortalamaları 22 olarak bulunmuştur. Uygulamada gönüllülük esas alınmış ve araştırmacıların kolay ulaşabileceği gruplardan verileri topladığı uygun örnekleme yöntemi (convenience sampling) kullanılmıştır (Fraenkel vd., 2012: 99). Uygun örnekleme yöntemi, araştırmacıya kolay ve hızlı bir veri toplama süreci sağlamak ve araştırmanın problemini yanıtlamak için yeterli bir bilgi sunabilmektedir (Creswell, 2012: 146). Bu nedenle bu çalışmada, zaman sınırlılığı nedeniyle uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

2.2. Ölçek Geliştirme Süreci

İş Bulma Kaygısı Ölçeğinin geliştirilmesinde Worthington ve Whittaker (2006) tarafından önerilen Ölçek Geliştirme Basamakları dikkate alınmıştır. Bu kapsamda ilk olarak alanyazın incelenmiş ve öğrencilerin iş bulmaya yönelik kaygılarını etkileyebilecek etkenler tespit edilmeye çalışılmıştır. Carpenter (2017) ölçek geliştirme sürecinin madde yazımı ve boyutların saptanması aşamasında katılımcıların görüşlerine başvurmak gibi nitel yöntemleri içeren araştırmaların yürütülebileceğini belirtmekte ve çalışmanın problemiyle ilgili çeşitli deneyimlere sahip katılımcıların görüşlerine başvurmanın yapının anlamını daha net ortaya çıkarma ve boyutları saptama noktasında önemli bir katkı sunabileceğini ifade etmektedir. Bu kapsamda araştırmacılar, alanyazın temelinde ölçekte hangi ifadelerin yer alabileceğini belirledikten sonra araştırmaya gönüllü katılım gösteren 10 kişilik üniversite öğrencisi grubuna; “İş bulmaya yönelik düşünceleriniz nelerdir?”, “İş bulma konusunda ne hissediyorsunuz?”, “İş bulma konusunda neler yapıyorsunuz?” şeklinde açık uçlu sorular yöneltilmişler ve yanıtlarını yazılı bir şekilde almışlardır. Bu bağlamda öğrencilerin iş bulma konusuyla ilgili duyguları, düşünceleri ve davranışları saptanmaya çalışılmıştır. Daha sonra iş bulma kaygısı alanında yapılan literatür incelemesi ve öğrencilerden alınan yazılı ifadeler göz önüne alınarak 53 maddeden oluşan bir madde havuzu geliştirilmiştir.

Oluşturulan 53 maddelik deneme formu, uzman görüşüne başvurulmak üzere çalışma alanıyla ilgili bilgi ve deneyimi olan kişilere gönderilmiştir. DeVellis (2014)'e göre uzman görüşü, kapsam geçerliğini artırmanın bir yolu olarak araştırma konusuyla ilgili çalışmalar yapan bireylerden maddelerin uygunluğuna ilişkin geri bildirimlerin alınması sürecidir. Bu bağlamda, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, Kariyer Psikolojik Danışması alanında ulusal ve uluslararası düzeyde çalışmalarını yapan ve ilgili alanda doktora derecesine sahip iki alan uzmanının ve Psikoloji Bölümü, Endüstri ve Örgüt Psikolojisi alanında ulusal ve uluslararası düzeyde çalışmalarını yapan ve ilgili alanda doktora derecesine sahip bir uzmanın görüşüne sunulmuştur. Hazırlanan formda madde havuzunda yer alan her bir maddenin değerlendirilmesinde üçlü derecelendirme kullanılmış ve uzmanlardan “uygun”, “düzeltilmeli”, “uygun değil” seçeneklerinden birini seçmeleri istenmiştir. Uzmanların geri dönütleri doğrultusunda bazı maddeler elendikten sonra dördümlü likert tipinde (1 = Katılmıyorum, 2 = Kısmen Katılmıyorum, 3 = Kısmen Katılıyorum, 4 = Katılıyorum) 39 maddelik bir deneme formu oluşturulmuştur.

2.3. İşlem

Ölçek geliştirme çalışması için araştırmacılar, bağlı oldukları üniversitenin Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği kurulundan 022-805 numaralı karar ile gerekli etik izni almışlardır. Etik izin sonrasında araştırmaya katılım göstermek isteyen öğrencilere ölçekler dağıtılarak gönüllülük ilkesi temelinde veriler toplanmıştır. Veriler bizzat araştırmacılar tarafından yüz yüze toplanmıştır. Uygulama esnasında araştırmacılar katılımcılara çalışmanın amacı hakkında bilgi vermişlerdir. Katılımcılar ölçekleri ortalama 15 dakikalık bir sürede tamamlamışlardır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Pilot çalışma kapsamında hazırlanan 39 maddelik deneme formu, araştırmacılar tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu ile çeşitli fakültelerde öğrenimine devam eden 500 öğrenciye uygulanmıştır. Pilot çalışmanın analizlerine geçmeden önce eksik, hatalı ve rastgele doldurduğu tespit edilen 44 katılımcı veri

setinden çıkartılarak toplamda 456 katılımcı üzerinde, çok sayıda değişkeni birbiriyle ilişkili daha az sayıda faktöre indirgemek amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizi yöntemlerinden (Tabachnick ve Fidell, 2015: 613) Temel Bileşenler Analizi (Principal Components Analysis) kullanılmıştır. Açımlayıcı faktör analizinde örneklemin faktör analizi için yeterliliği Keaiser-Meyer-Olkin (KMO) ile, verilen çok değişkenli normallığı Barlett Küresellik Testi ile test edilmekte ve KMO değerinin bire yakın olması, Barlett Küresellik Testinin ise anlamlı ($p < 0,05$) çıkması, verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir (Field, 2018; Hair vd., 2018; Tabachnick ve Fidell, 2015). AFA'da faktör sayısı belirleme yöntemi olarak Özdeğerlere (eigenvalues) bakılmıştır. Özdeğer varyansa karşılık gelmektedir ve değeri birden büyük olan bileşenlerin, önemli bir gözlenen değişken olarak faktörleri belirlediği ifade edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2015: 649). Son olarak ölçeğin madde faktör yük değerine bakılarak madde elemesi yapılmış ve nihai formu oluşturulmuştur. Hair vd. (2018: 151) faktör yük değerleri için minimum düzeyin 0,40 ve üzerinde olması gerektiğini, 0,50 ve üzeri faktör yük değerlerinin önemli bir düzeyi gösterdiğini ve 0,70 ve üzeri faktör yük değerlerinin yapı için oldukça iyi bir gösterge olduğunu ifade etmektedirler. Bu doğrultuda pilot çalışmanın analizleri sonucunda faktör madde yükü 0,40'ın altında olan 29 madde elenerek, 10 madde ve tek faktörlü bir yapıdan oluşan bir ölçek elde edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği için, iç tutarlılık (Cronbach Alfa) katsayısı hesaplanmıştır. İç tutarlılık katsayısının test, envanter veya ölçeğe göre elde edilen değerinin yorumlanması farklılık gösterse de genel olarak 0,80 ve üzerinde bir iç tutarlılık katsayısının iyi düzeyde bir güvenilirliğe işaret ettiği belirtilmektedir (Field, 2018: 1054). Pilot çalışmada belirtilen analizler için SPSS 21 paket programı kullanılmıştır.

Oluşturulan 10 maddelik ölçeğin, ikinci bir örneklem grubu üzerinde uyumunu test etmek amacıyla DFA yapılmıştır. Geliştirilen ölçek, çeşitli fakültelerde öğrenimine devam eden 1000 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulama sonrasında eksik, hatalı ve rastgele doldurulduğu tespit edilen 148 katılımcı veri setinden çıkartılmış ve toplamda 862 katılımcıyla analiz gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi, ölçülen değişkenlerin önceden belirlenen teorik bir yapıya ne kadar iyi uyum sağladığını ortaya koymaktadır (Hair vd., 2018: 660). Bu kapsamda DFA yöntemlerinden Maksimum Olabilirlik (Maximum Likelihood) yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucu, bazı uyum değerleri üretmektedir. Kline (2019: 269) üretilen model uyum değerlerinden Normlaştırılmış Ki-Kare (χ^2 / sd), Yaklaşık Ortalama Hataların Karekökü (RMSEA), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI) ve Standartlaştırılmış Kök Artık Kareler Ortalaması (SRMR) değerlerinin çalışmalarda rapor edilmesini önermektedir. Önerilen uyum değerlerinden Normlaştırılmış Ki-Kare değerinin 3'ten küçük, CFI'nin 0,90'ten büyük, SRMR değerinin 0,08'den küçük ve RMSEA değerinin 0,06'ten küçük olmasının iyi uyuma işaret ettiği belirtilmektedir (Brown, 2015: 87; Hu ve Bentler, 1999: 27; Kline, 2019: 272-277; Şimşek, 2007: 14).

Ayrıca geliştirilen ölçeğin uyum geçerliği için "Durumluk-Süreklilik Kaygı Ölçeği" ve "Yaşam Doyumu Ölçeği" kullanılmıştır. Uyum geçerliği, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi ile test edilmiştir. İkinci katılımcı grup üzerinde uygulanan ölçeğin güvenilirliği için iç tutarlılık (Cronbach Alfa) katsayısı hesaplanmıştır. Analizlerde SPSS 21 ve AMOS paket programları kullanılmıştır.

2.5. Veri Toplama Araçları

Mevcut araştırma için kullanılan ölçme araçlarına aşağıda sırasıyla yer verilmiştir.

2.5.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacıların hazırladığı formda, yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi, fakülte, okudukları bölüm, ailelerinin algıladıkları sosyo-ekonomik düzey, yaşamın büyük bir çoğunluğunu nerede geçirdikleri, okudukları bölümü isteyerek tercih edip etmediklerine dair sorular yer almaktadır.

2.5.2.İş Bulma Kaygısı Ölçeği

Samsun ilinde eğitimine devam eden üniversite öğrencilerinin iş bulamamaya yönelik kaygılarını ölçmek amacıyla geliştirilen ölçek toplamda 10 maddeden ve tek boyutlu bir yapıdan oluşmaktadır. Ölçeğin dörtlü likert tipinde (1 = Katılmıyorum, 2 = Kısmen Katılmıyorum, 3 = Kısmen Katılıyorum, 4 = Katılıyorum) derecelendirmesi bulunmaktadır. Ölçekteki 10 maddeden sekizi olumsuz ifadeler içerirken (1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10); ikisi olumlu (4,8) ifadeleri içermekte olup ters puanlanmaktadır (Ek-1). Böylece ölçeğin puanları 10-40 arasında değişmekte olup; alınan düşük puanlar kişide iş bulma kaygısının düşük olduğuna, yüksek puanlar ise iş bulma kaygısının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğe ilişkin örnek maddeler “Mezun olduğumda iş bulamazsam diye kaygılanıyorum”, “Çevremdeki insanların eğitimimden daha çok, mezuniyet sonrası iş bulup bulamayacağımı sorması beni rahatsız ediyor” şeklindedir. Ölçeğe ilişkin geçerlik ve güvenilirlik analizi sonuçları, bulgular kısmında yer almaktadır.

2.5.3.Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri

Durumluk ve sürekli kaygının ölçülmesi amacıyla Spielberger tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmaları Öner ve LeCompte (1983) tarafından yapılmıştır. Envanter toplam yirmişer maddeden oluşan iki ayrı ölçekten meydana gelmektedir. Durumluk ve sürekli kaygı ölçeği dörtlü likert tipinde değerlendirilmektedir. Ölçekte ters maddeler de bulunmaktadır. Bu maddeler durumluk kaygı ölçeğinde 10 (1, 2, 5, 8, 10, 11, 15, 16, 19, 20. maddeler) sürekli kaygı ölçeğinde yedi (21, 26, 27, 30, 33, 36 ve 39. maddeler) olmak üzere toplamda 17 tanedir. Ölçeğin kesme puanı 20 ile 80 arasında değişmektedir. Yüksek puanlar, kaygı türünün kişide yoğun olarak yer aldığını göstermektedir. Uyarlanan ölçeğin güvenilirlik çalışması sonucunda, sürekli kaygı ölçeğinin iç tutarlılık katsayısının 0,83 ile 0,87 arasında değiştiği, durumluk kaygı ölçeğinin iç tutarlılık katsayısının ise 0,94 ile 0,96 arasında değiştiği rapor edilmiştir. Test-tekrar-test yöntemi ile hesaplanan güvenilirlik katsayıları ise sürekli kaygı ölçeği için 0,71 ile 0,86; durumluk kaygı ölçeği için 0,26 ile 0,68 arasında bulunmuştur. Ayrıca uyarlanan ölçeğin madde güvenilirliği korelasyonlarına da bakılmış, sürekli kaygı ölçeği için 0,34 ile 0,72; durumluk kaygı ölçeği için 0,42 ile 0,85 arasında bulunmuştur (Öner ve Le Compte, 1983). Ölçeğe ilişkin örnek maddeler “Başıma geleceklerden endişe hissediyorum”, “Son zamanlarda kafama takılan konular beni tedirgin ediyor” şeklindedir.

2.5.4.Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ)

Yaşam doyumunu ölçmek için Diener vd. (1985) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmaları Dağlı ve Baysal (2016) tarafından yapılmıştır. Toplamda 5 maddeden oluşan ölçek beşli likert tipinde (1 = hiç katılmıyorum, 2 = çok az katılıyorum, 3 = orta düzeyde katılıyorum, 4 = büyük oranda katılıyorum, 5 = tamamen katılıyorum) değerlendirilmektedir. Ölçekten alınan puanın yüksek olması yaşam doyumunun yüksek olduğunu göstermektedir. Dağlı ve Baysal (2016) uyarlama çalışmaları kapsamında yapı geçerliği için AFA ve DFA, güvenilirliği için iç tutarlık katsayısı ve test - tekrar- test yöntemini kullanmışlardır. Açıklayıcı faktör analizinde KMO 0,87 bulunmuş ve faktör yük değerlerinin 0,73-0,89 arasında değiştiği görülmüştür. Ayrıca analiz sonucunda ölçeğin açıklanan toplam varyansı %68 bulunmuştur. Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi sonucunda iyi uyum değerlerine sahip olduğu ($\chi^2 / sd = 1,17$, NFI = 0,99, NNFI = 1,00, CFI = 1,00, SRMR = 0,02, RMSEA = 0,03) ve tek faktörlü yapının doğrulandığı görülmüştür. Ölçeğin faktör yük değerlerinin ise 0,64 ile 0,88 arasında değiştiği rapor edilmektedir. Güvenirlik çalışmaları kapsamında Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı 0,88, test- tekrar- test korelasyonu 0,97 çıkmıştır. Ölçeğe ilişkin örnek maddeler “İdeallerime yakın bir yaşantım var”, “Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmedim” şeklindedir.

3.Bulgular

Bu bölümde İş Bulma Kaygısı Ölçeğinin geçerliğine ve güvenirlğine ilişkin bulgular yer almaktadır.

3.1.Yapı Geçerliğine İlişkin Bulgular

3.1.1.Açımlayıcı Faktör Analizi

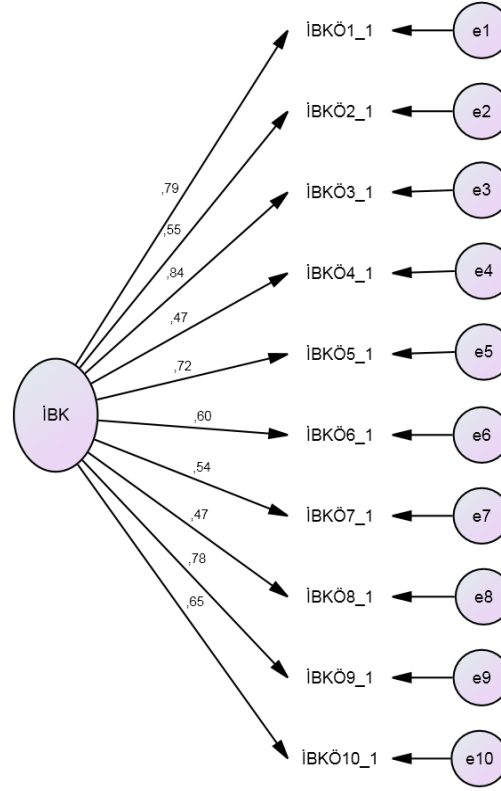
İş bulma kaygısı ölçeğinin yapı geçerliğini test etmek ve madde-faktör yüklerini ortaya koymak amacıyla ilk veri seti ($N = 456$) ile AFA yapılmıştır. Verilerin faktörlenebildiğini belirlemek için öncelikle KMO katsayısı ve Barlett Küresellik (Sphericity) testi hesaplanmıştır. Buna göre, KMO değerinin 0,90 olduğu ve Bartlett testi ($p < 0,05$) anlamlı olduğu bulunmuş ve verilerle faktör analizinin yapılabileceği görülmüştür. AFA sonucunda bir maddenin birden fazla faktöre yüklenmesi ve faktör yükünün 0,40'ın altında olması o maddenin çıkartılması için bir kriter olmuştur. Ölçeğin tek faktörlü bir yapıda olması, birden fazla faktöre yüklenen maddelerin olmaması ve madde yükü en az 0,40 olan maddeler dikkate alınarak analiz tekrarlanmış ve 10 maddelik tek faktörlü bir yapı kabul edilmiştir. Tablo 2'de belirtildiği gibi faktör yüklerinin 0,45 ile 0,80 arasında değiştiği ve tek faktörlü yapının toplam varyansın %45'ini açıkladığı görülmüştür.

Tablo 2. İş Bulma Kaygısı Ölçeğine Ait Açımlayıcı Faktör Analizi Bulguları: Madde-Faktör Yükleri

Faktör	
Madde	Faktör Yükleri
26	0,80
13	0,78
20	0,71
30	0,71
22	0,68
5	0,64
32	0,60
39	0,58
28	0,51
31	0,45

3.1.2.Doğrulayıcı Faktör Analizi

İlk veri setiyle ($N = 456$) AFA sonucunda elde edilen 10 maddelik tek faktörlü yapı, ikinci veri seti ($N = 862$) ile AMOS programı kullanılarak yapılan doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile test edilmiştir (Şekil 1). DFA ile ulaşılan uyum değerleri incelendiğinde ($\chi^2 / sd = 3,55$, CFI = 0,97, GFI = 0,97, RMSEA = 0,05, SRMR = 0,03) AFA'da ortaya konulan tek faktörlü yapının DFA ile doğrulandığı görülmüştür. Modele ilişkin standartlaştırılmış regresyon katsayıları istatistiki açıdan anlamlı bulunmuş ve katsayıların 0,47 ile 0,84 arasında değiştiği görülmüştür (Şekil 1). Sonuç olarak, AFA ile belirlenen tek faktörlü model, ikinci veri seti ile yapılan DFA sonucunda doğrulanmıştır.

Şekil 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi

3.2.Uyum Geçerliğine İlişkin Bulgular

İş Bulma Kaygısı Ölçeğinin uyum geçerliğini (convergent validity) sınamak için, “Yaşam Doyumu Ölçeği” (Dağlı ve Baysal, 2016) ve “Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçekleri” (Öner ve Le Compte, 1983), ikinci araştırma grubundaki üniversite öğrencilerine ($N = 862$) uygulanmış ve ölçekler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. İş bulamama kaygısının beklenildiği gibi yaşam doyumu ile negatif yönde ve orta düzeyde ($r = -0,24, p < 0,01$), durumluk ($r = 0,17, p < 0,01$) ve sürekli kaygı ($r = 0,25, p < 0,01$) ile pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı ilişkilere sahip olduğu bulunmuştur.

3.3.Güvenirliliğe İlişkin Bulgular

Ölçeğin güvenirliliği, Cronbach alfa katsayısı (α) ile hesaplanmıştır. Buna göre, ilk örneklem grubu için iç tutarlılık katsayısı 0,85, ikinci örneklem grubu için iç tutarlılık katsayısı ise 0,88 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar, ölçeğin üniversite öğrencilerinin iş bulma kaygısını ölçme konusunda yüksek güvenirliliğe sahip olduğunu göstermektedir.

4.Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İşsizliğin küresel bir problem haline dönüşmesi, iş bulmaya dair endişelerin artmasına yol açmaktadır (Özçelik-Kaynak ve Öztuna, 2020). Özellikle üniversite çağındaki bireyler, mezuniyet sonrası niteliklerine uygun bir işe yerleşip yerleşemeyeceklerine dair kaygıları daha yoğun hisseden bir grup olarak değerlendirilebilir (Özçelik-Kaynak ve Öztuna, 2020; Korkmazer, 2020; Okutan ve Akbaş, 2019; Surat ve Ceran, 2020). Bu bağlamda öğrencilerin yaşadıkları bu kaygıyı ele almak, onların psikolojik, sosyal ve toplumsal açıdan gelişimlerinin önündeki engellerin aşılmasında önemli bir adım olacaktır. Bu kapsamda mevcut çalışma, üniversite öğrencilerinin iş bulmaya dair kaygılarını ölçen geçerliği ve güvenirliliği

sınanmış bir ölçme aracı geliştirmeyi hedeflemiştir. Samsun ilinde eğitimlerine devam eden üniversite öğrencileri üzerinde geliştirilen bu ölçeğin yapı geçerliği için (açımlayıcı ve doğrulayıcı) iki farklı örneklem grubundan veri toplanmıştır. İlk örneklem grubu üzerinde açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve analiz sonucunda toplam varyansın %45'ini açıklayan, 10 maddelik bir ölçek elde edilmiştir. İkinci örneklem grubu üzerinde yapılan doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda ise 10 maddelik ölçeğin uyum değerlerinin iyi düzeyde çıktığı ($\chi^2 / sd = 3,55$, CFI = 0,97, GFI = 0,97, RMSEA = 0,05, SRMR = 0,03) ve faktör yapısının doğrulandığı görülmüştür. Ölçeğin güvenirliliği ise her iki örneklem grubunda yüksek düzeyde ($\alpha > 0,80$) çıkmıştır.

Geliştirilen ölçeğin uyum geçerliği kapsamında Yaşam Doyumu Ölçeği ve Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçekleri kullanılmış ve iş bulma kaygısının yaşam doyumuna ile 0,01 anlamlılık düzeyinde negatif korelasyon; durumluk ve sürekli kaygı ile pozitif korelasyon gösterdiği bulunmuştur. İş bulma kaygısının durumluk bir kaygı olarak değerlendirildiği ancak sürekli kaygı tarafından tetiklenebileceği belirtilmektedir (Knowles ve Olatunji, 2020). Yapılan çalışmalar iş bulma stresi yaşayan (Bıkmaz ve Akça-Yağan, 2020) ve iş bulmaya dair ümidi düşük olan (Dursun ve Aytaç, 2009) bireylerin durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu çalışmalarda, iş bulma kaygısı değerlendirilirken durumluk ve sürekli kaygı ölçeklerinden alınan puanlarının kullanıldığı ve puanların yüksek olması halinde iş bulma kaygısının yüksek olduğu belirtilmektedir (Bıkmaz ve Akça-Yağan, 2020; Dursun ve Aytaç, 2009; Tekin Tayfun ve Korkmaz, 2016). Bu açıdan geliştirilen ölçeğin hem durumluk hem de sürekli kaygı ile pozitif yönde bir ilişki göstermesi anlamlı bir sonuç olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, iş bulmaya dair kaygı, bireylerin olumsuz duygu ve düşüncelerinde ve depresyon belirtilerinde artışa, sosyal ilişkilerde azalmaya (Cho ve Jang, 2010), yalnızlık duygularında artışa (Morrish ve Medina-Lara, 2021) ve böylece yaşamdan doyum elde edememelerine yol açmaktadır (Von Scheve vd., 2017). Öznel iyi oluşun bilişsel yönünü vurgulayan yaşam doyumunu, bireylerin yaşamlarına ilişkin genel değerlendirmelerini içermekte (Diener, 1994) ve bu değerlendirme sürecinde uzun süreli devam eden bir stres kaynağının varlığı, yaşam doyumunu azaltan önemli etmenlerden biri olarak ifade edilmektedir (Burger ve Samuel, 2017). Bu bağlamda iş bulma kaygısı yaşam doyumunu olumsuz yönde etki eden bir faktör olarak değerlendirilebilir ve iki değişken arasındaki negatif ilişkinin beklenen yönde çıktığı söylenebilir.

Alan yazında üniversite öğrencilerinin iş bulmaya dair kaygılarını ortaya çıkarmak için geliştirilen ölçekler bulunmakla birlikte, bu ölçeklerin çoğunlukla spesifik bir gruba (örneğin iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencileri, spor bilimleri fakültesi öğrencileri gibi) yönelik olduğu görülmektedir (Aslan ve Uğraş, 2022; Demir, 2016; Tekin-Tayfun ve Korkmaz, 2016). Ayrıca bu ölçeklerin örneklem büyüklüğü olarak yetersiz bir katılımcı grubu üzerinde geliştirildiği ve geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında önemli eksikliklerin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte mevcut çalışmadaki İş Bulma Kaygısı Ölçeğinin geçerliği ve güvenirliliği geniş bir örneklem grubu üzerinde kanıtlanmış olup belirli bir bölümden ziyade üniversitede okuyan lisans öğrencilerini kapsamaktadır. Bu bağlamda, araştırmacıların, yeterli psikometrik özelliklere sahip olan bu ölçeği, öğrencilerin iş bulmaya dair algılarını belirlemede kullanabilecekleri düşünülmektedir. Üniversite döneminde iş bulmaya yönelik algıların olumsuz olması, öğrencilerin derslerine karşı ilgilerini kaybetmelerine, okula bağlılıklarında düşüş yaşamalarına, mutsuzlukla birlikte geleceğe karşı umutsuzluk duygularında artışa yol açmaktadır (Demirci, 2020; Özçelik-Kaynak ve Öztuna, 2020). Buna karşın üniversiteden sonra işe geçiş sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleşeceğine dair inancı olan öğrencilerin, aldıkları eğitime uygun bir işe yerleşmeleri, eksik istihdamı ve işsizliği daha az deneyimlemeleri ve bu durumun sürdürülebilir bir kariyer gelişiminin desteklenmesinde önemli bir işlevi olduğunun altı çizilmektedir (Masdonati vd., 2022).

4.1.Sınırlılık ve Öneriler

Mevcut çalışmanın bulgularının yorumlanmasında bazı sınırlılıklar dikkate alınmalıdır. Öncelikle veri toplama sürecinde Samsun ilindeki üniversitelerin çeşitli fakültelerinde (Eğitim, fen-edebiyat, ziraat vb.) öğrenim gören öğrencilere ulaşılmaya çalışılmış fakat örneklem, fakültelere göre homojen bir dağılım

gösterememiştir. Homojen bir dağılımın sergilenmemesi öğrencilerin okudukları bölüme göre iş bulma kaygılarının nasıl farklılaştığını ortaya koyan karşılaştırmalı analizlerin (ANOVA gibi) yapılamamasına neden olmuştur. Benzer şekilde iş bulma kaygısının sınıf düzeyleri açısından incelenebilmesi amacıyla, çeşitli sınıf düzeylerinde veri toplanmış fakat örneklemin sınıflar açısından dağılım yoğunluğu 3. sınıf ve 4. sınıf lehine olmuştur. Daha alt sınıflardaki öğrencilerin henüz eğitim hayatlarının başında olmaları ve iş bulmaya yönelik bir kaygıyı yoğun bir şekilde hissetmemeleri gibi nedenlerden dolayı çalışmaya katılım noktasında gönüllülük sergilemedikleri ve bu bağlamda verilerin sınıf düzeyi açısından homojen dağılım sergileyemediği görülmüştür. Bu nedenle araştırmacılar çalışmalarda öğrencilerin okudukları bölüme ve sınıf düzeylerine göre iş bulma kaygılarını değerlendirirken, katılımcı sayılarına dikkate ederek karşılaştırmalı analizler yapabilirler. Ayrıca mevcut çalışmada örnekleme yöntemi olarak uygun örnekleme kullanılmıştır. Uygun örnekleme yöntemi, zaman ve maliyet noktasında sınırlılığı olan araştırmacılar için hızlı ve kolay bir şekilde veri toplama sürecinin tamamlanmasına olanak sağlasa da temsil gücü açısından dezavantajlı bir konuma sahip olduğu bilinmektedir. Buna karşın örnekleme seçilme şansının eşit olduğu olasılıklı örnekleme yöntemlerinde (basit rastgele, sistematik ve tabakalı örnekleme gibi), evrene genellenebilirlik ve temsil gücü daha yüksek olmaktadır (Adler ve Clarck, 2011: 125-126). Araştırmacılar çalışmalarda, çeşitli fakültelerde öğrenimine devam eden öğrenci sayılarına göre tabakalar oluşturabilir ve örnekleme bu tabakalardaki oranlara göre seçerek, tabakalı küme örnekleme yöntemi uygulayabilirler.

Mevcut araştırmanın sınırlılıklarına rağmen, üniversite öğrencilerinin iş bulmaya yönelik kaygılarını ortaya çıkarmak amacıyla geliştirilen bu ölçeğin, hedef grubun gerek eğitim-öğretim sürecinde gerekse mezuniyet sonrasında ihtiyaçlarını daha iyi belirlemelerine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Öğrenciler bilgi, beceri, deneyim gibi işe yerleşmede etkili olan donanımların rolüne ilişkin farkındalık kazanarak, işsizlik gibi yaşamı önemli ölçüde etkileyecek bir probleme karşı gerekli önlemleri erkenden alabilirler. Ayrıca iş bulma kaygısı ölçeğinden alınan puanlar bazında değerlendirildiğinde, kaygı düzeyi yüksek öğrenciler tespit edilerek, öğrencilerin iş bulma öz yeterliliklerini ve iş arama becerilerini geliştirmeye yönelik psikoeğitim programları düzenlenebilir ve böylece öğrencilerin kariyer gelişimleri destekleyen çeşitli müdahale çalışmaları yürütülebilir. Ayrıca iş bulamayacaklarına yönelik yüksek düzeyde kaygıya sahip olan öğrencilerle yaşadıkları bu süreci derinlemesine incelemek adına odak grup görüşmelerinden yararlanılabilir. Bu kapsamda araştırmacılar, öncelikle iş bulma kaygısının öğrenciler arasındaki durumunu tespit etmek amacıyla nicel bir araştırma süreci yürütebilir, daha sonra nicel verilerden yola çıkarak belirli bir grup üzerinde durumu daha ayrıntılı ele almak ve genellenebilirliği arttırmak amacıyla nitel görüşmeler yaparak açılımcı karma desenin (Cresweell ve Plano Clarck, 2018) prosedürlerini uygulayabilirler. Ayrıca üniversite öğrencileriyle yapılacak deneysel çalışmalarda, "İş Bulma Kaygısı Ölçeği" deney öncesi ve sonrası testlerde kullanılabilir ve böylece iş bulma kaygısını azaltmada kullanılacak müdahale yöntemlerinin etkili olup olmadığı kolaylıkla test edilebilir. Bunun yanı sıra öğrencilerin iş bulamama kaygılarının altında yatan faktörlerin neler olduğunun belirlenmesinin (örneğin ekonomik sınırlılıklar, toplumsal faktörler, ülkenin ekonomik şartları vb.), sosyal ve toplumsal açıdan birçok önemli çıktısı bulunmaktadır. Bu çıktılar doğrultusunda üniversiteler gelecek vizyonlarını belirlerken, öğrencilerin iş bulmaya dair kaygılarını da göz önüne alarak kapsayıcı ve nitelikli bir eğitim-öğretim süreci planlayabilirler.

Etik Beyanı

Bu makale için Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği kurulundan 022-805 numaralı karar ile gerekli etik izinler alınmıştır.

Yazar Katkıları

Bu çalışma için yazarlar katkıları olduğunu beyan etmişler ve yayın için onaylamışlardır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmacıların mevcut araştırma için herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Adler, E. S., & Clark, R. (2011). *An invitation to social research: How it's done*. Boston: Cengage Learning.
- Aslan, M., & Uğraş, S. (2021). Validity and reliability study of the sports sciences Students'job Finding Anxiety Scale. *Culture*, 6(13), 1143-1170. DOI: 10.35826/ijoec.366
- Belle, M. A., Antwi, C. O., Ntim, S. Y., Affum-Osei, E., & Ren, J. (2022). Am I gonna get a job? Graduating students' psychological capital, coping styles, and employment anxiety. *Journal of Career Development*, 49(5), 1122-1136.
- Bıkmaz, Z. ve Akça-Yağan, N. (2020). Üniversite son sınıf öğrencilerinin iş bulma kaygısı ve belirsizliğe tahammülsüzlük düzeylerinin incelenmesi. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 5(8), 169-181. DOI: 10.46872/pj.161
- Brown, T.A. (2015). *Confirmatory factor analysis for applied research* (2 Ed.), New York: Guilford Publications.
- Burger, K., & Samuel, R. (2017). The role of perceived stress and self-efficacy in young people's life satisfaction: a longitudinal study. *Journal of Youth and Adolescence*, 46(1), 78-90.
- Carpenter, S. (2018). Ten steps in scale development and reporting: A guide for researchers. *Communication Methods and Measures*, 12(1), 25-44.
- Cho, G.-P., & Jang, E.-Y. (2010). The effect of job-seeking anxiety on university student's depression and interpersonal relationship. *Journal of School Psychology and Learning Consultation*, 2(1), 17-33.
- Coenjaerts, C., Ernst C., Fortuny, M., Rei, D., & Pilgrim, M. (2009). Youth Unemployment. In: OECD, Promoting Pro-Poor Growth: Employment. OECD, Paris. Erişim Adresi: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.648.6373&rep=rep1&type=pdf#page=120>.
- Comrey, A. L., Backer, T. E., & Glaser, E. M. (1973). *A sourcebook for mental health measures*. Northridge: Human Interaction Research Inst.
- Comrey, A. L., & Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4 ed.). London: Pearson Education.
- Creswell, J.W., & Plano Clarck, V. C. (2018). *Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi* (Y. Dede, S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dağlı, A. ve Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlilik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59). DOI: 10.17755/esosder.263229
- Demir, B. (2016). *Yapısal eşitlik modeli ile öğrencilerin iş bulma kaygılarına yönelik ölçek geliştirme: cumhuriyet üniversitesi İİBF'de bir uygulama*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Demirci, M. A. (2020). *Üniversite Öğrencilerinin İş Bulma Kaygısının Okula Bağlılığa Etkisi* [Tam Metin Bildiri]. 2. Uluslararası İktisat, İşletme ve Sosyal Bilimler Kongresi. Econdor 2020.
- DeVellis, R. F. (2014). *Ölçek geliştirme kuram ve uygulamalar* (T. Totan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Diener, E. (1994). Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. *Social Indicators Research*, 31, 103-157.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49 (1), 71-75. DOI: 10.1207/s15327752jpa4901_13

- Dietrich, H. (2013). Youth unemployment in the period 2001–2010 and the European crisis–looking at the empirical evidence. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 19(3), 305-324. DOI: 10.1177/1024258913495147
- Dursun, S. ve Aytaç, S. (2009). Üniversite öğrencileri arasında işsizlik kaygısı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 71-84. Erişim Adresi: <http://uu245-211.uludag.edu.tr/handle/11452/17942>.
- Elwood, L. S., Wolitzky-Taylor, K., & Olatunji, B. O. (2012). Measurement of anxious traits: a contemporary review and synthesis. *Anxiety, Stress & Coping*, 25(6), 647-666. DOI: 10.1080/10615806.2011.582949
- Ersoy-Kart, M., & Erdost, H. E. (2008). Unemployment worries among Turkish university students. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 36(2), 275-288. DOI: 10.2224/sbp.2008.36.2.275
- Fraenkel, J.R., Wallen, N.E., & Hyun, H.H. (2011). *How to design and evaluate research in education* (8 Ed.). New York: McGraw-hill.
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM spss statistics*. (5 ed). United Kingdom: Sage.
- Görlich, D., Stepanok, I., & Al-Hussami, F. (2013). *Youth Unemployment in Europe and The World: Causes, Consequences and Solutions*. Kiel Policy Brief, No. 59, Kiel Institute for the World Economy (IfW), Kiel.
- Güney, K. ve Cin, M. F. (2020). Avrupa birliği ve türkiye’de genç işsizliğin belirleyicileri: panel veri analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 232-252. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/jiss/issue/54441/603308>.
- Habibi, N. (2017). Higher education policies and overeducation in Turkey. *European Journal of Higher Education*, 7(4), 440-449. DOI: 10.1080/21568235.2017.1308832
- Hair, J.F., Babin, B.J., Anderson, R.E., & Black, W.C. (2018). *Multivariate data analysis* (8 ed.), Boston: Cengage Learning.
- Hu, L.T., & Bentler, P.M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Hwang, Y. (2017). What is the cause of graduates unemployment? Focus on individual concerns and perspectives. *Journal of Educational Issues*, 3(2), 1-10. DOI: 10.5296/jei.v3i2.11378
- International Labor Organization (2021). Global Call to Action for a Human-Centred Recovery from the Covid-19 Crisis That is Inclusive, Sustainable and Resilient. Erişim Adresi: https://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/109/reports/texts-adopted/WCMS_806092.
- Johanson, G. A., & Brooks, G. P. (2010). Initial scale development: sample size for pilot studies. *Educational and Psychological Measurement*, 70(3), 394-400. DOI: 10.1177/0013164409355692
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS ve AMOS 23 uygulamalı istatistiksel analizler* (1. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kıncır, B. (2017). Eğitimli genç işsizliği üzerinden işsizlik kaygısına bir bakış. *Çalışma ve Toplum*, 54(3), 1369-1396. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/691300>.
- Kim, S. R., & Lee, S. M. (2018). Resilient college students in school-to-work transition. *International Journal of Stress Management*, 25(2), 195-207.
- Kline, R. B. (2019). *Yapısal eşitlik modellemesinin ilkeleri ve uygulaması* (S. Şen, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Korkmazer, F. (2020). Üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısı algılarının incelenmesi. *Business Economics and Management Research Journal*, 3(2), 141-152. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/bemarej/issue/58484/828409>.
- Knowles, K. A., & Olatunji, B. O. (2020). Specificity of trait anxiety in anxiety and depression: Meta-analysis of the State-Trait Anxiety Inventory. *Clinical Psychology Review*, 82, 1-20. DOI: 10.1016/j.cpr.2020.101928
- Morrish, N., & Medina-Lara, A. (2021). Does unemployment lead to greater levels of loneliness? A systematic review. *Social Science & Medicine*, 287, 114339. DOI: 10.1016/j.socscimed.2021.114339
- Masdonati, J., Massoudi, K., Blustein, D. L., & Duffy, R. D. (2022). Moving toward decent work: Application of the psychology of working theory to the school-to-work transition. *Journal of Career Development*, 49(1), 41-59. DOI: 10.1177/0894845321991681
- Organisation for Economic Co-Operation and Development (2022, Kasım). Ekonomik Outlook Note - Türkiye. <https://www.oecd.org/economy/turkiye-economic-snapshot/>
- Okutan, E. ve Akbaş, M. G. (2019). 15-24 yaş arası öğrencilerin kariyer kaygılarını incelemeye yönelik literatür araştırması. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 33-41. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1021156>.
- Öner, N., & Le Compte, A. (1983). *Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Özçelik-Kaynak, K. ve Öztuna, B. (2020). Üniversite öğrencilerinde işsizliğe yönelik işsizlik kaygısı ve umutsuzluk: Dokuz eylül üniversitesi sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencileri üzerine bir araştırma. *Journal of Yaşar University*, 15(60), 953-970. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1120256>.
- Ryan, P. (2001). The school-to-work transition: A cross-national perspective. *Journal of Economic Literature*, 39(1), 34-92. DOI: 10.1257/jel.39.1.34
- Shin, J. Y. (2019). "Will I find a job when I graduate?": Employment anxiety, self-compassion, and life satisfaction among South Korean college students. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 19(2), 239-256. DOI: 10.1007/s10775-018-9378-1
- Spielberger, C. D. (1966). Theory and research on anxiety. *Anxiety and Behavior*, 1(3), 413-428. Erişim Adresi: <https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=45pGBQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA3&dq>.
- Surat, A. ve Ceran, D. (2020). Üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısı. *ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities*, 4(3), 145-166. DOI: 10.46291/ISPECIJSSSHvol4iss3pp145-166
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve Lisrel uygulamaları*. İstanbul: Ekinoks Yayınları.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2015). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı* (6. Basım), (M. Baloğlu, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademi.
- Tekin-Tayfun, A. N. ve Korkmaz, A. (2016). Üniversite öğrencilerinde işsizlik kaygısı: Süleyman demirel üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 534-558. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/makusobed/issue/45268/567048>.
- Thompson, M. N., Nitzarim, R. S., Her, P., & Dahling, J. J. (2013). A grounded theory exploration of undergraduate experiences of vicarious unemployment. *Journal of Counseling Psychology*, 60(3), 421-431. DOI: 10.1037/a0033075

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022, Nisan). İstihdam, İşsizlik ve Ücret. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1>.
- Von Scheve, C., Esche, F., & Schupp, J. (2017). The emotional timeline of unemployment: Anticipation, reaction, and adaptation. *Journal of Happiness Studies*, 18(4), 1231-1254.
- Yasar, O. M., & Turgut, M. (2020). Unemployment anxiety of last year college students. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 15(1), 56-64. DOI: 10.18844/cjes.v15i1.4588
- Yoon, M. S., & Lee, H. S. (2012). The relationship between depression, job preparing stress and suicidal ideation among college students: Moderating effect of problem drinking. *Korean Journal of Youth Studies*, 19(3), 109-137.
- Yorulmaz, M. (2019). Anxiety of future and finding a job of bachelor's degree students. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 196-207. DOI: 10.33692/avrasyad.543743
- Worthington, R. L., & Whittaker, T. A. (2006). Scale development research: A content analysis and recommendations for best practices. *The Counseling Psychologist*, 34(6), 806-838.

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2023, 19(2)

İktisadi Kararların İrrasyonelliği: Psikolojik Sapmalar Irrationality of Economic Decisions: Psychological Deviations

Müslüm BASILGAN¹

Geliş Tarihi (Received): 29.10.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 20.02.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Öz: İktisatta rasyonel seçime yönelik baskın normatif yaklaşım beklenen fayda teorisidir. Bu teori ile iktisatta idealize edilmiş bir karar vericinin davranışı ortaya konulmuştur. Bu kapsamda bireylerin kendi faydalarını maksimize edecek şekilde tüm zihinsel yeteneklere sahip olduğu varsayılmıştır. Fakat 20. yüzyılın ortalarından itibaren psikolojinin karar verme üzerine yaklaşımını temel alan çalışmalar gerçek davranışların normatif davranış modellerinden farklı olduğunu ortaya koyarak insanların rasyonalite normlarından ve dolayısıyla beklenen fayda teorisinden türetilen tahminlerden sistematik olarak sapmalarını göstermiştir. Bu kapsamda Herbert Simon beklenen fayda teorisi ile şekillenen bireylerin optimal çıkarımlar ve seçimler yapmak için sınırsız hesaplama yeteneklerine sahip olduğu varsayımının gerçek davranışın bir temsili olamayacağını savundu. Kahneman ve Tversky yaptığı deneysel çalışmalarla insanların belirsizlik altında tahminlerde ve yargılarda bulunurken iktisadi rasyonaliteden sistematik sapmalar ortaya koydu. Bu çalışmanın amacı da bireylerin iktisadi rasyonalite varsayımıyla tutarsız davranışlar sergilediklerine dair kanıtlar çerçevesinde iktisadi irrasyonelitenin yaygınlığını göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Rasyonalite, İrrasyonelite, Beklenen Fayda, Sınırlı Rasyonalite, Heuristik.

&

Abstract: The dominant normative approach to rational choice in economics is expected utility theory. With this theory, the behavior of an idealized decision maker in economics has been revealed. In this context, it is assumed that individuals have all mental abilities to maximize their own utilities. However, since the middle of the 20th century, studies based on psychology's approach to decision making have revealed that real behavior differs from normative behavior models, showing that people systematically deviate from norms of rationality and thus from predictions derived from expected utility theory. In this context, Herbert Simon argued that the assumption that individuals shaped by expected utility theory have unlimited computational abilities to make optimal inferences and choices cannot be a representation of real behavior. With their empirical studies, Kahneman and Tversky revealed systematic deviations from economic rationality while people make predictions and judgments under uncertainty. The aim of this study is to show the prevalence of economic irrationality within the framework of evidence that individuals behave inconsistently with the assumption of economic rationality.

Keywords: Rationality, Irrationality, Expected Utility, Bounded Rationality, Heuristics.

Atıf/Cite as: Basılgan, M. (2023). İktisadi Kararların İrrasyonelliği: Psikolojik Sapmalar. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(2), 365-384.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

¹ Doç.Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İnegöl İşletme Fakültesi, muslumbasilgan@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8307-6315, (Sorumlu Yazar)

1. Giriş

Bireysel karar verme çalışmalarının normatif ve tanımlayıcı yönleri bulunmaktadır (Simon, 1979; Demski ve Swieringa, 1981; Vazsonyi, 1990; Stanovich ve West, 1999; Larichev, 1999). Normatif karar teorisi insanların nasıl davranmaları ve seçim yapmaları gerektiğini ortaya koyarken tanımlayıcı karar teorisi insanların inançları, tercihleri ve hayal gücü dikkate alınarak, gerçekte nasıl davrandıklarını açıklamaya çalışır (Herfeld, 2020; Kahneman ve Tversky, 1984; Herfeld, 2022).

İktisatta normatif karar teorisinin paradigmatik örneği ise beklenen fayda teorisidir (Malecka, 2020). Beklenen fayda teorisinin kökenleri, Daniel Bernoulli'nin ünlü St. Petersburg paradoksunu açıklamak için bir teori geliştirdiği 18. yüzyıla kadar uzanır (Schoemaker, 1982; Mongin, 1998; Lengwiler, 2009). Sonsuz bir parasal değer sağlayan bir kumara dayanarak, Bernoulli, bir bireyin bir kumarda yer almak için onun beklenen (parasal) değerine kadar bir miktarda ödemeye razı olduğu görüşüne karşı çıktı. Ajanın kumar oynamak için ödeme yapma istekliliğinin, ona atfedilen beklenen faydayı ortaya çıkardığını savundu (Muramatsu, 2009).

1940'larda iktisatçılar, riskli seçimi daha iyi açıklamak için Bernoulli'nin beklenen fayda yaklaşımına ilgi duymaya başladılar. Beklenen fayda modelinin dikkat çeken ilk aksiyomlaştırılması John von Neumann ve Oskar Morgenstern tarafından yapılmıştır (Machina, 1987). John von Neumann ve Oskar Morgenstern (1944/2007) *Theory of Games and Economic Behavior* adlı kitaplarında objektif olasılıklara dayalı beklenen bir fayda teorisi türetmelerine izin veren bir dizi aksiyom formüle ettiler. Von Neumann ve Morgenstern'in beklenen fayda teorisi ile bir yandan Bernoulli'nin kardinal faydaya dayalı yaklaşımından kaynaklı eleştiriler ortadan kaldırılmış oldu diğer yandan karar vericilerin rasyonel bir karara varmak için ne yapmaları gerektiği konusunda reçeteler verilmiş oldu (Peterson, 2009; van der Pligt, 2015). Savage daha ileri giderek objektif olasılıkların yerine subjektif olasılıkları yerleştirerek beklenen faydanın yine de aksiyomlaştırılabilir olacağını gösterdi (Thijssen, 2004). Bu teorik gelişmelerle iktisatta ekonomik ajanlar kendi faydalarını maksimize eden rasyonel ajanlar olarak formüleleştirilmiştir (Livingston ve Quinn, 2007).

Fakat bu iktisat görüşü ampirik kanıtlara değil, daha çok fayda ve subjektif olasılığın eşzamanlı aksiyomlaştırılmasına dayalıydı. Bu da beklenen fayda teorisine dayalı ana akım iktisat teorisinin, büyük ölçüde, insan karar verme sürecinin gerçekçi olmayan bir tasvirine götürdü (Selten, 2001).

Bu gerçekçi olmayan varsayımların psikoloji açısından incelemeleri 1950'li yıllarda artmaya başladı. Simon (1997a, s.72) psikolojiyi referans alarak "insan davranışının rasyonel yönlerine odaklanmanın, insanların her zaman veya genel olarak rasyonel olduğu iddiası olarak yorumlanmayacağını" ileri sürdü. Sınırlı rasyonellik terimini ortaya atan Herbert Simon karar vermede ekonomik rasyonelitenin eksikliğini bir tarafın gerçek insanların "bilişsel sınırlamaları" ve diğer tarafın "çevrenin yapısı" olduğu bir makas metaforunu kullanarak açıkladı (Simon, 1990, s. 7).

1970'lerin başlarında Herbert Simon'ın sınırlı rasyonellik ilkesinden esinlenen Kahneman ve Tversky (Wilke ve Mata, 2012; Rieskamp, Hertwig ve Todd, 2015) insanların yargısal sonuçlara giderken yaptıkları hatalara odaklandılar ve karar alma süreçlerinin özelliklerini, yargılama ve karar vermenin altında yatan heuristik ve önyargıları ortaya koymaya çalıştılar (Kahneman ve Tversky, 1972, 1973; Tversky ve Kahneman, 1973; Tversky ve Kahneman, 1974). Kahneman ve Tversky'nin heuristik ve önyargılar araştırma programı çerçevesinde belirsizlik altında yargılama ve karar verme üzerine yapılan araştırmalar, bu tür zihinsel yanılsamaların istisnadan ziyade kural olarak görülmesi gerektiğini göstermiştir (Thaler, 2000).

Bu çalışmanın amacı da iktisatta ana paradigma olarak kabul edilen rasyoneliteden sapmaları psikolojik literatür temelinde göstermektir. Bu amaçla ilk olarak normatif beklenen fayda teorisi objektif ve subjektif beklenen fayda teorisi şeklinde bir ayırım yapılarak ele alınacaktır. Arkasında sırasıyla Simon'ın sınırlı rasyonelite bakışı ve Kahneman ve Tversky'nin heuristik ve önyargılar programı çerçevesinde

normatif karar vermede rasyonaliteden yaygın sapmaların varlığı yansıtılacaktır. Sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2. İktisadi Davranışın Normatif İlkeleri: Beklenen Fayda Teorisi

Beklenen fayda teorisi idealize edilmiş bir karar vericinin davranışını tanımlayan normatif bir yaklaşım olarak iktisatta baskın bir teori olarak ortaya çıkmıştır (Kuse ve van Schaik, 2008). Fakat bu baskın teorisinin de çeşitli biçimleri bulunmaktadır. Kişinin olasılık yorumuna bağlı olarak, beklenen fayda teorisi iki genel kategoride tanımlanabilir: Objektif yorum ve sübjektif yorum. Objektif ve sübjektif olasılık arasındaki fark, objektif olasılığın, mevcut bilgi ve matematiksel teori temelinde elde edilen bir olasılık olmasıdır; bu, tanım gereği tüm insanlar için aynı olan bir olasılıktır. Sübjektif olasılık ise bir bireyin kişisel inancına bağlı bir sayıdır. Aynı olayın sübjektif olasılıkları bu nedenle bireyler arasında farklılık gösterebilir (Heukelom, 2015). Olasılığı nisbi sıklığın bir ölçüsü olarak alan objektif yorum, Von Neumann ve Morgenstern'in beklenen fayda teorisinin temelini oluşturmaktadır. Olasılığı bir kişinin bir olayın meydana gelmesi konusunda sahip olduğu inanç derecesinin bir ölçüsü olarak alan sübjektif yorum ise Savage'ın sübjektif beklenen fayda teorisinin temelini oluşturmaktadır (Salehnejad, 2005). Aşağıda iktisatta normatif karar verme teorisi olarak kabul edilen beklenen fayda teorisi bu iki bakış açısından ele alınacaktır.

2.1. Objektif Beklenen Fayda Teorisi

Objektif beklenen fayda teorisi John von Neumann ve Oskar Morgenstern (vNM) tarafından 1944 yılında *Games and Economic Behavior* adlı kitaplarında ortaya konuldu. Fakat beklenen fayda teorisinin kökenleri, Daniel Bernoulli'nin ünlü St. Petersburg paradoksunu açıklamak için bir teori geliştirdiği 1738 yılına kadar uzanır (Muramatsu, 2009). St. Petersburg Paradoksu 1713'te Nicholas Bernoulli tarafından karar teorisinin karşı karşıya olduğu önemli bir sorun olarak ortaya konuldu. Nicholas Bernoulli, şans oyunlarına yönelik karar teorisinin, açıkça sezgiyle çelişkili olduğunu göstermek için, bir maksimum ödeme istekliliğini hesaplayacak şekilde inşa edilebileceğini gösterdi (Heukelom, 2015). Bu amaçla Bernoulli, insanların aşağıdaki iki kurala sahip bir oyunu oynamak için ne kadar para ödeyecekleriyle ilgilendi: (1) Tura gelene kadar yansız bir para atılır ve (2) ilk atışta Tura gelirse oyuncuya 2\$ ödeme yapılır, ilk ikinci atışta Yazı görünürse 4\$, üçüncü atışta Yazı görünürse 8\$, dördüncü atışta Yazı görünürse 16 \$ vb. Bu oyunu oynamak için ne kadar ödersiniz? (Plous, 1993).

Yirminci yüzyılın başlarına kadar, belirsizlik altında karar vermenin matematiksel teorileri üzerine literatür, ağırlıklı olarak bu ve benzeri paradoksları çözmeye girişimlerinden oluşuyordu. Bir kumarın beklenen değerine kadar herhangi bir şeyi ödemenin makul olacağı o zamanki geleneksel bakıştı (Starmer, 2000). Bu nedenle yukardaki oyunun beklenen değeri hesaplandığında cevap sonsuz olacaktır:

$$E(x) = 1/2 \times 2 + 1/2 \times 1/2 \times 2^2 + 1/2 \times 1/2 \times 1/2 \times 2^3 \dots + = \sum_{n=1}^{\infty} (1/2)^n \times 2^n = \sum_{n=1}^{\infty} 1 = \infty$$

Buna karşın çoğu insan bu şans oyunu için 10 dolardan daha az ödemeye istekli görünmektedir (Wu, Zhang ve Gonzalez, 2004). St. Petersburg Paradoksu'nun en ünlü çözümü 1738'de Nicholas Bernoulli'nin kuzeni matematikçi Daniel Bernoulli tarafından önerildi. Bernoulli çoğu insanın bu oyuna girmek için yalnızca nispeten küçük bir miktar ödemeye hazır olacağına inanıyordu ve bu sezgiyi bir kumarın bir birey için "değerinin", genel olarak, beklenen parasal değerine eşit olmadığını kanıtı olarak aldı (Starmer, 2000). Beklenen değeri riskli seçimler yapmak için bir kıstas olarak reddeden ve daha genel olarak, farklı arzuları ve farklı refah düzeylerine sahip iki kişinin aynı şans oyununa zorunlu olarak eşit değerlendirmede bulunamayacağını ileri süren (Baron, Koehler, & Harvey, 2004) Bernoulli, bireylerin iki veya daha fazla (belirsiz) sonuç arasında seçimlerini, sonuçların parasal veya objektif değerine değil, bu sonuçların bireysel, sübjektif değerlendirmesine dayandırdıklarını savundu (Heukelom, (2015).

Daniel Bernoulli (1738/1954), paranın değerinin veya “faydasının” kazanılan (veya zaten sahip olunan) miktarla azaldığını düşündü. Bernoulli’ye göre (1738/1954, s. 24) “bin dükatlık bir kazanç, zengin bir adamla karşılaştırıldığında fakir bir kişi için daha önemlidir, ancak her ikisi de aynı miktarda kazanır.” Bu temelde, Bernoulli belirsizlik altında bir karar teorisi geliştirdi. Bir oyunun değerinin, olasılıkların beklenen faydalarının ağırlıklı toplamına karşılık geldiğini varsaydı (yani, her sonucun faydasının doğanın her durumunda onlarla ilgili olasılıklarının çarpımının toplamı). Bu perspektiften, bireyler beklenen fayda maksimizasyonu ilkesine uygun hareket etmektedir (Muramatsu, 2009). Böylece Daniel Bernoulli, beklenen değer kavramını beklenen fayda kavramına dönüştürerek çağdaş karar teorisinin ilk tohumlarını içeren bir çözüme ulaştı.

Fakat Bernoulli’nin teorisi St. Petersburg bulmacasını çözerken, 1950’lere kadar modern iktisatçılar arasında pek bir karşılık bulmadı. Bu kısmen, Bernoulli tarafından sunulan teorisinin yirminci yüzyılın ilk yarısında iktisatta egemen olan ordinal fayda teorisine pek uymayan bir varsayım olan kardinal fayda ölçeğinin varlığına dayanması gerçeği ile açıklanmaktadır. Teoriye olan ilgi, John von Neumann ve Oskar Morgenstern (1944/2007)’in, beklenen fayda hipotezinin, tercihe ilişkin görünüşte çekici bir dizi aksiyomdan türetilebileceğini gösterdiğinde yeniden canlandı (Starmer, 2000). vNM ilk baskısı 1944 yılında yapılan *Theory of Games and Economic Behavior* adlı klasik kitaplarında üzerinde durdukları temel mesele yine farklı şans oyunları arasında beklenen değerden ziyade beklenen fayda açısından seçim yapmaya yönelikti (Dawes, 2001). Kitaplarında, vNM (1944/2007) ilk olarak basitleştirme amacıyla faydanın parayla eşdeğer olduğunu varsaydılar:

Faydaların ve tercihlerin ölçümü üzerine olmayan- tek bir soruna odaklanmak istiyoruz ve bu nedenle diğer tüm özellikleri makul ölçüde mümkün olduğunca basitleştirmeye çalışacağız. Bu nedenle, ekonomik sistemdeki tüm katılımcıların, tüketicilerin ve girişimcilerin amacının para veya eşdeğer olarak tek bir parasal meta olduğunu varsayacağız. Bunun, nicel anlamda bile, her katılımcı tarafından istenen “tatmin” veya “fayda” ne olursa olsun, gerçekçi olmayan bir şekilde bölünebilir ve ikame edilebilir, serbestçe aktarılabilir ve özdeş olduğu varsayılmıştır. (s.8)

vNM bu kitaplarında beklenen fayda teorileri ile, Bernoulli’den farklı olarak, bireylerin şans oyunlarından farklı fayda ölçütleri kullandıklarını varsayarak kardinal ölçek ile ordinal fayda fonksiyonu arasında bir uygunluk sağladılar (Starmer, 2000). Bu açıdan vNM, bireyin riskli beklentilere yönelik tercihlerinin beklenen fayda değerlerine göre sıralandığı önemli bir fayda yaklaşımı geliştirdiler. vNM bireylerin, her zaman daha fazla serveti (parayı) daha aza tercih ettiklerini varsayarak, genellikle önceden belirlenmiş davranış kalıplarını izleyerek hareket ettiklerini ileri sürdüler (Schiliro, 2012).

1947’de, von Neumann ve Morgenstern’in *Theory of Games and Economic Behavior* kitabının ikinci baskısı yayımlandı. 1944 yılındaki ilk baskısından farklı olarak, bu baskının ekinde, beklenen faydayı maksimize etme ilkesine göre karar vermeyi değerlendirmede kullanılacak bir teorem ve buna bağlı bir dizi aksiyom yer alıyordu. Bu aksiyomlar tamlık, geçişlilik, tercihlerin sürekliliği ve tercihlerin bağımsızlığı şeklindeydi (Bkz. Kalenscher ve Tobler, 2008; Schiliro, 2012; Plous, 1993).

Tamlık aksiyomu, karar vericinin seçenekler arasında tercihlere sahip olmasını gerektirmesidir. Bu aksiyom özellikle bir bireyin yalnızca kesin piyango çiftlerine yönelik tercihte bulunmaya fakat diğerlerine yönelik ise tercihte bulunmamaya istekli olma olasılığını dışlamaktadır (Auman, 1962). *Geçişlilik* aksiyomu rasyonel bir karar vericinin q sonucunu r sonucuna, r sonucunu s sonucuna tercih etmesi durumunda q sonucunu s sonucuna tercih etmesini ifade eder. Bu varsayım, bireyin tercih sıralamasının tutarlı olduğunu savunmaktadır. Yani tercihler birbiriyle çelişmemelidir (Heukelom, 2015). Arşimet aksiyomu olarak da adlandırılan *tecihlerin sürekliliği* aksiyomu tercih ilişkisine bir tür devamlılık dayatmaktadır. Bunun sonucunda herhangi bir sonuç dizisi için, bir karar verici, en iyi sonucun olasılıkları yeterince iyiye, her zaman en iyi ve en kötü sonuç arasındaki bir şans oyununu kesin bir ara sonuca tercih etmelidir. Örneğin, rasyonel bir karar vericinin, sıfır kazanma ihtimalinin 1.000.000.000.000.000.000.000.000.000...’da bir olması koşuluyla, 100 TL ile 0 (sıfır) kazanç arasındaki

bir şans oyununu 10 TL kesin bir kazanç yerine tercih etmesi gerektiği anlamına gelmektedir (Plous, 1993). *Bağımsızlık* aksiyomu vNM'in asıl aksiyom listesinde yer almasa da gerekli ve zorunlu bir aksiyom olarak görülmüştür (Machina, 1982). Bazen ikame aksiyomu olarak da adlandırılan bağımsızlık aksiyomu, kişinin seçimine bakılmaksızın aynı sonuca yol açan herhangi bir durumunun göz ardı edilebileceğini belirten iptal ilkesiyle ilgilidir. Örneğin q beklentisi (3000TL) r beklentisine (4000TL, 0.8) tercih ediliyorsa q' beklentisi = (3000TL, 0.25), r' beklentisine (4000TL, 0.2) tercih edilmesi gerekir. Son iki olasılık (0.25 ve 0.2) ilk iki olasılığın (1 ve 0.8) % 25'idir (Wilkinson ve Klaes, 2017).

Beklenen fayda maksimizasyonu herhangi bir rasyonel insan tarafından kabul edilebilecek bu aksiyomatik ilkelerden elde edildiğinden rasyonel davranışın temel bir özelliği olarak görülmüştür (Slovic, 2000). Bu aksiyomlar kümesi, seçimlerin rasyonelitesini değerlendirmede kriterler sağlamıştır. Bu aksiyomlarla (1) tüm bireylerin tamamen rasyonel kararlar verdiği, (2) insanların bu rasyonel kararları binlerce alternatif arasından aldıkları ve (3) belirsizlik ya da riskin kendi başına fayda ya da ıstırap içermediği varsayılmıştır (Schiliro, 2017). Böylece beklenen fayda teorisinin seçim yapmanın rasyonel yolu olduğu ve bireyin tercihlerini yansıtacak bir fayda fonksiyonu tanımlamanın mümkün olduğu bu aksiyomlar ile gösterilebildi. Bu aksiyomlar beklenen fayda teorisinin matematiksel tahminlerini gerçek karar vericilerin davranışlarıyla karşılaştırabilmeye de imkân tanıdı (Plous, 1993).

Fakat vNM'nin beklenen fayda yaklaşımına önemli itirazlardan biri bireylerin objektif olasılıklara dayalı yargılarda bulunmalarıydı. Ajanların, doğası gereği verilen tüm olayların dağılım olasılık fonksiyonunu bildiklerine ilişkin bu basitleştirici varsayım, çerçevenin öngörücü ve açıklayıcı gücünü de sınırlandırıyordu. Buna yanıt olarak, Leonard Savage (1954), subjektif olasılık kavramına dayalı olarak yeniden yapılandırılmış bir beklenen fayda teorisi önerdi.

2.2. Subjektif Beklenen Fayda Teorisi

vNM'nin beklenen fayda yaklaşımına yönelik önemli itirazlardan biri bireylerin objektif olasılıklara dayalı yargılarda bulunmalarına yönelikti. Ekonomik açıdan daha geçerli olan ise olasılıkların bilinmediği (subjektif veya kişisel) ve ölçümünün daha karmaşık olduğu belirsizlik durumuydu (Köbberling ve Wakker, 2004; Camerer ve Loewenstein, 2004). Bu düşüncüyü temel alan Leonard Savage (1954) subjektif beklenen fayda teorisini geliştirdi.

Savage'ın teorisini inşa etme süreci von Neumann'ın asistanlığı yaptığı yıllar ile başlamıştır. Von Neumann 1941 yılında Princeton Üniversitesi'nde *Theory of Games and Economic Behavior* üzerine Morgenstern ile birlikte çalışırken, Michigan Üniversitesi'nden Savage'ı araştırma asistanı olarak aldı. Savage, Michigan'da, Summer Myers'ın gözetiminde, matematiksel istatistikte *Uzak Mesafelere Vektörel Yöntemlerin Uygulanması* başlıklı doktora tezini yazmıştı. Savage, Princeton'da 1941-1943 yılları arasında von Neumann'ın asistanı olarak geçirdi. Savage'ın bu iki yıl boyunca von Neumann ile *Theory of Games and Economic Behavior* üzerine yaptığı tartışmalar Savage üzerinde tartışmasız en önemli bilimsel etkiyi oluşturmuştur (Heukelom, 2015).

Savage, 1954 yılında *Fundamentals of Statistics* başlıklı çığır açan çalışmasında, yeni bir analitik çerçeve sundu ve fayda ve olasılığın varlığı ve ortak tekliği için gerekli ve yeterli koşulları sağlamanın yanı sıra belirsizlik karşısında beklenen faydayı maksimize edici davranış olarak bireysel seçimin belirlenmesini sağladı (Karni, 2014). Böylece faydayı objektif olasılığa bağlı hale getiren vNM'den farklı olarak Savage daha fazla açıklayıcı güç için faydayı subjektif olasılığa bağlı hale getirdi (Weirich, 2004).

Savage (1954/1972) teorisinin normatif ve ampirik yönünü birbirinden ayırmıştır:

Subjektif fayda teorisi konusunda çok farklı iki tür yorum yapılabilir. İlk olarak, (teori) karar durumlarında insanların veya hayvanların davranışları hakkında bir tahmin olarak kabul edilebilir. İkincisi, o karar durumlarında mantık benzeri bir tutarlılık kriteri olarak kabul edilebilir. Bizim için ikinci yorum, doğrudan ilgili tek yorumdur, ancak her ikisini de

tartışmak, birincisini ampirik ve ikincisini normatif olarak adlandırmak verimli olabilir. (s.19).

Savage, karar teorisinin rasyonel davranışla ilgili olduğunu fakat a priori bir teori yerine normatif bir teori olarak düşünülmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Savage için normatif burada, bireylerin teoriden sapmalarına rağmen, onların kendi hatalarını fark edecekleri ve davranışlarını teorinin onlara açıklandığı anda ayarlayacakları anlamına gelmektedir (Heukelom, 2007). Bu bakımdan Savage'ın teorisi, belirsizlik karşısında rasyonel bir kişinin ne yaptığını ortaya koymaya yönelik olmuştur. Bu bakış açısına dayalı olarak Savage'a göre rasyonalite, biçimlendirilmiş olsun ya da olmasın, bir akıl yürütme teorisidir (Heukelom, 2015).

Savage (1954/1972) aslında çok sık sorulan mantığın belirsizlik karşısındaki durumunu ortaya çıkarma gibi bir hedefe yönelmiştir:

Akıl yürütme genellikle mantıkla ilişkilendirilir, ancak çoğu kişinin işaret ettiği gibi, belirsizlikle yüzleşildiğinde, normalde mantık olarak adlandırılan şeyin sonuçlarının gerçekten yetersiz olduğu açıktır. Bu nedenle, sık sık, mantığın, belirsizlik ile daha sıkı bağlantısı için, mantığın kendisi kadar kabul edilebilir ilkelerle, genişletilip genişletilemeyeceği sorulmuştur. (s.6)

Bu sorudan hareketle Savage (1954/1972) belirsizlikle karşı karşıya kalan bir kişinin durumunu modellemiştir:

Kararlarla ilgili olarak "rasyonel" bir kişinin davranışının oldukça idealize edilmiş bir teorisini geliştirmek üzereyim. Bunu yaparken, elbette, bu tür davranış ilkelerinin "rasyonel" olduğu konusunda benimle hemfikir olmanızı istemem gerekecek. "Rasyonel" mantıklı anlamına gelmekte...Ancak, kişimiz sıradan mantık kriterlerinin ötesinde kriterlerin gerekli olacağı durumlarda kararını vermek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla, değerlendirmeniz için belirli kurallar sunulduğunda, kendinize bunlara uygun davranmaya çalışıp çalışmadığınızı, veya farklı bir deyişle, onları ihlal ettiğinizi fark etmeniz durumunda nasıl tepki vereceğinizi sormalısınız. (s.7)

Savage teorisini biçimsel olarak üç temel yapı taşı üzerine kurmuştur: 1. Karar vericinin kontrolü dışında olan dünyanın bir dizi alternatif durumu veya basitçe durumlar (S). Bu açıdan bir durum gerçeğe karşılık gelen fakat bilinmeyendir. Örneğin yarın havanın ne olacağı, bir hisse senedinin bundan sonraki bir yıl içindeki performansı vb. durum içinde tanımlanabilir. 2. Karar vericinin kullanabileceği bir dizi alternatif eylemler veya kısaca, eylemler (F). 3. Bir dizi alternatif sonuç (C). Sonuçlar geneldir ve parasal veya başka herhangi bir şey olabilir. Bu yapı içinde bir eylem, dünyanın her bir durumunda hangi sonucun gerçekleşeceğini belirlemektedir (Radner, 2000; Abdellaoui ve Wakker, 2020).

Savage (1954/1972) *İstatistiğin Temelleri* kitabında bir kişinin bir dizi olası eylemler (F) arasındaki seçiminin (f) yalnızca C'deki sonuçlardan hangisinin olacağına bağlı olabileceği fikrini meşhur omlet örneği ile şu şekilde vermiştir:

Bir örnek düşünün. Siz içeri girdiğinizde eşiniz o anda bir kâseye beş iyi yumurta kırılmış ve siz omletin geri kalanını yapmaya gönüllüsünüz. Herhangi bir nedenle omlet için kullanılması gereken veya tamamen boşa harcanacak altıncı yumurta, kâsenin yanında kırılmadan durmaktadır. Bu kırılmamış yumurta ile ne yapacağınıza karar vermelisiniz. Belki de sadece üç eylem arasında, yani onu diğer beşini içeren kâseye kırmak, kontrol için bir tabağa kırmak ya da kontrol etmeden çöpe atmak, karar vermeniz gerektiğini söylemek çok büyük bir basitleştirme değildir. (s.13)

Omlet örneğinde, S kümesinin iki alternatif durumu (altıncı yumurtanın iyi olması ve altıncı yumurtanın bozulmuş olması) vardır. C kümesi altı sonuçtan oluşmaktadır: (1) altı- yumurtalı omlet, (2) altı yumurtalı omlet ve yıkamak için bir tabak, (3) beş yumurtalı omlet ve bir iyi yumurtanın yok olması, (4)

omletin olmaması ve beş iyi yumurtanın bozulması, (5) beş yumurtalı omlet ve yıkamak için bir tabak ve (6) beş yumurtalı omlet. Bir eylem, olası sonuçlarıyla tanımlanmıştır. Daha biçimsel olarak, eylem (f), dünyanın her durumuna bir sonuç ekleyen bir fonksiyondur (Savage, 1954/1972:14).

Savage için ve sonraki karar teorisyenlerinin çoğu için, Bayesçi karar teorisi yoluyla çözülebilecek tüm karar problemleri, omlet örneğiyle aynı temel yapıya sahiptir. Karar vericinin bir dizi olası eylemi vardır. Bu eylemlerin her birinin, dünyanın durumuna bağlı olarak bir veya daha fazla sonucu vardır. Karar vericiler, farklı olası sonuçlar üzerinde tercihlere sahiptir ve dünyanın farklı durumlarına olasılıklar atamaktadır. Bu tercihler ve olasılıklar, karar vericinin, beklenen faydayı en üst düzeye çıkaran eylemi tanımlayarak karar problemini çözmesine izin vermektedir (Bermudez, 2020).

Savage teorisini “dereyi görmeden paçaları sıvama” yerine “bin düşün bir söyle” atasözüne uygun hareket eden bir kişi etrafında geliştirmiştir (Savage, 1954/1972, s. 16). Yani, bir karar verilirken yalnızca anlık eylemlerin sonuçları değil, aynı zamanda diğer olası eylemlerin sonuçları da dikkate alınmalıdır. Bu ilke bir kişinin hayatı boyunca örneğin hükümetin her politikasını en küçük ayrıntılarıyla, dünyanın çok sayıda bilinmeyenleri ışığında, ele almasını önermektedir. Savage aşırı bir idealleştirme yoluna giderek “şimdiye kadar bu kitabın tüm argümanını ilke olarak rehberlik etmiş olan bir kişinin tüm hayatı boyunca vereceği tek bir karar” (Savage, 1954/1972, s.83) olduğunu ve bu kişinin “nasıl yaşayacağına karar vermesi ve bunu ilke olarak kesin biçimde yapabilmesi” (Savage, 1954/1972, s.83) gerektiğini vasaymıştır.

Savage’ın bu çabaları “şimdiye kadar geliştirilmiş en parlak aksiyomatik fayda teorisine yol açtığı” gibi (Fishburn, 1970, s. 191) ekonomik modelleme üzerinde muazzam bir etkiye sahip oldu ve birçok teorisyeni, karar vermenin tek rasyonel yolunun, sübjektif bir olasılığa göre beklenen faydayı maksimize etmek olduğunu ikna etti. Daha önemlisi, Savage’ın varsayımları nedeniyle, birçok kişi herhangi bir belirsizliğin riske indirgenebileceğini ve bunun ekonomik uygulamaların dayandırılması gereken tek makul karar verme modeli olduğunu ileri sürdü (Alon ve Schmeidler, 2014). Sübjektif beklenen fayda teorisinin önemli işlevi karar vericileri hangi seçim davranışlarının rasyonelite aksiyomlarını karşıladığı konusunda bilgilendirmek ve bu nedenle bireylerin beklenen fayda fonksiyonlarını maksimize etmektir. Beklenen fayda teorisinin bu versiyonu, davranış bilimcileri ve sosyal bilimciler arasında çok popüler hale geldi ve geniş bir dizi olayı açıklamak için uygulandı (Muramatsu, 2009).

Bununla birlikte beklenen fayda teorisinin bu gelişimi iktisadi psikolojiden arındırmaya çalışan teorik çabaların doruk noktası şeklinde olmuş ve iktisatçıları, herhangi bir davranış örneğini yalnızca sıkı bir seçim ve olasılık aksiyomlarına atıfta bulunarak açıklamalarına yol açmıştır (Muramatsu, 2009). Bu açıklamalara en büyük tepki ise aşağıda verileceği üzere iktisadi kararların psikolojik yönünü ortaya koyan düşünürlerden gelmiştir.

3. İktisadi Rasyonaliteden Psikolojik Sapmalar

İktisatta karar verme davranışının rasyonel bir kişinin davranışı ile oldukça idealize edilmiş bir aksiyomatik karar teorisi şeklinde yapılandırılmasına yönelik eleştiriler 1950’lerde artmaya başladı. Dayanağını psikolojide alan bu eleştiriler aşağıda Simon’ın sınırlı rasyonelite teorisi ve Kahneman ve Tversky’nin heuristik ve önyargılar programı çerçevesinde verilecektir.

3.1.Sınırlı Rasyonelite Teorisi

İktisatta rasyonel seçim modeline yönelik ilk önemli eleştirilerden biri Herbert A. Simon tarafından yapılmıştır. Çağdaşları sübjektif beklenen fayda teorisine yönelik eleştirilerini bağımsızlık aksiyomu gibi onun temel aksiyomlarının mantıksızlığı üzerine sürdürürken Simon daha programlı bir eleştiri sundu (Nagatsu, 2015). Simon (1992, s.34) normatif sübjektif beklenen fayda teorisinden (SEU) farklı olarak karar verme üzerine betimsel ampirik araştırmayı savundu:

İnsan kararlarının gerçek dünyası(nı), ... insan düşünce güçlerinin kapsamına sokmak için, problem formülasyonlarımızı, hatta potansiyel olarak alakalı olanların çoğunu dışarıda bırakarak, büyük ölçüde basitleştirmeliyiz. Betimleyici problem çözme ve karar verme teorisi, merkezi olarak insanların problemleri nasıl küçülttüğü ile ilgilidir: tam olarak üstesinden gelinemeyen karmaşıklıkla baş etmek için onların ortalama, heuristikleri nasıl uyguladıkları. Bu betimleyici teoriden problem çözmeyi ve seçimi kapsayarak ve sadece gerçek dünyada ulaşılabilir bilgi türlerini, tutarlılık ve hesaplama gücünü talep ederek SEU teorisindeki boşlukları ve gerçekçi olmayan unsurları hesaba katan artırılmış ve düzenlenmiş bir öngörücü teori ortaya çıkmaktadır. (s. 34)

Simon'ın temel amacı, insanların karar verirken kullandıkları düşünce sürecinin doğasını ve mekanizmasını açıklamaktır. Simon 1947 yılında Chicago Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi derecesi için yazdığı doktora tezini *Yönetmel Davranış: Yönetmel Organizasyonlarda Karar Verme Süreçleri Üzerine Bir İnceleme* şeklinde yayınladı. Simon bu önemli çalışmasında, yirminci yüzyılın ortalarına kadar hem genel hem de bilimsel bilgiye hâkim olan tam rasyonalite kavramını şiddetle sorguladı. Ana akım iktisatçılara göre rasyonel bir birey sınırsız bilişsel yeteneklere sahip olduğu gibi onun davranış seçimi de kendi beklenen faydasını maksimize etmeye yönelikti. Aksine, Simon, bireylerin klasik ekonomik modellerin rasyonel davranışlarından sapmalarına izin veren doğuştan gelen biyolojik ve rasyonel sınırları vurguladı (Cristofaro, 2017). Organizasyonların karar verme modellerini inceleyerek, karar verme davranışının klasik ve neoklasik yaklaşımın "rasyonel teorileri" ile uyummadığını fark etti. Bu nedenle Simon, davranış teorisine dayanan "sınırlı rasyonalite" adı verilen yeni bir teori geliştirdi (Kalantari, 2010).

Simon (1957)'ın *İnsan Modelleri* kitabında ileri sürdüğü sınırlı rasyonalite kavramı üç temel süreç üzerine inşa edilmiştir.

1. *Karar vericilerin alternatifleri değerlendirme süreci*: Simon sınırlı rasyonalite kavramını hem bilgi hem de hesaplama kapasitesine yönelik karar vericilerin bilişsel sınırlamaları üzerine kurdu. Simon'a göre (1979a, s. 502) "rasyonalite her şeyi bilmenin mümkün olmadığı zaman sınırlıdır. Ve her şeyi bilme başarısızlıkları büyük ölçüde tüm alternatifleri bilmenin, ilgili dışsal olaylarla ilgili belirsizliğin ve sonuçları hesaplayamamanın başarısızlıklarıdır." Simon insan zihninin kapasitesinin birçok karmaşık karar problemini çözmek için gereken hesaplama yeteneğine sahip olmadığına dikkat çekti ve rasyonel karar vermenin bu tür hesaplama sınırlamaları ışığında gerçekleştirilen bir süreç olarak görülmesi gerektiğini öne sürdü. Simon (1955, s. 99), "Rasyonel Seçimin Davranışsal Modeli" başlıklı makalesinde, geleneksel iktisadi adamın en yüksek faydaya ulaşmada "kendisine sunulan alternatif eylem yollarını hesaplamasına olanak tanıyan bir hesaplama becerisine sahip olduğu varsayımını" eleştirdi. Burada hareketle temel görevinin, psikoloji literatürüne dayanarak, evrensel iktisadi rasyonaliteyi insanların gerçekte sahip olduğu hesaplama ve bilgiye erişim kapasiteleriyle uyumlu bir tür rasyonel davranışla değiştirmek olduğunu ifade etti (Simon, 1955, s. 99). Simon'a (1997a) göre sınırlı rasyonalite teorisi "...rasyonalite varsayımından değil rasyonalitenin, en azından bazı önemli açılardan, sınırlı olduğu varsayımından gelmektedir. İnsan hesaplama sınırları önemlidir ve bunları varsaymak, olayı açıklamak için gereklidir" (s. 332). Bu nedenle, sınırlı rasyonalite, bir kişinin zihinsel yetenekleri ile karşılaştığı sorunun karmaşıklığı arasındaki bir ilişki üzerine kuruludur (Bendor, 2015). Belirsizliğin karar verme sürecinde yer alan önemli bir unsur olduğunu düşünen (Mitchell ve Scott, 1989; Kalantari, 2010) Simon bu zihinsel yapının çevre ile olan ilişkisini de ortaya çıkarmaya çalışmıştır: "Zihnin nasıl çalıştığını daha iyi anlamak için, karar verme yeteneklerini kolaylaştıran veya engelleyen çevresel özellikleri ortaya çıkarmalıyız (Simon, 1956, s. 129). Simon'a göre davranışın zaman içindeki karmaşıklığı büyük ölçüde içinde bulduğumuz çevrenin karmaşıklığının bir yansımasıdır (Simon, 1969, s. 110).

2. *Karar vericilerin heuristiklere başvurmaları*: Simon, insanların karar verirken rasyonel algoritmalarla ziyade heuristikleri kullanma eğiliminde olduğunu savundu. Simon'a göre gerçeklik, bilişsel olarak sınırlı karar vericinin tam olarak kavrayamayacağı kadar karmaşık olduğundan karar verici kaçınılmaz olarak

gerçekliği çarpıtan basitleştirilmiş modellere güvenmek zorundadır. Bu nedenle sınırlı rasyonalitenin ana fikri (Simon, 1955) sınırlı bilişsel kapasitenin karar problemlerini çözmek için bilginin seçici ve basit kullanımını içeren mekanizmaların yani heuristiklerin kullanımını gerektirmesidir. İnsanların karar verirken heuristik basitleştirmeye gitmelerinin de nedenleri bulunmaktadır. Birincisi, bireyler başka seçenek olmadığından bazen basitleştirme mekanizmalarını kullanmak durumunda kalmaktadır. Burada sınırlı bilişsel kapasite veya işlem için sınırlı süre belirli bir çevrede uygulanabilir sürece yönelik kısıtlamalar olarak hareket edebilir. İkincisi, bireyler, hesaplama kapasitesinin kıt kaynağını kullanmanın zaman maliyeti veya çabası nedeniyle basitleşmeye gidebilir. Son olarak, bir kişi geçmişte tatmin edici bir davranışta bulunduğu ve bu bilgi hafızada yer aldığından basitleştirme mekanizmalarına başvurabilir (Payne ve Bettman, 2004).

3. *Karar vericilerin "tatmin edici" seçeneği seçmesi*: Simon (1956, s.138) karar vericilerin kararını verirken en optimal seçeneği değil "tatmin edici" seçeneği seçtiklerini ileri sürdü. Simon (1982, s. 415) tatmin etmeyi "bir istek düzeyi belirleyen, istek düzeyi kriterine göre tatmin edici bir alternatif bulunana kadar arama yapan ve bu alternatifi seçen karar verme ve problem çözmeyi" ifade etmek için kullandı. Burada istek düzeyi, tatmin edici bir karar alternatifi tarafından ulaşılması veya aşılması gereken bir hedef değişkeninin değeridir (Selten, 1999). Simon'a göre bir karar verici normalde, ilgili alternatifin benzersiz veya herhangi bir anlamda optimal olduğu garanti edilmese bile, belirtilen kriterleri karşılayan veya aşan bir alternatifi seçmektedir. Örneğin bir organizma tüm olası alternatifleri taramak, her alternatifin her sonucunun her olasılığını hesaplamak, her alternatifin faydasını ortaya koymak ve bunun üzerine beklenen faydaya göre en uygun seçeneği seçmek yerine tipik olarak istek düzeyini karşılayan ilk seçeneği seçecektir (Costa ve Pedersen, 2011). Simon'ın tatmin edici kavramı bir organizmanın kendi istek düzeyini karşılayan ilk alternatifi seçeceğini varsaymaktadır. İnsanlar her alternatif için olasılıkları ve faydayı tahmin ederek ve beklenen faydayı hesaplayarak mevcut tüm alternatifleri sıralamak için zaman harcamayacaklardır (Milkova, Andreichicov ve Andreichicova, 2019). Dolayısıyla "normatif mikroekonomi, gerçek dünya optimizasyonunun imkansız olduğunu göstererek, iktisadi insanın aslında tatmin edici, daha azını daha çok tercih ettiği için değil, başka seçeneği olmadığı için, "yeterince iyi" alternatifleri kabul eden bir kişi olduğunu göstermektedir" (Simon, 1969: 37).

Simon'ın sınırlı rasyonalite teorisi aslında onun çok disiplinli bakışın da bir ürünüdür. Simon kamu yönetimi ve siyaset bilimi alanında eğitim almasına karşın insan karar verme sürecine duyduğu merak onu başta psikoloji olmak üzere diğer birçok disipline yaklaştırmıştır (Kalantari, 2010). Böylece Simon psikoloji ve iktisat disiplinlerinin rasyonaliteye olan farklı bakışlarından hareketle kavramsal olarak ikili bir ayrıma gitti: İktisadi tözel (substantive) rasyonalite ve psikolojik işlemler (procedural) rasyonalite. Simon'a göre (1976, ss.66-67) "bir davranış, belirli koşullar ve kısıtlamaların empoze ettiği sınırlar dâhilinde belirli amaçlara ulaşmak için uygun olduğunda tözel olarak rasyonelken "uygun müzakerenin sonucu olduğunda işlemsel olarak rasyoneldir". Tözel rasyonalitede aktörlerin amacı (bireylerin faydasını maksimizasyonu ve firmaların kar maksimizasyonu) önemliyen işlemsel rasyonalitede karar verme süreci önemlidir. Tözel rasyonalite seçimleri tündengelimli akıl yürütmeden ve sıkı bir aksiyom sisteminden türeyen ve tamamen iktisat içinde büyüyen bir rasyonalite fikrine dayanırken süreçsel rasyonalite deneysel keşif ve işlemler (arama süreçleri) içeren bilişsel süreçlere dayanmaktadır (Schilirò, 2012). Bu haliyle, psikolojinin rasyonaliteye bakışı durumun birey tarafından nasıl algılandığı (ve bireyin hangi uyarılara katıldığı) ve bunun sonucunda birey tarafından dâhil edilen akıl yürütme süreçleri üzerindedir (Yang ve Lester, 2008) Burada süreçsel rasyonalite Simon'un davranış teorisinin temel kavramını oluşturan bir psikolojik rasyonalite biçimidir (Schilirò, 2012). Simon aktörün amacı ve çevresinin basit olması durumunda sistemin davranışını tahmin etmek için yalnızca tözel rasyonaliteye ihtiyaç olduğunu fakat gerçek yaşamda bu faktörler ve bunların etkileşimi oldukça karmaşık olduğundan sistemin süreçsel rasyonaliteyi dikkate alması gerektiğini savundu (Nagatsu, 2015). Fakat tözel rasyonaliteden işlemsel rasyonaliteye geçmenin de kolay olmayacağını ifade etti. Bu amaçla "fayda fonksiyonun şekli veya aktörlerin gelecekle ilgili beklentileri oluşturma yolları veya belirli çevresel

değişkenlere olan ilgileri veya dikkatsizlikleri hakkında teorik varsayımlar eklemek” yeterli olmayıp gerçeklerle ilgili olan bu varsayımlar konusunda “tüm bilim değerleri bu tür varsayımların objektif olarak elde edilen ve analiz edilen kamuya açık tekrarlanabilir gözlemlerle desteklenmesi” gerekmektedir (Simon, 1986, s.212).

3.2.Heuristikler ve Önyargılar Programı

Birçok kararın sonuçlarının belirsiz olduğu bir dünyada, karar vericiler belirli bir kararın beklenen faydasını ancak onların vereceği yargıların belli seçimlerin farklı olası sonuçlara yol açma olasılığına ilişkin doğru algılara dayalı olması durumunda en üst düzeye çıkarabilirler. Basit bir örnek vermek gerekirse, bir oyuncunun bir yazı tura oyununda tura gelmesi durumunda 10 dolar alacağını ve yazı gelmesi durumunda 15 dolar kaybedeceğini düşünelim. Oyuncu, kumarı reddederek beklenen faydasını en üst düzeye çıkaracaktır, ancak bu faydayı en üst düzeye çıkararak kararı ancak adil bir madeni paranın ortaya çıkma olasılığının % 50 olduğunu bilmesi durumunda vereceği kesindir (Korobkin ve Ulen, 2000). Rasyonel seçim teorisi, insanların genellikle hesaplama yapma ve önyargısız yargılarda bulunma yeteneğine sahip olduğunu varsaymıştır. Bununla birlikte, çok sayıda araştırma, insanların olasılık ve değer konusundaki değerlendirmelerinin genellikle temel olasılık yasalarıyla tutarsız olduğunu göstermiştir (Simonson, 2007). İnsanlar hızlı karar vermeleri gerektiğinde veya karar vermeleri gereken konu onlar için önemsiz olduğunda zihinsel kaynak kullanımını sınırlandırmaktadır. Bu açıdan insanlar bir çeşit “bilişsel cimri” olma eğilimindedir (Clarke, 2007).

Psikologlar Amos Tversky ve Daniel Kahneman sınırlı rasyonalite kavramının ötesine geçerek, olasılıkların, büyüklüklerin ve sıklıkların sezgisel yargılarında anahtar rol oynayan faktörleri ortaya koymaya çalıştılar (Simonson, 2007). Bu çabanın sonucunda bireyin problemin iç temsilini şekillendiren algılama mekanizmalarına ilişkin önemli bakışlar ortaya koyan “heuristikler ve önyargılar” programını geliştirdiler (Schiliro, 2012; Milkova ve ark., 2019; Cristofaro, 2017). 1960'larda Kahneman, ağırlıklı olarak insanların nesnel olarak verilen uyaranları nasıl algıladıkları ve özellikle görme durumunda, hangi algısal hataların meydana gelebileceği üzerine çalışıyordu. Aynı yıllarda Tversky ise beklenen fayda teorisinin hem normatif hem de betimleyici yönlerinin araştırılması ve geliştirilmesi ve normatif beklenen fayda teorisinin betimsel değerlerinin ampirik incelenmesi için bir ölçüm teorisinin geliştirilmesi konusunda çabalıyordu. Kahneman ve Tversky'nin farklı araştırma hatları 1970'lerdeki ortak çalışmalarında bir araya geldi. Tversky ve Kahneman her şeyden önce psikolojinin karar teorisi üzerindeki deneylerini daha gerçek dünya durumlarına doğru genişlettiler.

Tversky ve Kahneman'ın “heuristikler ve önyargılar” yaklaşımında deneklerin akıl yürütme problemlerine verdikleri cevaplar istatistik veya olasılık teorisinin sağladığı normatif olarak doğru cevaplarla karşılaştırılmıştır. Bu deneysel çalışmalarda insanların akıl yürütme sorularına rutin olarak yanlış cevaplar verdikleri gözlemlenmiştir. Tversky ve Kahneman normatif cevap ile gerçek cevap arasındaki farkın açıklanması gereken bir akıl yürütme önyargısı olarak tanımladılar. Akıl yürütme sürecindeki heuristikleri ya da kısayolları önyargının nedeni olarak açıkladılar (Mercer, 2005). Programdaki önyargı terimi, gerçek insan davranışı ile neoklasik teorisin tahminleri arasındaki farkı ifade etmektedir (Dhami, 2016). Heuristiklerin önyargılı tahminlere yol açması Kahneman ve Tversky'nin araştırmasının “heuristikler ve önyargılar programı” olarak anılmasını getirdi.

Tversky ve Kahneman'ın ilk ortak araştırma programı sayısal tahminler ve hipotezlerin olasılıklarının değerlendirilmesi şeklinde belirsizlik durumlarıyla ilgili çeşitli yargı türlerinin üzerineydi. Tversky ve Kahneman (1974) “insanların olasılıkları değerlendirme ve değerleri tahmin etme gibi karmaşık görevleri daha basit yargısal işlemlere indirgeyen sınırlı sayıda heuristik ilkeye güvendiklerini” (s.1124) belirterek, tam rasyonaliteden gözlemlenen sapmalar hakkında teorik bir açıklama sağladılar. Heuristikler kavramı kişinin bir karar vermesi gerektiğinde kullanılan, ancak yeterli zamana veya karar vermek için gerekli doğru bilgiye sahip olmadığında kullanılan bilişsel kısayollar veya başparmak kurallarıdır. Genel olarak heuristikler otomatik bilişsel süreçlerdir; yani, insanlar karar verme durumlarında bunu yaptıklarını farkında olmadan kullanırlar (Clarke, 2007). Bir heuristik, tam olarak belirlenmiş adımlardan oluşan bir

algoritmanın aksine, bir başparmak kuralıdır. Eğer yemek yapıyorsanız ve bir tarifi sadakatle uyguluyorsanız, bir algoritma kullanıyorsunuzdur; eğer şundan ve bundan bir avuç dolusu karıştırma kabına belli belirsiz bir şekilde atıyorsanız, heuristikleri kullanıyorsunuzdur (Manktelow, 2012). Tversky ve Kahneman'a göre (1974) "bu heuristikler oldukça faydalıdır, ancak bazen ciddi ve sistematik hatalara yol açmaktadır" (s. 1124). Tversky ve Kahneman olasılığın subjektif değerlendirmesini uzaklık veya boyut gibi fiziksel büyüklüklerin subjektif değerlendirmesini örnek vererek açıkladılar. Onlara göre bu yargılamaların tümü, heuristik ilkelere göre işlenen sınırlı geçerliliğe sahip verilere dayanmaktadır. Örneğin, bir nesnenin görünür mesafesi kısmen netliğiyle belirlendiğinden nesne ne kadar keskin görünürse o kadar yakın görünür. Fakat Tversky ve Kahneman'a göre bu kuralın da istisnaları bulunmaktadır. Çünkü herhangi bir sahnede daha uzaktaki nesnelere, daha yakın nesnelere göre daha az keskin olarak görülebilir (Tversky ve Kahneman, 1974). Bu nedenle heuristikler de aktörlerin bireysel koşullarda rasyonel seçim teorisinin tahminlerini ihlal eden kararlar almasına neden olma sonucuna sahiptir (Korobkin and Ulen, 2000).

Tversky ve Kahneman belirsizlik altında birçok sezgisel yargının altında yatan üç yargısal heuristik tanımladılar: Temsililik, mevcudiyet ve bağlama ve ayarlama.

3.2.1. Temsililik Heuristiği

Temsililik heuristiği bir kişinin veya bir olayın belirli bir kategoriye dahil edilip edilmediğini o kişinin veya olayın o kategorideki prototip kişiye veya olaya benzerlik derecesi ile ortaya koymak amacıyla kullanılan bir başparmak kuralıdır (Clarke, 2007). Tversky ve Kahneman'a göre insanlar A nesnesinin B sınıfına ait olma olasılığı ya da A olayının B sürecinden kaynaklanma olasılığı ile ilgili sorular sorulduğunda genel olarak olasılıkların A'nın B'yi temsil etme derecesine, yani A'nın B'ye benzeme derecesine göre değerlendirmektedir. Örneğin, A, B'yi büyük ölçüde temsil ettiğinde, A'nın B'den kaynaklanma olasılığı yüksek olarak değerlendirilmekte fakat A, B'ye benzemiyorsa, A'nın B'den kaynaklanma olasılığı düşük olarak değerlendirilmektedir (Tversky ve Kahneman, 1974).

Tversky ve Kahneman (1974) temsile dayalı yargılamaların bir örneği olarak eski bir komşusu tarafından şu şekilde tanımlanmış bir kişiyi verdiler: "Steve çok utangaç ve içine kapanık bir kişi, her zaman yardımsever, ancak insanlara veya gerçeklik dünyasına pek ilgi duymamakta. Uysal ve derli toplu biri, düzen ve yapıya ihtiyacı olan ve detaylara meraklı" (s.1124). Bu örnek ile Tversky ve Kahneman insanların bir olasılıklar listesinden (örneğin, çiftçi, satıcı, pilot, kütüphaneci veya doktor) Steve'in belirli bir mesleğe dahil olma olasılığını nasıl değerlendirdiklerini ve bu meslekleri en olasıdan en düşük olasılığa doğru nasıl sıraladıklarını tespit etmeye çalıştılar. Temsililik heuristiği açısından Steve'in bir kütüphaneci olma olasılığı onun bir kütüphanecinin stereotipini temsil etme veya ona benzerlik derecesi ile değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, örneğin satıcılara kıyasla kütüphaneci sayısı çok azdır. Bu nedenle bu oran Steve'in, bu mesleğin temsilcisi olmasa bile, bir kütüphaneciden çok bir satıcı olma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Bir olayın olasılığının bir göstergesi olarak onun temsil edilebilirliğine güvenmek, yargısal değerlendirmede iki tür sistematik hataya yol açabilmektedir. Birincisi, bir olayın temsil edilebilirliğini etkileyen ancak olasılığını etkilemeyen değişkenlere aşırı etki verebilme. İkincisi, olayın olasılığını belirlemede çok önemli olan ancak olayın temsili ile ilgisi olmayan değişkenlerin önemini azaltabilme (Bar-Hillel, 1982). Bu nedenle temsililik heuristiği söz konusu olayın prototipe benzer yönlerini vurgulayarak veya olayın prototipe benzemediğini gösteren diğer tanılayıcı bilgilerini maskeleyerek olasılık hakkında doğru karar vermeyi engellemektedir (Clarke, 2007).

Temsililik heuristiğine başvurma temel oran yanılgısına da yol açmaktadır. Yanılgı terimi, temel oranın göz ardı edildiği veya büyük ölçüde düşük ağırlıklandırıldığı durumları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu yanılgı bireylerin popülasyonda son derece nadir görülen bir olayın meydana gelmesini yüksek bir olasılık olarak görme eğilimine yol açabilmektedir. Bu açıdan Tversky ve Kahneman aktörlerin olasılık tahminlerini yaparken temel oranları göz ardı ettiklerine veya büyük ölçüde düşük ağırlıklandırdıklarına

dair önemli kanıtlar sundular. Tversky ve Kahneman'a göre (1982, s.153) pek çok bağlamda, insanlar bazı hedef olayların olasılığını (a) bazı ilgili referans popülasyonundaki hedef sonucun temel oran sıklığına ve (b) mevcut vakayla ilgili bazı özel kanıtlara göre değerlendirmektedir. Fakat temsililik veya benzerliğe göre yapılan tahminler genellikle temel oran sıklığına duyarsızdır. Tversky ve Kahneman şu örneği verdiler (Tversky ve Kahneman,1982, ss. 156-157):

Gece vakti bir taksi kazaya karışmış ve çarpıp kaçmış, ancak kurban taksinin rengini görmemiş. Şehirde Yeşil ve Mavi şeklinde iki taksi şirketi faaliyet göstermeke. Deneklere aşağıdaki bilgiler verilmiş:

(a) Şehirdeki taksilerin % 85'i Yeşil ve % 15'i Mavidir.

(b) Bir tanık, taksinin Mavi olduğunu tespit etti. Mahkeme, kaza gecesi var olan aynı koşullar altında tanığın güvenilirliğini test etmiş ve tanığın her iki rengin her birini % 80 oranında doğru bir şekilde tanımladığı ve % 20 oranında başarısız olduğu sonucuna varmıştır.

Kazaya karışan taksinin Yeşil yerine Mavi olma olasılığı nedir ?

Bu soruya çoğu insan % 80 şeklinde cevap vermiş. Aslında, tanığın mavi olduğunu söylediği göz önüne alındığında, taksinin mavi olma olasılığı yaklaşık % 41 civarındadır. Burada tanığın raporuna rağmen olaya karışan taksinin Mavi yerine Yeşil olma olasılığı temel oranın tanığın güvenilirliğinden daha büyük olması nedeniyle daha yüksektir. Doğru cevabı elde etmek için, M ve Y sırasıyla kazaya karışan taksinin Mavi veya Yeşil olduğu hipotezlerini gösterebilir ve T ise tanığın raporu olsun. Bayes kuralına göre, 15/85 olasılık oranı ve 80/20 olasılık oranı ile $P(M/T)/P(Y/T) = P(T/M)P(M) / P(T/Y)P(Y) = (.8)(.15)/(.2)(.85) = 12/17$ ve bu nedenle $P(B/T) = 12/(12 + 17) = .41$ 'dir . Çoğu insan, olasılık tahminlerini yaparken temel oranı hesaba katmadığı için, bu örnekte olduğu gibi bir tür hataya meyillidir. Burada, görgü tanığına olması gerekenin iki katı güven verilmiştir.

Dolayısıyla temsililik heuristiğine güvenmek, katılımcıların tahminlerine dahil edilmesi gereken temel oranları tamamen göz ardı etmesine neden olmaktadır. Bu gibi sonuçlar, bu ilk gösterimde sonra çok çeşitli bağlamlarda tekrarlandı. Örneğin, yetersiz kullanılan nüfus taban oranları, insanların neden son derece nadir olaylardan (bir terör saldırısında ölmek veya nadir bir hastalığa yakalanmak gibi) aşırı derecede endişelendiklerini, insanların neden ihtiyaç duymadıkları sigorta için para ödediklerini ve neden doktorların hastalarına yanlış teşhis koyduklarını açıklamak için kullanılmıştır (Bkz. Van Boven, 2007).

Tversky ve Kahneman temel oran yanlılığı dışında temsililik heuristiği ile ilişkili diğer önyargıları şu şekilde sıraladılar (Tversky ve Kahneman, 1974, s. 1): 1) Örnek boyutuna duyarsızlık: Olasılıklar temsil edilebilirlik ile değerlendiriliyorsa, bir örnek istatistiğin yargılanma olasılığı esas olarak örneklem büyüklüğünden bağımsız olacaktır. 2) Şans yanlılığı: İnsanlar, rastsal bir süreç tarafından üretilen bir dizi olayın, dizi kısa olduğunda bile bu sürecin temel özelliklerini temsil etmesini beklerler. 3) Öngörülebilirliğe duyarsızlık: İnsanlar yalnızca açıklamanın uygunluğu açısından tahminde bulunurlarsa öngörülerini kanıtın güvenilirliğine ve tahminin beklenen doğruluğuna duyarsız olacaktır. 4) Geçerlilik yanlılığı: Öngörülen sonuç ile girdi bilgisi arasındaki uygunluk ile üretilen yersiz güven. 5) Ortalamaya doğru regresyon: Bir şans unsuru söz konusu olduğunda aşırı olayların ardından daha az aşırı olayların gelebileceğinin farkına varamama.

3.2.2. Mevcudiyet Heuristiği

Kahneman ve Tversky, temsil edilebilirliğin yanı sıra başka sezgisel önyargılar belirlediler ve bunlara yönelik kanıtlar sundular. Kategorileri genellikle akla hemen gelen yeni bir tecrübeye dayanan dikkat çekici örneklerle değerlendirme eğilimini Kahneman ve Tversky "mevcudiyetlik heuristiği" olarak adlandırdılar (Schmid, 2004). İnsan yargısıyla ilgili yaygın bir gerçek, daha iyi bilgi kaynaklarına sahip olduğumuzda bile, göze çarpan, akılda kalıcı veya canlı kanıtları orantısız bir şekilde ağırlıklandırma eğiliminde olmamızdır (Rabin, 2003). Çağrışımsal bağların tecrübeye inşa edilmesi nedeniyle İnsanlar örneklerin hızlı bir şekilde akla gelmesi durumunda onların birçoğunun olması gerektiğini veya bir

ilişkilendirmenin kolayca yapılması durumunda onun doğru olması gerektiğini varsaymaktadır (Taylor, 1982).

Tversky ve Kahneman'a göre bir kişinin sıklığı veya olasılığı örneklerin veya ilişkilendirmelerin akla getirilebilme kolaylığı ile tahmin etmesi durumunda mevcudiyet heuristiğinin kullanıldığı söylenebilir (Tversky ve Kahneman,1973, s. 208). Teoride, mevcudiyetlik tipik olarak bellek çalışmasında olduğu gibi bağımlı bir değişkenden ziyade aracı bir değişkendir. Mevcudiyetlik, sıklık yargısı için çevreyle ilgili olarak geçerli bir ipucudur, çünkü genel olarak, sık olayların hatırlanması veya hayal edilmesi nadir olaylardan daha kolaydır. Bununla birlikte, mevcudiyetlik gerçek sıklıkla ilgisi olmayan çeşitli faktörlerden de etkilenir. Mevcudiyetlik heuristiğine başvurulması durumunda bu tür faktörler sınıfların algılanan sıklığını ve olayların subjektif olasılığını etkileyecektir. Sonuç olarak, mevcudiyetlik heuristiğinin kullanılması sistematik önyargılara yol açmaktadır (Tversky ve Kahneman,1973, s.209).

Tversky ve Kahneman mevcudiyet heuristiği için deneysel kanıtlar sundular. Deneysel bir çalışmada deneklere örneklerin oluşturulması için bir kural verilerek bu kurala göre onların toplam (veya göreceli) sıklığını tahmin etmeleri istendi. Tversky ve Kahneman bu şekilde yapılandırılmış problemlerde deneklerin tüm örnekleri yapıp sıralamayacağını, bazı örnekleri oluşturmaya çalışacaklarını ve genel sıklığı mevcudiyetliğe göre, yani örneklerin akla getirilebilme kolaylığı değerlendirmesine göre, yargılayacaklarını ileri sürdüler. Buradan hareketle örneklerinin oluşturulması veya hayal edilmesi kolay olan sınıfların örneklerinin daha az mevcut olan aynı boyuttaki sınıflardan daha sık olarak algılanacakları tezini kelime sıklığı kararı üzerinden test ettiler (Tversky ve Kahneman, 1973). Tversky ve Kahneman bu amaçla yapılandıkları kelime sıklığı probleminde örneğin deneklere İngilizce bir metinden rastgele seçilen bir kelimenin K ile başlaması mı yoksa K'nin üçüncü harf olması mı daha olasıdır? şeklinde sorular yönelttiler. K ile başlayan sözcükleri düşünmenin K'nin üçüncü konumda olduğu sözcüklerden daha kolay olduğundan mevcudiyetlik heuristiğine göre K ile başlayan sözcüklerin daha sık değerlendirilmesi gerekir. Fakat tipik bir metinde K ile başlayan kelimeler ile karşılaştırıldığında K'nin üçüncü harf olduğu kelimeler iki kat daha fazladır (Tversky ve Kahneman,1973, ss. 211-212).

Tipik bir problem şu şekilde yapılandırıldı:

- 1) *R harfini düşünün.*
- 2) *R'nin ilk sırada mı üçüncü sırada mı olma olasılığı daha yüksek? (birini kontrol et)*
- 3) *Bu iki değer için tahmininiz: 1.*

Deneklerden büyük olan sınıfın küçük olan sınıfa oranını tahmin etmeleri istendi. Deneyin sonucunda 152 denekten 105'i ilk sıradaki harflerin çoğunluğunun daha muhtemel olduğuna karar verirken 47'si üçüncü sıradaki harflerin çoğunluğunun daha muhtemel olduğuna karar verdi. Tversky ve Kahneman burada ilk sırayı destekleyen önyargının oldukça önemli olduğunu belirttiler. Üstelik deneyde kullanılan beş harfin her biri için deneklerin çoğu birinci pozisyonun üçüncü pozisyona göre daha sık olduğunu değerlendirdiler. Ortalama tahmini oran, beş harfin her biri için 2: 1 olmuştur. Bu sonuçlar tüm harflerin üçüncü pozisyonda daha sık olmasına rağmen elde edilmiştir.

Tversky ve Kahneman'a göre (1974) genellikle daha az sıklıkta olan sınıfların örnekleri ile karşılaştırıldığında büyük sınıfların örneklerine daha iyi ve daha hızlı ulaşıldığından mevcudiyetlik heuristiği sıklığı veya olasılığı değerlendirmek için yararlı bir ipucudur. Fakat, Tversky ve Kahneman'a göre mevcudiyet heuristiğinin sıklık ve olasılık dışında başka faktörler tarafından da etkilendiği ve sonuç olarak mevcudiyetliğe güvenmenin örneklerin hatırlanabilirliği nedeniyle bazı önyargılara yol açmaktadır: Bir arama kümesinin etkinliğinden kaynaklanan önyargılar, hayal edilebilirlik önyargıları ve yanıltıcı korelasyon şeklinde önyargılara yol açmaktadır (Tversky ve Kahneman, 1974, ss.1127-1128).

Mevcudiyetlik önyargısı, insanların bazı doğal tehlikelere ilişkin yanlış algılamalarını ve hatalı kararlarını açıklamaya yardımcı olmaktadır. Mevcudiyetlik heuristiğinin özellikle önemli bir sonucu, düşük

olasılıklı bir tehlikenin tartışılmasının, kanıtın ne gösterdiğine bakılmaksızın, onun hatırlanabilirliğini ve hayal edilebilirliğini ve dolayısıyla algılanan tehlikeliliğini artırabileceğidir. İnsanlardan riskleri değerlendirmeleri istendiğinde istatistiksel kanıtlardan ziyade söz konusu risk hakkında duyduklarını veya gözlemlediklerini hatırlamaya dayalı çıkarımlara güvenmektedir. Slovic, Fischhoff ve Lichtenstein (1979)'e göre insanların bu gibi durumlarda kullandıkları heuristikler zor zihinsel görevleri daha basit olanlara indirgemek için kullanılsa da risk değerlendirmesi için ciddi sonuçları olan büyük ve kalıcı önyargılara yol açabilmektedir. Slovic, Fischhoff ve Lichtenstein risk algısıyla özel bir ilgisi olan mevcudiyetlik heuristiğinden kaynaklanan hataları ortaya koymak amacıyla yaptıkları çalışmalarda üniversite öğrencilerinden ve Kadın Seçmenler Birliği üyelerinden çiçek hastalığı, hortum ve kalp hastalığı gibi çeşitli ölüm nedenlerinin sıklığını değerlendirmelerini istediler. Bu çalışmalardan birinde kişilere Amerika Birleşik Devletleri'ndeki motorlu araç kazaları için yıllık ölü sayısı (50.000) söylendi; daha sonra kırk diğer ölüm nedeninin sıklığını tahmin etmeleri istendi. Başka bir çalışmada, katılımcılara iki ölüm nedeni verildi ve hangisinin daha sık olduğuna karar vermeleri istendi. Her iki çalışma da insanların genellikle hangilerinin en çok ve en az sıklıkta görülen ölümcül olaylar olduğunu bildiler. Bununla birlikte, bu genel tablonun içinde, mevcudiyet önyargısını yansıtıyor görünen insanların birçoğunun ciddi yanlış yargılarda buldukları görüldü. Genel olarak, nadir ölüm nedenleri yüksek tahmin edildi ve yaygın ölüm nedenleri düşük tahmin edildi. Bu genel önyargıya ek olarak, birçok önemli spesifik önyargı tespit edildi. Örneğin, kazaların hastalıklar kadar ölüme neden olduğu yargısına varılırken aslında hastalıklar yaklaşık on beş kat daha fazla can almıştır. Benzer şekilde cinayetlerin felç kadar sık olduğu yargısına varılırken aslında ikincisi birincisinden on bir katı daha fazla ölüme yol açmıştır.

3.2.3. Bağlama ve Ayarlama

Bağlama ve ayarlama heuristiği Tversky ve Kahneman (1974) tarafından ortaya konulan araştırma programının temsil edilebilirlik ve mevcudiyetlik heuristikleri ile birlikte en iyi bilinen heuristiklerden biridir. Tversky ve Kahneman bağlama heuristiğini şu şekilde tanımladılar (1974):

Çoğu durumda, insanlar nihai cevabı vermek için belirlenmiş bir başlangıç değerinden yola çıkarak tahminlerde bulunurlar. Başlangıç değeri veya başlangıç noktası, problemin formülasyonu tarafından önerilebilir veya kısmi bir hesaplamanın sonucu olabilir. Her iki durumda da ayarlamalar tipik olarak yetersizdir...Başka bir deyişle, farklı başlangıç noktaları, başlangıç değerlerine yönelik önyargılı olan, farklı tahminler verir. Bu olaya bağlama diyoruz. (s.1128)

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere tahminde bulunmak için bağlama ve ayarlama heuristiğinde temel işleyiş aşağı yukarı aynı olduğu görünen bir değerle (çapa) başlamak ve ardından onu tatmin edici bir tahmin elde edilene kadar ayarlamaktır (Gilovich, 2007). Bu nedenle "bağlama ve ayarlama" heuristiği hem bir olayı (bir çapaya benzeşen nihai tahminler) hem de bir süreci (bir başlangıç değerinden ayarlama) tanımlamaktadır (Epley ve Gilovich, 2006). Başlangıçta tasarlanan veya verilen bir değer keyfi olsa bile, sonraki tahminler üzerinde bir etkisi vardır (Schmid, 2004).

Yapılan araştırmalar, insanların çeşitli tahmin problemlerini çözmek için bir çapa ve ayar stratejisi kullandığını göstermiştir (Bkz.Chapman ve Johnson, 2002). Tversky ve Kahneman bağlama etkisinin bir örneğinde deneklerden yüzde olarak belirtilen çeşitli miktarları tahmin etmelerini istediler (örneğin, Birleşmiş Milletler'deki Afrika ülkelerinin yüzdesi). Her bir miktar için, deneklerin huzurunda bir çarkifelek döndürülerek 0 ile 100 arasında bir sayı belirlendi. Deneklerden önce bu sayının çarkifeleğin çıkan miktarın değerinden daha yüksek veya daha düşük olup olmadığını belirtmeleri ve ardından verilen sayıdan yukarı veya aşağı doğru hareket ederek miktarın değerini tahmin etmeleri talimatı verildi. Farklı gruplara her miktar için farklı sayılar verildi ve bu rastgele sayıların tahminler üzerinde belirgin bir etkisi oldu. Örneğin, Birleşmiş Milletler'deki Afrika ülkelerinin yüzdesinin ortalama tahminleri, başlangıç noktası olarak 10 ve 65 alan gruplar için sırasıyla 25 ve 45 idi. Doğruluk için ödeme bile bağlama etkisini azaltmadı (Tversky ve Kahneman,1974:1128).

Bağlama, yalnızca deneğe başlangıç noktası verildiğinde değil, aynı zamanda denek, tahminini bazı eksik hesaplamaların sonucuna dayandırdığında da gerçekleşmektedir. Tversky ve Kahneman'ın (1974, s. 1128) sezgisel sayısal tahmin çalışması bu etkiyi göstermektedir. İki grup lise öğrencisi, tahtaya yazılan sayısal bir ifadeyi 5 saniye içinde tahmin etti. Bir grup $8*7*6*5*4*3*2*1$ sonucunu tahmin ederken, başka bir grup $1*2*3*4*5*6*7*8$ sonucunu tahmin etti. Bu tür soruları hızlı bir şekilde cevaplamının bir yolu birkaç basamağı hesaplayıp sonucu bu hesaplama dayalı kestirim veya ayarlama ile söylemektir. Fakat ayarlamalar tipik olarak yetersiz olduğundan, bu prosedür eksik tahmine yol açmaktadır. Ayrıca, çarpma işleminin (soldan sağa gerçekleştirilen) ilk birkaç adımının sonucu, azalan dizilimde artan dizilimden daha yüksek olduğu için, ilk ifade ikincisinden daha büyük değerlendirilecektir. Çalışmada her iki tahmin de doğrulandı. Artan dizi için ortalama tahmin 512 olarak verilirken, azalan dizi için ortalama tahmin 2.250 şeklinde olmuştur. Doğru cevap ise 40.320'dir.

Bağlama ve ayarlamaların gerçekleşmesi iki kolaylaştırıcı koşulun mevcut olmasına bağlıdır. İlk olarak, çapanın istenilen tahmine veya verilen karara bir şekilde benzer görünerek uyumlu olması gerekir (Chapman ve Johnson, 2002). Başka bir deyişle, bir kavanozdaki jöleli şeker sayısını tahmin etmek, Birleşmiş Milletler'de kaç tane Afrika ülkesi olduğuna dair bir kişinin tahminine çapa olamaz. İkincisi, sorunun belirsizlik içermesi gerekir (Tversky ve Kahneman, 1974). Doğru olgusal bilgi kolayca hatırlanabiliyorsa insanların bu heuristiğe güvenmelerine gerek yoktur (Gehlbach ve Barge, 2012).

Tversky ve Kahneman'ın ilk çalışmalarından sonra bağlama ve ayarlama heuristiği çok çeşitli farklı psikolojik olayları açıklamaya yardımcı olmuş ve birçok çalışmaya kaynaklık etmiştir. Örneğin Schkade ve Johnson (1989) tercihlerin tersine dönmesi olgusunu fiyatlandırma-seçim ve fiyatlandırma-derecelendirme şeklinde iki süreç üzerinden bilgisayar tabanlı bir deneysel metodoloji ile göstermeye çalıştılar. Çalışmada fiyatlandırma ve derecelendirmede denekler sıklıkla, başlangıç noktasının yanıt ölçeğiyle en uyumlu olan kumar unsurlarından büyük ölçüde etkilendiği bir bağlama ve ayarlama stratejisi kullandıkları görüldü. Kruger (1999) "ortalamanın üzerinde" etkisini bağlama heuristiği ile açıkladı. Kruger'e göre çoğu insan becerilerinin ve yeteneklerinin ortalamanın üzerinde olduğuna inanma eğilimindedir. Bunun da nedeni olarak insanların kendilerini akranlarıyla karşılaştırdıklarında, benmerkezci bir şekilde kendi becerilerine odaklandığını ve karşılaştırma grubunun becerilerini yeterince dikkate almadığını ileri sürdü. Yaptığı çalışmada bilişsel yükün önyargıları şiddetlendirdiğini ve bunun da insanların kendi yeteneklerini değerlendirmelerine "bağlandığını" ve karşılaştırma grubunun becerilerini hesaba katmak için yetersiz "ayarlandığını" ortaya koydu. Ariely vd.(2003) yaptıkları deneylerde Kahneman ve Tversky'nin bağlama ve ayarlama heuristiğinin ürünlerin değerlemesi üzerindeki etkisini gösterdiler. Elli beş öğrencinin katıldığı deneyde ilk olarak piyasa fiyatından bahsedilmeden altı ürün (bilgisayar aksesuarları, şarap şişeleri, lüks çikolatalar ve kitaplar) tanıtıldı. Ürünlerin ortalama perakende fiyatı yaklaşık 70 dolardı. Ürünler tanıtıldıktan sonra, deneklere her bir malı sosyal güvenlik numaralarının son iki hanesine eşit bir dolar karşılığında alıp alamayacakları soruldu. Bu Kabul/Red yanıtından sonra, ürün için dolar cinsinden maksimum ödeme istekliliği soruldu. Deneyin sonunda sosyal güvenlik numarasının belirtilen maksimum ödeme istekliliği üzerindeki etkisi her ürün kategorisinde önemliydi. Sosyal güvenlik numarası ortancanın üzerinde olan deneklerin, medyan altı olan deneklere göre yüzde 57 ila yüzde 107 arasında daha yüksek değerler ifade ettiği görüldü. Epley vd. (2004) Tversky ve Kahneman'ın bağlama ve ayarlama heuristiğine dayalı olarak yaptıkları çalışmada insanların başkalarının bakış açılarını ilk olarak kendi bakış açılarına bağlayarak ve daha sonra kendileri ve diğerleri arasındaki farklılıkları hesaba katarak benimsediklerini gösterdiler. Yik, Wong ve Zeng (2019) yaptıkları çalışmada bağlama ve ayarlama mekanizmasını kullanarak duygu çıkarımlarının arkasındaki bilişsel mekanizmayı incelediler. Bu açıdan bağlamsal bilginin yargılar üzerindeki etkisini ele aldılar. Çalışmada, insanların çıkarımlarının bilgiyi bağlamaya dayandığı gösterildi. Üstelik insanların, yüksek çapa durumunda zaman baskısı altında daha az ayarlama yaptığı (bağlama artışı), ancak düşük çapa koşulunda bunun olmadığı tespit edildi.

Üstelik bağlama heuristiğine bağımlılık (aşırı güven), yalnızca meslekten olmayan kişiler tarafından yapılmamakta, aynı zamanda deneyimli bireyler, bilinçsizce karar vermelerinde, yani istenen nihai değerlendirmeyi tahmin ederken, bir bağlama heuristik yaklaşımına başvurmaktadır. Bu, bireyin çok sayıda hesaplama ile istatistiksel bir yaklaşımla verileri analiz etmesine izin vermeyen koşullar yaşadığında gerçekleşmektedir (Sundari and Habbe, 2018).

Tüm heuristikler gibi, bağlama ve ayarlaman heuristiği işlevsel olsa da belirli koşullar altında önyargıya yol açmaktadır (Angner, 2016; Milkova ve diğerleri, 2019; Yadav, 1994). Kanıtlar, ayarlamanın genellikle yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu, nihai kararın bir dereceye kadar tamamen keyfi olabilen çapanın bir fonksiyonu olacağı anlamına gelir. Çapa gerçek yanıtın çok farklıysa, bağlama ve yetersiz ayarlama oldukça hatalı yanıtlar üretebilir. Epley ve Gilovich (2004) çalışmalarında bağlama ve ayarlama heuristiği tarafından tetiklenen uyumlaştırmaların yetersiz olma eğiliminde olduğunu gösterdiler. Onlara göre yetersiz ayarlamanın kural, aşırı yeterli ayarlamanın ise istisna olmasının üç nedeni bulunmaktadır. İlk olarak, ayarlama süreci muhtemelen bir dereceye kadar "tatmin edici" olmayı içermektedir. İnsanlar gerçek değere yakın bir değer almakta ve daha sonra kabul edilebilir bir cevap bulmak için ayarlama yapmaktadır. Kişiler makul değer aralığının sınırına ulaştıklarında duracaklarından ayarlama yetersiz olma eğiliminde olmaktadır. İkinci olarak sosyal dünyanın birçok talebinin ona odaklanmaktan çok dikkati dağıtması ve dolayısıyla uyum sürecini sıklıkla kısaltması daha olasıdır. Son olarak, ayarlamalar insanların bazı hataları (temkinli olanı) diğerlerinden (düşüncesizce olandan) yapmayı tercih etmelerinden dolayı yetersiz olabilmektedir. Ayarlamaların yetersizliğine yönelik araştırmalar gerçek değere yönelik belirsizliğe ya da bilişsel çaba eksikliğine odaklanmış durumdadırlar. Birinci sınıf açıklamalar, yargıların bildirmek istedikleri değerden değişken olduğu fikrini kullanmaktadır. Yetersiz ayarlama için ikinci bir sınıf açıklama, ayarlamanın zahmetli olduğu fikri etrafında dönmektedir. Sonuç olarak, çaba eksikliği veya bilişsel kaynakların eksikliği, uyumun çok erken sona ermesine neden olmakta ve bu da çapaya çok yakın bir nihai tepki ile sonuçlanmaktadır (Chapman ve Johnson, 2002).

4.Sonuç

Bireylerin nasıl karar verdiğine odaklanan iktisat bireyleri kendi faydalarını maksimize eden rasyonel ajanlar olarak görmüştür. Bu açıdan geleneksel karar verme çerçevesi beklenen fayda teorisidir. Von Neumann ve Morgenstern tarafından ortaya atılan beklenen fayda teorisinde beklentilerin genellikle objektif olasılıklara dayandığı varsayılmıştır. Savage subjektif fayda teorsisi ile objektif olasılıkların subjektif olanlarla değiştirilmesi durumunda da beklenen faydanın aksiyomlaştırılabileceğini gösterdi. Gerek beklenen fayda teorsisi gerekse subjektif beklenen fayda teorsisi iktisatta herhangi bir psikolojik ön varsayımına yer vermeksizin bir seçim açıklaması getirmiştir.

Böylece iktisatta tam rasyonel birey sınırsız bilişsel yetenekleri ile seçimleri değerlendirmede tüm olasılık problemlerini çözebilen gerekli tüm hesaplamaları hızlıca yapabilen üstün bir varlık olarak nitelendirilmiştir. Bu nitelendirmede bireylerin psikolojik özellikleri dışarıda bırakılmıştır. Bu açıdan ana akım iktisat teorsisi, büyük ölçüde, insan karar verme sürecinin gerçekçi olmayan bir resmine dayanmış bu da iktisadı "sert bilim" haline getirmiştir.

Günümüzde psikoloji ve iktisat arasındaki işbirliği iktisadi rasyonaliteden sapma anlamında birçok davranışsal "anomalinin" tanımlanmasına yol açmış ve tam rasyonellik varsayımının insanların bilişsel yeteneklerinin oldukça sınırlı olması gerçeği ile uyummadığını ortaya çıkarmıştır.

Bu bağlamda tam rasyonel birey varsayımını eleştiren Herbert Simon karar vericilerin hangi bilgiyi kullandıklarını ve onu gerçekte nasıl işlediklerini ortaya koymak amacıyla sınırlı rasyonalite teorsisi geliştirdi. Simon'a göre karar verme sürecinde bireyin, iktisatta ileri sürülen aksine, olası tüm alternatifleri değerlendirerek en iyi sonuca ulaşması mümkün olmadığından maksimuma ulaşması düşünülemez. Üstelik insanlar çevresel faktörlerden etkilenerek hem mevcut fırsatlarda hem de arzularında farklılık göstermektedir. Simon'ın sınırlı rasyonalite teorsisi iktisattaki normatif davranış

modelleri ile ortaya atılan karar verme biçimi ile gerçek yaşamdaki bireyin karar verme biçimi arasındaki sistematik farklılıkların önemini ortaya çıkardı.

Simon'ın sınırlı rasyonalite kavramından hareketle Kahneman ve Tversky, beklenen fayda teorisini normatif bir rasyonel seçim teorisi olarak ele aldılar. Heuristikler ve önyargılar programı ile Kahneman ve Tversky insanların rasyonalite normlarından ve dolayısıyla beklenen fayda teorisinden türetilen tahminlerden sistematik olarak saptıkları fikrini onayladılar. Çalışmalarında ilk olarak çok geniş boyutta bir norm ihlalleri listesi ortaya çıkardılar. Daha sonra da bu ihlallerin psikolojik dayanaklarını bilişsel heuristikler ile açıkladılar.

Kaynaklar

- Abdellaoui, M., & Wakker, P. P. (2020). Savage for dummies and experts. *Journal of Economic Theory*, 186, 104991.
- Alon, S., & Schmeidler, D. (2014). Purely subjective maxmin expected utility. *Journal of Economic Theory*, 152, 382-412.
- Baron, J., Koehler, D., & Harvey, N. (2004). Normative models of judgment and decision making. In D.J. Koehler and N. Harvey (Eds.), *Blackwell handbook of judgment and decision making* (pp.19-36). Blackwell Publishing.
- Bendor, J.(2015). Bounded Rationality, In J. D. Wright (ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (Vol. 2, pp. 773-776). Oxford, UK: Elsevier..
- Bermúdez, J. L. (2020). *Frame it again: New tools for rational decision-making*. Cambridge:Cambridge University Press.
- Bernoulli, D. (1738/1954). Exposition of a new theory on the measurement of risk. *Econometrica*, 22, 23-36.
- Camerer, C. F., & Loewenstein, G. (2004). Behavioral economics: past, present, future. In Camerer, C. F., Loewenstein, G., & Rabin, M. (Eds.). *Advances in Behavioral Economics*(pp.3-52), Princeton: Princeton University Press.
- Costa, H. A., & Pedersen, A. P. (2011). Bounded rationality: Models for some fast and frugal heuristics. In V. Benthem, A. J. Gupta & E. Pacuit, E. (Eds.), *Games, Norms and Reasons* (pp. 1-21). Springer, Dordrecht.
- Cristofaro, M. (2017). Herbert Simon's bounded rationality: its historical evolution in management and cross-fertilizing contribution. *Journal of Management History*, 23 (2), 170-190.
- Dawes, R. M. (2001). Probabilistic thinking. In J.D.Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (Vol.19,pp.261-269.), Oxford,UK: Elsevier.
- Demski, J. S., & Swieringa, R. J. (1981). Discussion of behavioral decision theory: Processes of judgment and choice. *journal of accounting research*, 32-41.
- Herfeld, C. (2020). The diversity of rational choice theory: A review note. *Topoi*, 39(2), 329-347.
- Herfeld, C. (2022). Revisiting the criticisms of rational choice theories. *Philosophy Compass*, e12774.
- Heukelom, F. (2015). Prospect theory. In J. D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (Vol. 19, pp.261-269.), Oxford, UK: Elsevier.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1972). Subjective Probability: A Judgment of Representativeness. *Cognitive Psychology*, 3, 430-54.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1973). On the psychology of prediction. *Psychological review*, 80(4), 237-251.

- Kalantari, B. (2010). Herbert A. Simon on making decisions: enduring insights and bounded rationality. *Journal of management History*, 16(4), 509-520.
- Kalenscher, T., & Tobler, P. N. (2008). Comparing risky and inter-temporal decisions: Views from psychology, ecology and microeconomics. In D. Murphy & D. Longo (Eds.), *Encyclopedia of psychology of decision making* (pp.593-617). NY: Nova Science Publishers.
- Karni, E. (2014). Axiomatic foundations of expected utility and subjective probability. In M.J. Machina & W. K. Viscusi (eds.), *Handbook of the Economics of Risk and Uncertainty* (pp.1-39), NY:Elsevier.
- Köbberling, V., & Wakker, P. P. (2004). A simple tool for qualitatively testing, quantitatively measuring, and normatively justifying Savage's subjective expected utility. *Journal of Risk and Uncertainty*, 28(2), 135-145.
- Larichev, O.(1999). Normative and descriptive aspects of decision making. In T. Gal, T. Stewart, T. Hanne (Eds.), *Multicriteria decision making: Advances in MCDM models, algorithms, theory and applications* (pp.5.1-5.24).Springer, Boston, MA.
- Lengwiler, Y. (2009). The origins of expected utility theory. In W.Hafner and H.Zimmermann (Eds.), *Vinzenz Bronzin's Option Pricing Models* (pp. 535-545). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Livingston, J. A., & Quinn, M. A. (2007). The psychology of decision-making in economics: A review. In K. P. Hofmann (Ed.), *Psychology of Decision Making in Economics, Business and Finance* (pp 163-178). New York: Nova Science Publishers.
- Machina, M. J. (1982). "Expected utility" analysis without the independence axiom. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 277-323.
- Małecka, M. (2020). The normative decision theory in economics: A philosophy of science perspective. The case of the expected utility theory. *Journal of Economic Methodology*, 27(1), 36-50.
- Machina, M. J. (1987). Expected Utility hypothesis, In J. Eatwell et al.(Eds.), *The New Palgrave. A Dictionary of Economics* (Vol.2, pp. 232-239). London: Macmillan.
- Milkova, M. A., Andreichicov, A. V., & Andreichicova, O. N. (2019). Decision-Making under uncertainty: a heuristics overview and the analytic network process. *Psychology. Journal of the Higher School of Economics*, 16(4), 730-751.
- Mitchell, T. R., & Scott, W. G. (1989). The Barnard-Simon contribution: A vanished legacy. *Public Administration Quarterly*, 12(3),348-368.
- Mongin, P. (1998). Expected Utility Theory. In J. B. Davis, D. W. Hands & U. Maki (Eds.), *The Handbook of Economic Methodology* (pp. 171-178). UK: Edward Elgar Publishing.
- Muramatsu, R. (2009). The death and resurrection of'economics with psychology': remarks from a methodological standpoint. *Brazilian Journal of Political Economy*, 29, 62-81.
- Muramatsu, R. (2009). The death and resurrection of'economics with psychology': Remarks from a methodological standpoint. *Brazilian Journal of Political Economy*, 29(1), 62-81.
- Nagatsu, M. (2015). Behavioral economics, history of. In J. D. Wright (ed.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (Vol.2, pp.443-449). Oxford, UK: Elsevier.
- Payne, J. W., & Bettman, J. R. (2004). Walking with the scarecrow: The information-processing approach to decision research. In D. J. Koehler & N. Harvey (Eds.), *Blackwell handbook of judgment and decision making* (pp.110-132). Malden, MA:USA
- Peterson, M. (2009). *An introduction to decision theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Plous, S. (1993). *The psychology of judgment and decision making*. McGraw-Hill Book Company.

- Radner, R. (2000). Costly and bounded rationality in individual and team decision-making. *Industrial and Corporate Change*, 9(4), 623-658.
- Rieskamp, J., Hertwig, R., & Todd, P. M. (2015). Bounded rationality: Two interpretations from psychology. In M. Altman (Ed.), *Handbook of contemporary behavioral economics* (pp. 240-258). Routledge.
- Salehnejad, M. R. (2005). *From micro to macro: Essays on rationality, bounded rationality, and microfoundations* (Doctoral dissertation). London School of Economics and Political Science, United Kingdom.
- Savage, L. J. (1954/1972). *The foundations of statistics*. NY: Dover Publications.
- Schilirò, D. (2012). Bounded rationality and perfect rationality: Psychology into economics. *Theoretical and Practical Research in Economic Fields (TPREF)*, 3(06), 99-108.
- Schilirò, D. (2017). Economics versus psychology. Risk, uncertainty and the expected utility theory. *Journal of Mathematical Economics and Finance*, 3(1 (4)), 77-96.
- Schoemaker, P. J. (1982). The expected utility model: Its variants, purposes, evidence and limitations. *Journal of economic literature*, 529-563.
- Selten, R. (1999). What is Bounded Rationality?. SFB Discussion Paper B-454. Retrieved from <https://www.wiwi.uni-bonn.de/sfb303/papers/1999/b/bonnsfb454.pdf>
- Selten, R. (2001). What is bounded rationality. In Gigerenzer, G., & Selten, R (Eds.), *Bounded rationality: The adaptive toolbox* (pp.13, 36), Cambridge: MIT Press.
- Simon, H. (1992). Decision making and problem solving. In M. Zey (Ed.), *Decision making: Alternatives to rational choice models* (pp. 32-53). New Bury Park, Calif: Sage.
- Simon, H. A. (1955). A behavioral model of rational choice. *The quarterly journal of economics*, 69(1), 99-118.
- Simon, H. A. (1956). Rational choice and the structure of the environment. *Psychological Review*, 63(2), 129-138.
- Simon, H. A. (1976). From substantive to procedural rationality. In T.J. Kastelein, S.K. Kuipers, W.A. Nijenhuis and G.R. Wagenaar (Eds.), *25 years of economic theory* (pp. 65-86). Springer, Boston, MA.
- Simon, H. A. (1979). Rational decision making in business organizations. *The American economic review*, 69(4), 493-513.
- Simon, H. A. (1986). Rationality in psychology and economics. *Journal of Business*, 59(4), S209-S224.
- Simon, H. A. (1990). Invariants of human behavior. *Annual review of psychology*, 41(1), 1-20.
- Simon, H. A. (1997). *Models of bounded rationality: Empirically grounded economic reason* (Vol. 3). Cambridge, MA: MIT press.
- Simon, H.A. (1957). *Models of Man*. Wiley, New York, NY.
- Simon, H.A. (1969). *The sciences of the artificial*. Cambridge: MIT Press,
- Simon, H.A. (1997a). *Administrative Behavior* (4th ed.). New York: The Free Press.
- Simon, H.A., 1982. *Models of Bounded Rationality* (Vol. 2.). Cambridge, MA: MIT Press.
- Slovic, P. (2000). *The perception of risk*. London: Earthscan publication.
- Slovic, P., & Lichtenstein, S. (1971). Comparison of Bayesian and regression approaches to the study of information processing in judgment. *Organizational behavior and human performance*, 6(6), 649-744.

- Stanovich, K. E., & West, R. F. (1999). Discrepancies between normative and descriptive models of decision making and the understanding/acceptance principle. *Cognitive psychology*, 38(3), 349-385.
- Starmer, C. (2000). Developments in non-expected utility theory: The hunt for a descriptive theory /of choice under risk. *Journal of economic literature*, 38(2), 332-382.
- Thaler, R.H. (2000). Toward a Positive Theory of Consumer Choice. In D. Kahneman & A. Tversky (Eds.), *Choices, Values, and Frames* (pp.269-87). New York: Cambridge University Press.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1973). Availability: A heuristic for judging frequency and probability. *Cognitive psychology*, 5(2), 207-232
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185(4157), 1124-1131.
- van der Pligt, J. (2015). Decision Making, Psychology of. In J. D. Wright (ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (Vol. 5, pp. 917-922). Oxford, UK: Elsevier.
- Vazsonyi, A. (1990). Decision making: Normative, descriptive and decision counseling. *Managerial and Decision Economics*, 11(5), 317-325.
- Von Neumann, J., & Morgenstern, O. (1944/2007). *Theory of games and economic behavior*. Princeton: Princeton university press.
- Weirich, P. (2004). Economic rationality, M. Alfred R. and R. Piers (eds.), *The Oxford Handbook of Rationality* (pp.380-398). Oxford : Oxford University Press.

Türkiye’de Para Politikasının Reel Sektörler Üzerindeki Etkisi¹

The Effect of Monetary Policy on Real Sectors in Turkey

Nagihan AKSOY², Mehmet İVRENDİ³

Geliş Tarihi (Received): 28.12.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 23.08.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Öz: Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de para politikası uygulamalarının (araçlarının) etkisinin hangi kanallardan ekonominin reel sektörlerine aktarıldığını ve ekonomide bir para politikası şoku meydana geldiğinde reel sektörlerin ne yönde ve oranda bu şoktan etkilendiğini araştırmaktır. Literatürde para politikasının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini konu alan birçok çalışma bulunmakla birlikte para politikası etkisinin sektörler arası farklılığı, bu farklılığın büyüklüğü ve temel nedenlerini konu alan sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Türkiye’de parasal aktarım mekanizmasının 4 kanalının da aynı anda sektörler üzerinde analiz eden benzer bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada literatürden farklı olarak 2011:01-2019:12 dönemine ait aylık veriler kullanılarak, parasal aktarım mekanizmasının beklenti, faiz, kredi ve döviz kuru kanallarının sanayi, hizmet ve inşaat sektörü üzerindeki etkisi VAR (Vektör Otoregresif) yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulardan ilki parasal aktarım mekanizması kanallarının etkinliğinin sektörler göre farklılık gösterdiği, İkinci bulgu sanayi sektöründe dört kanalında işlediği, hizmet sektöründe kredi ve döviz kuru, inşaat sektöründe ise beklenti ve döviz kuru kanalının işlediği yönündedir. Ayrıca üç sektörde dört parasal aktarım kanallarından ortak olarak yalnızca döviz kuru kanalının çalıştığı dolayısıyla reel ekonomiye en fazla etki eden kanalın döviz kuru kanalı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Para Politikası, Faiz, Döviz Kuru, Kredi Hacmi, Beklenti, Reel Sektör, VAR Yöntemi

&

Abstract: The main purpose of this study is to investigate through which channels the effects of monetary policy implementations (instruments) are transferred to the real sectors of the economy and in what way and at what rate the real sectors are affected when a monetary policy shock occurs in the economy. Although there are many studies in the literature on the effect of monetary policy on macroeconomic variables, there are limited studies on the inter-sectoral differences of the monetary policy effect, the size of this difference and its main reasons. No similar study has been found in Turkey that analyzes all 4 channels of the monetary transmission mechanism on sectors at the same time. In this study, unlike the literature, using monthly data for the period 2011:01-2019:12, the effect of the monetary transmission mechanism’s expectation, interest, loan and exchange rate channels on the industry, service and construction sectors was examined with the VAR (Vector Autoregressive) method. The first of the findings obtained from the study is that the effectiveness of monetary transmission mechanism channels differs according to sectors. The second finding is that it operates in four channels in the industry sector, the credit and exchange rate channel in the service sector, and the expectation and exchange rate channel in the construction sector. In addition, among the four monetary transmission channels in three sectors, only the exchange rate channel works, so it is seen that the channel that has the most impact on the real economy is the exchange rate channel.

Keywords: Monetary Policy, Interest Rate, Exchange Rate, Credit Volume, Expectation, Real Sector, VAR Method

Atıf/Cite as: Aksoy, N. & İvrendi, M. (2023) Türkiye’de Para Politikasının Reel Sektörler Üzerindeki Etkisi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(2). 385-408.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

¹Bu çalışma Nagihan Aksoy’un Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalında sunulan “Para Politikası Üzerine Üç Deneme” isimli doktora tezinin bir kısmından üretilmiş ve Pamukkale Üniversitesi BAP Komisyonu tarafından kabul edilen 2022SOBE002 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

² Dr., Bağımsız Araştırmacı, nagihan_ksy@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2407-0498 (Sorumlu Yazar).

³ Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İktisat, mivrendi@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5944-666.

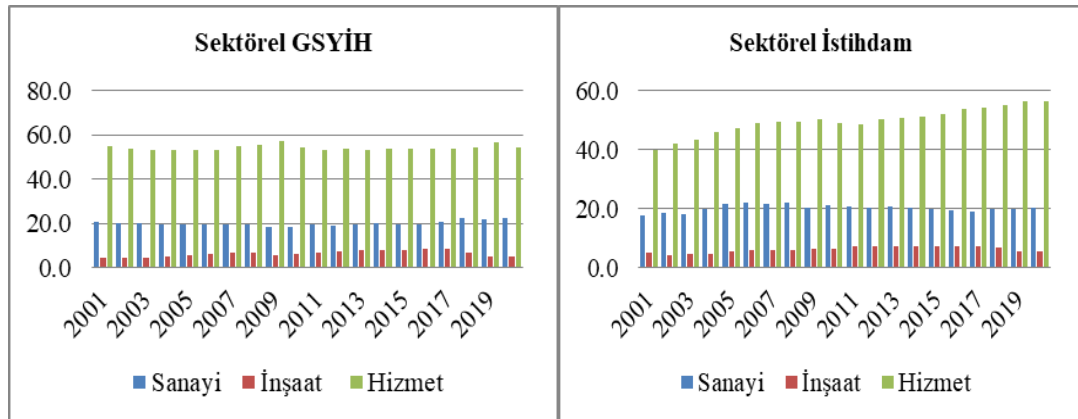
1.Giriş

Para politikası 1970'li yıllardan önce tam istihdam ve sürdürülebilir ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmak için diğer politikaları destekleyici bir faktör iken 1970'li yıllarda petrol krizi nedeniyle enflasyon oranlarındaki aşırı yükselişin ardından fiyat istikrarını temel amacı olarak belirlemiştir. Bu dönemde merkez bankalarının hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için uyguladıkları politikaların ekonomiye ne oranda ve nasıl etki ettiğini anlamak gibi bir ihtiyaç doğmuştur. Bu kapsamda 1980'li yıllardan itibaren para politikasının ekonomik faaliyeti ve enflasyonu ne şekilde etkilediğini belirlemek ve etkin politika araçları tayin etmek hedefiyle parasal aktarım mekanizmasının işleyişi ile ilgili çalışmalar artış göstermiştir (TCMB, 2013:1).

Etkin bir para politikası için, birçok faktörün yanı sıra, parasal aktarım mekanizmasının anlaşılması bununla birlikte para politikasının çıktısı ve fiyatları hangi kanallardan etkilediğini doğru ve anlaşılır bir biçimde ortaya koymak son derece önemlidir ancak yeterli değildir. Bir diğer önemli husus para politikasında meydana gelen bir değişime sektörlerin heterojen tepkiler gösterip göstermediğidir. Para politikasında yapılan değişimlerin hangi sektörleri hangi yönde ve ne oranda etkilediğini saptamak, hem para politikası yapımcıları hem de yatırımcılar için gereklidir. Bu doğrultuda yapılan literatür taramasında para politikasının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini konu alan birçok çalışmaya rastlanmakla birlikte para politikası etkisinin sektörler arası farklılığı, bu farklılığın büyüklüğü ve temel nedenlerini konu alan sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye'de parasal aktarım mekanizması kanallarının ana sektörler üzerindeki etkinliği araştırılmıştır. Ana sektörler denildiğinde Türkiye'de aklı ilk gelen tarım, sanayi, hizmet ve inşaatır. Her sektörün ülke ekonomisi için önemi farklılık göstermektedir. Bu fark GSYİH' den aldığı paya, ülkeye kazandırdığı döviz miktarına veya sağladığı istihdam olanaklarından kaynaklanmaktadır. Bir sektör ne kadar fazla istihdam sağlıyorsa o sektörün ülke ekonomisi için önemi yadsınamaz.

TÜİK rakamlarından oluşturulan aşağıdaki şekilde sanayi, hizmet ve inşaat⁴ sektörünün sektörel GSYİH'si ve sektörel istihdam oranları verilmektedir. Sektör istatistiklerine bakıldığında hizmet sektörünün diğer üç sektöre göre hem GSYİH içindeki payı hem de sağladığı istihdam oranı yönünden önde olduğu görülmektedir. İkinci sırada sanayi sektörü yer alırken inşaat sektörü son sırada yerini almıştır.

Kaynak: TÜİK (10.06.2021)

Şekil 1. Sektörel GSYİH ve Sektörel İstihdam Oranları

Ekonomide başta fiyat istikrarı olmak üzere istihdam artışı, ekonomik büyüme gibi birçok amaca ulaşmak için uygulanan para politikasının, ekonominin kalbini oluşturan sektörleri ne şekilde ve hangi kanallarla etkilediği sektörlerin geleceği ve para politikasının tasarlanması açısından son derece önem arz etmektedir. Çalışmada Türkiye'nin yukarıda açıklanan üç ana sektörünün para politikasından ne derece etkilendiği ve

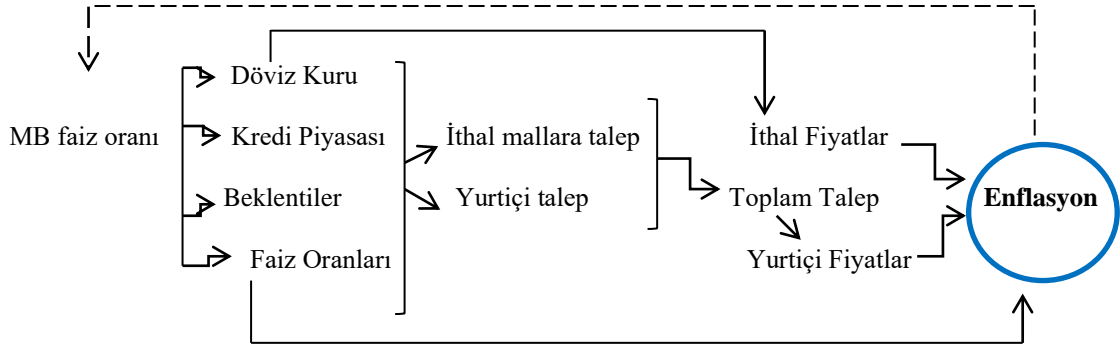
⁴Tarım sektörünün ciro endeks verileri mevcut olmadığından dolayı analiz dışı bırakılmıştır.

bu etkinin hangi kanallarla gerçekleştiği incelenmiştir. Çalışmada gerçekleştirilen literatür taramasında, para politikası aktarım mekanizması kanallarından beklenti, faiz, kredi ve döviz kurunun sanayi, hizmet ve inşaat sektörü üzerindeki ilişkisini Türkiye için inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, hem üç sektörün ele alınması hem de parasal aktarım kanallarının tamamının dikkate alınması nedeniyle literatürden farklılaşmaktadır.

Çalışmanın giriş kısmını takiben birinci bölümde parasal aktarım mekanizması ve bu mekanizmanın işleyişi hakkında bilgi verilmiş olup ayrıca iktisadi ekollerin parasal aktarım mekanizmasının etkin kanalları hakkındaki görüş ayrılıklarına değinilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında konu ile ilgili literatürdeki ampirik çalışmalara yer verilmiş olup, üçüncü kısımda ekonometrik yöntem ve çıktılar yer almış, çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

1. Parasal Aktarım Mekanizması

Para politikası kararlarının ekonomik büyüme ve enflasyondaki değişikliklere aktarıldığı proses parasal aktarım mekanizması olarak adlandırılabilir (Taylor, 1995). Parasal aktarım mekanizmasının ilk analizlerinde geleneksel faiz oranı esas alınırken daha sonra döviz kuru, beklenti ve kredi kanalı gibi etki alanlarının eklenmesiyle daha kapsamlı bir hal almıştır (TCMB, 2013:1). Merkez Bankası faiz oranlarında bir değişim gerçekleştirdiğinde enflasyon dört farklı kanaldan etkilenmektedir. Parasal aktarım mekanizmasının basitleştirilmiş hali Şekil 2'de yer almaktadır.

Kaynak: TCMB, 2013:3

Şekil 2. Parasal Aktarım Mekanizması

İktisadi ekoller arasında para politikasının reel ekonomiyi etkileme yolları arasında fikir ayrılığı bulunmaktadır. Keynesyen ekole göre faiz oranı para politikasının en önemli aracıdır ve para politikasının talep üzerinde etkili olabilmesi ancak para politikası uygulamalarının faiz oranını etkilediği takdirde mümkün olacaktır. Monetaristler (Parasalçılar) ise Keynesyen iktisatçıların aksine para politikasının sadece faiz oranları ile değil faiz oranı dışında da birtakım kanallarla toplam talep üzerinde etkili olabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca yatırım harcamaları ile nominal faiz arasındaki ilişkinin güçlü olmadığını, yatırım ve borçlanma kararlarının reel faiz oranı dikkate alınarak belirlendiğini belirtmişlerdir (TCMB, 2013:2). Bir başka deyişle, para politikasının reel ekonomiye etkisi Keynesyenler' de faiz oranı aracılığı ile işlerken, parasalci yaklaşımda para politikası reel ekonomiyi portföydeki varlıkların nispi fiyatını değiştirerek etkilemektedir (Cengiz, 2008:124).

Keynesyen ve Monetarist görüşlerin para politikasının aktarım sürecindeki fikir ayrılıkları, esasen para ile reel aktifler ve finansal aktifler arasındaki ikame esnekliğinden doğmaktadır. Keynesyen görüşte paranın reel aktifler ile arasındaki ikame esnekliği sıfır iken aksine diğer finansal aktifler ile ikame esnekliği tamdır. Yani para politikaları bu yaklaşıma göre toplam talebi faiz oranları ile etkilemektedir. Monetarist görüşte para ile reel aktifler arasında ikamenin mümkün olması, toplam harcamaların doğrudan para stokundaki değişimden etkilenmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla parasal aktarım mekanizması para stokundan harcamaya doğru gerçekleşmektedir (Aklan ve Nargeleçekenler, 2008:117).

1970'li yılların başlarında şekillenmeye başlayan ve Robert E. Lucas Jr., Robert J. Barro ve Thomas J. Sargent'in öncülüğünü yaptığı Yeni Klasikler, iktisat politikalarının, dolayısıyla para politikasının etkisiz olduğunu ileri sürmüştür (Paya,2001:346). Politika etkinsizliği olarak da adlandırılan bu hipoteze göre beklenen politikaların konjonktür üzerinde hiçbir etkisi yokken, sürpriz (beklenmeyen) uygulanan politikaların konjonktür açısından önemli olduğu vurgulanmıştır. Çünkü yeni klasiklere göre ücret ve fiyatlar tam esneklerdir. Fiyat düzeyinde herhangi bir artış beklendiğinde ücretler ve fiyatlarda aynı oranda artacaktır. Bunun nedeni ise fiyat düzeyinde beklenen bir artış karşısında işçilerin reel ücretlerinin düşmesine engel olmak istemeleridir. Dolayısıyla beklenen fiyat artışı toplam arz eğrisinin anında sola kaymasına bu da reel ücretlerin sabit ve toplam hasıların doğal düzeyde kalmasına neden olacaktır. Yani beklenen politikaların işsizlik ve toplam hasıla üzerinde herhangi bir etkisi olmamaktadır (Mishkin, 2000:352-355).

Yeni Klasik iktisada tepki olarak ortaya çıkan ve A.Okun, M.Parkin, E.Phelps ve D.Romer gibi isimlerin öncülük ettiği Yeni Keynesyen iktisada göre ücret ve fiyatlar esnek değil yapışkandır. Bu nedenle de dengeden bir sapma meydana geldiğinde Yeni Klasik iktisadın öngördüğü gibi dengesizlik kendiliğinden ortadan kalkmayacaktır (Bilgili, 2020:338). Emek piyasasında ücret katlıklarına neden olan etkenlerden biri olan uzun vadeli toplu iş sözleşmeleri, değişen beklenen fiyatlar karşısında ücret ve fiyatların buna uyumunu engellemektedir. Dolayısıyla fiyat ve ücretlerin yapışkan olduğunu ve dengeden sapma durumunda kendiliğinden dengeye gelemeyeceğini savunan Yeni Keynesyen model, Yeni Klasiklerin politika etkinsizliği hipotezini reddetmiştir. Onlara göre beklenen politikalar toplam hasıla üzerinde etkilidir ancak beklenen politikanın toplam çıktı üzerinde beklenmedik politikadan daha küçük etkisi vardır (Mishkin, 2000:358-360, Mishkin 2018: 611).

Kydland, Prescott, King ve Plosser'in öncülüğünü yaptığı Reel Konjonktür Teorileri parasal değişkenlerde meydana gelen değişimlerin reel değişkenleri etkilemediğini yani paranın hem kısa hem de uzun dönemde yansızlığını savunmaktadır. Dolayısıyla onlara göre istikrarsızlıkların temel nedeni parasal şoklardan ziyade tercih ve teknoloji kaynaklı şoklardır (Bilgili, 2020:401). Reel Konjonktür teorisyenlerine göre konjonktür dalgalanmalarına para arzı neden olmamakta, tersine konjonktür dalgalanmaları para arzı değişikliklerine neden olmaktadır. Bu ters yönlü ilişkiye mühim bir kanıt, para- üretim arasındaki bağıntının para otoritelerinin kontrol ettiği parasal tabandan kaynaklanmamasıdır. Billhassa, para-üretim bağıntısına neden olan para arzı değişikliklerine, bankaların, mevduat sahiplerinin ve banka kesiminden borçlananların göstermiş olduğu davranış neden olmaktadır. Bu davranışlar ise yüksek olasılıkla konjonktür dalgalanmalarından kaynaklanmaktadır (Mishkin, 2000:280).

2. Literatür

İlgili literatüre bakıldığında parasal aktarım mekanizmasını ayrıştırılmış şekilde inceleyen en eski çalışmalardan birinin Bernanke ve Gertler (1995)'in ABD ekonomisi için yaptığı görülmektedir. Çalışmalarında VAR modeli kullanan Bernanke ve Gertler (1995) ekonomide parasal bir şok meydana geldiğinde konut yatırımı, dayanıklı tüketim malları, dayanıklı olmayan tüketim malları gibi harcama bileşenlerinin bu şoka verdiği tepkiyi incelemiş ve her harcama kanalının parasal şoka farklı tepki verdiğini ortaya koymuştur. Birleşik Krallık için yaptıkları çalışmada Ganley ve Salmon (1997), para politikası şoklarının 24 sektör üzerinde oluşturduğu etkiyi irdelemek için VAR (vektör otoregresyon) modeli kullanmışlardır. Ulaştıkları sonuçlar, çıktıların parasal koşullardaki değişimlere tepkilerinin sektörler arasında simetrik olmadığı ve ciddi farklılıklar gösterdiği yönündedir.

Hayo ve Uhlenbrock (1999), para politikasının imalat ve madencilik sektörü üzerindeki etkilerini Almanya için incelemiş ve endüstrilerin para politikasına farklı tepkiler vermesinde sermaye kullanımı, sübvansiyon ve dış ticarete yönelim gibi faktörlerin önemli olabileceğini vurgulamışlardır. Arnold ve Vrught (2002),'un Hollanda için yaptıkları çalışmanın bulguları para politikası aktarımında ciddi oranda bölgesel ve sektörel farklılıklar olduğu, para politikasının bölgesel etkilerinin önemli oranda endüstriyel kompozisyon ile alakalı olduğu yönündedir.

İbrahim (2005), Malezya’da faiz oranındaki pozitif bir şokun GSYİH’yi düşürdüğü ancak imalat, inşaat ve finans, sigorta, emlak ve işletme hizmetleri sektörlerinin parasal sıkılaşımdan daha fazla etkilenerek, faiz oranındaki artışa tepki olarak toplam üretimdeki düşüşten daha fazla düşüş gösterdiği yönünde sonuçlar elde etmiştir. Çalışmalarında 1980-1998 dönemini esas alan Peersman ve Smets (2005), Euro bölgesinde para politikasında meydana gelen değişimin Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya İtalya, Hollanda ve İspanya olmak üzere yedi Euro bölgesi ülkesinin on bir endüstrisindeki çıktı tepkilerini incelemiştir. İlk olarak faiz oranında bir sıkılaştırmanın çıktıda yarattığı olumsuz etkinin, durgunluk dönemindeki daralma etkisinden daha fazla olduğu saptanmıştır. Bununla beraber hem politika etkilerinde hem de iş döngüsü aşamalarında sektörler arası çıktı etkilerinin önemli derecede heterojenlik gösterdiğini vurgulamış ve sektörler arası heterojenliği faiz oranı kanalı ve geniş kredi kanalı olarak ikiye ayırıp incelemiştir. Bulgulara göre dayanıklı tüketim malları üreten sektörler, dayanaksız tüketim malı üreten sektörlerle oranla para politikasından üç kat daha fazla etkilenmektedir.

OECD ülkeleri (Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD) için yaptıkları çalışmada Dedola ve Lippi (2005) ekonomide beklenmeyen bir para politikası şoku meydana geldiğinde sektörlerin farklı çıktı tepkileri gösterdiği bununla birlikte politika etkilerinin sektörler arası dağılımında ülkeler arasında benzerlik olduğunu ileri sürmüşlerdir. Alam ve Waheed (2006) Pakistan için yaptıkları çalışmada imalat, toptan ve perakende ticaret ile finans ve sigorta sektörlerinin, faiz oranında meydana gelen bir şoka daha büyük çıktı tepkisi verdiğini, tarım, madencilik ve taş ocaklığı, inşaat ve konut mülkiyetinin daha duyarlı olduğunu göstermiştir. Benzer bir çalışma Rodriguez ve Marrero (2008) tarafından İspanya için yapılmış ve parasal şoklara sektörel tepkilerin önemli ölçüde farklılaştığı gösterilmiştir. Arslan ve Ergeç (2011) para politikası şoklarının etkisinin literatürdeki sonuçlara benzer şekilde Türkiye ekonomisinde de sektörel heterojenlik gösterdiğini kanıtlamış, imalat sektörünün diğer sektörlerle göre para politikasına daha büyük tepkiler verdiğini tespit etmiştir. Çalışmada ayrıca imalat sektörünün alt sektörlerinden en büyük paya sahip altı sektörün (tekstil ürünleri, gıda ürünleri ve içecek, giyim eşyası, kimyasal madde ve ürünleri, ana metal sanayi, motorlu kara taşıtı, römork ve y. römork) parasal şoklara verdiği tepkiyi inceleyen Arslan ve Ergeç (2011), endüstriyel talep ile alakalı olan ve dayanıklı tüketim malları üreten sektörlerin para politikasına daha büyük tepkiler verdiğini göstermiştir.

Macaristan için 2000-2010 yıllarını kapsayan çalışmada Pellenyi parasal şoklara sanayi, inşaat ve ticaretin çok güçlü tepki verdiğini, imalatta ise dayanıklı mallar üreten sektörlerin daha şiddetli tepki verdiğini belirtmiştir. Uganda’ da uygulanan para politikasının sektörel etkilerini 1999-2011 dönemi için inceleyen Nampewo vd. (2013) üç sektörde de (tarım, imalat, hizmet) en etkin para politikası kanalının döviz kuru kanalı olduğu, bununla birlikte faiz oranları ve banka kredi kanallarının döviz kuru kanalına göre zayıf kaldığını belirtmiştir. Hindistan için yaptıkları çalışmada Kumar ve Rao (2018) hem para politikası şokunun etkisinin sektörler arası farklılık gösterdiğini hem de para politikasının reel ekonomiye aktarıldığı kanalların sektörler arasında değiştiğini tespit etmiştir.

Brezilya, Türkiye, Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan’da faiz oranları ile tüketici fiyat endeksi arasındaki ilişkiyi 1997-2014 dönemi için inceleyen Yıldırım (2016), iki değişkenin eşbütünlük olduğunu ve panel genelinde faiz oranındaki artışın tüketici fiyat endekisini düşürdüğünü tespit etmiştir. Cengiz ve Öruç (2018) ise 20 imalat sektörünü incelediği çalışmada, Türkiye’de para politikasının sektörel etkilerinde ciddi farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Faiz oranlarında bir artışın imalat sanayi çıktısını düşürürken, 20 imalat sektörü içinde yalnızca petrol ve giyim sektörünün çıktısını arttırdığı görülmüştür.

Türkiye’de 2003:Q1-2018:Q4 dönemini baz alarak banka kredi kanalının etkinliğini araştıran Kılınç ve Kılınç (2020), bu kanalının analiz döneminde çalıştığını tespit etmiştir. Mercan ve Canbay (2020), Türkiye’de parasal aktarım mekanizması kanallarından kredi kanalının işlerliğini VECM yöntemi ile 2005:Q1-2019:Q4 dönemi için analiz etmiş ve bu kanalın analiz döneminde Türkiye’de işlediğini tespit etmiştir. ABD’deki varlık fiyatları ve reel ekonominin para politikasından nasıl etkilendiğini analiz eden Paul (2020), fiyatların yüksek olduğu dönemde konut fiyatlarının para politikasına daha az duyarlı olduğunu yani para politikasının ev fiyatları üzerindeki etkisinin doğrusal olmayabileceğini göstermiştir.

Türkiye’de faiz ve kredi kanalının işleyişini 2004:Q1-2021:Q3 dönemi için inceleyen Doğanalp (2022), VAR yönteminden yararlanmış ve döviz kuru, para arzı, fiyatlar genel düzeyi, yurt içi krediler, reel GSYİH, borç verme faiz oranı değişkenlerini kullanmıştır. Bulgular yurtiçi krediler ile para arzı hariç diğer değişkenler arasında iki yönlü nedensellik olduğunu, faiz değişkeninin ise fiyatlar genel düzeyi, reel GSYİH ve kredi hacminin Granger nedeni olduğu yani iki kanalında Türkiye ekonomisi için oldukça önemli olduğunu göstermiştir. TCMB faiz politikalarının konut talebi üzerindeki etkisini 2013:01-2022:03 dönemi için inceleyen Yılmaz ve Yücememiş (2022), ağırlıklı ortalama fonlama faizindeki %1’lik bir artışın konut talebini %13,9 düşürdüğünü tespit etmiştir. Ayrıca konut talebi üzerinde sırasıyla döviz kuru, enflasyon ve para arzının en etkili değişkenler olduğunu saptamıştır.

Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu’na üye 13 ülke için 2013-2019 dönemlerini esas alarak para politikası kanallarının sektörel katma değer ve sürdürülebilir ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran Orji vd. (2022), ilk olarak para politikası kanallarının tarım sektörü üzerindeki etkisinin heterojen ve inelastik, sanayi ve hizmetler sektörü üzerindeki etkisinin ise homojen ve negatif olduğu, fakat hizmetler sektörü için anlamlı olmadığı yönünde bulgular elde etmiştir. Çalışmanın bir diğer bulgusu ise para politikası kanallarının sürdürülebilir ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin homojen bir şekilde asimetric olduğudur.

Nijerya’daki parasal aktarım mekanizmasını, 1986-2017 dönemi ele alarak SVAR yöntemi ile inceleyen Omowonuola ve Temidayo (2022), para politikası kanallarının her birinin çıktı üzerindeki etkisinin zayıf olduğu, çıktı üzerindeki en etkili kanalın faiz kanalı olduğu yönünde bulgular elde etmiştir. Nijerya için bir diğer çalışmada Kabir (2022) para politikasının özel sektör performansı üzerindeki etkisini 1981-2021 dönemi için incelemiştir. Sonuçlar para arzı genişlemesinin kısa ve uzun vadede özel sektör faaliyetleri üzerinde önemli pozitif etkiye sahip olduğunu, reel faiz oranı ve reel döviz kurunun ise kısa ve uzun vadede özel kesim faaliyetleri üzerinde negatif etkiye neden olduğunu göstermiştir.

Ersin ve Ergeç (2022), 2011-2020 dönemini esas alarak Türkiye’de para politikasının aktarım kanallarından reel üretim ve fiyatlar genel düzeyi (FGD) üzerinde etkili olanları ortaya koymaya çalışmıştır. Yine aynı çalışmada parasal aktarım kanallarının para politikaları ve reel üretim ilişkisinin asimetrik olup olmadığı ve bu kanalların kısa, orta ve uzun dönemde etkisi incelenmiştir. İncelemeden elde edilen bulgulardan ilki tüketici kredi faiz oranı değişkeninin para politikası ve fiyatlar genel düzeyi arasındaki etkinin asimetric olduğunu göstermiştir. Bir diğer bulgu, kredi kanalının orta ve uzun vadede reel üretim ve FDG için, döviz kuru kanalının orta ve uzun vadede FGD için işlerlik sağladığı yönündedir. Ayrıca ele alınan dönemde hisse senedi ve beklenti kanallarının işler olmadığı görülmüştür.

3. Ampirik Yöntem ve Veri Seti

Çalışmada Nampewo vd. (2013)’nin çalışmasına benzer şekilde VAR modeli oluşturularak parasal aktarım mekanizması kanallarının sektörler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Nampewo vd. para politikasını temsilen 91 günlük Hazine bonosu faiz oranı, piyasa faiz oranı kanalını yakalamak için borç verme faiz oranı, döviz kuru etkilerini ölçmek için nominal döviz kuru, kredi kanalı için özel sektör kredileri ve enflasyonun etkisini yakalamak için TÜFE ‘yi kullanmış olup, sektörel etkileri görmek için Uganda’nın GSYİH büyümesinin temel itici güçleri olan tarım, imalat ve hizmet sektörlerinin GSYİH’ deki payını modele dahil etmiştir. Nampewo vd. ‘nin çalışmasından farklı olarak çalışmamızda para politikasının faiz kanalını temsilen ağırlıklı ortalama fonlama maliyeti, kredi kanalını temsilen reel özel sektör yurt içi kredi hacmi, beklenti kanalını ölçmek için tüketici güven endeksi, döviz kuru kanalı için ise TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru (2003=100) kullanılmıştır. Reel efektif döviz kurundaki bir artış TL’nin reel olarak değer kazandığını göstermektedir. Ancak çalışmada ele alınan analiz dönemlerinde TL döviz karşısında genelde değer kaybettiğinden dolayı yorumlarda kolaylık sağlaması açısından, reel efektif döviz kuru tersi alınarak analize dahil edilmiştir. Dolayısıyla reel efektif döviz kurundaki bir artış TL’nin reel olarak değer kaybettiği anlamına gelmektedir. Para politikası aktarım kanallarının sektörler üzerindeki etkilerini görmek için sektörel ciro endeksleri kullanılmıştır.

Tablo 1'de analizde kullanılan veri setlerinin isimleri, tanımları ve elde edildikleri kaynaklar yer almaktadır. Veriler aylık olup ağırlıklı ortalama fonlama maliyetinin hesaplanmaya başladığı 2011: 01 yılı başlangıç yılı olarak seçilmiş ve 2019: 12'de sonlandırılmıştır.⁵

Tablo 1. Değişkenler ve Tanımı

DEĞİŞKENLER	TANIM	KAYNAK
LAOFM	TCMB Ağırlıklı Ortalama Fonlama Maliyeti (Logaritmik)	TCMB, EVDS
LROKKH	Reel Özel Sektör Kredi Hacmi (Logaritmik)	TCMB, EVDS
LRDK	Reel Efektif Döviz Kuru (TÜFE bazlı, logaritmik)	TCMB, EVDS
LTGE	Tüketici Güven Endeksi (Logaritmik)	TÜİK
LSAN	Sanayi Ciro Endeksi (Logaritmik)	TÜİK
LHİZ	Hizmet Ciro Endeksi (Logaritmik)	TÜİK
LİNS	İnşaat Ciro Endeksi (Logaritmik)	TÜİK

4.1. Birim Kök Testi

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlık sınaması için ilk olarak Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen ADF (Geliştirilmiş Dickey-Fuller) birim kök testinden yararlanılmıştır. ADF test sonuçlarına göre %1, %5, %10 anlamlılık düzeyinde LAOFM, LRDK, LTGE, LSAN, LHİZ, LİNS değişkenlerinin sabitli düzeyde durağan olmadığı yani bu değişkenler için H_0 hipotezinin reddedilemediği ve birim kök içerdiği; LROKKH değişkeninin %5 anlam düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiği yani durağan olduğu, sabit ve trend içeren modelde yalnızca LAOFM değişkeninin %10 anlamlılık düzeyinde durağan hale geldiği ve diğer tüm değişkenlerin birinci farkı alınması halinde durağan hale geldiği yani değişkenleri I(1) olduğu tespit edilmiş ve sonuçlar tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	SABİT		SABİT ve TREND		1.Fark	
	Lag	ADF Test İst.	Lag	ADF Test İst.	Lag	ADF Test İst.
LAOFM	3	-1.7137	6	-3.2622*	0	-8.4104***
LROKKH	0	-3.2353**	0	-0.6553	0	-8.6479***
LRDK	2	-0.7792	2	-2.3354	1	-8.2853***
LTGE	3	-1.0780	3	-2.0013	2	-8.6497***
LSAN	0	0.3544	0	-1.9993	0	-11.556***
LHİZ	0	0.5834	0	-1.2052	0	-9.8209***
LİNS	6	-1.1340	9	-2.8625	5	-4.3220***
Mac Kinnon Kritik Değerler						
%1	-3.494378		-4.051450		-3.493129	
%5	-2.889474		-3.454919		-2.888932	
%10	-2.581741		-3.153171		-2.581453	
Not: Maksimum gecikme uzunluğu 12 olarak dikkate alınmıştır. Gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriteri tarafından seçilmiştir.						
(*) %10, (**) %5 ve (***) %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.						

ADF (Geliştirilmiş Dickey-Fuller) birim kök testinin önemli bir eksikliği yapısal kırılmaları dikkate almamasıdır. Ancak çalışmada incelenen 2011:M01- 2019:M12 arası dönem çeşitli yapısal değişimleri

⁵ Covid-19 Pandemi sürecinin ortaya çıktığı ve etkisini gösterdiği 2020 ve 2021 yılları dahil edilerek analiz tekrarlanmıştır. Pandemi süreci hariç bırakılan ve dahil edilen analiz sonuçları karşılaştırılmış ve birbirine yakın çıktılar elde edilmiştir. Ancak Covid-19 döneminin dahil edildiği analiz sonuçlarında güven aralıkları genişlemiş bu nedenle çalışmada güven aralıklarının daha dar olduğu yani daha güvenilir sonuçlar veren 2011:01-2019:12 dönemi rapor edilmiştir.

çermektedir. 2011 yılında Suriye’de çıkan iş savaşı sonrası Türkiye’nin kısa sürede mülteci akınına uğraması, 15 Temmuz 2016 yılında meydana gelen darbe girişimi, 2018 yılında etkisini hissettiren döviz-borç krizi bunlardan birkaçıdır. Dolayısıyla serilerin durağanlığının yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testleri ile tekrar sınanması önem arz etmektedir.

İlk olarak değişkenler, yapısal kırılma tarihi model tarafından içsel olarak tahmin edilen Zivot- Andrews (1992) tek yapısal kırılmalı birim kök testi ile test edilmiş ve testin hipotezleri ve sonuçları aşağıda verilmiştir;

H_0 = Yapısal kırılma ile birlikte seri durağan değildir.

H_a = Yapısal kırılma ile birlikte seri trend durağandır.

Zivot- Andrews test istatistiği, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde mutlak değer olarak t-istatistiğinden büyük ise yokluk hipotezi reddedilir. Yani seri yapısal kırılma ile birlikte trend durağandır. Tablo 3’deki ZA birim kök test sonuçlarına göre LTGE serisinin Model A için 2018:M08 tarihinde %10 anlamlılık düzeyinde trend durağan olduğu, LHİZ serisinin ise Model B’de 2016:M08 tarihi için, Model C’de ise 2016:M01 tarihi için %10’da trend durağan olduğu görülmektedir. LAOFM, LROKKH, LRDK, LSAN, ve LİNS serilerinde ise tüm anlamlılık düzeylerinde yokluk hipotezi reddedilememektedir. Yani serilerin birim kök içerdiğini ifade eden temel hipotez kabul edilmektedir.

Tablo 3. Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	MODEL A			MODEL B			MODEL C		
	L	Kırılma Dönemi	Z-A Test ist.	L	Kırılma Dönemi	Z-A Test ist.	L	Kırılma Dönemi	Z-A Test ist.
LAOFM	6	2018:M04	-4.3257	-	-	-	6	2013:M04	-3.5694
LROKKH	0	2018:M08	-2.9653	0	2017:M07	-3.0331	0	2017:M06	-3.0177
LRDK	2	2017:M10	-3.7558	2	2016:M03	-3.4350	2	2018:M05	-3.6144
LTGE	3	2018:M08	-4.7416*	3	2018:M02	-3.5128	3	2018:M08	-3.6947
LSAN	0	2017:M10	-3.7578	0	2016:M02	-3.5497	0	2016:M10	-3.8787
LHİZ	0	2017:M11	-3.1892	0	2016:M08	-4.2860*	0	2016:M01	-4.8953*
LİNS	9	2013:M05	-3.0298	9	2016:M09	-3.7270	9	2018:M02	-4.2522
Kritik Değerler									
%1	-5.34			-4.80			-5.57		
%5	-4.93			-4.42			-5.08		
%10	-4.58			-4.11			-4.82		
Not: Maksimum gecikme uzunluğu 12 olarak dikkate alınmıştır. Gecikme sayısı Akaike Bilgi Kriteri tarafından seçilmiştir. Model A sabitte, Model B trendde ve Model C hem sabit hemde trendde kırılmaya izin vermektedir. (*) %10, (**) %5 ve (***) %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.									

Ekonomik zaman serilerinin birçoğunda tek yapısal kırılmayı dikkate almak kısıtlayıcı bir durum olabilmektedir. Bunun için Lee ve Strazicich (2003) düzey ve trenddeki iki kırılmanın yerini içsel olarak belirleyen iki kırılmalı bir minimum LM testi önermektedir. Lee-Strazicich yaklaşımı Model AX sabitte ve Model CX trendde kırılmaya izin veren iki temel modele dayanmaktadır. Bu modellerin hipotezleri yukardaki Zivot- Andrews testi ile aynıdır (Lee & Strazicich, 2003; 1087).

Tablo 4’de iki yapısal kırılmaya izin veren LS birim kök test sonuçlarına göre AX modeli için LAOFM (2012:M08-2016:M12) %10, LRDK (2016:M12-2018:M07) ve LİNS (2017:M07-2018:M10) %5, LTGE (2016:M03-2018:M08) serilerinin %1 anlamlılık düzeyinde trend durağan olduğu, LROKKH, LHİZ ve LSAN serilerinin yapısal kırılma altında durağan olmadığı görülmektedir. CX modelinde ise LROKKH (2014:M12-2018:M07) serisinin %1, LTGE (2013:M08-2018:M06) serisinin %5, LAOFM (2012:M06-2018:M03) ve LRDK(2015:M11-2018:M06) serilerinin ise %10 anlam düzeyinde trend durağan olduğu görülmektedir.

Tablo 4. İki Kırılmalı Lee-Strazicich Birim Kök Testi

MODEL AX						MODEL CX				
Değişken	Kırılma tarihleri	Min. Test İst. (Tau)	Kritik Değerler			Kırılma tarihleri	Min. Test İst. (Tau)	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10			%1	%5	%10
LAOFM	2012:M08 2016:M12	-3.40*	-4.07	-3.56	-3.29	2012:M06 2018:M03	-5.56*	-6.82	-5.91	-5.54
LROKKH	2012:M05 2018:M07	-1.69	-4.07	-3.56	-3.29	2014:M12 2018:M07	-8.34***	-7.00	-6.18	-5.82
LRDK	2016:M12 2018:M07	-3.75**	-4.07	-3.56	-3.29	2015:M11 2018:M06	-6.01*	-6.93	-6.17	-5.82
LTGE	2016:M03 2018:M08	-4.07***	-4.07	-3.56	-3.29	2013:M08 2018:M06	-6.15**	-6.82	-5.91	-5.54
LSAN	2016:M09 2018:M07	-2.93	-4.07	-3.56	-3.29	2016:M03 2018:M05	-5.30	-6.93	-6.17	-5.82
LHİZ	2012:M09 2018:M07	-2.80	-4.07	-3.56	-3.29	2015:M11 2017:M09	-4.86	-6.82	-6.16	-5.83
LİNS	2017:M07 2018:M10	-4.36**	-4.07	-3.56	-3.29	2014:M02 2017:M09	-5.87	-7.03	-6.37	-6.01

Not: Maksimum gecikme uzunluğu 12 olarak dikkate alınmıştır. Gecikme sayısı Akaike Bilgi Kriteri (AIC) tarafından seçilmiştir. Model AX sabitte, Model CX trendde kırılmaya izin vermektedir.
(*) %10, (**) %5 ve (***) %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

ZA ve LS testlerine birlikte bakıldığında LSAN⁶ hariç tüm serilerde en az bir anlamlı yapısal kırılma olduğu görülmektedir. Yapısal kırılma tarihleri çoğunlukla darbe girişiminin meydana geldiği 2016 yılına ve döviz- borç krizinin etkisini hissettirdiği 2018 yılına işaret etmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda 2016 ve 2018 tarihlerini dikkate alan iki adet kukla değişken, trend etkisini dikkate almak için trend ve kuadratik trend dışsal değişken olarak modele dahil edilmiştir.

4.2. VAR Analizi

İlk olarak Sims (1980) tarafından geliştirilen VAR yaklaşımı parasal aktarım mekanizması kanallarının etkinliği ve işleyişini incelemek amacıyla literatürde sıklıkla başvurulan bir yöntemdir. Vektör Otoregresif (VAR) modeller, bir denklem sisteminde yer alan her bir içsel değişkenin hem kendi, hem de sistemdeki diğer değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer aldığı eşitlikler sistemidir. VAR modellerinde değişkenler her ne kadar içsel değişkenler olarak belirtilmiş olsa da denklem sisteminde aynı zamanda dışsal değişkenlerde yer alabilmektedir (Sevükteğik ve Çınar, 2017:495).

Çalışmada parasal aktarım mekanizmasının faiz, kredi, döviz kuru ve beklenti kanallarından hangilerinin reel sektörler üzerinde daha etkili olduğunu görmek için ilk olarak her biri beş içsel değişkenden oluşan üç adet VAR modeli oluşturulmuştur. VAR modelinde kullanılacak olan değişkenlerin durağanlık şartını sağlaması gerekliliğinden dolayı 2016 ve 2018 yıllarındaki yapısal kırılmayı dikkate alan yani tüm yıllarda "0", 2016 ve 2018 yıllarında "1" değerini alan iki adet kukla değişken ve trend etkisini dikkate almak için hem trend hem de trendin karesi alınarak elde edilen kuadratik trend modele dışsal değişken olarak dahil edilmiştir. İlk VAR1(p) denklemi aşağıdaki gibidir;

⁶ LSAN serisi için ayrıca doğrusal olmayan birim kök testlerinden KSS (2003-Kapetonios, Shin ve Snell tarafından geliştirilen) birim kök testi uygulanmıştır. KSS doğrusal olmayan birim kök test sonucuna göre t istatistiği -5.51 olup KSS-2003 (sabit ve trendli model kritik değerleri -3.93(%1), -3.40(%5), -3.13(%10)) kritik değerlerinden mutlak değer olarak büyük olup birim kök vardır şeklindeki H₀ hipotezi reddedilmiş ve H_A alternatif hipotez kabul edilmiştir. Dolayısıyla LSAN serisi tüm kritik değerlerde doğrusal olmayan trend durağan bir seridir. Bu nedenle modelde LSAN serisinin düzey hali kullanılmış ve kuadratik trend modele dışsal değişken olarak eklenmiştir.

$$LSAN_t = \theta_{10} + \sum_{j=1}^p \beta_{11j} LSAN_{t-j} + \sum_{j=1}^p \delta_{11j} LTGE_{t-j} + \sum_{j=1}^p \alpha_{11j} LAOFM_{t-j} + \sum_{j=1}^p \phi_{11j} LROKKH_{t-j} + \sum_{j=1}^p \lambda_{11j} LRDK_{t-j} + \theta_{11} D_1 + \Omega_{11} D_2 + \gamma_{11} T + \psi_{11} T^2 + \varepsilon_{1t}$$

(1)

$$LTGE_t = \theta_{20} + \sum_{j=1}^p \beta_{21j} LSAN_{t-j} + \sum_{j=1}^p \delta_{21j} LTGE_{t-j} + \sum_{j=1}^p \alpha_{21j} LAOFM_{t-j} + \sum_{j=1}^p \phi_{21j} LROKKH_{t-j} + \sum_{j=1}^p \lambda_{21j} LRDK_{t-j} + \theta_{21} D_1 + \Omega_{21} D_2 + \gamma_{21} T + \psi_{21} T^2 + \varepsilon_{2t}$$

(2)

$$LAOFM_t = \theta_{30} + \sum_{j=1}^p \beta_{31j} LSAN_{t-j} + \sum_{j=1}^p \delta_{31j} LTGE_{t-j} + \sum_{j=1}^p \alpha_{31j} LAOFM_{t-j} + \sum_{j=1}^p \phi_{31j} LROKKH_{t-j} + \sum_{j=1}^p \lambda_{31j} LRDK_{t-j} + \theta_{31} D_1 + \Omega_{31} D_2 + \gamma_{31} T + \psi_{31} T^2 + \varepsilon_{3t}$$

(3)

$$LROKKH_t = \theta_{40} + \sum_{j=1}^p \beta_{41j} LSAN_{t-j} + \sum_{j=1}^p \delta_{41j} LTGE_{t-j} + \sum_{j=1}^p \alpha_{41j} LAOFM_{t-j} + \sum_{j=1}^p \phi_{41j} LROKKH_{t-j} + \sum_{j=1}^p \lambda_{41j} LRDK_{t-j} + \theta_{41} D_1 + \Omega_{41} D_2 + \gamma_{41} T + \psi_{41} T^2 + \varepsilon_{4t}$$

(4)

$$LRDK_t = \theta_{50} + \sum_{j=1}^p \beta_{51j} LSAN_{t-j} + \sum_{j=1}^p \delta_{51j} LTGE_{t-j} + \sum_{j=1}^p \alpha_{51j} LAOFM_{t-j} + \sum_{j=1}^p \phi_{51j} LROKKH_{t-j} + \sum_{j=1}^p \lambda_{51j} LRDK_{t-j} + \theta_{51} D_1 + \Omega_{51} D_2 + \gamma_{51} T + \psi_{51} T^2 + \varepsilon_{5t}$$

(5)

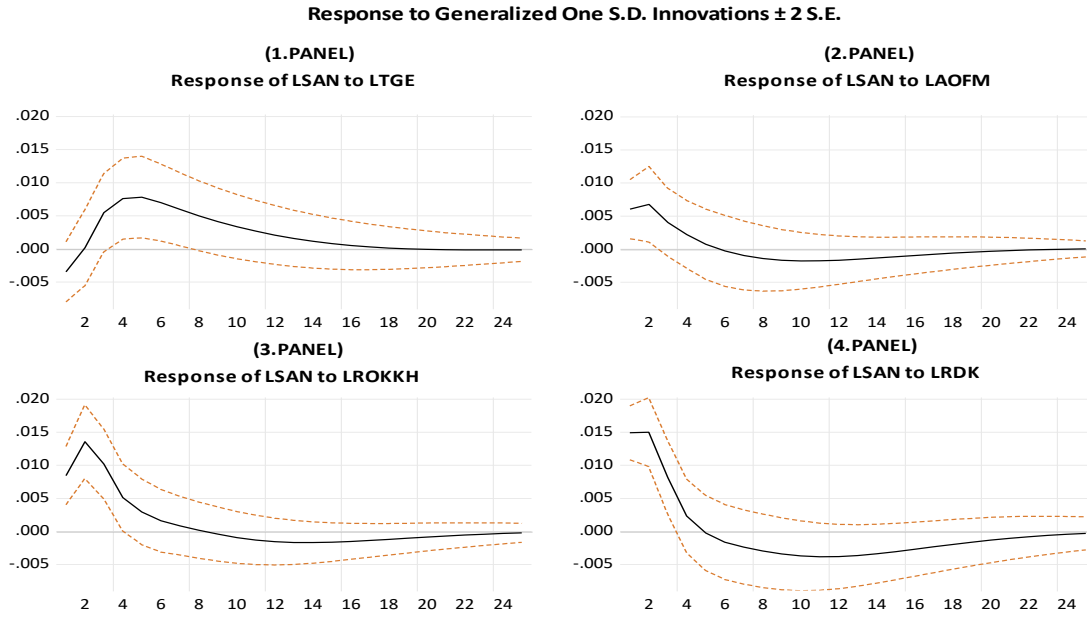
Denklemden yer alan ε_t 'ler VAR dilinde şoklar olarak adlandırılan stokastik hata terimleridir ve bu hata terimleri IID(0, σ^2)'dir. Yani ortalaması sıfır ve varyansı sabit bağımsız özdeş dağılım rasal değişkendir. Denklemden yer alan p ise denklemleri tahmin etmeden önce belirlenmesi gereken gecikme uzunluğudur. D₁ değişkeni 2016 yılında yaşanan darbe etkisini, D₂ ise 2018 yılında ortaya çıkan döviz-borç krizinin etkisini modele dahil etmek için oluşturulan kukla değişkenlerdir. T ise tüm analiz dönemlerini kapsayan trend ve T² kuadratik trend değişkenidir. Modeldeki eşitliklerin sağ tarafında değişkenlerin cari(eş-anlı) değerleri yer almadığından dolayı bu modellere standart VAR(p) denilmektedir. VAR2(p) ve VAR3(p) modelleri de VAR1(p) modeline benzer şekilde oluşturulmuştur. VAR2(p) modelinde yukarıdaki 5 denklemden de yer alan LSAN değişkeni yerine LHİZ ve VAR3(p) modelinde ise LSAN yerine LİNS değişkeni yer almıştır. Optimum gecikme uzunluğu 3 VAR modelinde de FPE (Final prediction error) bilgi kriterinin işaret ettiği 2 dikkate alınmıştır.⁷ Gecikme değeri belirlenirken hata terimleri arasında otokorelasyon sorunu olup olmadığı Lagrange çarpanı (LM) ile test edilmiş, 12 gecikmeye kadar %1 olasılık düzeyinde otokorelasyon sorunu yoktur şeklindeki H₀ hipotezi 3 modelde de reddedilememiş, yani otokorelasyon sorunu olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca 3 modelinde otoregresif karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde kaldığı saptanmıştır. Bu durumda 3 VAR modeli de kararlı bir süreç izlemekte ve durağanlık şartlarını sağlamaktadır.

VAR analizinin asıl amacı Sims (1980) ve Sims, Stock ve Watson (1990)'a göre parametre tahmininden ziyade ekonomik değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkiyi incelemektir. Etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırmaları ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için faydalı olabilmektedir (Enders, 2004:240, Enders, 2015:302). VAR modellerindeki bireysel katsayıların yorumlanması genellikle zor olduğundan dolayı etki-tepki fonksiyonlarından (IRF) yararlanılır.

VAR analizinde değişkenlerin sıralanış şekli etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırmaları için önemli bir etkidir. Sims (1980) tarafından önerilen Cholesky ayrıştırmada modele eklenen değişkenlerin sıralaması önem arz etmektedir. Çalışmada Koop vd. (1996), Pesaran ve Shin (1998) tarafından ileri sürülen, değişkenlerin sıralamasından etkilenmeyen hem doğrusal hem de doğrusal olmayan modellere uygulanabilen genelleştirilmiş etki tepki fonksiyonlarından (GIRF) yararlanılmıştır. Geleneksel etki-tepki analizinden farklı olarak, genelleştirilmiş etki tepki fonksiyonu şokların ortogonalizasyonunu gerektirmemekte ve VAR sistemindeki değişkenlerin sıralamasına göre değişmemektedir. Şekil 3' de VAR

⁷ LR, AIC, SC ve HQ bilgi kriterlerinin işaret ettiği gecikme uzunlukları ile tahmin edilen modellerde otokorelasyon sorunu ile karşılaşmış ve bu nedenle otokorelasyon sorunu olmayan ve durağanlık şartlarının elverdiği FPE bilgi kriterinin işaret ettiği 2 gecikme uzunluğu dikkate alınmıştır.

1 modelinde sırasıyla LTGE, LAOFM, LROKHH ve LRDK’ ya verilen bir standart sapmalı şok karşısında sanayi (LSAN) sektörünün verdiği tepkiyi gösteren etki-tepki fonksiyonları yer almaktadır.

Şekil 3. VAR1 Etki- Tepki Fonksiyonları

Şekil 3’ün 1. panelinde tüketici güven endeksindeki (LTGE) bir standart sapmalı şok sanayi sektöründe üçüncü aydan sekizinci aya kadar pozitif istatistiksel olarak da anlamlı bir etki yaratmaktadır. Teorik olarak, tüketici güven endeksinde meydana genel pozitif bir şok karşısında ekonomik karar birimlerinin geleceğe yönelik beklentilerinde iyimser olacağı, bu durumu ise tüketim ve üretim kararlarına yansıtacağı beklenmektedir. John Maynard Keynes (1936) “The General Theory of Employment, Interest and Money” adlı eserinde bu durumu “Animal Spirits” kavramı ile açıklamaktadır. Keynesçi teoriye göre, konjonktür dalgalanmalarının meydana gelmesinde yatırımcıların gelecekle ilgili beklentileri önemli bir rol oynamaktadır. Geleceğe dair beklentileri iyimser olan bir girişimci, kredi faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğini karşılaştırması sonucu yatırım kararı alır, çarpan ve hızlandırıcı etkisi ile istihdam oranları, üretim ve milli gelir artar (Bocutoğlu, 2012: 6-7). Dolayısıyla beklentileri ölçebilen bir terim olan tüketici güven endeksindeki bir artışın sanayi cirosunu artırması hem beklentilerimizle hem de teori ile uyumlu bir sonuçtur. Yani şeklin 1. paneli bize, Türkiye’de sanayi sektöründe Keynes’in “Animal Spirits” teorisinin kısa vadede desteklendiğini göstermektedir. Bu sonuç literatürdeki Matsusaka ve Sbordone (1995), Mandal ve Mccollum (2013), Yaşar ve Ceylan (2020)’ in çalışma sonuçları ile benzer nitelikte iken Loría ve Brito (2004) ve Erdoğan (2007)’nin sonuçları ile gelişmektedir.

Şeklin 2. panelinde faiz oranındaki (LAOFM) bir standart sapmalı şok, yani daraltıcı para politikası sanayi sektöründe üçüncü aya kadar pozitif istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmaktadır. Faizlerin artması yani daraltıcı bir para politikası şoku yatırımların maliyetinin artması anlamına gelmektedir. Bu durum yatırımlar üzerinde azaltıcı bir etki yaratır ve ekonomik büyüme olumsuz etkilenir. Diğer taraftan ödemeler dengesi açık veren Türkiye gibi ülkelerde faiz artırımını dış ülkelere yatırım çekip sıcak para girişi sağlayarak iç piyasayı rahatlatılmaktadır. Bununla birlikte faiz artırımını o ülkenin parasının da değerlenmesi anlamına gelmektedir. Parası değer kazanan ülkede döviz kurundaki artıştan kaynaklanan maliyet enflasyonu ve buna bağlı talep enflasyonu engellenebilmektedir. Özellikle Türkiye gibi sanayisi büyük oranda yurt dışı girdisine bağlı olan ekonomilerde bu durum ülkenin uluslararası rekabet gücünü artırarak üretimin artmasına yol açabilir. Yüksek faiz oranının ekonomiye bir diğer etkisi enflasyonu baskılayarak servet etkisi yaratmasıdır. Bu etki teoride Pigou etkisi olarak yer almakta olup bu etkiye göre fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen düşme (faiz artışından dolayı gerçekleşebilir) kişilerin elinde bulunan aktiflerin (hisse senedi, tahvil gibi) değerinin artmasına neden olacaktır. Reel servetinde artış

meydana gelen kişiler tüketim harcamalarını artıracak bu da hasılda artış yaratacaktır (Bilgili, 2020:116). Bu doğrultuda Pigou Etkisi hipotezinin Türkiye’de sanayi sektöründe kısa dönemde desteklendiği görülmektedir. Bu sonuç literatürdeki Hayo ve Uhlenbrock (1999) ve Baydur (2007)’un çalışma sonuçları ile benzerlik gösterirken, Peersman ve Smets (2005), Nampewo vd. (2013), Kumar ve Rao (2018), Cengiz ve Öruç (2018)’un çalışma bulguları ile çelişmektedir.

Şeklin 3. paneli kredi hacminde meydana gelen pozitif bir şokun sanayi sektörü cirosunu ilk 4 ay pozitif etkilediğini göstermektedir. Ülkemizde hisse senedi ve özkaynak finansmanı gibi dış finansman kaynakları yetersiz olduğundan dolayı özellikle sanayi sektörünün en büyük alt kolu olan imalat sanayi işletmeleri, sabit varlık ile çalışma sermayesi finansmanında banka kredilerini yoğun bir şekilde kullanmaktadır (Demirci, 2017; 42). Dolayısıyla kredi hacmindeki bir artış sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansman ihtiyaçlarını daha kolay karşılayabileceği böylece yeni yatırımlar, kapasite artırımı, ürün çeşitliliği gibi birçok hedefe ulaşma imkanı elde edebileceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle kredi hacminde meydana gelen pozitif bir şokun sanayi sektörüne pozitif etki etmesi beklentilerle uyumlu bir sonuçtur. Çalışmamızın bulguları literatürden Demirci (2017), Bai, Carvalho ve Phillips (2018)’in sonuçları ile benzer nitelikte iken Leitao (2012), Tuna ve Bektaş (2013)’in sonuçları ile farklılık göstermektedir.

Son olarak şeklin 4. paneli döviz kurundaki pozitif bir şokun yani TL’deki değer kaybının sanayi cirosunu 4 ay artırdığını göstermektedir. TL’nin değer kaybetmesi Türk mallarının yabancı mallara göre daha ucuz hale gelmesini sağlayarak ihracatı uyaracaktır. Paranın dış değeri ile dış ticaret arasındaki bu ilişki teoride Marshall- Lerner koşulu olarak adlandırılmaktadır. Bu hipoteze göre devalüasyonun başarılı olabilmesi yani ödemeler bilançosu açık veren bir ülkede (Türkiye bunlardan biri) bu açığın kapanması için ithalat ve ihracat elastikiyetleri toplamının 1’den büyük olması gerekmektedir (Paya, 2001: 169).

TÜİK 2011- 2019 yılları arasındaki rakamlara göre Türkiye’nin sanayi cirosunun %95’den fazlasını imalat sanayi oluştururken yaklaşık %3’lük kısmı madencilik ve taş ocaklığı oluşturmaktadır. Yine TÜİK’ in 2021 Mart ayında açıkladığı rakamlara göre imalat sanayinin ihracattaki payı %94,9 iken, madencilik ve taş ocaklığı sektörünün payı %1,6 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla döviz kurunda meydana gelen bir değişimin sanayi üzerindeki etkisi imalat sanayi kanalıyla gerçekleşecektir. Bu doğrultuda reel efektif döviz kurundaki bir artışın imalat sanayi ihracat oranlarını artırması ve bununda sanayi sektörü cirosunu pozitif yönde etkilemesi bulgularımızın Türkiye’de sanayi sektöründe kısa vadede (4 ay) Marshall- Lerner koşulunun desteklendiğini göstermektedir.⁸ Bu kapsamda bulgularımız literatürden Şimşek ve Kadılar (2005), Karaçor ve Gerçekler (2013)’in bulguları ile benzerlik Peker (2008), Nampewo vd. (2013) ‘nin bulguları ile farklılık göstermektedir.

Sistemde yer alan değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkileri ortaya koymada bir başka yararlı araç, öngörü hata varyans ayrıştırmasıdır. Öngörü hata varyans ayrıştırması her bir değişkenin öngörü hata varyansının ne kadarının kendisinde meydana gelen dışsal şoktan ve ne kadarının diğer değişkenlerde meydana gelen dışsal şoklardan kaynaklandığını göstermek için kullanılmaktadır. Lanne ve Nyberg (2016) tarafından önerilen değişkenlerin sıralamasından etkilenmeyen genelleştirilmiş öngörü hata varyans ayrıştırması (GFEVD) sonuçları VAR1 modeli için tablo 5’de verilmiştir.

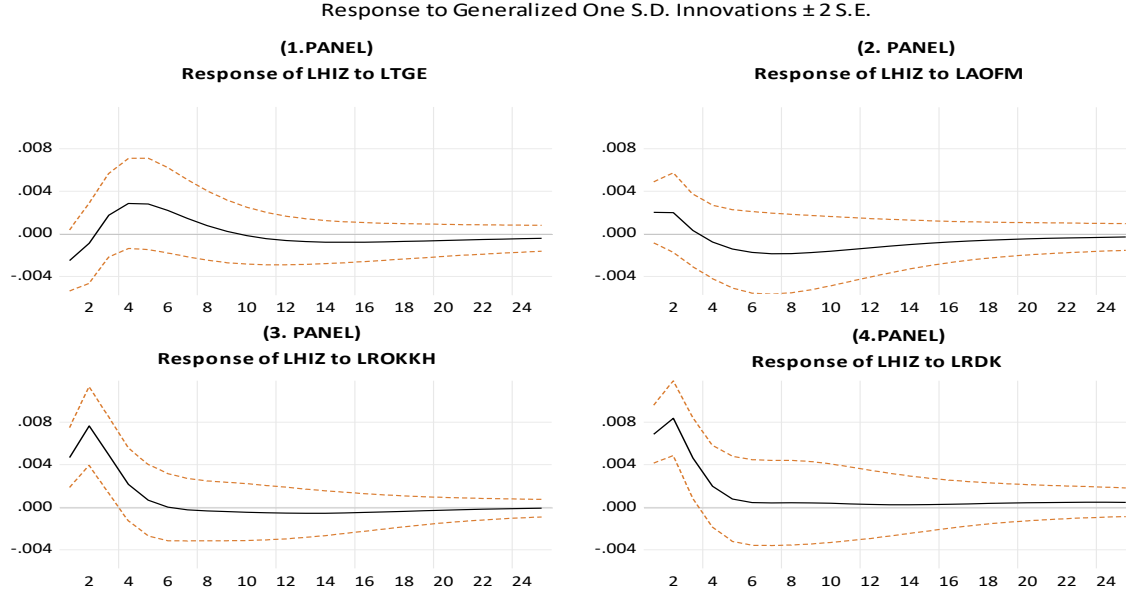
Tablo 5. Varyans Ayrıştırması

VAR1 (LSAN’ın Varyans Ayrıştırması)					
Dönem	LSAN	LTGE	LAOFM	LROKKH	LRDK
1	61.71011	1.337161	4.082912	7.958146	24.91167
6	40.67754	10.08253	5.003916	19.08556	25.15045
12	37.78902	13.57113	5.192009	17.59973	25.84811

⁸ Çalışmada imalat sanayi ihracat geliri ile reel efektif döviz kuru (tersi alınmış) arasında ki korelasyona bakılmış ve aralarında pozitif güçlü bir korelasyon olduğu görülmüştür.

VAR1 modelinde 1. dönemde öngörü hata varyansının %61’i LSAN’ ın kendisinde meydana gelen şoktan kaynaklanırken, 12. dönemin sonunda öngörü hata varyansı %37 kendisinde, %13’ü LTGE, %5’i LAOFM, %17’si LROKKH ve %25’i ise LRDK’ da meydana gelen şoklar tarafından açıklanmaktadır. Yani 12. dönemin sonunda LSAN’ ın öngörü hata varyansını kendisinde meydana gelen şoktan sonra en fazla açıklayan reel döviz kurundaki şoklar diğeri ise kredi hacmindeki deki şoklar olmuştur.

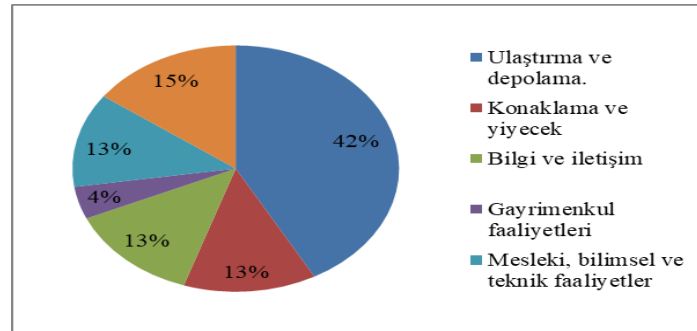
Şekil 4’te hizmet sektörünün dikkate alındığı (VAR2) modelde LTGE, LAOFM, LROKKH ve LRDK’ ye verilen bir standart hatalık şok karşısında hizmet (LHİZ) sektörünün tepkisini gösteren etki-tepki fonksiyonları verilmektedir.

Şekil 4. VAR2 Etki- Tepki Fonksiyonları

Şekil 4’ün 1. paneli tüketici güven endeksindeki (LTGE) bir standart sapmalı şokun, 2. panel ise faiz oranındaki (LAOFM) bir standart sapmalı şokun hizmet sektörü üzerinde etki yaratmadığını göstermektedir. Panel 3 reel özel kesim kredi hacminde (LROKKH) meydana gelen bir şokun, panel 4 ise reel efektif döviz kurundaki (LRDK) bir standart sapmalı şokun hizmet sektörünü ilk dört ay pozitif etkilediğini göstermektedir.

Yorumlarda kolaylık sağlaması açısından hizmet alt sektörlerinin toplam hizmet cirosuna katkısı TÜİK rakamlarından hareketle 2011-2019 arası dönemin ortalaması alınarak hesaplanmış ve şekil 5’te verilmiştir. Grafiğe bakıldığında hizmet cirosunun %42’si ulaştırma ve depolama faaliyetlerinden oluştuğu dolayısıyla para politikasının büyük ölçüde ulaştırma ve depolama üzerinden hizmet sektörüne etki edeceği söylenebilir.

Şekil 5. Hizmet cirosunun alt sektörlere göre dağılımı (2011-2019 ortalama)

Şekil 4'ün birinci paneli tüketici güven endeksindeki bir şokun hizmet sektörü üzerinde anlamlı bir etki yaratmadığını göstermektedir.⁹ Bu etkisizliğin veri toplulaştırmasından kaynaklı olup olmadığını anlamak için hizmet sektörü alt sektöre ayrılıp tekrar analiz edilmiştir. Analiz sonucunda idari ve destek hizmet faaliyetleri hariç diğer tüm alt sektörlerin hizmet sektörü sonuçları ile benzer sonuçlar verdiği görülmüştür.¹⁰ Literatürde tüketici güveni ile hizmet sektörü ilişkisini inceleyen kısıtlı sayıda çalışma bulunmakla birlikte çalışmaların önemli bir kısmı güven ile hisse senetleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmamızın bulguları Jansen ve Nahuis (2003) çalışma sonuçları ile tutarlıdır.

Şeklin ikinci paneli faiz oranındaki bir şokun hizmet sektörü üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını göstermektedir.¹¹ Sanayi sektöründe bu iki kanal (beklenti ve faiz) işlerken hizmet sektöründe işlememesi iki sektörün farklı yapısal özellikler sergilemesi ile ilişkilendirilebilir. Bu farklardan biri; mal somut ve depolanabilir iken hizmet soyuttur ve depolanması mümkün değildir. Bu nedenle hizmet işletmeleri geleceğe yönelik satışları yükseltme gibi planlar yapmak için üretim kapasitesini de artırmak mecburiyetindedir ve kısa dönemde bu mümkün değildir. Bir diğer farklılık ise mal üreten işletmeler sermaye yoğun çalışırken hizmet işletmelerinin emek yoğun çalışmasıdır. Bu ise bir yandan hizmet üretiminin kontrolünü güçleştirirken diğer yandan hizmet işletmelerinin strateji geliştirilmesinde belirsizliğinin artmasına sebep olur (Sayım ve Aydın, 2011:3-4). Butzen vd. (2001), çalışmalarında para politikasının firmaların yatırım kararlarına etkilerini incelemiş ve faiz oranı kanalının küçük firmalarda büyük firmalara kıyasla daha güçlü etki yarattığını ve hizmet firmalarını önemli ölçüde etkilenmediğini ortaya koymuştur. Faiz oranı kanalı, inşaat hariç, sermaye yoğun sektörlerde diğer sektörlerle göre daha etkindir. Sıkı bir para politikasından sermaye yoğun sektörlerin etkilenip, hizmet sektörünün etkilenmemesi faiz kanalının sermaye yoğun sektörler üzerinde etkisinin daha büyük olduğundan kaynaklıdır. Çalışmamızın hizmet sektörünün faiz oranına duyarsız olması yönündeki sonucu literatürdeki Ganley ve Salmon (1997), Butzen vd. (2001), Kumar ve Rao (2018)'nin çalışmaları ile benzer niteliktedir.

Şekil 4'ün üçüncü paneli reel özel kesim kredi hacminde meydana gelen bir şokun hizmet sektörü üzerinde pozitif bir etki yarattığını göstermektedir. Bu durum sanayi sektörüne benzer şekilde hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansman ihtiyaçlarını daha kolay karşılayabileceği böylece sektörün büyümesine olumlu katkı yapacağı anlamına gelmektedir. Bu nedenle kredi hacmindeki artışın hizmet sektörüne olumlu etkisi beklentilerle uyumludur.¹²

Hizmet sektörü ile kredi ilişkisini konu alan sınırlı literatür bulunmakla beraber çalışmalar genellikle finansal gelişmişlik ile ekonomik büyüme veya kredi hacmi ile ekonomi büyüme üzerine yoğunlaşmıştır. Finansal gelişmişliğin ekonomik büyümeye neden olduğu görüşü Partick (1966) tarafından ortaya atılan arz öncüllü hipotez olarak iktisat yazınında yer almaktadır. Partick finansal gelişmenin, gelişimin ilk evrelerinde ekonomik büyümeye katkıda bulunduğunu arz öncüllü hipotez olarak adlandırmıştır. Sonuçlarımız hizmet sektörünün ekonomik büyüme içindeki payı dikkate alınarak yorumlanacak olursa finansal gelişmişlik göstergelerinden biri olan kredi hacmindeki artışın ekonomik büyümeye olumlu etkisi arz öncüllü hipotezin kısa dönemde hizmet sektöründe desteklendiğini göstermektedir. Bulgularımız Greenwood ve Jovanovich (1990), King ve Levine (1993), Gregorio ve Guidotti (1995) bulguları ile benzerlik göstermekte olup, Thangavelu ve James (2004), Taşseven ve Yılmaz (2022)' in bulguları ile çelişmektedir.

⁹ Hizmet sektörü için kurulan VAR2 modelinde tüketici güven endeksi yerine hizmet güven endeksi modele dahil edilmiş ve tahmin edilen bu yeni modelde sonuçlar değişmemiştir. Yani hizmet güven endeksi ile hizmet sektörü arasında anlamlı bir etki bulunamamıştır.

¹⁰ İdari ve destek hizmet faaliyetlerinin incelendiği modelde parasal aktarım mekanizmasının dört kanalının da bu alt sektör üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Ancak bu faaliyetler toplam hizmet sektörünün yalnızca %15'ini oluşturduğundan dolayı toplam etki üzerinde etkili olmamıştır.

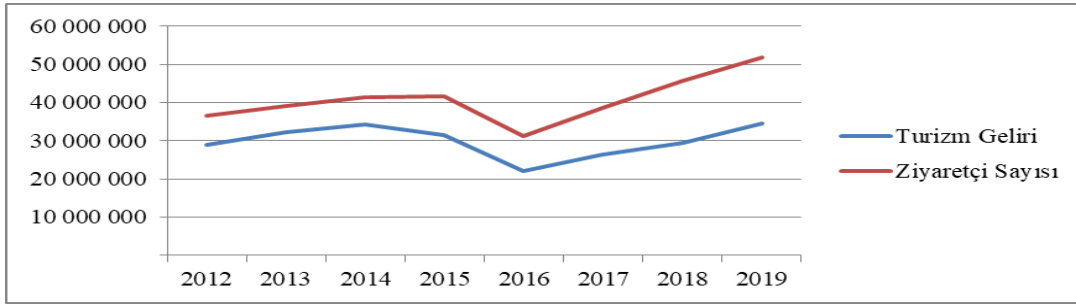
¹¹ Beklenti kanalına benzer şekilde hizmet sektörünün alt sektörlerini ayrı ayrı incelediğimizde yalnızca idari ve destek hizmet faaliyetlerinin faiz şokundan iki dönem pozitif etkilendiği görülmüştür. Dolayısıyla yalnızca bu alt sektörün faiz kanalından etkilenmesi toplam hizmet sektörü üzerindeki etkisizliği değiştirmemiştir.

¹² Hizmet sektörü alt kollarına ayrı ayrı bakıldığında konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri ile gayrimenkul faaliyetlerinin kredi hacminden etkilenmediği diğer faaliyetlerin tamamının pozitif etkilendiği görülmüştür. Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri ile gayrimenkul faaliyetlerinin hizmet sektörü içindeki toplam payı yalnızca %17 olup bu faaliyetlerin kredi kanalından etkilenmemesi toplam sektör sonuçlarını değiştirmemiştir.

Şeklin 4. paneli döviz kurundaki pozitif bir şokun hizmet cirosunu artırdığını göstermektedir. TL’deki değer kaybının hizmet sektörü üzerindeki pozitif etkisi hizmet ihracatındaki artış ile birlikte hizmet sektörü alt kalemlerinden uluslararası taşımacılık ile turizmi içeren konaklama faaliyetlerinin artmasından kaynaklıdır. Hizmet alt kollarının döviz kuruna duyarlılığına bakıldığında en fazla etkilenen alt kolun ulaştırma ve depolama faaliyetleri yani taşımacılık olduğu görülmüştür.¹³

Döviz kurundaki bir artış yani yerli paranın değer kaybetmesi yerli malların fiyatlarını nispi olarak daha ucuz hale getirecektir. Bu ise ihracatı ve ihracatta beraberinde taşımacılık faaliyetlerini arttıracaktır (Seyidoğlu, 2003:156-157). Hizmet sektörü cirosunun %43’ünü oluşturan taşımacılık faaliyetinin (ulaştırma ve depolama) gelişmesi ve cirosunun artması hizmet sektörünün toplam cirosunda da artış yaratacaktır. Döviz kuru ile uluslararası taşımacılık gelirleri arasında pozitif ilişki saptayan Tunç, Kaya ve Kırbaç (2015), bu ilişkiyi; yerli malın ithal mallara kıyasla fiyatının düşmesi sonucu dış talebin buna bağlı uluslararası sevkiyatın artmasına ve ulusal paranın değerindeki düşüşün lojistik işletmelerinin gelirleri artmasına bağlamıştır.

Döviz kurunun hizmet sektörüne bir diğer etkisi dış turizm kaynaklıdır. Döviz kurundaki bir artış yani ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kaybetmesi ülkeye gelen turistlerin mal ve hizmetleri daha ucuza temin edeceği yani gerçekleştireceği seyahatin maliyetinin önceki dönemlere göre daha düşük olacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla turizm potansiyeli yüksek olan bir ülkede döviz kurundaki bir artışın turistlerin seyahat maliyetini düşürüp o ülkeye seyahati cazip hale getirerek gelen turist sayısını artıracığı beklenir. Grafik 3 Türkiye’ye gelen ziyaretçi sayısı ile turizm geliri göstermektedir. 2015 yılına kadar pozitif bir trend izleyen bu değişkenler, Türkiye ile Rusya’nın 2015 yılında yaşamış olduğu politik gerginliğin ardından Rusya’nın tur satışlarını ve charter uçuşlarını yasaklaması ile Türkiye’ye gelen Rus turist sayısındaki düşüşe ve 15 Temmuz 2016 da meydana gelen darbe girişimine bağlı olarak 2015-2016 yılları arasında düşüş göstermiştir (Davras ve Aktel, 2018:29-30). Turizm geliri ve turist sayısı 2016 yılından sonra tekrar artışa geçmiş ve 2018 yılında yaşanan döviz- borç krizine bağlı döviz kurundaki oynaklık ve TL’nin değer kaybetmesi turizm sektöründe bir artışa neden olarak pozitif trendi daha da dikleştirmiştir. Ancak döviz kurundaki artışa bağlı olarak TL’nin değer kaybetmesi bir yandan gelen ziyaretçi sayısını artırırken diğer yandan ziyaretçilerin ortalama harcamalarının düşmesine neden olmuştur. Fakat ziyaretçi sayısındaki artış turizm gelirlerindeki artışı devam ettirerek turizme pozitif katkı sağlamıştır.

Kaynak: www.tuik.gov.tr (11.06.2022)

Şekil 6. Türkiye’ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı ve turizm geliri (2012-2019)

Tablo 6’da etki-tepki fonksiyonlarından sonra değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkileri ortaya koymaya yarayan öngörü hata varyans ayrıştırma sonuçları yer almaktadır.

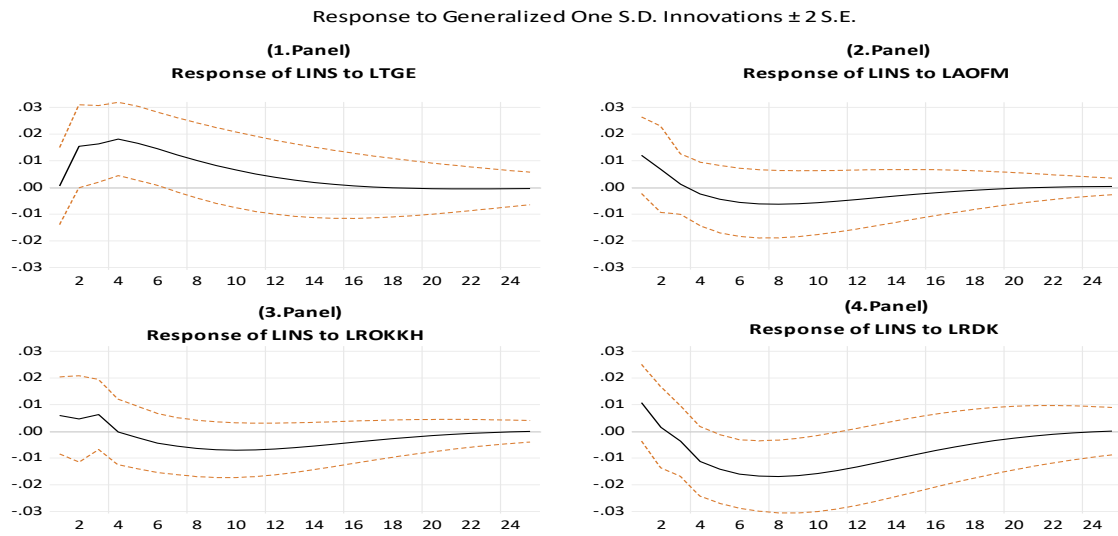
¹³ Ulaştırma ve depolama faaliyetlerinden sonra döviz kurundan en fazla etkilenen alt kollar sırasıyla gayrimenkul faaliyetleri, konaklama ve yiyecek faaliyetleri ile içerisinde seyahat acenteliği ve tur operatörlüğünü de içeren idari ve destek hizmet faaliyetleri olmuştur.

Tablo 6. Hizmet Sektörü Varyans Ayrıştırması

VAR2 (LHİZ'in Varyans Ayrıştırması)					
Dönem	LHİZ	LTGE	LAOFM	LROKKH	LRDK
1	73.53439	2.094640	1.357929	7.276191	15.73685
6	59.98016	4.173888	1.855972	14.71531	19.27467
12	58.70086	4.451036	3.928221	14.28595	18.63393

2 modelinde 1. dönem öngörü hata varyansının %73'ü LHİZ'in kendisinde meydana gelen şoktan kaynaklanırken, 12. dönemin sonunda öngörü hata varyansı %58'i kendisinde meydana gelen şok, %4'ü LTGE, %3'ü LAFOM, %14'ü LROKKH ve %18'i ise LRDK'da meydana gelen şoklar tarafından açıklanmaktadır. Yani 12. dönemin sonunda LHİZ'in öngörü hata varyansının kendisinde meydana gelen şoktan sonra en fazla açıklayan LRDK' deki şoklar daha sonra sırasıyla LROKKH, LTGE, ve LAOFM'de ki şoklar olmuştur. Kısaca dört para politikası aktarım kanalından sektör üzerinde en etkili kanalın döviz kuru ve kredi olduğu beklenti ve faiz kanallarının ise etkisiz olduğu görülmektedir.

Şekil 7'de inşaat sektörünün incelendiği VAR 3 modelinin etki-tepki fonksiyonları yer almaktadır. Şekildeki paneller sırasıyla LTGE, LAOFM, LROKKH ve LRDK'ye verilen bir standart sapmalı şok karşısında inşaat (LİNS) sektörünün verdiği tepkiyi göstermektedir.

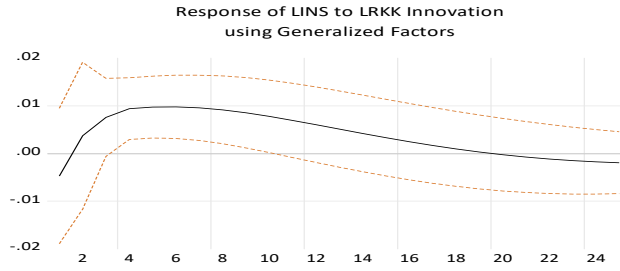
Şekil 7. VAR3 Etki- Tepki Fonksiyonları

Şekil 7'nin birinci paneli tüketici güveninde meydana gelen bir şokun inşaat sektör cirosunu pozitif etkilediğini göstermektedir. Tüketici güveninin artması tüketicilerin ekonomiye yönelik beklentilerinin iyimser olacağı, bu durumu tüketimlerine ve yatırım kararlarına yansıtacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla tüketici güvenindeki bir şok yani ekonomiye yönelik beklentilerin olumlu yönde gelişmesi konut yatırımlarını ve satışını olumlu etkileyerek inşaat cirosunda artış yaratacaktır. Yani Türkiye'de inşaat sektöründe Keynes'in "Animal Spirits" teorisinin kısa dönemde desteklendiği söylenebilir. Literatürden Rouwendal ve Longhi (2008)' in bulguları ile sonuçlarımız benzerlik göstermektedir.

Şeklin ikinci paneli faiz oranındaki bir şokun inşaat sektörünü etkilemediğini göstermektedir. Bunun bir nedenini Lopes (1998) çalışmasında yüksek enflasyona bağlamıştır. Lopes (1998)'e göre enflasyon oranları yüksek ve oynak olduğunda, para otoritesi faiz oranını kontrol etmekte güçlük çeker, reel faiz düzeyi çok belirsiz hale gelir ve bunun sonucu olarak parasal aktarım mekanizmasının faiz oranı kanalının etkisi ve önemi azalır. Bu doğrultuda Türkiye ekonomisinin yüksek ve oynak enflasyon oranlarına sahip olması bu gerekçenin haklı olabileceğini göstermektedir.

İnşaat sektörünün faiz oranından etkilenmemesinin bir diğer nedeni de alt kollarından bina dışı ve özel inşaat faaliyetlerinin toplam inşaat cirosunun içindeki payı olduğu düşünülmektedir. İnşaat alt sektörlerinin toplam ciro içindeki payları TÜİK rakamlarından hareketle 2009-2019 dönemi ortalaması alınarak hesaplanmış ve binaların inşaatı toplam inşaat cirosunun %55’ini oluştururken, bina dışı yapıların inşaatı %25 ve özel inşaat faaliyetleri %17’sini oluşturduğu görülmüştür. Bina dışında kalan %45’lik kısmın para politikasından etkilenme olasılığı daha düşüktür. Özellikle inşaat cirosunun %25’lik kısmını oluşturan ve kamu harcamaları ile finanse edilen bina dışı yapıların (köprü, yol vs.) faizden etkilenme oranının daha düşük olması beklenir. Dolayısıyla inşaat sektörünün %45’lik kısmının para politikasına daha az duyarlı olması toplam sektör üzerindeki etkiyi düşürebilir. Literatürde çalışmamız Alam ve Waheed (2006) ile Okay (2010)’ın bulguları ile benzerlik gösterirken, Goodhart ve Hofmann (2008) ve Çankaya (2013)’ün bulguları ile örtüşmemektedir.

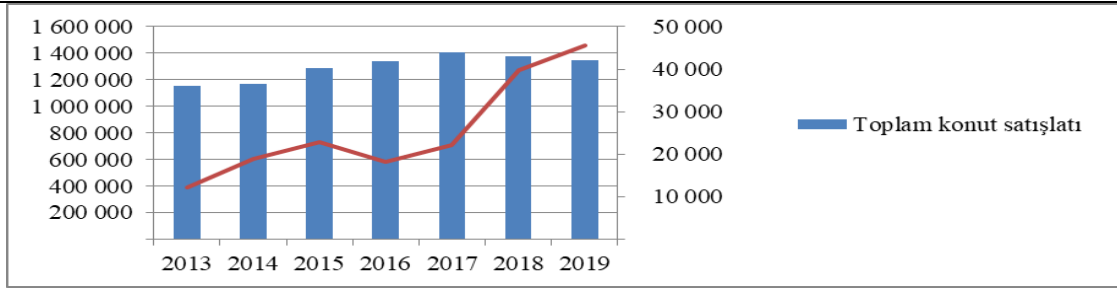
Şeklin üçüncü paneli özel sektör kredi hacminde meydana gelen bir şokun inşaat sektörü üzerinde etki yaratmadığını göstermektedir. Beklentiler kredi hacmindeki bir şokun inşaat sektörü yatırımcılarının ve müşterilerin finansman ihtiyaçlarının kolayca karşılayabileceği ve sektörü pozitif etkileyeceği yönündedir. Literatürdeki çalışmaların büyük bir kısmı özel sektör kredi hacminden ziyade konut kredi hacminin inşaat sektörüne etkisini incelemiştir. Bu doğrultuda özel sektör toplam kredileri içinde %38’lik paya sahip olan konut kredileri ayrıştırılmış ve reel konut kredilerinde meydana gelen bir şokun inşaat sektörünü pozitif etkilediği şekil 8’de verilmiştir.¹⁴

Şekil 8. Reel konut kredi hacmindeki bir şokun inşaat sektörüne etkisi

Şekil 7’nin 4. paneli reel efektif döviz kurundaki bir şokun inşaat sektörünü dördüncü aydan on ikinci aya kadar negatif etkilediğini göstermektedir. Reel efektif döviz kuzundaki bir artış yani TL’nin değer kaybı hammadde dışa bağımlı ve 2018 yılından bu yana krizde olan inşaat sektörünü olumsuz etkilemesi beklentilerle uyumlu bir sonuçtur. Türkiye’de ana sektörlerde ithal ara girdi bağımlılığı en fazla olan sektörlerin başında imalat, enerji ve inşaat sektörleri gelmektedir (Nas, 2021: 35). Sanayi sektörünün en büyük alt kolu olan imalat sanayinin toplam ithalat içindeki payı 2008 yılında %59,8 ve 2012 yılında ise %57,8 olarak gerçekleşmiştir (Kundak, 2015: 92). Her ne kadar imalat sanayinin ithalat içindeki payı düşüş gösterse de toplam ithalatın yarısından fazlası imalat sanayiye aittir. Dışa bağımlılıkta ilk sırada yer alan imalat sanayi döviz kurundaki şoktan olumlu etkilenirken inşaat sektörünün olumsuz etkilenmesi inşaat sektörünün yapısal olarak sanayiden farklılaşmasından kaynaklıdır. Sanayi sektöründe üretilen malların ihracatı söz konusu iken inşaat sektöründe ihracat gerçekleştirilemez. Ancak bu durumda da yabancılara satış gerçekleştirilmektedir. Aşağıdaki şekilde toplam konut satışları ve bu satışların içinde yer alan yabancılara konut satışları yer almaktadır. 2017 yılına kadar artan konut satışları 2018 döviz krizinden sonra düşüşe geçmiş yabancılara satılan konut sayıları ise TL değer kaybettikçe artış göstermiştir. Ancak yabancılara satılan konutların oranı toplam satışların yaklaşık %2’sini oluşturduğundan dolayı toplam satışlardaki düşüşü domine edememiştir.

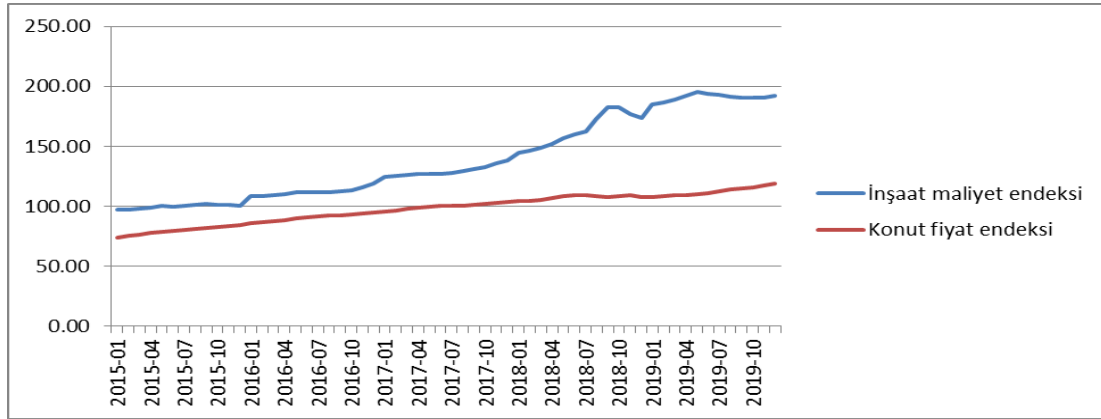
¹⁴ İnşaat alt sektörlerinden bina dışı yapıların inşaatı ve özel inşaat faaliyetleri çıkarılarak yalnızca binaların inşaatının reel konut kredi hacminde meydana gelen şoka verdiği tepkiye bakılmış ve bina inşaatının üçüncü aydan on beşinci aya kadar reel konut hacmine pozitif istatistiksel olarak anlamlı tepki verdiği görülmüştür.

Kaynak: TÜİK, (12.06.2022)

Şekil 9. Konut Satış İstatistikleri

Şekil 10 2015-2019 yılları arasında inşaat maliyet ve konut fiyat endekslerini göstermektedir. 2018 yılına kadar iki endekste birbirine paralel pozitif bir trend izlerken 2018 yılından sonra maliyet endeksinin pozitif trendinin eğimi artmış ve iki endeks arasındaki fark açılmıştır. Maliyetlerdeki artış her ne kadar fiyatlara yansımış olsa da, fiyatlardaki artış maliyet artışının eskiye oranla gerisinde kalmıştır. Sonuç olarak döviz kurundaki artışlar hem inşaat maliyetini yükseltmesi hem de konut talebini düşürmesi ile inşaat sektörü cirosunu düşürmektedir.

Kaynak: TÜİK, TCMB, (13.06.2022)

Şekil 10. İnşaat Maliyet ve Konut Fiyat Endeksleri

Çalışmamızın bulguları Nowasa ve Saibu (2012) ve Ünal (2021)'in bulguları ile benzerlik göstermektedir. Tablo 7'de inşaat sektörünün dikkate alındığı VAR3 modeline ait LİNS değişkeninin öngörü hata varyans ayrıştırma sonuçları yer almaktadır.

Tablo 7. İnşaat Sektörü Varyans Ayrıştırması

VAR3 (LİNS'in Varyans Ayrıştırması)					
Dönem	LİNS	LTGE	LAOFM	LROKHH	LRDK
1	94.91948	0.004854	2.495135	0.608029	1.972502
6	73.82902	14.34338	2.714331	1.327914	7.785353
12	58.92310	14.87850	3.829830	3.320859	19.04771

VAR 3 modelinde 1. dönem öngörü hata varyansının %94'ü LİNS' in kendisinde meydana gelen şoktan kaynaklanırken, 12. dönemin sonunda öngörü hata varyansı %58'i kendisinde meydana gelen şok, %14'ü LTGE, %3'ü LAOFM, %3'ü LROKH, ve %19'u ise LRDK' da meydana gelen şoklar tarafından açıklanmaktadır. Yani LİNS' in öngörü hata varyansını kendisinde meydana gelen şoktan sonra en fazla açıklayan döviz kuru ve beklentilerdeki şoklar olmuştur.

İnşaat sektörünün incelendiği modelin etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması sonuçları kısaca, dört para politikası kanalından inşaat sektörü üzerinde en etkili kanalın döviz kuru kanalı ve ikinci olarak beklenti kanalının olduğu, faiz ve kredi kanallarının ise sektör üzerinde etkili olmadığını göstermektedir. Ancak kredi kanalının alt kolu olan konut kredi hacminin sektör üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Türkiye ekonomisinin 3 lokomotifi olan sanayi, hizmet ve inşaat sektörlerinin para politikası aktarım kanalları ile ilişkilerini analiz eden modellerin temel bulguları şu şekildedir;

- 1) Beklenti kanalı, faiz kanalı, kredi kanalı ve döviz kuru kanalı olmak üzere dört para politikası aktarım kanalının dikkate alındığı analiz sonuçları para politikasının reel ekonomiye aktarıldığı kanalların sektörler arasında farklılaştığını göstermiştir.
- 2) Sanayi sektöründe tüm para politikası kanallarının; hizmet sektöründe kredi ve döviz kuru kanalının; inşaat sektöründe ise beklenti ve döviz kuru kanalının işlediği saptanmıştır.
- 3) Sanayi, hizmet ve inşaat sektörlerinin hepsinde ortak olarak etkili tek kanalın döviz kuru kanalı olduğu tespit edilmiş ve döviz kurundaki bir şokun sanayi ve hizmeti pozitif etkilerken inşaat sektörünü negatif etkilediği görülmüştür.

5. Sonuç

Para politikası uygulamalarından en fazla hangi sektörlerin faydalandığı ve hangi sektörlerin zarar gördüğü sorusu, bu konuda yapılması gerekenler son derece önemli bir o kadarda karmaşıktır. Bu doğrultuda hazırlanan çalışmanın temel amacı parasal aktarım mekanizması kanallarından hangilerinin ekonominin lokomotifi olan sanayi, hizmet ve inşaat sektörleri üzerinde etkili olduğunu, bu etkinin yönünü ve boyutunu araştırmaktır. Bu kapsamda çalışmada iktisadi ekollerin farklı görüşlerinden yola çıkarak Türkiye'de para politikasının hangi aktarım mekanizması kanalı ile reel sektörler (Sanayi, Hizmet, İnşaat) üzerinde etkili olduğu ve nasıl etki ettiği parasal aktarım mekanizmasına ilişkin oluşan literatürü takiben VAR yaklaşımı ile incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda etki-tepki fonksiyonlarından, sanayi sektöründe parasal aktarım mekanizmasının dört kanalının da işlediği, hizmet sektöründe yalnızca kredi ve döviz kuru kanalının, inşaat sektöründe ise hem beklenti hem de döviz kuru kanalının işlediği saptanmıştır.

Sanayi sektörünün dahil edildiği VAR1 modelinde beklenti (LTGE), faiz (LAOFM), kredi (LROKKH) ve döviz kuru (LRDK) kanalındaki bir standart sapmalı şokun sanayi sektörünü pozitif etkilediği görülmüştür. Hizmet sektörünün incelendiği VAR2 modelinde kredi ve döviz kuru kanalındaki bir standart sapmalı şok sektör üzerinde pozitif bir etki yaratırken, inşaat sektörünün incelendiği VAR3 modelinde ise beklenti kanalındaki bir standart sapmalı şok inşaat sektörünü pozitif, döviz kurundaki bir şok ise negatif istatistiksel olarak anlamlı bir etki yarattığı saptanmıştır. Çalışmanın bulguları Türkiye'de reel sektörlerinin hepsinde ortak olarak etkili tek parasal aktarım kanalının döviz kuru olduğunu ve döviz kurundaki bir şokun sanayi ve hizmet sektörünü pozitif (ihracattı arttırması nedeniyle) etkilerken inşaat sektörünü negatif (ihracatın mümkün olmaması nedeniyle) etkilediğini göstermiştir.

Beklenti kanalı, faiz kanalı, kredi kanalı ve döviz kuru kanalı olmak üzere dört ana kanalın dikkate alındığı varyans ayrıştırması sonucunda sanayi sektöründe en etkili kanalın sırasıyla döviz kuru, kredi, beklenti ve en az etkili kanalında faiz olduğu tespit edilmiştir. Hizmet sektöründe benzer şekilde döviz ve kredi kanallarının en etkili kanallar olduğu beklenti ve faiz kanallarının da birbirine yakın ve etkisinin çok düşük olduğu, inşaat sektöründe en etkili kanalların döviz kuru ve beklenti kanalı olduğu, faiz ve kredinin etkisinin de birbirine yakın ve yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. Yani sanayi, hizmet ve inşaat sektöründe tek ortak çalışan kanal döviz kuru iken yanı zamanda bu kanal sektörler üzerinde en etkili kanal olmuştur.

Özetle bu çalışmanın bulguları para politikası kanallarının Türkiye ekonomisinin en önemli üç sektörü olan sanayi, hizmet ve inşaat sektörüne aktarımında farklılığın olduğunu saptayarak, Türkiye

ekonomisinde para politikası araçları kullanılırken, hangi kanalın hangi sektörleri etkileyip etkilemeyeceği gibi önemli sorulara, en azından kısmi olarak, cevaplar sunmuştur. Eğer TCMB sanayi sektörünün gelişimi yönünde adımlar atmak istiyor ise bu sektörde tüm kanallar etkili olsa da en etkili kanalların kredi ve döviz kuru olması nedeniyle bu kanalların sektörün gelişimine yönelik öneminin dikkate alınması elzemdir. Örneğin finansal gelişmişliğin ölçütlerinden olan kredi hacminin makul düzeyde artırılması veya finansal piyasalarda kullanılan araçların çeşitlendirilmesi ve yaygın kullanımının sağlanması kısaca ülkedeki finansal sektörün genişlemesine katkı sağlanması sanayi sektöründe etkinliğin artmasına katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte politika faizi ile bankaların açtığı kredilere uygulanan faiz arasındaki farkın daha fazla açılmamasına (spread) yönelik adımlar atılması yine kredilere ulaşılabilirliği artırarak sektöre katkı sağlayacaktır. Benzer şekilde döviz kurunu artıran (TL'nin değer kaybetmesi) politikalarda sanayi sektörünü pozitif etkileyecektir. Eğer TCMB hizmet sektörünün gelişimi yönünde adımlar atacaksa yine sanayi sektörüne benzer şekilde kredi ve döviz kuru araçlarını kullanarak sektör çıktılarını etkileyebilecektir.

İnşaat sektörü gelişimi için ise beklenti ve döviz kuru kanalına odaklanılması sektör çıktısı üzerinde etkili olacaktır. Beklentilerin iyimserliği yönünde atılacak en önemli adım TCMB'nin güvenilirliğini arttırmak olacaktır. TCMB'nin güvenilirliği ise bağımsızlığını arttırarak, ihtiyati politikalar yerine kurula dayalı politikalar uygulayarak, daha tutarlı ve gerçekleşmesi mümkün enflasyon hedefine ulaşma taahhüdünde bulunarak vs. arttırılabilir. Bununla birlikte inşaat sektöründe bir diğer önemli kanal döviz kurudur. Döviz kurunda bir artış yani TL'nin değer kaybı sanayi ve hizmet sektörünü ihracatlar aracılığı ile pozitif etkilerken inşaat sektörünü ihracatın mümkün olmaması ve maliyetlerdeki artışa bağlı olarak negatif yönde etkilemektedir. Bu durumun önüne geçmek için ise etkin döviz kuru politikaları ile birlikte inşaat sektöründe ithalatın payını düşürerek yurt içi üretimin payını arttırmayı amaçlayan politikaların uygulanması inşaat sektörünün gelişiminde istikrar sağlayacaktır.

Bu çalışmada para politikası aktarım kanallarının sektörler üzerindeki etkisi sektörlerin toplam ciroları üzerinden incelenmiştir. Bundan sonraki çalışmalarda sektörler alt kollara ayrılarak aktarım kanallarının etkileri daha ayrıntılı bir şekilde incelenebilir.

Kaynaklar

- Aklan, N. ve Nargeleçekenler, M. (2008), Para Politikalarının Banka Kredi Kanalı Üzerindeki Etkileri, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (39), 109-132.
- Alam, T. ve Waheed, M. (2006), Sectoral Effects of Monetary Policy: Evidence from Pakistan, *The Pakistan Development Review*, 45(4), 1103-1115.
- Arnold, I. J.M. ve Vrught, E.B. (2002), Regional Effects of Monetary Policy in the Netherlands, *International Journal of Business and Economics*, 1(2), 123-134.
- Arslan, B.G. ve Ergeç, E.H. (2011), Türkiye Ekonomisinde Para Politikasının Sektörel Etkileri, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 89-103.
- Bai, J., Carvalho, D. ve Phillips, G. M. (2018), The impact of bank credit on labor reallocation and aggregate industry productivity, *The Journal of Finance*, 73(6), 2787-2836.
- Baydur, M. C., (2007), Yükselen Reel Faizler Türkiye'de Toplam Talebi Arttırır, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 44 (508), 14-20.
- Bernanke, B.S., ve Gertler, M. (1995), Inside the black box: The credit channel of monetary policy transmission, *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 27-48.
- Bilgili, Y. (2020), *Karşılaştırmalı İktisat Okulları, Makro İktisadın Esasları (16.Baskı)*, İstanbul: .4T Yayınları.

- Bocutoğlu, E. (2012), Krizin Makro İktisadından Makro İktisadın Krizine: Eleştirel Bir Değerlendirme, *Tartışma Metni*, 2012/106.
- Butzen, P., Fuss, C., Vermeulen, P. ve Worms, A. (2001), The interest rate and credit channel in Belgium: an investigation with micro-level firm data, *ECB Working Paper*, 107.
- Cengiz, V. (2008), Keynesyen Ve Monetarist Görüşte Parasal Aktarım Mekanizması: Bir Karşılaştırma, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 116-127.
- Cengiz, V. ve Öruç, E. (2018), Para Politikasının Etkilerinde Sektörel Asimetri: Türkiye İçin VAR Analizi, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 55(635), 51-64.
- Çankaya, S. (2013), Konut fiyatları ve makroekonomik faktörler arası ilişkiye global bakış, *Maliye Finans Yazıları*, 27(100), 143-154.
- Davras, G. M. ve Aktel, M. (2018), 2015-2016 Krizinin Türkiye Turizmine Yansımaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(21), 27-38.
- Dedola, L. ve Lippi, F. (2005), The Monetary Transmission Mechanism: Evidence from the Industries of Five OECD Countries, *European Economic Review*, 49(6), 1543-1569.
- Demirci, N. S. (2017), İmalat sanayi sektöründe üretim ve banka kredileri ilişkisi: Türkiye için eşbütünleşme ve nedensellik analizi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 35-61.
- Dickey, D.A. ve Fuller, W.A. (1981), Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root, *Econometrica*, 49(1), 1057-1072.
- Doğanalp, N. (2022), Parasal Aktarım Mekanizması Kanallarından Faiz ve Kredi Kanalının VAR Yöntemiyle İncelenmesi: Türkiye Örneği, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (33), 138-144.
- Enders, W. (2004), *Applied Econometric Time Series "2th ed"*, New York (US): University of Alabama.
- Enders, W. (2015), *Applied econometric time series fourth edition*, New York (US): University of Alabama.
- Ersin, İ. ve Ergeç, D. E. H. (2022), Parasal Aktarım Kanalları Üzerine Ampirik Çalışmalar, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı*, Doktora Tezi.
- Ganley, J. ve Salmon, C. (1997), The Industrial Impact of Monetary Policy Shocks: Some Stylised Facts, *Bank of England Working Paper*, 68.
- Goodhart, C. ve Hofmann, B. (2008), House prices, money, credit, and the macroeconomy, *Oxford Review Of Economic Policy*, 24(1), 180-205.
- Greenwood, J. ve Jovanovic, B. (1990), Financial development, growth, and the distribution of income, *Journal of Political Economy*, 98,1076-1107.
- Gregorio J. D. ve Guidotti, P. E. (1995), Financial development and economic growth, *World Development*, 23(3), 433-448.
- Hayo, B. ve Uhlenbrock, B. (1999), Industry Effects of Monetary Policy in Germany, *ZEI Working Paper B 14*, 1-31.
- Ibrahim, M. H. (2005), Sectoral Effects of Monetary Policy: Evidence from Malaysia, *Asian Economic Journal*, 19(1), 83-102.
- Jansen, W. J. ve Nahuis, N. J. (2003), The stock market and consumer confidence: European evidence, *Economics letters*, 79(1), 89-98.

- Kabir, A. (2022), Monetary policy impact on private sector performance in Nigeria, *Journal of Economics and Allied Research*, 7(3), 1-12.
- Karaçor, Z. ve Gerçekler, M. (2012), Reel Döviz Kuru Ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği (2003-2010), *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(23), 289-312.
- Keynes, J. M. (1936), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London; Macmillan.
- Kılınc, N. Ş., & Kılınc, E. C. (2020), Türkiye’de banka kredi kanalının etkinliği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 418-431.
- King, R. G. ve Levine, R. (1993), Finance and growth: Schumpeter might be right, *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 717-737.
- Koop, G., Pesaran, M. H. ve Potter, S. M. (1996), Impulse response analysis in nonlinear multivariate models, *Journal of econometrics*, 74(1), 119-147.
- Kumar, S. S. ve Rao, D. T. (2018), Is monetary policy symmetrical in its effect on sectoral output?, *Economics. Management and Financial Markets*, 13(1), 11-31.
- Kundak, S. (2018), Türkiye’de imalat sanayinin ithalata bağımlılığının analizi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Afyon.
- Lanne, M. ve Nyberg, H. (2016), Generalized forecast error variance decomposition for linear and nonlinear multivariate models, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 78(4), 595-603.
- Lee, J. ve Strazicich, M. C. (2003), Minimum Lagrange multiplier unit root test with two structural breaks, *Review of economics and statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Leitão, N.C. (2012), Bank Credit and Economic Growth: A Dynamic Panel Data Analysis, *The Economic Research Guardian*, 2(2), 256-267.
- Lopes, F. (1998), The Transmission Mechanism Of Monetary Policy In A Stabilization Economy: Note on the Case of Brazil, *Bank of International Settlement Policy Papers*, 3, 65-73.
- Loría, E. ve Brito, L. (2004), Is the consumer confidence index a sound predictor of the private demand in the United States?, *Estudios de economía aplicada*, 22(3), 795-809.
- Mandal, A. ve Mccollum, J. (2013), Consumer confidence and the unemployment rate in New York State: A panel study, *New York Economic Review*, 44(1), 3-19.
- Matusaka, J. G. ve Sbordone, A. M. (1995), Consumer confidence and economic fluctuations, *Economic Inquiry*, 33(2), 296-318.
- Mercan, D., & Canbay, Ş. (2020). Türkiye’de Parasal Aktarım Mekanizmalarından Kredi Kanalı İşliyor Mu?, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 137-146.
- Mishkin, F. S. (2000), *Para Teorisi ve Politikası*, (çev. Şıklar, İ., Çakmak, A. ve Yavuz, S.) İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Mishkin, F. S. (2018), *Makroekonomi politika ve uygulama*, (Editör: S. Sezgin ve M. Şentürk)(2nd Edition), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Nampewo, D., Munyambonera, E. ve Lwanga, M. M. (2013), Sectoral effects of monetary policy in Uganda, *Journal of Empirical Economics*, 1(2), 43-58.
- Nas, Ş. (2021), Türkiye Ekonomisinde Sektörel Üretim İthal Ara Girdi Bağımlılığı, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 22-38.
- Nwosa, P.I. ve Saibu, M.O. (2012), The Monetary Transmission Mechanism in Nigeria: A sectoral Output Analysis, *International Journal of Economics and Finance*, 4 (1), 204-212.

- Okay, G. (2010), Mortgage sistemi ve mortgage kredilerinin gelişimini etkileyen faktörlerin analizi: Türkiye örneği, *Marmara Üniversitesi Yayınları*, 784.
- Omowonuola, O. O., & Temidayo, A. (2022), Further insights on monetary transmission mechanism in Nigeria, *Journal of Economics and International Finance*, 14(2), 11-22.
- Orji, A., Ekeocha, D. O., Ogbuabor, J. E., & Anthony-Orji, O. I. (2022), Monetary policy channels, sectoral outputs and sustainable growth in the ECOWAS region: a rigorous analysis and implications for policy, *Economia*, 23(1), 105-122.
- Patrick, H. T. (1966), Financial development and economic growth in underdeveloped countries, *Economic Development and Cultural Change*, 14(2), 174-189.
- Paul, P. (2020), The time-varying effect of monetary policy on asset prices, *Review of Economics and Statistics*, 102(4), 690-704.
- Paya, M. M. (2001), *Makro iktisat*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Peersman, G. ve Smets, F. (2005), The Industry Effects Of Monetary Policy İn The Euro Area, *The Economic Journal*, 115(503), 319-342.
- Peker, O. (2008), Reel Döviz Kurunun Ticaret Dengesi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2): 33- 43.
- Pellenyi, G. (2012), The sectoral effects of monetary policy in Hungary: A structural factor analysis, *MNB Working Papers*, No. 2012/1, Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
- Pesaran, H. H. ve Shin, Y. (1998), Generalized impulse response analysis in linear multivariate models, *Economics letters*, 58(1), 17-29.
- Rodriguez, F. C. J. ve Marrero, D. P. (2008), Industry Effects of Monetary Policy in Spain, *Regional Studies*, 42(3), 375- 384.
- Rouwendal, J. ve Longhi, S. (2008), The effect of consumers' expectations in a booming housing market: space-time patterns in the Netherlands, 1999–2000, *Housing Studies*, 23(2), 291-317.
- Sayım, F. ve Aydın, V. (2011), Hizmet sektörü özellikleri ve sistematik olmayan risklerin sektör menkul kıymetleri ile etkileşimine dair teorik bir çalışma, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 245-262.
- Sevüktekin, M. ve Çınar, M. (2017), *Ekonometrik Zaman Serisi Analizi: EViews Uygulamalı*, Bursa: Dora Yayınevi.
- Seyidoğlu, H. (2003), *Uluslararası Finans*, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Şimşek, M. ve Kadılar, C. (2005), Türkiye'nin İhracat Talebi Fonksiyonunun Sınır Testi Yöntemi İle Eşbütünleşme Analizi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(1), 144-152.
- Taşseven, Ö. ve Yılmaz, N. (2022), Finansal Gelişme Göstergeleri İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23(1), 105-125.
- Taylor, J. (1995), The Monetary Transmission Mechanism: an Empirical Framework, *Journal of Economic Perspectives*, 9, 11-26.
- Thangavelu, S. M. ve Beng Junn, A. (2004), Financial development and economic growth in Australia: An empirical analysis, *Empirical Economics*, 29(2), 247-260.
- Tuna, K. ve Bektaş, H. (2013), Kredi hacminin ekonomik büyüme üzerindeki rolünün incelenmesi: Türkiye örneği, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), 139-150.

- Tunç, H., Kaya, M. ve Kırbas, H. (2019), Uluslararası taşımacılığın gelişiminde döviz kurunun etkisi: Türkiye örneği, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 55-65.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2013), Parasal Aktarım Mekanizması, Erişim tarihi: 30.04.2022, <https://www.tcmb.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2022), "Ciro Endeksleri Metaverisi", Erişim: 19.05.2022. <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=ciro%20endeksleri>
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2022), "Tüketici Eğilim İstatistikleri Ve Tüketici Güven Endeksi Metaverisi", Erişim: 19.05.2022, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ekonomik-guven-117&dil=1>
- Unal, S. (2021), Döviz Kuru Ve Faiz Oranlarının Sektör Bazında Hisse Senedi Getirilerine Etkileri: Borsa İstanbul Örneği, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23(3), 495-511.
- Yaşar, G. ve Ceylan, S. (2020), Tüketici Güven Endeksi ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla İlişkisi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 343-353.
- Yıldırım, C. (2016). Tüketici Fiyat Endeksi ile Faiz Oranı İlişkisinin Ekonometrik Bir İncelemesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 431-445.
- Yılmaz, K. S., & Yücememiş, B. T. (2022), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Faiz Politikalarının Konut Talebine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz, *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 43, 13-38.
- Zivot, E. ve Andrews, D. W. K. (1992), Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis, *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2023, 19(2)

BRICS Ülkelerinde Üretken Kapasiteler Bileşenlerinin İktisadi Büyüme Etkisi: Panel Kantil Regresyon Analizi

The Effect of Productive Capacities Components on the Economic Growth in BRICS Countries: Panel Quantile Regression Analysis

Fatih Volkan AYYILDIZ¹ , Abdullah TOPCUOĞLU²

Geliş Tarihi (Received): 25.06.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 14.09.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Öz: Bu çalışmanın amacı BRICS ülkelerinde 2000-2018 döneminde üretken kapasiteler bileşenleri- iktisadi büyüme ilişkisini panel kantil regresyon analiziyle ölçmektir. Öncelikle panel kantil regresyon analizinin gerçekleştirilebilmesi için korelasyon testi, çoklu doğrusal bağlantı testi, normallik sınamaları ve Hausman testi uygulanmıştır. Değişkenlere ait farklı kantil bantlarında (10th-90th) uygulanan modellerde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olup olmadığının tespiti için otokorelasyon ve değişen varyans testleri uygulanmıştır. Modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olduğu tespit edilmiş, bu yüzden model 50th kantil aralığında ve %5 anlamlılık seviyesinde dirençli hatalarla tahmin edilmiştir. Modelin dirençli standart hatalarla %5 anlamlılık düzeyinde tahmin edilmesi sonucunda BRICS ülkelerinde 2000-2018 döneminde üretken kapasiteler endeksi bileşenlerinin iktisadi büyüme etkileri şu şekildedir; doğal sermayedeki %1'lik artışın iktisadi büyüme %0.06 oranında azalttığı; enerjideki %1'lik artışın iktisadi büyüme %0.13 oranında artırdığı; ulaşımdaki %1'lik bir artışın iktisadi büyüme %0.05 oranında artırdığı, bilgi ve iletişim teknolojisindeki %1'lik artışın iktisadi büyüme %0.12 oranında artırdığı, kurumlardaki %1'lik artışın iktisadi büyüme %0.07 oranında artırdığı, özel sektördeki %1'lik artışın iktisadi büyüme %0.02 oranında artırdığı; yapısal değişimdeki %1'lik artışın ise iktisadi büyüme %0.03 oranında azalttığı bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Panel Kantil Regresyon Analizi, İktisadi Büyüme, Üretken Kapasiteler Endeksi Bileşenleri, BRICS Ülkeleri &

Abstract: The aim of this study is to measure the productive capacities components-economic growth relationship in the BRICS countries in the period of 2000-2018 with panel quantile regression analysis. First of all, correlation test, multicollinearity test, normality tests and Hausman test were applied to perform panel quantile regression analysis. Autocorrelation tests and varying variance tests were applied to determine whether there were autocorrelation and varying variance problems in the models applied in different quantile bands (10th-90th) of the variables. It was determined that there were problems of autocorrelation and varying variance in the model and therefore the model was estimated with robust standart errors in the 50th quantile range and at the 5% significance level. As a result of estimating the model at 5% significance level with robust standard errors, the effects of productive capacities index components on economic growth in the BRICS countries in the 2000-2018 period are as follows; a 1% increase in natural capital reduces economic growth by 0.06%; 1% increase in energy increases economic growth by 0.13%; a 1% increase in transportation increases economic growth by 0.05%, a 1% increase in information and communication technology increases economic growth by 0.12%, a 1% increase in institutions increases economic growth by 0.07%, and a 1% increase in the private sector. increased economic growth by about 0.02%; It has been found that 1% increase in structural change reduces economic growth by 0.03%.

Keywords: Panel Quantile Regression Analysis, Economic Growth, Productive Capacities Index Components, BRICS Countries

Atıf/Cite as: Ayyıldız, Fatih V. & Topcuoğlu, A. (2023) BRICS Ülkelerinde Üretken Kapasiteler Bileşenlerinin İktisadi Büyüme Etkisi: Panel Kantil Regresyon Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(2). 409-424.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/ijaws>

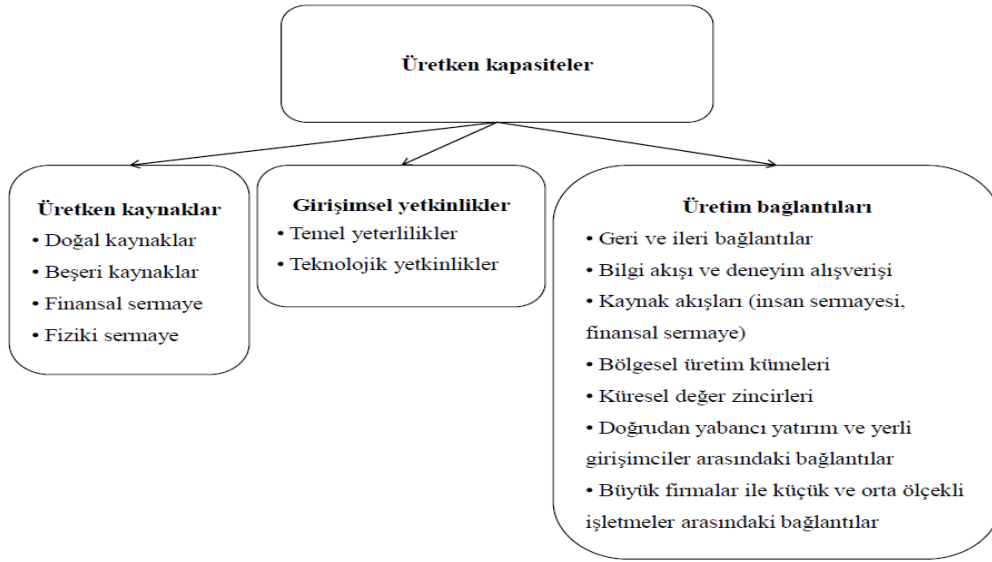
Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

1 Öğr. Gör. Dr., Ardahan Üniversitesi, İktisat Bölümü, (fatihvolkanayyildiz@ardahan.edu.tr), ORCID: 0000-0001-5991-3574, (Sorumlu Yazar)

2 Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisat Bölümü, (abdullah.topcuoglu@ibu.edu.tr), ORCID:0000-0002-7857-6021

1.Giriş

Üretkenlik, ya aynı girdiyle daha fazla çıktıya ya daha az girdiyle aynı veya daha fazla çıktıya ya da çıktındaki artışın girdideki artışa nazaran çok daha fazla olmasıyla mümkün olabilecektir (Top, 2022:31). Çıktının yani üretkenliğin artması, işletmelerde pazarlama faaliyetleri, kalite düzeyinin iyileştirilmesi gibi yöntemlerle talebin artırılması iken ülke düzeyinde iktisadi anlamda düşünüldüğünde ise toplam talep düzeyini artırıcı etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretken kapasiteler endeksi UNCTAD(Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) tarafından 2021 yılından itibaren yayınlamaya başlanmıştır. 2023 yılı itibariyle üretken kapasiteler endeksi, 199 ülkeyi içermekte olup (Toplam 34029 veriyi içeren) 2000-2018 dönemlerini kapsayan yıllık bir veri seti şeklindedir. UNCTAD'ın 2006 yılındaki raporuna göre üretken kapasiteler endeksi "ülkenin mal ve hizmet üretme kapasitesinin birlikte belirlenmesini, ülkenin büyümesine ve gelişmesine katkı sağlayan üretken kaynaklar, girişimsel yetenekler ve üretim bağlantıları" olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla üretken kapasiteler; üretken kaynaklar, girişimsel yetkinler ve üretim bağlantıları olmak üzere üç temel öğeden oluşmaktadır.

Şekil 1. UNCTAD,2006:63

Şekil 1’de üretken kaynaklar ile kastedilen üretim faktörleridir. Üretim faktörleri ise doğal kaynaklar, beşerî kaynaklar finansal sermaye ve fiziki sermaye olmak üzere dört ayrı bileşenden meydana gelmektedir. Bunlardan birinci bileşen olan doğal kaynaklar; su kaynakları, enerji kaynakları, ormancılık ve balıkçılık biyolojik çeşitlilik ve peyzaj kalitesi, tarım arazilerinin miktarı ve kalitesi dâhil doğal kaynakları içermektedir. Beşerî kaynaklar bileşeni ise insan kaynaklarını, emeğin niteliği ve niceliğini, eğitim düzeyini beslenme ve beceriler bütününe ifade etmektedir. Bir diğer bileşen finansal sermaye ise finansal sermaye kaynakları, finansal sermaye ulaşılabilirliği ve finansal üretim, yatırım ve yeniliğin finansmanı için oluşan finansal maliyet anlamına gelmektedir. Üretken kaynaklarının tasnifinde kullanılan fiziki sermaye bileşeni; üreticilere temin edilen araç, makine ve aletler ile üreticilere sağlanan ulaşım, elektrik, telekomünikasyon gibi hizmet sağlayan fiziksel altyapı hizmetler bütününe içerir.

Bir diğer üretken kapasite endeksi ögesi girişimsel yetkinliklerdir. Girişimsel yetkinlikler, sahip olunan bilgi, beceriler ve işletmelerin üretken kaynaklarını girdi elde etmek için kullanabilme, bu girdileri çıktıya dönüştürebilme süreçlerini kapsayan bir bütündür. Bu doğrultuda, işletmeler mevcut kaynakları etkin biçimde girdi elde etmek için kullanabilmeli, bu girdileri çıktıya dönüştürebilmeli bunlara ilaveten yatırım yapmalı, ürün kalitesini yükseltmek için yenilikleri takip etmeli ve yeni pazarlar oluşturmalıdır. Girişimsel yetkinlikler iki grupta tasnif edilmiştir. Bunlardan ilki olan temel yeterlilikler, mevcut tesisleri işletmek veya tarımsal üretim yönetimini, kalite kontrolü yerli yatırımcılar arasındaki bağlantıları gerçekleştirmek ve fiziksel sermayenin sürdürülebilmesi için gerekli bilgi ve beceriler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Girişimsel yetkinlikleri oluşturan bir diğer grup ise teknolojik yetkinliklerdir. Teknolojik yetkinlikler ise üretkenliği artırmak amacıyla yeterlilikler oluşturma ve yeniden yapılandırma yeteneğinin tesisi için üretkenlik, kârlılık ve rekabet edilebilirliğin yükseltilmesiyle birlikte değişken arz ve talep koşulları ile çevresel faktörler göz önünde bulunduran bir süreci içermektedir (UNCTAD,2006: 64).

Üretken kapasiteyi oluşturan temel öğelerden bir diğeri ise üretim bağlantılarıdır. Üretim bağlantıları, farklı ve benzer büyüklükteki işletmeler arasındaki bağlantıları ve ilişkileri kapsar. Açık ekonomilerde, ticarete konu mallar için üretim bağlantıları, kapsamı itibarıyla ya uluslararası şirketler ya da çok uluslu şirketlere bağlı yerel işletmeler şeklindedir (Gereffi, 1999;Kaplinsky vd., 2002).

Üretim bağlantılarını bir zincir olarak düşündüğümüzde geri ve ileri bağlantılar, bilgi akışı ve deneyim alışverişi, bölgesel üretim kümeleri küresel değer zincirleri, doğrudan yabancı yatırımlar ve büyük firmalar ile KOBİ'ler arasındaki bağlantılar bu zincirin temel halkalarıdır. Üretim bağlantıları, ülke içinde yerleşik yabancı sermayeli ve yerli sermayeli işletmeler arasındaki bağlantıları da kapsar. Üretim bağlantıları, bölgesel olarak kümelenmiş olabilir. Bu tür üretim kümeleri, "bir araya gelme ve uzmanlaşmayla birlikte (üreticilerin, tedarikçilerin, uzman işgücünün ve sektöre özgü ilgili hizmetlerin mevcudiyeti yoluyla) dış ekonomilerle aynı veya yakın ilişkili faaliyetlerde bulunan işletmelerin sektörel ve/veya coğrafi yoğunlaşması" olarak tanımlanabilir (Ramos, 1998:108).

Her türlü üretim bağlantısının ortaya çıkardığı çeşitli üretim tamamlayıcılıkları, belirli faaliyetlerin ve bireysel girişimlerin rekabet edebilirliğinin yalnızca bu faaliyetler ve girişimler içindeki üretken kaynaklara ve girişimcilik yeteneklerine değil, aynı zamanda üretim sisteminin bir bütün olarak işletmelerin rekabet edebilirliğine de bağlı olduğu anlamına gelir (Porter, 1990).

2.Üretken Kapasiteler Endeksi Bileşenleri

UNCTAD tarafından sekiz farklı üretken kapasite bileşeni belirlenmiştir. Bu bileşenler beşerî sermaye, doğal sermaye, enerji, taşımacılık, bilgi ve iletişim teknolojileri, kurumlar, özel sektör ve yapısal değişim olarak sınıflandırılmıştır. Aşağıdaki tabloda üretken kapasite bileşenleri ve bu bileşenlere istinaden açıklamalara yer verilmiştir.

Tablo 1. Üretken Kapasiteler Endeksi Bileşenleri

Bileşenler	Endeks Kodu	Açıklamalar
Beşerî sermaye	30	Nüfusun sahip olduğu eğitim, yetenek ve sağlık koşullarını ile araştırmacı sayısı ve araştırma faaliyetlerine yapılan harcamalar yoluyla toplumun genel araştırma ve geliştirme entegrasyonunu kapsar.
Doğal sermaye	50	Doğal sermaye, doğal kaynakların çıkarılmasıyla elde edilen kiralara ve mevcut madencilik ve tarımsal kaynakların tahminini (doğal kaynakların çıkarılma maliyeti dâhil) içermektedir.
Enerji	20	Enerji bileşeni, güç kaynaklarının kullanılabilirliğini, sürdürülebilirliğini ve verimliliğini ölçer. Dolayısıyla, enerjinin kullanımı ve erişimi, enerji bileşenlerinin ve kaynaklarının dağıtımını ve yenilenebilirliğindeki kayıplardan oluşur. Optimal enerji sistemlerinin önemini belirtmek için her bir petrol birimi tarafından üretilen GSYH'yi içerir.
Taşımacılık	70	Taşımacılık bileşeni, sistemin insanları ya da eşyaları bir yerden başka bir yere götürme kabiliyetini ölçmektedir. Bu bileşen karayolları, demiryolları ve havayolları bağlantılarını içermektedir.
Bilgi ve İletişim Teknolojileri	60	Bilgi ve iletişim teknolojileri bileşeni, o ülkedeki nüfusun iletişim teknolojilerine erişilebilirliğini ve entegrasyonunu tahmin eder. Bu bileşen, sabit hat ve cep telefonu kullanıcıları, internet erişilebilirliği ve erişimi sağlayan sunucunun güvenliğini içermektedir.
Kurumlar	40	Kurumlar bileşeni, kurumların vatandaşların ifade ve örgütlenme özgürlüğünün korunması amacıyla siyasi istikrarın ve verimliliğin ölçülmesini, kurumların kalitesini, kurumların etkinliğini ve kurumların suç, yolsuzluk ve terörizm ile ilgili mücadeledeki başarısını içermektedir.
Özel Sektör	80	Özel sektör bileşeni, ülkedeki ihracat ve ithalat için zaman ve parasal maliyetleri içeren sınır ötesi ticaretin kolaylığıyla iç kredi açısından işletmelere verilen destek, sözleşme uygulama hızı ve bir iş kurmak için işletmelere tanınan süre olarak ifade edilir.
Yapısal değişim	10	Yapısal değişim bileşeni, emeğin ve diğer üretken kaynakların düşük üretkenlikten yüksek üretkenliğe sahip ekonomik faaliyetlere doğru hareketi ifade eder. Bu hareket, ihracatın karmaşıklığı ve çeşitliliği, sabit sermayenin yoğunluğu ve toplam GSYİH içinde sanayi ve hizmetlerin payı ile mümkün olmaktadır.

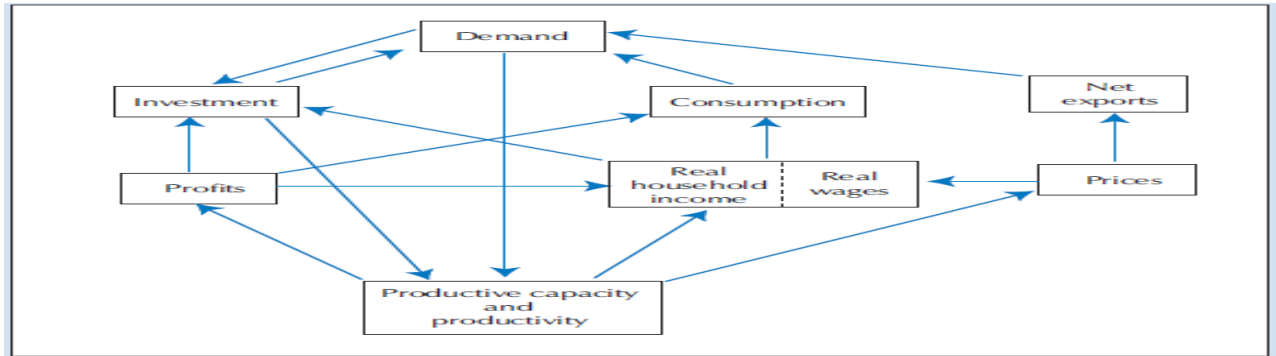
Kaynak: UNCTAD(2023) Üretken Kapasiteler Endeksi

3. Üretken Kapasiteler Endeksi ve İktisadi Büyüme İlişkisi

Çalışmanın bu kısmında üretken kapasitelerin iktisadi büyüme nasıl etkilediği incelenecek ardından konula ilgili literatür çalışmalarına değinilecektir. Üretken kapasiteler bileşenleri, iktisadi büyüme sermaye genişlemeleri, teknolojik ilerleme ve değişimler, yatırım, inovasyon ve üretimin bir arada olduğu kümülatif süreçte oluşan talep artışıyla gerçekleştirmektedir. Daha fazla yatırım için gerekli koşulları, inovasyon ve yapısal değişim süreci beslemektedir. Kapitalist düzende daha fazla kâr elde etme arzusu işletmeler için temel önceliklidir. İşletmeler için daha fazla kâr hem yatırımın finansmanı sağlayacak hem de yeni yatırım yapma imkânını oluşturacaktır. İşletmelerdeki güçlü yatırım güdüsü ülkedeki sermaye birikimini arttıracaktır. Teknolojik gelişmeler kümülatif bilgi, beceri ve deneyimler vasıtasıyla işletmelerin kapasitelerinin artmasını sağlayacaktır.

Ancak bu gelişmeler, sürekli ve otomatik bir biçimde olmayacaktır. Bu gelişmelerin süreklilik kazanması, üretken kapasitelerin gelişimi, bu süreçte üretken kapasitelerin gelişimini sağlayan faktörlerin devamlılığı ile bu sürece eşlik edecek toplam talebin artmasıyla mümkündür (Kaldor, 1967, 1981; Hirschman, 1958). Üretken kapasitelerinin geliştirilmesinde talebin önemi, üretken kapasitelerinin yalnızca üretim ve büyüme potansiyelini oluşturduğunu göstermektedir. Herhangi bir üretken kapasite bileşeninin potansiyelinin gerçekleşip gerçekleşmediği talep tarafındaki faktöre bağlıdır (Leon Ledesma & Thirwall, 2002).

Talep artışı ise üç temel faktöre bağlıdır. Bunlar iç tüketim, iç yatırım ve dış ticaret fazlasıdır. Bunlardan ilki olan iç tüketim hem tüketim talebi hem de yatırım talebi milli gelire bağlı iken, ihracat talebi otonom olarak ifade edilmektedir. İkinci faktör olan iç yatırım ise hem tüketim talebi hem de yatırım talebi ithalat bileşenine sahiptir. Dolayısıyla, ihracat kazançları olmaksızın, iç talebin kısıtlanması gerekliliği anlamında kullanılmaktadır. Üçüncü faktör olan dış ticaret fazlası ise net ihracat anlamında ($X[\text{İhracat}] - M[\text{İthalat}] > 0$) ülkedeki ihracatın ithalattan daha fazla olması demektir (Thirwall, 2002: 53). Fakat ihracat talep için önemli bir bileşen olmakla beraber yerli talep kaynaklarının ihmal edilebileceği bir süreç anlamına gelmemektedir.

Şekil 2. Üretken Kapasiteler ile Talep Yönlü İktisadi Büyüme İlişkisi

Kaynak Castellacci (2001)'in çalışması esas alınarak oluşturulmuştur.

*Şekil 2'de demand talebi, investment yatırımı, profits kârları, productive capacity and productive capacity üretkenlik ve üretken kapasiteleri, prices fiyatları, net export net ihracatı, real household income- real

wages hanehalkı reel geliri-reel ücretleri, consumption tüketimi ifade etmektedir.

Şekil 2'de görüldüğü üzere üretkenliğin ve üretken kapasitelerin artışının kaynağı olan talep artışının üç temel ögesi vardır. Bunlar net ihracat, yatırım ve tüketimdeki artışın talebi uyarmasıdır. Bunlardan ilki rekabet gücünün artmasıyla fiyatların artması sonucu net ihracatın artmasıyla talebin tetiklenmesi; ikincisi kârın artmasıyla yatırımların teşvik edilmesi sonucu talebin artması, üçüncüsü ise reel ücret artışının hanehalkı reel gelirinin artışı ve bunun sonucu olarak tüketim eğilimindeki artışın talebe yansımasıdır. Dolayısıyla toplam talebin artması sonucu iktisadi büyümenin gerçekleşmesidir. Literatürde üretken kapasiteler ve iktisadi büyüme ilişkisini inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu durumun nedeni olarak üretken kapasiteler endeksinin 2021 yılında yayınlanmaya başlamış olması ve henüz bu konuda araştırmacılar tarafından farkındalığın oluşmadığı söylenebilir. Bu sebeple çalışmanın bu kısmında üretken kapasiteler ile ilgili çalışmalara yer verilmiştir.

Olarte vd.(2021) çalışmalarında Güney Amerika ülkelerinde 2002-2011 döneminde ekonomilerde gelir eşitsizliğinin azaltılmasında üretken kapasitelerin etkisini panel regresyon analizi yaparak araştırmışlardır. Çalışmalarının sonucunda Güney Amerika ülkelerinde uzun dönemde üretken kapasiteler endeksindeki artışlar ile gelir eşitsizliğinin azaltılması arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Altıntaş(2022) çalışmasında G-20 ülkelerinde 2000-2018 dönemi için üretken kapasiteler endeksinin entropiye dayalı topsis yöntemi kullanarak analiz etmiştir. Çalışmasının sonucunda entropiye dayalı topsis yönteminin G-20 ülkelerinin üretken kapasitelerinin ölçümü için güvenilir olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Mert(2022) çalışmasında Türkiye örneğinde 2000-2018 döneminde üretken kapasiteler ile kişi başına gelir arasındaki ilişkiyi VAR analizi yaparak incelemiştir. Çalışmasının sonucunda Türkiye'de uzun dönemde kişi başına gelirdeki %1 'lik bir artışın üretken kapasiteler endeksi bileşenlerinden olan yapısal değişim endeksinin %0,21 artırdığı, kısa dönemde ise kişi başına gelirdeki %1'lik artışın üretken kapasiteler endeksi bileşenlerinden olan yapısal değişim endeksinin %0,17 artırdığı bulgularına ulaşmıştır. Oluc vd.(2023) çalışmalarında OECD ülkelerinde 2000-2018 döneminde CO₂ emisyonları, üretken kapasiteler ve büyüme arasındaki ilişkiyi ölçmek için panel veri analizi yöntemini kullanmışlardır. Çalışmalarının sonucunda değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu ve üretken kapasiteler endeksindeki artışın çevresel bozulmayı azalttığı bulgularına ulaşmışlardır.

Üretken kapasiteler – büyüme ilişkisine dair akademik literatürde çok az sayıda çalışma bulunmasından ötürü bu çalışmada hem konu anlamında hem de yöntem anlamında (Araştırmacılar tarafından nispeten daha az kullanılan panel kantil regresyon yöntemi seçilmiştir) bu boşluğun doldurulmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

4. Yöntem ve Analiz

Kantil regresyon analizi, bağımlı değişkenin koşullu dağılımlarının temel alınarak farklı bant aralıklarındaki dağılımlarını incelemektedir. Bu sayede değişkenlere ait daha net tahminler yapılabilmektedir (Cadeand & Noon, 2003: 412). Hata terimlerinin normal dağılım göstermediği regresyon analizleri (kantil regresyon analizleri) en küçük kareler yöntemine göre çok daha etkindir. Koenker (2004) panel veri analizinde alternatif bir bakış açısının mümkün olduğunu belirtmiştir. Koenker'e göre panel

kantil model tahminlerinin özellikle Gaussian modellerin zayıf kaldığı yerlerde uygulanması gerekmektedir. Dolayısıyla bu üstün yönlerinden ötürü bu çalışmada panel kantil regresyon modeli tercih edilmiştir. Bu çalışmanın amacı; BRICS ülkeleri olarak tanımlanan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinin 2000-2018 dönem aralığındaki büyüme ve üretken kapasite arasındaki ilişkilerinin belirlenmesidir. Amaç doğrultusunda kurulan doğrusal regresyon modeli Denklik (1) içerisinde yer almaktadır.

$$\ln G_{it} = \partial_0 + \beta_1 HC_{i,t} + \beta_2 NC_{i,t} + \beta_3 E_{i,t} + \beta_4 T_{i,t} + \beta_5 ICT_{i,t} + \beta_6 I_{i,t} + \beta_7 PS_{i,t} + \beta_8 SC_{i,t} + \epsilon_{i,t} \quad (1)$$

Kurulan modelde, G iktisadi büyüme (kişi başına milli gelir); HC , beşerî sermaye; NC , doğal sermaye; E , enerji kullanımı; T , ulaşım; ICT , bilgi ve iletişim teknolojisi; I , kurumlar; PS , özel sektör; SC ise yapısal değişim parametrelerini açıklamaktadır. Bağımsız değişkenlerin (UNCTAD, 2023) seçimi, üretken kapasite endeksi bileşenlerini ifade etmektedir. ∂_0 , sabit katsayıyı; $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5, \beta_6, \beta_7$ ve β_8 parametre katsayılarını; ϵ ise hata terimini belirtmektedir. Alt simge i , BRICS ülke grubundan oluşan yatay kesit birimlerine; t , 2000-2018 dönem aralığındaki zaman etkisine; \ln ise G iktisadi büyüme -kişi başına gelir cinsinden- (UNCTAD, 2023a) değişkeninin doğal logaritmasına işaret etmektedir. Tablo 2, kurulan model içerisindeki değişkenlerin ne anlama geldiğini ve verilerin nerden temin edildiği bilgilerini sunmaktadır.

Tablo 2. Değişken Tanımlamaları

Değişken	Simge	Açıklama	Kaynak
İktisadi büyüme	G	Kişi başına milli gelir	UNCTAD
Beşerî sermaye	HC		UNCTAD
Doğal sermaye	NC		UNCTAD
Enerji kullanımı	E		UNCTAD
Ulaşım	T		UNCTAD
Bilgi ve iletişim teknolojisi	ICT		UNCTAD
Kurumlar	I		UNCTAD
Özel sektör	PS		UNCTAD
Yapısal değişim	SC		UNCTAD

Tablo 3, model içerisinde yer alan değişkenlerin karakteristiklerini ve temel istatistiksel özelliklerini içeren bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda modelin dengeli bir olduğu görülmektedir. Analiz işlemleri Stata ve Eviews paket programlarındaki farklı işlevler kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	Standart hata	Minimum	Maksimum	Gözlem
InG	8.271099	0.9369816	6.107806	9.675627	N = 95
		0.8084946	6.929048	8.886205	n = 5
		0.5911351	6.869965	9.327898	T = 19
HC	51.18252	6.743213	37.30946	60.71846	N = 95
		6.851901	42.22544	58.09011	n = 5
		2.740899	43.69517	56.82958	T = 19
NC	53.993	7.259869	43.83872	66.2366	N = 95
		8.037327	44.94071	64.70498	n = 5
		0.6906584	52.65688	55.93861	T = 19
E	28.05286	3.908525	19.11099	34.07547	N = 95
		4.190978	22.11516	33.45734	n = 5
		1.037134	25.04869	30.30029	T = 19
T	15.12419	5.060585	5.065898	31.02795	N = 95
		4.378977	10.06949	21.78534	n = 5
		3.17899	6.415295	24.3668	T = 19
ICT	8.817567	3.90133	3.108979	17.99398	N = 95
		2.669546	4.876835	12.01314	n = 5
		3.075475	1.951107	14.79841	T = 19
I	49.87335	8.417829	35.86432	64.83371	N = 95
		9.161067	38.80831	62.07653	n = 5
		1.733628	46.57065	53.489	T = 19
PS	81.15691	3.549116	75.52328	88.83543	N = 95
		3.395019	78.61022	86.98302	n = 5
		1.810306	77.30759	84.28096	T = 19
SC	25.15038	4.044888	20.05157	43.46749	N = 95
		3.784282	21.33779	31.47198	n = 5
		2.186916	20.18827	37.14589	T = 19

4.1. Bulgular

Analiz işlemlerinde büyüme ve üretken kapasite endeksi bileşenleri arasındaki ilişkilerin ve bu ilişkilerin yönünün tahmini için korelasyon düzeyine bakılmıştır. Bu kapsamda yapılan korelasyon katsayısı bulgularına Tablo 4’de yer verilmiştir. Tablo 4’e göre iktisadi büyümenin beşerî sermaye, doğal sermaye, enerji, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojisi, yapısal değişim değişkenleri ile %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı; buna karşılık kurumlar ve özel sektör değişkenleri ile istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. İktisadi büyüme ile en yüksek korelasyon düzeyine sahip değişken, bilgi ve iletişim teknolojisi (20.74798) değişkeni; en düşük korelasyon düzeyine sahip değişken

ise (-2.579511) yapısal değişim değişkenidir.

Tablo 4. Spearman Korelasyon Testi Bulguları

Matris	InG	HC	NC	E	T	ICT	I	PS	SC
InG	1.000000								

HC	0.744541	1.000000							
	10.75545 ^a	-----							
	0.0000 ^b	-----							
NC	-0.450322	-0.678933	1.000000						
	-								
	4.863828 ^a	-8.917730 ^a	-----						
E	0.0000 ^b	0.0000	-----						
	0.613192	0.718506	-0.096013	1.000000					
	7.485950 ^a	9.962353 ^a	-0.930210 ^a	-----					
T	0.0000 ^b	0.0000	0.3547	-----					
	-0.265873	-0.097032	0.428191	0.036780	1.000000				
	-								
ICT	2.659720 ^a	-0.940184 ^a	4.569419 ^a	0.354933 ^a	-----				
	0.0092 ^c	0.3496	0.0000	0.7234	-----				
	0.906831	0.836674	-0.470325	0.645576	0.006243	1.000000			
I	20.74798 ^a	14.73175 ^a	-5.139582 ^a	8.152084 ^a	0.060206 ^a	-----			
	0.0000 ^b	0.0000	0.0000	0.0000	0.9521	-----			

I	-0.060086	-0.557786	0.361491	0.486280	0.203958	0.265682	1.000000	
	-	-	-	-	-	-	-	-
	0.580501 ^a	-6.480946 ^a	3.738942 ^a	5.366785 ^a	2.009132 ^a	2.657660 ^a	-----	
	0.5630	0.0000	0.0003	0.0000	0.0474	0.0093	-----	
PS	-0.017175	0.082013	0.250448	0.266180	0.207279	0.035610	0.093493	1.000000
	-	-	-	-	-	-	-	-
	0.165657 ^a	0.793577 ^a	2.494740 ^a	2.663020 ^a	2.043301 ^a	0.343631 ^a	0.905577 ^a	-----
	0.8688	0.4295	0.0144	0.0091	0.0439	0.7319	0.3675	-----
SC	-0.258399	-0.161716	0.299118	0.156778	0.412276	0.177884	0.283439	0.513844
	-	-	-	-	-	-	-	-
	2.579511 ^a	-1.580335 ^a	3.022995 ^a	1.530845 ^a	4.363983 ^a	1.743249 ^a	2.850272 ^a	5.776225 ^a
	0.0115 ^c	0.1174	0.0032	0.1292	0.0000	0.0846	0.0054	0.0000

Not: ^a simgesi, t-istatistik; ^b ve ^c simgeleri ise sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık değerleridir.

Doğrusal regresyon modellerindeki önemli varsayımlardan birisi olan çoklu doğrusal bağlantı sorunu, kurulan modelin bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkilerin derecesini açıklamaktadır. Belirtilen varsayımın test edilmesi için VIF (Variance Inflation Factor) kriteri kullanılmıştır. Çoklu doğrusal bağlantı testine ilişkin bulgular, Tablo 5 içerisinde özetlenmiştir. Tablo 5 değerlendirildiğinde, ortalama VIF kriteri değerinin 12.79 olduğu görülmektedir. Bu kapsamda VIF ölçütü değerinin 5'ten küçük olmaması nedeniyle, bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı problemi olduğu ifade edilmektedir. Belirtilen sorunun ortadan kaldırılması için en yüksek VIF kriteri değerine sahip olan beşerî sermaye değişkeni regresyon modelinden çıkarılmıştır. Böylece ortalama VIF kriteri değerinin 4.21 olduğu, dolayısıyla çoklu doğrusal bağlantı probleminin ortadan kalktığı görülmektedir.

Tablo 5. Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi Bulguları

Değişken	VIF	1/VIF	VIF	1/VIF
HC	39.30	0.025443	----	----
NC	24.55	0.040729	4.87	0.205169
E	12.68	0.078878	3.27	0.305863

BRICS Ülkelerinde Üretken Kapasiteler Bileşenlerinin İktisadi Büyüme Etkisi: Panel Kantil Regresyon Analizi

T	8.06	0.124089	6.74	0.148366
ICT	5.70	0.175508	4.43	0.225860
I	4.63	0.215772	3.94	0.253500
PS	2.64	0.378583	2.17	0.461477
SC	4.75	0.210633	4.02	0.248470
Ortalama	12.79		4.21	

Tablo 6. Normal Dağılım Test Bulguları

Test	N	W	V	z	Prob>z	Pr(Skewness)	Pr(Kurtosis)	chi2(2)	Prob>chi2
Shapiro-Wilk W	95	0.97615	1.887	1.404	0.0080	-	-	-	-
Skewness/Kurtosis	95	-	-	-	-	0.4627	0.0068	7.18	0.0027

Tablo 5 ve Tablo 6 birlikte değerlendirildiğinde normallik sınamalarına ait olasılık değerinin %5'den küçük olması nedeniyle alternatif hipotez (modelin normal dağılım özelliği göstermediği) kabul edilmiştir. Dolayısıyla, panel kantil regresyon modelinin uygulanmasına ait ön koşullar çoklu doğrusal bağlantı ve normallik testleri sonuçlarına göre sağlanmıştır. Hausman testi, sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri arasında hangi modelin tercih edilmesi konusunda bilgi vermektedir. Test sonucuna göre bu model için sabit etkiler modeli uygundur. Hausman testine ait bulgular Tablo 7 içerisinde gösterilmiştir.

Tablo 7. Hausman Testi Bulguları

Test İstatistiği	Değer
chi2(7)	100.96
Prob>chi2	0.0000

Tablo 8, 10th, 50th ve 90th bantlarında tahmin edilen panel kantil modellerine ait bulguları vermektedir. Modeller ele alındığında, iktisadi büyüme değişkeninin 10th kantil değerinde doğal sermaye, enerji, bilgi ve iletişim değişkeni, kurumlar değişkenleriyle; 50th kantil değerinde doğal sermaye, enerji, ulaşım, bilgi ve iletişim değişkeni, kurumlar değişkenleriyle; 90th kantil değerinde ise tüm değişkenlerle %1 ve/veya %5 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, iktisadi büyüme değişkenini en yüksek oranda etkileyen değişkenin 90th kantil değerinde bilgi ve iletişim teknolojisi (0.1568552) değişkeni olduğu; en düşük oranda etkileyen değişkenin ise 90th kantil değerinde özel sektör (0.0214172) değişkeni olduğu bulgularına ulaşılmaktadır.

Tablo 8. Panel Kantil Regresyon Modeli Tahmini

Kantil	Değişken	Katsayı	Standart hata	t-istatistik	p-değeri	[%95 Güven aralıkları]	
10th	NC	-0.0346444	0.007418	-4.67	0.000 ^a	[-0.0493884 - 0.0199004]	
	E	0.1112938	0.0112848	9.86	0.000 ^a	[0.088864 0.1337235]	
	T	0.0204334	0.0125142	1.63	0.106	[-0.0044399 0.0453066]	
	ICT	0.1265796	0.0131564	9.62	0.000 ^a	[0.1004298 0.1527295]	
	I	0.0574518	0.0057555	9.98	0.000 ^a	[0.0460122 0.0688915]	
	PS	0.0140035	0.0101175	1.38	0.170	[-0.0061062 0.0341132]	
	SC	0.0026129	0.0120984	0.22	0.830	[-0.0214339 0.0266598]	
	C	1.225607	0.7125699	1.72	0.089 ^c	[-0.190703 2.641917]	
	50th	NC	-0.0575323	0.0115112	-5.00	0.000 ^a	[-0.080412 -0.0346525]
		E	0.1297038	0.0175117	7.41	0.000 ^a	[0.0948973 0.1645102]
T		0.0450018	0.0194195	2.32	0.023 ^b	[0.0064035 0.0836001]	
ICT		0.1228945	0.0204161	6.02	0.000 ^a	[0.0823152 0.1634737]	
I		0.0734624	0.0089313	8.23	0.000 ^a	[0.0557104 0.0912144]	
PS		0.0207492	0.0157004	1.32	0.190	[-0.010457 0.0519554]	
SC		-0.0267238	0.0187742	-1.42	0.158	[-0.0640396 0.010592]	
C	1.316752	1.105765	1.19	0.237	[-0.8810767 3.51458]		
90th	NC	-0.0249679	0.0053478	-4.67	0.000 ^a	[-0.0355972 - 0.0143386]	
	E	0.1098233	0.0081355	13.50	0.000 ^a	[0.0936532 0.1259934]	
	T	-0.0308233	0.0090217	-3.42	0.001 ^a	[-0.048755 -0.0128916]	
	ICT	0.1568552	0.0094848	16.54	0.000 ^a	[0.1380032 0.1757071]	
	I	0.0470551	0.0041492	11.34	0.000 ^a	[0.038808 0.0553021]	
	PS	0.0214172	0.007294	2.94	0.004 ^a	[0.0069197 0.0359147]	
	SC	0.0228666	0.008722	2.62	0.010 ^b	[0.0055307 0.0402025]	
C	1.236549	0.5137073	2.41	0.018 ^b	[0.2155004 2.257598]		

Not: ^a, ^b ve ^c notasyonları, sırasıyla, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini belirtmektedir.

10th, 50th ve 90th kantillerde hesaplanan farklı panel kantil regresyon modelleri arasındaki otokorelasyon ve değişen varyans koşullarına ait sınamalar için testler uygulanmıştır Tablo 9'a göre kurulan modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunları mevcuttur.

Tablo 9. Değişen Varyans ve Otokorelasyon Testi Bulguları

Varsayım	Test	chi2(1)	Prob > chi2	Test istatistiği
Değişen varyans	Breusch-Pagan / Cook-Weisberg	4.33	0.0375	-
Otokorelasyon	Durbin-Watson Baltagi-Wu LBI	- -	- -	0.89843566 1.019716

Modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının olmasından ötürü model robust (dirençli) standart hatalarla tahmin edilmiştir. Tablo 10 içerisindeki dirençli standart hataları açıklayan test bulguları incelendiğinde, iktisadi büyüme değişkeninin kurulan model içerisinde yer alan tüm değişkenlerle %1 ve/veya %5 anlamlılık düzeylerinde- istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, doğal sermaye değişkeninde meydana gelen %1'lik bir artış iktisadi büyümeyi ~%0.06 oranında azaltmakta; enerji değişkeninde meydana gelen %1'lik bir artış iktisadi büyüme değişkenini ~%0.13 oranında artırmakta; ulaşım değişkeninde meydana gelen %1'lik bir artış iktisadi büyüme değişkenini ~%0.05 oranında artırmakta; bilgi ve iletişim teknolojisi değişkeninde meydana gelen %1'lik bir artış iktisadi büyümeyi ~%0.12 oranında artırmakta; kurumlar değişkeninde meydana gelen %1'lik bir artış iktisadi büyümeyi ~%0.07 oranında artırmakta; özel sektör değişkeninde meydana gelen %1'lik bir artış iktisadi büyümeyi ~%0.02 oranında artırmakta; yapısal değişim değişkeninde meydana gelen %1'lik bir artış iktisadi büyümeyi ~%0.03 oranında azaltmaktadır. Bulgular, doğal sermaye ve yapısal değişim değişkenlerinin iktisadi büyüme değişkenini azalttığını; enerji, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojisi, kurumlar, özel sektör değişkenlerinin ise iktisadi büyüme değişkenini artırdığını göstermektedir. Bununla birlikte 50th kantil düzeyinde iktisadi büyüme değişkenini en yüksek oranda etkileyen değişkenin enerji(~%0.13) değişkeni, ardından bilgi ve iletişim teknolojisi (~%0.12) değişkeni olduğu, en düşük oranda etkileyen değişkenin ise özel sektör (~%0.02) değişkeni olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda 50th kantil değerinde hesaplanan robust kantil modelin açıklama gücünü ifade eden R² değerinin ise yaklaşık olarak 0.76 olduğuna ulaşılmaktadır.

Tablo 10. Robust(Dirençli) Kantil Model Test Bulguları

Değişken	Katsayı	Robust Standart		[%95 Güven Aralığı]		
		Hata	t-istatistik	P> t		
NC	-0.0575323	0.0118206	-4.87	0.000 ^a	-0.0810269	-0.0340376
E	0.1297038	0.0156977	8.26	0.000 ^a	0.0985029	0.1609046
T	0.0450018	0.018759	2.40	0.019 ^b	0.0077162	0.0822874
ICT	0.1228945	0.021129	5.82		0.0808983	0.1648907
I	0.0734624	0.0084695	8.67	0.000 ^a	0.0566284	0.0902964
PS	0.0207492	0.0117403	1.77	0.081 ^c	-0.0025859	0.0440843
SC	-0.0267238	0.0105272	-2.54	0.013 ^b	-0.0476477	-0.0057999
C	1.316752	0.8522699	1.54	0.126	-0.3772271	3.01073
R ²	0.7613					

Not: ^a, ^b ve ^c notasyonları, sırasıyla, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini işaret etmektedir

Bulgular, doğal sermaye ve yapısal değişim değişkenlerinin iktisadi büyüme değişkenini azalttığını; enerji,

ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojisi, kurumlar, özel sektör değişkenlerinin ise iktisadi büyüme değişkenini artırdığını göstermektedir. Bununla birlikte iktisadi büyüme değişkenini en yüksek oranda etkileyen değişkenin enerji (~%0.13) değişkeni, en düşük oranda etkileyen değişkenin ise özel sektör (~%0.02) değişkeni olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda 50th kantil değerinde hesaplanan robust kantil modelin açıklama gücünü ifade eden R² değerinin ise yaklaşık olarak 0.76 olduğuna ulaşılmaktadır.

5.Sonuç

UNCTAD tarafından üretken kapasiteler bileşenleri beşerî sermaye, doğal sermaye, enerji, taşımacılık, bilgi ve iletişim teknolojileri, kurumlar, özel sektör ve yapısal değişim olarak sınıflandırılmıştır. Literatürde üretken kapasiteler-büyüme ilişkisini yönelik az sayıda çalışma bulunmasından ötürü bu çalışmanın ana amaçlarından biri bu alandaki boşluğu doldurmaktır. Amaç doğrultusunda ise yöntem olarak ise yine literatürde nispeten yöntem olarak az kullanılan panel kantil regresyon analizi uygulanarak çalışmanın zenginliğinin artırılması da ayrıca hedeflenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda BRICS ülkelerinde 2000-2018 döneminde üretken kapasiteler bileşenlerinin iktisadi büyümeye etkisi panel kantil regresyon analizi yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Araştırmanın ekonometrik analiz kısmında Spearman sıralama korelasyon testi, çoklu doğrusal bağlantı testi, normallik testleri ve Hausman testleri yapılmıştır. 10th-90th farklı kantil aralığında hesaplanan panel kantil regresyon modelleri arasında otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olup olmadığına dair otokorelasyon ve değişen varyans testleri uygulanmıştır. 10th-90th farkı kantil bantları arasında otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla model bu sorunların olmasından ötürü dirençli hatalarla 50th düzeyinde tahmin edilmiştir.

Modelin dirençli standart hatalarla %5 anlamlılık düzeyinde tahmin edilmesi sonucunda BRICS ülkelerinde 2000-2018 döneminde üretken kapasiteler endeksi bileşenlerinde şu sonuçlara ulaşılmıştır; doğal sermayede %1'lik artışın iktisadi büyümeyi %0.06 oranında azalttığı; enerjide %1'lik artışın iktisadi büyümeyi %0.13 oranında artırdığı; ulaşımda %1'lik bir artışın iktisadi büyümeyi %0.05 oranında artırdığı, bilgi ve iletişim teknolojisinde %1'lik artışın iktisadi büyümeyi %0.12 oranında artırdığı, kurumlarda %1'lik artışın iktisadi büyümeyi %0.07 oranında artırdığı, özel sektörde %1'lik artışın iktisadi büyümeyi %0.02 oranında artırdığı; yapısal değişimde %1'lik artışın ise iktisadi büyümeyi %0.03 oranında azalttığı tespit edilmiştir. Ayrıca iktisadi büyümeyi en yüksek oranda etkileyen değişkenin enerji(~%0.13) değişkeni, ardından bilgi ve iletişim teknolojileri(~%0.12) değişkeni olduğu; en düşük oranda etkileyen değişkenin ise özel sektör (~%0.02) değişkeni olduğunu tespit edilmiştir. BRICS ülkelerinde enerji kaynaklarının önemi ve enerji kaynaklarının etkin kullanımın ülke refahına sağlayacağı katkı ampirik bulgularla desteklenmiştir. Analiz sonuçları değerlendirildiğinde, BRICS ülkelerinin endüstri 4.0 yolculuğunda BİT(Bilgi ve iletişim teknolojileri)'in iktisadi büyümeye etkisi baz alındığında, bu ülke grubundaki ülkelerin sahip oldukları üretim yapım bilgisi (know-how) avantajı da göz önünde bulundurulduğunda bu alandaki kaynakların verimli kullanılmasının sağlayacağı pozitif dışsallıklar ile bu ülkelerin önemli avantajlara sahip olduğu ifade edilebilir.

Beyanı

Bu makalede hiçbir insan çalışması sunulmamıştır.

Yazar Katkıları

Yazarlar bu çalışmaya olan katkı oranları; 1. yazar %50 ,2. yazar %50 olarak beyan etmiştir. Yazarlar bu çalışmayı yayın için onaylamışlardır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar, araştırmanın potansiyel bir çıkar çatışması olarak yorumlanabilecek ticari veya finansal ilişkilerin yokluğunda yürütüldüğünü beyan etmektedirler.

Kaynaklar

- Altıntaş,S.(2022) G-20 grubu ülkelerin üretkenlik kapasitelerinin değerlendirilmesi.19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), 138-152.
- Cade, B. S., & Noon, B. R. (2003) A gentle introduction to quantile regression for ecologists. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 1(8), 412-420.
- Castellacci, F. (2001) " A technology gap approach to cumulative growth": Toward an integrated model empirical evidence for Spain, 1960–1997. Paper presented at the Druid Academy Winter Conference, Copenhagen, 18–20 January 2001.
- Gereffi, G. (1999) International trade and industrial upgrading in the apparel commodity chain. *Journal of International Economics*, 48(1), 37-70.
- Hirschman, A. O. (1958) *The strategy of economic development*. New Haven: Yale University Press
- Kaldor, N. (1967) *Strategic factors in economic development*.New York : Cornell University Press.
- Kaldor, N. (1981) The role of increasing returns, technical progress and cumulative causation in the theory of international trade and economic growth. *Economie Appliquee*, 34(6),593–617
- Kaplinsky, R., Morris, M., & Readman The globalization, J. (2002). The globalization of product markets and immiserizing growth: Lessons from the South African furniture industry. *World Development*, 30(7), 1159-1177.
- Koenker, R. (2004) Quantile regression for longitudinal data. *Journal of Multivariate Analysis*, 91(1), 74-89.
- León-Ledesma, M. A., & Thirlwall, A. P. (2002) The endogeneity of the natural rate of growth. *Cambridge Journal of Economics*, 26(4), 441-459.
- Merter, M.(2022) Türkiye'nin üretken kapasiteler endeksi ve yapısal dönüşümü. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*,10(73),627-642.
- Olarte, S. H., Villarreal, F., & Torrent, J. (2021) Is productive capacity a key factor to reduce inequalities in South America? *Development Studies Research*, 8(1), 94-108

- Oluc, I., Ben Jebli, M., Can, M., Guzel, I., & Brusselaers, J. (2023) The productive capacity and environment: evidence from OECD countries. *Environmental Science and Pollution Research*,30,3453-3466.
- Porter, M.E. (1990) *The competitive advantage of nations*. New York: Free Press
- Ramos, J. (1998) A development strategy founded on natural resource-based production clusters. *Cepal Review*. 66,105–127.
- Thirlwall, A.P. (2002) *The nature of economic growth: an alternative framework for understanding the performance of nations*. Aldershot:Edward Elgar Publishing
- Top, A.(2002) Verimlilik ve üretkenlik üzerine düşünceler. *Öneri Dergisi*, 5(17), 31-34.
- UNCTAD- United Nations Conference on Trade and Development (2006) *The least developed countries report 2006*, New York: United Nations Publishing.
- UNCTAD- United Nations Conference on Trade and Development (2023) UNCTAD stat productive capacities index 20.01.2023 tarihinde <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=199270> adresinden alındı.
- UNCTAD- United Nations Conference on Trade and Development (2023a) UNCTAD stat real domestic product: total and per capital, growth rates annual 22.02.2023 tarihinde <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=109> adresinden alındı.

Yeşil Pazarlama Ölçeğinin Türkçe Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması

Validity And Reliability Study of The Green Marketing Scale in Turkish

Olkan BUDAK¹ , Mustafa FİLİZ²

Geliş Tarihi (Received): 26.08.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 06.12.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Öz: Bu çalışmada amaç yeşil pazarlama ölçeğinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliğini yapmak ve yeşil pazarlamanın çeşitli demografik değişkenlere göre farklılaşma durumunu incelemektir. Araştırma verileri, Türkiye genelindeki Üniversitelerde sağlık bölümlerinde çalışan 470 akademisyenden anket yoluyla elde edilmiştir. Ölçeğin uyarılma sürecinde açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Demografik değişkenlere göre yeşil pazarlama algısının farklılık durumunu belirlemek amacıyla t testi ve Anova testi uygulanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen faktörler, doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Elde edilen bulgular, orijinal ölçekte yer alan 14 maddenin iki faktör altında toplandığını ve iki faktöre ait açıklanan toplam varyansın %66.575 olduğunu göstermektedir. Elde edilen iki boyutlu yeşil pazarlama ölçeğinin uyum indeks değerleri incelendiğinde uyum indekslerinin iyi uyum aralığında yer aldığı tespit edilmiştir. Farklılık analizleri ve sonuçlarına göre, akademisyenlerin cinsiyet, yaş ve mesleki deneyimleri açısından yeşil ürün pazarlama yaklaşımı değişmemektedir. Akademik unvana göre ürün boyutunun ve idari göreve göre yeşil ürün pazarlama algısının farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı ülkelerde görev yapan ve farklı bölümlerde çalışan akademisyenlerin dahil edildiği araştırmalarla ülkeler bazındaki yeşil pazarlama algısına ait bulgular elde edilebilir. Sonuç olarak yapılan bu çalışma ile Türkiye şartlarında uygunluğu, geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş olan yeşil pazarlama ölçeği literatüre kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil pazarlama, geçerlilik ve güvenilirlik, sağlık bölümü, akademisyenler

&

Abstract: The objective of this study is to assess the validity and reliability of the green marketing scale in Turkish, and to examine its differentiation based on various demographic variables. Data for the study was collected through a survey of 470 academics working in health departments of universities across Turkey. During the adaptation process of the scale, both exploratory and confirmatory factor analyses were performed. To evaluate differences in perceptions of green marketing based on demographic variables, t-tests and ANOVA tests were applied. The factors identified from the exploratory factor analysis were subsequently tested using confirmatory factor analysis. The results indicate that the 14 items in the original scale were grouped under two factors, with the total explained variance for these two factors being 66.575%. Upon examining the fit index values of the two-dimensional green marketing scale, it was determined that they fall within the range of good fit. According to difference analyzes and results, there was no discernible difference in the approach to green product marketing among academics based on gender, age, or professional experience. However, differences were observed in the product dimension based on academic title and in the perception of green product marketing based on administrative duty. In future research, by including academics working in different countries and in different departments, findings related to the perception of green marketing on a country-by-country basis can be obtained. In conclusion, this study has resulted in the development of a green marketing scale that has been tested and proven for its suitability, validity, and reliability under Turkish conditions.

Keywords: Green marketing, validity and reliability, health department, academics.

Atf/Cite as: Budak, O. & Filiz, M. (2023). Yeşil Pazarlama Ölçeğinin Türkçe Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(2). 425-437.

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

¹ Dr., Öğr. Gör., İstanbul Atlas Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim Anabilim Dalı, olkan.budak@atlas.edu.tr.

² Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi, mustafafiliz1109@gmail.com (Sorumlu Yazar)

1.Giriş

Geleneksel pazarlama uygulamalarıyla müşterilerin istek ve ihtiyaçlarına, değişen rekabet koşulları, kamu düzenlemeleri ve hızlı teknolojik gelişmeler nedeniyle cevap vermek her zaman mümkün olmayabilir (Ali, 2021, s. 816). Bu açıdan pazarlamacılar, yeşil pazarlama çözümlerini benimseyerek, sınırlı kaynakları bireysel ve örgütsel isteklere uygun olarak verimli kullanmaya teşvik edilerek, mevcut koşullarda bu çözümler, sürdürülebilir kalkınma sorunlarıyla mücadele etmek, kuruluşlar için bir tercih meselesi olmaktan çok zorunluluk haline gelmektedir (Vilkaite-Vaitone vd., 2022, s. 718). Bu nedenle günümüzde şirketler, yeşil pazarlamayı satışları artırmaya yardımcı olan çevre dostu mesajların, tüketicilere aktararak bu konuda farkındalık yarattıkları ve satın alma niyeti oluşturdukları bir araç olarak değerlendirmektedirler (Suki vd., 2016, s. 263).

Amerikan Pazarlamacılar Birliği (AMA: American Marketing Association) yeşil pazarlama kavramının “çevresel olarak güvenli olduğu varsayılan (yani fiziksel çevre üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirmek veya kalitesini artırmak için tasarlanmış) ürünlerin geliştirilmesi ve pazarlanması anlamına gelir” şeklinde tanımlanarak, ekolojik kaygılara duyarlı veya duyarlı bir şekilde malları üretme, tanıtma, paketleme ve geri kazanma çabalarını tanımlamak için de kullanılabilmesi belirtilmiştir (American Marketing Association, 2023). Pazarlamacıların algılarına dayanan organizasyonel ortamlarda yeşil pazarlama uygulamalarının çeşitli ölçümleri olmakla birlikte, ölçekler yapı ve/veya içerik, ayırt edici geçerlilikten yoksun olduğundan, bu durum ölçümün doğruluğu ile ilgili bir boşluğuna işaret etmektedir (Vilkaite-Vaitone vd., 2022, s. 718).

Yeşil pazarlama alanında Vilkaite-Vaitone vd., (2022) tarafından geliştirilen ölçek organizasyonel ortamda kullanılabilir olması açısından önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu noktadan hareketle Türkiye’deki Üniversitelerde yer alan sağlık bölümlerinde çalışan akademisyenlere yönelik hazırlanan bu ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının da benzer şekilde bu konuya katkı sunması öngörülmektedir. Böylece akademisyenlerin ve uygulayıcıların yeşil pazarlama alanında yapabilecekleri sistematik çalışmalarda kolayca uygulanabilen bir ölçekten söz edilebilir. Bundan dolayı çalışmanın birincil amacı, Vilkaite-Vaitone vd., (2022) tarafından geliştirilen yeşil pazarlama ölçeğinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliğini yapmaktır. İkincil amaç ise akademisyenlerin yeşil pazarlama algılarının demografik değişkenlere göre farklılığını ortaya koymaktır.

Vilkaite-Vaitone vd., (2022) tarafından geliştirilen yeşil pazarlama ölçeğinin Türkçeye uyarlanması akademik literatürde birçok gerekçe ve fayda doğurmaktadır. Söz konusu olası katkılar, aşağıda ifade edilmiştir.

Küresel sorunlar ve yerel çözümler: Çevresel sorunlar global ölçekte yaşanmasına rağmen yerel stratejilerle ele alınmaları gerekmektedir. Farklı kültürler ve sosyo-ekonomik yapıya sahip ülkelerde yeşil pazarlama anlayışı farklılık gösterebilir. Bu nedenle, Vilkaite-Vaitone vd. tarafından geliştirilen ölçeğin Türkiye bağlamında nasıl bir yapıya sahip olduğunu anlamak önemlidir.

Yeşil pazarlama literatürünün zenginleştirilmesi: Türkçeye uyarlanmış bir yeşil pazarlama ölçeği, Türkiye’de yeşil pazarlama alanında yapılan araştırmaların sayısını ve kalitesini artırabilir. Böylece hem ulusal hem de uluslararası literatürde Türkiye’den katkı sağlanmış olur.

Kültürel farklılıkların anlaşılması: Yeşil pazarlama ölçeğinin Türkçeye uyarlanması, Türkiye’deki tüketicilerin yeşil ürünlere ve yeşil markalara karşı tutumlarını, algıları ve davranışlarını daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bu, Türkiye’de faaliyet gösteren işletmeler için stratejik bir öneme sahiptir.

Politika ve strateji oluşturulmasına katkı: Bu çalışma, Türkiye’deki politika yapıcılar ve iş dünyasına, sürdürülebilirlik ve yeşil pazarlama stratejilerinin nasıl daha etkili hale getirilebileceği konusunda öngörüler sağlayabilir.

Eğitimde yenilik: Türkçeye uyarlanmış bu ölçek, üniversitelerde ve eğitim kurumlarında yeşil pazarlama ve sürdürülebilirlik konularında eğitim veren akademisyenler için önemli bir kaynak olabilir.

Son olarak, Vilkaite-Vaitone vd., (2022) tarafından geliştirilen yeşil pazarlama ölçeğinin Türkçeye uyarlanması hem akademik literatürü zenginleştirecek hem de Türkiye'deki işletmelerin, politika yapımcıların ve eğitimcilerin yeşil pazarlama konusundaki bilgi ve becerilerini geliştirmelerine katkıda bulunacaktır.

2.Literatür Taraması

Yeşil pazarlama, son yıllarda sürdürülebilirlik ve çevresel sorumluluk anlayışının iş dünyasına yansımaları olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle tüketicilerin çevresel sorunlara daha duyarlı hale gelmesiyle birlikte, işletmelerin pazarlama stratejileri de bu doğrultuda şekillenmeye başlamıştır.

Literatürde birbirinden farklı yeşil pazarlama ölçekleri bulunmaktadır (Papadas vd., 2017; Skačkauskienė & Vilkaitė-Vaitonė, 2019; Qureshi & Mehraj, 2022). Ancak bu çalışma kurum bazında Vilkaite-Vaitone vd., (2022) tarafından geliştirilen yeşil pazarlama ölçeğinin daha detaylı ve kapsayıcı olmasından, ayrıca sağlık alanına daha uygun olmasından dolayı tercih edilmiştir.

Yeşil pazarlama, günümüzde çevresel sürdürülebilirliği ve sosyal sorumluluğu vurgulayan bir pazarlama yaklaşımı olarak öne çıkmaktadır (Papadas vd., 2017).

Bu pazarlama stratejisi, şirketlerin çevre dostu ürün ve hizmetleriyle tüketicilere yönelmeyi amaçlar (Skačkauskienė & Vilkaitė-Vaitonė, 2019). Yeşil pazarlama uygulamalarının önemi, çevre bilincinin artması ve tüketicilerin sürdürülebilirlik konularına olan duyarlılığının artmasıyla birlikte giderek artmaktadır (Qureshi & Mehraj, 2022).

İstatistiksel veriler, yeşil pazarlamanın etkilerini anlamak için önemli bir araçtır. Örneğin, yapılan bir araştırma, çevre dostu ürün ve hizmetlere olan talebin, tüketicilerin çevre konusundaki farkındalığı arttıkça, talebinde arttığını göstermektedir (Papadas vd., 2017). Ayrıca, çeşitli sektörlerde yeşil pazarlama stratejilerini benimseyen şirketlerin, sürdürülebilirlik performanslarının yüksek olduğu istatistiksel olarak kanıtlanmıştır (Vilkaite-Vaitone vd., 2022).

Yeşil pazarlama, sadece tüketici tercihlerini etkilemekle kalmayıp aynı zamanda şirketlerin rekabet avantajı elde etmelerine de yardımcı olabilir. Çeşitli endüstrilerde yapılan araştırmalar, yeşil pazarlama stratejilerinin şirket itibarını artırdığını ve müşteri sadakatini güçlendirdiğini göstermektedir (Correia vd., 2023).

Yeşil pazarlama, işletmelerin ürünlerini ve hizmetlerini pazarlarken çevresel duyarlılık göstermeleri ve sürdürülebilirlik ilkesini benimsemeleri anlamına gelir (Martins, 2017). Bu yaklaşım, ürün tasarımından ambalajına, dağıtımından tanıtımına kadar tüm pazarlama faaliyetlerini kapsar (Lemon & Verhoef, 2016). Yeşil pazarlama uygulamalarının etkinliğini ölçmek için geliştirilmiş araçların ve ölçeklerin varlığı, bu alanda yapılan çalışmaların artışına paralel olarak önem kazanmıştır (Correia vd., 2023). Bu ölçekler, işletmelerin yeşil pazarlama stratejilerinin etkinliğini değerlendirmelerine olanak tanırken, aynı zamanda bu stratejileri optimize etmeleri için de içgörüler sağlar (Moravcikova vd., 2017). Yeşil pazarlama uygulamaları küresel bir olgu olmasına rağmen, farklı kültürlerdeki tüketicilerin bu uygulamalara karşı tutumları ve algıları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır (Sozer, 2020). Bu nedenle, özellikle ülkeler arası karşılaştırmalı çalışmalar yapabilmek için ölçeklerin farklı dillere ve kültürlere uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Ölçeklerin farklı dillere ve kültürlere uyarlanması, hem dilin hem de kültürel faktörlerin ölçek üzerindeki etkisini minimize etmek için gereklidir (Sousa & Rojjanasrirat, 2011). Bu çalışmaların amacı, ölçeğin orijinal dildeki geçerlilik ve güvenirliliğini korurken, yeni bir dilde veya kültürde aynı anlamı taşımasını sağlamaktır.

Özetle, yeşil pazarlama, günümüzde giderek daha fazla işletme tarafından benimsenen ve uygulanan bir stratejidir. Ancak, bu stratejinin etkinliğini değerlendirebilmek ve sürekli olarak iyileştirebilmek için yeşil

pazarlama ölçeğine ihtiyaç vardır. Bu nedenle, bu ölçeğin farklı dillere ve kültürlere uygun hale getirilmesi hem işletmeler hem de akademik çevre için büyük önem taşımaktadır.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini, Türkiye’de herhangi bir üniversite de sağlık bölümünde akademisyen olan kişiler oluşturmaktadır. Bu sağlık bölümleri; sağlık yönetimi, tıp, hemşirelik, ebelik, beslenme ve diyetetik, eczacılık ve Sağlık MYO’ları kapsamaktadır. Çalışmanın örnekleminin belirlenmesinde literatürde çeşitli ölçütler bulunmaktadır. Bu çalışmada sosyal bilimlerde birçok çalışmada kullanılan Coşkun vd., (2017) tarafından da önerilen değişkenlerin sayısının tercihen 10 katı ya da daha fazla olması, ölçütü esas alınmıştır. Bu ölçüte göre, ölçekte 14 madde olmasından dolayı 140 (10x14) sağlık bölümü akademisyenlerine ulaşılmasıyla örneklem grubunun yeterli olacağı kararlaştırılmıştır.

Çalışmada 470 akademisyene ulaşılmış ve Coşkun vd., (2017) ölçütlerine göre bu sayının örneklem için yeterli olduğu kabul edilmiştir. Çalışmada örneklem tekniği olarak kolayda örneklem kullanılmıştır. Bu teknik hızlı, kolay ve ucuz bir teknik olmasından dolayı tercih edilmiştir.

Katılımcı akademisyenlere yönelik demografik veriler tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Veriler

Değişken		n	%	Değişken		n	%
Cinsiyet	Kadın	187	39,8	Mesleki Deneyim	1-5 yıl	114	24,3
	Erkek	283	60,2		6-10 yıl	104	22,1
Yaş	18-30	60	12,8		11-15 yıl	114	24,3
	31-40	227	48,3		15-20 yıl	53	11,3
	41-50	124	26,4		21 yıl ve üstü	85	18,1
	51-60	53	11,3	İdari Görev	Dekan	5	1,1
	61 yaş ve üstü	6	1,3		Dekan Yardımcısı	21	4,5
Akademik Unvan	Prof. Dr.	35	7,4		Müdür	12	2,6
	Doç. Dr.	85	18,1		Müdür Yardımcısı	26	5,5
	Dr.Öğr.Üyesi	164	34,9		Bölüm Başkanı	70	14,9
	Öğretim Görevlisi	108	23,0		Bölüm Başkan Yardımcısı	19	4,0
	Araştırma Görevlisi	78	16,6		Diğer İdari Görevler	35	7,4
Medeni Durum	Evli	345	73,4		İdari Görev Yok	282	60,0
	Bekar	125	26,6				

Tablo 1’e göre katılımcıların %60,2’si erkek, %48,3’ü 31-40 yaş arasında, %34,9’u Dr.Öğretim Üyesi olduğu, %73,4’ünün evli olduğu, %24,3’ünün ise 1-5 yıl ve 11-15 yıl arasında mesleki deneyime sahip olduğu ve son olarak, %60,0’ının idari görevinin olmadığı tespit edilmiştir.

3.2. Veri Toplama araçları ve Uyarılma Süreci

Vilkaite-Vaitone vd., (2022) tarafından geliştirilen ölçek için Vilkaite-Vaitone’den elektronik posta yoluyla Türkçe’ye uyarlanmasına yönelik alınan onaydan sonra orijinal ölçek İngilizce’den Türkçe’ye çevirilerek dil ve kapsam geçerliliğini sağlamaya yönelik olarak uzman görüşlerine başvurulmuştur. Yapılan tercüme, İngilizce diline hakim 4 dil uzmanına gönderilerek yapılan tercümenin İngilizce orijinal haline uyumlu hale getirildikten sonra, elde edilen araştırma soruları idari görevi olan 4, idari görevi olmayan 3 akademisyenden uzman görüşü alınarak kapsam geçerliliğini sağlamaya yönelik düzenleme ve değişiklikler yapılmıştır. Test sürümü için oluşturulan araştırma sorularına 23 katılımcı akademisyenin

katılımıyla son hali verilerek etik kurul onayı alınmıştır. Etik kurul onayı alınan araştırma soruları, Türkiye'deki Üniversitelerde görev yapan akademisyenlere elektronik ortamda gönderilerek katılımları sağlanmaya çalışılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan ankette iki bölüm bulunmaktadır. Birinci bölüm, demografik bilgi formu, ikinci bölüm ise yeşil pazarlama ölçeğidir.

Demografik Bilgi Formu: Bu bölüm araştırmanın yazarları tarafından oluşturulmuştur. Akademisyenlerin yaş, cinsiyet, medeni durum, akademik unvan, idari görevin olup olması ve mesleki deneyim olmak üzere 6 sorudan oluşmaktadır.

Yeşil Pazarlama Ölçeği: Vilkaite-Vaitone vd., (2022) tarafından geliştirilen yeşil pazarlama ölçeği daha önce bu konuda geliştirilen içsel ve dışsal kaynaklı yeşil pazarlama ölçeklerinin validasyonu ile oluşturulmuştur. Dışsal ve içsel kaynaklı yeşil pazarlama ana bileşenleri 3 alt bileşenden oluşmaktadır: Stratejik düzey, taktik düzey ve operasyonel düzey. Yeşil pazarlamanın stratejik düzeyi, kuruluşun genel çevresel stratejilerini belirlemeyi içerir. Bu düzeyde, şirketin sürdürülebilirlik hedefleri ve yeşil değerlerle uyumlu genel stratejiler oluşturulur. Şirketin uzun vadeli çevresel vizyonu, sürdürülebilirlik politikaları ve pazarlama stratejileri bu düzeyde belirlenir. Taktik düzey, belirlenen stratejilerin uygulanması için orta düzey bir planlama aşamasını temsil eder. Bu düzeyde, belirlenen stratejilerin pazarlama kampanyalarına, ürün geliştirmeye, fiyatlandırmaya ve iletişime dönüştürülmesi için taktiksel kararlar alınır. Yeşil ürün tasarımı, çevre dostu ambalajlama ve çeşitli pazarlama iletişimi stratejileri bu düzeyde uygulanır. Operasyonel düzey, günlük iş süreçlerinde çevresel sürdürülebilirliği sağlamak için alınan pratik önlemleri içerir. Yeşil üretim süreçleri, enerji verimliliği, atık yönetimi ve tedarik zinciri sürdürülebilirliği bu düzeyde yer alır. Operasyonel düzey, şirketin günlük faaliyetlerini çevresel etkileri en aza indirerek yürütmeyi amaçlar.

Dışsal kaynaklı yeşil pazarlamanın alt bileşenlerinden stratejik düzey alt bileşeni için yapılan ölçek geliştirme çalışmasında 10 madde araştırma dahil edilmiştir (Chen & Yang, 2019; Chan, 2013; Papadas vd., 2019; Farj vd., 2013. Aktaran: Vilkaite-Vaitone vd., 2022). Dışsal kaynaklı yeşil pazarlama ana bileşenine ait taktik düzeye ait alt bileşen ise 4 başlıkta ele alınarak, Ürün bileşeni 8 maddeden (Chan, 2013; Papadas vd., 2019; Dzulkarnain vd., 2019; Fraj vd., 2013; Yadav vd, 2016. Aktaran: Vilkaite-Vaitone vd., 2022), fiyat bileşeni (Chan, 2013; Farj vd., 2013. Aktaran: Vilkaite-Vaitone vd., 2022) ve yer bileşeni (Papadas vd., 2019; Farj vd., 2013. Aktaran: Vilkaite-Vaitone vd., 2022) 4'er maddeden, reklam bileşeni ise 13 maddeden (Chan, 2013; Papadas vd., 2019; Dzulkarnain vd., 2019; Fraj vd., 2013; D'Souza vd., 2015. Aktaran: Vilkaite-Vaitone vd., 2022) oluşmaktadır. Dışsal kaynaklı yeşil pazarlama ana bileşenine ait operasyonel düzeye ait alt bileşende ise 3 madde ölçek geliştirme çalışmasına dahil edilmiştir (Chen & Yang, 2019; Papadas vd., 2019. Aktaran: Vilkaite-Vaitone vd., 2022). İçsel kaynaklı yeşil pazarlamanın stratejik düzey alt bileşeninde 7 madde (Chen & Yang, 2019; Papadas vd., 2019; Richey vd., 2014; Farj vd., 2013. Aktaran: Vilkaite-Vaitone vd., 2022), taktik düzey alt bileşeninde (Papadas vd., 2019. Aktaran: Vilkaite-Vaitone vd., 2022) ve operasyonel düzey alt bileşeninde (Papadas vd., 2019. Aktaran: Vilkaite-Vaitone vd., 2022) 3'er madde ölçek geliştirme çalışmasına alınmıştır. Söz konusu ana bileşen ve alt boyutlarda yer alan 61 madde 55 maddeye indirildikten sonra yapılan validasyon çalışmalarıyla 14 maddeden oluşan Vilkaite-Vaitone vd., (2022) tarafından geliştirilen yeşil pazarlama ölçeğinin yapılan bu çalışmayla Türkçe uyarlaması sağlanmıştır. Vilkaite-Vaitone vd., (2022) tarafından yapılan ölçek geliştirme çalışmasına ait maddelerde yer alan ifadeler tablo 2.'de yer verilmiştir. Ayrıca yapılan literatür incelemesinde Vilkaite-Vaitone vd. tarafından yapılan ölçek geliştirme çalışması için aktarılan maddelere ait ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliklerinin test edilerek doğrulandığı saptanmıştır.

Bu çalışmada ölçeğin Türkçe versiyonunda iki alt boyut ortaya çıkmıştır. Alt boyutların isimlendirilmesinde, orijinal ölçekte madde dağılımlarının hangi faktör altında olduğuna göre karar verilmiştir. Buna göre birinci boyuta strateji boyutu (1-7 arasında ki ifadeler), ikinci boyuta ise ürün ismi verilmiştir. Strateji boyutunda; kurumun genel itibarıyla plan ve planlamalarda yeşil ürüne öncelik veya yeşil ürün tercihinin daha fazla önemsendiğini gösteren adımları içermektedir. Ürün boyutunda;

kurumun yeşil ürünü tercih etmesi, yeşil ürün kullanımı teşvik etmesi, bu konularda eğitim vermesi gibi durumları içermektedir.

3.3. Verilerin toplanması ve Analizi

Türkiye'deki Üniversitelerde sağlık bölümlerinde çalışan 470 akademisyenden toplanan verilere açıklayıcı faktör analizi (AFA) uygulanarak değişken gruplarının hangi faktör ya da faktörlerle ilişkili olabileceği tespit edilmeye çalışılarak elde edilen modelin değişkenlerle ne ölçüde uyumlu olup olmadığını belirlemeye yönelik olarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Öncelikle AFA ile tanımlanan ve DFA ile sınanan modelin güvenilirlik analizleri yapılarak uyum değerleri saptanmıştır. Değişkenlerin model içerisindeki uyumunu incelemek amacıyla, faktörlerin CR ve AVE değerleri hesaplanmıştır. Son olarak demografik özelliklere göre yeşil pazarlama algısının farklılaşmasını incelemek amacıyla, t testi ve Anova yapılmıştır.

3.4. Araştırmanın Etik Yönü

Çalışmanın amacı ve kapsamı belirlendikten sonra etik açıdan uygunluğunu değerlendirmek adına gerekli formlar oluşturularak Artvin Çoruh Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığına başvuru yapılmıştır. Kurulun 05.02.2023 tarih ve E-18457941-050.99-80540 sayılı kararıyla etik açıdan uygunluğuna dair izin alınmıştır. Araştırmaya katılım sağlayan akademisyenlere, çalışmanın amacını belirtmek amacıyla anketin başında kısa bir paragrafa yer verilmiş ve aydınlatılmış onamları alınmıştır. Çalışma verileri 06.02.2023-01.06.2023 tarihleri arasında toplanmıştır.

4. Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amacı kapsamında yapılan analizler ve analizlerden elde edilen bulgular paylaşılmıştır. Bu bölüm kendi içinde dört kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda AFA'ya yönelik bulgular, ikinci bölümde DFA bulguları, üçüncü bölümde temel analizlere yönelik bulgular ve dördüncü bölümde ise fark analizleri paylaşılmıştır.

4.1. Açıklayıcı Faktör Analizi

Yeşil pazarlama ölçeğine yönelik yapılan AFA bilgileri tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. AFA Bulguları

Faktör	Madde No	Faktör Yükleri	Öz değer	Açıklanan Varyans
Strateji Boyutu	S1: Paydaşlarımızla Üniversitemizin çevresel konulardaki tutumu hakkında diyalog kurarız.	,700	8,141	%58,150
	S2: Üniversitemizin tüm faaliyet alanlarında çevre bilincini çağrıştıran net bir politika beyanı bulunmaktadır.	,765		
	S3: Kurum kültürümüz yeşil pazarlamayı bizim için kolaylaştırıyor.	,725		
	S4: Çevrenin korunmasını Üniversitemizin tüm idari birimlerinde ana hedef olarak teşvik etmeye çalışıyoruz.	,756		
	S5: Çalışanlarımız Üniversitemizin çevresel değerlerine inanırlar.	,749		
	S6: Üniversite çalışanlarının ve öğrencilerin olumlu çevresel faaliyetleri konusunda, teşvik edilir.	,762		
	S7: Örnek çevresel davranış onaylanır ve ödüllendirilir.	,615		
Ürün Boyutu	S8: Çalışanlarımızı yeşil pazarlama stratejisi hakkında bilgilendirmek için sunumlar düzenleriz.	,617		

S9: Üniversitemiz, öğrencilerini yenilikçi yeşil ürünler ve hizmetler konusunda eğitmeyi amaçlamaktadır.	,698	1,179	%8,425
S10: Üniversitemizde geri dönüştürülmüş veya yeniden kullanılabilir malzemelerden faydalanıyoruz.	,739		
S11: Üniversitemizde hammaddelerin çevre ve sağlık için güvenliği konusunda bilgilendirme yapılmaktadır.	,731		
S12: Üniversitemizde öğrencilerin yeşil pazarlama konusundaki eğitim ihtiyaçlarını tespit etmek için araştırma yapıyoruz.	,807		
S13: Üniversitemiz, eko-etiketi (çevresel olarak tercih edilebilirliğine dair simge) olan ambalajları kullanır.	,819		
S14: Üniversitemiz, kurumsal web sitesinde ekolojik etiketlere yer verir.	,760		
Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy(KMO): 0,957 Bartlett's Test of Sphericity: Approx. Chi-Square:4470,028; df:91 sig:0,000 Açıklanan Toplam Varyans: %66,575			

Tablo 2'de KMO değeri 0,957 olduğundan sonuç mükemmeldir. KMO değerinin yüksek çıkması, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir. $p(\text{sig.})=0,000<0,05$ olduğundan Bartlett testinin sonucu da anlamlıdır. Yani, değişkenler arasında yüksek korelasyonlar mevcuttur ve veriler çoklu normal dağılımdan gelmiş demektir. Elde edilen her iki bulguya göre veriler faktör analizi için uygundur.

Tablo 2'de açıklanan toplam varyans oranı %66,575 olduğu, ilk faktör toplam varyansın %58,150'inin ve ikinci faktör toplam varyansın %8,425'ini açıkladığı görülmüştür. Özdeğerlerin iki faktörde de >1 olduğu görülmüştür. Bu değer sosyal bilimler için yeterli olup, maddelerin faktörleri ve faktörlerin ölçekleri yeterli oranda açıkladığı söylenebilir (Adams vd., 1988; Akt. Tavşancıl, 2014, s. 48). Dolayısıyla, modelin yapı geçerliliği sağlanmaktadır.

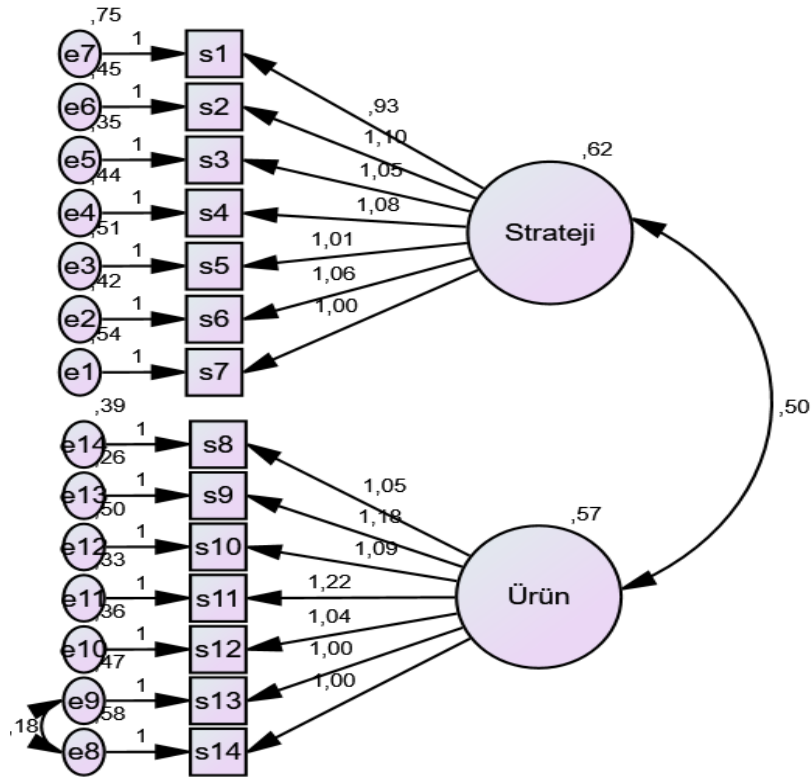
AFA sonucunda elde edilen 2 boyutun isimlendirilmesinde, orijinal ölçekte ağırlıklı maddelerin toplandığı boyut ismi dikkate alınmıştır. Buna göre birinci boyuta Strateji boyutu ve ikinci boyuta ürün boyutu isimlerinin verilmesinin doğru olacağına karar verilmiştir.

Son olarak ölçekte yer alan maddelerin hiçbirisi, düşük faktör yüküne sahip olmaması ve maddelerin birden fazla faktöre yüklenmemesi gibi durumlardan hareketle orijinal ölçekten herhangi bir madde çıkarılmamıştır.

4.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ölçme araçlarının bir dilden başka bir dile uyarlanması sürecinde AFA ve DFA birlikte kullanılması tavsiye edilmektedir. Burada ki amaç, AFA'nın teori üretebilmesi, DFA'da ise teori test etme tekniğini içermesidir. DFA, ölçek geliştirme ya da deneme amacı ile kullanıldığı zaman, faktörleri temsil eden değişkenler arasında korelasyon olduğu kabul edilebilir. Bu faktör analizi YEM'e dayandırılmakta ve hipotez testi olarak kabul görmektedir. Bir modelin elde edilen değişkenlerle ne düzeyde uyum gösterdiğini belirtmek amacıyla kullanılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2013, s. 171). AFA, hangi değişken gruplarının hangi faktör ile yüksek düzeyde ilişkili olduğunu test etmek için kullanılırken, belirlenen k sayıda faktöre katkıda bulunan değişken gruplarının bu faktörler ile yeterince temsil edilip edilmediğinin belirlenmesi için DFA'dan faydalanılır (Coşkun vd., 2017, s. 217).

Yapısal geçerlilik için önce AFA yapılmış ve sonra da AFA ile bulunan faktörler, DFA ile denetlenmiştir. Şekil 1’de model uyumunun diyagramı verilmiştir.

Şekil 1. DFA AMOS Çıktısı

Şekil 1’de verilen modelin faktör yapılarının uyumunu incelemek amacıyla model uyum değerleri incelenmiştir. Bakılacak değerlerle ilgili bir sınırlama yoktur. Raporlanan değerler araştırmacının dikkat çekmek istediği değerlere göre değişebilmektedir. Tablo 3’te modelin uyum değerleri verilmiştir.

Tablo 3. Ölçeğe Yönelik Uyum İndeks Değerleri

İndeksler	N	CMIN	RMR	GFI	IFI	TLI	CFI	NFI	AGFI	RMSEA
Model	470	2,732	0,037	0,938	0,971	0,964	0,971	0,955	0,914	0,061

Tablo 3’te iki boyutlu yeşil pazarlama ölçeğinin uyum indeks değerleri incelendiğinde CMIN, RMR, IFI, TLI, CFI, NFI ve RMSEA değerlerinin çok iyi, GFI ve AGFI değerlerinin iyi uyum aralığında olduğu görülmektedir. Bu durum model ile veri seti arasında çok iyi bir uyumun varlığına işaret etmektedir (Byrne, 2010, s. 81).

Faktörler ve maddeler arasındaki etkileşim Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Faktörler ve Maddeler Arasındaki Etkileşim

Faktörler	İfade	Standartlaştırılmış Değer	Tahmin	Standart Hata	T değeri	p
Strateji Boyutu	S1	,647	0,932	,068	13,737	
	S2	,792	1,103	,065	16,970	***
	S3	,816	1,053	,060	17,449	***
	S4	,789	1,082	,064	16,907	***
	S5	,746	1,012	,064	15,944	***
	S6	,792	1,062	,063	16,973	
	S7	,730	1,000			***
Ürün Boyutu	S8	,787	1,048	,064	16,256	***
	S9	,868	1,181	,066	17,854	***
	S10	,758	1,089	,069	15,677	***
	S11	,850	1,222	,070	17,517	***
	S12	,796	1,038	,063	16,442	***
	S13	,739	0,998	,052	19,016	***
	S14	,705	1,000			

Tablo 4'te ölçek faktörleri ile ölçek maddeleri arasındaki etkileşime yönelik bulgular paylaşılmıştır. Regresyon değerleri, gözlenen değişkenlerin, gizli değişkenleri tahmin etme gücünü, yani faktör yüklenimlerini gösterir. Yukarıdaki tüm model ikili ilişkilerin tamamı yani "p" değerleri 0,001'den küçük olduğu için faktör yüklenimleri önemlidir. p değerlerinin önemli çıkması maddelerin, faktörlere doğru yüklendiğini göstermektedir. Ayrıca standardize edilmiş regresyon katsayılarının 0,647 ve daha büyük olması gizli değişkenleri tahmin etme gücünün, yani her bir maddenin faktör yüklenimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Son olarak standart hata oranları ve %99 güven düzeyinde t değerleri ($t > 1,96$) kabul edilebilir düzeylerde olduğu görülmektedir.

4.3. Temel Analizler

Çalışmada uyarlanması yapılan yeşil pazarlama ölçeğinin alt boyutlarının CR, AVE ve Cronbach Alpha katsayıları incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Ölçek Alt Boyutlarının Cronbach's Alpha, CR ve AVE Değerleri

Alt Boyutlar	Std. Hata	Ort.	Cronbach's α	AVE	CR	Çarpıklık	Basıklık
Strateji Boyutu	0,225	2,95	,904	,615	,886	-,505	,113
Ürün Boyutu	0,227	2,57	,921	,641	,895	-,368	,115
Tüm Ölçek		,944					

Tablo 5'te görüldüğü gibi güvenilirlik analizi için hedef kitleden elde edilen verilere, "Madde-toplam korelasyonuna dayalı madde analizi" yapılmış ve tüm ölçeğin genel güvenilirlik katsayısı Alfa =0,944, strateji faktörü için güvenilirlik katsayısı Alfa = 0,904 ve ürün faktörü için güvenilirlik katsayısı Alfa=0,921 olarak bulunduğundan ölçek yüksek derecede güvenilirdir. Yukarıdaki tabloda hesaplanan AVE değerleri 0,615 ve daha büyük ve CR değerleri de 0,886 ve daha büyük olduğundan ölçeğin model uyum geçerliğini sağladığı tespit edilmiştir. Yeşil pazarlama ölçeğinin çarpıklık ve basıklık katsayılarının 0,505 ile 0,115 arasında değiştiği ve bu değerleri ölçek verilerinin normal dağılım olduğunu göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2001, s. 107).

4.4. Farklılık Analizleri

Çalışmada son olarak uyarlanması yapılan yeşil pazarlama ölçeğinin demografik değişkenlere göre fark analizleri yapılmıştır. Fark analizlerinde hangi tekniğin kullanılacağına karar vermek için verilerin normal dağılımında çarpıklık ve basıklık katsayıları dikkate alınmıştır (tablo 6). Buna göre veriler normal dağılım göstermesinden dolayı ikili değişkenlerin karşılaştırılmasında t testi, üçlü değişkenlerin karşılaştırılmasında ise Anova testi yapılmıştır. Ayrıca Anova testinde ortaya çıkan farklılıkların hangi

gruplar arasında kaynaklandığını ortaya koymak amacıyla Post hoc testlerinden uygulaması kolay olması ve ince farklılıkları dahi kolayca ortaya koymasından dolayı LSD testi yapılmıştır. LSD testinin tercih edilmesindeki temel neden, belirli durumlar ve veri setleri için daha spesifik ve hassas sonuçlar sağlayabilmesidir (Williams & Abdi, 2010). Tablo 6'da yeşil pazarlama ölçeğine yönelik yapılan t testi bulguları paylaşılmıştır.

Tablo 6. T Testi

Alt Boyutlar	Değişkenler	n	Ort.	t	P
Strateji Boyutu	Kadın	187	3,04	1,843	0,066
	Erkek	283	2,89		
Ürün Boyutu	Kadın	187	2,60	0,623	0,534
	Erkek	283	2,55		
Strateji Boyutu	Evli	345	2,93	-1,111	0,267
	Bekar	125	3,03		
Ürün Boyutu	Evli	345	2,57	-,246	0,806
	Bekar	125	2,59		

Tablo 6'da yeşil pazarlama ölçeğinin alt boyutlarına yönelik algının, akademisyenlerinin medeni durum ve cinsiyete göre değişmediği görülmektedir ($p>0,05$). Diğer ifade ile akademisyenlerin cinsiyet ve medeni durumuna göre yeşil pazarlama yaklaşımı değişmemektedir.

Tablo 7'de yeşil pazarlama ölçeğine yönelik yapılan Anova verilmiştir.

Tablo 7. Anova Testi

Demografik Göstergeler	Değişkenler	F	P	Farkın Kaynağı
Yaş	Strateji Boyutu	0,361	0,836	Fark yok
	Ürün Boyutu	0,572	0,683	Fark yok
Akademik Ünvan	Strateji Boyutu	1,677	0,154	Fark yok
	Ürün Boyutu	3,100	0,015	Öğretim görevlisi (2,77) Doçent (2,37)
İdari Görev	Strateji Boyutu	1,642	0,028	Dekan (3,89) İdari Görev yok (2,89) Diğer idari görev (3,06)
	Ürün Boyutu	1,680	0,025	Dekan (3,74) İdari Görev yok (2,57) Diğer idari görev (2,71)
Mesleki Deneyim	Strateji Boyutu	2,284	0,059	Fark yok
	Ürün Boyutu	2,051	0,086	Fark yok

Tablo 7'de verilerine göre yeşil pazarlama algısının yaş ve mesleki deneyime ve alt boyutlardan strateji boyutunun akademik unvana göre değişmediği görülmektedir ($p>0,05$). Akademik unvana göre ürün boyutunun ve idari göreve göre yeşil ürün pazarlama algısının değiştiği görülmektedir ($p<0,05$). Farklılığın hangi gruplar arasında kaynaklandığını tespit etmek amacıyla LSD testi yapılmıştır. Buna göre öğretim görevlilerin (2,77), doçentlere (2,37) göre daha yüksek oranda yeşil ürün algıları olduğu görülmüştür. Ayrıca dekanların, idari görevi olmayan ve diğer idari görevi olan akademisyenlere göre daha yüksek düzeyde yeşil strateji ve yeşil ürün algıları olduğu görülmektedir.

5. Tartışma ve Sonuç

Yeşil pazarlama kavramı, son dönemlerde yapılan araştırmalar ve organizasyonlarla sağladığı rekabetçi üstünlük açısından belirgin ölçüde önem kazanmakta olduğu görülmektedir. Yeşil pazarlama kavramı algısının akademisyenler düzeyinde ölçümlenebilmesi organizasyonların bu konudaki iyi uygulama

örneklerine öncülük etmek açısından önem taşımaktadır. Yeşil pazarlama ölçeğinin Türkçeye uyarlama çalışmasıyla bu araştırma sonucunda orijinal ölçekte; strateji, içsel pazarlama, ürün ve pazarlama iletişimi olmak üzere 4 bileşenden oluşan yapı ürün ve strateji bileşenlerinde incelenerek sadeleşmiştir. AFA ile yapısı ortaya çıkarılan ölçek, DFA ile yapısal olarak doğrulanmıştır. Ayrıca Cronbach Alpha, CR, AVE değerleri ve model uyum indeksleriyle ölçek madde, faktör ve yapısal olarak geçerlilik ve güvenirliliği doğrulanmıştır. Covid-19 aşı tutum ölçeğini ve Öcel vd., (2022) sağlık hizmet hatası ölçeğinin geçerlilik ve güvenirliliği için bu çalışma ile benzer adımlar içerdiği görülmüştür. Diğer yandan ölçek geliştirme sürecinde alt boyutların CR ve AVE değerlerinin hesaplanması da geçerlilik ve güvenirlilik açısından istenilen bir durumdur. Ölçek geliştirme sürecinde güvenirlilik için üç boyut ayrı ayrı ve tüm olarak, Cronbach Alpha kat sayıları hesaplanmıştır. Johnson vd., (2022) ve Öcel vd., (2022) benzer şekilde geliştirdikleri ölçeğin tüm alt boyutlarını ayrı ayrı Cronbach alpha kat sayısının hesaplamışlardır. Nadiren de olsa bazı çalışmalar sadece ölçek alt boyutlarıyla güvenirlilik testi yapmaktadır. Oysa ki ölçeğin hem bütünüyle hem de parça güvenirlilik katsayısının hesaplanmasının daha yararlı olacağı öngörülmektedir.

Bulguların değerlendirildiği bu bölümde organizasyonlara sağlayacağı uygulama alanları açısından daha temel düzeyde bir rehberlik yapabilecektir. Üniversitelerdeki akademisyenlerin yeşil pazarlama algısının organizasyonların bu konudaki yaklaşım ve deneyimlerini şekillendirebileceği düşünüldüğünde yapılan fark analizleri ile öneriler getirme imkanı sunabilecektir.

Cinsiyete göre yeşil pazarlama algısının farklılık göstermediği yapılan fark analizleri ile tespit edilmişken, akademik unvana göre ürün boyutunun farklılık gösterdiği görülmektedir. Öğretim görevlilerin, doçentlere göre daha yüksek oranda yeşil ürün algıları olması, güncel pazarlama trendlerini ve uygulamalarını takip etme ve kabul süreçleri açısından deneyim seviyesi daha az olan akademisyenlerin yeşil pazarlama algısının daha yüksek olabileceği sonucunu çıkarmamıza neden olabilir. Bu noktadan hareketle üniversitelerin idari kadrosunda yer alarak diğer meslektaşlarının akademik takvimleri konusunda öneri ve uygulama geliştirerek karar alıcı konumunda bulunan akademisyenlere, deneyimli meslektaşlarının güncel pazarlama trendleri ve uygulamalarını keşfetmelerini sağlamaya yönelik akademik araştırma izinlerini artırma ya da daha etkili kullanmaya yönelik bilimsel araştırma ortamlarını teşvik etmeleri önerisi getirilebilir.

Dekan olan akademisyenler, idari görevi olmayan ve diğer idari görev grubunda yer alan akademisyenlere göre daha yüksek yeşil pazarlama algısına sahip olduğu görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında aynı zamanda idari görevli olan dekan grubunda yer alan akademisyenlerin, karar alma süreçleri açısından sahip oldukları bilgi ve yaklaşımları gerek diğer idari görevli olana akademisyen meslektaşlarıyla gerekse idari görevi olmayan akademisyenlerle paylaşma ve yeşil pazarlama stratejileri açısından Üniversite düzeyinde alınacak kararlara dahil etme noktasında daha teşvik edici hareket edebilecekleri önerisinde bulunulabilir.

Yeşil pazarlama ölçeğinin ürün bileşenine ait yapılan fark analizi sonucunda dekan grubunda yer alan akademisyenler, idari görevi olmayan ve diğer idari görev grubunda yer alan akademisyenlere göre daha yüksek yeşil pazarlama algısına sahip olabilecekleri tespit edilmiştir. Bu sonuçtan hareketle, ürün bileşeni açısından idari görevi olmayan akademisyenlere ve diğer idari görevi olan akademisyenlere yeşil pazarlama algısını artıracak güncel bilgi ve uygulamaların aktarılamadığı sonucu çıkarılabilir. Üniversitenin kurumsal web sitesinde ekolojik etiketlerin eklenmesinden, öğrencilerin yeşil pazarlama konusundaki eğitim ihtiyaçlarını tespit etmeye yönelik yapılacak araştırmalara idari görevi olmayan veya diğer idari görevli akademisyenleri de dahil etmek bu konudaki yeşil pazarlama algısı artırabilecek öneriler arasında sıralanabilir.

Fark analizi sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde araştırmaya katılan idari görevi olup olmama kriteri açısından tüm akademisyen grubu için de yeşil pazarlama algısının strateji bileşenine göre ürün bileşeninde daha fazla gelişim alanına ihtiyaç duyulabileceği çıkarımı yapılabilir. Diğer bir ifadeyle karar

alıcı konumunda olan idari görevi olan akademisyenlerin üniversitelerinde uygulanan ürün bileşenine ait yeşil pazarlama uygulamalarında idari görevi olmayan akademisyenlere de yetki ve sorumluluk devrinde bulunarak bu konudaki farkındalık ve algıyı artırmaları mümkün olabilecektir.

Araştırmanın kısıtlarından biri sadece Türkiye’de görev yapan ve sağlık bölümünde görev alan akademisyenlerin araştırmaya dahil edilmiş olmasıdır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı ülkelerde görev yapan ve farklı bölümlerde çalışan akademisyenlerin dahil edildiği araştırmalarla ülkeler bazındaki yeşil pazarlama algısına ait bulgular elde edilebilir. Ayrıca organizasyonel boyutta yapılacak çalışmalarda bu konudaki sektörel boyuttaki algı düzeylerinin belirlenmesine yönelik araştırma modelleri geliştirilebilir.

Sonuç olarak yapılan bu araştırmayla organizasyonların güncel pazarlama uygulamaları açısından son dönemlerde artan bir öneme sahip olan yeşil pazarlama konusunda ölçümleme yapabilme kabiliyetini sağlayarak iyi uygulama örnekleri çıkarma şansı verilirken, gelecekte yapılacak yeşil pazarlama ile ilgili araştırmalara da katkı sunulabileceği düşünülebilir.

Kaynaklar

- Ali, M. (2021). A social practice theory perspective on green marketing initiatives and green purchase behavior. *Cross Cultural & Strategic Management*, 28(4), 815-838.
- American Marketing Association. (2023). Marketing Dictionary. <https://marketing-dictionary.org/g/green-marketing/>
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F., & Kılıç, E. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications and programming* (2nd ed.). Routledge Academy.
- Chan, E. S. (2013). Managing green marketing: Hong Kong hotel managers’ perspective. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 442-461.
- Chen, H. C., & Yang, C. H. (2019). Applying a multiple criteria decision-making approach to establishing green marketing audit criteria. *Journal of cleaner production*, 210, 256-265.
- Coşkun, R., Altunışık, R., & Yıldırım, E. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Spss Uygulamalı* (9th ed.). Sakarya Yayıncılık.
- D'Souza, C., Taghian, M., Sullivan-Mort, G., & Gilmore, A. (2015). An evaluation of the role of green marketing and a firm’s internal practices for environmental sustainability. *Journal of strategic marketing*, 23(7), 600-615.
- Dzulkarnain, Santoso, I., Ariqoh, T., & Maulida, N. (2019, February). Green marketing strategy for local specialty agro-industry development to support creative agro-industry. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 230, p. 012052). IOP Publishing.
- Fraj, E., Martínez, E., & Matute, J. (2013). Green marketing in B2B organisations: An empirical analysis from the natural-resource-based view of the firm. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 28(7), 537-548.
- Kaprea, F., Johnson, D. L., Brookover, D. L., & Bradbrook, K. (2022). Social health needs and promotive health factors scale for college students: Scale development and initial validation. *Journal of American College Health*, 70(1), 74-83. <https://doi.org/10.1080/07448481.2020.1725021>
- Mukonza, C., & Swarts, I. (2019). The influence of green marketing strategies on business performance and corporate image in the retail sector. *Business Strategy and the Environment*, 28(8), 1554-1565.

- Öcel, Y., Çatı, K., Yorgun, S., & Bayraktar, M. F. (2022). Health-service-failure scale: Developing a scale to determine health service failures. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 25(2), 389-408.
- Papadas, K. K., Avlonitis, G. J., & Carrigan, M. (2017). Green marketing orientation: Conceptualization, scale development and validation. *Journal of Business Research*, 80, 236-246.
- Papadas, K. K., Avlonitis, G. J., Carrigan, M., & Piha, L. (2019). The interplay of strategic and internal green marketing orientation on competitive advantage. *Journal of Business Research*, 104, 632-643.
- Qureshi, I. H., & Mehraj, D. (2022). Identifying the factors of internal green marketing: a scale development and psychometric evaluation approach. *International Journal of Manpower*, 43(3), 786-804.
- Richey Jr, R. G., Musgrove, C. F., Gillison, S. T., & Gabler, C. B. (2014). The effects of environmental focus and program timing on green marketing performance and the moderating role of resource commitment. *Industrial Marketing Management*, 43(7), 1246-1257.
- Skačkauskienė, I., & Vilkaitė-Vaitonė, N. (2019). Methodological perspective of evaluation of green marketing performance. *Economics and business*, 33(1), 183-191.
- Sugandini, D., Susilowati, C., Siswanti, Y., & Syafri, W. (2020). Green supply management and green marketing strategy on green purchase intention: SMEs cases. *Journal of Industrial Engineering and Management (JIEM)*, 13(1), 79-92.
- Suki, N. M., Suki, N. M., & Azman, N. S. (2016). Impacts of corporate social responsibility on the links between green marketing awareness and consumer purchase intentions. *Procedia Economics and Finance*, 37, 262-268.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics*. Allyn & Bacon.
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi* (4th ed.). Nobel Yayın Dağıtım.
- Vilkaite-Vaitone, N., Skackauskiene, I., & Díaz-Meneses, G. (2022). Measuring green marketing: Scale development and validation. *Energies*, 15(3), 718.
- Williams, L. J., & Abdi, H. (2010). Fisher's least significant difference (LSD) test. *Encyclopedia of research design*, 218(4), 840-853.
- Yadav, R., & Pathak, G. S. (2017). Determinants of consumers' green purchase behavior in a developing nation: Applying and extending the theory of planned behavior. *Ecological economics*, 134, 114-122.

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2023, 19(2)

COVID-19 Pandemi Sürecinin Lojistik Firmalarının Ekonomik Performanslarına Etkisinin CRITIC Tabanlı MAIRCA Yöntemiyle Değerlendirilmesi¹

Evaluation Of The Effect Of The COVID-19 Process On The Economic Performance Of Logistics Companies With CRITIC-Based MAIRCA Method

Abdulhamit EŞ², Tuğçe Betül KAMACI³

Geliş Tarihi (Received): 30.09.2022

Kabul Tarihi (Accepted): 09.04.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Öz: Çalışmanın amacı, Borsa İstanbul'da lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin COVID-19 salgını öncesi ve COVID-19 salgını sürecindeki finansal performanslarını finansal oranlar bakımından karşılaştırarak değerlendirmektir. Kriterlerin önem ağırlıkları CRITIC yöntemi ile hesaplanmış, MAIRCA Yöntemiyle işletmeler finansal performanslarına göre değerlendirilmiştir. Değerlendirme aşamasında; ilk olarak lojistik sektöründe faaliyet gösteren bütün işletmelerin performansları yıllar bazında değerlendirilmiş ve birbirleriyle karşılaştırılarak sunulmuştur. İkinci olarak da her bir işletmenin yıllar içindeki finansal performansı ayrı ayrı değerlendirilerek COVID-19 sürecinin işletmelerin finansal performansına etkileri tartışılmıştır. CRITIC Yöntemi sonuçlarına göre; önem derecesi en yüksek olan kriter 2020 yılı haricindeki tüm yıllar için Özsermaye Devir Hızı, 2020 yılı için ise Alacak Devir Hızı olarak hesaplanmıştır. MAIRCA Yöntemiyle elde edilen finansal performans sıralamalarına göre de TLMAN kodlu işletmenin finansal performans sıralamasının tüm yıllar için 1. sırada yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca COVID-19 salgınının Türk Hava Yolları, Pegasus Hava Taşımacılığı ve Do & Co Aktiengesellschaft firmalarının finansal performanslarını bu yıllarda olumsuz etkilerken, Türk Telekom, Turkcell, Reysaş Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş ve GSD Denizcilik Gayrimenkul İnşaat Sanayi ve Ticaret firmalarının finansal performanslarını olumlu etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Lojistik sektörü, Finansal Performans, ÇKKV Yöntemleri, MAIRCA, CRITIC.

&

Abstract: The aim of the study is to evaluate the financial performances of the companies operating in the logistics sector in Borsa Istanbul before the COVID-19 epidemic and during the COVID-19 epidemic by comparing them in terms of financial ratios. The importance weights of the criteria were calculated with the CRITIC method, and the companies were evaluated according to their financial performance with the MAIRCA method. In the evaluation phase; First of all, the performances of all companies operating in the logistics sector were evaluated on a yearly basis and presented by comparing them with each other. Secondly, the financial performance of each company over the years was evaluated separately and the effects of the COVID-19 process on the financial performance of the businesses were discussed. According to the results of the CRITIC Method; The criterion with the highest importance was calculated as the Equity Turnover Rate for all years except 2020, and as the Receivables Turnover Rate for 2020. According to the financial performance rankings obtained by the MAIRCA Method, it has been concluded that the financial performance ranking of the TLMAN coded company is in the 1st place for all years. While the COVID-19 pandemic negatively affected the financial performances of Turkish Airlines, Pegasus Air Transport and Do & Co Aktiengesellschaft companies in these years, it positively affected the financial performances of Türk Telekom, Turkcell, Reysaş Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş and GSD Denizcilik Gayrimenkul İnşaat Sanayi ve Ticaret companies.

Keywords: COVID-19, Logistics industry, Financial Performance, Multi-Criteria Decision Making Methods, MAIRCA, CRITIC

Atf/Cite as: Eş, A.& Kamacı, Tuğçe B. (2023). COVID-19 Pandemi Sürecinin Lojistik Firmalarının Ekonomik Performanslarına Etkisinin CRITIC Tabanlı MAIRCA Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(2). 438-457.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

¹ Bu çalışma Tuğçe Betül Kamacı'nın 2022 yılında tamamlanmış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, e-posta: es_a@ibu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4120-0768>

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, e-posta: tbetulkamaci@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0098-2601>.

1. Giriş

Lojistik her türlü mal ve hizmetin üretildiği noktadan alınarak ihtiyaç duyulan son noktaya kadar; çeşitli iletim, taşıma ve nakliye araçları vasıtasıyla aktarılmasını ifade etmektedir. Lojistikte ana amaç mal ve hizmetleri en kısa sürede, ucuz ve güvenli bir şekilde ihtiyaç noktasına ulaştırmaktır (Stank vd., 2003; Wu ve Liu, 2011)

Lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmeler de dahil olmak üzere her işletmenin belirli aralıklarla performans ölçümü yapmaları gerekmektedir. Performans ölçümündeki en temel amaç iş süreçlerinin iyileştirilmesidir.

Finansal performans kavramı günümüzde gittikçe önem kazanan kavramlar arasında yer almaktadır. Bir işletmenin büyümesi, devamlılık sağlaması, rakip işletmelerle mücadele edebilmesi finansal performanslarıyla doğrudan ilişkilidir. Bununla birlikte finansal performans; yatırımcıların, kredi sağlayıcıların, müşterilerin vb. odak noktasında olup işletmenin en kritik işlevlerinden birisini oluşturmaktadır (Gökalp, 2014).

Finansal performans ölçümü ile işletmelerin sergiledikleri performans ve işletmelerin mevcut durumları net olarak ortaya koyulmaktadır. Finansal performans ölçümü ile işletmeyi oluşturan tüm ekiplerin, bireylerin ve paydaşların hareket ve hareketlerinin neticesinde ulaşılan sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Dış koşullardan etkilenen işletmelerin geleceğe yönelik finansal planlar yapmaları, hedefledikleri düzeye gelememe noktasında gerekli önlemlerin alınması ayrıca gelecekte yaşanabilecek risklere karşı hazırlıklı olması son derece önemlidir. Bu riskler arasında yer alan COVID-19 salgını da hızlı bir şekilde yayılarak tüm dünyayı etkisi altına almış hastalık ve ölüm gibi temel etkilerinin yanında ekonomik hayatta da ülkelerin, sektörlerin ve işletmelerin risklerle karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Salgının sektörleri etkileme durumları farklılık gösterse de tüm sektörler COVID-19 salgınından etkilenmiştir. Hatta bu süreç bazı sektörleri olumsuz etkilese de bazı sektörler için olumlu sonuçlar doğurmuştur (Karamahmutoglu, 2022).

Bu kapsamda çalışmanın amacı, lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin COVID-19 salgını öncesi ve COVID-19 dönemindeki finansal performanslarını değerlendirmek ve işletmeler hakkında çıkarımlar sunmaktır. Bu amaç için Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme sektörleri ele alınmış, salgın öncesi (2016- 2019) ve salgın dönemine (2020,2021) ilişkin 6 yıllık veriler karşılaştırılarak, salgının finansal etkileri işletmeler düzeyinde analiz edilmiştir. Verilere FİNNET veri tabanı üzerinden erişilmiştir. Çalışmada finansal performansı ölçmek amacıyla en eski ve en güvenilir yollardan biri olan finansal oranlar tekniği kullanılmış, bu oranlar kriter olarak ele alınmış ve bu kriterleri değerlendirmek amacıyla ÇKKV Tekniklerinden kriterlerin ağırlıklandırılması amacıyla CRITIC ve alternatiflerin performans bakımından sıralanması amacıyla da MAIRCA Yöntemi kullanılmıştır. Lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin aynı çalışmada hem yıllar düzeyinde hem de ayrı ayrı değerlendirilmesi ayrıca kullanılan yöntemin ve incelenen dönemin daha önce yapılan çalışmalardan farklılığı literatüre katkı sağlayacak başlıca noktalardır.

2. Literatür

Araştırma konusu kapsamında yapılan literatür taramasında, lojistik sektöründe yapılan performans ölçümü çalışmaları ve CRITIC ve MAIRCA yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalara yer verilmiştir. Literatür taraması Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Literatür taraması

Lojistik Sektörü Finansal Performanslarının İncelendiği Çalışmalar	
Yazar/lar	Çalışmanın Amacı
Kurnia, vd. (2022)	COVID-19 Salgınının ISSE'de Yer Alan Lojistik Firmalarının Finansal Performansına Etkisinin İncelenmesi
Alnıpak ve Kale(2021)	Covid-19 Sürecinin Ulaştırma Sektörü Finansal Performansına Etkilerinin İncelenmesi
Başdeğirmen ve Işıldak(2018)	Ulaştırma Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Performanslarının Gri İlişkisel Analiz İle Değerlendirilmesi
Sakarya ve Aksu(2020)	Ulaşım Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi
Oral ve Kıpık(2019)	Ulaştırma Sektörünün Finansal Performans Ölçümü
Nguyen (2022)	Vietnam Menkul Kıymetler Borsasında İşlem Gören Lojistik Firmalarının Finansal Performansının Analizi
Singh, vd. (2022)	Üçüncü Parti Lojistik Hizmet Sağlayıcılarının Performanslarının İncelenmesi
Lumenta vd.(2021)	Ulaştırma Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin COVID-19 Öncesi ve Sırasındaki Finansal Performanslarının Karşılaştırılması
Kıracı ve Bakır (2019)	13 Hava Yolu Şirketinin Finansal Kriz Öncesi ve Sonrası Performanslarının Değerlendirilmesi
Kılıç ve Güler (2019)	BİST'te İşlem Gören 5 Lojistik Firmasının Karlılığını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi
Ulutaş (2019)	2018 Yılı Fortune 500 Listesinde Yer Alan, Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren 7 İşletmenin 2017 Yılına Ait Performanslarının Değerlendirilmesi
Özbek ve Demirkol (2018)	Fortune 500 Listesinde Yer Alan, Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren 8 İşletmenin Ekonomik Performanslarının Değerlendirilmesi
Pineda, vd. (2018)	12 Ulaştırma Firmasının Finansal ve Operasyonel Performanslarının Analizi
Rosini ve Gunawan (2018)	Endonezya'da Faaliyet Gösteren 20 Ulaştırma Firmasının Finansal Etkinliğinin Belirlenmesi
Ayaydın, vd. (2017)	Fortune 500 Listesinde Yer Alan, Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren 10 İşletmenin Ekonomik Performanslarının Değerlendirilmesi
Başdeğirmen ve Tunca (2017)	Capital Dergisi, İlk 500 Büyük İşletme Listesinde Yer Alan 9 Lojistik Firmasının Finansal Performans Analizi
CRITIC Yönteminin Kullanıldığı Çalışmalar	
Yazar/lar	Çalışmanın Amacı
Orhan ve Mutlu(2021)	Ülkelerin Covid-19 Pandemisine Karşı Mücadelesinin Değerlendirilmesi
Öndeş ve Özkan(2021)	Covid-19 Pandemisinin Bilişim Sektörü Üzerindeki Finansal Performans Etkisinin İncelenmesi
Gençtürk vd(2021)	COVID-19 Pandemisinin Katılım Bankaları Üzerine Etkilerinin İncelenmesi
Çilek(2022)	Covid-19 Salgınının Borsa İstanbul Turizm Endeksinde İşlem Gören Şirketlerin Finansal Performansına Etkisinin İncelenmesi
Kılınc ve Çalış(2021)	COVID-19 Pandemisinin Gıda Sektörü Üzerinde Etkisi Ve Finansal Performans İle İlişkisinin İncelenmesi
Lai, Liao (2021)	Blok Zinciri Platformlarının Değerlendirilmesi.
Jati, Wardani(2021)	Bir Web Sitesinin Görünürlüğünü Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Görünürlük Sıralamasının Saptanması.
Ömürbek, vd. (2021)	3 Özel Hastanenin Performanslarının Değerlendirilmesi.
Kumaran (2021)	Suudi Menkul Kıymetler Borsasında Yer Alan Firmaların Halka Arz Öncesi- Sonrası Performanslarının Analizi ve Firmaların Karşılaştırılması.
Kısa (2020)	TR83 Bölgesinde Yer Alan Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Değerlendirilmesi ve Performans Sıralamalarının Sağlanması.

Apan ve Öztel (2020)	Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklarının Performans Değerlendirmesi.
Orhan ve Aytekin (2020)	Türkiye İle Avrupa Birliğine Katılan Son 13 Üye Ülkenin Ar-Ge Performanslarının Karşılaştırılması.
Gençtürk, vd. (2020)	Katılım Bankalarının Pandemi Sürecindeki Performanslarının Analizi.
Žižović, vd. (2020)	CRITIC Yönteminin Geliştirilmesi ve CRITIC-M İsimli Yeni Bir Yaklaşımın Öne Sürülmesi.
Demircioğlu ve Coşkun(2018)	8 Adet Güç Kaynağının İncelenmesi Ve Performans Sıralamalarının Yapılması.
Akbulut (2018)	İş Bankası'nın 2009-2018 Yıllarına Ait Finansal Performans Değerlendirmesinin Yapılması.
Akçakanat, vd. (2018)	TR-61 Bölgesinde Yer Alan İllerin İl Bazlı Değerlendirilmesi.
Ulutaş ve Karaköy (2019)	Bir Kargo Firmasının 2011- 2017 Yılları İtibariyle Finansal Performansının Değerlendirilmesi.
Işık (2019)	Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin 2009- 2017 Dönemine İlişkin Performans Analizi.
Bulğurcu (2019)	Akıllı Saat Seçimi.
MAIRCA Yönteminin Kullanıldığı Çalışmalar	
Yazar/lar	Çalışmanın Amacı
Erdaş ve Ecer(2022)	Covid-19 Salgınında Sanal Alışveriş Platformlarının Performanslarının Ölçülmesi
Ecer (2022)	Korona Virüs Aşı Seçimi İçin Sezgisel Bulanık MAIRCA Adlı Genişletilmiş Bir Yöntemin Öne Sürülmesi ve Değerlendirmelerin Yapılması.
Chatterjee ve Chakraborty, (2022)	Motor Silindirinin Önemli Bir Bileşeni Olan Piston Malzemesi Değerlendirmesi ve Seçimi.
Pamucar, vd. (2022)	Demiryolu Alt Yapı Projelerinin Değerlendirilmesi Ve Önceliklendirilmesi.
Aksoy (2021)	Türkiye'de Birleşme Ve Satın Alma Verilerinin Yıl Bazlı Performans Analizi Ve MAIRCA Yönteminin Uygulanabilirliği
Altın (2021)	Borsa İstanbul'da İşlem Gören Hisse Senedi Şemsiye Fonlarının Finansal Performans Analizinin Gerçekleştirilmesi.
Ürgün ve Demir (2021)	BİST' E Kote Edilen 4 Büyük Futbol Kulübünün Finansal Performans Ve Sportif Başarıları Arasındaki İlişkiyi Analiz Etmek.
Ayçin ve Güçlü (2020)	BİST Ticaret Endeksinde İşlem Gören İşletmelerin Finansal Performans Analizi.
Božanić, vd., (2020)	En İyi Özelliklere Sahip, Yakın Mesafe Silah Seçimi.
Özdağoğlu, vd. (2020)	Isparta- Süleyman Demirel Havalimanı'nı Kullanan Hava Yolu Firmalarının Performans Değerlendirmesi.
Arsić, vd. (2019)	Restaurant Menü Değerlendirmesi.
Ulutaş (2019)	Catering Firma Seçimi.
Kıran (2019)	Belirlenen Ülkelerin İş Sağlığı ve Güvenliği Performanslarını Değerlendirmek ve Karşılaştırmalar Yapmaktır.
Badi ve Balle, (2018)	Mermer Fabrikasında, İş Sağlığı Hususunda Risk Değerlendirmesi.
Tešić ve Božanić, (2018)	Sualtı Tanklarının Geçmesinde İdeal Yer Seçimi.
CRITIC ve MAIRCA Yönteminin Birlikte Kullanıldığı Çalışmalar	
Yazar/lar	Çalışmanın Amacı
Günay ve Ecer (2022)	TCMB'nın Yayınladığı Sektör Bilançoları Kullanılarak 17 Alt Sektörün Ekonomik ve Finansal Yönden İncelenmesi
Tuğay ve Temel (2022)	BİST Çimento Sektöründe Faaliyet Gösteren Şirketlerin Yayımladığı Entegre Raporların Uluslararası Entegre Raporlama Kılavuz İlkelerine Uyum Düzeylerinin Analizi
Solunoğlu (2022)	Kapadokya Bölgesi, Sıcak Hava Balon Pilotu Seçimi

Akçakanat (2021)	4 Büyük Bağımsız Denetim Firmasının 2015-2019 Yılları Arasındaki Performanslarının Karşılaştırılması.
Fidan (2021)	İşletme Hedeflerine Göre Uluslararası Pazar Seçimi
Aydın (2020)	Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Kamu Sermayeli Katılım, Mevduat ve Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Performans Analizi.
Bektaş (2020)	2018-2019 Yılları İçin Mevduat Bankalarının Finansal Performansının Sıralanması
Belke (2020)	G-7 Ülkelerinin 2010-2018 Yılları Arası Makroekonomik Performanslarının Karşılaştırılması
Güler ve Can (2020)	Mikroserit İçin En İyi Malzemeyi Belirlemek
Mamak Ekinci ve Can (2018)	Operatörlerin Gerçekleştirdikleri İşlere Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Algılanan İş Yükü ve Sergiledikleri Çalışma Duruşları Dikkate Alınarak Ergonomik Risk Düzeylerinin Değerlendirilmesi

3. Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri(ÇKKV)

ÇKKV teknikleri, karar verme disiplininin bir alt dalıdır. ÇKKV tekniklerinin, ülkelerin performans sıralamalarından, market alışverişlerinde alınması gereken ürünlerin değerlendirilmesine, spor kulüplerinin finansal veya başarı sıralamalarına kadar pek çok alanda kullanıldığı görülmektedir. (Meral ve Öztürk, 2021:1)

Günlük yaşantılarda karşılaşılan durumlar veya problemler ile ilgili kararlar çoğunlukla birden fazla ve genellikle birbiri ile çelişen amaç/kriterlere sahiptir.

ÇKKV, insanların günlük yaşantılarında karşılaştıkları çoğunlukla birden fazla ve birbiriyle çelişen kriterlere sahip alternatiflerin değerlendirilmesinde, karar vericinin sayılabilir ya da sayılamaz sayıda seçenektan oluşan bir küme içerisinde en az iki kriter kullanarak yaptığı seçim işlemi olarak ifade edilebilir. (Ersöz ve Kabak, 2010: 99) Bir diğer ifadeyle ÇKKV, karar vericinin birden fazla alternatif arasından genellikle birbiri ile çelişen kriterler arasında yaptığı seçim işlemidir. (Karakışoğlu, 2008: 18)

ÇKKV tekniklerinin temel amacı; karmaşık ve çok sayıda bilginin düzenlenerek organize bir şekilde, karardan pişman olma ihtimalini en alt düzeyde tutarak ve tüm kriterleri ve faktörleri dikkate alarak karar vericiye yarar sağlamaktır. (Gürsakar, 2015: 244)

3.1. CRITIC Yöntemi

CRITIC (CRiteria İmportance Through Intercriteria Correlation) yöntemi de Diakoulaki vd.(1995) tarafından geliştirilmiş ve ÇKKV problemlerinde kriter ağırlıklarının belirlenmesini amaçlayan objektif bir yöntemdir. (Diakoulaki, Mavrotas ve Papayannakis, 1995: 764)

CRITIC yöntemi 5 adımdan oluşur. Yöntemin uygulama aşamaları aşağıda gösterilmiştir. (Diakoulaki vd., 1995:765, Akçakanat, Aksoy ve Teker, 2018:5-7, Ulutaş ve Karaköy, 2019: 225-227)

1.Adım: Karar Matrisinin Oluşturulması: İlk adımda karar vericiler tarafından karar matrisi oluşturulur. Eşitlik (1)'de görüldüğü gibi matriste "m" tane karar alternatifi ve "n" tane kriter yer almaktadır.

$$X = \begin{matrix} & x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{matrix} \quad (1)$$

2.Adım: Karar Matrisinin Normalize Edilmesi: Uygulamanın ikinci adımında kriter değerlerinin standart hale getirilmesi için karar matrisi normalize edilmektedir. Maksimum nitelikli (fayda) kriterler için Eşitlik (2), minimum nitelikli (maliyet) kriterler için ise Eşitlik (3) kullanılarak normalizasyon işlemi gerçekleştirilir ve r_{ij} değerleri elde edilir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (2) \quad r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (3)$$

x_j^{max} = j. kriterin en büyük değeri x_j^{min} = j. kriterin en küçük değeri

3.Adım: Kriterler Arasındaki Korelasyonun Hesaplanması: Normalize edilmiş veri matrisi ile hesaplanan r_{ij} değerleri kullanılarak "j" kriteri ile "k" kriteri arasındaki korelasyon katsayısını ifade eden p_{jk} değeri hesaplanmalıdır. Bu aşama Eşitlik (4) yardımıyla elde edilir.

$$p_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)(r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad (4)$$

Kullanılan alternatif sayısına bağlı olarak Pearson korelasyonu katsayısı veya Spearman sıra korelasyonu katsayıları kullanılmaktadır. (Çakır ve Perçin, 2013; Gao vd., 2017)

4.Adım: Bilgi Miktarı (C_j) Değerinin Hesaplanması: Bu adımda her bir kriterin içerdiği toplam bilgi miktarı hesaplanmaktadır. Bilgi miktarı (C_j değeri) hesaplanırken normalize edilmiş karar matrisindeki sütunların standart sapma (σ_j) değerlerinden faydalanılır. Standart sapma değeri için Eşitlik (5), C_j değeri için Eşitlik (6) formülleri uygulanır.

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2}{m}} \quad (5) \quad C_j = \sigma_j \cdot \sum_{k=1}^n (1 - p_{jk}) \quad (6)$$

(σ_j)= j.kriterin standart sapma değeri (j,k =1,2, ... , n)

5.Adım: Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması: Kriter ağırlıkları, elde edilen C_j değerinin tüm kriter değerlerinin toplam değerlerine oranlanmasıyla elde edilir. Kriter ağırlıklarının hesaplanmasına ilişkin formül Eşitlik (7)' de gösterilmektedir.

$$w_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^n C_k} \quad (j, k = 1, 2, \dots, n) \quad (7)$$

3.2. MAIRCA Yöntemi

2014 yılında Pamučar vd. (2014) tarafından literatüre kazandırılan MAIRCA (MultiAtributive Ideal-Real Comparative Analysis – Çok Faktörlü İdeal- Gerçek Karşılaştırmalı Analizi) yönteminde öncelikle kriterlerde alternatiflere ilişkin boşluk değerleri hesaplanmakta ve toplam boşluk değeri en düşük olan alternatif en iyi alternatif olarak değerlendirilmektedir(Demir ve Ürgüp, 2021).

MAIRCA Yöntemi 6 adımdan oluşmaktadır. Yöntemin uygulama adımları aşağıda gösterilmiştir. (Altın, 2021: 88)

1.Adım: İlk adım karar matrisinin oluşturulmasıdır. Matris Eşitlik (8)'de gösterilmektedir.

$$X = \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \dots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \dots & X_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ X_{m1} & X_{m2} & \dots & X_{mn} \end{bmatrix} \quad (8)$$

2.Adım: P_{Ai} alternatif seçimine göre tercih belirlenmelidir. Karar vericiler alternatif seçim sırasında tarafsızdır. Önerilen alternatiflerin hiçbirini tercih etmez. Ana varsayım karar vericilerin herhangi bir alternatif seçimin olasılıklarını hesaba katmamasıdır. Alternatifleri eşit görünme olasılığına sahipmiş gibi algılar. Bu nedenle m olası alternatiflerden birini seçme tercihi Eşitlik (9)'da gösterildiği gibidir.

$$P_{Ai} = \frac{1}{m}; \sum_{i=1}^m P_{Ai} = 1, i = 1, 2, \dots, m \quad (9)$$

m= toplam seçenek sayısı

Karar vericinin riske karşı tarafsız olduğu varsayılır. Bu sebeple, belirli alternatiflerin seçimine göre tüm alternatifler eşittir. Eşitlik durumu Eşitlik(10)'da gösterilmektedir.

$$P_{A1} = P_{A2} = \dots P_{Am} \quad (10)$$

3.Adım: Bu adımda Teorik değerlendirme matrisi (T_p) elemanları hesaplanmaktadır. Teorik değerlendirme matrisi öğeleri (T_{pij}), P_{Ai} alternatiflerine ve kriter ağırlıklarına göre tercihlerin çarpımı ile elde edilir. Teorik değerlendirme matrisi Eşitlik (11)'de gösterilmektedir.

$$T_p = \begin{bmatrix} t_{p11} & t_{p12} & \dots & t_{p1n} \\ t_{p21} & t_{p22} & \dots & t_{p2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ t_{pm1} & t_{pm2} & \dots & t_{pmn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} P_{A1} \cdot w1 & P_{A1} \cdot w2 & \dots & P_{A1} \cdot wn \\ P_{A2} \cdot w1 & P_{A2} \cdot w2 & \dots & P_{A2} \cdot wn \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ P_{Am} \cdot w1 & P_{Am} \cdot w2 & \dots & P_{Am} \cdot wn \end{bmatrix} \quad (11)$$

Karar verici, alternatiflerin ilk seçimine nötr olduğundan, tüm tercihler tüm alternatifler için eşittir. Daha sonra denklem Eşitlik (12)'deki şeklini alır.

$$T_p = P_{Ai} [t_{p1} \quad t_{p2} \quad \dots \quad t_{pn}] = P_{Ai} [P_{Ai} \cdot w1 \quad P_{Ai} \cdot w2 \quad \dots \quad P_{Ai} \cdot wn] \quad (12)$$

4.Adım: Gerçek değerlendirme matrisi öğelerinin (T_r) hesaplanması, gerçek değerlendirme matrisi öğeleri (T_p) ve ilk karar verme matrisinin (X) öğelerini denkleme göre çarparak yapılır. T_r matrisi Eşitlik (13)'te gösterilmektedir.

$$T_r = \begin{bmatrix} t_{r11} & t_{r12} & \dots & t_{r1n} \\ t_{r21} & t_{r22} & \dots & t_{r2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ t_{rm1} & t_{rm2} & \dots & t_{rmn} \end{bmatrix} \quad (13)$$

Fayda temelli kriterler için Eşitlik (14), maliyet temelli kriterler için Eşitlik (15)'de yer alan formüller kullanılmalıdır.

$$t_{rij} = t_{pij} \left(\frac{X_{ij} - X_i^-}{X_i^+ - X_i^-} \right) \quad (14)$$

$$t_{rij} = t_{pij} \left(\frac{X_{ij} - X_i^+}{X_i^- - X_i^+} \right) \quad (15)$$

X_i^+ = alternatiflere göre işaretlenen kriterin maksimum değerini,

X_i^- = alternatiflere göre işaretlenen kriterin minimum değerini ifade eder.

5.Adım: Toplam boşluk matrisinin (G) hesaplanmasıdır. G matrisinin öğeleri, teorik (t_{pij}) ve gerçek değerlendirmeler (t_{rij}) arasındaki fark (boşluk) olarak veya teorik değerlendirme matrisinin (T_p) öğelerinin gerçek değerlendirme matrisinin (T_r) öğeleriyle fiilen çıkarılmasıyla hesaplanır. Toplam boşluk matrisi Eşitlik (16)'da gösterilmektedir.

$$G = \begin{bmatrix} g_{11} & g_{12} & \dots & g_{1n} \\ g_{21} & g_{22} & \dots & g_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ g_{m1} & g_{m2} & \dots & g_{mn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} t_{p11} - t_{r11} & t_{p12} - t_{r12} & \dots & t_{p1n} - t_{r1n} \\ t_{p21} - t_{r21} & t_{p22} - t_{r22} & \dots & t_{p2n} - t_{r2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ t_{pm1} - t_{r11} & t_{pm2} - t_{r22} & \dots & t_{pmn} - t_{rnn} \end{bmatrix} \quad (16)$$

Boşluk g_{ij} , Eşitlik (17)' göre $g_{ij} \in [0, (t_{pij} - t_{rij})]$, g_{ij} P aralığından değerler alır.

$$g_{ij} = \begin{cases} 0, & \text{if } t_{pij} = t_{rij} \\ t_{pij} - t_{rij}, & \text{if } t_{pij} > t_{rij} \end{cases} \quad (17)$$

6.Adım: Alternatifler için kriter fonksiyonlarının (Q_i) nihai değerlerinin hesaplanmasıdır. Kriter fonksiyonlarının değerleri, Eşitlik (18) kullanılarak alternatifler için boşlukların toplamından (g_{ij}) veya sütunlardaki matris elemanlarının (G) toplamından elde edilir.

$$Q_i = \sum_{j=1}^n g_{ij}, i = 1, 2, \dots, m \quad (18)$$

Q_i değerlerinin küçükten büyüğe doğru sıralanmasıyla alternatiflerin yerleri belirlenir.

4. Uygulama

Çalışmada BİST' te işlem gören, lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin COVID-19 öncesi ve COVID-19 sürecindeki finansal performansları ÇKKV Yöntemleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme süresince temelde 2 ana başlık üzerinde yoğunlaşmıştır.

1. BİST' te işlem gören lojistik sektöründeki tüm işletmelerin performanslarının bir arada yıllar bazında değerlendirilmesi.

2. BİST' te işlem gören lojistik sektöründeki işletmelerin kendi performanslarının ayrı ayrı yıllar bazında değerlendirilmesi.

Çalışma Literatürde(Coşkun vd.(2021), Karadeniz vd. (2017), Ersoy (2020), Eş ve Çobanoğlu(2017), Pineda, vd. (2018), Kurnia, vd. (2022), Yücel ve Murat(2021)) finansal performans analizinde kullanılan oranlardan oluşan 16 kriter, 11 alternatif baz alınarak 2016-2021 yılları itibariyle incelenmiştir. CRITIC yöntemiyle kriterlerin ağırlık değerleri saptanmış, MAIRCA yöntemi kullanılarak da performans sıralamaları elde edilmiş ve değerlendirilmiştir. BİST' te yer alan Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme alt sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler alternatiflerimizi oluşturmakta ve alternatiflerin kodları, alternatif genel bilgileri ve borsaya kote olma yılları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Alternatiflerin Kodlanması

Kodlar	Alternatifler	Faaliyet Alanı	Kote Yılı
BEYAZ	Beyaz Filo Oto Kiralama	Motorlu araçların sıfır km. ve ikinci el ticareti ve satış sonrası servis hizmetleri.	2012
CLEBI	Çelebi Hava Servisi	Havaalanı Yer Hizmetleri.	1996
DOCO	Do & Co Aktiengesellschaft	Havayolları İkram Hizmetleri.	2010
GSDDE	GSD Denizcilik Gayrimenkul İnşaat Sanayi ve Ticaret	Ulusal ve Uluslararası Denizlerde Taşımacılık ve Armatörlük.	1995
PGSUS	Pegasus Hava Taşımacılığı	Hava taşımacılığı ve hava taşımacılığına ilişkin ek hizmetler.	2013
RYGYO	Reysaş Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş	Depoculuk alanında gayrimenkullere ve gayrimenkul projelerine yatırım yapmak, geliştirmek ve bu yerleri uzun vadeli kiralamak.	2006
TLMAN	Trabzon Liman İşletmeciliği	Liman İşletmeciliği.	2018
TCELL	Turkcell İletişim Hizmetleri	Telefon ve telekomünikasyon ve benzeri hizmetleri.	1990
THYAO	Türk Hava Yolları A.O.	Hava Taşımacılığı.	2008
TTKOM	Türk Telekomünikasyon	FaaliyHer türlü telekomünikasyon hizmetini gerçekleştirmek.	2008
TUREX	Turex Turizm Taşımacılık A.Ş	Personel Taşımacılığı.	2021

Çalışmada kullanılan kriterler finansal oranlardan oluşmaktadır. Bu kriterlere ait veriler FİNNET veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan kriterler Tablo 3' de yer almaktadır.

Tablo 3: Kriterlerin Kodlanması

Likidite Oranları		Formüller	Yön
K1	Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	Maksimum(Fayda)
K2	Asit-Test	(Dönen Varlıklar- Stoklar)/ Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	Maksimum(Fayda)
K3	Nakit Oran	(Hazır Değerler+ Serbest Menkul Değerler)/ Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	Maksimum(Fayda)
Faaliyet Oranları			
K4	Alacak Devir Hızı	Net Satışlar/ Ortalama Ticari Alacaklar	Maksimum(Fayda)
K5	Stok Devir Hızı	Satılan Malların Maliyeti/ Ortalama Stoklar	Maksimum(Fayda)
K6	Aktif Devir Hızı	Net Satışlar/ Toplam Aktif	Maksimum(Fayda)
K7	Özsermaye Devir Hızı	Net Satışlar/ Özsermaye	Maksimum(Fayda)
Finansal Yapı Oranları			
K8	Özkaynak Oranı	Özsermaye/ Toplam Aktif	Maksimum(Fayda)
K9	Finansal Kaldıraç Oranı	Toplam Borç/ Toplam Aktif	Minimum(Maliyet)
K10	Faiz Karşılama Oranı	Faiz ve Vergi Öncesi Kazanç/ Faiz Giderleri	Minimum(Maliyet)
Karlılık Oranları			
K11	Brüt Kar Marjı	Brüt Kar/ Net Satışlar	Maksimum(Fayda)
K12	Net Kar Marjı	Net Kar/ Net Satışlar	Maksimum(Fayda)
K13	Esas Faaliyet Kar Marjı	Esas Faaliyet Karı/ Net Satışlar	Maksimum(Fayda)
K14	Özsermaye Karlılık	Net Kar/ Özsermaye	Maksimum(Fayda)
K15	Aktif Karlılık	Net Kar/ Toplam Aktif	Maksimum(Fayda)
Piyasa Performans Oranları			
K16	Piyasa Değeri/Defter Değeri	Hisse Senedinin Dönem Sonu Fiyatı/ (Özsermaye/ Hisse Senedi Sayısı)	Maksimum(Fayda)

Çalışmanın uygulama aşamasında ilk olarak CRITIC yöntemi ile kriter ağırlıkları tespit edilmiştir. Kriter ağırlıklarının tespitinden sonra MAIRCA Yöntemi ile BİST' te işlem gören lojistik sektöründeki işletmelerin finansal performansları analiz edilmiş, COVID-19 öncesi ve COVID-19 sürecindeki performansları değerlendirilmiştir. Finansal performans analizinde kullanılan CRITIC ve MAIRCA yöntemlerinin uygulama adımları aşağıda gösterdiği gibidir.

4.1. CRITIC Yöntemi Uygulama Adımları

4.1.1. Yıllara Göre CRITIC Yöntemi Uygulaması ve Değerlendirilmesi

Çalışmada ilk olarak seçilen kriterlerin önem ağırlıklarının belirlenmesinde CRITIC yöntemi kullanılmıştır. İlk etapta, FİNNET veri tabanından elde edilen veriler Eşitlik (1)' de gösterildiği şekilde düzenlenerek karar matrisi oluşturulmuştur. 2016 yılına ait karar matrisi Tablo 4' te gösterilmektedir. Örnek olması amacıyla CRITIC yönteminin tüm aşamaları 2016 yılı için sunulmuş, son aşamada ise tüm yıllara ilişkin CRITIC yöntem sonuçları paylaşmıştır.

Tablo 4: 2016 Yılı CRITIC Yöntemi Karar Matrisi

MATRİS	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16
BEYAZ	1,00	0,468	1,698	14,49	20,06	2,786	6,52	47,12	52,87	3,69	10,92	5,09	8,355	33,22	14,196	3,202
CLEBI	0,77	0,717	27,85	7,890	48,72	1,036	6,43	12,68	85,25	1,25	23,45	3,78	8,662	24,34	3,9198	6,388
DOCO	1,61	1,306	75,39	10,79	18,91	1,627	4,96	32,97	58,82	4,96	58,02	2,28	23,51	11,33	3,7129	2,299
GSDDE	0,18	0,172	14,03	12,58	27,98	0,099	0,33	26,62	73,37	-0,32	-24,3	-85,7	-34,7	-29,0	-8,556	0,595
PGSUS	1,40	1,374	66,64	10,86	177,7	0,763	2,44	28,04	72,06	-0,74	5,291	-3,60	-3,69	-8,82	-2,752	0,918
RYGYO	1,06	0,920	40,65	1,576	67,97	0,058	0,10	54,45	45,54	1,863	84,99	160,4	75,64	17,24	9,3057	0,199
TLMAN	0,87	0,817	2,345	33,34	151,2	0,546	0,95	51,97	48,02	14,91	56,31	39,90	50,60	38,19	21,808	2,455
TCELL	1,81	1,619	82,24	3,712	78,07	0,488	0,92	50,67	49,15	1,877	35,93	10,72	17,25	9,963	5,2323	1,339
THYAO	0,88	0,813	53,39	7,482	59,59	0,33	1,33	26,05	73,97	2,304	44,51	11,40	28,33	15,25	3,855	1,700
TTKOM	1,1	0,996	36,11	3,982	29,52	0,61	3,84	12,60	87,39	0,674	43,98	-4,49	16,08	-17,2	-2,75	5,4568

Karar matrisi oluşturulduktan sonra kriterlerin farklı ölçüt birimlerindeki farklılıklarından arınmak ve kriter değerlerinin standart hale getirilmesi amacıyla karar matrisi normalize edilmiştir. Normalize karar matrisi oluşturulurken fayda temelli kriterler için Eşitlik(2), maliyet temelli kriterler için Eşitlik (3)'de yer alan formüller uygulanmıştır. Normalize karar matrisi oluşturulduktan sonra, kriterler arasındaki korelasyonun hesaplanması için Eşitlik (4)'de yer alan formül uygulanmıştır İlişki matrisi hesaplandıktan sonraki adım ise bilgi miktarı (Cj) değerinin hesaplanmasıdır. Bilgi miktarının hesaplanması için standart sapma değerlerinden faydalanılır. Standart sapma değeri için Eşitlik (5)'de yer alan formülden, Cj değeri için ise Eşitlik (6)'da yer alan formülden yararlanılmıştır. Son olarak Eşitlik(7) yardımıyla kriterlerin ağırlık değerleri saptanmıştır. Kriter ağırlıkları Tablo 5' te gösterilmektedir.

Tablo 5: 2016 Yılı CRITIC Yöntemi Kriter Ağırlık Değerleri

Wj	0,052	0,059	0,09	0,062	0,076	0,066	0,095	0,067	0,064	0,05	0,048	0,043	0,043	0,049	0,043	0,086
----	-------	-------	------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

Benzer şekilde İşletmelerin 2016-2021 dönemine ilişkin karar matrislerine CRITIC yönteminde yer alan Uygulama fomülleri uygulanmış ve elde edilen kriterlerin ağırlık sonuçları aşağıdaki Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: 2016-2021 Yılları CRITIC Yöntem Sonuçları

	2016			2017			2018			2019			2020			2021	
1.	W7	0,0956	1.	W7	0,09544	1.	W7	0,1105	1.	W7	0,1062	1.	W4	0,0901	1.	W7	0,0946
2.	W3	0,09	2.	W3	0,0948	2.	W6	0,0799	2.	W6	0,0808	2.	W16	0,0863	2.	W16	0,091
3.	W16	0,0868	3.	W16	0,07294	3.	W11	0,0703	3.	W4	0,0767	3.	W7	0,0863	3.	W6	0,087
4.	W5	0,0761	4.	W6	0,07158	4.	W12	0,0703	4.	W16	0,0696	4.	W6	0,0797	4.	W5	0,085
5.	W8	0,0675	5.	W11	0,06703	5.	W16	0,0666	5.	W9	0,0681	5.	W5	0,0708	5.	W11	0,0747
6.	W6	0,0668	6.	W9	0,06561	6.	W8	0,0649	6.	W11	0,0678	6.	W11	0,0705	6.	W13	0,0674
7.	W9	0,0647	7.	W13	0,06462	7.	W13	0,0634	7.	W8	0,0663	7.	W9	0,0618	7.	W4	0,0634
8.	W4	0,0624	8.	W8	0,06394	8.	W9	0,0633	8.	W12	0,0604	8.	W8	0,0618	8.	W14	0,0587
9.	W2	0,0593	9.	W5	0,0623	9.	W4	0,0631	9.	W5	0,0592	9.	W14	0,0606	9.	W8	0,0543
10.	W1	0,052	10.	W4	0,05524	10.	W5	0,0622	10.	W13	0,0558	10.	W13	0,0558	10.	W10	0,0513
11.	W10	0,0499	11.	W12	0,05322	11.	W1	0,0545	11.	W1	0,0524	11.	W3	0,0507	11.	W9	0,0508
12.	W14	0,0498	12.	W14	0,05123	12.	W10	0,052	12.	W14	0,052	12.	W12	0,0491	12.	W12	0,0482
13.	W11	0,0484	13.	W1	0,05053	13.	W14	0,0509	13.	W3	0,0512	13.	W2	0,046	13.	W3	0,0468
14.	W13	0,0438	14.	W2	0,05008	14.	W3	0,0456	14.	W2	0,0501	14.	W1	0,0458	14.	W2	0,0437
15.	W12	0,0436	15.	W10	0,04409	15.	W15	0,0418	15.	W15	0,0421	15.	W15	0,0437	15.	W1	0,0433
16.	W15	0,0433	16.	W15	0,03732	16.	W2	0,0408	16.	W10	0,0412	16.	W10	0,041	16.	W15	0,0398

Elde edilen kriter ağırlıklarına göre; 2016 yılında en yüksek önem derecesine sahip olan ilk üç kriter sırasıyla; özsermaye devir hızı, nakit oran, piyasa değeri/defter değeri, 2017 yılı için en önemli ilk üç kriter; özsermaye devir hızı, nakit oran, piyasa değeri/defter değeri; 2018 yılı için en önemli ilk üç kriter; özsermaye devir hızı, aktif devir hızı, brüt kar marjı; 2019 yılı için en önemli ilk üç kriter; özsermaye devir hızı, aktif devir hızı, alacak devir hızı; 2020 yılı için en önemli ilk üç kriter; alacak devir hızı, piyasa değeri/defter değeri, özsermaye devir hızı; 2021 yılı için en önemli ilk üç kriter; özsermaye devir hızı, piyasa değeri/defter değeri, aktif devir hızıdır.

4.2 MAIRCA Yöntemi Uygulama Adımları

4.2.1 Yıllar Düzeyinde MAIRCA Yöntemi Uygulaması

Diğer ÇKKV yöntemlerinde de olduğu gibi MAIRCA yönteminde de ilk olarak karar matrisi oluşturulmaktadır. Matris Tablo 7 'de yer almaktadır.

Tablo 7: 2016 Yılı MAIRCA Yöntemi Karar Matrisi

MATRİS	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16
BEYAZ	1,009	0,469	1,698	14,49	20,06	2,786	6,521	47,12	52,87	3,690	10,92	5,094	8,355	33,22	14,19	3,20
CLEBI	0,773	0,718	27,85	7,89	48,72	1,036	6,437	12,68	85,25	1,256	23,45	3,782	8,662	24,34	3,919	6,38
DOCO	1,614	1,307	75,39	10,79	18,90	1,627	4,968	32,98	58,82	4,966	58,01	2,280	23,51	11,33	3,712	2,3
GSDDE	0,184	0,173	14,03	12,58	27,98	0,099	0,339	26,63	73,37	-0,32	-24,34	-85,71	-34,7	-29,07	-8,55	0,59
PGSUS	1,405	1,375	66,64	10,86	177,6	0,763	2,446	28,04	72,06	-0,74	5,291	-3,607	-3,69	-8,824	-2,75	0,91
RYGYO	1,061	0,921	40,65	1,576	67,96	0,058	0,107	54,45	45,54	1,863	84,99	160,4	75,64	17,24	9,305	0,19
TLMAN	0,871	0,817	2,345	33,34	151,1	0,546	0,957	51,97	48,02	14,91	56,31	39,90	50,60	38,19	21,80	2,45
TCELL	1,814	1,619	82,24	3,712	78,07	0,488	0,929	50,67	49,15	1,877	35,93	10,72	17,25	9,963	5,232	1,34
THYAO	0,881	0,813	53,39	7,482	59,59	0,338	1,337	26,06	73,97	2,304	44,50	11,40	28,33	15,25	3,855	1,7
TTKOM	1,1	0,997	36,11	3,982	29,52	0,611	3,844	12,6	87,39	0,674	43,98	-4,496	16,08	-17,28	-2,75	5,45

Karar matrisi oluşturulduktan sonra alternatiflerin önceliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Eşitlik (9)'den yararlanılarak $PA_i = (1/10) = 0,1$ değeri bulunur ve bu değer karar matrisine eklenmiştir. Eşitlik (11) yardımıyla teorik derecelendirme matrisinin oluşturulmuş ve Eşitlik (14) ve Eşitlik (15) kullanılarak gerçek değerlendirme matrisi elde edilmiştir. Daha sonra Eşitlik (16) yardımıyla G boşluk Matrisi, Eşitlik (18) yardımıyla da alternatifler için kriter fonksiyonlarının (Q_i) nihai değerleri hesaplanmıştır. Boşluk matrisi ve (Q_i) nihai değerler Tablo 8 'de gösterilmektedir.

Tablo 8: 2016 Yılı MAIRCA Yöntemi Boşluk Matrisi ve Nihai değerler

MATRİS	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	Q _i
BEYAZ	0,0026	0,0047	0,009	0,0037	0,0076	0	0	0,0012	0,0011	0,0036	0,0033	0,0027	0,0027	0,0003	0,0011	0,0045	0,0481
CLEBI	0,0033	0,0037	0,0061	0,005	0,0062	0,0043	0,00012	0,0067	0,0061	0,0044	0,0027	0,0028	0,0027	0,0010	0,0025	0	0,0576
DOCO	0,0006	0,0012	0,0008	0,0044	0,0076	0,0028	0,00232	0,0035	0,0021	0,0032	0,0012	0,0028	0,0021	0,0019	0,0026	0,0057	0,0449
GSDDE	0,0052	0,0059	0,0076	0,0041	0,0072	0,0066	0,00922	0,0045	0,0043	0,0049	0,0048	0,0044	0,0044	0,0049	0,0043	0,0081	0,0905
PGSUS	0,0013	0,001	0,0017	0,0044	0	0,005	0,00608	0,0043	0,0041	0,005	0,0035	0,0029	0,0032	0,0034	0,0035	0,0077	0,0571
RYGYO	0,0024	0,0028	0,0046	0,0062	0,0053	0,0067	0,00956	0	0	0,0042	0	0	0	0,0015	0,0018	0,0087	0,0538
TLMAN	0,003	0,0032	0,0089	0	0,0013	0,0055	0,0083	0,0004	0,0004	0	0,0013	0,0021	0,001	0	0	0,0055	0,041
TCELL	0	0	0	0,0058	0,0048	0,0056	0,00834	0,0006	0,0006	0,0042	0,0022	0,0026	0,0023	0,0020	0,0024	0,0071	0,0486
THYAO	0,003	0,0033	0,0032	0,0051	0,0057	0,006	0,00773	0,0046	0,0044	0,004	0,0018	0,0026	0,0019	0,0017	0,0026	0,0066	0,0641
TTKOM	0,0023	0,0025	0,0052	0,0058	0,0071	0,0053	0,00399	0,0068	0,0065	0,0045	0,0018	0,0029	0,0024	0,0041	0,0035	0,0013	0,0659

Q_i değerleri küçükten büyüğe doğru sıralanarak alternatiflere ilişkin sıralamaya erişilmektedir. MAIRCA yöntemi tüm yıllara uygulanmış ve işletmelerin 2016-2021 dönemine ilişkin MAIRCA yöntemi sıralamaları Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9: Yıllara Göre MAIRCA Yöntemi Sonuçları

2016 YILI		2017 YILI		2018 YILI		2019 YILI		2020 YILI		2021 YILI	
1	TLMAN	1	TLMAN	1	TLMAN	1	TLMAN	1	TLMAN	1	TLMAN
2	DOCO	2	PGSUS	2	BEYAZ	2	RYGYO	2	BEYAZ	2	GSDDE
3	BEYAZ	3	BEYAZ	3	DOCO	3	BEYAZ	3	RYGYO	3	BEYAZ
4	TCELL	4	DOCO	4	CELEBİ	4	TUREX	4	TUREX	4	TUREX
5	RYGYO	5	RYGYO	5	RYGYO	5	CELEBİ	5	TCELL	5	CELEBİ
6	PGSUS	6	CELEBİ	6	PGSUS	6	PGSUS	6	TTKOM	6	RYGYO
7	CELEBİ	7	TCELL	7	TUREX	7	TCELL	7	CELEBİ	7	TTKOM
8	THYAO	8	THYAO	8	GSDDE	8	DOCO	8	GSDDE	8	TCELL
9	TTKOM	9	TTKOM	9	TCELL	9	TTKOM	9	DOCO	9	THYAO
10	GSDDE	10	GSDDE	10	THYAO	10	THYAO	10	PGSUS	10	PGSUS
				11	TTKOM	11	GSDDE	11	THYAO		

Yıllar düzeyinde MAIRCA Yöntem sonuçlarına göre; 2016 yılında finansal performans değeri en yüksek ilk üç işletmenin sırasıyla TLMAN, DO&CO ve BEYAZ olduğu görülmektedir. 2017 yılı yılında; TLMAN, PGSUS, BEYAZ. 2018 yılında; TLMAN, BEYAZ, DO&CO. 2019 yılı TLMAN, RYGYO, BEYAZ. 2020 yılında; TLMAN, BEYAZ, RYGYO. 2021 yılında; TLMAN, GSDDE, BEYAZ finansal performans sıralamasındaki en önemli ilk üç işletme olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.2 İşletmeler Düzeyinde MAIRCA Yöntemi Uygulaması

Yıllara göre MAIRCA yönteminin uygulanmasında gerçekleştirilen bütün adımlar işletmeler düzeyinde de aynı şekilde devam etmektedir. MAIRCA Yöntemi uygulama adımları daha önceden paylaşıldığı için bu bölümde yalnızca elde edilen sonuçlara yer verilmektedir. Sonuçlar Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10: Tüm İşletmeler için MAIRCA Yöntemi Sonuçları

BEYAZ		CELEBİ		DO&CO		GSDDE		PGSUS		RYGYO	
1	2021	1	2018	1	2018	1	2021	1	2017	1	2020
2	2016	2	2017	2	2016	2	2018	2	2019	2	2021
3	2020	3	2021	3	2017	3	2020	3	2018	3	2019
4	2019	4	2019	4	2020	4	2019	4	2016	4	2018
5	2018	5	2020	5	2019	5	2017	5	2021	5	2017
6	2017	6	2016	6	XX	6	2016	6	2020	6	2016
TLMAN		TCELL		THYAO		TTKOM		TUREX			
1	2020	1	2020	1	2019	1	2021	1	2019		
2	2018	2	2021	2	2017	2	2017	2	2020		
3	2017	3	2019	3	2018	3	2020	3	2021		
4	2021	4	2017	4	2021	4	2019	4	2018		
5	2019	5	2016	5	2016	5	2016				
6	2016	6	2018	6	2020	6	2018				

Tablo 16'daki sonuçlara bakıldığında BEYAZ işletmesinin 2016-2021 yılları arasındaki finansal performansının en yüksek olduğu yılın 2021 yılı olduğu, CELEBİ işletmesinin 2016- 2021 yılları arasında finansal performansının en yüksek olduğu yılın 2018 yılı olduğu, GSDDE işletmesinin ise finansal performansının en yüksek olduğu yılın 2021 yılı olduğu, PGSUS işletmesinin finansal performansının en yüksek olduğu yılın 2017 yılı olduğu, RYGYO işletmesine gelindiğinde, işletmenin finansal performansının en yüksek olduğu yılın 2020 yılı olduğu, TLMAN işletmesinin finansal performansının en yüksek olduğu yılın 2020 yılı olduğu, TCELL işletmesinin finansal performansının en yüksek olduğu

yılın 2020 yılı olduğu, THYAO işletmesinin finansal performansının en yüksek olduğu yılın 2019 yılı olduğu, TTKOM işletmesinin finansal performansının en yüksek olduğu yılın 2021 yılı olduğu, TUREX işletmesinin 2018- 2021 yılları arası dönemdeki finansal performansının en yüksek olduğu yılın 2019 yılı olduğu, DO&CO işletmesinin 2016- 2020 yılları arasındaki finansal performansının en yüksek olduğu yılın 2018 yılı olduğu görülmektedir.

5.Sonuç

Performans ölçümünde kullanılan en temel araçlardan olan ÇKKV Yöntemleriyle bu çalışmada, tüm sektörleri etkisi altına alan COVID-19 salgınının lojistik sektöründeki etkisinin belirlenmesi adına, Borsa İstanbul'da işlem gören 11 lojistik işletmesinin 6 yıllık verileri karşılaştırılarak, işletmelerin finansal performans sıralamaları tespit edilmiş daha sonra salgının bu sektörde yer alan işletmeleri ne düzeyde etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada FİNNET veri tabanından elde veriler kullanılmıştır. Kriterlerin ağırlıklarını belirlemede CRITIC yöntemi kullanılmış, daha sonra MAIRCA Yöntem ile finansal performans sıralamaları elde edilmiştir.

Yıllar düzeyinde MAIRCA Yöntem sonuçları Tablo 9'da gösterilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere TLMAN kodlu işletme incelenen tüm yıllarda 1. sırada yer almaktadır. TLMAN kodlu işletmeye ait veriler incelendiğinde özellikle Alacak Devir Hızı, Stok Devir Hızı, Özkaynak Oranı, Faiz Karşılama Oranı, Özsermaye Karlılığı ve Aktif Karlılık Oranlarının rakiplerine oranla oldukça yüksek olduğu, maliyet temelli olan Finansal Kaldıraç Oranının ise rakiplerine oranla tüm yıllar için oldukça düşük olduğu dikkat çekmektedir. Literatürde aynı sektördeki aynı firmaların aynı yıllardaki finansal performansının aynı oranlar ile yapıldığı çalışma olmamakla burada birlikte elde edilen sonuçların Tufan ve Kılıç(2019) ve Özcan(2021) yıllarındaki çalışmalar ile kısmi benzerlikler göstermektedir.

2016 yılında 2. sırada yer alan DO&CO kodlu işletmenin 2017 yılında 4. sırada, 2018 yılında 3. sırada yer aldığı ancak 2019 yılına gelindiğinde 5 basamak gerileyerek 8. sırada yer aldığı görülmektedir. İşletmenin 2018 ve 2019 verileri karşılaştırıldığında; Özkaynak Oranı, Faiz Karşılama Oranı, Net Kar, Özsermaye Karlılık Oranı ve Aktif Karlılık Oranlarındaki düşüş, Finansal Kaldıraç Oranıdaki yükseliş, finansal performans sıralamasındaki bu gerilemeye sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm yıllar incelendiğinde BEYAZ kodlu işletmenin sıralamasında çok büyük bir farklılık olmadığı 2016-2017- 2019- 2021 yıllarında 3. sırada yer alırken; 2018- 2020 yıllarında 2. sırada yer aldığı görülmektedir.

2016 yılında 4. sırada yer alan TCELL kodlu işletmenin 2017 yılı finansal performans sıralamasına bakıldığında 7. sıraya kadar gerilediği, 2018 yılına gelindiğinde ise işletmenin 9. sıraya kadar gerilediği görülmektedir. 2019 yılına gelinde işletmenin finansal performans sıralamasının tekrar 7. sıraya yükseldiği dikkat çekmektedir. İşletmeye ait 2018 ve 2019 yıllarına ilişkin veriler karşılaştırıldığında, 2019 yılında özellikle Nakit Oranı, Stok Devir Hızı Oranı, Özkaynak Oranı, Net Kar Oranı, Özsermaye Devir Hızı Oranlarındaki yükseliş dikkat çekmektedir. İşletmenin 2020 yılı sıralamasına bakıldığında bir önceki yıla göre iki basamak ilerleyerek 5. sıraya yükseldiği görülmektedir. 2019 ve 2020 yılları karşılaştırıldığında Nakit Oranı, Stok Devir Hızı Oranı, Özkaynak Oranı, Net Kar Oranı ve Özsermaye Devir Hızı Oranlarındaki yükseliş dikkat çekmektedir. 2019 ve 2020 yıllarında finansal performans sıralamasında yükseliş olan işletmenin 2021 yılında finansal performans sıralamasında 8. Sıraya gerilediği görülmektedir. Gerilemenin sebebi incelendiğinde; Nakit Oran, Özkaynak Oranı, Esas Faaliyet Kar Marjı Oranlarındaki düşüş dikkatimizi çekmektedir.

2016- 2017- 2018 yıllarında 5. Sırada yer alan RYGYO kodlu işletmenin 2019 yılında 2., 2020 yılında 3. sıraya yükseldiği görülmektedir. İşletmeye ait 2018 ve 2019 verileri karşılaştırıldığında RYGYO kodlu işletmenin bir önceki yıla kıyasla Özkaynak Oranında, Faiz Karşılama Oranında, Özsermaye Oranında, Aktif Karlılık Oranında ve özellikle bir önceki yıla göre yaklaşık 2 kat artan Net Kar Oranlarındaki artış dikkat çekmektedir.

Genel olarak 6. sırada yer alan PGSUS kodlu işletmenin 2020 ve 2021 yıllarında 10. sıraya kadar gerilediği görülmektedir. 2019 ve 2020 yılı verileri karşılaştırıldığında özellikle Brüt Kar, Net Kar, Esas Faaliyet Kar Marjı Oranlarındaki düşüş ve Finansal Kaldıraç Oranındaki yükseliş dikkat çeken kriterler arasında yer almaktadır.

TTKOM kodlu işletmeye gelindiğinde, işletmenin 2016- 2017 ve 2019 yıllarında 9. sırada, 2018 yılında 11 sırada yer aldığı görülmektedir. 2020 yılına gelindiğinde işletmenin finansal performans sıralamasının 6., 2021 yılında ise 7. sıraya geldiği görülmektedir. İşletmeye ait veriler incelendiğinde Nakit Oran, Özkaynak Oranı kriterlerindeki artış, Finansal Kaldıraç Oranındaki düşüş bu ilerlemenin sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda yıllar düzeyinde genel sıralamadan bahsedilmiş, işletmelerin finansal performans sıralamalarındaki yükseliş ve düşüşlerin hangi kriterlerden kaynaklandığına ilişkin inceleme sonuçları paylaşılmıştır.

İşletmeler düzeyinde MAIRCA Yöntem sonuçları Tablo 10'da gösterilmektedir.

Faaliyet alanı; hava yolu taşımacılığı olan, PGSUS ve THYAO kodlu işletmelerin finansal performans sıralamalarının en yüksek olduğu yılların 2019, 2017 yılları yani COVID-19 öncesi dönem olduğu, bu işletmelerin COVID-19 salgınından olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir.

Faaliyet alanı; havaalanı yer hizmetleri olan, CLEBİ kodlu işletmenin finansal performans sıralamalarının en yüksek olduğu yılların sırasıyla 2018, 2017 yılları yani COVID-19 öncesi dönem olduğu, bu işletmenin COVID-19 salgınından olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir.

Faaliyet alanı; hava yolları ikram hizmetleri olan, DO&CO kodlu işletmenin finansal performans sıralamalarının en yüksek olduğu yılların 2018, 2016 olduğu yani COVID-19 öncesi döneme tekabül ettiği, işletmenin COVID-19 salgınından olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir.

Görüldüğü üzere faaliyet alanı; hava yolu taşımacılığı, hava yolu taşımacılığı ek hizmetler, hava yolu yer hizmetleri, hava yolu ikram hizmetleri olan işletmelerin COVID-19 salgınından olumsuz düzeyde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun gerekçesi olarak, ülkelerin ve ülkemizin salgının yayılmasını engellemek adına uçuşları sınırlandırması ve iptal etmesi gösterilebilir.

Faaliyet alanı; deniz taşımacılığı olan, GSDDE kodlu işletmenin finansal performans sıralamalarının en yüksek olduğu yılların 2021, 2018 yılları olduğu görülmektedir. 2021 yılının COVID-19 dönemi, 2018 yılının COVID-19 öncesi dönem olması sebebiyle GSDDE kodlu işletmenin COVID-19 salgınından etkilenme durumuna ilişkin bir çıkarımda bulunmak doğru değildir.

Faaliyet alanı; liman işletmeciliği olan TLMAN kodlu işletmenin finansal performans sıralamasına gelindiğinde, sıralamanın 2020, 2018, 2017 şeklinde olduğu görülmektedir. Bu sebeple işletmenin COVID-19 salgınından ne düzeyde etkilendiğine ilişkin çıkarımda bulunmak doğru olmayacaktır.

Faaliyet alanı; iletişim hizmetleri olan, TTKOM, TCEL kodlu işletmelerin finansal performans sıralamalarının en yüksek olduğu yıllar incelendiğinde; TTKOM kodlu işletmenin finansal performans sıralamasının en yüksek olduğu yılın 2021, TCELL kodlu işletmenin ise finansal performans sıralamasının en yüksek olduğu yılın ise 2020 yılı olduğu görülmektedir. Belirtilen yıllar COVID-19 dönemi yılları olduğundan, bu işletmelerin COVID-19 salgınından olumlu yönde etkilendiği görülmektedir. Bu olumlu etkilenmenin gerekçeleri olarak; 'evde kal' çağrılarıyla insanların kapanmaya girerek evlerinde daha fazla vakit geçirmeleri aynı şekilde insanların evlerinde çalışmalarını ile daha fazla telefon ve telekomünikasyon hizmetlerine ihtiyaç duyması gösterilebilir.

Faaliyet alanı; satış sonrası hizmetler olan BEYAZ kodlu işletmeye gelindiğinde, işletmenin finansal performans sıralamasının sırasıyla; 2021, 2016, 2020 yılları olduğu karşımıza çıkmaktadır. 2021 ve 2020 yılları yani COVID-19 dönemi, 2016 yılının COVID-19 öncesi dönem olması sebebiyle BEYAZ kodlu işletmenin COVID-19 salgınından etkilenme durumuna ilişkin bir çıkarımda bulunmak doğru değildir.

Faaliyet alanı; depolama olan, RYGYO kodlu işletmenin finansal performansının en yüksek olduğu yılların sırayla 2020, 2021, 2019 yılları olduğu görülmektedir. Belirtilen yıllar COVID-19 dönemini kapsamakta ve COVID-19 pandemisinin bu işletme üzerinde olumlu etki gösterdiği karşımıza çıkmaktadır. Bu olumlu etkilenmenin gerekçeleri olarak; salgın sebebiyle taşınamayan, teslimi gerçekleştirilmeyen veya sektöre uğrayan yüklerin depolanma ihtiyacı gerektirmesi gösterilebilir.

Çalışmamızda lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performans sıralamaları ve COVID-19'dan etkilenme durumlarına ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. COVID-19 salgınının işletmeleri etkileme düzeyinin işletmelerin faaliyet alanlarıyla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. COVID-19 pandemisinin kimi işletmeyi olumsuz yönde etkilerken kimi işletme için olumlu etkilenme durumu yarattığı karşımıza çıkmaktadır.

İşletmelerin, ön görülemeyen risk ve krizlere karşı dayanıklılık gösterebilmek ve olağan dışı bir durumla karşı karşıya kalmaları durumunda büyük bir yıkıma uğramamaları için, uzman bir ekiple performans analizleri yapmaları ve ileriye yönelik stratejiler geliştirmeleri yararlarına olacaktır. Devletler de salgının yayılmasını kontrol altına almak ve engellemek adına aldıkları önlemlerle birlikte, bu tarz salgınlardan olumsuz etkilenmesi kaçınılmaz olan işletmeleri desteklemelidir.

CRITIC ve MAIRCA yöntemlerinin entegre bir şekilde kullanılarak finansal performans analizi yaptığımız çalışmamızda işletmeler hem kendi aralarında hem de ayrı ayrı değerlendirilerek COVID-19 salgınından etkilenme durumları belirlenmiştir. Farklı ÇKKV Teknikleri kullanılarak aynı konuda yapılacak çalışmalar konunun daha iyi anlaşılmasına olanak tanıyacaktır.

Kaynaklar

- Akbulut, O. Y. (2019). CRITIC ve EDAS Yöntemleri ile İş Bankası'nın 2009-2018 Yılları Arasındaki Performansının Analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 249-263.
- Akçakanat, Ö. (2021). Dört Büyük Bağımsız Denetim Firmasının MAIRCA Yöntemi ile Karşılaştırılması. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 21(64), 123-146.
- Akçakanat, Ö., Aksoy & Teker T. (2018). CRITIC ve MDL Temelli Edas Yöntemi ile TR-61 Bölgesi Bankalarının Performans Değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3/32, 1-24.
- Aksoy, E. (2021). An Analysis on Turkey's Merger and Acquisition Activities: MAIRCA Method. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12 (1), 1-11.
- Alnıpak, S., & Kale, S. (2021). COVID-19 Sürecinin Ulaştırma Sektörü Finansal Performansına Etkileri. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6 (IERFM Özel Sayısı), 139-156.
- Altın, H. (2021). "MAIRCA Yöntemi Kullanılarak Hisse Senedi Şemsiye Fonlarının Finansal Performansının Analizi", Çelebi, F. (Ed). *İşletme Bilimi Özgün Çalışmaları*, içinde (84-97) İzmir : Duvar Yayınları.
- Arsić, S. N., Pamučar, D., Suknovic, M., & Janošević, M. (2019). Menu Evaluation Based on Rough MAIRCA and BW Methods. *Serbian journal of management*, 14(1), 27-48.

- Ayaydın, H., Durmuş, S., & Pala, F. (2017). GRİ İlişkisel Analiz Yöntemiyle Türk Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 8(21).
- Ayçin, E., & Güçlü, P. (2020). BİST Ticaret Endeksinde Yer Alan İşletmelerin Finansal Performanslarının Entropi ve MAIRCA Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (85), 287-312.
- Aydın, Y. (2020). Bütünleşik CRITIC VE MAIRCA Yöntemleri ile Kamu Sermayeli Bankaların Performans Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 829-841.
- Badi, I., & Ballem, M. (2018). Supplier Selection Using the Rough BWM-MAIRCA model: A Case Study in Pharmaceutical Supplying in Libya. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 1(2), 16-33
- Başdeğirmen, A. ve Tunca, M. Z. (2017), "Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz İle Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (2): 327-340.
- Başdeğirmen, A. & Işıldak, B. (2018). Ulaştırma Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Performanslarının Gri İlişkisel Analiz İle Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 559-577
- Bektaş, S. (2020). Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Sıralanması: Türk Mevduat Bankalarının CRITIC ve MAIRCA Yöntemleriyle Performans Analizi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(2), 793-822.
- Belke, M. (2020). CRITIC ve MAIRCA Yöntemleriyle G7 Ülkelerinin Makroekonomik Performansının Değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (Temmuz 2020 (Özel Ek)), 120-139.
- Božanić, D., Randelović, A., Radovanović, M., & Tešić, D. (2020). A hybrid LBWA-IR-MAIRCA Multi-Criteria Decision-Making Model for Determination of Constructive Elements of Weapons. *Facta Universitatis, Series: Mechanical Engineering*, 18(3), 399-418.
- Bulğurcu, B. (2019). Çok Nitelikli Fayda Teorisi ile CRITIC Yöntem Entegrasyonu: Akıllı Teknoloji Tercih Örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1930-1957.
- Chatterjee, S., & Chakraborty, S. (2022). A Multi-Attributive İdeal-Real Comparative Analysis-Based Approach for Piston Material Selection. *OPSEARCH*, 59(1), 207-228.
- Coşkun, B., Öncü, M. A., İstemi, Ç., & Hiçyılmaz, E. (2021). COVID-19'un Banka Finansal Performanslarına Etkisinin Entropi ve Waspas Yöntemiyle Analizi. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi (IJBEMP)*, 5(2), 810-828.
- Çakır, S. ve Perçin, S. (2013). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü. *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 449.
- Çilek, A. (2022). Entegre CRITIC-COPRAS Yaklaşımıyla Covid-19 Salgınının Borsa İstanbul Turizm Endeksinde İşlem Gören Şirketlerin Finansal Performansına Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 263-281 . DOI: 10.32572/guntad.1025344

- Demircioğlu, M., & Coşkun, İ. T. (2018). CRITIC-MOOSRA Yöntemi ve UPS Seçimi Üzerine Bir Uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(1), 183-195.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., and Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The CRITIC method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770.
- Doğan, M. (2021). Covid-19 Öncesi ve Sonrası Dönemlerinde Tarım, Sanayi ve Turizm Sektörleri Kamu, Mevduat ve Katılım Bankalarının Kredi Performanslarına Etkisi. *Academic Knowledge*, 4 (2) , 249-266. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ak/issue/67825/990910>
- Ecer, F. (2022). An Extended MAIRCA Method Using Intuitionistic Fuzzy Sets for Coronavirus Vaccine Selection in the Age of COVID-19. *Neural Computing and Applications*, 34(7), 5603-5623.
- Ekinci, E. B. M., & Can, G. F. (2018). Algılanan İş Yükü ve Çalışma Duruşları Dikkate Alınarak Operatörlerin Ergonomik Risk Düzeylerinin Çok Kriterli Karar Verme Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi. *Ergonomi*, 1(2), 77-91.
- Erdaş, Y. & Ecer, F. (2022). Covid-19 Salgınında Sanal Alışveriş Platformlarının Performanslarının Ölçülmesi: AHP-MAIRCA Modeli. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13 (34) , 619-641 . DOI: 10.21076/vizyoner.949281
- Ersöz, F. ve Kabak, M. (2010). Savunma Sanayi Uygulamalarında Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Literatür Araştırması. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 9(1), 97-125.
- Eş, A. & Çobanoğlu, C. (2017). Topsıs Yöntemiyle Şirket Performans Sıralaması İçin Bir Çerçeve: Demir Çelik Sektöründe Bir Uygulama. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18 (2), 249-268.
- Fidan, H. (2021). CRITIC ve MAIRCA Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Uluslararası Hedef Pazar Seçimi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(41), 291-309.
- Gençtürk, M., Senal, S., Aksoy, E. (2021). COVID-19 Pandemisinin Katılım Bankaları Üzerine Etkilerinin Bütünleşik CRITIC-MARCOS Yöntemi ile İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (92), 139-160.
- Gökalp, F. (2014), "Lojistik Hizmeti Sağlayan İşletmelerde Mali Performansı Etkileyen Performans Ölçütlerinin Belirlenmesi: Bir Uygulama", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1): 211-231.
- Gök Kısa, A. C. (2020). TR83 Bölgesinde Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının CRITIC Tabanlı Gri İlişkisel Analiz Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi. *Pamukkale University Journal of Engineering Sciences*, 27(4). 542-548.
- Güler, E. S., & Can, G. F. (2020). Material Selection for Microstrip Antenna Using CRITIC- MAIRCA Integration as a Practical Approach. *Eskişehir Technical University Journal of Science and Technology A-Applied Sciences and Engineering*, 21(1), 1-20.
- Günay, F., & Ecer, F. (2022). A Comparative Analysis of the Real Sector in Turkey from the Economic and Financial Perspectives with the CRITIC-MAIRCA Method. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 186-219.

- Gürsakar, S. (2015). "Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri". Aytaç, M., Gürsakar, N. (Ed.). *Karar Verme.*, içinde (243-272) Bursa: Dora Yayıncılık.
- Işık, Ö. (2019). Türkiye'de Hayat Dışı Sigorta Sektörünün Finansal Performansının CRITIC Tabanlı TOPSIS ve MULTIMOORA Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(1), 542-562.
- Jati, H., Wardani, R. (2021). Visibility Ranking of University E-Learning Websites-CRITIC Method Approach. *In Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1737, No. 1, p. 012030). IOP Publishing.
- Karakaşoğlu, N. (2008). *Bulanık Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Sayısal Yöntemler Bilim Dalı, Denizli
- Kılıç Karamahmutoğlu, M. "Covid-19'un Sektörlerin Finansal Performansına Etkisinin Oran Analizi Yöntemi ile İncelenmesi". *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (2022): 35-56
- Kılıç, M. ve Güler, B. (2019). Borsa İstanbul'a Kayıtlı Lojistik Firmalarının Karlılık Belirleyicileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 69-82.
- Kılınç, F. & Çalış, Y. E. (2021). COVID-19 Pandemisinin Gıda Sektörü Üzerinde Etkisi Ve Finansal Performans İle İlişki. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (3), 499-508 . DOI: 10.29106/fesa.984217
- Kıran, M. B. (2019). *Ülke İş Sağlığı ve Güvenliği Performanslarını Değerlendirmek Amacıyla MAIRCA Yönteminin Dört Farklı Ağırlıklandırma Yaklaşımı ile Uygulanması* (Master's Thesis, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Kıracı, K. ve Bakır, M. (2019). CRITIC Temelli EDAS Yöntemi ile Havayolu İşletmelerinde Performans Ölçümü Uygulaması. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute/Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35).
- Kurnia, M. R., Syihabudin, S., & Najmudin, N. (2022). Impact of The COVID-19 Pandemic on Financial Performance of Logistics and Delivery Companies Listed on ISSI. *Ekonomi, Keuangan, Investasi Dan Syariah (EKUITAS)*, 3(3), 461-467
- Lai, H., & Liao, H. (2021). A Multi-Criteria Decision Making Method Based on DNMA and CRITIC with Linguistic D Numbers for Blockchain Platform Evaluation. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 101, 104-200.
- Lumenta, M., Gamaliel, H., & Latjandu, L. D. (2021). Analisis Perbandingan Kinerja Keuangan Perusahaan Transportasi Sebelum dan Saat Pandemi COVID-19. *Jurnal EMBA: Jurnal Riset Ekonomi, Manajemen, Bisnis dan Akuntansi*, 9(3).
- Meral, İ. G. ve Öztürk L. (2021). "Moora Yöntemi ile OECD Ülkelerinin ekonomik performanslarına ilişkin bir uygulama". Fendoğlu, E. (Ed.). *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Güncel Uygulamalar.*, içinde (1-12) Ankara: Gazi Kitabevi.

- Nguyen, H. T. X. (2022). The Effect of COVID-19 Pandemic on Financial Performance of Firms: Empirical Evidence from Vietnamese Logistics Enterprises. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 9(2), 177-183.
- Oral, C. & Kıpık, E. (2019). Ulaştırma Sektörünün Finansal Performans Ölçümü İçin Topsis Ve Promethee Yöntemlerinin Kullanılması: Bist Üzerine Bir Uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (30), 1005-1015. DOI: 10.20875/makusobed.594265
- Orhan, M., Aytekin, M. (2020). Türkiye ile AB'ye Son Katılan Ülkelerin AR-GE Performanslarının CRITIC Ağırlıklı MAUT ve SAW Yöntemleriyle Kıyaslanması. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(1), 754-778.
- Orhan, M. & Mutlu, H. T. (2021). Ülkelerin Covid-19 Pandemisine Karşı Mücadelesinin CRITIC Tabanlı Mabac Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Nicel Bilimler Dergisi*, 3 (2) , 173-189 . DOI: 10.51541/nicel.1034426
- Ömürbek, N., Yıldırım, H., Parlar, G., & Karaatlı, M. (2021). CRITIC Yöntemi ve Oyun Teorisi Bütünleşik Yaklaşımı ile Hastane Performanslarının Değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 539-560.
- Öndeş, T. & Özkan, T. (2021). Bütünleşik CRITIC-EDAS Yaklaşımıyla Covid-19 Pandemisinin Bilişim Sektörü Üzerindeki Finansal Performans Etkisi . *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2) , 506-522.
- Özbek, A. ve Demirkol, İ. (2018). Lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin SWARA ve GİA yöntemleri ile analizi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 71-86.
- Özcan, M. (2021). COVID 19 Pandemisinin Turizm ve Ulaştırma İşletmelerinin Finansal Performansına Etkisi . *OPUS International Journal of Society Researches , Pandemi Özel Sayısı* , 3542-3567 . DOI: 10.26466/opus.879224
- Özdağoğlu, A., Keleş, M. K., Işıldak, B. (2020). Isparta Süleyman Demirel Havalimanını Kullanan Havayolu Firmaları Performanslarının BWM, MAIRCA VE MABAC ile Değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (29), 175-194.
- Pamucar, D., Macura, D., Tavana, M., Božanić, D., Knežević, N. (2022). An Integrated Rough Group Multicriteria Decision-Making Model For the Ex-ante Prioritization of Infrastructure Projects: The Serbian Railways Case. *Socio-Economic Planning Sciences*, 79.
- Pineda, P. J. G., Liou, J. J. H., Hsu, C.-C. and Chuang, Y.-C. (2018). An integrated MCDM model for improving airline operational and financial performance. *Journal of Air Transport Management*, 68, 103-117
- Rosini, I. and Gunawan, J. (2018). Financial ratio and performance airlines industry with DEA and TOPSIS model. *International Journal of Pure and Applied Mathematics*, 119(10), 367-374.
- Sakarya, Ş. & Aksu, M. (2020). Ulaşım Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performanslarının Geliştirilmiş Entropi Temelli TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi* , 7 (1), 21-40.
- Singh, S. P., Adhikari, A., Majumdar, A., & Bisi, A. (2022). Does Service Quality Influence Operational And Financial Performance Of Third Party Logistics Service Providers? A Mixed Multi Criteria

- Decision Making-Text Mining-Based Investigation. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 157, 102558.
- Solunoğlu, A. (2022). Kapadokya Bölgesi Sıcak Hava Balon Pilotu Seçim Sürecinde CRITIC ve MAIRCA Yöntemlerinin Kullanılması. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 19(1), 41-58.
- Stank, T., Goldsby, T., Vickery, S. ve Savitske, K. (2003), Logistics Service Performance: Estimating Its Influence on Market Share, *Journal of Business Logistics*, 24 (1): 27-55.
- Tešić, D. Z., Božanić, D. I. (2018). Application of the MAIRCA Method in the Selection of the Location for Crossing Tanks Under Water. *Tehnika*, 73(6), 860-867.
- Tufan, C. & Kılıç, Y. (2019). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Lojistik İşletmelerinin Finansal Performanslarının TOPSIS ve VIKOR Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20 (1), 119-137.
- Tuğay, O., & Temel, F. (2022). Türkiye'de Çimento Sektöründeki Şirketlerin Uluslararası Entegre Raporlama Kılavuz İlkelerine Uyum Düzeylerinin CRITIC ve MAIRCA Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 45-57.
- Ulutaş, A. (2019). Entropi Tabanlı EDAS Yöntemi ile Lojistik Firmalarının Performans Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (23), 53-66.
- Ulutaş, A., & Karaköy, Ç. (2019). CRITIC ve ROV yöntemleri ile bir kargo firmasının 2011-2017 yılları arasındaki performansının analiz edilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 223-230.
- Ürgüp, S. E., & Demir, E. (2021). Finansal Performans ile Sportif Başarı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi Türkiye'deki 4 Büyük Futbol Kulübü Üzerine Bir Analiz. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 240-250.
- Wu, M. ve Liu, Z. (2011), The supplier selection application based on two methods: VIKOR algorithm with entropy method and Fuzzy TOPSIS with vague sets method, *Journal International Journal of Management Science and Engineering Management* Volume 6(2): 109-115.
- Yücel, S. & Arslan, H. M. (2021). BİST'de İşlem Gören Haberleşme Firmalarının Finansal Performanslarının SWARA-PROMETHEE Hibrit Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (4) , 663-681. DOI: 10.29106/fesa.983010
- Žižović, M., Miljković, B., Marinković, D. (2020). Objective Methods for Determining Criteria Weight Coefficients: A Modification of the CRITIC Method. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 3(2), 149-161.

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2023, 19(2)

Public Policy Analysis for Children Dragged into the Crime in Türkiye¹

Türkiye’de Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Kamu Politikası Analizi

Yasemin MAMUR IŞIKÇI² ID, Özge ÜSTÜN³ ID

Geliş Tarihi (Received): 19.10.2022 Kabul Tarihi (Accepted): 15.05.2023 Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Abstract: The Convention on the Rights of the Child, adopted by the United Nations General Assembly on November 20, 1989, entered into force on September 2, 1990. Signed by Turkey on October 14, 1990, the Convention entered into force after being published in the Official Gazette on January 27, 1995. Especially Articles 37 and 40 of the Convention are aimed at the protection of children dragged into crime. Both as a requirement of this Convention and as a requirement of the harmonization process with the European Union (EU), Turkey has had to change its practices and legislation regarding children dragged to crime. The increase in the number of children dragged into crime in the justice system requires this change to be as rapid as possible. This can only be realized with the existence of a decisive public policy. This study aims to analyze the public policies developed to address the problem with a process model, thereby understanding the policy and evaluating its results.

Keywords: Public Policy, Child, Child Dragged into Crime, Child Rights.

&

Öz: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde benimsenen Çocuk Hakları Sözleşmesi 2 Eylül 1990 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Türkiye’nin 14 Ekim 1990 tarihinde imzaladığı Sözleşme 27 Ocak 1995 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Sözleşme’nin özellikle 37. ve 40. Maddeleri suça sürüklenen çocukların korunmasına yöneliktir. Hem imza attığı bu Sözleşme’nin gereği hem de Avrupa Birliği (AB)’ne uyum sürecinin gereği olarak Türkiye suça sürüklenen çocuklara yönelik uygulamalarını ve mevzuatını değiştirmek durumunda kalmıştır. Adalet sistemindeki suça sürüklenen çocuk sayısındaki artış bu değişimin mümkün olduğunca hızlı olmasını gerektirmektedir. Bu ise, kararlı bir kamu politikasının varlığı ile gerçekleştirilebilir. Bu çalışma, soruna yönelik geliştirilen kamu politikalarının süreç modeli ile analiz edilmesini, böylelikle politikanın anlaşılmasını ve sonuçlarının değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Politikası, Çocuk, Suça Sürüklenen Çocuk, Çocuk Hakları

Atıf/Cite as: Mamur-Işıkçı, Y. & Üstün, Ö. (2023). Public Policy Analysis for Children Dragged into the Crime in Türkiye . *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(2). 458-481.

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

¹ This article is produced from the oral presentation presented at the 1st National Political Science and Public Administration Congress organized by Kafkas University on March 5-7, 2020

² Assoc.Prof.Dr. , Giresun University, Department of Political Science and Public Administration, yasemin.mamur@giresun.edu.tr, Orcid id: 0000-0002-2773-7251

³ Lawyer, Graduate Student, Giresun University, Institute of Social Sciences Department of Child Rights, av.ustun@gmail.com, Orcid İd: 0000-0001-6722-2132

1. Introduction

Crime has existed throughout history as a phenomenon that deeply affects societies. Societies have had to take different provisions for preventing crime in accordance with varied periods of history. Penalizing is the leading method of those measurements. As societies' point of view in crime and perpetrator change in parallel with the changing conditions, crime prevention mechanisms have also changed. When considered from this point of view, crime is a wide-ranging notion with both sociological and legal consequences and effects. Accordingly, crime is defined in different ways by different disciplines. For example, the concept is defined psychologically as a phenomenon that occurs as a result of pathological, dysfunctional mental processes or malformed behaviors in the personality (Shmalleger, 2003), and legally as "actions and activities sanctioned by the law" (Alacakaptan, 1970, p. 1).

Many juveniles are also involved in crime each passing day just like adults. Juveniles may become wrongdoers due to many different reasons such as individual, familial, and more environmentally (Gülüm, Cohen & Demircan, 2017, p. 156). However, juveniles have been characterized as "criminals" for a long time and they have been treated as such. As a result of this understanding, the struggle with these children has been an extension of the practices aimed at adults until recently. However, with the development of the scientific literature in this field and uptrend based on human rights and freedom, the understanding of these children has given its place to the understanding of "delinquent child" from "*child dragged into crime*" today. This development has been influenced by the fact that social and political evaluations of children have started to change in parallel with the rise of the discourse on children's rights.

The notion of the child dragged into crime propounds that child are innocent and therefore, children should not be stigmatized as "criminals" and if they got involved in crime, the reasons that direct them to this state should be emphasized and these reasons should be annihilated. This approach has also led to a transformation in public policies implemented towards children. The aim of this study is to explain this transformation in terms of policies that have been implemented after 2000. In this context, this study makes public policy analyze aimed at children dragged into crime in Turkey after 2000. The analysis is based on the process model. Process model has been preferred because it eases of understanding of the complex structure of public policy that emerges as a result of the interaction of various actors and the usage of different decision methods. Thus, this study seeks to answer how the policy for children dragged into crime is developed and implemented, who takes part in these processes and how, and what the implementation results are.

2. Conceptual Framework

2.1. The Concept of Child Dragged to Crime

In the dictionary of the Turkish Language Association, crime is defined as an illegal behavior, crime (Turkish Language Association Dictionary/Crime). Based on this definition, although it is possible to talk about the concept of juvenile delinquent if the perpetrator is a child, the definition of child dragged into crime is used instead of this concept. According to the 2005 dated and numbered 5395 Child Protection Law, a child dragged into crime is defined as a child who is investigated or prosecuted for allegedly committing an act defined as a crime in the law or for whom a security measure is decided due to the act committed (Art. 3/2-a). The concept of child dragged into crime asserts that children are innocent,

therefore they should not be stigmatized as "criminals", and if they are involved in crime, the reasons that brought them to this situation should be emphasized and eliminated.

Today, developed countries, as well as underdeveloped or developing countries, are struggling with the problem of juvenile delinquency. Statistics show that the highest rates of juvenile delinquency in Europe in 2015 were in Poland (49.34 per 100,000), Scotland (44.8) Hungary (20.45), Malta (19.25), Portugal (20.5) and Serbia (18.47), while the lowest rates were in Belgium (0.61), Sweden (0.91) and Norway (0.44). The rate of juvenile prisoners in Turkey, which was 10.16 per 100,000 in 2015, increased slightly in 2019, as in Malta and Serbia (URL 1)

In many countries of the world, the increase in juvenile delinquency and the age at which children commit crimes have started to decrease gradually. This situation has led to new searches on juvenile delinquency and juvenile proceedings and the juvenile justice system has taken its place in juvenile law (Sağlam, 2015). The most important international regulation on this issue is the UN Convention on the Rights of the Child of November 20, 1989. Article 40 of this Convention, which has been signed by all UN states except the United States of America (Yaman, 2022, p.377), stipulates that children who are dragged into crime should be tried fairly and that children should be treated in a way that is proportionate to their situation and crimes, and in a way that is for their well-being.

Another important development in this regard was the adoption of the United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules) by the UN General Assembly on November 29, 1985, resolution 40/33 (URL 2). According to this legislation, a separate judicial system should be established for children who break the law, and children should be prevented from appearing before the judiciary as much as possible. The Code is considered by the UN Committee on the Rights of the Child as one of the norms that signatory states must comply with. Turkey is one of the signatory states of the UN Convention on the Rights of the Child. In this sense, both Article 40 of the Convention and the Beijing Rules constitute the basis of the Turkish legal system regarding children dragged into crime.

According to Article 31/1 of the Turkish Penal Code, the criminal responsibility of a child starts at the age of 12. Accordingly, children under the age of 12 are not criminally responsible. Another regulation on children who are dragged into crime is the Child Protection Law No. 5395. The purpose of this Law is to regulate the procedures and principles regarding the protection of children in need of protection or who are dragged into crime, and to secure their rights and well-being. According to this Law, a child dragged into crime is defined as a child for whom an investigation or prosecution is initiated due to the allegation that he/she has committed an act defined as a crime in the law, as well as a decision to take security measures (Article 3/2) .

2.2. Public Policy and Public Policy Analysis Notions

Public policy is a goal-directed course of action monitored by relevant parties (actors) aimed at solving a problem according to Andersons (2006) definition. Public policy can be defined as the set of actions and

transactions carried out by the state through public institutions within its authority and legal framework public policy can be defined as "they belong to governments" according to (Akdoğan, 2011, p.77) (1987, p.2). According to Dye (1987, p.2), public policy can be defined as what governments choose to do or not to do.

Public policy emerges in a complicated and irregular process and functions. This process generally expresses the total process where public policies are developed and implemented and is composed of a range of definable activities. Many formal or informal actors participate in the process regularly or irregularly (Eren, 2012, p.264)

Another notion that must be defined is public policy analysis. Dunn (2004, p.35), defined public policy analysis as an applied social discipline that relies on interdisciplinary research and discussion methods to generate and transform policy-related knowledge that will serve to solve public policy problems. All in all, public policy analysis aims for analyzing the public policy process which has state organization at its core (Bayırbağ, 2013, p.44).

Various methods are used to analyze public policy. It should be noted that none of these methods is sufficient to explain all aspects of public policy. This is because public policy is a complex process in which many decisions are taken and many actors are involved. Due to the limitations of the study, the process model is used here. The process model is an effective tool widely used for public policy analysis in Turkey as it provides a systematic approach to the process of analyzing public policies in different fields (Kaptı, 2011, pp. 24- 43). In this model, which is also defined as a staged model, the policy-making process is analyzed in stages, There have been many approaches to the process model, which assumes that public policies are formed through different successive stages. Laswell (1956) lists these stages as "thinking-promotion-formulating-initiating-implementing-finishing-evaluating". Anderson (2006) describes the policy process in five stages: "problem definition and agenda setting, formulation, adaptation, implementation and evaluation". According to Sabatier (2007) these stages consist of "coming to the agenda, formulation, enactment, implementation, and evaluation". This study is based on Sabatier's approach, which is one of the pioneers of public policy studies, due to the limitations of the study and the convenience it provides to researchers. Thus, this study seeks to answer how the policy for children dragged into crime is developed and implemented, who takes part in these processes and how, and what the implementation results are.

3. Method

The research aims to evaluate the practices and regulations for children dragged into crime in Turkey within the framework of public policy analysis. The scope of the study consists of the policies pursued for children who have been dragged into crime after 2000.

Many actors are involved in and influence the formation process of a public policy. These actors are classified as formal actors and informal actors (Birkland, 2010; Anderson, 2006). They can be classified as formal actors (legislative, executive, judiciary); informal actors (citizens, interest groups, political parties, civil society organizations, media and international organizations) (Samadova, 2017, pp. 60,61). While some of these actors have the authority to directly make choices about the policy to be adopted, others can only influence the choice depending on their status (Yıldız and Sobacı, 2013, p.24). Depending on their status, these actors produce so-called policy documents in order to bring demands to the agenda, to formulate and enact policy.

The issues on which governments will enact laws can be easily followed from these documents. *These documents include election manifestos of political parties, government programs, development plans, policy*

documents such as ministerial council decisions and master plans, and international commitments (Yılmaz and Biçer, 2009, s.57). Civil society organizations, on the other hand, try to attract the attention of the government to develop policies through reports or press releases on the issues they are interested in, in cooperation with the media. Therefore, the documents and statements produced by these actors were included in the scope of the study. These documents are shown in Table 1 below.

Table 1: Examples Of Documents Included In The Study

Actors	Documemnts
Official actor documents (Parliamentary documents, legal documents)	November 20, 1989 UN Convention on the Rights of the Child, 5395 Child Protection Law, 5237 Turkish Penal Code, 6328 Ombudsman Institution Law. 2013 Regulation on the Procedures and Principles Regarding the Implementation of the Law on the Ombudsman Institution, 2006 Law Amending the Anti-Terror Law, 2010 Law Amending the Anti-Terror Law, 6701 Law on the Human Rights and Equality Institution of Turkey, Parliamentary Minutes, Parliamentary Questions, Parliamentary Research Proposals, Legislative Proposals
Unofficial actor documents (Civil Society Organization Documents, International Organization Documents, Political Party Documents, Bar Association Documents, Independent Board Documents)	ÇAÇAV 2015 Report, EU Progress and Country Reports, Union of Turkish Bar Associations (2015-2016) Prison Report, Izmir Bar Association (2013) Izmir Children and Youth Closed Prison Report, Human Rights and Equality Institution of Turkey Izmir Children and Youth Closed Prison Visit Report, KDK 2016, 2017, 2018 Annual Report, AKP, HDP, CHP, MHP, IYI Party Election Statements, Government Programs

In this way, the data used in the study were obtained from scientific and technical publications on the subject, as well as from the official websites, declarations and reports of the relevant institutions, relevant legislation published in the Official Gazette, news in the media, and the minutes of the Parliament. In this study, qualitative research method was used. In this context, the data obtained through document analysis were systematically coded under the themes of "coming to the agenda, formulation, enactment, implementation and evaluation" and analyzed by content analysis method and interpretivist approach based on the five-stage process analysis model put forward by Sabatier (2007).

4. Public Policy Analysis for Children Dragged into the Crime

Agenda setting which is the first stage of public policy is a process that problems and alternative solutions attract or lose the attention of the public and elites. In no society, any problems that are not defined as a problem and provided with alternative solutions can be made a matter of policy. After a problem has been a topic of agenda, the phase of formulation commences (Demir, 2018) In this phase, various alternatives for the solution of the problem and political affairs and governments choose one of these developed alternatives and create a definite formulation for solving the problem. In order to formalize this formula, it is being legislated. Later, the administration is set in motion to execute the necessities of the law. In the last phase, matters such as how the policies are implemented, how far the policy targets are achieved, what the result of the policy is, how it affects who, and the reason if the

policy has failed are evaluated (Dye, 1987). How the policy process for children dragged into crime is implemented is explained below

4.1. Phase of bringing into the agenda

The Convention on the Rights of the Child, which was signed by the United Nations General Assembly on 20 November 1989, was signed by Turkey on 14 October 1990 and entered into force on 27 January 1995. After the Convention was signed by Turkey and entered into force, amendments were made to the domestic legislation in accordance with the articles of the Convention.

In accordance with the related provisions of the Convention, even if Turkey has become liable to make the related regulations and arrange its domestic law in accordance with the convention, its responsibilities regarding this matter have been postponed due to political and economic reasons for a long period. On the other hand, in 1999 Helsinki Summit, the entire process has gathered speed with the help of the harmonization programs for the acceptance of Turkey to the EU as a member.

To state, although the problem of children dragged into crime has been an important problem in Turkey, as in all countries, the pressure to develop policies on the issue has been created by the EU itself through the EU Progress Reports. As a matter of fact, the EU attracted attention to this problem with a short statement like "the conditions in the institutions for juvenile delinquents should be prioritized" in the 2000 Progress Report and charged Turkey with some tasks within the framework of the EU harmonization process somehow.

In the 2007 Progress Report, it was stated that no remarkable progress was made in physical conditions of the detention rooms where children are retained and the quality of protection and maintenance of children by personnel; in accordance with the Child Protection Law adopted in 2005, it was stated that it was mandatory to make Juvenile Courts more equipped and to increase their number to help them overcome the problems. In the 2008 and the following Progress Reports, it was pointed out that the number of juvenile courts and personnel in these courts was inadequate, an increase was observed in the number of arrested children, physical and service conditions of detention centers were required to be enhanced, particularly in 2009 Progress Report, it was highlighted that children were kept in the same prisons with adults because of the limited capacity of the juvenile prisons, additionally in 2011 Progress Report, it was determined that in the provinces with no juvenile prisons, children were judged in the same courts with adults, in many provinces, suitable facilities to be used in case of children imprisonment before judgment or to help them be kept isolated from adults or access to the necessary psychological support. In 2012, 2013, 2015, and 2016 Progress Reports, in addition to these aforementioned matters, abuse and ill-treatment towards children in Adana Pozantı Prison were addressed. The 2018 Country Report pointed out that the number of arrested children increased, and the quality of legal assistance and rehabilitation activities for children in prisons was inadequate.

Izmir MP Ahmet Ersin and CHP Şanlıurfa MP Mehmet Vedat Melik submitted a parliamentary question (URL 3) on "children who have been dragged into crime being housed in dormitories affiliated to the Social Services Child Protection Agency without being rehabilitated" and Nationalist Movement Party (MHP) Kahramanmaraş MP Mesur Dedeoğlu submitted a parliamentary question (URL 4) on "rehabilitation of children dragged into crime" on 07.02.2013. Other parliamentary questions on the subject are shown in Table 2 below.

Table 2: Some Written Parliamentary Questions Issued by Parliament Members

Issuer of the Parliamentary Question	Addressee of the Parliamentary Question	Number of the Parliamentary Question	Receiving date of the Parliamentary Question	Current Status of the Parliamentary Question	Brief Description of the Parliamentary Question
Ömer Fethi Gürer (CHP)	Fuat Oktay	7/1477	12.07.2019	It was published in the incoming papers as it was not replied in the due date.	On the number of arrested and imprisoned trade unionists, children staying with their mothers and children dragged into crime
Metin Nurullah Sazak (MHP)	Zehra Zümrüt Selçuk	7/20109	16.10.2019	It was published in the incoming papers as it was not replied in the due date.	On imprisoned children under the age of 18 and social integration of children dragged into crime
Ömer Fethi Gürer (CHP)	Fuat Oktay	7/14854	12.07.2019	It was published in the incoming papers as it was not replied in the due date.	On children dragged into crime

Source: It was created by the authors using the URL 5: <https://tbmm.gov.tr/Denetim/Yazili-Soru-Onergeleri-Sonuc> website.

As it can be seen, parliament members put a great effort to bring the subject to the agenda. These works conducted in written parliamentary questions were supported with the motions for a parliamentary inquiry. In the following table, the parliamentary questions that have been issued on implementing a parliamentary inquiry for children dragged into crime in recent years are listed.

Table 3: Some Written Parliamentary Questions Issued by Parliament Members

Issuer of the Parliamentary Question	Serial number of the Parliamentary Question	Receiving date of the Parliamentary Question	Current Status of the Parliamentary Question	Brief Description of the Parliamentary Question
Turan Aydoğan (CHP) and 21 parliament members	10/2388	17.01.2020	On the agenda	On the examination and issue of a parliamentary inquiry for investigating the problem of children dragged into crime throughout and proposing solutions to the problem.
Feridun Bahşi (İYİ Party) and 20 parliament members	10/2115	14.11.2019	On the agenda	On the issue of an elaborated parliamentary inquiry for all challenges of children dragged into crime.
Esin Kara (MHP) and 20 parliament members	10/2094	11.11.2019	On the agenda	On the issue of an elaborated parliamentary inquiry for all challenges of children dragged into crime.

Source: It was created by the authors using the site URL 6: <https://tbmm.gov.tr/denetim/meclis-arastirma-onergeleri>.

Bar associations have as remarkable contributions as parliament members in bringing the issue to the agenda and keeping it on the agenda. For example, the Union of Turkish Bar Associations addressed the ill-treatment towards the children in penal institutions in its Union of Turkish Bar Associations Centre for Human Rights 2015-2016 Report on Prisons.

The presidency of Izmir Bar Association executed an inquiry and drafted a report on ill-treatment towards children in the Juvenile and Youth Penal Institutions, arbitrary attitudes, and behaviors of the institution delayed sending of prisoners to hospital, complaints on the challenges with the access to social and instructional activities following the notifications of children's defenders and the news on the media in 2013.

Recent statistics seem to cause the subject to be kept on the agenda for a while. The number of children who were accepted as children at those ages when they entered a penal institution (12-17 age group) among the children registered as sentenced prisoners in penal institutions increased by 1.9% compared to the previous year and reached 2 thousand 95 while the number of children who committed a crime at an early age became 14 thousand 502 with an increase of 22.8% compared to the previous year (Turkish Statistical Institute, 2019). However, as can be seen in the table below, although there has been a relative decrease in the number of children entering penitentiary institutions within a year from 2020, it is seen that there is a slight increase in 2021.

Table 4: Age Distribution of The Convicts Entering The Penitentiary Institution During The Year On The Date Of Entry 2016-2021

Yaş grubu - Age group	2016		2017		2018		2019		2020		2021	
	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)
Toplam-Total	161 512	100,0	187 665	100,0	215 025	100,0	220 529	100,0	202 373	100,0	270 001	100,0
12-14	42	0,0	80	0,0	53	0,0	44	0,0	36	0,0	38	0,0
15-17	1 016	0,6	1 661	0,9	1 518	0,7	1 121	0,5	913	0,5	961	0,4
18-24	20 600	12,8	27 805	14,8	29 005	13,5	26 450	12,0	22 804	11,3	28 642	10,6
25-34	53 331	33,0	64 324	34,3	73 564	34,2	74 431	33,8	68 157	33,7	91 378	33,8
35-44	47 902	29,7	52 505	28,0	61 301	28,5	63 891	29,0	58 965	29,1	79 714	29,5
45-54	26 562	16,4	28 494	15,2	33 891	15,8	36 680	16,6	33 522	16,6	44 509	16,5
55-64	9 707	6,0	10 226	5,4	12 562	5,8	14 245	6,5	14 130	7,0	19 211	7,1
65+	2 346	1,5	2 564	1,4	3 128	1,5	3 662	1,7	3 840	1,9	5 545	2,1
Bilinmeyen - Unknown	6	0,0	6	0,0	3	0,0	5	0,0	6	0,0	3	0,0

Source: Ministry of Justice Penal Institution Statistics 2021

As can be seen, although there has been a decline in the number of children dragged into crime in the justice system in the last two years, there has been a rapid increase in general. This escalation has also been the subject of reports by opposition parties. With the Report on Children Dragged to Crime, prepared by Istanbul Gamze Akkuş İlgezdi on behalf of the CHP, which states "According to the data of the Turkish Statistical Institute's Forensic Statistics, between 2017 and 2021 ..., 1,311 children per day and 55 children per hour became either perpetrators or victims of crimes", the opposition has shown an insistent attitude in keeping the problem on the agenda.

As seen that a swift increase in the number of children dragged into crime has been observed in the legal system. Such an escalation remains an important factor in the currentness of the problem of children dragged into crime.

4.2. Formulation Process

As the EU brings the problem to the agenda and defines the same, it also determines the formulations for the solution of the related problem, for example, in the 2008 Progress Report, the expression "Provisional release system should be improved to support those children and their families and to prevent the repetition of the crime." has been stated. In the 2011 EU Progress Report; the expression "Imprisonment should be the last punishment to resort for children and it should cover the shortest period possible. Efforts should be given to reduce the number of arrested and imprisoned children".

Domestic parliament members have contributed to the solution of the problem with their proposed formulations. Within this context, many legislative motions have been proposed for children within the legal system by parliament members from various parties in the Grand National Assembly of Turkey. Some of these are shown in Table 5 below.

Table 5: Some Legislative Motions Given by Parliament Members

First Sign of the Motion	Acceptance date of the motion by the presidency	Brief Description of the Motion
Turan Aydoğan (CHP)	11.12.2019	The motion is aimed at issuing an arrest warrant for the children under the age of 18.
Mustafa Sezgin Tanrikulu (CHP)	02.07.2018	With the motion, it is anticipated that the placement of arrested and imprisoned children in the allocated sections of penal institutions where arrested and imprisoned adults are kept shall be terminated in case of the absence of a specific penal institution for arrested and imprisoned children.
Mustafa Sezgin Tanrikulu (CHP)	02.07.2018	Establishing training centers is proposed instead of closing down juvenile prisons and detention facilities.
Murat Bakan (CHP)	20.02.2019	With the motion, it is proposed that joining decisions must not be given regarding the cases in juvenile courts.
Veli Ağbaba (CHP)	05.11.2018	With the motion, it is aimed to implement free visitation on open days in juvenile prisons.
Meral Daniş Beştaş (HDP)	09.08.2018	With the motion, it is aimed to rearrange the actions that require imprisonment of children under the age of 18.

Source: Created by the authors using the website URL 7: <https://tbmm.gov.tr/denetim/meclis-arastirma-onergeleri>.

Proposed solutions for the subject matter have often been stated by bar associations to keep the subject on the agenda. In a press statement by Istanbul Bar Association to condemn the incidences in Pozantı Juvenile Prison it said "even if there is no abuse case, it should a last solution to arrest and imprison children. If they are imprisoned and deprived of freedom, then children should be kept in children-specific institutions apart from adults. Additionally, the personnel in institutions should be provided with training on children's rights" (Press Statement of 12.03.2012).

The Pozantı incidents have also mobilized many civil society organizations and some trade unions working in the field of human rights and children's rights. On 12 February 2014, the "Initiative for the Closure of Juvenile Prisons", which includes eighteen non-governmental organizations including the Human Rights Association, the Human Rights Foundation of Turkey, the Association of Contemporary

Lawyers, the Agenda Children's Association, the Association for Solidarity with Youth Deprived of Liberty, the Freedom Foundation for Children in Turkey and the Association for the Prevention of Child Abuse and Neglect, called for the socialization of children through alternative measures instead of juvenile prisons, stating that juvenile prisons could not prevent children from being dragged into crime and therefore the objectives of the juvenile criminal justice system could not be achieved. (URL 8)

In response to these efforts, the National Action Plan on the Rights of the Child covering the period 2013-2017 was developed and this plan included targets for the strategy of "improving the juvenile justice system" for children dragged into crime.

Table 6: 2013-2017 National Action Plan for Children's Rights

Goals	Activities
Development and effective implementation of a separate juvenile law.	7.1.1. A separate juvenile law will be developed, and juvenile law will be included in the curriculum of law schools.
	7.1.2. All national legislation is reviewed to ensure that it is in the best interests of the child.
	7.1.5. Methods that divert the kid away from the penal system (diversion measures) shall be utilized successfully in the juvenile justice system. Administrative and legal regulations will be enacted to make practices that will push the child out of the justice system more effective, such as reconciliation in accordance with international literature, compensation for damage, conditional release, social work, mediated rehabilitation, participation in therapy groups, placement with foster families, and practices such as postponing the announcement of the verdict more effective.
7.2. Preventing traumatization in the legal system for children who have been led to crime or who are victims of crime.	7.2.1. An increase in the number of juvenile courts, prosecutors, and high criminal courts will be implemented.
	7.2.1. All juvenile court needs in terms of number, resources, and personnel shall be satisfied, and required steps will be done to shorten case time and minimize juvenile detention duration.

After 2000, various parties established objectives for juvenile delinquency in their electoral statements.

According to the Nationalist Movement Party (MHP) electoral manifestations for the 2011 and 2015 general elections, "Children who commit crimes and are prone to crime will be reintegrated into society by training them, if any, cooperating with their families, providing them with a profession, and protecting and rehabilitating those who do not have a family."

In the Good Party (İYİ Party) 2018 electoral manifestations, it was stated that "We will eliminate youth detention centers. Instead, we will establish rehabilitation clinics. During the rehabilitation process, we will ensure

that our youngsters obtain mandatory skill development as well as basic and vocational training." Similar goals to the İYİ Party were expressed more vaguely in the Justice and Development Party's (AKP) 2015 and 2018 electoral proclamations, with statements like "We will ensure that children who are victims of crime or dragged to crime are reintegrated into society as quickly as possible by switching to a specialized rehabilitation system for our children." The Republican People's Party's (CHP) 2015 and 2018 Election Declarations stated, "We will seek not to punish the children who have been involved in crime, but to educate and reintegrate them into society," while the Peoples' Democratic Party's (HDP) 2015 and 2018 Election Declarations stated, "We will guarantee that the juvenile jails are closed. *Child assistance and education facilities will be established for delinquent children,*" implying that all parties agree that delinquent children should be reintegrated into society via education and improvement rather than punishment.

However, of the parties mentioned above, the problem of juvenile delinquents has only been addressed by the İYİ Party Program. "Individualized rehabilitation programs will be designed for juvenile delinquents and victims of crime, based on age, gender, victimization, or delinquency type, and service providers will be specialized," according to the İYİ Party Program. *The program established a more thorough road map on the matter, saying, "For youngsters whose rehabilitation process has been finished in lighter offenses other than terrorism, murder, and so on, the rehabilitation process will be prolonged."*

The issue of juvenile delinquency is also addressed in the eighth and eleventh Development Plans. The issue of juvenile delinquency is also addressed in the eighth and eleventh Development Plans. While the 8th Development Plan establishes a scenario and requirements, the 11th Development Plan establishes more specific goals for the problem. The issue was noted in the 8th Development Plan as follows: "The issue of children in confrontation with the law remains essential. There is a need to establish policies to prevent juveniles from being pushed into crime, to establish a Juvenile Police Department, to build an adequate number of juvenile detention centers and correctional facilities, to employ qualified juvenile personnel within the bodies of juvenile detention centers, correctional facilities, Police and Gendarmerie, and to increase the number of juvenile courts by establishing the structure stipulated by Law No. 2253, and to create programs for reintegrating children into society."

As will be detailed later, this timidity and hesitancy regarding what needed to be done were reflected in the implementation phase, and the essential procedure could not be completed quickly enough. In fact, although the shortcomings indicated above and articulated as needed were never specified until the 11th Development Plan and no deadlines were set for their eradication, these shortfalls were continually highlighted in EU Progress Reports and essential steps were advised. The aims addressing the problem are considerably more explicit and detailed in the 11th Development Plan, which spans the years 2019-2023.

- The juvenile justice system will be structured to integrate risk monitoring in conjunction with preventative, restorative, and developmental approaches.
- The implementation of child-specific measures envisioned in the Child Protection Law, as well as the creation of systems for monitoring injunction judgments, shall be assured.
- The juvenile justice system will be restructured using a restorative justice approach, reconciliation procedures tailored to children will be developed, a model for deferring the opening of a public case for juvenile delinquents will be developed, and first-degree trial and legal remedy investigations will be prioritized.
- Alternative ways of execution tailored to children will be developed.

- Child-specific protection measures in the judicial process will be enhanced, child-friendly interview processes will be encouraged, and the number of judicial meeting rooms in courthouses will be raised.
- Institutional capacity will be enhanced to protect children from being exposed to criminality.

It is obvious from these objectives that the political authority has a clear target for how to address the problem; it is now clear what to do and what measures to take. However, only time will tell how these goals will be implemented in practice, what priorities and timelines will be set, and whether these goals will remain on paper.

4.3. Enactment Phase

The Child Protection Law No. 5395 and dated 3.7.2005 came into force within the context of the conditions that must be satisfied in the European Union membership process, after the Juvenile Courts Law No. 2253 and dated 7.11.1979 was first dissolved. It was determined under this act to create juvenile courts in each city center. However, following the publication of Law No. 5532 Amending the Anti-Terror Law in the Official Gazette on June 29, 2006, it became permissible for youngsters aged fifteen to eighteen to be prosecuted as adults. In fact, this modification dramatically increased the number of prosecutions brought against minors in this age bracket under Turkish Penal Code Articles 220 and 314.

Consequently, the Law on the Amendment of Some Laws with the Anti-Terror Law No. 6008, which was published in the Official Gazette on July 22, 2010, was approved. This Law stipulates those juveniles accused of terrorist offenses would be prosecuted in juvenile courts. In principle, the Anti-Terrorism Law states that certain aggravating conditions should not be applied to children. Finally, for terrorist offenses, the Law empowers juvenile courts to postpone the judgment, convert the jail term to another discipline, or suspend the conviction (EU 2010 Progress Report).

The New Turkish Penal Code has resulted in yet another reform in the Juvenile Justice System. The Turkish Penal Code No. 5237, which was ratified on September 26, 2004, and published in the Official Gazette on October 12, 2004, became effective. It has implemented laws that contain more beneficial protections for minors, according to the defunct Turkish Penal Code No. 765. First, everyone under the age of eighteen on the day of the offense was deemed a juvenile under the Turkish Penal Code, and as a result, public lawsuits brought against children began to be heard in juvenile courts and juvenile high criminal courts, which are courts dedicated to minors. Consequently, the practice of prosecuting juveniles between the ages of 15 and 18 in adult courts, which was in place before 2005, has ceased. The revised Penal Code raises the age of criminal liability for youngsters from eleven to twelve. Aside from the ones mentioned above, the Turkish Penal Code has included new rules in favor of minors. Short-term freedom-binding sentences must be transformed into one of the measures relating to work or education in a publicly valuable job (Second and Third Progress Report Turkey, Prepared in accordance with Article 44 of the UN Convention on the Rights of the Child).

Following the adoption of the new Turkish Penal Code, Child Protection Law No. 5395 was passed on July 3, 2005, and went into effect on July 15, 2005, after being published in the Official Gazette. For the first time, a legal framework was formed with this law to defend the rights and happiness of children who have special needs, are under judicial investigation or have been convicted of any crime. This law demands the creation of juvenile courts in all provinces. Although the enactment of this Law was a great step, it did not completely satisfy international standards in the field of juvenile legislation, since its provisions for delinquent minors (12 to 18 years of age) remain within the ambit of regular penal law (EU 2005 Progress Report).

4.4 Implementation Phase

The "Establishment, Duties, and Working Regulations of General Security Directorate, Child Division/Administration" entered into force after being published in the Official Gazette dated 13.04.2001 and numbered 24372, with the goal of improving the Security Service's services to children, based on the legislation in force, particularly the United Nations Convention on the Rights of the Child. With this regulation, Child Divisions were formed in all provinces across the country, as well as Administration for Children in the districts (Second and Third Progress Report Turkey in the Report Prepared pursuant to Article 44 of the UN Convention on the Rights of the Child).

The name "youth detention center" was changed to "children's education home" in compliance with Law No. 5275 on the Execution of Penalties and Security Measures, which was published in the Official Gazette on December 29, 2004. These are facilities where "the punishments meted out to young prisoners are carried out with the goal of educating the convicts, gaining a career, and reintegrating them into society" (Law on the Execution of Sentences and Security Measures, art. 15).

As of the end of 2017, there were 108 juvenile courts and 18 juvenile heavy criminal courts (Presidential Annual Program, 2019), as well as four children's education centers with capacities ranging from 100 to 250 persons (Our Children's Education House Institutions and Features).

In addition, as of 2022, the pilot implementation of the Juvenile Justice Center was launched to ensure that the physical conditions of juvenile courts are made suitable for the purpose of the juvenile justice system and that all judicial procedures for children are carried out in a single center in a child-friendly manner. The number of directorates of judicial support and victim services established to support child-friendly interview procedures in the judicial process increased to 161. The number of forensic interview rooms used to take the statements and declarations of victims, witnesses and children dragged into crime, victims of sexual crimes and domestic violence crimes, and other victims whose statements and declarations need to be taken in special environments or whose face-to-face meeting with the perpetrator is considered to be inconvenient increased to 152 (Presidency Annual Program, 2023).

The Human Rights and Equality Institution of Turkey (TİHEK) was formed by Law No. 6332 in 2012. The Turkish Human Rights and Equality Institution Law, issued in the Official Gazette on 20 April 2016 and numbered 29690, renamed this institution the "Human Rights and Equality Institution of Turkey." "The institution has essential duties, such as formally examining, investigating, deciding, and following up on the consequences of human rights violations; examining, investigating, and deciding on the applications of persons deprived of their liberty or taken under protection within the scope of the national preventive mechanism and following up on the results; making regular informed or unannounced visits to places where people deprived of their liberty or taken under protection are held and forwarding the reports regarding these visits to the relevant institutions and organizations (Law No. 6701, Art. 9). The Human Rights and Equality Institution of Turkey evaluated the findings, observations, and complaints regarding the prison conditions of juvenile detainees and convicts in İzmir Juvenile and Youth Prison in accordance with national and international norms in the İzmir Juvenile and Youth Prison Report, which was published in September 2018 (Human Rights and Equality Institution of Turkey 2018). Aside from that, no information was discovered on the inspection of juvenile detention centers.

The Ombudsman Institution (KDK) was founded in 2012 by Law No. 6328. The institution's role has been determined to examine, research, and provide recommendations to the administration in terms of compliance with the law and equity, within the framework of justice based on human rights, in response to a complaint against the administration's functioning. (art. 5) While the powers and processes

associated with the Authority are excluded from the Institution's area of responsibility, concerns such as the operation of the prisons and the management of the conditions inside are not deemed beyond the Institution's jurisdiction. Authorities from the institution paid visits to the İzmir Child and Youth Closed Penitentiary Institution in 2016, 2017, and 2018.

During the implementation phase, some important non-governmental organizations also assumed important roles through their activities. The Project for the Improvement of the Juvenile Justice System in Turkey was carried out between 1999 and 2004 by the Foundation for the Re-Freedom of Children (TCYOV) in Turkey, UN Children's Fund (UNICEF), the Ministry of Justice, the Ministry of Interior General Directorate of Social Services and the Union of Turkish Bar Associations. The project aimed to improve the juvenile justice system in Turkey in order to effectively protect the rights of children who are in conflict with the law, who are "dragged into crime and enter the juvenile justice system", who are abused and/or who witness abuse, and to ensure their reintegration into society. At the end of the project, the Child Protection Law was amended and the Law on Probation was enacted (URL 8) Another project carried out by the Foundation for the Re-Freedom of Children is the Disadvantaged Sector Life School Project. The project, carried out with the support of the World Bank, aims to rehabilitate and reintegrate children involved in crime due to poverty (URL9)

The activities of UNICEF at the international level regarding children dragged into crime are also important. UNICEF's activities on the subject are as follows;

- Strengthen child-friendly and child-sensitive legal procedures for child victims, witnesses and accused children facing the justice system,
- Support the Ministry of Justice in establishing child-friendly forensic interview rooms to protect children in contact with the law from secondary victimization,
- Build the capacity of law enforcement and judicial authorities to better serve and protect children in justice systems,
- To carry out advocacy activities to increase the quality and scope of application of alternative measures to detention and imprisonment, in particular probation, and to ensure that measures for deprivation of liberty are applied as a last resort and for the shortest possible period of time,
- To strengthen child-friendly and child-sensitive legal procedures for child victims, witnesses and accused children who face the justice system (URL 10)

In line with these objectives, in 2021, UNICEF, in collaboration with the Ministry of Justice, UNICEF and the International Children's Center, published the Report on Child Friendly Courthouses in Turkey. The report sets out some basic principles on child-sensitive spaces within the judicial system, provides guidelines on the physical and managerial structures of child-friendly courthouses, and discusses how these spaces can be managed in a more child-friendly manner, based on their role in ensuring a non-discriminatory, understandable and participatory judicial process. (URL 11)

4.5. Evaluation Phase

The advancement of ties with the EU in recent years has necessitated the amendment of laws, particularly those pertaining to the prosecution of juveniles. The Turkish Penal Code (TPC), as well as the Criminal Procedure Code and the Execution Law, were all updated in this context. During this process, Law No. 2253 on the Establishment, Duties, and Trial Proceedings of Child Courts, which governs judicial procedures involving children, was abolished, and Child Protection Law No. 5395, which attempts to

comply with the new TPC and Criminal Procedure Code, took effect. However, if the child commits a crime in the company of an adult and the general court decides to combine the cases, the child's trial in the general court (Child Protection Law Art. 17) overshadows this beneficial progress. Apart from that, the law provides few alternatives to punishment, particularly for minors above the age of 15. Aside from that, in certain prisons, children are detained alongside adults. Worst of all, as mentioned in EU progress reports and reported in the press, minors are subjected to a variety of abuses in these state-run jails. The fact that Turkey's Human Rights and Equality Institution, which was founded in 2012 and performs investigations on the issue, has yet to publish a report that concretely indicates this condition weakens the control over such incidents. It is not feasible to obtain information from the Ombudsman Institution that there is full research on juvenile delinquents and the institutions where their sentences are implemented, but it has been noticed that studies in this sector are typically at the level of "representation."

Regarding justice for children, following the amendment made in the Law on Fight Against Terrorism, Criminal Procedure Code, and other legal regulations in June 2010, in case children resist law-enforcement officers or commit a propaganda crime in demonstrations in favor of terrorist groups, it has been proposed that these children will not be penalized by terror crimes or the crime of being a member of a terrorist organization. The related law also propounds that the "aggravating circumstances" within the Law on Fight Against Terrorism will not be applicable to children and children will only be judged in juvenile courts or juvenile heavy criminal courts. (2011 the EU Progress Report). Such a disruption remains. EU 2022 Turkey Report Concerns remain that children continue to be detained and arrested on charges of being members of terrorist organizations, often for prolonged periods and in some cases in institutions not dedicated to children. The number of juvenile courts remains insufficient. There is an urgent need to improve non-custodial measures for children. Children convicted of crimes have limited access to legal aid.

In addition, the 2013-2017 National Action Plan on the Rights of the Child expired and no new action plan was prepared until 2023. Thus, like all other areas of children's rights, a situation of "lack of planning" has prevailed in the field of children dragged into crime during this period. Such a deficiency was addressed as a warning in the 2018 EU Turkey Report. Similarly, in the 2019 EU Turkey Report, the inadequacy of the quality and quantity of juvenile courts was restated. With the expression "the quality of the legal assistance for children and rehabilitation facilities in prisons is a source of concern", the processes implemented within the legal system are implied to be inefficient again (The 2019 EU Turkey Report). In this sense, increasing the number of juvenile courts and juvenile penal institutions has great importance for the implementation of rehabilitation activities for children and their protection in judgment and execution processes.

Thanks to legal regulations made, provisions that favor the best interest of children more than the previous legal regulations related to children within the legal system have been provided. In such positive progress, especially the EU accession process had a greater contribution. However, most of the drawbacks have yet to be eliminated. This is clearly understood from the deficiencies and goals determined in basic political documents. Accordingly, the determined goals are a repetition of the previous ones. Although objectives such as the development of protective mechanisms against juvenile delinquency and the implementation of child-specific alternative forms of execution have been expressed in many policy documents, they have not been reflected in practice. It is easily understood from the statistics given in the tables below (Table 7 and Table 8) that the problems have not been solved sufficiently.

Table 7: Number of Decisions on Children Dragged to Crime in Criminal Courts by Decision Type, TURKEY, 2014-2021

Yıllar	Türüne Göre Karar Sayısı ve Oranları								Toplam
	Mahkûmiyet (*)	%	Beraat	%	Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması	%	Diğer Kararlar (**)	%	
2014	104 124	31,2	55 164	16,5	71 379	21,4	102 701	30,8	333 368
2015	105 677	33,0	53 776	16,8	63 792	19,9	96 982	30,3	320 227
2016	87 335	34,6	44 123	17,5	45 608	18,1	75 277	29,8	252 343
2017	75 237	34,8	33 591	15,5	32 756	15,1	74 744	34,6	216 328
2018	83 840	37,0	36 458	16,1	36 097	15,9	70 074	30,9	226 469
2019	77 807	34,6	35 357	15,7	39 470	17,6	71 972	32,0	224 606
2020	52 505	32,4	24 321	15,0	29 592	18,3	55 694	34,4	162 112
2021	78 790	35,1	35 641	15,9	41 028	18,3	68 841	30,7	224 300

Source: Ministry of Justice, General Directorate of Judicial Records and Statistics Judicial Statistics 2021

As can be seen in the Table 7 above, although the number of convictions given for children dragged into crime between 2014-2021 has decreased due to the decrease in the number of children dragged into crime over the years, it has increased proportionally within the decisions given for these children. The Table 8 below shows the situation of the conviction decisions according to their qualifications. According to the Table 8 below, it is seen that imprisonment has been imposed with a significant increase in proportion over the years. There is a slower increase in the imposition of security measures. These tables show that alternative execution systems are not sufficiently adopted in the judicial system.

Table 8: Qualifications of Conviction Decisions on Children Dragged to Crime in Criminal Courts Number of According to, TURKEY, 2014-2021

Yıllar	Niteliklerine Göre Mahkûmiyet Karar Sayısı ve Oranları (**)										
	Hapis Cezası	%	Adli ve İdari Para Cezası	%	Hapis Cezası Ertelenen	%	Güvenlik Tedbiri	%	Diğer Mahkûmiyet	%	Toplam
2014	26 745	25,7	49 060	47,1	7 779	7,5	2 477	2,4	18 063	17,3	104 124
2015	30 996	29,3	50 175	47,5	9 323	8,8	2 768	2,6	12 415	11,7	105 677
2016	27 057	31,0	39 594	45,3	7 470	8,6	2 122	2,4	11 092	12,7	87 335
2017	24 374	32,4	30 416	40,4	7 138	9,5	1 694	2,3	11 615	15,4	75 237
2018	28 309	33,8	33 268	39,7	7 876	9,4	1 708	2,0	12 679	15,1	83 840
2019	29 078	37,4	30 529	39,2	8 200	10,5	2 294	2,9	7 706	9,9	77 807
2020	20 236	38,5	19 365	36,9	5 926	11,3	1 521	2,9	5 457	10,4	52 505
2021	32 131	40,8	28 574	36,3	9 030	11,5	2 369	3,0	6 686	8,5	78 790

Source: Ministry of Justice, General Directorate of Judicial Records and Statistics Judicial Statistics 2021

On the other hand, the studies have revealed that the protective and supporting injunctions made in juvenile courts or other courts regarding the children dragged into crime or victim of crime are not soundly practiced (For example, Erükçü&Akbaş,2012; ÇAÇAV, 2015; Kumcu &Kaya, 2012). In this case, the problem should be more intensively addressed. Here the efforts of parliament members mean more. In the present research, the status of non-governmental organizations and benches are investigated in detail. However, it is believed that these structures are as important as parliaments in keeping this problem on the agenda and even improving these proposed solutions.

5. Conclusion and Evaluation

From the past to the present, many legal regulations and improvement efforts have been made regarding children in the justice system. However, these studies have not sufficiently taken into account that the child is a whole with the environment in which he/she lives and that the factors and environment that push the child to commit these acts are as important as the acts of the child and the consequences of the acts.

Therefore, the facts dragging children into crime should be examined; and more effective legal regulations for the rehabilitation and social inclusion of children should be arranged rather than penalizing them.

Since a person under 18 years of age cannot be said to have completed his/her physical and mental development, it is not possible for him/her to fully comprehend the legal meaning and consequences of the act he/she commits. Therefore, it does not seem possible to agree with the idea of the law that envisages the arrest of children as a consequence of the acts they commit. The main thing is not to punish

the child, but to rehabilitate and reintegrate the child into society. For this reason, it is a more accepted view that the existing provisions should be reorganized in a way that will ensure the implementation of special security measures for children and that the best interests of the child should be taken into consideration more. In addition, it is necessary to ensure that the conditions in which children are currently in penal institutions are good and that their fundamental rights are protected. Ombudsman Institutions and the Human Rights and Equality Institution of Turkey can play an important role in this regard by increasing their work in this direction.

According to the Law on the Ombudsman Institution, although the Institution cannot act ex officio, the review process can be initiated by following the complaint procedures, which are quite easy. As of Article 7 of the Regulation on the Procedures and Principles Regarding the Implementation of the Law on the Ombudsman Institution No: 28601 of 28.03.2013 in case a complaint is made for human rights, fundamental rights, and freedoms; women's rights, children's rights, and general affairs related to the public, the third natural or legal persons are also entitled to make a complaint without seeking any infringement of interests. In this sense, notably non-governmental organizations have a greater role in bringing the Institution into action.

In addition, further research on this subject is needed in Turkey. It has been determined that there is a limited number of studies conducted on what kinds of progress policymakers and non-governmental organizations have made and might make in the solution of the given problem. In the present study, it has been proposed that further research for eliminating this deficiency is required.

References

- Act on Amendments in Law on Fight Against Terrorism: Date of Adoption: 29.06.2006 Issue of the Official Gazette. 5532.
- Akdoğan, A. (2011). *Public Administration And Public Policies In Turkey*. Filiz Kartal (Ed.) (76-86). Ankara:TODAİE (Public Administration Institute for Turkey and the Middle East).
- AKP Election Manifesto (2018). [Onlinesource], [https:// www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/milletvekili-adaylari-listesi](https://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/milletvekili-adaylari-listesi), [Accessdate: 30.09.2019].
- AKP Election Manifesto for 1st of November 2015 General Elections: *Turkey's Roadmap with Peace and Stability*. Ankara, 2015 [Onlinesource], <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/1-kasim-secimbeyannamesi-rgb-rev-06-10-15.pdf>, [Access date: 30.09.2019].
- Alacakaptan, U.(1970) *Elements Of Crime*. AÜHF (Ankara University Faculty of Law) Publications, No:263, Ankara
- Anderson, J. (2006). *Public Policy-making*. Praeger, New York.
- Bayırbağ, M. (2013). A Framework Proposal for Public Policy Analysis. *The Theory and Practice of Public Policy*, M. Yıldız, M. Zahid Sobacı (Ed.). Ankara: 1st Edition, Adres Publishing.)
- Birkland, T. (2011). *An Introduction To The Policy Process: Theories, Concepts, And Models Of Public Policy Making*, (Third Edition), Armonk, New York and London: M. E. Sharpe.
- CHP Election Manifesto (2018). [Online source]. <http://secim2018.chp.org.tr/files/CHPSecimBildirgesi-2018-icerik.pdf>, [Access date: 30.09.2019].
- CHP Election Manifesto November 2015: First Turkey. Ankara, 2015. <https://www.chp.org.tr/Public/0/Folder//52608.pdf>

- CHP Report on Children Dragged to Crime, <https://chp.org.tr/yayin/suca-suruklenen-cocuklar-raporu/Open>[Accessdate: 30.059.2022].
- Child Protection Law, Law No:5395, Date of Adoption:03.07.2005.
- ÇAÇAV (Lawyers Network for Children Rights) (2015) Report on the Determination of Problems in Juvenile Justice System. [Online source],<http://cacav.net/wp-content/uploads/2015/04/%C3%87ocuk-Adalet-Sistemi-Sorun-Tespit-Raporu.pdf>, [Accessdate: 30.09.2019].
- Demir, F. (2018). *Introduction To Public Policy*. Ankara: Gazi Publishing.)
- Dunn, W. (2004). *Public Policy Analysis: An Introduction, Uppersaddlerier*, NJ.ABD: Pearson, Third Edt.
- Dye, T.. (1987). *Understanding Public Policy*.NJ:PrenticeHall, EnglewoodCliffs, 6th. Edit.
- Eleventh Development Plan of the Republic of Turkey (2019-2023) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf[Accessdate: 27.09.2019].
- Eighteenth Development Plan of the Republic of Turkey (2001-2005) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf[Accessdate: 328.09.2019].
- Eren, V. (2012). *Public Policy, Introduction to Political Science* (Ö. Kutlu (Ed.). Lisans Publishing, Istanbul)
- Erukçü, G.; Akbaş, E. (2012). "A Critical View On Juvenile Court Practices In Turkey", *Journal of Humanities and Social Sciences*, 135-153.
- European Commission (2003), 2003 Regular Progress Report for Turkey,http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- European Commission (2004), 2004 Regular Progress Report for Turkey,http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- European Commission (2005), 2005 Regular Progress Report for Turkey,http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- European Commission (2006), 2006 Regular Progress Report for Turkey,http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- European Commission (2007), 2007 Regular Progress Report for Turkey,http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- European Commission (2008), 2008 Regular Progress Report for Turkey,http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- European Commission (2009), 2009 Regular Progress Report for Turkey,http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].

- European Commission (2010), 2010 Regular Progress Report for Turkey, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- European Commission (2011), 2011 Regular Progress Report for Turkey, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- European Commission (2012), 2012 Regular Progress Report for Turkey, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- European Commission (2013), 2013 Regular Progress Report for Turkey, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- European Commission (2014), 2014 Regular Progress Report for Turkey, http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- European Commission (2015), 2015 Regular Progress Report for Turkey, http://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015_turkiye_raporu.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- European Commission (2016), 2016 Regular Progress Report for Turkey, https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf, [Access date: 30.09.2019].
- European Commission (2018), 2018 Report for Turkey, https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf, [Access date: 30.09.2019].
- European Commission (2019), 2019 Report for Turkey, https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_turkiye_raporu-tr.pdf, [Access date: 30.09.2019].
- European Commission (2022), 2022 Report for Turkey, https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2022_turkiye_report_tr_27.11.2022_22.05.pdf [Access date: 30.03.2022].
- General Directorate of Security Children's Branch Directorate / Bureau Chief's Establishment, Duties and Working Regulation" Date of Publication: 13.04.2001 Official Gazette No. 24372
- Gülüm, Z.;Cohen, Z., Demircan Y. (2017). "Relationships Between Children Dragged into Crime and Place of Residence, Place of Crime, and Type of Crime: A Case from Istanbul Courthouse 2nd Juvenile Court", *Forensic Medicine Bulletin*, 2017, 155-162.
- HDP Election Manifesto (2018) [Online source]. https://drive.google.com/file/d/1WAN9IPaGd0IUh_3TmYdcl0fZsvcNn6Vl/view, [Accessdate: 30.09.2019].
- HDP Election Manifesto (2015) [Online source]. www.hdp.org.tr/.../HDP%20Seçim%20Bildirgesi%%20Metin.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].)

- Istanbul Bar Association Press Release 12.03.2012. [Online source]. <https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=6748&Desc=Bas%C4%B1n-A%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1>, [Accessdate: 30.09.2019].
- Kapti, A. (2011). Classical Approach Model In Public Policy Process, *Public Policy Process: Theoretical Perspectives*. A. Kapti (Editor). Seçkin Publishing, 15-43.
- Kumcu, D.; Kaya Ö. (2012). An Outlook On Children Involved In Criminal Procedures From The Perspective Of Their Rights (Research Report). *Management of the Justice System in Turkey*, İHOP (Human Rights Joint Platform).
- Lasswell, H. D. (1956). *The Decision Process: Seven Categories Of Functional Analysis*, University of Maryland Press, Maryland
- Law on the Execution of Penalties and Security Measures, Law No: 5275 Date of Adoption: 13/12/2004 Date of Issue in the Official Gazette: 29/12/2004 Issue: 25685.
- Law on the Establishment, Duties and Trial Procedures of Juvenile Courts, Law No: 2253, , Date of Adoption: 07.11.1979.
- Law on the Ombudsman Institution. Law No: 6328 Date of Adoption: 14/6/2012 Date of Publication in the Official Gazette: 29/6/2012 Issue: 28338.
- Law on Amendments in Law on Fight Against Terrorism: Date of Adoption: 22.07.2010 Issue of the Official Gazette. 6008.
- Law Amending the Anti-Terror Law: Date of Adoption: 29.06.2006 Official Gazette: 5532.
- MHP Election Manifesto (2018). [Online source]. https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/24haziran2018_secim_beyannamesi_tam_web.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- MHP 7th of June 2015 Election Manifesto: Social repairment and a peaceful future: Walk with us, Turkey. Ankara, 2015. [Online source]. https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhpweb/1kasim_secimleri/beyanname_1kasim2015.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- Ministry of Justice Directorate General for Prisons And Detention Houses <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/istatistik/istatistik-4.pdf> [Access date: 27.09.2019].
- Ministry of Justice, General Directorate of Judicial Records and Statistics Judicial Statistics 2021 <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/310520221416422021H%C4%B0ZMETE%C3%96ZELK%C4%B0TAP.pdf> [Access date: 30.03.2023].
- Ministry of Justice Penal Institution Statistics (2021) <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cte-istatistikleri-bulteni29092022032841>
- Our Education Centers for Children and Their Circumstances. Ministry of Justice Directorate General for Prisons And Detention Houses. [Online source]. http://www.cte.adalet.gov.tr/bilgidata/tip_cocuk_egitimevi.asp, [Accessdate: 30.09.2019].
- Regulation on the Procedures and Principles Regarding the Implementation of the Law on the Ombudsman Institution*. Date of Publication in the Official Gazette: 28.03.2013 Official Gazette Issue: 28601,

- [Onlinesource].<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130328m1-1.htm>, [Accessdate: 30.04.2019].
- Republic of Turkey Presidential Annual Program (2019).[Online source].http://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/2019_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf,[Access date: 30.09.2019].
- Republic of Turkey Presidential Annual Program (2023).[Online source].http://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/2019_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf,[Access date: 30.03.2023].) <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/11/2023-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi.pdf>
- Republic of Turkey Ministry of Family and Social Policies National Action Plan and Strategy Document onthe Rights of the Child (2013-2017).[Online source].<https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yayinlar/ulusal-cocuk-haklari-strateji-belgesi-ve-eylem-plani.pdf>,[Accessdate: 28.09.2019].
- Republic of Turkey the Law on the Ombudsman Institution2016 Annual Report. [Online source], <https://ombudsman.gov.tr/contents/files/kdk-2016-yili-faaliyet-raporu.pdf>, **[Accessdate: 15.09.2019].**
- Republic of Turkey the Law on the Ombudsman Institution2017 Annual Report. [Online source],<https://www.ombudsman.gov.tr/wp-content/uploads/2018/03/2017-y%C4%B1l%C4%B1-y%C4%B1l-faaliyet-raporu.pdf>, [Accessdate: 30.09.2019].
- Republic of Turkey the Law on the Ombudsman Institution2018 Annual Report. [Online source], <https://ombudsman.gov.tr/idare-faaliyet-raporlari/kdk-faaliyet-raporu-2018/mobile/index.html#p=6>,[Accessdate: 19.09.2019].)
- Report on İzmir Juvenile and Youth Closed Penal Institution. [Online source].http://www.izmirbarosu.org.tr/IzmirBaro/pdf/cocukhaklari/%C4%B0ZM%C4%B0R_%C3%87OCUK_ve_GEN%C3%87L%C4%B0K_KAPALI_CEZA_%C4%B0NFAZ_KURUMU_RAPO%20RESAS.pdf, [Accessdate: 30.09.2019].
- Sabatier, P. A. (2007). *TheTheories Of ThePolicyProcess*. Colorado:Boulder, WestviewPress.
- Sağlam, M.(2015). Investigation of the Effects of the Support Education Program on Children's Emotions and Thoughts, Unpublished Doctoral Thesis, Ankara University Institute of Health Sciences, Ankara.
- Second and Third Progress Reportsfor Turkey prepared in accordance with Article 44 of the UN Convention on the Rights of the Child.[Online source].http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/CocukHaklariGelisimRaporu_2-3_tr.pdf,[Access date: 30.09.2019].
- Turkish Bar Association (2017) 2015-2016 Prisons Report <http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/605.pdf>
- Turkish Language Association Dictionary (Crime), <https://sozluk.gov.tr/>[Accessdate: 30.09.2019].
- Turkish Penal Code, Law No: 5237, Date of Adoption: 26.09.2004.
- Turkish Human Rights and Equality Institution Law, Law No:6701 Date of Adoption: 6/4/2016Date of Publication in the Official Gazette:20/4/2016 Issue: 29690.)

Turkish Statistical Institute (2019). Bulletin Issue: 30597.)

Turkey Human Rights and Equality Institution İzmir Juvenile and Youth Closed Penal Institution Visit (Report No:2018/12).[. [Online source].https://www.tihk.gov.tr/upload/file_editor/2019/02/1551076875.pdf] [Access date: 30.09.2020].

Samadova, V. (2017). "Civil Actors Playing a Role in Public Policy", *Lakes Region Monthly Journal of Refereed Economy and Culture*, Issue: 51, June, 2017.

Schmallegger, F. (2003). *Criminal Justice Today*, (7th ed). Pearson Custom Publishing.

United Nations Convention on the Rights of the Child (November 20, 1989).[Onlinesource].<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/137-160.pdf>

Union of Turkish Bar Associations (2015-2016) Report for Prisons. [Online source].<http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/605.pdf>, [Accessdate: 30.09.2019].)

URL 1: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>[Accessdate: 30.09.2022].

URL2:http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/cocukadaletsistemininuygulanmasi.pdf [Accessdate: 30.09.2022].

URL 3: <https://www2.tbmm.gov.tr/d22/7/7-19816c.pdf>[Accessdate: 30.09.20122].

URL4:<https://www.tbmm.gov.tr/Milletvekili/UyeninSahibiOlduguYaziliSoruOnergeleri?ortakDonemId=f72877c2-f50a-037b-e050-007f01005610&Id=f72877c2-d900-037b-e050-007f01005610>

URL 5:<https://tbmm.gov.tr/Denetim/Yazili-Soru-Onergeleri-Sonu>

URL 6: <https://tbmm.gov.tr/denetim/meclis-arastirma-ongergeleri>

URL 7: <https://tbmm.gov.tr/denetim/meclis-arastirma-ongergeleri>.

URL 8: <https://www.ihd.org.tr/cocuk-cezaevleri-kapatilsin-girisimi/>[Accessdate: 30.07.2022].

URL 9: <http://www.tcyov.org/projeler/>[Accessdate: 23.09.2022].

URL 10: <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuklar-i%C3%A7in-adalet>[Accessdate: 30.05.2022].

URL11:<https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/t%C3%BCrki%C3%A7yede-%C3%A7ocuk-dostu-adli%C3%A7yeler>.[Accessdate: 27.09.2022].

Yaman, F. (2022) Non-Party to the Convention on the Rights of the Child: United States of America Journal of Social Politika Studies Volume: 22 Issue: 55 Date: April - June 2022 ISSN: 2148-9424, 377-398

Yavuzer, H. (2001)., *Child and Crime*, Remzi Kitabevi, 10th Edition. İstanbul

Yildiz M. and Mehmet Zahid Sobacı (2013). *Public Policy: Theory and Practice*, 1st Edition, Adres Publications, Ankara.

Yılmaz H. ;Biçer, Mustafa and H. (2009)"Evaluation of the Position of Parliament in the Public Policy Making and Planning Process within the Framework of the New Public Financial Management System", *Yasama Dergisi*, Issue 13, 2009, pp. 45-84.

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2023, 19(2)

Türk Aile Hukukunda Ailenin Korunması

Protection of the Family in Turkish Family Law

Fethi KILIÇ¹, Ümmügülüm KILIÇ²

Geliş Tarihi (Received): 31.03.2023 Kabul Tarihi (Accepted): 26.07.2023 Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Öz: İnsan neslinin devamı, mutlu, huzurlu ve başarılı insanların varlığı sevgi ateşi ile ısınan sadakat rüzgârları ile ferahlanan, birbirini her daim kucaklayan ailelerle mümkündür. Aile tüm hukuklarca kabul edilen toplumun temelidir. Devletler kendi geleceklerini garantilemek için ailenin önemini belirterek, aileyi koruyucu ve kollayıcı hükümler koymaktadır. Aile kavramı en geniş anlamıyla aynı soydan ortak kültürü olan sevgi ve dayanışmanın devam ettiği bireylerden oluşur. En dar anlamda ise evlenen eşlerden oluşan birlikteliği ifade eder ki, bu tutku ve coşkunun tavan yaptığı, heyecanın doruk noktada olduğu ümit dolu, her türlü olumsuzluğu birlikte yok edeceklerine inanan huzur ve güvenin çevreye yansıtıldığı bir birlikteliktir.

Bu birliktelik ve coşku ilk baştaki gibi kararlılıkta devam etmeli hedeflenen aileler, toplumlar, toplumlarla devletler, devletlerle tüm insanlık-tüm dünya mutlu ve huzurlu barış içinde olmalıdır. Beklenen bu olmakla beraber, bazen verilen sözler ve kararlaştırılan hedeflerde sapmalar olmakta var olan ailelerin ve yuvaların yıkılmaması, hataların telafisi için hukuk düzeni müdahale ederek problemleri çözmeye çalışıyor. Olur ya eşlerden biri verdiği söz ve üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmese; hukuk o eşe müeyyideler uygulamaktadır.

Çalışmamızın amacı: değişen toplum yapısı içerisinde aile birliğinin korunmasına yönelik ulusal mevzuat içinde yer alan ailenin devamı ve birliğini sağlayan ve dağılmayı önleyici düzenlemelerin değerlendirilmesidir. Bu kapsamda çalışmamızda, aile birliğini sağlayıcı yasal düzenlemeler ve literatürden yararlanarak değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Anayasa, Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Aile Birliği.

&

Abstract: The continuation of the human race, the existence of happy, peaceful and successful people is possible with families that are warmed by the fire of love, refreshed by the winds of loyalty, and embrace each other at all times. The family is the basis of society, which is accepted by all laws. States specify the importance of the family in order to guarantee their own future and put protective and protective provisions for the family. The concept of family, in its broadest sense, consists of individuals from the same lineage, whose common culture is love and solidarity. In the narrowest sense, it refers to the union of married spouses, which is a union where passion and enthusiasm are at its peak, full of hope, where the excitement is at its peak, and where peace and trust are reflected to the environment, believing that they will destroy all kinds of negativity together.

This unity and enthusiasm should continue as in the beginning, with the targeted families, societies, societies and states, states and all humanity - the whole world should be in happy and peaceful peace. Although this is expected, sometimes there are deviations in the promises made and the agreed targets, and the legal order tries to solve the problems by intervening in order not to destroy the existing families and homes and to make up for the mistakes. What if one of the spouses does not fulfill his promise and obligations; the law imposes sanctions on that spouse.

The aim of our study is to evaluate the regulations that ensure the continuation and unity of the family and prevent disintegration, which are included in the national legislation for the protection of family unity in the changing social structure. In this context, in our study, evaluations were made by making use of the legal regulations and literature that ensure family unity.

Keywords: Family, Constitution, Turkish Civil Code, Turkish Penal Code, Family Unity.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, e-posta: kilic_f2@ibu.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, e-posta: kilic_u1@ibu.edu.tr

Atıf/Cite as: Kılıç, F. & Kılıç, Ü. (2023). Türk Aile Hukukunda Ailenin Korunması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(2). 482-491.

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

1. Giriş

Aile toplumun temelidir. İnsanlığın varlığını devam ettirebilmesi ve sağlıklı bir ortamda insan doğasına uygun olarak yaşamının devamı ancak bir aile ortamında mümkündür (Gökçe, 1996: 155). Bu sebeple Anayasamızda; aile toplumun temeli sayılmış ve aileyi koruyucu hükümlere yer verilmiştir. (Anayasa m.41) Anayasada ailenin Türk toplumunun temeli olduğu ve eşler arasında eşitliğe dayandığı belirtilmekte olup; devletin ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması için gerekli tedbirleri alacağı ve gerekli teşkilatı kuracağı belirtilmiştir. Bu düzenleme toplumu düzenleyen diğer yasalara da sirayet etmiş ve sadece medeni kanunda düzenlemeler yapılmakla yetinilmeyip diğer yasalarla da aileyi koruyucu kollayıcı düzenlemeler hukuk sistemimizde yer almaktadır.

Çalışmamızın amacı: değişen toplum yapısı içerisinde aile birliğinin korunmasına yönelik ulusal mevzuat içinde yer alan ailenin devamı ve birliğini sağlayan ve dağılmayı önleyici düzenlemelerin değerlendirilmesidir. Bu kapsamda çalışmamızda, aile birliğini sağlayıcı yasal düzenlemeler ve literatürden yararlanarak değerlendirmeler yapıldı

Devletin varlık sebeplerinden olan nüfus, birlikte yaşama arzusunda olan insan topluluğu aileler ve ailelerin yetiştirdiği insanlardan oluşmaktadır. Devleti oluşturan kişilerin mutlu ve başarılı olmaları, içinde buldukları aile ortamının konumu ve durumuna göre değişmektedir. Mutlu, huzurlu, çalışkan, üretken ve gerektiğinde devleti için canını feda edecek insanların yetişmesi için devlet her türlü tedbiri almakta ve aileyi koruyup desteklemektedir.

Ailenin toplumun temelini sayılmasının nedeni; ailenin üstlenmiş olduğu insan türünün devamının sağlanması ve çocuğun toplumsallaştırılmasında yüklenmiş görev ve sorumluluklarıdır. Başlangıçta çocuğun dünyaya gelmesi, yaşama tutunması ve toplumsal değerlerle birlikte iyi bir vatandaş olması, içinde bulunduğu aile ortamı ile yakından ilgilidir.

Tarihi gelişim içinde aile kavramı farklı içeriklerde kullanılmış ve kullanılmaya devam etmektedir.

- Aile kavramı, en dar anlamda evlenen eşler (karı ve koca) den oluşan birlikteliği (Zevkliler vd, 2018: 203-204) ifade etmekte olup, bu dar kavram eşlere çocukların da eklenmesiyle biraz daha genişletilmiştir.
- Eşlerle, çocukların yanında eşlerin anne ve babaları ve bunların çocukları ve torunları ile biraz daha geniş anlamda kullanılmıştır.
- En geniş anlamda ise; aynı soydan gelen soy ve sıhrî hısımlarından oluşan daha kalabalık olan akrabalar topluluğunu belirtmek için aile kavramı kullanılmıştır.

Bu tür bir tanımlama aileyi başlangıçta bir çekirdekten çoğalmaya ve toplumu oluşturmaya giden insan topluluğunu en iyi anlamlandıran tanımlama olmaktadır. Aile bağları kopunca (bireyler yalnızlaşmakta ve yaşama sevinci yok olup kimliksiz, kişiliksiz birbirinden kopuk bireylere dönüşmektedir) korunmaya çalışılan aile birliği içerisindeki bireylerin haklarının korunması gerekmektedir. Çalışmamız aile dağıldıktan sonra bireylerin haklarını korumaktan ziyade, aileyi birlikte tutmaya yönelik, dağılmayı önleyici düzenlemeleri incelemektir.

Ailenin korunması ile ilgili her ne kadar uluslararası hukukta, anayasamızda ve diğer özel yasalarda "Kadına Şiddetin Önlenmesi vb." düzenlemeler mevcut ise de biz çalışmamızda Türk Medeni Kanunu ve

Türk Ceza Kanundaki ailenin korunması ile ilgili hükümler çerçevesinde inceleme ve değerlendirmelerde bulunduk.

2. Ailenin Özellikleri ve Görevleri

Önceki dönemlerde anne, baba, evlenmemiş ve evlenmiş çocuklar ile onların eşleri-gelinler ve torunlar, büyükbaba ve büyük anneler, amcalar, halalar, dayılarla teyzeler ve bunların çocukları ile torunları da aileden sayılıyor ve böylece ailece çok geniş kapsamlı olarak varlığını devam ettiriyordu. Böyle geniş kapsamlı bir ailede aile içi huzurun ve birlikteliğin sağlanması ve ailenin dışı karşı korunması da aile içi bir sorumluluk oluşturuyordu. Ayrıca önceki dönemlerde üretimde zamanımızdaki gibi iş bölümü olmadığı ve teknoloji de gelişmediği için; ailenin genişleyip büyümesi ile birlikte farklı ihtiyaçların ailesel olarak karşılanması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkıyordu. Dolayısıyla önceki dönemlerde aileler birlikte aynı amaç için bir arada yaşayıp el birliğiyle ihtiyaçlarını karşılaması ve varlığını devam ettirmesi gerekiyordu. Tabi ki bu geniş topluluğun başında aile reisi bulunmakta ve gerekli yönlendirmeleri yapmaktaydı.

Toplumsal yapının değişimi ve teknolojinin her alanda kullanılması ailenin yapısını ve yükümlülüklerini değiştirmiştir. Zamanla ailenin dışı karşı korunması görevini devlet üstlenmiş, gelişen teknoloji ve iş birliğiyle üretim ve tüketimde değişiklik oluşmuş; bireylere artık hazır şekilde ihtiyaçları bir ekonomik değer karşılığı sunulmuş olup bu da ailenin topluluktan bireyselliğe dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Hatta büyük kentlerde, evlenmemiş çocukların belli yaşa gelince aile çatısından ayrılarak ayrı yaşama yolunu seçtiklerine son yıllarda sıklıkla tanık olmaktadır (Akıntürk ve Karaman, 2022:5).

Aile öncelikle kişilerin ihtiyacı olan sevgi, saygı, yardımlaşma, dayanışma ve ihtiyaçların karşılanmasında kendiliğinden oluşan gönüllü bir oluşum görevi görmektedir. İnsanın yaşadığı evrende karşılaştığı; sosyal, ekonomik, teknolojik, eğitim açısından, sağlık açısından ve psikolojik olarak yardım ve destek ihtiyaçları koşulsuz, sınırsız ve karşılıksız olarak ailelerce karşılanmaktadır.

Ailenin içerdiği bu özellikler nedeniyle birden çok görevi de üstlendiğini görmekteyiz. Bu görevleri Ogburg'un görüşünün bazı değişikliklerle üzerinde uzlaşılan bir görüş olduğu ifade edilebilir. Bu görevler beş başlık etrafında toplanabilir (Gökçe, 1996: 156).

- İnsanlığın devamı için, insanlığın üremesini sağlama görevi.
- Kendisini oluşturan kişilerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için ekonomik görev.
- Aileyi oluşturan, aile üyelerini karşılayabilecekleri her türlü maddi ve manevi zarar ve tehditlere karşı kalkan görevini üstlenip koruma görevi.
- Aile üyelerinin ihtiyacı olan sevgi, hoşgörü, sevinç ve üzüntü hallerinde duyguları paylaşım moral destek verme görevi.
- Ailede devamı sağlayan çocukların ve üyelerin iyi bir insan olabilmeleri için onların gelişimi ve topluma faydalı olabilmeleri için eğitim verme görevi.

İçinde bulunduğumuz ve her daim değişen gelişen ve etkilenen toplumsal yapı ve toplumsal değerlerin etkileri ve şekillendirmesi sonucu aileler içinde buldukları değişen koşullara göre yeni yeni kendine özgü özellikleri edinmekle birlikte tüm toplumlar için gerekli olan ortak görevleri de üstlenmektedirler. Bu ortak görevleri sıralayacak olursak: Evrensel olma özelliği, üyelerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için üyelerinin daha iyi istenilene ulaşabilmesine yardımcı olabilmek için sorumluluk üstlenme, duygusal paylaşımlar, toplumun prototipi olma, üyelerin ve diğer bireylerin hedeflenen topluma ulaşabilmek için bazen ortaklaşa bazen ise tek taraflı kararlar alması ve kurallar koyması. Bu görevler evrende var olan her türlü ailede var olan ortak özelliklerdir.

Tüm bu ortak özelliklerin var olmasının yanında, yaşanan aynı zaman diliminde toplumdan topluma göre aile ilişkileri, ailedeki yönetim şekli ve liderlik-idarecilik durumları değişim göstermektedir. Bazen aynı toplum üyelerinin yaşamış oldukları ortamlar ve iş hayatındaki değişimler aile ilişkilerini de etkilemekte ve sonuçta olumlu ve olumsuz değişimlere sebebiyet vermektedir.

İçinde bulunduğumuz zaman diliminde oluşan savaşlar, zorunlu göçler, salgın hastalıklar ve ekonomik sorunlar aileyi de etkileyerek; öncelikle eşlerin birbirleriyle devamında ise aile bireyleri (çocuklar, anne ve baba), sosyal çevre ve devlet ile olan ilişkileri de değiştirmiştir. Bazen hedeflenen idealden uzaklaşmaktadır.

Toplumda var olan değer yargıları ile hukukun oluşturmak istediği toplum düzeninin ailenin üstlendiği görevleri ve beklenenlerin gerçekleşip gerçekleşmemesinin denetimi yine toplumdaki kurumlarca bazen doğrudan doğruya bazen de dolaylı olarak yapılmaktadır.

Ailenin varlığını devam ettirebilmesi ve toplumun temelini parçalanıp yok olmaması için kanun koyucu hem hukuki hem de cezai bir takım önlemler alarak, olası aksama ve duraksamaları başlangıçtan önlemek istemiştir. Hukuki tedbirlerle önlenemeyen olumsuzlukların daha da ileri gitmemesi aileyi tahrip etmemesi için cezai tedbirler getirilmiştir.

Toplumun temeli olan ailenin korunması ve kollanması gerçeği ve gerekliliği artık kabul gören bir durumdur. Aileler sağlıklı olursa toplum da sağlıklı olmakta, ailenin yetiştirdiği genç nesiller de sağlıklı ve toplumsal yaşama adapte olabilen kişiler olmaktadır. Böylece hukuk düzeni toplumsal düzeni sağlamak için rutin faaliyetlerde bulunacak ve olağanüstü çabalara ihtiyaç duymayacaktır. Ailenin sağlıklı bir temelle kurulmuş olması yeterli olmayıp, aileyi etkileyecek dışardan gelecek olan yıkıcı ve bölücü yıpratıcı etkileri zararsız hale getirmede; aile tek başına yeterli olmayabilir, işte tam bu anda hukuk düzeni devreye girip gerekli hukuki ve cezai önlemleri almalıdır.

Hukuk düzeninin almış olduğu tedbirlere rağmen aileyi olumsuz olarak etkileyecek sorunların başında; toplumda meydana gelen değişikliklerin oluşturduğu toplumsal dinamizm ve ailenin kendi içerisinde ortaya çıkan olumsuz gelişmeler gelmektedir. Bu olumsuz gelişmelerden en önemli olanı ve dikkat çeken; ailenin kendi içerisinde meydana gelen değişik sebeplerle aileyi oluşturan eşlerden birinin aileden kopmasıdır. Aile bireylerinden birinin aileden ayrılması durumunda ailede bir eksiklik meydana gelir ve aile üzerine yüklenen görevlerini gerçekleştiremez. Aileden ananın ya da babanın ayrılması ailenin biyolojik fonksiyonunu ortadan kaldırmayacağı gibi aile birliğinin temel özelliğini oluşturan karşılıklı dayanışma ve sevgi duygusunu da ortadan kaldırır (Gökçe, 1996: 158-159).

10 Aralık 1948'de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 16. Madde üçüncü fıkrada "Aile toplumun doğal ve temel birimidir. Toplum ve devlet tarafından korunur." hükmünü içermektedir. Anayasamızın 41. Maddesi: "Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulamasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı korur." hükmünü amir olarak bildirmektedir.

Olası yaşanabilecek olumsuzluklara karşı kanun koyucu tedbirleri almaktadır. Anayasanın amir hükmü ile Medeni Kanundan kaynaklanan yükümlülükleri incelemeyen önce aile hukukumuzun hakim olan ilkeleri inceleyelim.

3. Türk Aile Hukukunun Temel İlkeleri

Aile hukukumuzu incelediğimizde;

- Ferdiyetçilik ilkesi,
- Devamlılık ve birlik ilkesi,
- Ailenin ve çocukların korunması ilkesi,
- Eşitlik ilkesi,
- Devletin müdahale etme ilkesi,
- Düzenleme serbestisinin bulunmaması ilkesi'nin hakim olduğunu görmekteyiz

Aile hukukumuzda kadına ve erkeğe tam fiil ehliyetini tanınması, gerek aile içinde gerekse aile dışında yaşayan küçüklerin durumu, velayet hakkını kötüye kullanmanın sonuçları, çocukların hakları ve bu hakların kullanılması gibi düzenlemeler ferdiyetçilik ilkesinin sonucudur.

Ailenin kurulabilmesi için karşıt cinslerin resmi memur huzurunda ve tanıkların şahitliğiyle İradelerini açıklaması ile bu kurum alenileşmiş ve devamlılık kazanmıştır. Eşler istedikleri zaman evliliği sona erdiremeyeceklerdir. Ancak yargı kararı ile evlilik sona erecektir Bu da, ailenin devamlılık ve iki karşıt cinsten oluşan bir birlik olduğunun göstergesidir.

Kanun koyucu, evlilik birliğinin giderlerine katılma konusunda eşlerini güçleri oranında emekleri veya mal varlıkları ile katılmalarını belirtmiştir (TMKm 186/II). Bu düzenlemeyle ekonomik durumu zayıf olan taraf korunmaktadır. Nitekim sürekli veya muntazam bir geliri olmayan eş, evlilik birliğinin giderlerine mal varlığıyla katılmak zorunda olmayacak parasal katkı yerine emeğiyle katılabilecektir (Akın Türk vd., 2022: 10). Çocuklar da anne babaya karşı velayet haklarının kullanılmasında veya amaca aykırı kullanılmasında hakim gerekli önlemleri alabilmektedir.

Ailenin toplum içerisindeki önemi dolayısıyla devlet gerektiğinde müdahale edebilmekte ve korunmaya muhtaç olanları korumaktadır. Ailede oluşabilecek olumsuzlukların çözümü için ilgili kurum ve kuruluşlar gerekli tedbirler alabilmektedir. Bu da Ailenin ve çocukların korunması ilkesinin neticesidir.

Ailenin oluşumu ve devamı için kadın ve erkek arasında önceki yasanın erkek eşe tanıdığı ayrıcalıklar kaldırılmış ve Anayasamızın 10. madde gereği ailede eşitlik ilkesi yapılan yeni düzenlemelerle eşitlik ilkesi hayata geçirilmiştir. "Her kes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.(Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.) Kadınlar vır erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür,"(AY.10).

Aile hukuki ilişkileri kanunda düzenlendiği şekilde ibarettir. Diğer bir söylemle yasada ön görülmemiş düzenlenmemiş olan bir ilişkiyi veya kurumu eşlerin kendi aralarında yapacakları bir anlaşmayla kurmalarına veya düzenlemelerine imkan yoktur (Akıntürk ve Karaman, 2022: 11).

Bununla beraber kanunun sınırları dahilinde bir takım düzenlemeleri yapabilirler. Şöyle ki eşler arasındaki mal rejimi bakımından da sınırlı da olsa bir sözleşme özgürlüğünün bulunduğu söylenebilir (Serozan vd., 2019: 553).

Bu ilkeler ışığında eşlere getirilen yükümlülüklerle sağlıklı bir ailenin temellerinin atılması ve devamı sağlanmak istenmiştir.

Eşler eşitlik ilkesi gereği oturacakları konutu tek taraflı değil de birlikte seçeceklerdir. Yine eşler evin yönetilmesinde birbirine danışarak hareket etmelidir (Köseoğlu ve Kocağa, 2009: 638-640).

4. Hukuki Yükümlülükler

Aile hukukumuzda Medeni Kanun'un 185-201. Maddeleri arasında evliliğin genel hükümleri düzenlenmiştir. Evliliğin genel hükümleri ayrıma tabii olmaksızın bir bütün olarak aileyi oluşturan eşler için uyulması gereken ve devlet tarafından uygulanacak hükümleri içermektedir. Bu yükümlülükler eşlere herhangi bir seçme hakkı tanınmayıp, farklı bir düzenleme yapılamayan uyulması zorunlu olan emredici hükümlerdir (Zevkliler vd, 2019: 236).

Bu yükümlülükleri maddeler halinde belirtecek olursak;

- a) Birliğin mutluluğunu sağlama yükümlülüğü,
- b) Sadakat yükümlülüğü,
- c) Yardımlaşma ve dayanışma yükümlülüğü,
- d) Çocukların bakım-egitim ve gözetimine özen gösterme yükümlülüğü,
- e) Birlikte yaşama yükümlülüğü,
- f) Evlilik birliğinin giderlerine katıma yükümlülüğü,

4.1. Birliğin Mutluluğunu Sağlama Yükümlülüğü

Aileyi oluşturan eşlerden herhangi bir zorlama olmadan kendi istek ve arzuları ile evlilik birliğinin geçici belli bir süre için kararlaştıramamaları; kalıcı ve devamlılık oluşturan bir birlikteliği oluşturmaları beklenir. Oluşturulan ailenin devamlı-sürekli olabilmesi içinde; ailenin mutluluk, karşılıklı sevgi ve saygı temeline dayanması ve eşlerin ihtiyaçlarını karşılamaya gerekli olan bütün fedakarlıkları göstermeleri gerekir (Zevkliler vd, 2019: 249).

Eşler, ailenin mutluluğu için başlangıçta özellikle yeni evli çiftler karşılıklı sevgi saygı ve karşılaştıkları olumsuzlukları el ele verip hem maddi hem de moral yönünden birbirlerine destek olup problemlerin aşılması ve yaşanılan güne ve geleceğe mutlu başlamaları için gerekli özen ve fedakarlıkları göstermelidirler. Aile, çocuklar ve diğer aile bireyleri ile beraber yaşıyorsa, aile bireylerinin hepsinin sorunlarının çözüldüğü, mutsuz olmak için bahaneler aramadan hep beraber mutlu olmanın yollarını arayıp bulup gerçekleştirmelidirler.

Bu yükümlülüklerin ihlali, evlilik birliğinin arzu edildiği gibi yürümediğinin ve sarsılmalarının söz konusu olduğunun da göstergesidir (Erdem, 2019: 214).

4.2. Sadakat Yükümlülüğü

Evlilik birliğinin devamınca eşlerin birbirine yardımcı olması, devamlı bir birliktelik ve paylaşım içerisinde olup aile bireyine yakışır şekilde kendisinden beklenen özen ve yakınlık ile hayatı paylaşmaları gerekir. Eşlerin her biri; eşine bağlı, ailesine bağlı ve güven sağlayıcı olmalıdır. Eşler birbirilerine güvenmeli, var olanı paylaşımcı olmalı, birbirinden saklı-gizli ilişkiler içerisine girmeyip, dayanışma ve sadakat içerisinde olmalıdır.

Sadakat, sadece cinsel yaşamla ilgili davranış biçimi olmayıp; ailenin karşılaşacağı ve yaşadığı her an için geçerli olmalıdır. Gerekirse eşler moral yönden birbirlerine destek olurken edindiği bilgi ve tecrübeleri yer ve zamana göre açığa vurup vurmamada olması gerekeni sergilemelidirler. Gerektiğinde sır saklamalı, gerektiğinde aile bireylerinin zarar görmemesi için yapacağı harcamaları kontrol edip öncelik sırasına göre gerçekleştirmelidir. Olan uyuşmazlıkları ve farklı davranış biçimlerini vakur bir tavırla değerlendirip bazen beklenin ötesinde metanetli bir şekilde problemin çözümü için çaba sarf etmelidir. Aksine olumsuzlukları ve problemleri büyütüp çevreye aktarmak, genelde sadakat yükümlülüğüne aykırı olur.

Eşler ve aile bireyleri var olan ortamı germeden karşılıklı anlayış ve sevgi çemberi ile dayanışma içerisinde el ele verip bazen de tek başına çaba göstermelidirler.

Sadakat; hastalık, başarısızlık, isteksizlik ve sevgisizlik vb. durumları ortadan kaldıran sihirli bir söz bazen soğuk bir havayı-ortamı ısıtan tatlı bir sözcük, bazen de kopmak üzere olan zincirin halkasını birleştiren gizli ve gizemli bir güce sahiptir. Aksi davranış var olan, huzurlu ve başarılı bir aileyi yakıp yok edecek ateş görevini görür; yuvaları yıkar ve aileyi paramparça eder.

Sadakat yükümlülüğü; eşlerin karşılıklı olarak ortak yaşamı ve ortak yaşamı ilgilendiren konularda açık davranmalarını problemlerin üzerini örtmeden ortak çözüm yolu bulmalarını gerektirir. Bu anlamda olmak üzere, yalan söyleme alışkanlığı, diğer eş karşısında güven sarsıcı bir eylem niteliğini taşıy ve ortak yaşamı çökmez hale getirir (Kılıçoğlu, 2019: 164) .

4.3. Yardım ve Dayanışma Yükümlülüğü

Aile bireyleri aile birliğini kurarken her bakımdan birlik ilkesini gözetmelidirler. Bu sebeple “ üzüntü ve sevinçte birlik”, “iyi günde ve kötü günde birlik” anlayışını düstur edinmelidirler (Zevkliler, 2019: 250).

Birbirlerine karşı dayanışma içinde olmak ve üçüncü kişilerle aralarındaki sorunlarda daima eşlerinden yana ve onların yanında bulunmak karı kocanın ödevlerindedir (TMK. 185/III).

Eşler, birbirlerinin, çocuklarının ve diğer aile bireyleri ile yakınlarının olası problemlerini çözme, var olan somut duruma göre birbirlerine yardım etme, birlikte hareket edip her daim dayanışma durumu içerisinde olmalıdırlar. Aile bireyleri her zaman diğer aile bireylerinin yanında olduğunu ve olacağını yaşanan olaylardan hissetmelidir. Acılar paylaşınca azalır, etkisizleşir; sevinçler ve başarılar paylaşıldıkça çoğalıp artarak tüm bireylere huzur ve güven verir. Bu sebeple aile bireyleri iyi günde ve iyi olmayan durumlarda daima birbirleriyle yardım ve dayanışma içinde bulunmalıdır.

4.4. Çocukların Bakım ve Gözetimine Özen Gösterme Yükümlülüğü

Çocuklar öncelikle eşlerin birer ortak parçasıdır, ayrıca çocukluk insan neslinin devamı için varlığı zorunlu olan bakıma ve sevgiye çok ihtiyacın olduğu bir gelişim ve olgunlaşma sürecidir. Bu süreçte ana, baba, diğer aile bireyleri çocuklara bakmalı, onları gözetmeli ve özenle yaşama hazırlamalıdırlar. Çocuğun gelişim ve kişiliğinin oluşumunda ilk eğitim kurumu onun ailesidir. Eşler ve ailenin diğer bireyleri çocuğun bakım ve gözetimi için ortak çaba harcayıp özenli davranmalıdır. Bu, sadece ailede eşlerin ortak çocuklarını kapsamayıp, eşlerin ortak olmayan çocuklarını da kapsar. Anayasa ve Medeni Kanunumuzda çocukları koruyucu kollayıcı hükümler mevcuttur.

Ailelerin sağlıklı, huzurlu ve başarıları toplumlar, uluslar ve mutlu bir dünya için; çocukluktan başlayan sevgi ve özeni yaşamın her safhasında devam ettirmeleri gerekir.

Çocuklara bakma yükümlülüğü, onların yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının karşılanması, hasta olmaları halinde tedavi ve bakımlarının, eğitim ve öğretimleri için gerekli kitap araç ve gereçlerin sağlanması gibi yükümlülükleri kapsar (Akıntürk ve Karaman, 2022:114).

4.5. Birlikte Yaşama Yükümlülüğü

Evliliğin amacı, eşlerin yaşantılarını önceki gibi ayrı ayrı sürdürmek değildir. Eşler bir arada yaşamak amacıyla evlenmişlerdir. Birlikte yaşamak aynı konutu paylaşmayı gerektirir. Nitekim bu nedenle TMK m. 186’da eşlerin birlikte yaşayacakları konutu birlikte seçme hak ve yükümlülüğü getirmiştir (Kılıçoğlu, 2019: 162).

Bu birlikte yaşama yükümlülüğü bazen yasa gereği, bazen askerlik, geçici görev, sağlık, tutukluluk, gözaltı veya değişik amaçlı ziyaret gibi sebeplerle geçici olarak yerine getirilemeyebilir. Bu tür durumlar yükümlülüğün ihlali sayılmaz.

Birlikte yaşamakla yükümlülük (TMKm.183/III, 1-c) birlikte yaşama yükümlülüğü geçerli sebepler olmadıkça manevi anlamda ve cinsel anlamda birlikte olmalıdır. Fiilen eşlerin aynı evi paylaşmalarına rağmen birlikte yaşamı paylaşma yoksa ve de eşlerden biri konutu terk ederse boşanmaya neden olur (Akıntürk ve Karaman, 2022:637).

Eşler aile kavramı ve yasa gereği birlikte yaşama yükümlülüğü içerisindedirler. Bu yükümlülüğe aykırı olarak eşlerden biri ortak yaşanan konutu terk ederse bu bir boşanma ve evliliği sona erdiren sebeptir. Dolayısı ile eşler geçerli bir sebep olmaksızın ayrı yaşamamalı, birlikte yaşamalıdır.

4.6. Evlilik Birliğinin Giderlerine Katılma Yükümlülüğü

TMK m. 186/III hükmüne göre: Eşler evlilik birliğinin giderlerine birlikte katılacaklardır. Bu katılmanın ölçüsü güçleri oranında olacaktır. Yine giderlere katılma sadece mal varlığı ile değil emekle de olabilecektir (Özta, 2015: 169).

4721 Sayılı TMK ile kanun koyucu 741 Sayılı yasanın getirdiği bu husustaki tek başına kocanın yükümlüğünü ortadan kaldırmış ve eşlere - güçleri oranında evlilik birliğinin giderlerine katılma yükümlülüğünü getirmiştir.

Eşler evlilik birliğinin giderlerine katılmayı karşılıklı hoşgörü ve imkanlarına göre kararlaştırmalıdır. Eşler beceri, kabiliyet ve imkanlarına göre bu yükümlülüğü paylaşmazlar ise yani anlaşamazlarsa TMK Md. 169'a göre paylaşmanın nasıl olacağını hakim karar verir. Hakimin kararı bağlayıcıdır. Eşlerden biri, birliğin giderlerine katılma yükümlülüğünü yerine getirmez ise, hakim onun borçlularına, ödemeyi tamamen veya kısmen diğer eşe yapmalarını emredebilir(TMK. Md.198) (Değirmenci, 2018:98).

5. Yükümlülüklerin İhlalinde Cezai Sorumluluklar

Hukukumuzda: Aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmemesinde Türk Medeni Kanununda en ağır yaptırım boşanma kararının mahkemece verilmesi ile evlilik birliğinin sona ermesidir. Bu ağır sonucu önlemek için uluslararası hukuktan esinlenerek 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun (TCK) 233. maddesinde cezai bir düzenleme yapılmıştır.

5.1. Bakım, Eğitim ve Destek Olma yükümlülüğünü yerine getirmeme suçu

Düzenlemenin gerekçisini incelediğimizde, kanun koyucunun aile hukukundan doğan bakım, eğitim veya destek olma yükümlülüğünün yerine getirilmemesini suç olarak tanımladığını belirtirken; bu suçun oluşması için terk olgusunun gerçekleşmemesi gerektiğini, aksi taktirde TCK 97. Maddede düzenlenen terk suçunun oluşacağını belirtmiştir. Aynı sebeple aile hukukundan kaynaklanan bakım, eğitim veya destek olma yükümlülüğünün kapsamı belirlenirken; bu kapsamın TCK'da ayrıca düzenlenmediğini bu hususta TMK hükümlerinin göz önüne alınması gerektiğini bu suçun soruşturulması ve kovuşturulması şikayete tabii tutulduğu da yer almıştır (Erol, 2008). Kanun koyucunun bu maddeyle getirmiş olduğu yükümlülük maddi yükümlülükleri kapsamakla birlikte çocuğuna bakmayan beslenme ve eğitim faaliyetlerini gerçekleştirmeyen eğitim kurumlarına göndermeyen velileri de suçun faili kabul etmektedir.

Velayet hakkından yoksun olsa bile anne veya babanın suçun faili olması kabul edilmiştir. Çünkü velayetin alınmış olması, anne veya babanın çocuğa karşı yükümlülüklerini ortadan kaldırmamıştır. Anne veya babanın yükümlülükleri devam etmektedir.

5.2. Hamile Kadını Terk Suçu

TCK 233'de "Hamile olduğunu bildiği eşini veya sürekli birlikte yaşadığı ve kendisinden gebe kalmış bulunduğunu bildiği evli olmayan kadını çaresiz durumda terk eden kimseye 3 aydan 1 yıla kadar hapis cezası verir." hükmü ile bu suç oluşturmuştur. Maddenin gerekçesini incelediğimizde evli olup olmamasına bakılmaksızın kanun koyucunun, gebe olan eşini veya sürekli yaşadığı ve kendisinden gebe kalmış kadını çaresiz durumda terk edip yardım yapmayıp zor durumda bırakıp terk eden erkeği cezalandırmaktadır.

Kanun koyucunun bu düzenleme ile iki farklı konumda bulunan hamile kadınları korumaktadır. İster evli olduğu kadın olsun, isterse evli olmamakla birlikte beraber yaşadığı ve hamile bıraktığını bildiği kadını

çaresiz bırakını 3 ay ile 3 yıl arasında somut olayın durumuna göre hapis cezası ile cezalandırmaktadır. Bir kadını hamile bıraktığını bilip onu çaresiz durumda terk eden erkek cezalandırılmaktadır.

5.3. Maddi ve Manevi Özensizlik Sebebiyle Çocukların Ahlak, Güvenlik ve Sağlığını Ağır şekilde Tehlikeye Sokma Suçu

TCK 233/3 Maddesi “Velayet hakları kaldırılmış olsada, itiyadi, sarhoşluk, uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin kullanılması ya da onur kırıcı tavır ve hareketlerin sonucu maddi ve manevi özen noksanlığı nedeniyle çocuklarının ahlak, güvenlik ve sağlığını ağır şekilde tehlikeye sokan ana veya babaya 3 aydan 1 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırır.” hükmü ile özen yükümünü yerine getirmeyen anne veya babayı cezalandırmaktadır.

Çocuğun doğumuna sebep olan anne veya baba kendilerine verilen sorumlu oldukları maddi ve manevi özen yükümlülüğünü yerine getirmemeleri durumunda kanun koyucu suç işlediklerini kabul ederek “3 aydan 1 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacaklarını” hükme bağlamıştır. Kanunun gerekçesinde de belirtildiği gibi suçun konuluş amacı evlilik içinde veya evlilik dışında doğan çocukların korunmasıdır. Kanun koyucu korunmaya muhtaç olan çocukları korumak istemiştir. Aksine davranışı ise cezalandırmaktadır. Bu hükmü ile ailenin üstlenmiş olduğu yükümlülüklerin yerine getirilmemesinde yaptırım olarak hürriyeti bağlayıcı cezaların verilebileceği belirtilerek eşlerin, daha dikkatli ve özenli olması gerekliliği vurgulanmaktadır.

6. Sonuç

Aile gerek uluslararası sözleşmeler gerekse Anayasa’ya göre toplumun temelidir. Her ne kadar bir sözleşme ile ailenin kurulduğu kabul edilse de bu sözleşme nevi şahsına münhasır olup, sevgi, sadakat, özen yükümü ve biyolojik bağı olan çocukların gözetilmesi ve korunması ile ortak devamlı bir yaşamı gerektirir.

Eşlerin birtakım sebeplerle üstlenmiş oldukları yükümlülükleri yerine getirmemesi, geciktirmeleri veya yükümlülüklerin gereği gibi yerine getirilmemesi hem hukuki hem de cezai sonuçların gerçekleşmesi sonucunu doğurur. Yine de hedeflenen, aile birliğinin devamıdır. Getirilen hukuki ve cezai yaptırımlar aileyi korumak ve kollamak için oluşturulmuştur.

Gelişen ve değişen toplumsal ilişkiler sonucu yaşanan, yalnızlaşan ve bakıma muhtaç olan anne ve babaların da unutulmaması; nasıl ki çocuklarını özenle yetiştirdilerse yetişenlerin de kendilerini yetiştiren aile bireylerini özenle kollayıp korumaları hukuksal zorunluluklar dışında gönüllü ve ahlaki olarak yerine getirmeleri gerekir.

Var olan hukuki düzenlemelere uygun olarak eşlerin yükümlülüklerini yerine getirdiğinde aile birliğinin devamının sağlandığı, ancak değişen sosyal-kültürel ilişkiler çerçevesinde aileyi koruyucu ve kollayıcı tedbirlerin alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Dileğimiz hukuki ve cezai tedbirlere gerek kalmadan sevgi ve saygıya dayanan ailelerin varlığı ve devamı için karşılıklı anlayış ve iş birliği ile ailelerin varlıklarını devam ettirmeleridir.

Kaynaklar

Akıntürk T., Ateş Karaman D. (2022). *Aile Hukuku*, 24. Basım, İstanbul: Beta Yayınevi.

Erdem, M. (2019). *Aile Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Erol, H. (2008). *Türk Ceza Kanunu: Gerekçeli ve Açıklamalı*, Ankara: Yayın Matbaacılık.

Gökçe, B. (1996). *Türkiye'nin Toplumsal Tapısı ve Toplumsal Konular*, Ankara: Savaş Yayınevi.

- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi. https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf (Erişim Tarihi: 15.02.2023)
- Kılıçoğlu, A. M. (2019). *Aile Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi,
- Köseoğlu, B. ve Kocaağa K. (2016). *Aile Hukuku ve Uygulaması*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği, Yayın No: 163.
- Serozan R., Başoğlu, B. ve Kapancı, B. (2016). Aile Hukukunun Özellikleri İlkeleri ve Gelişimi, *İKÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15 (2), s. 531-560.
- Şen Değirmenci, H. (2018). *Medeni Hukuk*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- TC 1982 Anayasası. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> (Erişim Tarihi: 18.03.2023)
- TCK. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf>, (Erişim Tarihi: 8.04.2023).
- TMK. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>, (Erişim Tarihi: 8.04.2023).
- Öztan, B. (2015). *Aile Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Zevkliler, A., Havutçu A., Ertuş Ş. ve Gürpınar, D. (2018) *Yeni Medeni Kanuna göre Medeni Hukuk Temel Bilgiler*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2023, 19(2)

Yerel Yönetim Spor Çalışanlarının Mobbing Algı Düzeylerinin Çatışma Yönetimi Stratejilerine Etkisi

Impact Of Mobbing Perception Levels Of Local Government Sports Employees on Conflict Management Strategies

Mesut ÇOLAKOĞLU¹, Hanifi ÜZÜM²

Geliş Tarihi (Received): 10.04.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 25.07.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Öz: Bu araştırma, yerel yönetimlerde çalışan personelin mobbing algı düzeyleri ile çatışma yönetimi stratejilerini belirlemek ve mobbing ile çatışma yönetimi stratejileri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışma nicel araştırma modellerinden biri olan genel tarama yaklaşımı ve ilişkisel tarama modeli ile yapılmıştır. Araştırmanın çalışma evrenini Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'nda görev yapan 1075 personel oluşturmaktadır. Örneklem grubu ise; seçkisiz olmayan amaçsal örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi ile seçilen 105 kadın, 156 erkek toplam 261 personelden oluşmuştur. Çalışmada veri toplama aracı olarak; "Olumsuz Davranışlar Ölçeği" ve "Çatışma Yönetimi Stratejileri Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde parametrik hipotez testlerinden Pearson Korelasyon, T-testi, ANOVA ve Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. Sonuç olarak; Personel tarafından algılanan mobbing düzeylerinin "orta düzeyin altında" olduğu, Çatışma yönetimi stratejilerinde personelin en çok "bütünleştirme" stratejisini, en az "kaçınma" stratejisini tercih ettiği tespit edilmiştir. Personellerin yaş kriterleri ve yöneticilerinden aldıkları sosyal destek ile mobbing arasında negatif yönde düşük düzeyde ilişki olduğu, arkadaşlarından aldığı sosyal destek ve yaş kriterleri ile çatışma yönetimi stratejileri arasında ise pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Mobbingin, çatışma yönetimi stratejilerini olumsuz ve anlamlı olarak yordadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mobbing, Çatışma, Çatışma Yönetimi Stratejileri, Yerel Yönetimler

&

Abstract: This research was conducted to determine the mobbing perception levels and conflict management strategies of the personnel working in local governments and to determine the relationship between mobbing and conflict management strategies. The study was conducted with the general survey approach and relational survey model, which is one of the quantitative research models. The study population of the research consists of 1075 personnel working in Kocaeli Metropolitan Municipality Youth and Sports Services Department. The sample group is; It consisted of a total of 261 personnel, 105 women and 156 men, selected by the criterion sampling method, which is one of the non-random purposeful sampling methods. As a data collection tool in the study; "Adverse Behaviors Scale" and "Conflict Management Strategies Scale" were used. Pearson Correlation, T-test, ANOVA and Multiple Linear Regression Analysis, which are parametric hypothesis tests, were used in the analysis of the data. As a result, mobbing levels perceived by the personnel were "below the medium level", Conflict In the management strategies, it was determined that the personnel preferred the "integrating" strategy the most and the "avoidance" strategy the least. It has been determined that there is a low negative relationship between the age criteria of the personnel and the social support they receive from their managers and mobbing, and a low level positive relationship between the social support they receive from their friends and age criteria and conflict management strategies. It was determined that mobbing predicted conflict management strategies negatively and significantly.

Keywords: Mobbing, Conflict, Conflict Management Strategies, Local Administrations

¹ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı (mstcolakoglu94@gmail.com), Orcid: 0000-0002-8280-0372

² Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı (uzum_h@ibu.edu.tr), Orcid: 0000-0002-0555-266X, (Sorumlu Yazar)

³ Bu çalışma 06/01/2023 tarihinde Mesut Çolakoğlu tarafından Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Spor Yöneticiliği Anabilim Dalında sunulan Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Atıf/Cite as: Çolakoğlu, M. & Üzüm, H. (2023). Yerel Yönetim Spor Çalışanlarının Mobbing Algı Düzeylerinin Çatışma Yönetimi Stratejilerine Etkisi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(2). 492-511.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

1. Giriş

Çalışma hayatı, bireyin iş yerinde kurduğu sosyal ilişkiler ağı ile kendini var etmeye çalıştığı önemli bir süreçtir. Dolayısı ile bu sosyal ilişkilerin sağlıklı olup olmaması bireyi psikolojik ya da fizyolojik olarak etkilemektedir. İş yoğunluğu, kaynak sıkıntısı, artan bireysel ve toplumsal rekabet ortamı, çalışanların kendini kanıtlama çabası, performans yönetimi, beklentilerin üst seviyelerde oluşu gibi durumlar bireylerin özel hayatlarındaki sorunlar ile bir araya geldiğinde bireysel ve kurumsal anlamda bazı olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Yaşanan bu olumsuzluklar hem bireysel hem de kurumsal anlamda verimliliğe direkt olarak etki eden unsurlardandır ve kontrol altına alınması gerekmektedir.

İş ortamında etik kurallara uymayan davranış biçimleri ile işgörenlerin motivasyonunu düşürmek ve sabrını zorlamak, işgörenler üzerinde planlı bir baskı uygulamak amacıyla mobbing yöntemi uygulanmaktadır (Erdoğan, 2009). Mobbing, kişiye yönelik, yaş, ırk, cinsiyet, inanç gibi kişisel özelliklere yönelik olmaktan daha çok taciz, rahatsızlık vermek ve kurumdaki sıradan bir personele yönelik sistematik olarak duygusal yönden zarar verici davranışlardır. Leymann (1999) “mobbing”in bir veya birkaç kişi tarafından diğer kişi veya kişilere, sistematik biçimde düşmanca ve ahlak dışı uygulamalarla ortaya çıkan psikolojik terör olduğunu vurgulamaktadır. Çalışma hayatında kamu yada özel sektörde de görülebilen mobbing, günümüzde tüm sektörlerde karşılaşılabilen bir durumdur. Dolayısıyla herkes mobbinge uğrama konusunda risk taşımaktadır (Bozbel ve Palaz, 2007). Sosyal yaşantının içerisinde tüm olumsuz durumların sonucunda ortaya çıkan, örgütte iş barışını bozan, iş ortamının sağlığını olumsuz yönde etkileyen kurumsal sorun olan mobbing, mağduru iş yerinden uzaklaştırmaya sürükleyen bir sosyal sorundur (Akgün, 2021).

Mobbing her iş ortamında görülen bir olumsuz durum olmakla birlikte, özellikle kamuya hizmetin üretildiği ve insanlar ile ilişkilerin yoğun yaşandığı kamu kurumlarında mobbinge daha fazla maruz kalınmaktadır (Özen, 2007). Yapılan araştırmalarda en fazla mobbinge maruz kalan iş ortamı sırasıyla eğitim, yerel idareler, sanayi ve sağlık kuruluşları olduğu görülmüştür. Bu kuruluşlarda personeller arasında yaşanan ihtiyaç ve algı farklılıkları, mobbing ortamının oluşmasına kolaylık sağlamaktadır (Hubert ve Van Veldhoven, 2001).

Kamu hizmetinin üretildiği bir organda yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimler il, ilçe ve köy halkının yerel ve ortak ihtiyaçlarının karşılayan, karar organları yerel halk tarafından seçilen kamu tüzel kişiliğine sahip kuruluşlardır. Mobbing ve çatışmanın insanlar üzerinde olduğu gibi kamu hizmetinde bulunan yerel yönetim idarelerini de kapsayacak şekilde yıkıcı etkileri vardır. Bireyler kişisel farklılıklarının sonucu olarak iş ortamında ast-üst ilişkilerinde genellikle taraflı davranmayı seçtiklerinde zıtlaşmalar, kutuplaşmalar, çatışmalar kaçınılmaz olmaktadır. Farklı sebeplerden ötürü ortaya çıkan anlaşmazlık ve uyumsuzluk çatışma olarak nitelendirilmektedir. Bu durum kimi zaman; bireyler arası veya kurumlar arasında kimi zamanda bireyin kendisi ile çatışma yaşamasıyla olabilmektedir. Bu karmaşıklık içerisinde yerel yönetimlerde de çeşitli mobbing uygulamaları ve çatışmalar yaşanabilmektedir (Zapf ve Einarsen, 2005).

Yerel yönetimlerde çalışan personellerin hizmetlerini doğru, tarafsız ve etkili bir şekilde yerine getirmeleri esastır. Daha iyi bir kamu hizmeti sağlanarak hizmet alanların yaşam kalitesinin artırılması önem arz etmektedir. Yerel yönetimlerde meydana gelen mobbing uygulamaları ve çatışmaların

yöneticiler tarafından gözetim altına alınmalıdır. Mobbing uygulamaları ve çatışma durumları kurum içinde istenmeyen ortamların oluşmasına sebep olduğunda kurum çalışanları çatışma yönetimi stratejilerinden uygun olanları seçerek çözüm yolu aramalıdır. Şimdiye kadar mobbing üzerine yapılan araştırmaların çoğu stres, kişilik, örgütsel bağlılık, iş doyumu, iş barışı perspektifini vurgularken, çatışma araştırması perspektifinden mobbing üzerine nispeten az literatür bulunmaktadır (Demir, 2019; Mızrak, 2019; Usta, 2021) Bu noktadan hareketle yapılan bu araştırma, yerel yönetimlerde (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi) çalışan personellerin sosyo demografik özellikler çerçevesinde algıladıkları mobbing düzeylerini, tercih ettikleri çatışma yönetim stratejilerini belirlemek ve mobbing düzeylerinin çatışma yönetimi stratejilerine etkisini incelemek amacı ile yapılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Mobbing

Mobbing, anlam olarak İngilizce'de "örgütsel baskı" anlamına gelen "to mob" dan türemiştir. ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) mobbing kavramını "onur kırıcı eylemler aracılığı ile bir işçiye veya bir grup işçiye zarar vermeyi amaçlayan saldırgan davranışlar" olarak tanımlamıştır (Chappell ve Di Martino, 2006). Mobbing bir veya birden fazla çalışanın uzun bir zaman diliminde işyerinde etik olmayan davranışlarla tekrar tekrar hedef alındığı bir durumu ifade eder (Baillien, Escartin, Gross ve Zapf, 2017). İşyerinde mobbing, yeni ortaya çıkan bir olgudur; "Bir bireyin, kişi veya kişilerce neredeyse tüm iş günleri boyunca ve aylarca saldırıya uğradığı, kişiyi potansiyel olarak neredeyse çaresiz bir konuma getiren bir sosyal etkileşimi ifade eder. Bu bağlamda araştırmalar, psikolojik nitelikteki istenmeyen davranışların alınmasının sadece mobbing mağduru için değil, bir bütün olarak örgüt için de ciddi olumsuz sonuçları olduğunu göstermiştir (Leymann, 1996).

2.1.1. Mobbingin Nedenleri ve Etkileri

İş yaşamında kimse mobbinge uğramak istemez. Mobbinge uğradığı için sonucunda elde edilebilecek bir kazanç yoktur. Mobbingin getirdiği tek şey fiziksel ya da psikolojik olarak incinmedir. İnsanlar mobbinge uğramayı isteyerek işe gitmezler. Makul insanlar, iş ortamının iniş ve çıkışları olduğunu bilen, iyi zamanlardan ve daha zor zamanlardan payına düşeni almasını bekleyendir (Duffy ve Sperry, 2014).

Mobbing'e neden olan faktörlerin neler olabileceğini inceleyen Leymann (aktaran Einersen, 1999) 1993'de mağdurlar ile yaptığı görüşmeler neticesinde, örgütlerde mobbing'e sebep olan dört özellik olarak; iş ortamındaki görevlerin belirsiz olmasını, iş yeri amirinin yetersizliğini, mağdurun sosyal açıdan yetersizliği ve kurumdaki ahlaki değerlerin düşük olmasını dile getirmiştir. Mobbing uygulamalarına sebep olan özellikler arasında iş görenlerin algıladığı örgüt özellikleri, stresli ortam, işleri yetiştirememe korkusu ve iş ortamındaki belirsizlikleri söyleyebiliriz. Çalışanların mobbing uygulamalarına maruz kalmalarında, sosyal yeteneklerde eksikliği, iş performansındaki düşüşü, iş ortamındaki titizliği ve ilişkilerdeki saldırganlığı gibi özelliklere sahip olduğu görülmektedir (Zapf, 1999). Mobbinge zemin hazırlayan diğer önemli faktörler arasında; işyeri rol çatışmalarında artışların olması, sağlıklı bilgi akışı veya bilgi akışının olmaması, işin aşırı kontrol edilmesi veya hiç kontrol edilmemesi, işyerinin reorganizasyonu (yeniden yapılanmaya gitmesi), yönetimin aşırı otoriter veya vurdumduymaz olması, örgüt içi çatışmaların yoğunluğu ve derecesidir (Matthiesen, 2006; akt. Akgün, 2021).

Mobbinge neden olan tüm bu nedenler örgütlerde psikolojik olarak "Sağlıksız iş ortamı, uyuşmazlıklar motivasyon düşüklüğü, stresli ortamda verimsiz ürün çıktısı" gibi sonuçlar doğurmaktadır. Örgütleri ekonomik olarak ise "Raporların artması, erken emekli olma durumlarında tazminat yükü, sigorta maliyetleri, uzman teknik personelin kaybı, yeni personel yetiştirme masrafları, yasal işlemlerde harcanan masrafların artması gibi" konularda etkilemektedir (Çobanoğlu, 2005).

2.1.2. Mobbinge Karşı Alınacak Önlemler

Bireyler, kendilerine mobbing uygulandığını hissettikleri zaman, mobbinge karşı koyabilmek adına izleyebileceği bir yol haritası geliştirmelidir. Mobbing sorunu ile baş edebilmek için öncelikle yaşadığı

sorununun ne olduğunu kavraması gerekmektedir (Davenport vd., 2003). Nitekim ancak sorun tanımlandıktan sonra, mobbinge karşı nasıl mücadele edileceği sürecine girilebilir. Mobbing ile mücadelede hem mağdurun hem de örgütün uygulayabileceği yöntemler vardır. Başlangıç olarak, mobbing mağdurunun, özgüvenli olması, kendisini tanıması, ön kabullerinin olduğunu bilmesi ve bu kabulden rahatsızlık duymaması gerekir (Tutar, 2005). Mağdurlar mobbing ile baş edebilmeleri için iş ortamında haklarını bilmeli, olumsuz durumlar karşısında haklarını aramaktan çekinmemelidir. Kendisini ve mesleği ile ilgili yeterliliklerini geliştirmeli ve kendine olan güvenini artırmalıdır. Bunlara ek olarak kendisini mağdur zihniyetinden çıkararak, sağlıklı düşünüp, doğru adımlar için tüm seçenekleri değerlendirmelidir (Mizrahi, 2013). Mağdurlar mobbing ile baş edebilmeleri için iş ortamında haklarını bilmeli, olumsuz durumlar karşısında haklarını aramaktan çekinmemelidir. Kendisini ve mesleği ile ilgili yeterliliklerini geliştirmeli ve kendine olan güvenini artırmalıdır. Bunlara ek olarak kendisini mağdur zihniyetinden çıkararak, sağlıklı düşünüp, doğru adımlar için tüm seçenekleri değerlendirmelidir (Tınaz, 2006).

Mobbing ile ilgili personeller üzerinde yapılan araştırmalarda, iş ortamından uzaklaşmak, istifa etmek, idareciye yaşadığı durumu aktarmak, bağlı bulunduğu sendika yönetiminin desteğine başvurmak, en yakını olan ailesinden destek istemek, mobbinge karşı dik durmak, yaşadığı durumu yaşanmamış gibi göstermek ve yaşadığı durumu iş arkadaşlarına anlatmak gibi farklı mücadele yöntemlerinin uygulandığı görülebilir (Hogh ve Dofradottur, 2001). Uzman kişiler, mağdurlara, yaşadıkları olumsuz durumlar dayanılmazacak bir düzeye geldiğinde iş yerlerini değiştirmelerini, arkadaş ve aile çevresinden uzaklaşmalarını, kişisel ve mesleki yeterliliklerini geliştirmelerini, hayatlarının sadece işten ibaret olmadığını hatırlamalarını, güçlü kalabilmelerini, yasal haklarını öğrenmelerini ve bu konuda profesyonel destek almalarını önermektedir (Özer, 2009).

Bu bilgilere ek olarak Davenport ve arkadaşları (2003) kurumların mobbing uygulamalarını önleyebilmeleri için aşağıdaki ilkeleri belirlemişlerdir;

- ⊗ Kurumun tüm birimlerindeki personellerin kurum gözünde aynı değere sahip oldukları hissettirilmelidir.
- ⊗ Kurum içerisinde şeffaf ve herkesin anlayabileceği süreç raporları olmalıdır.
- ⊗ İş tasarımı içerisinde personelin görev ve sorumlulukları belirlenmiş olmalıdır.
- ⊗ Kurumun insan kaynakları politikası; etik değerlere ve kanuna uygun davranışlar olmalıdır.
- ⊗ Kurum disiplin hususunda programlı ve objektif olmalıdır.
- ⊗ Personellere iş yerindeki konumları hakkında eğitimler aldırılmalı, kurumun vizyonu hakkında bilgilendirilmeli ve mobbing konusunda hizmet içi eğitimler aldırılmış olmalıdır.
- ⊗ Kurum yeni işe alımlarda sadece teknik detaylara göre inceleme yapmamalıdır. Takım çalışmasına yatkınlık, hayal gücü, problem çözme gibi özelliklerde de değerlendirme yapılmalıdır.
- ⊗ Kurum hedeflerine ulaşmakta çalışanların katkısının üst seviyede olacak bir yapıya sahip olmalıdır.
- ⊗ Sosyal hayat içerisinde personellere kurum tarafından yardım programları ile destek verilmelidir.
- ⊗ Kurum, kurum içindeki tüm sorunları çözüme kavuşturabilecek yapıya sahip olmalıdır. Çözülmemiş sorun bırakmamalıdır.

2.2. Çatışma

Çatışma, grubun bir veya daha fazla üyesinin inançlarına veya eylemlerine başka bir grubun bir veya daha fazla üyesi tarafından karşı çıkıldığında veya kabul edilemez olduğunda, bireyler arasında veya bir grup içinde ortaya çıkan bir tür sürtüşme, zıtlık veya anlaşmazlığı ifade eder (Mandalina, 2016). İnsanlar bir grup olarak çalıştığında, çatışma en öngörülebilir sonuçlardan biridir. Çoğu yönetici, çalışma

zamanlarının çoğunu insanlarla ilgili sorunlardan kaynaklanan anlaşmazlıklar veya çatışmalar ile uğraşarak geçirir.

Çatışmaların iyi/sağlıklı veya tehlikeli/ters etki yaratıp yaratmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Bazı bilim adamları çatışmaların iyi olduğuna inanırken, diğerleri bunların gereksiz olduğuna ve önlenebileceğine inanmaktadır. Klasik düşüncedeki yöneticiler, çatışmayı bastırmanın ve ne pahasına olursa olsun barışı korumanın, çatışmayı yönetmenin en iyi yolu olduğunu düşünürler. Ancak modern görüş, çatışmayı çözülmesi gereken daha ciddi bir sorun olarak görmektedir (Darling ve Walker, 2001). Her ne kadar tüm aksaklıklar ve farklılıklar çözülemese de, çatışmaları yönetmek ortaya çıkan olumsuz sonuçlarını azaltabilir ve olumlu işlevlerini geliştirebilir, böylece organizasyonlarda etkinliği teşvik edebilir (Rahim, 2002).

2.2.1. Çatışmaya Neden Olan Faktörler

Çatışma, sebepsiz yere kendiliğinden ortaya çıkmaz. Çatışmalar kurum içerisinde çeşitli nedenler ile ortaya çıkmaktadır. Çatışmanın doğru yönetilebilmesi için çatışmanın varlığının kabul edilip, neden kaynaklandığını doğru analiz etmek gerekmektedir.

2.2.1.1. İletişime İlişkin

Kurumlarda çatışma ortamının oluşması genellikle bireyler ya da bireyler arası iletişim eksikliğinden kaynaklanır. Kurulan ilişkide iletişimin yanlış olması, resmi kanalların dışında iletişim kurulması çatışmanın oluşmasına ortam hazırlamaktadır. İletinin gecikmesi, anlayış ve algı farklılıkları personelleri yanlış kararlar vermeye yönlendirebilir. Kurumların amacının, personellere doğru aktarılması ve idareciler ile personellerin etkileşiminde uyumlu bir ortamın oluşturulması, doğru bir iletişim sayesinde olur. Bunun tersinde olabilecek durumlarda kurumun birimleri arasında çatışma kaçınılmaz olur (Demir, 2019). Kurumlardaki birimlerin kendilerine ait görevleri ve sorumluk alanları ile ilgili iletilen bilgilerin doğruluğu veya yanlışlığına göre diğer kişilerin ya da birimlerin başarısı etkilenmektedir. Kurumlar personellerinden ve birimlerinden gelen bilgilere dayanarak karar verirler. Dolayısıyla yanlış gelebilecek bilgiler, kurum içinde çeşitli olumsuz durumlara sebep olabilecektir (Altındal, 2010).

2.2.1.2. Örgütsel Yapıya İlişkin

Kurumun büyüklüğü; Kurumun büyüklüğü, personellerin çalıştıkları kurumu tanımamasına, bununla beraber personelin bireysel amacı ile kurumun amacı arasında kopukluğa sebep olduğu düşünülmektedir. Ayrıca oluşan yeni teknik alanlar arttıkça, kurum içi iletişim ve koordinasyon sorunları meydana gelmektedir. Kurumun yönetimini karışık duruma getiren bu sorunlar farklı çatışma ortamlarına zemin hazırlamaktadır (Tutar, Yılmaz ve Erdönmez, 2005; akt. Doğan, 2012).

Kaynakların az ve kıymetli olması; Kurum içinde bulunan birimlerin görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi ve başarılı olabilmesi için kaynaklara ihtiyacı vardır. Aynı kaynağı kullanan farklı birimler olabilir dolayısı ile bu yarış anlaşmazlıklara sebep olabilir (Eren, 2004).

İşbölümü; Günümüz kurumlarında, ürünlerin oluşmasında verimi artırmak için teknik anlamda iş bölümü ve uzmanlık büyük öneme sahip ve işbölümünün adaletli yapılmadığı kurumlarda çatışma kaçınılmazdır (Eren, 2001).

Fonksiyonel bağlılık; Bir amaç etrafında toplanmış aynı organizasyona hizmet eden insanlar işleri gereği farklı birimlerde farklı uzmanlık alanlarında çalışabilir. Fakat organizasyon bağlılık gerektirir bu bağlılığın toplu şekilde benimsenmesi durumunda çatışma durumları az, çok yönlü farklılıkların olması halinde ise çatışma durumları yüksektir (Şahin ve ark, 2002).

Statü ve rol farklılıkları; Kurumlar farklı rollerde ve konumlarda bireyleri bünyesinde bulunduran yapılardır. Kişiler konumları gereği diğer konumlardakilere göre farklı anlayış ve algılara sahiptirler. Kişiler değişen dünya düzeninde aldıkları eğitim ve yaşlarının ilerlemesi sebebi ile konumlarında

değişiklik isteyebilirler. Bu durumda oluşabilecek anlaşmazlıklarda kurum içerisinde çatışmalara oldukça sık rastlanır (Önal, 2016).

Yetki ve sorumluluk ile ilgili belirsizlikler; İş tasarımıdaki doğru planlanamamış organizasyon şeması, sınırları çizilmemiş yetkilendirme ve sorumlulukların verilmesi çatışmaya zemin oluşturmaktadır. İş ortamının dinamik ve kurumsal yaşamın hızlı olması bazı personellerin yetkilerini ve sorumluluklarını tam olarak doğru yönetememesi çatışmalara neden olabilir.

Yönetim biçimindeki farklılıklar; Kurumlarda yöneticilik pozisyonlarında olan personellerin kişilik özellikleri, liderlik tarzları, politik görüşleri ve adalet anlayışı (ödüllendirme, ücretlendirme, performans değerlendirme, denetim biçimi, ortak karar verme) değişkendir. Kurumda alınacak yeni kararlar, personelin ve kurumun faydasına olacak şekilde olmalıdır aksi halde çatışmalara sebep olabilir. (Koçel, 2003).

2.2.1.3. Bireylere İlişkin

Kişilik; Kurumlardaki personellerin kişilik özelliklerindeki farklılıklar zıtlama nedenleri arasındadır. Personelin alınganlık, öfke, tahammül seviyesi gibi özellikler çatışmanın meydana gelmesinde etkilidir (Ertürk, 2000).

Amaç farklılıkları; Kurumların amaçları ile personellerin amaçları arasında oluşan farklılıklar çatışmaya zemin oluşturmaktadır. Hem bireysel hem de kurumsal açıdan farklı beklenti ve ihtiyaçlar çatışmalara sebep olabilir (Yeniçeri, 2009).

Güç mücadelesi; Kurumda yöneticilik görevini yürüten kişi, kurum içinde yöneticilik görevini uygularken personelleri ile arasında farklı sebeplerden dolayı anlaşmazlıklar yaşanabilir. Böylesi durumlarda sağlıklı ve verimli bir yönetim modelini uygulayabilmek, kurum türü (kamu/özel) fark etmeksizin, yaşanan çatışma durumlarını doğru yöntemleri kullanarak çözmek gerekmektedir (Pelit, 2005).

2.3. Çatışma Yönetimi

Çatışma yönetimi, bireyler ya da gruplar arası anlaşmazlığı çözüme kavuşturabilmek için çatışmaya taraf olanların bir dizi eylemde bulunmasıdır. Çatışma yönetiminin amacı sağlıklı bir iş ortamı için barışçıl şekilde çatışmayı sonlandırmak olabilir, bunun yanında çatışma yaşadığı kişiye karşı üstünlük sağlamak içinde olabilir (Karip, 2020). Çatışmayı yanlış yönetmenin, iş ortamını bozmaya yönelik bir dizi yanlış kurgulanmış ilişkilerin yaşanmasına dolayısıyla kurumun gelişmesi açısından yakalanabilecek fırsatların kaçırılmasına yol açacağı düşünülmektedir.

Herhangi bir organizasyondaki çatışma kaynaklarının tanınması, çatışma çözüm mekanizmasının geliştirilmesindeki ana adımdır (Rahim, 2002). Yöneticiler, çatışmaları çözmek ve yönetmek için çeşitli ama uygun yaklaşımlar geliştirmeli; çalışanlar için zaman zaman örgütsel çatışma yönetimi konusunda çalıştaylar düzenlemelidir (Murerwa ve Guantai, 2019). Örgütlerde çatışmayı yönetmenin en iyi yöntemi, bir kişiyi veya grubu yıldırarak olumsuz bir güç yerine olumlu bir eylemin peşinden gitmektir. Örgütsel çatışmanın tüm seviyelerinin tanımlanması ve sonrasında arabuluculuk yapılarak doğru bir strateji ile çözümlenmesi gerekmektedir (Rahim, 2001).

2.4. Çatışma Yönetimi Stratejileri

Yaygın bir model, çatışmayı ele alma stratejilerini, kişinin kendi endişesini ve diğer tarafın endişesini nasıl tatmin etmeye çalıştığına göre farklılaştırır (Blake ve Mouton, 1964; akt., Thomas, 1992), bu da yöneticiler, meslektaşlar ve astlarla etkileşimlerde beş çatışma stratejisiyle sonuçlanır: bütünleştirme, kaçınma, uzlaşma, hükmetme ve uyum (Zapf ve Gross, 2001). Tarafların hangi stratejiyi daha çok benimseyeceği genellikle bireylerin kendileri ve karşılarındakilere yönelik ilgisinin seviyesine bağlıdır.

2.4.1. Bütünleştirme

Bütünleştirme modeli, taraflar bir kazan-kazan sonucu elde etmek ve her bir tarafın memnun olmasını sağlamak için iş birliği yapmak istediklerinde en iyisidir. Çatışmaya dahil olan her iki tarafın çıkarlarını dikkate alarak kalıcı bir çözüm elde etmeye çalışır (Holt ve DeVore, 2005). Bireyler çatışmanın ortasında bulunurlar ve hem kendi hem de karşı tarafın ihtiyaçlarına önem verirler (Folger ve ark, 2020).

2.4.2. Uyum

Uyum modelinde, kişi kendi ihtiyaçlarını göz ardı ederek karşı tarafın amacının gerçekleşmesine müsaade eder. Uyumlu kişiler, karşı tarafa kendilerini bırakarak ilişkilerin düzeltilmesine çalışırlar. Karşı tarafın ilgi ve ihtiyaçlarına önem veren esnek bir yapıya sahiptirler, kolay pozisyon değiştirirler (Rahim, 2000; Folger ve ark, 2020). Chung-Yan ve Moeller'e (2010) göre, uyum sağlama görev çatışmasını ele almak için uygun değildir, ancak uzun vadeli yönelimi nedeniyle kişilerarası ilişkiler çatışmasıyla uğraşırken en iyisidir.

2.4.3. Uzlaşma

Uzlaşma stratejisi, her bir tarafın endişesini yerine getirmeyi amaçlayan bir al-ver durumunu savunur (Thomas ve diğerleri, 2008). Tarafların eşit üstünlüğe sahip olduğu ve birbirini dışlayan eylemlere kararlı olduğu, konunun önemli olduğu, iş birliği ve rekabetin çatışmayla başa çıkmanın en iyi yolları olmadığı durumlarda uygundur. Ancak uzlaşmacılık beraberinde bazı sakıncaları da getirmektedir. Bazı amaçlara ulaşılmış olmanın yarattığı doyumun yanı sıra bazı amaçlarına ulaşmaktan mahrum olmanın acı tadı da birlikte yaşanmaktadır. Uzlaşma aynı zamanda tarafların bir bakıma beklenti içinde olacakları bir duruma düşmesine de neden olur. Birey çatışma sırasında ilgi ve ihtiyaçlarından vazgeçerse bu durumda diğer tarafların karşılığında elde ettiği bir şey olduğunu düşünerek, diğer yaşanacak çatışmalarda beklenti içine girerler. Kişi bir kere belli bir pozisyonda ise ve karşı taraf onun ödün vermesini beklerse burada bir sorun ortaya çıkacaktır (Folger ve ark, 2020).

2.4.4. Hükmetme

Bu yöntemde bireylerden birisi farklı şekillerde güç kullanmak suretiyle çözüm olarak gördüklerini karşısındakine kabul ettirmeye çalışır. Hükmettiği kişi bu çatışmanın bu şekilde çözülmesinden memnuniyet duymamaktadır. Aslına bakılacak olursa bir çözüm yerine daha çok zorunda bırakmak vardır. Kısa dönemde özellikle hiyerarşik çatışmaların çözüm yöntemleri arasında kolay seçenek olduğu düşünülse de, ilerleyen dönemlerde kurumsal etkinlik anlamında olumsuz sonuçları vardır (Karip, 2020).

2.4.5. Kaçınma

Kaçınma, problemleri gün yüzüne çıkartmamaya çalışmaktır. Eğer birey kaybetmekten korkuyorsa burada bir istisna olarak çatışmadan kaçınabilir (Folger ve ark, 2020). Kaçınma, sorunu üstlenerek veya durumu geciktirerek bir önlem olarak kullanılmaktadır. Canary (2003), kaçınmanın genellikle anlaşmazlıkları çözmede etkisiz olduğunu bulmuştur. Thomas (1977), konunun önemsiz olduğu ve ele alınması gereken daha önemli sorunların olduğu, öfkeleri yatıştırmak veya bilgi toplamak için zamanın gerekli olduğu, diğerlerinin sorunla daha etkili bir şekilde ilgilenebileceği ve başka sorunların olduğu durumlarda kaçınmanın en iyisi olacağını düşünmektedir (Murerwa ve Guantai, 2019).

3. Araştırma Yöntemi

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada araştırma modeli olarak ilişki tarama modeli kullanılmıştır. İlişki tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu değişkenler arası etkileşimi göz önünde bulundurarak var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2012).

3.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın çalışma evreni Kocaeli Büyükşehir Belediyesinde görev yapan personellerden oluşmuştur. Örneklem grubu ise Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığında görev yapan 1075 çalışan arasından seçkisiz olmayan amaçsal örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi ile seçilen 105 kadın ve 156 erkek olmak üzere toplam 261 personelden oluşmuştur.

3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Üç bölümden oluşan anketin birinci bölümde, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla 14 madde bulunmaktadır. İkinci bölümde; Einersen (1996) tarafından geliştirilmiş, Karaahmet ve arkadaşları (2013) tarafından Türkçeye uyarlanmış 4 alt boyut (Destabilizasyon, kişisel tehdit ve izolasyon, mesleki itibara yönelik tehdit, aşırı iş yükü) ve 21 sorudan oluşan güvenilirlik katsayısı ($\alpha=0,91$) olan "Olumsuz Davranışlar Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin bu çalışma için yapılan güvenilirlik analizi sonucunda; Destabilizasyon ($\alpha=0,89$), Kişisel Tehdit ve İzolasyon ($\alpha=0,83$), Mesleki İtibara Yönelik Tehditler ($\alpha=0,72$), Aşırı İş Yükü ($\alpha=0,50$) ve toplam Cronbach's Alpha değeri 0,85 olarak hesaplanmıştır.

Üçüncü bölümde ise; Rahim (1983) tarafından geliştirilmiş, Gümüşeli (1994) tarafından Türkçeye uyarlanan, Habib (2006) tarafından yeni popülasyona uygun şekilde düzenlenen 5 alt boyut (Bütünleştirme, kaçınma, uzlaşma, hükmetme, uyma) ve 41 sorudan oluşan güvenilirlik katsayısı ($\alpha=0,90$) olan "Çatışma Yönetimi Stratejileri Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin bu çalışma için yapılan güvenilirlik analizi sonucunda; Bütünleştirme ($\alpha=0,84$), Uyma ($\alpha=0,57$), Hükmetme ($\alpha=0,51$), Uzlaşma ($\alpha=0,83$), Kaçınma ($\alpha=0,77$) ve toplam Cronbach's Alpha değeri 0,91 olarak hesaplanmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması için Kocaeli Büyükşehir Belediyesinden 29.12.2020 tarihli 1341641 sayılı anket uygulama izin yazısı alınmıştır. Anket uygulamaları ilk aşamada bizzat araştırmacı tarafından yüz yüze görüşme yöntemi ve e-posta kullanılarak (01 Ocak 2022 – 30 Nisan 2022) tarihleri arasında araştırmaya katılmaya gönüllü olan personellere mobbing (olumsuz davranışlar) ve çatışma yönetimi hakkında bilgilendirme yapılarak uygulanmıştır.

3.5. Verilerin Çözümlemesi

Verilerin çözümlenebilmesi için öncelikli olarak toplanan verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek amacıyla kurtosis ve skewness değerlerine bakılmıştır. Normallik analiz dağılımında skewness ve kurtosis değerlerinin (+1,5 ile -1,5) arasında olduğu ve dağılımın normal dağılım özelliği gösterdiği tespit edilmiştir. Bu nedenle verilerin analizinde parametrik hipotez testlerinden betimsel İstatistik, bağımsız iki grubu karşılaştırmak için T testi, ikiden fazla değişkeni karşılaştırmak için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), iki yada daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson Korelasyon, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek ve değişkenler arasındaki ilişkiyi modellemek için Hiyerarşik Regresyon Analizi testleri kullanılmıştır (Güriş ve Astar, 2019).

4. Bulgular

Tablo 1. Tanımlayıcı istatistikler, yüzde ve frekans dağılımları

		f	%
Cinsiyet	Kadın	105	40,2
	Erkek	156	59,8
Çalıştığı Birim	Spor Birimi	121	46,4
	Diğer Birimler	140	53,6

Kurumdaki Çalışma Yılı	1-3 Yıl	101	38,7
	4-6 Yıl	82	31,4
	7 Yıl ve Üzeri	78	29,9
İşyerindeki Statüsü	Kadroolu-Sözleşmeli Memur	103	39,5
	Belde A.Ş. veya Diğer İşt.	158	60,5
TOPLAM		261	100

Tablo 1 incelendiğinde; katılımcıların %59,8'nun erkek olduğu, %46,4'nün spor biriminde sahada çalıştığı ve %38,7'sinin yeni işe başlayan 1-3 yıl arası çalışan olduğu, %60,5'nin ise belediye şirket çalışanı olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Cinsiyet değişkeninin mobbing ve çatışma yönetimi stratejileri alt boyutlarına göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	ort.	Ss	Sd	t	p
Destabilizasyon(M)	Kadın	105	2,06	,75	259	4,39	0,00**
	Erkek	156	1,63	,80			
Kişisel Tehdit ve İzolasyon (M)	Kadın	105	1,53	,42	259	2,80	0,00**
	Erkek	156	1,38	,44			
Mesleki İtibara Yönelik Tehdit (M)	Kadın	105	1,67	,49	259	1,94	0,05
	Erkek	156	1,55	,46			
Aşırı İş Yükü (M)	Kadın	105	1,58	,51	259	-7,47	0,00**
	Erkek	156	2,08	,53			
Bütünleştirme (Ç)	Kadın	105	3,67	,84	259	-1,19	0,20
	Erkek	156	3,76	,62			
Uyma (Ç)	Kadın	105	3,71	,49	259	4,90	0,00**
	Erkek	156	3,36	,63			
Hükmetme (Ç)	Kadın	105	3,06	,52	259	-3,75	0,00**
	Erkek	156	3,31	,50			
Uzlaşma (Ç)	Kadın	105	3,30	,89	259	-2,38	0,01*
	Erkek	156	3,57	,83			
Kaçınma (Ç)	Kadın	105	2,89	,61	259	-3,76	0,00**
	Erkek	156	3,18	,60			

*p<0,05; **p<0,01. (M) Mobbing (Ç) Çatışma

Tablo 2 incelendiğinde; araştırmaya katılan personellerin cinsiyetleri ile mobbing alt boyutlarından destabilizasyon (t=4,39; p=0,00), kişisel tehdit ve izolasyon (t=2,80, p=0,00) ve aşırı iş yükü (t=-7,47; p=0,00) alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmuştur (p<0,05). Destabilizasyon ve Kişisel Tehdit alt boyutlarında kadınların ortalamaları erkeklere göre daha yüksek çıkarken, aşırı iş yükü alt boyutunda ise erkeklerin ortalaması kadınlara göre daha yüksektir. Çatışma alt boyutlarında ise; uyma (t=4,90; p=0,00), hükmetme (t=-3,75; p=0,00), uzlaşma (t=-2,38; p=0,01) ve kaçınma (t=-3,76; p=0,00) alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmuştur (p<0,05). Hükmetme, uzlaşma ve kaçınma alt boyutlarında Erkeklerin ortalaması Kadınlara göre daha yüksek, uyma alt boyutunda ise Kadınların ortalaması Erkeklere göre daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 3. Çalıştığı birim değişkeninin mobbing ve çatışma yönetimi stratejileri alt boyutlarına göre karşılaştırılması

	Çalıştığı Birim	n	ort.	Ss	Sd	t	p
Destabilizasyon (M)	Spor	121	1,70	,74	259	-2,01	0,04*
	Diğer	140	1,90	,85			
Kişisel Tehdit ve İzolasyon (M)	Spor	121	1,43	,47	259	-,28	0,77
	Diğer	140	1,45	,41			
Mesleki İtibara Yönelik Tehdit (M)	Spor	121	1,47	,43	259	-4,05	0,00**
	Diğer	140	1,71	,49			

Aşırı İş Yükü (M)	Spor	121	1,92	,58	259	1,04	0,29
	Diğer	140	1,85	,57			
Bütünleştirme (Ç)	Spor	121	3,77	,76	259	1,18	0,23
	Diğer	140	3,66	,68			
Uyma (Ç)	Spor	121	3,55	,52	259	1,16	0,24
	Diğer	140	3,46	,67			
Hükmetme (Ç)	Spor	121	3,27	,54	259	1,16	0,09
	Diğer	140	3,16	,50			
Uzlaşma (Ç)	Spor	121	3,52	,86	259	1,00	0,31
	Diğer	140	3,41	,87			
Kaçınma (Ç)	Spor	121	3,15	,62	259	2,00	0,04*
	Diğer	140	2,99	,61			

*p<0,05; **p<0,01. (M) Mobbing (Ç) Çatışma

Tablo 3 incelendiğinde; personellerin çalıştıkları birim ile destabilizasyon ($t=-2,01$; $p=0,04$) ve mesleki itibara yönelik tehdit ($t=-4,05$; $p=0,00$) alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Destabilizasyon ve mesleki itibara yönelik tehdit alt boyutlarında diğer hizmetlerde çalışan personellerin ortalamaları yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kaçınma alt boyutunda spor hizmetlerinde çalışan personeller lehine ($t=2,00$; $p=0,04$) anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$).

Tablo 4. Mezun olunan fakülte değişkeninin mobbing alt boyutlarına göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Fakülteler	n	ort.	Ss	Sd	F	p	η^2	Gruplar Arası Fark
Destabilizasyon	Spor B.	79	1,56	,58	3,257	3,690	0,01*	0,20	Spor < İİBF < Fen Edb
	Fen Edb.	71	1,93	,97					
	İİBF	64	1,92	,87					
	Sağlık B.	47	1,89	,69					
Kişisel Tehdit ve İzolasyon	Spor B.	79	1,44	,48	3,257	,972	0,40	0,10	
	Fen Edb.	71	1,38	,35					
	İİBF	64	1,44	,47					
	Sağlık B.	47	1,53	,45					
Mesleki İtibara Yönelik Tehdit	Spor B.	79	1,48	,44	3,257	5,697	0,00**	0,25	Spor < İİBF < Fen Edb < Sağlık
	Fen Edb.	71	1,60	,44					
	İİBF	64	1,59	,47					
	Sağlık B.	47	1,83	,50					
Aşırı İş Yükü	Spor B.	79	1,93	,60	3,257	,586	0,62	0,08	
	Fen Edb.	71	1,81	,60					
	İİBF	64	1,91	,57					
	Sağlık B.	47	1,86	,55					

*p<0,05 **p<0,01.

Tablo 4 incelendiğinde; mezun olunan fakülte değişkeni ile destabilizasyon ($F(3,25)=3,69$; $p<0,01$) ve mesleki itibara yönelik tehdit ($F(3,25)=5,69$; $p<0,01$) alt boyutlarında spor bilimleri mezunlarının lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır. Anlamlı fark çıkan boyutların etki büyüklükleri incelendiğinde mesleki itibara yönelik tehdit ($F(3,25)=5,69$; $p<0,00$, $\eta^2=0,25$) alt boyutu, destabilizasyon alt boyutunda göre daha etkili olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. Mezun olunan fakülte değişkeninin çatışma yönetimi stratejileri alt boyutlarına göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Fakülteler	n	ort.	Ss	Sd	F	p	η^2	Gruplar Arası Fark
Bütünleştirme	Spor B.	79	3,87	,69	3,257	1,977	0,11	0,15	
	Fen Edb.	71	3,66	,83					

	İİBF	64	3,67	,69					
	Sağlık B.	47	3,59	,57					
Uyma	Spor B.	79	3,57	,54	3,257	2,853	0,03*	0,18	Fen Edb > Spor > İİBF
	Fen Edb.	71	3,62	,58					
	İİBF	64	3,36	,67					
	Sağlık B.	47	3,40	,62					
Hükmetme	Spor B.	79	3,29	,50	3,257	3,269	0,02*	0,19	Spor > Sağlık
	Fen Edb.	71	3,25	,46					
	İİBF	64	3,23	,58					
	Sağlık B.	47	3,00	,53					
Uzlaşma	Spor B.	79	3,64	,73	3,257	2,690	0,04*	0,17	Spor > Sağlık
	Fen Edb.	71	3,49	,91					
	İİBF	64	3,40	,96					
	Sağlık B.	47	3,21	,79					
Kaçınma	Spor B.	79	3,20	,60	3,257	1,963	0,12	0,15	
	Fen Edb.	71	2,97	,67					
	İİBF	64	3,04	,61					
	Sağlık B.	47	3,01	,55					

*p<0,05 **p<0,01.

Tablo 5 incelendiğinde mezun olunan fakülte değişkeni ile uyma (F (3,25)=2,83; p<.03) alt boyutunda fen edebiyat, hükmetme (F (3,25) =3,26; p<.02) ve uzlaşma (F (3,25) =2,69; p<.04) alt boyutlarında spor bilimleri mezunları lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Anlamlı fark çıkan alt boyutların etki büyüklükleri incelendiğinde hükmetme (F (3,25) =3,26; p<.02, η^2 =0,19) alt boyutunun diğer boyutlara göre daha etkili olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. Kurumdaki çalışma yılı değişkeninin çatışma yönetimi stratejileri alt boyutlarına göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Yıl	n	ort.	Ss	Sd	F	p	η^2	Grup Arası Fark
Bütünleştirme	1-3 Yıl	101	3,73	,70	2,258	,151	0,86	0,03	
	4-6 Yıl	82	3,68	,77					
	7 Yıl ve Üzeri	78	3,72	,69					
Uyma	1-3 Yıl	101	3,48	,61	2,258	,141	0,86	0,03	
	4-6 Yıl	82	3,50	,59					
	7 Yıl ve Üzeri	78	3,53	,61					
Hükmetme	1-3 Yıl	101	3,06	,52	2,258	10,529	0,00**	0,27	7 yıl ve üzeri >1-3 yıl
	4-6 Yıl	82	3,21	,52					
	7 Yıl ve Üzeri	78	3,41	,47					
Uzlaşma	1-3 Yıl	101	3,36	,91	2,258	2,726	0,06	0,14	
	4-6 Yıl	82	3,41	,86					
	7 Yıl ve Üzeri	78	3,65	,77					
Kaçınma	1-3 Yıl	101	3,05	,63	2,258	,254	0,77	0,04	
	4-6 Yıl	82	3,04	,65					
	7 Yıl ve Üzeri	78	3,11	,57					

*p<0,05 **p<0,01.

Tablo 6 incelendiğinde personelin kurumdaki çalışma yılı değişkeni ile hükmetme ($F(2,25)=10,52; p<.00$) alt boyutu ile istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır. 7 yıl ve üzeri ($\bar{x}=3,41$) çalışanlar, 1–3 yıl ($\bar{x}=3,06$) arası çalışanlara göre daha fazla hükmetme boyutunun kullanmakta olduğu saptanmıştır.

Ayrıca personelin kurumdaki çalışma yılı değişkeni ile mobbing alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>.05$).

Tablo 7. Yaş ile mobbing alt boyutları arasındaki ilişki

		Destabilizasyon	Kişisel Tehdit ve İ.	Mesleki İtibara Y. T.	Aşırı İş Yükü
Yaş	r	-,11	-,14*	-,16*	-,02
	p	0,05	0,01	0,01	0,65
	n	261	261	261	261

* $p<.01$

Tablo 7’de; personellerin yaşı ile mobbing ölçeği alt boyutlarından; kişisel tehdit ve izolasyon ($r,-.14$) ve mesleki itibara yönelik tehditler ($r,-.16$) arasında negatif yönde ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Tablo 8. Yaş ile çatışma yönetimi stratejileri alt boyutları arasındaki ilişki

		Bütünleştirme	Uyma	Hükmetme	Uzlaşma	Kaçınma
Yaş	r	0,05	0,08	0,27**	0,19**	0,10
	p	0,35	0,15	0,00	0,00	0,10
	n	261	261	261	261	261

* $p<.01$

Tablo 8’de; personellerin yaşı ile çatışma yönetimi stratejileri alt boyutlarından; hükmetme ($r=.27$) ve uzlaşma ($r=.19$) arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Tablo 9. Personellerin işi ile ilgili arkadaşlarından aldığı sosyal destekten memnuniyet derecesi ile mobbing alt boyutları arasındaki ilişki

		Destabilizasyon	Kişisel Tehdit ve İ.	Mesleki İtibara Y. T.	Aşırı İş Yükü
Arkadaşlarından Aldığı Sosyal Destekten Memnuniyet Derecesi	r	-,09	-,16**	-,07	0,03
	p	0,11	0,01	0,22	0,56
	n	261	261	261	261

* $p<.01$

Tablo 9’da; personellerin arkadaşlarından aldığı sosyal destekten memnuniyet derecesi ile mobbing alt boyutları arasında; kişisel tehdit ve izolasyon ($r=-.16$) arasında negatif yönde ve düşük düzeyde bir ilişki saptanmıştır.

Tablo 10. Personellerin işi ile ilgili arkadaşlarından aldığı sosyal destekten memnuniyet derecesi ile çatışma yönetimi stratejileri alt boyutları arasındaki ilişki

		Bütünleştirme	Uyma	Hükmetme	Uzlaşma	Kaçınma
Arkadaşlarından Aldığı Sosyal Destekten Memnuniyet Derecesi	r	0,11	0,04	0,12*	0,05	0,06
	p	0,07	0,45	0,04	0,33	0,30
	n	261	261	261	261	261

* $p<.01$

Tablo 10'da; personellerin arkadaşlarından aldığı sosyal destekten memnuniyet derecesi ile çatışma yönetimi stratejileri alt boyutları arasında; hükmetme ($r=,12$) arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde bir ilişki saptanmıştır.

Tablo 11. Personellerin işi ile ilgili yöneticilerinden aldığı sosyal destekten memnuniyet derecesi ile mobbing alt boyutları arasındaki ilişki

		Destabilizasyon	Kişisel Tehdit ve İ.	Mesleki İtibara Y.T.	Aşırı İş Yükü
Yöneticilerinden Aldığı Sosyal Destekten Memnuniyet Derecesi	r	-,26**	-,19**	-,15*	-,06
	p	0,00	0,00	0,01	0,30
	n	261	261	261	261

* $p<0,01$

Tablo 11' de; personellerin işi ile ilgili yöneticilerinden aldığı sosyal destekten memnuniyet derecesine göre mobbing alt boyutlarından; destabilizasyon ($r=,26$), kişisel tehdit ve izolasyon ($r=,19$) ve mesleki itibara yönelik tehditler ($r=,15$) arasında negatif yönde ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Tablo 12. Yerel yönetimlerde görev yapan personellerin mobbing algı düzeyleri ile çatışma yönetimi stratejileri arasındaki ilişki

	β	t	R ²	ΔR^2	F	p
BÜTÜNLEŞTİRME	3,847		,008	-,008	,496	,738
Destabilizasyon	-,073	-1,110				,268
Kişisel Tehdit ve İzolasyon	,024	,297				,766
Mesleğe Yönelik Tehditler	-,046	-,555				,579
Aşırı İş Yükü	,018	,282				,778
	β	t	R ²	ΔR^2	F	p
UYMA	3,698		,035	,020	2,304	,059*
Destabilizasyon	-,081	-1,251				,212
Kişisel Tehdit ve İzolasyon	,105	1,325				,186
Mesleğe Yönelik Tehditler	,018	,220				,826
Aşırı İş Yükü	-,165	-2,571				,011*
	β	t	R ²	ΔR^2	F	p
HÜKMETME	3,253		,023	,007	1,481	,208
Destabilizasyon	,080	1,221				,223
Kişisel Tehdit ve İzolasyon	-,109	-1,371				,171
Mesleğe Yönelik Tehditler	-,051	-,621				,535
Aşırı İş Yükü	,086	1,341				,181
	β	t	R ²	ΔR^2	F	p
UZLAŞMA	3,770		,028	,012	1,820	,125
Destabilizasyon	-,156	-2,394				,017
Kişisel Tehdit ve İzolasyon	-,028	-,358				,721
Mesleğe Yönelik Tehditler	,001	,011				,992
Aşırı İş Yükü	,027	,418				,676
	β	t	R ²	ΔR^2	F	p
KAÇINMA	3,328		,054	,039	3,670	,006**
Destabilizasyon	-,218	-3,388				,001***
Kişisel Tehdit ve İzolasyon	,079	1,006				,315
Mesleğe Yönelik Tehditler	-,084	-1,040				,299
Aşırı İş Yükü	,030	,473				,637

$p < 0,05$ * $p < 0,01$ ** $p < 0,001$ ***

Tablo 12’de; Yerel yönetim spor çalışanlarının çatışma yönetimi stratejilerini etkileyen mobbing alt boyutlarının tespiti için gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçlarına göre uyma ve kaçınma stratejilerinin regresyon modelleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Modeller incelendiğinde Uyma stratejisi regresyon modeli ($F(4,256)=2,304, p < 0,05$), bağımlı değişkendeki varyansın %4’ünün ($R^2_{adjusted}=0,035$) bağımsız değişken aşırı iş yükünün açıkladığı saptanmıştır. Buna göre bağımsız değişken aşırı iş yükü bağımlı değişken uymayı olumsuz yönde anlamlı olarak yordamaktadır ($\beta = -,165$), $t(256) = -2,577$, $p < 0,05$, $pr^2=0,035$. Kaçınma stratejisi regresyon modeli ($F(4,256)=3,670, p < 0,01$), bağımlı değişkendeki varyansın %5’inin ($R^2_{adjusted}=0,054$) bağımsız değişken destabilizasyonun açıkladığı bulunmuştur. Buna göre bağımsız değişken destabilizasyon bağımlı değişken kaçınmayı olumsuz yönde anlamlı olarak yordamaktadır ($\beta = -,218$), $t(256) = -3,388$, $p < 0,01$, $pr^2=0,054$.

5. Tartışma

Yerel yönetimlerde mobbing ve çatışma yönetimini araştırdığımız çalışmamızda personellerin “orta düzeyin altında” mobbing uygulamalarına maruz kaldığını, çatışma yönetiminde ise en çok “bütünleştirme” en az ise “kaçınma” stratejisini tercih etmeleri kamuya hizmet eden bu personellerin enerjilerini doğru yönde kullandıklarını ve araştırılan konu yönünden sağlıklı bir iş ortamına sahip oldukları saptanmıştır. Literatüre bakıldığında kamu personelleri üzerinde yapılan çalışmalarda Hacıcaferoğlu (2010) ve Balta (2019) GHSİM personelleri, Bostancı (2019) Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenleri, Asunakutlu ve Safran (2006) kamu çalışanları üzerinde orta düzeyin altında çalışmamızı destekler nitelikte mobbinge maruz kaldıklarını, Mirzeoğlu (2005) yükseköğrenim kurumlarında görev yapan yöneticilerin, Bulut (2006), Yazıcı ve Sunay (2006) GSGM çalışanlarının, Güney (2009) okul yöneticileri üzerinde yaptığı çalışmada, Durak (2010) Denizli Belediyesi personellerin üzerinde yaptığı çalışmasında, Konak ve Erdem (2015) ilköğretim yöneticileri üzerinde yaptıkları çalışmalarında, Boyraz (2015) öğretmenler üzerinde yaptığı çalışmasında kamu görevlilerinin kurum içi bireysel veya gruplar arası genellikle çalışmamızı destekler nitelikte bütünleştirme alt boyutunun tercih ettikleri sonucuna varılmıştır. Sonuca bakıldığında, kamunun özel sektöre göre iş garantisinin olması, sendikalaşma faaliyetlerinin daha ileri seviyede olması, rekabet ortamının daha az olması, düzenli bir iş ortamının olması, kamu çalışanının anayasal hakları hakkında bilgilendirilmiş olması, kamu kurumları içerisinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından mobbing eğitimlerinin veriliyor olması kamuda yaşanan mobbing davranışlarının orta düzeyin altında olmasını ve bütünleştirme yöntemini daha fazla tercih ettiklerini açıklayabilir. Elde ettiğimiz bu sonuç, yerel yönetimler için olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir.

Yerel yönetimlerde orta düzeyin altında mobbing uygulamaları olsa da “kadın” personellerin daha fazla mobbinge maruz kaldığı, bu durumun oluşmasında kültürel alt yapımızın, bireysel algı farklılıklarımızın ve iş yaşamında kadınların azınlıkta olmasının neden olduğu söylenebilir. Cinsiyet bakımından çatışma yönetimi stratejileri bulgularına göre kadınların uyum sağlama erkeklerin ise uzlaşma stratejilerini daha çok tercih ettikleri sonucu elde edilmiştir. Kadınların, çatışmalarda uyum sağlayarak kendi istek ve arzularından ödün vermeleri, hizmetlerini doğru ve tarafsız bir şekilde yerine getirmelerinin önünü kapatmaktadır. Mobbing açısından literatüre bakıldığında Bostancı (2019) Erzurum ilinde beden eğitimi öğretmenleri üzerinde yapmış olduğu çalışmasında çalışmamızı destekler nitelikte kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre daha fazla mobbinge maruz kaldığı sonucuna varmıştır. Hacıcaferoğlu (2010) GHSİM çalışanlarının cinsiyetleri açısından bakıldığında kadınların mobbinge uğrama düzeylerinin erkeklere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Sonucumuzu destekleyen diğer araştırmalar Ceylan (2005), sınıf öğretmenleri üzerinde yaptığı, Kök (2006) ve Işık (2007)’in yaptıkları araştırmalarda, kadın çalışanların erkek çalışanlara göre daha fazla mobbinge maruz kaldıklarını tespit etmişlerdir. Çatışma yönetimi açısından literatüre bakıldığında Tunç ve Kutanis (2013) üniversite hastanesinde görev yapan personeller arasında yaptığı çalışmada erkek personellerin hükmetme stilini kadınlara göre daha fazla kullandıklarını tespit etmiştir. Bu sonuçlara ek olarak Holt ve DeVore (2005) çalışmalarında erkeklerin, bireyci davranışlarda kadınlardan daha fazla hükmetme stratejisini kullanma olasılığını daha yüksek

bulunmuştur. Brewer, Mitchell ve Weber (2002) araştırmalarında erkek yöneticilerin hükmetme yöntemini kadın yöneticilere göre daha fazla kullanmakta olduklarını tespit etmişlerdir.

Yerel yönetimlerde bekar personellerin evli personellere göre daha fazla mobbinge maruz kaldığı sonucu literatürde de benzer sonuçlar ile desteklenmektedir (Acar, 2013; Ayduğan, 2012; Bucuklar, 2009; Ertürk, 2013; Gökçe, 2006; Karataş 2014; Kesebir, 2018; Namie, 2003; Ongun, 2017; Shallcross, Sheehan ve Ramsay, 2008). İş ortamındaki statü bireyin sosyal yaşantısı içerisinde kıymetlidir. Dolayısıyla bekar personellerin daha genç olduğunu ve kariyer basamaklarının daha başında olduğunu düşündüğümüzde, iş ortamında daha rekabetçi tavırlar sergileyebileceğini bu yüzden mobbing uygulamalarında direkt hedef olabileceği düşünülmektedir. Çalışma hayatı içerisinde liyakat esaslı düşüncenin hakim olması ve tüm personellerin birbirine saygı çerçevesinde yaklaşması ile bu durumun önüne geçilebilir. Buna ek olarak çatışma yönetimi stratejilerinde bekar personellerin bütünleştirme yöntemini evli personellerin hükmetme yöntemini tercih ettikleri sonucuna varılmıştır. Boyraz (2015) çalışmamızı destekler nitelikte bütünleştirme yöntemini bekar öğretmenlerin daha fazla kullandığını ve diğer yöntemlerde ise evli öğretmenlerin puanlarının daha yüksek olduğunu bulmuştur

Çalışmamıza konu olan yerel yönetim spor çalışanlarının çalışma hayatı boyunca spor ile iç içe olması, daha zinde ve sağlıklı olmalarına katkı sağlamaktadır. İş yaşantısının getirdiği stres ile daha kolay başa çıkabileceklerdir. Fiziksel olarak zinde olan personellerin kendisine olan güveni artacak bu da iş ortamına olumlu yansımaktır. Bu nedenle spor hizmetlerinde çalışan personeller, spor bilimleri mezunu olan personeller ve spor eğitmeni olarak görev yapan personellerin daha az mobbinge maruz kalacağı düşünülmektedir. Araştırma bulgularına göre diğer hizmetlerde çalışan, diğer fakülte mezunları ve idari büro personelleri daha fazla mobbinge maruz kalmaktadır.

İş ortamlarında bireylerin yaş ve kıdem yılı arttıkça kuruma olan aidiyeti ve kurumu sahiplenme düzeyinde arttığı düşünülmektedir. Araştırma bulgularımızda personelin yaşı arttıkça mobbinge maruz kalma derecesi düşmektedir. Literatüre bakıldığında Polat (2019), Tınaz (2006), Balta (2019) yaptıkları çalışmaları sonuçlarımızı destekler niteliktedir. Aynı zamanda personelin yaşı ve kıdem yılı arttıkça çatışmalarda hükmetme stratejisini kullanma düzeyi yükselmektedir sonucu literatürde de benzer sonuçlar ile desteklenmektedir (Özgan, 2006; Saçıkırık, 2019; Tunç ve Kutanis, 2013). Hükmetme yöntemi kısa zamanda kolay bir seçenek olarak gözüke de ilerleyen dönemlerde kurumsal etkililik için olumsuz bir yöntemdir. Daha çok kendi isteklerini karşı tarafa kabul ettirmek olarak açıklanan hükmetme yöntemi, kurumun insan kaynakları ve yöneticileri tarafından ele alınarak kıdemi yüksek olan personelleri daha yapıcı çözüm yollarına başvurmaları için yönlendirmelidir.

Personeller işleri ile ilgili arkadaşlarından ve yöneticilerinden aldıkları sosyal destekten memnuniyet dereceleri yükseldikçe mobbinge maruz kalma düzeyleri düşmektedir. Sosyal ilişkilerin güçlü olması, sosyal hayatta değer gören birey olmak insanların psikolojik yönden sağlıklı hale getirmektedir. Personeller daha çok sosyal ilişkilere, arkadaşlıklara, paylaşmaya önem vermelidir. Yöneticiler herhangi bir ayırım gözetmemelidir. Personellerin işi ile ilgili arkadaşlarından aldığı sosyal destekten memnuniyet derecesi ile çatışma yönetimi stratejileri alt boyutları arasında yapılan analiz sonucunda; personellerin arkadaşlarından aldığı sosyal destekten memnuniyet derecesi ile hükmetme alt boyutundaki ilişkinin pozitif yönde düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Diğer bir ifade ile personel, işi ile ilgili arkadaşlarından aldığı sosyal destek arttıkça, iş ortamındaki çatışma durumlarında hükmetme yöntemini daha fazla kullanmaktadır. Sosyal çevremizden aldığımız destek doğrultusunda "sahipsizlik" duygusundan arınız. Destek ve güç alabileceğimiz bir çevremizin olması çatışmalarda öncelikle kendi istek ve beklentilerimizin uygulanmasına yönelik davranışlar sergilememize neden olabilir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, yerel yönetimlerde çalışan personellerin mobbing algı düzeylerinin, yaşanan çatışmalarda tercih edilen çatışma yönetimi stratejilerinin neler olduğunun ve mobbing algı düzeylerinin çatışma yönetimi stratejilerine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışanlara, olumsuz

davranışlar ölçeği ve çatışma yönetimi stratejileri ölçeği olmak üzere iki farklı ölçek sorularını içeren anket uygulaması yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre yerel yönetimlerde çalışan personeller “orta düzeyin altında” mobbinge maruz kaldığı, daha çok “kadın” ve “bekar” personellerin mobbinge maruz kaldığı, “spor hizmetlerinde çalışan”, “spor bilimleri mezunu” ve “spor eğitmeni” olarak görev yapan personellerin ise daha az mobbinge maruz kaldığı tespit edilmiştir. Çatışma yönetimi stratejileri boyutunda elde edilen sonuçlara göre yerel yönetimlerde çalışan personellerin en çok “bütünleştirme” en az “kaçınma” yöntemini tercih ettiği, Cinsiyet bakımından çatışma yönetimi stratejileri bulgularına göre kadınların “uyum sağlama” erkeklerin ise “uzlaşma” stratejilerini daha çok tercih ettikleri sonucu elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre personelin yaşı arttıkça mobbinge maruz kalma derecesi düşmektedir. Aynı zamanda personelin yaşı ve kıdem yılı arttıkça çatışmalarda hükmetme stratejisini kullanma düzeyi yükselmektedir. Personeller işleri ile ilgili arkadaşlarından ve yöneticilerinden aldıkları sosyal destekten memnuniyet dereceleri yükseldikçe mobbinge maruz kalma düzeyleri düşmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre yerel yönetim spor çalışanlarının mobbing algı düzeylerinin çatışma yönetimi stratejilerini olumsuz ve anlamlı yordadığı tespit edilmiştir. Mobbing uygulamalarının seviyesi kurum içerisinde yaşanan çatışmalarda bireylerin tercih ettikleri yöntemleri etkilemektedir. Bu olumsuz davranışların etkisi ile bireyler etkili çatışma yönetimi stratejilerini tercih edemeyebilirler. Dolayısıyla yatay ve dikey pozisyonlarda yaşanabilecek çatışmalarda taraflardan birinin istek ve arzularında aşırı baskın yada aşırı taviz verici bir durum sezildiğinde öncesinde yaşayabileceği bir psikolojik baskı durumunun olabileceği düşünülebilir. Bu durumlarda personele uzman desteği sağlanmalıdır. Kamuda mobbing uygulamaları ve çatışmalar, dünya çapında önemli bir sorun haline gelmiştir. Kamu sektöründe mobbing uygulamaları ve çatışma durumları uzun zamandır belirli politikaların odak noktası olmuştur; kamu kurumlarında dürüstlüğü ve tarafsız karar vermeyi sürdürmeyi amaçlayan yaklaşımlar benimsenmelidir. Mobbing uygulamaları ile erken dönemde mücadele edilmeli ve personelleri hizmet içi eğitim, seminer ve uyum eğitimleri ile bilinçlendirerek mobbing uygulamalarını tamamen ortadan kaldırılmaya çalışılmalıdır. Personeller arasında anlayış ve algı farklılıklarının ortadan kaldırılabilmesi için çeşitli organizasyonlar düzenlenmeli ve kurum aidiyeti, sağlıklı iş ortamı sağlanmalıdır. İdari kadroda bulunan personellerin çatışma yönetimi stratejileri konusunda bilgi düzeyinin geliştirilerek yapıcı ve yıkıcı çatışma durumlarını doğru tespit edebilmeleri sağlanmalı, doğru strateji ile yaşanabilecek olumsuzluklarını önüne geçerek sağlıklı iş ortamına sahip olunmalıdır.

Kaynaklar

- Acar, E. (2013). Duygusal Taciz ve İlkokul-Ortaokul Öğretmenlerinin Motivasyonlarına Etkisine Yönelik Bir Alan Araştırması. (Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Ankara.
- Akgün, İ. (2021). Tüm Yönleriyle Mobbing ve Siber Mobbing. Ankara: Gülnar.
- Altındal, H. (2010). Çatışma Yönetimi ve Denizli Belediyesi’nde Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi) Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Denizli.
- Asunakutlu, T., Safran, B. (2006). Örgütlerde yıldırma uygulamaları (mobbing) ve çatışma arasındaki ilişki. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 6 (11), 111-128.
- Ayduğan, N. (2012). Mobbingin Örgütsel Sinizme Etkisi: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. (Yüksek Lisans Tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Bayrak Kök, S. (2006). İş yaşamında psiko-şiddet sarmalı olarak yıldırma olgusu ve nedenleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16, 433-448.

- Baillien, E., Escartin, J., Gross, C., Zapf, D. (2017). Towards a conceptual and empirical differentiation between workplace bullying and interpersonal conflict. *European Journal Of Work And Organizational Psychology*, 26 (6), 870-881. DOI: 10.1080/1359432X.2017.138560.
- Balta, İ. (2019). Gençlik Hizmetleri Ve Spor İl Müdürlüğü'nde Görev Yapan Antrenörlerin Mobbing Düzeyleri İle Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi) Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı, Karaman.
- Bostancı, M. (2019). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Maruz Kaldıkları Mobbing İle Durum ve Süreklilik Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması. (Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Kış Sporları Ve Spor Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı, Erzurum.
- Boyras, S. (2015). Öğretmenlerin Çatışma Yönetim Stratejileri İle Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Brewer, N., Mitchell, P., Weber, N. (2002). Gender role, organization status, and conflict management styles. *International Journal of Conflict Management*, 13 (1), 78-94. DOI: 10.1108/eb022868.
- Bucuklar Mimaroglu, N. (2009). Öğretmenlerin Maruz Kaldıkları Yıldırma Eylemlerinin Tükenmişlikleri Ve Bazı Değişkenler İle İlişkinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi) Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul
- Bulut, D. (2005). Gençlik Spor Genel Müdürlüğü (GSGM) Merkez Örgütünde Görev Yapan İş Görenlerin Çatışma Yönetimi Algıları ve İş Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi) Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Spor Yönetimi Anabilim Dalı, Bolu.
- Bozbel, S., Palaz, S. (2007). İşyerinde psikolojik taciz (mobbing) ve hukuki sonuçları. *TİSK Akademi*, 2 (3), 66-81.
- Canary, D. J. (2003). Managing interpersonal conflict: A model of events related to strategic choices. In J. O. Greene & B. R. Burles (Eds.), *Handbook of communication and social interaction skills*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Ceylan, L. (2005). Psikolojik Baskı ve Sınıf Öğretmenleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Chappell, D. ve Di Martino, V. (2006). *Violence at work*. Third edition. Geneva: International Labour Office.
- Chung-Yan, G., Moeller, C. (2010). The psychosocial costs of conflict management styles. *International Journal of Conflict Management*, 21(4), 382-399. DOI: 10.1108/10444061011079930.
- Çobanoğlu, Ş. (2005). *Mobbing: İşyerinde Duygusal Saldırı ve Mücadele Yöntemleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Darling, J.R. and Walker, W.E. (2001). Effective conflict management: use of the behavioural style model. *Leadership & Organization Development Journal*, 22 (5), 230-242. DOI: 10.1108/01437730110396375.
- Davenport, N., Elliott, G.P., Distler, R. (2003). *Mobbing: İşyerinde Duygusal Taciz*. (Çev: Osman Cem ÖnerToy). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Demir, Ö. (2019). Özel Eğitim Okulları Yöneticilerinin Çatışma Yönetimi Stratejileri İle Öğretmenlerin Psikolojik Yıldırma Eylemlerine Maruz Kalma Düzeyleri Arasındaki İlişki. (Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir.

- Doğan, A. N. (2012). Yöneticilerin Algılanan Güç Tarzları İle Çatışma Yönetim Tarzları Arasındaki İlişki Ve Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Duffy, M., Sperry, L. (2014). Overcomming Mobbing. USA: Oxford University Press.
- Einarsen, S. (1999). The nature and causes of bullying at work. *International Journal Of Manpower*, 20 (1/2), 16-27. DOI: 10.1108/01437729910268588.
- Erdoğan, G. (2009). Mobbing (İşyerinde Psikolojik Taciz). *TBB Dergisi*, 83, 318-352.
- Eren, E. (2001). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. İstanbul: Beta Yayınları.
- Eren, E. (2004). Yönetim ve Organizasyon 6. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Ertürk, A. (2013). Yıldırma davranışları, nedenleri ve sonuçları, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2 (1), 146-169. DOI: 10.14686/201312023.
- Ertürk, M. (2000). İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, İstanbul: Beta Yayınları.
- Folger, J., Poole, M. S., Stutman, R. (2020). Çatışma Yönetimi. (Çev: Füsün Akkoyun). Ankara: Nobel Yayınları.
- Gökçe Toker, A. (2006). İş Yerinde Yıldırma: Özel ve Resmi İlköğretim Okulu Öğretmen ve Yöneticileri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma. (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Gümüşeli, A. İ. (1994). İzmir Ortaöğretim Okulları Yöneticilerinin Öğretmenler İle Aralarındaki Çatışmaları Yönetme Biçimleri. (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Planlaması Anabilim Dalı, Ankara.
- Güney, F. (2009). Okul Yöneticilerinin Duygusal Zeka Düzeyleri İler Çatışma Yönetimi Stratejileri Arasındaki İlişki. (Yüksek Lisans Tezi) Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Hacıcaferoğlu, S. (2010). Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü Personelinin Çalışma Ortamlarında Maruz Kaldıkları Yıldırma (Mobbing) Davranışları. (Yüksek Lisans Tezi) Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Elazığ.
- Holt, J., DeVore, J. (2005). Culture, gender, organizational role, and styles of conflict resolution: A meta-analysis. *International Journal of Intercultural Relations*, 29 (2), 165-196. DOI: 10.1016/j.ijintrel.2005.06.002.
- Hogh, A., Dofradottir, A. (2001). Coping with bullying in the workplace. *European Journal of Work And Organizayional Psychology*, 10 (4), 485-495. DOI: 10.1080/13594320143000825.
- Hubert, A. B. ve Veldhoven, M. V. (2001) Risk sectors for undesirable behavior and mobbing. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 10 (4), 415-424. DOI: 10.1080/13594320143000799.
- Işık, E. (2007). İşletmelerde Mobbing Uygulamaları İle İş Stresi İlişkisine Yönelik Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Karaahmet, E., Kıran, S., Atik, L., Atasoy, N., Saraçlı, Ö., Ankaralı, H., Konuk, N. (2013). The reliability of the Turkish version of the Negative Act Questionnaire (NAQ-TR) for measuring to mobbing at work. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14 (3), 275- 282. DOI: 10.5455/apd.38075.
- Karasar, N. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Nobel Yayınları.

- Karataş, E. (2014). Cinsiyete Göre Okul Yöneticilerinin Çatışma Nedenleri ve Çatışma Yönetimi Stratejileri (Keşan Örneği). (Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Karip, E. (2020). Çatışma Yönetimi 7. Baskı. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kesebir, M. (2018). Mobbing'in çalışanların performansı üzerine etkisi: İstanbul'da bankacılık sektörü üzerine bir uygulama. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (2), 154-169. DOI: 10.29217/uujss.503.
- Koçel, T. (2003). İşletme Yöneticiliği, Yönetim ve Organizasyon-Organizasyonlarda Davranış Klasik, Modern, Çağdaş Yaklaşımlar 3. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Konak, M., Erdem, M. (2015). Öğretmenlerin görüşlerine göre ilköğretim yöneticilerinin etik liderlik davranışları ile çatışma yönetme stratejileri arasındaki ilişki. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 21 (1), 69-91.
- Leymann, H. (1996). The content development of mobbing at work. European Journal Of Work And Organizational Psychology. 5 (2), 165-184. DOI: 10.1080/13594329608414853.
- Mandalina, O. (2016). Conflict management, a new challenge. Procedia Economics and Finance, 39, 807-814. DOI: 10.1016/S2212-5671(16)30255-6.
- Mızrak, C. (2019). Hemşirelere Yönelik Psikolojik Şiddet Ve Çatışma Eylem Stilleri Arasındaki İlişki. (Yüksek Lisans Tezi) Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı, Ordu.
- Mirzeoğlu, N. (2005). Örgütsel çatışma ve yönetimi: Spor eğitimi veren yükseköğretim kurumlarında bir uygulama. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 3 (2), 51- 56. DOI: 101501/Sporm_0000000046.
- Mizrahi, R. (2013). Çalışma hayatında mobbing ile mücadele yöntemleri. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5 (2), 443-452.
- Murerwa, T., Guantai, F. (2019). Conflicts and conflict management in modern organisations –a pre-conflict resolution environment approach. International Journal of Scientific and Research Publications, 9 (8), 749-757. DOI: 10.29322/IJSRP.9.08.2019.p92104.
- Namie, G. (2007). U.S. Hostile Workplace Survey. Workplace Bullying Institute.
- Ongun, Y. (2017). Okullarda Uygulanan Mobbingin Personel Üzerindeki Etkisi. (Tezsiz Yüksek Lisans Projesi) Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Önal, F. (2016). Örgütsel İletişimin Algılanan Etkinliğinin Çalışanların Çatışma Yönetimi Eğilimleri Üzerindeki Etkisi: Alanya Belediyesi Üzerine Bir Uygulama. (Yüksek Lisans Tezi) Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Antalya.
- Özen, S. (2007). İşyerinde psikolojik şiddet ve nedenleri. ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources, 9 (3), 1-24.
- Özer, D. (2009). İşyerinde psikolojik taciz (mobbing) raporu. Bilge Kadın Araştırma Merkezi: BİLKA.
- Özgan, H. (2006). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Çatışma Yönetimi Stratejilerinin İncelenmesi (Gaziantep Örneği). (Doktora Tezi) Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Pelit, E. (2005). Yöneticilerin astlarıyla aralarındaki çatışmaları yönetme yöntemleri (Ankara'da faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı otel işletmeleri yöneticileri üzerinde bir uygulama). İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Dergisi, 34 (1), 69-103.

- Polat, Ş. (2019). Gençlik Ve Spor İl Müdürlüğü Çalışanlarının Örgütsel Adanmışlık Ve Mobbing Düzeylerinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Kış Sporları Ve Spor Bilimleri Enstitüsü Spor Yönetimi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Rahim, M. A. (1983). A measure of styles of handling interpersonal conflict. *Academy of Management Journal*, 26 (2), 368-376. DOI: 10.2307/255985.
- Rahim, M. A. (2002). Toward a theory of managing organizational conflict. *The International Journal of Conflict Management*, 13 (3), 206-235. DOI: 10.2139/ssrn.437684.
- Rahim, M.A. (2001). *Managing Conflict in Organizations*. 3rd Edition. Westport: Quorum Books Greenwood Publishing Group.
- Saçıkırık, T. (2019). Çatışma Yönetimi Ve Bireysel Değerler Arasındaki İlişki. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Denizli.
- Shallcross, L., Ramay, S., Barker, M. (2013). Severe workplace conflict : the experience of mobbing. *Negotiation and Conflict Management Research*, 6 (3), 191-213. DOI: 10.1111/ncmr.12011.
- Şahin, S., Donuk, B., Ataman Yancı, B. H. (2002). Spor kulüplerinde örgütsel çatışma yönetimi. *İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 11 (3), 168-172.
- Thomas, W. K. (1992). Conflict and conflict management: Reflections and update. *Journal of Organizational Behavior*, 13: 265-274. DOI: 10.1002/job.4030130307.
- Thomass, W. K., Thomass, G. F., Schaubhut, N. (2008). Conflict styles of men and women at six organization levels. *International Journal of Conflict Management*, 14 (2), 1-38. DOI: 10.1108/10444060810856085
- Tınaz, P. (2006). İşyerinde psikolojik taciz (Mobbing). *Çalışma ve Toplum*, 4, 13-28.
- Tunç, T., Kutanis, R. (2013). Benlik saygısının çatışma yönetim stilleri üzerindeki etkisi: Bir üniversite hastanesi örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 16 (1), 23-43.
- Tutar, H. (2005). *İşyerinde Psikolojik Şiddet*, Ankara: Platin Yayınları.
- Usta, H. (2021). Öğretim Elemanlarının Mobbing Ve Örgütsel Çatışma Algı Düzeyleri Arasındaki İlişki. (Yüksek Lisans Tezi) Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Aydın.
- Yazıcı, C., Sunay, H. (2006). Gençlik Spor Genel Müdürlüğüne bağlı amatör spor federasyonlarında görev yapan yöneticilerin personeliyle çatışmaları yönetme yöntemleri. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 31-37. DOI: 10.1501/Sporm_0000000116.
- Yeniçeri, Ö. (2009). *Örgütlerde Çatışma ve Yabancılaşma Yönetimi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Zapf, D. (1999). Organisational, work group related and personal causes of mobbing/bullying at work. *International Journal Of Manpower*. 20 (1/2), 70-85. DOI: 10.1108/01437729910268669.
- Zapf, D., & Einarsen, S. (2005). Mobbing at work: Escalated conflicts in organizations. In S. Fox & P. E. Spector (Eds.), *Counterproductive work behavior: Investigations of actors and Targets*, American Psychological Association, 237-270. DOI: 10.1037/10893-010
- Zapf, D., Gross, C. (2001). Conflict escalation and coping with workplace bullying: A replication and extension. *European Journal Of Work And Organizational Psychology*, 10 (4), 497- 522. DOI: 10.1080/13594320143000834.

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2023, 19(2)

Drivers of Indian Foreign Policy in the Eastern Mediterranean: A Review of Indian Foreign Policy towards Greece and Egypt

Doğu Akdeniz'de Hindistan Dış Politikasının Belirleyicileri: Hindistan'ın Yunanistan ve Mısır'a Yönelik Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme

Defne GÖNENÇ¹, Rajeev Ranjan CHATURVEDY²

Geliş Tarihi (Received): 17.07.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 14.09.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.12.2023

Abstract: The Eastern Mediterranean is a region entangled with shifting alliances and power rivalries. Being a part of the Ottoman Empire in the past and then suffering from colonialism in the first quarter of the twentieth century, the region is now disrupted by unexpected consequences of the Arab Spring, severe youth unemployment, intensifying religious movements, cycles of violence, continuous despair of migrants, the Syrian Civil War, and depressing socio-economic conditions. The gas discoveries in the region are further fueling competition between states and multinational oil and gas companies and putting regional peace and collaboration at risk. How is Indian foreign policy towards such a turbulent and volatile region and how is it shaped? Despite India's growing importance in global affairs, research about the India-Eastern Mediterranean region remains scarce. This article first outlines and studies the key drivers of Indian foreign policy in the region. It then scrutinizes India's relations with two key Indian partner states in the Mediterranean, namely Egypt and Greece. Indian relations with Egypt and Greece are put under scrutiny both due to these countries' divergent sociological composition and varying locations within the Eastern Mediterranean region. The article finds that navigating the turbulences in the Eastern Mediterranean, India has adopted a cautious policy guided by the "middle path" tradition, "strategic autonomy" principle, and a multipolar approach.

Keywords: India, Eastern Mediterranean, Indian foreign policy, Greece, Egypt

&

Öz: Doğu Akdeniz, değişen ittifaklar ve güç rekabetleriyle iç içe geçmiş bir bölgedir. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan ve ardından 20. yüzyılın ilk çeyreğinde sömürgecilikten mustarip olan bölge, şu anda Arap Baharı'nın beklenmedik sonuçları, ciddi genç işsizliği, yoğunlaşan dini hareketler, şiddet döngüleri, göçmenlerin sürekli çaresizliği, Suriye İç Savaşı ve iç karartıcı sosyo-ekonomik koşullar sebebiyle sıkıntı yaşamaktadır. Ek olarak bölgedeki gaz keşifleri, devletler ile çok uluslu petrol ve gaz şirketleri arasındaki rekabeti daha da körüklemekte ve bölgesel barışı ve iş birliğini riske atmaktadır. Bu kadar çalkantılı ve değişken bir bölgeye yönelik Hindistan dış politikası nedir ve nasıl şekillenmektedir? Hindistan'ın küresel ilişkilerde artan önemine rağmen, Hindistan-Doğu Akdeniz bölgesi ilişkileri ile ilgili araştırma sayısı azdır. Bu makale ilk olarak bölgedeki Hindistan dış politikasının temel itici güçlerini özetlemekte ve incelemektedir. Ardından, Hindistan'ın Akdeniz'deki iki önemli ortağı olan Mısır ve Yunanistan ile olan ilişkilerini değerlendirecektir. Hindistan'ın Mısır ve Yunanistan ile olan ilişkileri, hem bu ülkelerin farklı sosyolojik yapıları hem de Doğu Akdeniz bölgesindeki farklı konumları nedeniyle inceleme altına alınmaktadır. Makale, Doğu Akdeniz'deki çalkantıları yönlendiren Hindistan'ın "orta yol" geleneği, "stratejik özerklik" ilkesi ve çok kutuplu bir yaklaşımla yönlendirilen temkinli bir politika benimsediğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hindistan, Doğu Akdeniz, Hindistan dış politikası, Yunanistan, Mısır

Atıf/Cite as: Gonenç, D. & Chaturvedy, Rajeev R. (2023). Drivers of Indian Foreign Policy in the Eastern Mediterranean: A Review of Indian Foreign Policy towards Greece and Egypt. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(2). 512-526.

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, defne.gonenc@graduateinstitute.ch, ORCID: 0000-0002-5084-2447 (Sorumlu Yazar)

² Doç. Dr., Nalanda Üniversitesi, Tarih Çalışmaları ve Uluslararası İlişkiler Çalışmaları, rajeev.chaturvedy@nalandauniv.edu.in, ORCID: 0000-0001-7251-5888

1. Introduction

We live in an increasingly interdependent world that is transforming rapidly and profoundly. After the Cold War, this rapidly shifting global order has also seen modified alliances and enmities in the Eastern Mediterranean region. The strong presence of the U.S. in the Middle East has been increasingly challenged by a recovering Russia and rising China (Shlykov and Koldunova, 2022). Moreover, the region has been altered by various overlapping intra and inter cleavages, including Turkey vs. Greece and Egypt, Turkish Cypriots vs. Greek Cypriots, Arabs vs. non-Arabs, Sunni vs. Shia and etc. A transformation in the region was further sparked by the Arab Spring and its unfulfilled promises; the Syrian civil war and its resulting migration waves; cycles of violence in Libya; intensifying religious movements; military coups; the establishment or continuation of authoritarian regimes; severe youth unemployment; widespread political distrust; and miserable socio-economic conditions in the aftermath of the region's neoliberal integration (Aras and Kardaş, 2021; Sika, 2020). In addition to all these, the region has been further destabilized by energy competition and sea-route delimitation rivalry between states and multinational companies. In such shifting circumstances, how has India engaged with the Eastern Mediterranean region? What has been Indian foreign policy towards such a turbulent region?

India's diplomatic behaviour is shaped by "a very rich and sophisticated tradition of statecraft and diplomatic practice" (Saran, 2017). It is known for its tempered foreign policy behaviors, based on moderation. It traditionally pursued a foreign policy strategy shaped by de-colonization and anti-imperialism principles and based on a non-alignment policy during the Cold War towards the Eastern Mediterranean before the end of the Cold War. Currently, India's principal political ties in the Eastern Mediterranean lie with Israel, Cyprus, Egypt, and Greece, and to a lesser extent with Syria. However, as the region is particularly unpredictable and rapidly transforming, India's approach is constantly evolving too. More importantly, New Delhi does not have any settled enmity-based relations with any countries in the region. India's own philosophical roots and civilizational connections, along with the key parameters discussed above, seem to shape India's relations with the region. The purpose of this article is to study the Indian foreign policy towards the Eastern Mediterranean region. With this goal, the article outlines and discusses the drivers of the Indian foreign policy towards the region and examines its relations with two key regional partners of India, namely Egypt and Greece. Egypt and Greece are chosen both due to their divergent sociological composition (different religions, different international organization memberships, e.g., the European Union and the Arab League) and due to their varying locations in the Mediterranean, e.g., one of them being in the South and the other one being in the North Mediterranean.

The following sections of this article present a brief literature review, discuss methodology and deliberate on the drivers that shape Indian foreign policy towards the Eastern Mediterranean. These include, namely, the changing international order after the Cold War, growing Chinese influence in the region; the socio-economic and historical relevance of individual countries for India; India-Israeli relations; individual countries' relations with Pakistan; and changes in Indian domestic politics and political economy. Finally, the article examines two case studies – India's relations with Egypt and Greece, two key Indian partners in the Eastern Mediterranean, which remain under-explored.

Studying Indian Foreign Policy in the Eastern Mediterranean

India shares historical-civilizational links with the countries in the Eastern Mediterranean. For example, it was influenced by all monotheistic religions born in the Middle East (Kumaraswamy, 2013). Also, trade between the Indian Ocean and the Mediterranean Sea has always played a key factor in East-West connectivity. Indian commodities, such as spices, textiles, and jewels were sold in Roman markets. Europe's long-distance trade with India through the Mediterranean became quantitatively significant from the early modern period. Many factors, including imperial taxation, naval technology, and economic information etc. played a role in this trade (Romanis and Maiuro, 2011). Following its independence from British

colonial rule in 1947, India's relations with the countries in the Eastern Mediterranean were guided by the power of arguments and ideas, including the idea of civilizational connections, anti-imperialism, and decolonization principles. India followed a non-alignment policy and confronted foreign dominance and interventions. Most of the time, it remained a cautious actor, unwilling to engage in and shape the outcome of international conflicts.

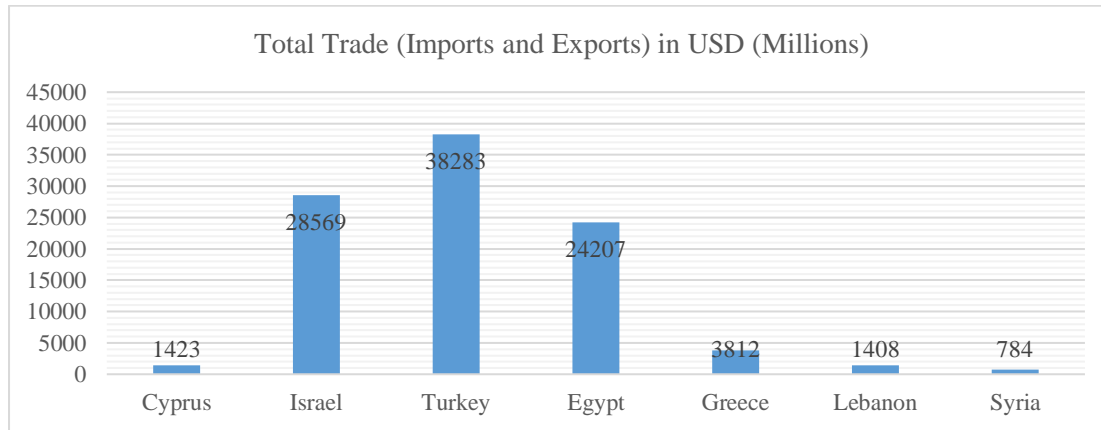
Despite these shared historical civilizational, ideological, and trading links with countries in the Eastern Mediterranean, Indian foreign policy in the region is an under-explored topic in academia. Available analyses rather examine Indian relations with either the Middle East (Pradhan, 2022; Pant, 2009; Joshi, 2015) or the European Union (Jain 2014; Kavalski, 2016). Analyses under the heading of India-Mediterranean relations are quite rare (Kumaraswamy, 2013). Possibly, this is partly because India's economic interests in the Mediterranean were limited and there were more challenges at home and in the immediate neighborhood (ibid). As can be seen at the Table I, foreign direct investments (FDI) from the Eastern Mediterranean countries, except for Cyprus, is not too high. Likewise, as can be seen at the Table II, total trade of India with individual countries in the Eastern Mediterranean in the last 5 years is not too high either. To compare, for instance, the total trade between India and US (India's top trading partner) was 451 billion \$, while with Turkey (the top trading partner in Eastern Mediterranean for the last 5 years) was 38 billion \$.

**Table I. FDI from Eastern Mediterranean Countries to India
(2000-2022 March, million USD)**

Country	Cyprus	Israel	Turkey	Egypt	Greece	Lebanon	Syria
FDI	11,367.0421	270.9120	210.4715	10.3988	9.1615	3.1414	0.0018

Source: Department for Promotion of Industry and Internal Trade, 2022

Table II. Total Trade of India with Eastern Mediterranean Counties 2017-2021

Source: Tradestat, Government of India, 2022

As the world divided into two power blocks during the Cold War, India's relations and foreign policy choices were further complicated. Nevertheless, after the disintegration of the Soviet Union and the dismantling of the ideological divide arising from previous Soviet allies in the region, the availability of energy resources, and the fact that the region is a trade transit road between Asia and Europe, the topicality of the Mediterranean region in international affairs increased. Given the scarcity of the analysis about India-Mediterranean relations, this article fulfills a significant gap in the literature.

In general, there are varying shades of opinions among scholars of Indian foreign policy about India's policy towards the region after the Cold War, following the Arab Spring and the beginning of the Modi government. There is no single opinion about the direction, reasons, and extent of changes that have

occurred. However, these three significant events are accepted as key and generally considered to be causes of changes in Indian foreign policy towards the Mediterranean region. Firstly, there is, more or less, scholarly agreement about the reorientation of Indian foreign policy after the Cold War from being non-aligned in general - but at the same time being friendly to Russia - towards becoming a more "pragmatic" player focused on economic and energy issues in a world order chiefly shaped by the U.S (Pant, 2009, 2013; Sridharan, 2017). Secondly, concerning Indian policy after the Arab Spring, some scholars have criticized India's cautious and muted stance and argued that India should formulate a new regional response in the wake of the overthrow of autocratic leaders by democratic demands (Ahmad, 2013). Others, however, have asserted that the turmoil made India vulnerable, applauded India's case-by-case response, and claimed that India should avoid getting involved in regional power rivalry (Gupta, 2013). Thirdly, some scholars identify a reorientation of India's Middle East policy under the Modi government towards a more favorable relationship with Israel (Roy, 2016). However, others assert that this shift came much earlier following the end of the Cold War (Kumaraswamy, 2008). Some other scholars downplay such a shift, claiming that this change took place in parallel to Modi's multi-engagement with other relevant actors in the Middle East, such as the Gulf countries (Blarel, 2019).

2. Methodology

The article first discusses the drivers of Indian foreign policy in the Eastern Mediterranean. The authors generated these drivers through critical argumentation and inductive reasoning. After reviewing the relevant literature, interviewing an Indian diplomat working in the region, and conducting a news analysis about the potential determinants of Indian foreign policy, the aforementioned drivers were established. Although the drivers were identified in respect of India's Eastern Mediterranean policy and by examining relevant data for this region only, some might also apply when analyzing India's relations with countries in other regions. Nonetheless, the authors are aware that although the drivers are not static, their precision remains open for further discussion. They can be further strengthened with more interviews and historical data.

A case study methodology has been used for the rest of the paper. This method sheds light on a larger pool of cases by examining single cases in depth (Gerring, 2007). In the paper, Indian relations with Egypt and Greece, after the independence of the Republic of India in 1947, have been analyzed. These two countries were chosen for analyzing cases with maximum differences as possible. The purpose has not been to compare them but to illustrate the Indian relations with Eastern Mediterranean countries as diverse from each other as possible. Hence, one country from the Southern shore of the Eastern Mediterranean, Egypt, and one from the North, Greece are selected. Moreover, Greek and Egyptian societies have different dominant religions, Greece participates in the European Union and Egypt is a member of the Arab League, Greece is a gateway to European markets while Egypt is being a to the African one. In other words, these countries have significant divergences. These differences make these case studies more relevant in studying Indian foreign policy towards the Eastern Mediterranean region. Certainly, other regional countries could have been included in the analysis too. But given the space restriction and other limitation, these two cases are selected. For instance, Israeli relations with India are the most studied in the Eastern Mediterranean region so far. Hence, India's engagement with Israel was not chosen as a case (Kumaraswamy, 2020). A lack of data and space limited including other cases for examination, e.g., Turkey, Cyprus, Lebanon.

The embassy webpages (Indian Embassy in Egypt and Greece as well as Egyptian and Greek embassies in New Delhi) and Ministry of External Affairs' annual reports were examined for the two case countries. The authors' interview with an Indian career diplomat currently based in the Eastern Mediterranean region (2021) was incorporated into the analysis. Moreover, social media updates of the Indian Embassy in Egypt and Greece were followed regularly for recent updates and activities. Finally, news analysis was conducted by searching for words such as "Mediterranean", "Greece", and "Egypt" in three well-known Indian

newspapers, namely, The Tribune, The Hindu, and the Indian Express. Relevant news pieces were incorporated into the analyses.

3. Key drivers of Indian Foreign Policy in the Eastern Mediterranean

In a world in which the very structure of the international order is undergoing a profound transformation, India is persistently striving to expand space and options to ensure greater prosperity at home, peace at its borders, protection of Indian people, and enhancing influence abroad. For this, it aims to follow a middle path among competing interests in a conflict, for establishing and keeping good relations with rival countries in a given context at the same time. For example, India has strengthened its relationship with Middle Eastern countries, such as Saudi Arabia and Iran (who are in conflict with each other). Relations with Israel have also recently improved. In other words, India is moving into “a world of convergences and issue-based arrangements” where a wider dispersal of power and more localized calculations are making multipolarity central (Jaishankar, 2020). It commonly prevents itself from military engagements and respects the strategic autonomy of the countries, like in the Syrian Civil War. Likewise, it tends to pursue a multipolar approach in conflicts, favouring global resolutions through the United Nations and frequently waiting for the formulation of a global response before adopting a stance in a conflict, like in the Arap Spring. Similarly, in a speech delivered in 2021, the Indian Foreign Secretary described the five pillars of current Indian foreign policy as follows: It is Indian in thought - in other words, as a home to one of the world’s most ancient civilizations, India pursues the tradition of “the middle path” by avoiding extreme behaviours; secondly, it has a “multipolar focus”; thirdly, it works “as an international force multiplier for the government”; fourth, India aspires to be a leading power in the sense that it aims to work as “a force for global good”; and finally, India’s foreign policy looks to the future in the search for solutions to common and emerging challenges (Ministry of External Affairs, 2021a).

Concerning the Eastern Mediterranean, after reviewing the relevant literature, certain broader trends concerning Indian foreign policy can be identified. The authors term the factors determining this policy as “drivers”. They have been established through critical debate among the authors and an interview with an Indian diplomat working in the region, as well as the use of inductive reasoning. The drivers are interdependent and not exclusive. For instance, policy changes at the end of the Cold War impact India-Israeli relations, and India’s increasing energy demands and consequential dependence on the Gulf region are inter-reliant with how Indian foreign policy in the region is affected by a rising China. Therefore, the drivers need to be analyzed conjointly.

4. Changing International Order After the Cold War

Memories of colonial rule made India particularly sensitive to the concept of autonomy and encouraged its adoption of a non-alignment policy after independence (Ganguly and Pardesi, 2009). During Cold War, India had had particularly good relations with Egypt and Cyprus, two other pioneers of the Non-Alignment Movement (NAM). Yet, at the end of the Cold War, Indian foreign policy towards the Eastern Mediterranean region experienced a gradual but significant shift (Kumaraswamy, 2013, 2017). In particular, non-alignment vision shifted towards pragmatism and the search for new economic partnerships. This new vision was also reinforced by the 1991 economic liberalization reforms in the country. What was new on the foreign policy front was expanding the horizons of cooperation in the east and west and an inclination to forge partnerships with the U.S. and its allies, such as Israel and the Gulf countries. After the Cold War, from 1992, India has launched full diplomatic relations with Israel, while keeping its traditional support for Palestinians. Economic liberalization in 1991 was a factor in the establishment of economic cooperation with oil-rich Arab states in the Gulf (Kumaraswamy, 2008).

Nevertheless, despite the shift towards new partnerships, the desire to keep the non-alignment paradigm as a rhetorical goal continues to re-surface (Pant, 2015). Given the emerging multipolar world, particularly in the new millennium, some Indian intellectuals have framed non-alignment for Indian foreign policy as

“Nonalignment 2.0”, suggesting balancing foreign policy between new power centers in the world. It calls for prioritizing internal development, maintaining enough room for maneuver internally, preserving its own autonomy and being mindful that formal partnerships might be too demanding and sometimes the cause of resentments among other actors (Sridharan, 2017). This new policy formulation might help to explain India’s cautious policy in the Arab Spring and its case-by-case responses. For instance, civil war and active external support to rebels in Syria run counter to India’s policy of non-intervention and strategic autonomy. Also, traditionally, India has developed generally positive relations with Syria due to its secular policies and found Syria ideologically close to itself during the Cold War. Therefore, in general, India has distanced itself simultaneously from the regime and the rebels. Despite this, though, potentially because of the growing U.S. role in the Eastern Mediterranean after the Cold War, India in 2012, supported a draft United Nations Security Council resolution on Syria, that was vetoed by Russia and China, that called for more sanctions for the regime (Kumaraswamy, 2013).

5. Growing Chinese Influence in the Region

India’s growing economy, its aspiration to become a leading power, and its difficult relations with China further complicates its foreign policy decisions. Despite their growing trade, China-India relations remain tense, competitive, and conflictual, not only because of historical border disputes but also since these giant economies particularly compete for global energy resources, while both wants to be a part of the “rule-making” club. They both have burgeoning populations, are industrializing rapidly, and represent giant production hubs for the global economy. As China aspires to become a player in the Eastern Mediterranean, this has potential effects on how India formulates its foreign policy in the region. India, for instance, rejected China’s extensive Belt and Road Initiative, as a part of which China aims to acquire investments and build new infrastructures in the Mediterranean (Blarel and Paliwal, 2019). Moreover, India is observing how China is improving its relations with Israel. In 2017, China and Israel established the China-Israel Comprehensive Innovation Partnership. Israel has also welcomed and expressed willingness to participate in the Belt and Road Initiative (Burton, 2021). This raises some concerns in India because India and Israel are partnering in defense, and China has a defense cooperation with Pakistan (Pant, 2009). Nevertheless, this driver should not be read as an exclusive factor either, since China-India competition remains sector and area dependent too. Similarly, “in some areas, we compete with China, however, in some other instances, we might even cooperate” says an Indian diplomat working in the region (Personal interview, 2021). Therefore, growing Chinese influence in the Mediterranean can be regarded not as an exclusive driver for Indian foreign policy in the region but rather as a factor that is part of other drivers in the picture.

6. Socio-economic and Historical Relevance of Individual Countries for India

Generally, India pursues a cautious and non-interventionist policy, respecting the strategic autonomy of countries in the Eastern Mediterranean. Nevertheless, it is hard to claim that India has developed a regional approach for this part of the world. Mostly, India designs its foreign policies according to the individual countries in question, their historical and economic relevance to India, and the specific event in question. Even after the Cold War, India’s cooperation with the U.S. over the Eastern Mediterranean region has been limited. For instance, India was extremely reluctant to express any opinion, “let alone demonstrative support” in the wake of the Arab Spring (Kumaraswamy, 2013). As noted above, in Syria, for example, unlike the U.S., India distanced itself both from the protestors and the regime.

Similarly, an Indian diplomat claims that “India only relies on the relations with the country in question. Their own story matters” (Personal interview, 2021). This means that historical relations and economic and energy-related interests between the countries, and particularly, the companies based in these two countries, matter. Also, since the early days of independence, the Suez Canal has played an important role in India’s trade with Europe. Likewise, various Indian state governments are implementing various

agricultural projects with Israel (Kumaraswamy, 2008). In addition, owing to the proximity of the Gulf States to this region and India's energy dependence on them, India was anxious about any potential spillover of the Arab Spring to this region. This is why in the initial days of the Arab Spring Egypt was reluctant to declare any opinion. In addition, recently after the Ukraine-Russia war, Egypt's economic relevancy increased further as India has become Egypt's new wheat supplier. Egypt remains one of the top wheat importers in the world, and amid global shortage, is now providing its wheat needs from India (Hindustan Times, 2022). Moreover, Cyprus remains among the top ten investors in India. The reason behind this is the traditionally close ties between these two countries who were both ex-British colonies. India supported the independence of Cyprus. The first President of the Republic of Cyprus, Makarios, and Jawaharlal Nehru were both among the pioneers of the NAM. It stayed as a member of the NAM until its European Union membership in 2004 when it was required to leave the NAM (Ker-Lindsay, 2010). Currently, India is one of the robust supporters of the end of division in the Island. To sum up, India has developed relations based on its energy needs, economic considerations, and historical relevancy in the Eastern Mediterranean region and it largely determines its foreign policy preferences according to these considerations, and on a case-by-case basis.

7. India-Israel Relations

Due to the prevailing political matrix of the era, non-alignment, India's close relationship with the Arab world, and Israel's close ties with America created a divide between the two countries. Though India recognized Israel in 1950, full diplomatic relations were only established between the two countries in 1992, one of the most significant shifts in Indian foreign policy towards the Eastern Mediterranean (Pant, 2015). Especially in the 1930s, the Israeli question became a battle in the Indian Congress. Although anti-Semitism was pretty much absent in India, it was and is home to a sizeable Muslim population. Principally, this substantial Muslim population has always been against the Palestinian policy followed by Israel (Kumaraswamy, 2020). After 1992, India has remained in support of a two-state solution to the Israel-Palestine conflict and kept its traditional support for Palestine. Nevertheless, there has also been a substantial improvement in Israel-India relations. This process started with the arms trade and cooperation in especially the military-security arena. By the 2000s, Israel emerged as the second major arms supplier to India (Kumaraswamy, 2013). Moreover, India is a major export market for Israel. In addition, both countries cooperate in areas such as border management, telecoms, joint research, agriculture, horticulture, and technological partnerships. Apart from military equipment, they principally trade diamonds, agricultural products, and pharmaceuticals. Trade between Israel and India has grown faster in percentage terms than with any other country with whom India has formal relations. Recently, the relationship between Israel and India has been further intensifying under the Modi government, encompassing trade, defense, science and technology, culture and tourism, agriculture, and people to people connections. 2022 marks 30 years since the establishment of full diplomatic ties between the two countries. Israel is now one of India's largest arms suppliers, and start-ups from both countries are working in information technology, clean energy, Artificial Intelligence (AI), and machine learning (Baba and Kumon, 2021).

8. Individual Country's Relations with Pakistan

In general terms, India's outreach to the Eastern Mediterranean is predicated on a policy of issue-based alignment and multilateralism. Under such conditions, political Islam, and individual countries' relations with Pakistan, do not seem to be the principal drivers for India in establishing relations with a country based in this region. Rather, economic, and other strategic factors have largely shaped India's engagement trajectory with the region.

Nevertheless, there are some lingering anxieties over certain regional groupings. For instance, the foreign ministers of Pakistan, Turkey and Azerbaijan had a trilateral meeting to discuss the issues of Kashmir, Nagorno-Karabakh and Cyprus, reflecting their alignment on these conflicts (Siddiqui, 2021). During the Cold War as well, Pakistan and Turkey were members of the Baghdad Pact (which subsequently became the Central Treaty Organization), which was a military alliance, aligned with the U.S. Moreover, in recent

years, cooperation between Turkey and Pakistan has strengthened not just in defence, diplomacy, and economics, but also culturally under Erdoğan and Khan's leaderships (Rafiq, 2021). While, given its policy of non-interference, India does not shape its relations with Turkey - or any other Eastern Mediterranean country - based on the latter's relations with Pakistan, in India, such groupings, which are largely based on religion, create some anxieties too.

9. Changes in Indian Domestic Politics and Political Economy

Domestic politics impacts foreign policy decisions. Likewise, changes in domestic politics and alterations in political economic conditions influence foreign policy choices. When Modi became Prime Minister of India in 2014, his reputation for embracing Hindutva and Hindu nationalism led observers to expect a new foreign policy. Through the emerging "Modi doctrine", it was anticipated that his foreign policy decisions would aim to act as a counterweight to China's rise in Asia through its muscular foreign policy based largely on economic diplomacy. The emerging multipolarity in the world also set the ground for such a change. 8 years after his election, though, there are diverging opinions about whether India's foreign policy has witnessed a material change under his leadership (Hall, 2019). Foreign policy usually takes shape from a mix of systemic, domestic, and individual leadership factors (Gupta and Mullen, 2019). In support of this, after Modi's election, it is possible to recognize some changes, as well as certain continuities, in India's foreign policy choices in the Eastern Mediterranean.

Particularly after the Suez crisis, India's foreign policy in the Eastern Mediterranean usually revolved around its regional ally, Egypt. This was partially a response to the U.S.'s Baghdad Pact that included Pakistan (Blarel, 2019). After the Cold War, though, the Soviet Union's demise as a close ally of India led to an improvement in relations with the U.S. and its other partners. Moreover, new economic demands arising out of capitalist globalization also contributed to the new shape of relations with the Gulf countries, which started to evolve. They later became vital suppliers of hydrocarbon and a destination for blue collar Indian workers in low wage, low skilled sectors, such as construction. The Gulf region is now the primary source of energy for India (Wadhawan, 2019). The Indian diaspora of over eight million in the region sent over 50 billion dollars in remittances back home each year (Taneja, 2020).

In 2005, India adopted the "Look West" policy to increase bilateral cooperation with West Asian countries in trade, commerce, culture, energy and security (Pradhan, 2011). All these political economy engagements dictated the Singh government's relative silence during the Arab Spring in the early 2010s, with the fear that the uprisings would spill over into the Gulf region. Under Modi's "Link West" policy, engagements with the Gulf region have further intensified (Mohan, 2014). However, the broad parameters of India's engagement with the Gulf and the Eastern Mediterranean were already in place. Hence, rather than taking a different path, the Modi government has simply intensified these ties (Burton, 2019). From now on, the article will discuss Indian relations with two key partner countries in the Eastern Mediterranean, respectively, Egypt and Greece.

Case I: India-Egypt Relations

After its independence from Britain, as a newly independent country, India sided with countries from Asia, Latin America, and Africa that were suffering from foreign exploitation and colonization (Kumaraswamy, 2012). It championed and tried to guard its newly gained political freedom and sought to reach out to other countries that were similarly struggling to retain their political and economic autonomy. The Indian-Egyptian connection goes back to before independence. Mahatma Gandhi and Saad Zaghloul shared a common vision about the independence of their respective countries (Ministry of External Affairs, 2016). During the Cold War years, as India chose not to side with any of the power blocs, it launched NAM in 1961 in Belgrade, together with Yugoslavia, Egypt, Ghana, and Indonesia. Gamal Abdel Nasser and Jawaharlal Nehru were both champions of the nonalignment policy, emphasizing independent policy choices. Accordingly, Nasser and Nehru triggered a convergence of views between India and Egypt on

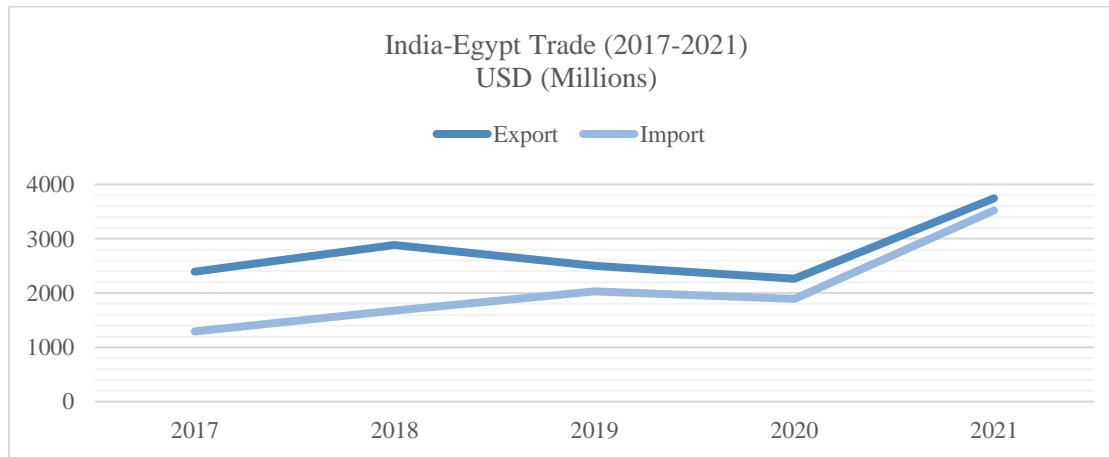
foreign policy. During the Cold War years, India's Middle East policy remained Cairo-centric and pro-Arab secularist. For instance, India attempted to prevent the outbreak of hostilities in the 1956 Suez Canal crisis that occurred when Egypt nationalized the Canal in order to use its income for building the Aswan Dam (Singh, 2018).

The relationship between India-Egypt constituted a significant example of South-South solidarity and a "legendary relationship" promoting Afro-Asian unity (Mohan, 2021). Egypt eventually became India's key partner in Africa. As such, apart from impacting each other in terms of foreign policies during this period, they even shared archaeological expertise when the Archaeological Survey of India sent an expedition to an excavation in Lower Nubia. This also contributed to knowledge and scientific expertise, free from the style of the generation of colonial knowledge in the global North (Carruthers, 2020).

After the Nehru-Nasser era, though, the previously close relationship somewhat vanished. Nasser's successors significantly departed from his policies and followed relatively pro-Western oriented ideas. Also, following the launch of the neoliberalization wave in the 1980s, a more conservative political climate dominated by religious beliefs gained prominence in the Middle East. Under these circumstances, particularly owing to its political sensitivities with regard to Pakistan, India found it increasingly difficult to find a common political platform with countries in the Middle East. As a result, oil crises, India's dependency on oil and gas from the Gulf, intra-regional rivalries (e.g., Iran-Iraq, Turkey-Greece over Cyprus etc.), sectarian competition, and the rise of political conservatism, have made India a cautious and careful actor while formulating its relations with countries in the Eastern Mediterranean (Kumaraswamy, 2012).

Concerning the Arab Spring in 2011, India was reluctant to express any opinion, particularly at the beginning. India was sympathetic towards people's demands but did not criticize regimes either. This stance was due to a desire to ensure the safety of its workers in the region and the expectation of the emergence of an international consensus over the uprisings (Kumaraswamy, 2013). Between February and March 2011, India evacuated around 3,600 workers from Egypt. After the Mubarak regime stepped down in February 2011, it was replaced by the Morsi government in 2012, avowedly related to Muslim Brotherhood. Relations between India and Egypt continued under the Morsi regime though, who visited both Pakistan and India in a short period of time (Gharekhan, 2013). In July 2013, Morsi was removed from power by an anti-Islamist coup d'état. After an interim government, Sisi took office as Egypt's new president.

Table III. India-Egypt Trade Relations in USD (Millions) between 2017-2021

Source: Tradestat, Government of India, 2022

Under the Sisi government, both India and Egypt wanted to increase the momentum of bilateral relations and carried out various ministerial-level visits. Although some authors welcome these attempts as a sign of closer ties (Egypt Today, 2018), others still point to the lack of vibrancy in the bilateral relationship

(Pradhan, 2015). In other words, there is no consensus about the revival of India-Egypt relations under the Sisi government, and the Nasser period remains as the brightest period of bilateral ties. Despite this, Egypt remains as one of the most significant trading partners from the Mediterranean region and the African continent, due to its historical ties with India. India mostly imports crude oil, organic chemicals, fertilizers, precious metals, and stones, from Egypt, and mostly exports mineral fuels, organic and inorganic chemicals, pharmaceutical products, plastic products, and foodstuff (Pradhan, 2022). Recently, Egypt has also started to import wheat from India instead of Ukraine (Hindustan Times, 2022). Concerns over energy supplies in India have brought a new role for Egypt in respect of the crude oil trade (Kumaraswamy, 2013). However, there are also efforts to cooperate for renewable energy projects (The Hindu, 2017). Egypt recently joined the International Solar Alliance, an alliance with 121 countries, which was initiated by France and India in 2015. Moreover, cultural exchange is another important aspect of bilateral relations. In Egypt, a festival called "India by the Nile" and in India, a festival called "Egypt by the Ganga" have been organized to stimulate interest for the respective countries and to promote bilateral tourism. Also, an Indian diplomat we interviewed noted that Egypt and India would like to intensify cooperation over educational activities, defense, artificial intelligence, and the pharmaceutical sector. He adds:

"In the Mediterranean, Egypt is a pharmaceutical hub. In India, also, one can receive health treatment much more cheaply compared to the Western countries. We feel that if India and Egypt cooperate more, we can together help bridge the gap between the developed and developing countries in this sector." (Personal interview, 2021).

Case II: India-Greece Relations

Interactions between Greece and India go back to antiquity. It is believed that Greeks and Indians met each other for the first time in the Persian kings' palaces in the 6th century BC. It is likely that they exchanged medical and scientific information. Greek physicians were well respected in Persian palaces, and they used Indian plants. A new era of relations between Indian and Greek people started with Alexander the Great. His exploits were famous and he also briefly visited India (Vassiliades, 2020). Dialogues between Alexander the Great and the ascetics of India are believed to be one of the first encounters between East and West. The contrast between them, and the power of Alexander the Great vis-a-vis the denunciation of all earthly values by the Indian ascetics, gave inspiration to Hellenistic writers later to express their views about religion, death, life, and renunciation (ibid). In general terms, during Roman times, India was always seen as a source of great wealth. Nevertheless, there were some who saw the spice trade as a wasteful and luxurious exercise. Sometimes, putting pepper on your food was even seen as a direct sign of "moral decline" (Stoneman, 2010). In addition, it is assumed in India that India's earliest diplomatic relations started with the Greeks and several Greek embassies were established in ancient India.³

In early modern times, Greek merchants established themselves in Bengal in the early 17th century. Later, Greeks continued to come to India in British colonists' ships. At the beginning of the 19th century, in Bengal, there were around 120 families of Greek origin. Most of them resided in Calcutta. These migrants faced adaptation problems, but they also supported their relatives planning to revolt against the Ottoman Empire with the spread of nationalism (Vassiliades, 2020). After India's independence in 1947, diplomatic ties were established in 1950. Today, while Greece is the oldest, India is the largest democratic country in the world. They share common approaches to many international issues, including United Nations reform, multilateralism and the Cyprus issue. As a key partner in the East Mediterranean for India, Greece is supportive of India's main foreign policy objectives (Embassy of India in Athens, 2022).

Commercial and economic exchanges between the countries are, however, not very significant. In particular, there is little mutual foreign direct investment in each country. Three Indian companies are

³ This information was shared with the authors by Prof. Abhay Kumar Singh, 2022, New Delhi, India.

partnering in Greece and 15 Greek companies are operating in India (Embassy of India in Athens, 2022). Still, India evaluates Greece's geopolitical location as an important hub for its growth-oriented policies, since Greece is positioned as a gateway to the European market after the Gulf, Suez Canal, and the Mediterranean Sea. In line with this, the maritime sector is also emerging as another vital area for collaboration. Greece has been an important player in global maritime history for millennia. Greece's maritime power and its location make it a very suitable economic partner for India. In addition, China's recent inroads into the Greek market, chiefly through port privatizations as part of the Belt and Road Initiative, have also encouraged India to increase economic cooperation with Greece. Trade relations between the countries are comparatively greater than direct investments. In 2020-2021, Indian exports to Greece were valued at 546.31 million dollars (0,18% of total Indian exports), while Indian imports from Greece were 143.02 million dollars (0,036 of total Indian imports) (Tradestat, Government of India, 2022). The main exports from India are - but not limited to - organic chemicals, fish, iron and steel, plastic, textiles, coffee, tea, spices, nuclear reactors, and paper. Indian imports from Greece include - but are not limited to - edible fruit and nuts, citrus fruit or melons, kiwis, building stones (mainly marble and travertine), ships, boats, and floating structures etc. (Embassy of India in Athens, 2022).

Table IV. India-Greece Trade Relations in USD (Millions) between 2017-2021

Source: Tradestat, Government of India, 2022

Concerning security and defence issues, India and Greece signed a Memorandum of Understanding on defence cooperation in 1998 during the visit of the Greek Defence Minister. They now cooperate on issues such as joint defence production, cyber defence, training of defence personnel, exchanges of visits of naval ships, and other traditional and non-traditional security matters. Both countries have signed air services agreements and another Memorandum of Understanding on cooperation in the field of new and renewable energy in 2017. India was also invited to join the "Iniochos 2021", which is a multinational air force combat exercise which has taken place annually since the late 1980s (Hellenic Air Force, 2022).

Strategically, at the state relations-level, the shared threat perception from deepening Turkey-Pakistan relations and the Turkish government's support to Pakistan about the Kashmir issue are also pushing India and Greece towards each other. India has expressed support for Greece's arguments over the Eastern Mediterranean gas conflict and Cyprus, underlining that they support the resolution of such disputes under the United Nations Convention on the Law of the Sea, to which Turkey is not a party (Kokkinidis, 2020). In fact, recently in 2021, the Indian External Affairs Minister visited Greece to discuss these strategic cooperation issues (Ministry of External Affairs, 2021b). Despite India's support for Greece's position about gas drilling in the Eastern Mediterranean, though, Greek and Indian efforts to support each other over energy issues go beyond brown energy. Greece recently joined the International Solar Alliance whose establishment was led by India and France.

10. Conclusion

The Eastern Mediterranean region is currently enveloped by power competition from various global and regional constituents. Intensifying energy rivalry is putting stress on a framework already aggravated by

unemployment, escalating religious movements, cycles of violence, the Syrian Civil War, the Covid-19 pandemic, and miserable socio-economic conditions. Under such conditions, India has been quite cautious in developing a foreign policy for the region. It pursues a non-interventionist and consensus-seeking policy. "Middle path", "strategic autonomy", and "multipolarity" have become core elements of India's foreign policy principles for the region.

This article examined the fundamentals of Indian foreign policy in the Eastern Mediterranean. It assessed key drivers shaping Indian foreign policy in the region; respectively, the changing international order after the Cold War, growing Chinese influence in the region, the socio-economic and historical relevance of the country in question for India, India-Israeli relations, individual country's relations with Pakistan, and changes in Indian domestic politics and political economy. Then, India's relations with two regional countries, one in the South Mediterranean, Egypt, and one in the North Mediterranean, Greece, were examined.

Before the Cold War, India pursued a foreign policy based on decolonization and anti-imperialism. It was a leading figure of the Nonalignment Movement. India's foreign policy for the Eastern Mediterranean during this period was also designed within this framework. After the Cold War, Indian foreign policy towards the Eastern Mediterranean region experienced a gradual but significant shift. In the new world order dominated by the U.S., Indian foreign policy in the Eastern Mediterranean changed too. It started to be formulated based on pragmatism and economic interests. The world is now moving towards a more multipolar order, yet still with a capitalistic design. Under such circumstances, India follows a cautious foreign policy based on the tradition of the "middle-path" in the region. Although the ascendance of Islam goes against its principles, India remains non-interventionist. It was indifferent, if not silent, towards the Arab Spring. It also distanced itself from both the Syrian opposition and the government. It does not have significant trade relations with the region, perhaps except some key trade in some sectors with Egypt, Israel, and Greece. In terms of investment, only Cyprus remains among the largest investors in India, due to the historical ties between India and Greece, going back to the NAM.

There is very scant work on the Indian-Eastern Mediterranean relations. Nevertheless, this paper shows that there has been a connection between India and the Eastern Mediterranean region since antiquity. Perhaps, due to domestic demands, economic discontent, and other global political priorities, India's foreign policy did not hitherto pay great attention to the region. The baggage of colonial and imperial rule, the emergence of Cold War geopolitics, a weak economy and other domestic challenges, and continuous trouble at the periphery, kept India busy. Most of Indian engagement with the region was due to the NAM during the Cold War. However, a changing international order after the end of the Cold War, a developing domestic political economy, the rise of China, and an emerging multipolar system, set the stage for India to engage more closely with the Eastern Mediterranean.

There is a need for more scholarly analysis about Indian-Eastern Mediterranean and Mediterranean region relations at large. The analysis carried out in the article is limited by its assumption of states as a unit of analysis. Contrary to mainstream international relations theories' assumptions, though, foreign policy choices are taken within a world order shaped not only by states but also by companies, various social groups, and individuals. Also, states and companies are composed of people, and foreign policy choices are taken in a specific political-economic context, which shapes these individuals' minds. In other words, the gap in the literature on Indian-Eastern Mediterranean relations needs to be filled through a much more detailed analysis than simply a state-to-state relations-based examination. This article can provide a useful preliminary background analysis but in an increasingly global and multipolar world, there is great scope for analysis connecting distant geographies in multiple ways.

References

Ahmad, T. (2013), The Arab Spring and its implications for India, *Strategic Analysis* 37 (1), 119–127.

- Aras, B., and Kardaş, Ş. (2021), Geopolitics of the new Middle East: perspectives from inside and outside, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23 (3), 397-402.
- Baba, M., and Kumon, T. (2021), India, Israel aim to boost ties through defence tech and trade, *Nikkei Asia*, on 13 January 2022, <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/India-Israel-aim-to-boost-ties-through-defense-tech-and-trade>
- Blarel, N. (2019), Looking West? Evaluating change and continuity in Modi's Middle East policy," in "Indian Foreign Policy under Modi: A new brand or just repackaging?" *International Studies Perspective*, 20 (1), 25-29.
- Blarel, N., and Paliwal, A. (2019), Opening the black box–The making of India's foreign policy, *India Review*, 18 (5), 457-470.
- Burton, G. (2019), India's "Look West" policy in the Middle East under Modi, *Middle East Institute*, August 6, <https://www.mei.edu/publications/indias-look-west-policy-middle-east-under-modi>
- Burton, G. (2021), No, the 'Middle East quad' is not anti-China, on October 29, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2021/10/no-the-middle-east-quad-is-not-anti-china/>
- Carruthers, W. (2020), Archaeological (non?) alignments: Egypt, India, and Global geographies of the post-war past, *South Asian Studies*, 36 (1), 45-60.
- De Romanis, F., and Maiuro, M. (2011), *Across the Ocean: Nine Essays on Indo-Mediterranean Trade*, *Columbia Studies in the Classical Tradition*, Boston: Brill.
- Department for Promotion of Industry and Internal Trade (2022), Government of India, Quarterly Fact Sheet: Fact Sheet on Foreign Direct Investment Inflow from April 2000 to March 2022, https://dpiit.gov.in/sites/default/files/FDI_Factsheet_March_2022_23May2022.pdf
- Egypt Today (2018), Egyptian-Indian relations witnessing fast-paced growth: Indian amb, *Egypt Today*, on 27 July, <https://www.egypttoday.com/Article/1/54786/Egyptian-Indian-relations-witnessing-fast-paced-growth-Indian-amb>
- Embassy of India in Athens (2015), India-Greece bilateral relations, on 27 July, https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Greece_2015_10_08.pdf
- Ganguly, S., and Pardesi, M. S. (2009), Explaining sixty years of India's foreign policy, *India Review*, 8 (1), 4-19.
- Gerring, J. (2007), *Case Study Research: Principles and Practices*, Cambridge: CUP.
- Gharekhan, C. R. (2013), Promise of a new beginning, *The Hindu*, on March 18, <https://www.thehindu.com/opinion/lead/promise-of-a-new-beginning/article4519276.ece>
- Gupta, R. (2013), Fallout of the 'Arab Spring': challenges for India, *Indian Foreign Affairs Journal*, 8 (2), 142-155. <https://www.jstor.org/stable/pdf/45341875.pdf?addFooter=false>
- Gupta, S., and Mullen, R. D. (2019), Introduction, in Indian foreign policy under Modi: a new brand or just repackaging?, *International Studies Perspective*, 20 (1), 3-6.
- Hall, I. (2019), *Modi and the reinvention of Indian foreign policy*, Bristol: BUP.
- Hellenic Air Force (2022), 'Iniochos' Exercise, <https://www.haf.gr/en/structure/htaf/air-tactics-center/iniochos/>
- Hindustan Times (2022), Egypt clears Indian wheat, trade negotiations on with more nations, on April 15, <https://www.hindustantimes.com/india-news/egypt-clears-indian-wheat-trade-negotiations-on-with-more-nations-101650032568275.html>
- Jain, R. K. (2014), *India and the European Union in a Changing World*, New Delhi: Aakar Books.

- Jaishankar, S. (2020), *The India Way: Strategies for an Uncertain World*, Harper Collins Publishers.
- Joshi, S. (2020), India and the Middle East, *Asian Affairs*, 46 (2), 251-269.
- Kavalski, E. (2016), The EU–India strategic partnership: neither very strategic, nor much of a partnership, *Cambridge Review of International Affairs*, 29 (1), 192-208.
- Ker-Lindsay, J. (2010), Shifting alignments: the external orientations of Cyprus since independence. *Cyprus Review*, 22 (2), 67-74.
- Kokkinidis, T. (2020), Greece strengthens ties with India to counter Turkey-Pakistan alliance, *Greek Reporter*, on October 30, <https://greekreporter.com/2020/10/30/greece-strengthens-ties-with-india-to-counter-turkey-pakistan-alliance/>
- Kumaraswamy, P. R. (2008), Realism replacing rhetoric: Factors shaping India's Middle East policy, *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, 97 (397), 575-587.
- Kumaraswamy, P. R. (2012), Reading the silence: India and the Arab Spring, *The Leonard Davis Institute for International Relations*, 4, 42.
- Kumaraswamy, P. R. (2013), India: Overcoming the distant dilemma. In *The Mediterranean Region in a Multipolar World: Evolving Relations with Russia, China, India, and Brazil*, Mediterranean Paper Series, February, the German Marshall Fund of the United States, and the Istituto Affari Internazionali.
- Kumaraswamy, P. R. (2020), Did normalization change anything? Relevance of Mahatma Gandhi on India's 1992 decision on Israel, *Israel Affairs*, 26 (6), 767-784.
- Ministry of External Affairs (2016), India-Egypt Relations, on January 15, https://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Egypt_15_01_2016_english.pdf
- Ministry of External Affairs (2021a), Foreign secretary's Vimarsh talk on "Global rebalancing and India's foreign policy", Vivekananda International Foundation, on June 30.
- Ministry of External Affairs (2021b), Joint press release during visit of External Affairs Minister to Athens, on June 26 https://www.mea.gov.in/press-releases.htm?dtl/33950/Visit_of_External_Affairs_Minister_to_Athens_June_2527_2021
- Mohan, C. R. (2021), Making a case for Indo-Abrahamic accord, *The Indian Express*, on 3 August, <https://indianexpress.com/article/opinion/columns/india-middle-east-relations-israel-uae-abraham-accords-7435298/>
- Mohan, C. R. (2014), Modi and the Middle East: towards a Link West policy, *The Indian Express*, on 5 October, <https://indianexpress.com/article/opinion/columns/modi-and-the-middle-east-towards-a-link-west-policy/>
- Pant, H. V. (2009), India and the Middle East: A re-assessment of priorities, *Indian Foreign Policy in a Multipolar World*. (Ed.), H.V. Pant, London: Routledge.
- Pant, H. V. (2013), India-Russia Ties and India's Strategic Culture: Dominance of a Realist Worldview, *India Review*, 12 (1), 1-19.
- Pant, H. V., and Super, J. M. (2015), India's 'non-alignment' conundrum: a twentieth-century policy in a changing world, *International Affairs*, 91 (4), 747-764.
- Personal interview with an Indian diplomat working in the Eastern Mediterranean, 2021.
- Pradhan, P. K. (2011), Accelerating India's 'Look West policy' in the Gulf, *IDSIA*, on February 3, https://www.idsa.in/system/files/IB_IndiaLookWestPolicy.pdf

- Pradhan, P. K. (2015), India-Egypt relationship: looking for a new momentum, *IDSA Comment*, on 1 September, https://idsa.in/idsacomments/IndiaEgyptRelationship_pkpradhan_010915
- Pradhan, P. K. (2022), *India and the Arab unrest: Challenges, Dilemmas and Engagements*, London: Routledge.
- Rafiq, A. (2021), The Turkey-Pakistan entente: Muslim middle powers align in Eurasia, *Middle East Institute*, on January 29, <https://www.mei.edu/publications/turkey-pakistan-entente-muslim-middle-powers-align-eurasia>
- Roy, S. (2016), Modi diplomacy: Israel can finally talk about defense interests with India, *Indian Express*, on January 16, <https://indianexpress.com/article/explained/modi-diplomacy-israel-can-finally-talk-about-defence-interests-with-india/>
- Saran, S. (2017), *How India Sees the World: Kautilya to the 21st Century*, New Delhi: Juggernaut Books.
- Shlykov, P., and Koldunova, E. (2022), Russia and China in the Eastern Mediterranean: on parallel tracks?, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 25 (1), 48-64.
- Siddiqui, N. (2021), Pakistan, Turkey, Azerbaijan resolve to enhance cooperation, continue mutual support on national issues," *Dawn*, on 13 January, <https://www.dawn.com/news/1601304>
- Sika, N. (2020), Contentious activism and political trust in non-democratic regimes: evidence from the MENA, *Democratization*, 27-8, 1515-1532.
- Singh, Z. D. (2018), India's role during the 1956 Suez Crisis: Between peacemaking and postcolonial solidarity, *India Review*, 17 (5), 456-475.
- Sridharan, E. (2017), Where is India headed? Possible future directions in Indian foreign policy. *International Affairs*, 93-1, 51-68.
- Stoneman, R. (2010), *The Greek experience of India: from Alexander to the Indo-Greeks*, Princeton: PUP.
- Taneja, K (2020), West Asia is staring at an economic crisis. India has to be prepared, *Observer Research Foundation*, on 25 April, <https://www.orfonline.org/research/west-asia-is-staring-at-an-economic-crisis-india-has-to-be-prepared-65170/#:~:text=Over%20eight%20million%20Indians%20work,remittances%20back%20to%20India%20annually>
- The Hindu (2017), India launches solar project in Egypt, *The Hindu*, on 16 July, <https://www.thehindu.com/news/national/india-launches-solar-project-in-egypt/article19289695.ece>
- Tradestat (2022), Government of India, Ministry of Commerce, and Industry, Export-Import Data Bank, <https://tradestat.commerce.gov.in/eidb/default.asp>
- Vassiliades, D. T. (2000), *The Greeks in India: A Survey in Philosophical Understanding*, New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers.
- Wadhawan, M. (2019), The evolution of India's West Asian policy, *Observer Research Foundation*, on 31 October, <https://www.orfonline.org/expert-speak/evolution-india-west-asian-policy-57176/>